

NEDERLANDSE KLASSIEKEN

Constantijn Huygens Mijn leven

verteld aan
mijn kinderen

bezorgd door Frans Blom

UITGEVERIJ PROMETHEUS/DEET BAKKER

NEDERLANDSE KLASSIEKEN

Constantijn Huygens Mijn leven

verteld aan
mijn kinderen

bezorgd door Frans Blom

UITGEVERIJ PROMETHEUS/DEET BAKKER

Constantijn Huygens

MIJN LEVEN
Verteld aan mijn kinderen
In twee boeken

INGELEID, BEZORGD, VERTAALD EN VAN COMMENTAAR VOORZIEN DOOR
FRANS R.E. BLOM

Deel 2
Commentaar en annotatie

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de Rector Magnificus Dr. D.D. Breimer,
hoogleraar in de faculteit der Wiskunde en
Natuurwetenschappen en die der Geneeskunde,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 19 februari 2003
te klokke 16.15 uur

door

Frans Richard Edwin Blom
geboren te Rotterdam
in 1968

Promotiecommissie

prof. dr. C.L. Heesakkers, Universiteit Leiden, promotor
dr. A.J.E. Harmsen, Universiteit Leiden, copromotor
dr. K.A.E. Enenkel, Universiteit Leiden, referent

prof. dr. S. Groenveld, Universiteit Leiden
dr. A.M.Th Leerintveld, Koninklijke Bibliotheek Den Haag
prof. dr. K.A. Ottenheim, Universiteit Utrecht
prof. dr. D. Sacré, Katholieke Universiteit Leuven
prof. dr. P.H. Schrijvers, Universiteit Leiden
prof. dr. M. Spies, Vrije Universiteit, Amsterdam

Deze studie is geschreven in het kader van een onderzoeksproject aan de Universiteit Leiden, Faculteit der Letteren.

Deze editie is totstandgekomen met steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds en het VSB-fonds

Van dit proefschrift is ook een handelseditie verschenen bij uitgeverij
Prometheus/Bert Bakker te Amsterdam onder ISBN 90 351 2311 5

INHOUD

Commentaar en annotatie, Opdracht	007
Commentaar en annotatie, Boek I	011
Eindnoten	175
Commentaar en annotatie, Boek II	191
Eindnoten	446
Appendix	475
Gebruikte afkortingen	557
Bibliografie	559
Namenregister	000
Zakenregister	000
Index locorum	000
Summary	000
Curriculum Vitae	000

COMMENTAAR en NOTEN

Opdracht

Huygens' voorwoord bij *Mijn leven* is een aaneenschakeling van depreciatie over het dichtwerk. De auteur schept de voorstelling dat hij het laagst denkbare onderwerp behandelt, en dat nog wel in de versmaat die eigen is aan epische poëzie. Stofkeuze en vorm stemmen volstrekt niet overeen: het onderwerp kruipt, terwijl een episch vers het hoogste stijlregister verlangt. Daar komt nog bij dat deze euvele onderneming niet is aangegaan door een poëet, maar door een 82-jarige poëtaster. Huygens doet dus in alle bescheidenheid een beroep op de welwillendheid van zijn lezers. Het werk is opgedragen aan zijn eigen mannelijke nazaten. Dat publiek houdt hij in het werk consequent voor ogen.

Scriptit Plinius - deterritum Huygens verwijst naar het begin van boek 14 in Plinius' *Naturalis Historia*. Daar schrijft de encyclopedist dat hij niet bang is om een laag onderwerp als bomen te behandelen, anders dan Vergilius, die in zijn *Georgica* niet alle rijkdommen van de tuin heeft willen beschrijven vanwege het niveau van het onderwerp (Nat. 14,7):

Sed nos oblitterata quoque scrutabimur, nec deterrebit quarundam rerum humilitas, sicuti nec in animalibus fecit, quamquam videmus Vergilium praecellentissimum vatem ea de causa hortorum dotes fugisse et in his quas rettulit flores modo rerum decerpisse.

Maar wij zullen ook zaken behandelen die thans gering geschat worden. Ons schrikt de laagheid van geen enkel onderwerp af, zoals dat ook bij de behandeling van de dieren niet het geval was, al weten wij dat Vergilius, de grootste der dichters, om die reden afzag van de rijkdommen van de tuin en in zijn beschrijving slechts de mooiste bloemen plukte.

Dezelfde plaats citeert Huygens wanneer hij aan Nicolaas Heinsius over *Mijn leven* vertelt (Br. 6 no. 7096, Huygens aan Nicolaas Heinsius, 5 dec. 1678).

Audax tamen hoc facinus est quod patravi, si quidem vero de Virgilio Plinius scripsit, 'praecellentissimum poetam hortorum dotes fugisse, rerum humilitate deterritum'.

Toch is wat ik heb ondernomen stoutmoedig te noemen, zeker als Plinius daadwerkelijk over Vergilius heeft geschreven, 'dat de grootste der dichters niet heeft willen schrijven over de rijkdommen van tuinen, als zou hij afgeschrikt zijn door het lage onderwerp'.

oujde; solomw'n wJ" e}n touvtwn De auteur bestrijdt de opvatting dat tuinen een laag onderwerp zouden zijn met het bekende bijbelcitaat uit *Matt.* 6,28-9, waar staat dat tuinen zelfs de rijkdom van koning Salomo overtreffen:

Let op de leliën in het veld, hoe zij groeien: zij arbeiden niet en spinnen niet; en ik zeg u, dat zelfs Salomo in al zijn heerlijkheid niet bekleed was als een van deze.

In *Hofwijck* citeert de auteur dezelfde autoriteit om de rijkdom van tuinen te onderbouwen (in de marge bij vs. 350).

Cothurno [...] **Socco** De *cothurnus* was het schoeisel van acteurs in de tragedie, de *soccus* werd gedragen door komediespelers. De twee schoenensoorten gebruikt Horatius ter aanduiding van de twee soorten drama in zijn *Ars* vs. 80. Hier beschrijft Huygens met de metonymie de tegenstelling tussen hoge en lage poëzie. Dat ook epiek aangeduid werd met *cothurnus* bewijst Martialis, die Vergilius omschrijft als *cothurnatus Maro* (Mart. 5,5,8 en 7,63,5; zie ook *Gedichten* 2,188A vss. 3-4).

parietī domestico includenda luserim De woordkeuze *luserim* past in de bescheidenheidstopiek waarmee het gedicht wordt geïntroduceerd. De dichter heeft niet gezwoegd op de compositie, maar 'gespeeld'. De mededeling dat het gedicht niet voor publicatie bestemd is, maar binnenshuis dient te blijven, doet sterk denken aan de wijze waarop Huygens zijn verhandeling *Domus* presenteert aan de kinderen (*Domus* p. 13):

Publico enim ista, ni fallamini aut me fallatis, non exarantur. Ecce rem, si quae usquam est, quam maxime domesticam tractamus; domum et parietes priuatos. Hos intra claudi haec, ut ipsi claudimur, pro auctoritate postulo.

Want als ik jullie niet bedrieg of jullie mij, is dit werk niet geschreven voor het grote publiek. Wij behandelen tenslotte het meest huiselijke onderwerp dat er bestaat: ons eigen huis en onze eigen muren. Dat het daar blijft, zoals ook wij er verblijven, eis ik op grond van mijn gezag.

dentem *Dens* is een gebruikelijke metonymie voor kritiek (Otto s.v. *dens*). Horatius gebruikt het beeld voor kritiek op zijn literaire werk in *Carm.* 3,4 vs. 16:

et iam dente minus mordeor invido

en al minder word ik aangevallen door jaloerse tanden

conscius meae mihi ajpaxiva" Het gebruik van het Griekse ajpaxiva" in combinatie met de nadrukkelijke stapeling *meae mihi* lijkt te wijzen op een echo van de stoïsche leefregel *gnw'ti seautovn*, ken u zelve.

repentem passim, et non usquam pro majestate Carminis assurgentem - Musae senili De *captatio benevolentiae* leunt hier aan tegen de distinctie tussen *sermo* en epos, zoals gemaakt door Horatius. Deze noemt zijn eigen hexameterpoëzie, de *Satiren* en *Versbrieven*, geen epische poëzie maar *sermones*, hexameters in converserende toon, die laag bij de grond kruipen, *repentes per humum* (*Ep.* 2,1 vs. 250-1). In hetzelfde verband spreekt hij elders van *Musa pedestris*, de lage Muze (*S.* 2,6 vs. 17). Huygens kenschetst de toon van zijn autobiografie ook als converserend en niet beantwoordend aan de hoge stijl van het epos, *non pro majestate Carminis*. Speels karakteriseert hij zijn *Musa* niet als *pedestris*, maar als *senilis*. De term *sermones* in de titel van het gedicht past geheel binnen deze voorstelling (zie verder n. aldaar).

in tenui re Majores pennas nido extendisse videbor Huygens citeert Hor. *Ep.* 1,20 vss. 19-21. Die passage in de autobiografische afsluiting van het eerste boek van Horatius' versbrieven contrasteert de lage afkomst en het kleine vermogen van de dichter met zijn poëtische roem. Als volgt spreekt Horatius er zijn bundel toe:

Cum tibi sol tepidus pluris admoverit auris

Me libertino natum patre et in tenui re

Maiores pennas nido extendisse loqueris.

Wanneer de milde zon jou [sc. de bundel] een groter publiek brengt,

Zeg dan over mij dat ik de zoon ben van een ex-slaaf, en klein van vermogen

Vleugels heb gespreid wijder dan mijn nest.

Hier in het voorwoord wordt met *res tenuis* verwezen naar het onderwerp van de autobiografie. Een echo van de passage heeft de auteur ook gebruikt aan het slot van het dichtwerk zelf, zie *Mijn leven* 2,1271-2 met n.

Hagae, currente tertio post octuagesimum aetatis anno Huygens begon met de compositie van zijn autobiografie op 81-jarige leeftijd. Na afronding ervan schreef hij de opdracht, inmiddels 82 jaar geworden. Over de totstandkoming van het werk zie inleiding p. 000.

COMMENTAAR en NOTEN

1-23 Prooemium

De openingsformule van *Mijn leven* presenteert de auteur als een overledene en doet dat op een manier die verrassend omgaat met voorgangers in de literaire traditie. Autobiografieën als die van Ovidius en Petrarca spreken tot het nageslacht over een auteur die 'geweest is' (*fuero*), en maken ter versterking van dat beeld gebruik van formuleringen die teruggaan op grafinscripties. Huygens volgt de conventie op kunstige wijze. Hij neemt als uitgangspunt de in grafinscripties voorkomende wens dat de aarde een lichte last is voor de begraven persoon: *Sit Tibi Terra Levis* of kortweg *S.T.T.L.*¹ Door een taalspel dat het subject en indirecte object omwisselt, komt hij uit op de variant 'Wat mijn gewicht op de aarde is geweest'. De auteur spreekt dus vanuit het graf tot de nabestaanden en de autobiografie is zijn grafinscriptie. Het 'gewicht op de aarde' wordt vervolgens uitgesplitst in positieve en negatieve zin, een conventioneel, biografisch motief dat ook in autobiografieën wordt aangetroffen. Jacob Cats, bijvoorbeeld, wil in zijn *Twee en Tachtig-jarig Leven* niet alleen deugden noemen maar tevens fouten: 'Maert hoort ook onder dies de feylen mijner jeugt'.² Terwijl de jeugdige 'feylen' bij de Zeeuw een belangrijke rol in het levensverhaal spelen omdat zijn lezers zo kunnen leren 'hoe jonge zinnen dwalen', zijn in Huygens' *Mijn leven* de fouten niet dik gezaaid. Zijn levensverhaal concentreert zich op de positieve kanten. De nadruk die de auteur hier in de openingsverzen legt op zijn mindere zijde, is dan ook vooral ingegeven door bescheidenheid.³

Na de introductie van het onderwerp van het gedicht verantwoordt de auteur zich voor het Latijn als de taal van zijn autobiografie. Bij de keuze spelen twee conflicterende factoren een rol, geschiktheid en prestige. Gezien de primaire doelgroep van het werk, Huygens' eigen mannelijk nageslacht, is het Nederlands het best passende medium tussen auteur en publiek. Daar staat tegenover dat het schrijven van Latijnse poëzie een grotere intellectuele vaardigheid van de auteur vereist en dat het kunstwerk een hogere status bezit. De tekstvorm is dus op zichzelf – naast de inhoud – een demonstratie van Huygens' vermogen. Overigens is de versvorm van *Mijn leven* niet het elegisch distichon naar het klassieke voorbeeld van Ovidius.⁴ Huygens' levensverhaal is geschreven in de versvorm van het epos, de daktylische hexameter, vandaar 'heldenpoëzie zonder held'.

In aansluiting op de taalkeuze wordt de leeftijd van de auteur genoemd, een veel voorkomend gegeven in antieke en humanistische autobiografieën.⁵ De genoemde leeftijd van bijna 82 jaar valt noch samen met het tijdstip waarop *Mijn leven* werd aangevangen noch met dat waarop de autobiografie voltooid is, maar geeft het punt aan waarop het werk *in progress* was.⁶ Huygens maakt de topos functioneel door zijn ouderdom als excuus te laten gelden voor eventuele uitglijders in het Latijn, een motief dat in zijn latere poëzie enkele malen opduikt. In een gedicht aan Nicolaas Heinsius uit 1672 noemt hij zich ter verontschuldiging voor het gebrek aan poëtisch vermogen 'een grijsaard die sinds lang niet meer grijpt naar de wapens der Muzen'.⁷

¹Lattimore pp. 65-74 en Lissberger pp. 135-8.

²Uit de aanhef bij Cats' *Twee en Tachtig-jarig Leven*, vss. 19-20.

³Over Cats zie Porteman 1986 en Bostoen 1991. Huygens spreekt tweemaal van een jeugdige dwaasheid: *Mijn leven* 1,603-635 en 1,785-815.

⁴Zie inleiding pp. 000.

⁵De plaats voor de leeftijdsvermelding verschilt. Niedermeier (p. 40) signaleert dat Paulinus van Pella de eerste poëtische autobiograaf is die zijn leeftijd in het prooemium vermeldt.

⁶Over de genese van *Mijn leven* zie inleiding p. 000.

⁷*Gedichten* 8,80A vs. 10: *Musarumque diu segnis ad arma senis*.

Dergelijke quasi-bescheidenheid wordt ook aangetroffen in de brief aan Nicolaas Heinsius waarin Huygens de gerenomeerde latinist vraagt zijn oordeel te geven over het Latijnse *Epithalamium* voor het huwelijk van Willem III en Mary Stuart (gecomponeerd in 1677, toen er met *Mijn leven* net een aanvang was gemaakt):⁸

Quam stillare vides, octogenaria vena est;
Excusentur anus Musa, Poeta senex.

Wat u hier ziet druppen, is een tachtigjarige dichtader;
Heb begrip voor een bejaarde Muze en een dichter op leeftijd.

Het prooemium wordt afgesloten met een *invocatio* waarin de auteur de klassieke dichtersgoden als fantomen van de hand wijst. De Muzen, hun leidsman Apollo, de inspirerende bronnen, en Pegasus die met zijn hoefslag de 'Hengstenbron' veroorzaakte, zijn voor *Mijn leven* niet geschikt. De zogeheten *rejection of the Muses* is sinds de Romeinse satirendichter Persius een frequent literair motief, vooral bij christelijke auteurs.⁹ Maar de wijze waarop Huygens hun uitsluiting onder woorden brengt, typeert zijn speelse omgang met het klassieke erfgoed. De godheden worden geweerd met de pregnante woordkeuze *este procul* die is ontleend aan de antieke religieuze formule *Este procul profani* (Blijf weg wie hier niet hoort), gebruikt om niet-ingewijden buiten te sluiten. Huygens geeft de heidense goden van de oudheid dus een koekje van eigen deeg. In hun plaats roept hij zijn ware, christelijke God aan, die leiding gaf aan zijn leven en dus ook de beschrijving ervan zal kunnen leiden. Aan het slot van het werk zal de auteur zijn dank uitspreken voor de voltooiing van het werk.¹⁰

De vita propria Sermonum inter Liberos De titel van Huygens' autobiografie presenteert het werk als een vertelling aan de kinderen. Het substantief *sermones*, gesprekken, is daarbij markant, aangezien de term wijst op een taalgebruik dat niet behoort tot de hoge epische stijl, maar tot de 'lagere' hexameterpoëzie (zie ook Van Strien 1987, pp. 65-66). Met *sermones* typeert Horatius immers zijn versbrieven en satiren, die zijn geschreven in de versmaat van de hexameters en in converserende toon (S. 1,4,42 en 48 en *Ep.* 2,1 vs. 4). In *Ep.* 2,1 vs. 250-1 contrasteert hij expliciet het epos met *sermones*, die vergeleken met echte epiek in stijlregister over de grond kruipen, *repentes per humum*.

1 Quod fuerim terrae pondus De opening van het levensverhaal is ontleend aan de antieke grafscripttopiek en sluit daarmee aan bij de humanistische autobiografisch traditie om het werk te openen met een passende formule (IJsewijn 1973, p. 214). Ovidius opent met *Ille ego qui fuerim* (*Tr.* 4,10,1), woorden die in oude grafinscripties of daarop gebaseerde literaire epigrammen regelmatig voorkomen (Niedermeyer p. 24; Lissberger p. 133; Lattimore pp. 288-9). Het perspectief waarin de auteur zichzelf als overledene voorstelt, hanteert ook Petrarca in de opening van zijn autobiografie: *Et illud forsitan optabis nosse: quid hominis fuerim*, 'Ook zult u misschien willen weten wat voor mens ik was' (*Epistola posteritati*, ed. 1998, pp. 256-7, c. 1; voor antieke parallellen van de formule *fortasse quaeras* zie Lattimore p. 100, 228 en 268). Huygens kiest hetzelfde perspectief (*fuerim*) en introduceert zichzelf eveneens in een afhankelijke vraagwoordzin. Zijn formule is een variant op het grafscript *Sit tibi terra levis*, 'de aarde zij licht op u'. De variatie zit in de omdraaiing van subject en indirect object: 'Wat mijn gewicht op de aarde is geweest'. De vertaling 'Wat een klomp van aarde ik ben geweest' (Sacré 1987, p. 84) gaat voorbij aan die toespeling. De omkering van het epitaaf komt overigens in diverse Latijnse epigrammen van Huygens voor, zoals in het grafscript op een nogal zwaarlijvig persoon voor wie de auteur wenst dat de aarde minder op hem mag wegen dan hij deed op de aarde (*Gedichten* 7,158F vss. 1-4. Verder: 2,237E vss. 1-2; 2,280A vss. 1-4; 3,197A vss. 1-4; 4,121C vss. 1-2; 8,153B vss.11-12). De spitsvondigheid vindt haar oorsprong bij de

⁸Br. 6 no. 7065; Huygens aan Nicolaas Heinsius, 11 december 1677, en *Gedichten* 8,174A. Over het *Epithalamium* zie *Mijn leven* 2,1257-68 met comm.

⁹Curtius pp. 233-46. Juist vanwege de traditie van de topos gaat het te ver om Huygens op basis van deze uitspraak hier een 'poetica à la Persius' toe te dichten, zoals beweerd door Van Veldhuijsen 61-2.

¹⁰*Mijn leven* 2,1273-81 met comm.

epigrammendichter Martialis, die een grafschrift componeerde op een dame van lichte zeden (Mart. 5,34 vss. 9-10.):

Mollia non rigidus caespes tegat ossa, nec illi

Terra gravis fueris: non fuit illa tibi.

Laten geen ruige zoden haar zachte lichaam bedekken. En, aarde,

Wees voor haar geen zware last: dat is zij ook niet geweest voor jou.

1-2 quàm vivere, quàm non Vivere dignus eram De negatie *non* aan het eind van de versregel in een doorlopende zin komt voor bij veel klassieke dichters. De pauze aan het verseinde brengt een onnatuurlijke breuk in de doorlopende periode aan, waardoor de ontkenning nadruk krijgt. Het accent op de negatieve kanten van het leven staat in dienst van de bescheidenheidstopiek. Huygens' keuze voor conjunctief of indicatief in een afhankelijke vraagzin ingeleid door het interrogatief-exclamatorische partikel *quam* is niet consequent, maar lijkt bepaald door de ruimte van het metrum. In de 6 voorkomende gevallen in *Mijn leven* wordt drie maal de indicatief gebruikt (1,551; 2,507vv; 2,536vv), twee maal de conjunctief (1,357; 2,1051) en één maal worden beide naast elkaar gebruikt (2,140). Het gebruik van de indicatief in de afhankelijke vraagzin, als ook modus-wisseling in twee elkaar opvolgende afhankelijke vraagzinnen, komt in voor-klassiek Latijn niet zelden voor (Kühner-Stegmann 2, §227,8).

3 Fert animus De bekende formulering is overgenomen uit het prooemium van Ovidius' *Metamorfosen* (vss. 1-2): *In nova fert animus mutatas dicere formas Corpora*.

3-4 longumque Metris includere Vitae Curriculum, heroâ de non Heroe Poësi Het beeld van poëzie als woorden die in versmaat worden gebonden is traditioneel, vgl. bijvoorbeeld Hor. S. 2,1 vs. 28: *me pedibus delectat claudere verba*, ik bind mijn woorden graag in versmaten. De gebruikte versmaat is de hexameter, de maat van epische poëzie. De paradox van epische poëzie voor een laag onderwerp krijgt nadruk door de gestileerde vorm van de woordgroep *heroâ de non Heroe Poësi*. Voor het gebruik van *non* als negatie bij een substantief *OLD* s.v. *non* 7.

5 [marg.] Plauti dictionis genus - Barbari sumus Het citaat, ontleend aan de *Poetices libri septem* van J.C. Scaliger, komt uit boek 6, *Hypercriticus*, waarin oordelen worden uitgesproken over Latijnse dichters uit verschillende tijdvakken. In caput 3 – Huygens vermeldt abusievelijk c. 2 – gaat Scaliger na wat er aan Plautus' komedies verbeterd zou kunnen worden. Dat is zeker niet het colloquiale taalgebruik waarop de komediedichter wel is aangevallen, immers een moedertaalspreker van het Latijn behoeft geen correctie, en allerminst van niet-moedertaalspreker: *Nam sane dictionis genus non est nostrum emendare: qui illi sane barbari sumus: aut si Latini, Latini, profecto, illius beneficio*. (Want het is niet aan ons om zijn taalgebruik te verbeteren. Wij zijn immers vreemden in die taal, of beheersers van het Latijn dankzij hem.) Huygens gebruikt de uitspraak als onderbouwing bij de mededeling dat het Latijn voor hem (en zijn tijdgenoten) niet de moedertaal is. Daartoe laat hij het laatste deel van Scaligers bewering weg, omdat dat voor zijn bewering niet geschikt is.

6-7 poteram me Belga meis exponere Belgis Aptiùs De herhaling *Belga Belgis* met het enjambement van *Aptiùs* benadrukt de talige overeenkomst tussen auteur en lezer en de voor de hand liggende keuze voor het Nederlands. De geaccentueerde positionering van *Aptiùs* refereert aan de grondregel van de Ciceronianse welsprekendheid, het *apte dicere*. Die regel houdt in dat de spreker rekening houdt met de betrokkenen, de omstandigheden zoals plaats en tijd, en met de eigen persoonlijkheid (zie Erasmus *Ciceronianus*, ASD I,2 p. 634 en Heesakkers 1993, p. 148-9).

7-8 quali [...] manu et linguâ popularibus *Quali* introduceert de relatieve bijzin waarbinnen het antecedent *manu et linguâ popularibus* vanuit de hoofdzin is opgenomen. Het verschil in afstand van de respectievelijke bepalingen *quali* en *popularibus* tot de twee substantieven – maar het enkelvoudige begrip – *manu et linguâ* verklaart de inconsequentie in numerus. De lezing *linguâ* (B) is een verbetering ten opzichte van *calamo* in A die niet in de afschriften C, D en E is doorgevoerd.

15-6 Este procul Pindi non nunc mea numina, Apollo Delie De religieuze formule *este procul*, waarmee de auteur Apollo en de zijnen als niet-ingewijden buitensluit, is een toespeling op de openingsverzen van Callimachus' Apollohymne. Wordt daar met de woorden *εἴκα; ", εἴκα; ", οἱστί" αἵλιτρον*" (vs. 2) iedere goddeloze buitengesloten van de naderende verschijning van Apollo, hier in *Mijn leven* is Apollo zelf degene die als oningewijde wordt buitengesloten van het ritueel. De formule *procul este (profani)* komt in de Latijnse literatuur herhaaldelijk in (quasi-)religieuze context voor (bijv. Verg. A. 6,258; Ov. Am. 2,1,3; Hor. Carm. 3,8,15). En ook Huygens gebruikt haar regelmatig, onder meer *Gedichten* 2,277D vs.1; 3,45E vs. 7; 7,298C vs. 74). De geografische aanduiding in de omschrijving *Pindi numina* voor de 9 Muzen en het epitheton *Delie*, door het enjambement benadrukt, zijn hier functioneel om de afstand (*este procul - non nunc mea*) tussen Huygens en de goden te benadrukken. De dichter neemt voor het moment afstand van de klassieke inspiratiebronnen: *non nunc mea numina*, '[anders wel, maar] voor deze gelegenheid niet

mijn goden'. Wie uit deze verzen vergaande conclusies trekt over Huygens' poëtische opvattingen, als zou 'de klassieke traditie terzijde gesteld moeten worden en de eigen individuele expressie ervoor in de plaats moeten komen' (Van Veldhuijsen, pp. 61-62), gaat voorbij aan de ritmisch gemarkeerde positie van *nunc* in dit vers, en aan de context van deze passage, waarin bepaald wordt welke inspiratiebron voor dit werk de juiste is.

16 *ridiculi fontes, et inepta Caballi Ungula* Huygens omschrijft de 'Hengstenbron' of *Hippocrene* op de Helicon en andere inspirerende bronnen die door de hoefslag van Pegasus ontstaan zijn. De typische aanduiding *caballus* voor Pegasus is een indicatie dat Huygens hier verwijst naar de proloog van Persius' *Satiren*, waar voor het eerst in de oudheid afstand genomen wordt van de traditionele dichtersgoden (vss. 1-7):

*Nec fonte labra prolui caballino
Nec in bicipiti somniasse Parnaso
Memini, ut repente sic poeta prodirem.
Heliconidasque pallidamque Pirenen
Illis remitto quorum imagines lambunt
Hederae sequaces; ipse semipaganus
Ad sacra uatum carmen adfero nostrum.
Ik heb mij niet gelaafd aan de paardenbron,
Kan me niet heugen op de tweetoppige Parnas
Te hebben gedroomd, om opeens als dichter te verschijnen.
De Muzen van de Helicon en bleekmakende Pirene
Laat ik over aan hen om wier beelden
De kronkelende klimop krult; als halve buitenstaander
Breng ik zelf mijn lied naar het poëziefestival.*

17 *nil mihi cum larvis* De formulering *nil mihi cum* ('ik heb niets van doen met'; *OLD* s.v. *nil* 6) is frequent bij Ovidius (*Am.* 3,2,48; *Rem.* 386; *Fast.* 1,253). Ook Huygens maakt er herhaaldelijk gebruik van (*Gedichten* 2, 227C vs. 4; 3,7A vs. 8; 3, 294C vs. 3; 4,130B vs. 3; 7,9B vs.1; 7,10C vs. 5). De karakterisering *larva* voor Apollo en de andere antieke dichtersgoden doelt in de eerste plaats op hun fictionele wezen en impliceert daarbij ook dat deze godheden in de oudheid wel bestaan hebben, maar nu dood zijn en geen betekenis meer hebben.

18 *maturior aetas* De clausula, die niet in de klassieke poëzie voorkomt, gebruikt Huygens ook in 1,291 en *Gedichten* 1,49B vs. 60; 7,64D vs. 37.

19 *scripturio* Het desideratief van *scribere* komt in klassiek Latijn niet voor. De eerste attestaties dateren uit de late oudheid bij Apollinaris Sidonius (*Ep.* 7,18 en 8,11) en Servius (*Comm. in artem Donati* p. 413 c. 000). In Huygens' poëzie komt het woord alleen hier voor.

21 *Une Deus, trinum Numen, tibi supplico soli* De verhevenheid van de invocatie wordt kracht bijgezet door de 5-voudige u-klank, de herhaling in *trinum numen* (vgl. *aeternum Numen* 2,1275) en de alliteratie aan het eind van de versregel.

22-3 *hanc ipsam quam me detexere telam Passus es, [...] iterum [...] patiare retexi* De parallelie tussen hoofd- en bijzin in het woordspel *detexere-retexi* en *passus es-patiare* en in het ongebruikelijke klankspel *hanc ipsam-quam telam* verbeeldt de beoogde waarheidsgetrouwe weergave van het leven op schrift. Weven is een gebruikelijke metafoor voor het componeren van een tekst én voor het leiden van het leven (*OLD* s.v. *texo* 3b; zie ook *Mijn leven* 2,654-5 met n.). Huygens' Nederlandstalige poëzie levert de bekendste parallel in het openings- en slotvers van *Hofwijck: De groote webb is af*.

24-39 Geboorte

De levensbeschrijving start traditioneel met de geboorte van de hoofdpersoon. Hierbij behandelt Huygens vijf punten: zijn geboortedatum en -plaats, afkomst, rangorde in de reeks van kinderen en de leeftijd van de vader. Dat laatste gegeven is ongebruikelijk in de traditie, maar voor *Mijn leven* om twee redenen relevant. In de eerste plaats was Christiaan Huygens sr. met 45 jaar relatief oud toen zijn zoon geboren werd.¹¹ Eén van de anagrammen die de auteur schreef op zijn eigen Latijnse naam, luidt *hunc genuisti annosus*, dit kind kreeg u op hoge leeftijd. Tevens draagt de informatie bij tot het beeld van de man, die in het levensverhaal een aanzienlijke rol

¹¹De geboortedatum van zijn vader vermeldt Huygens in *Mijn jeugd* p. 8. Zie over hem uitvoerig *Mijn leven* 2,221-73 met comm.

speelt. Dat Huygens, na zijn broer Maurits, de tweede zoon was in het gezin is geen onbelangrijk gegeven, want de rangorde was bepalend voor de maatschappelijke carrière. Doorgaans trad de *primogenitus* in het voetspoor van de vader en moesten de anderen alternatieve wegen bewandelen, hetgeen ook het lot van de auteur is geweest. De oudste zoon wordt in het verloop van het levensverhaal dan ook herhaaldelijk in beeld gebracht in contrast met Huygens' eigen levensloop en ook vanwege diens bijdrage aan het prestige van de familie.¹² In dat licht is het kenmerkend dat de zusters, na hem geboren, nauwelijks een rol in *Mijn leven* spelen: de lezer zal *en passant* vernemen dat het gezin ook vier meisjes telde, maar deze krijgen naam noch gestalte.¹³

De geboortedatum en -plaats, worden naar de (auto-)biografische traditie in encomiastische vorm gepresenteerd. Huygens etaleert zijn hoge leeftijd met het gegeven dat hij nog geboren is in 'de vorige eeuw'.¹⁴ Ter amplificatie noemt hij drie grote *coaevi*, eeuwgenoten, zij het geen tijdgenoten: de intellectuele coryfee Desiderius Erasmus, die elders door de auteur is betiteld als 'mijn meester, mijn grote liefde',¹⁵ dan de in Gent geboren keizer Karel V, tot wiens omvangrijke bezittingen ook de Nederlanden van voor de Opstand behoorden, en ten derde Willem van Oranje, de in de autobiografie tot driemaal toe geprezen grondvester van de vrije Republiek.¹⁶ De lof op zijn geboorteplaats, die de auteur zo vaak in zijn poëzie heeft bezongen (bijvoorbeeld in *Batava Tempe*, in de reeks *Stede-stemmen* en in *Haga Vocalis*), bestaat hier in *Mijn leven* eerst uit de gestileerde repetitie van de naam Den Haag. Daarop volgt een *praeteritio* waarin lofzangen achter de hand gehouden worden, die geen grote stad zou verdienen. Dat is een variant van het door Huygens frequent gebruikte motief dat Den Haag geen stadsrechten heeft, maar zich wel kan meten met de grootste steden: het *Dorp der Steden*. Het laatste lofelement vormt de grote plaatsgenoot Janus Secundus (1511-36). De jong gestorven kunstenaar en destijds wereldberoemde Latijnse dichter was aan het Noordeinde geboren en woonde tot 1528 in Den Haag.¹⁷ Hij is voor Huygens een groot artistiek voorbeeld geweest.¹⁸

Met enige trots vermeld ik dat ik mij hierbij [het penningsnijden] onder meer liet leiden door het voorbeeld van mijn beroemde plaatsgenoot, de Hagenaar Janus Secundus. Ik heb geconstateerd dat deze een eeuw voor mij evenzeer behept was met dezelfde liefde voor poëzie, schilderkunst en muziek en tenslotte ook voor deze vorm van plastische kunst.

De jaren van Huygens' vorming in de Latijnse taal en literatuur vielen samen met de periode van grote Secundusverering aan de Leidse universiteit.¹⁹ Hij is dan ook al vroeg gecharmeerd geraakt van het werk van zijn plaatsgenoot, die hij als 12-jarige

¹²*Mijn leven* 1,337-9; 559-62; 2,234-5 en 449-63.

¹³Dat hij zusters had blijkt in *Mijn leven* uit de verzen 1,542 en 834. Hun aantal wordt genoemd in vss. 2,432 en 441.

¹⁴Zie ook *Mijn leven* 2,1082-3.

¹⁵Br. 4 no. 3792; Huygens aan D. de Wilhem, 6 okt. 1644. Zie ook *Mijn leven* 2,987-93 met comm.

¹⁶*Mijn leven* 1,851 en 2,261-2.

¹⁷Voor een overzicht van het leven van Janus Secundus zij verwezen naar Dekker 1986. In welk huis te Den Haag Janus Secundus is geboren, is Huygens niet bekend, wat blijkt uit het gedicht *De domo natali Ioannis Secundi* (*Gedichten* 2,233A).

¹⁸*Mijn jeugd* p. 94. Over Huygens' beoefening van de penningkunst zie De Heer 1993.

¹⁹Heesakkers 1986, pp. 25-37.

op gelijke hoogte stelt met de groten uit de klassieke canon. Secundus' poëzie is voor hem evenzeer een imitatiemodel als het werk van de oude dichters:²⁰

Quod multa eorum apud I. Secundum olim te legisse meque illum imitatum esse dicas, id factum non nego, imo laudi mihi duco tam eximium poetam imitari; nam quid alioqui Virgilium, quid Ovidium, quid alios opus est legere, si non imitemur?

Vader, u zegt dat u veel van mijn verzen wel eens bij Secundus hebt gelezen en dat ik hem geïmiteerd heb. Dat ontken ik zeker niet; sterker nog, ik ben er trots op zo'n uitmuntende dichter na te volgen. Want waarom zou je anders Vergilius, Ovidius en anderen lezen als je ze niet imiteert?

Huygens' waardering betrof niet alleen de literaire werken, die hij later nog beschouwde als 'monumenten die zich kunnen meten met die van de oudheid', maar ook Secundus' beeldende kunst en met name zijn penningen.²¹ Daarvan had hij er enkele in zijn collectie, die hem dienden als voorbeeld in de korte periode dat hij zich er zelf in oefende.²² Zijn bewondering mag ten slotte wel blijken uit het gedicht op het portret dat hij op hoge leeftijd wist te verwerven. Secundus, die in zijn poëzie al lange tijd een huisvriend van Huygens was, sierde het pand nu ook met zijn fysieke verschijning:²³

IN EFFIGIEM IOANNIS SECUNDI NUPER ACQUISITAM

Ergo meus, Ciuis meus, es, cui nostra secundum

Non dedit Haga, cui patria nulla dabit;

Ergo ego quem toties optaui cernere vultum,

Saecula si vivam, in saecula possideo!

Ingrederere, ingrederere, o nostrum decus, huc ubi gemmâ

Charior, et certe non grauis Hospes eris.

Inuenies, sed parte sui meliore, Secundum

Non nuper nostros incoluisse lares.

Quoque diu cultu te sum veneratus, eodem

Usque tuus cultu lector et hospes ero.

[...]

OP HET ONLANGS VERWORVEN PORTRET VAN JANUS SECUNDUS

Plaatsgenoot, eindelijk bent u dus in mijn bezit, u, zoals ons Den Haag

Geen Tweede heeft voortgebracht, en het vaderland nooit voort zal brengen;

Het gezicht dat ik zo vaak verlangd heb te zien,

Zal, als ik zolang leef, voor eeuwen mijn bezit zijn!

Welkom, treed binnen, mijn pronkstuk. U bent hier meer welkom

Dan edelsteen en een graag geziene gast.

U zult ontdekken dat hier een tweede Secundus, althans in zijn betere deel,

Sinds lang mijn huis bewoont.

En zoals ik u sinds lang al vereer, zo

Zal ik nu altijd uw lezer en gastheer zijn.

[...]

²⁰Br. 1 no. 6; Huygens aan zijn vader, 10 april 1609.

²¹Br. 4 no. 4617; Huygens aan Anna Maria Schurman, 8 juli 1647.

²²*Mijn jeugd* 94-96. Br. 1 no. 554; Huygens aan J. Brosterhuisen, [x] nov. 1630 en Br. 1, no. 655; Huygens aan J. Brosterhuisen, [x] jan. 1632.

²³*Gedichten* 8,113D vss. 1-10. Dekker 1986, p. 60, meent dat de kopergravure in de Secundus-uitgave van Petrus Bosscha uit 1821 gebaseerd is op dit portret van de hand van Jan van Scorel.

Het laatste aspect van de geboorte is een beschrijving van de afkomst. Die informatie houdt de auteur op deze plaats beperkt, omdat later in het werk, naar aanleiding van het overlijden van Christiaan Huygens sr. en Susanna Hoefnagel, de lof op de antecedenten uitvoerig aan de orde komt.²⁴ De informatie is in haar beknoptheid nochtans significant, omdat de genoemde gegevens, de familiestatus en de *virtutes* van de vader in dienst van het Oranjehuis, beide leidmotieven in *Mijn leven* zijn.

24-5 altera proles Mascula De clausula *altera proles* is ontleend aan Verg. A. 12,830, waar Iuno als tweede kind van Saturnus wordt genoemd. Huygens maakt gebruik van de formulering in *Gedichten* 3,126B vs. 3; 264C vs. 5 en *Mijn leven* 2,631-2. Op de onderhavige plaats gebruikt de auteur het enjambement *Mascula* niet alleen om te variëren op het origineel van Vergilius (waar een dochter werd genoemd), maar vooral om te onderstrepen dat het eerste kind ook een zoon was en hijzelf dus geen *primogenitus*.

25-7 sexto iam nonagesimus Anno Amplior [...] saeculi - Batavis Huygens heeft verscheidene gedichten geschreven naar aanleiding van zijn verjaardag (zie Strengolt 1976, pp. 115-25). In één ervan parafraseert hij zijn geboortjaar als *Quarta quater reliquis ad saecula quattuor annis*, Vier maal vier eeuwen min vier jaar (*Gedichten* 3,224C vs. 1). Overigens legt hij nergens zoveel nadruk op de eeuw waarin hij geboren is, als in *Mijn leven* met de vermelding van drie grote 'eeuwgenoten'. De herhaling van *et* en de dubbele elisie in vs. 27 versterken de intensiteit van de *tricolon crescens*.

27 caede nefandâ De clausula komt voor in Ov. *Met.* 15,174. Het adjectief *nefandus* activeert een beeld van bezoedeling: de moord op de *Pater Patriae* wordt gekarakteriseerd als een goddeloze daad.

29 Septembreis iuxta Nonas De uitgang *-eis* voor de accusatief meervoud komt in Huygens' poëzie af en toe voor in plaats van gangbaar *-es*. Mogelijk is hier gekozen voor de verlenging van de klank om de verhevenheid van de passage te benadrukken. Het alternatief *iuxta* voor het metrisch onmogelijke *pridie* is in de klassiek-Latijnse dagtelling ongekend. Huygens' oplossing levert geen ambiguïteit op, omdat er vanaf de *Calendae*, *Nonae* en *Idus* teruggeteld wordt.

29-30 novus incola Mundi Hagae De clausula *incola mundi* komt in de klassiek Latijnse poëzie niet voor; Huygens gebruikt haar buiten deze plaats nog twee maal eerder in zijn poëzie, voor het eerst in een gedicht aan zijn vader waarin de jonge zoon de hoop uitspreekt dat zijn vader nog lang op deze aarde mag zijn (*Gedichten* 1,11C). In het andere gedicht staat *mundi* niet tegenover *caelum*, maar geeft de formulering, in navolging van Cic. *Tusc.* 5,108, het idee weer van de wereldburger die overal zijn thuis heeft (*Gedichten* 2,121C vss. 42-3):

*Omne solum vati patria est, ille incola mundi,
Ille domi in patriâ, ille foris, ille omnibus idem.*

Elke bodem is voor een dichter vaderland, hij is een wereldburger,

Thuis in eigen land, thuis over de grenzen, overal dezelfde.

Hier in *Mijn leven* versterkt het volgende versbegin *Hagae* de tegenstelling tussen enerzijds Huygens' cosmopolitisme, waarvan zijn vele reizen getuigen, en anderzijds de verknochtheid aan zijn geboorteplaats, zoals dit motief in *Mijn leven* regelmatig wordt uitgewerkt wanneer reisbeschrijvingen eindigen met de terugkeer in Den Haag (1,554-8; 830-3; 2,1038-40).

30-33 Hagae nascebar [...] Hagae [...] quae nulli encomia, nulli [...] Hagae Net als de geboortetijd wordt de geboorteplaats, *mijn noijt volpresen, noijt half uijt gepresen Haegh* (*Zee-straet* vs. 60), in het verheven stijlregister beschreven door de drievoudige herhaling van *Hagae*, twee maal aan het begin van het vers, één maal aan het eind, en vervolgens door de herhaling van *nulli*.

32 de magnis Urbibus Urbi De nadrukkelijke herhaling *Urbibus Urbi* markeert de bijzondere status van Huygens' Den Haag, dat geen stadsrechten had maar zich in de ogen van de auteur laat meten met de grootste der steden. In *Batava Tempe*, de lofzang op het Voorhout, blijken steden als Rome, Venetië, Parijs, Londen, Antwerpen en Amsterdam, het te moeten afleggen: 'Noch en vind ick niet in allen, Dat mijn' Linde-laen genaeck' (vss. 57-112). Het is een frequent motief in Huygens' lof op zijn geboorteplaats, zoals ook in de reeks *Stede-stemmen*, waar Den Haag inderdaad niet in de afdeling van de stemhebbende steden van Holland geprezen wordt, maar bij de dorpen van het gewest – hoewel het daar eigenlijk te groot voor zou zijn (vss. 1-4):

Het heele land in 't klein, de Waeghe van den Staet,
De Schaeve van de Jeughd, de Schole van de Daed,
Het Dorp, der Dorpen geen, daer yeder Steegh een pad is,
Maer Dorp, der Steden een, daer yeder Straet een Stad is.

²⁴*Mijn leven* 2,221-273 resp. 2,430-448 met comm.

De auteur kiest dan ook vaak tussen 'dorp' en 'stad' de middenweg 'plaats', zoals in *Gedichten* 3,260B vss. 1-2:

Non licet in Pagis Hagam censere, nec inter

Oppida: quod medium est, dicitur Haga Locus.

Men mag Den Haag niet tot de dorpen rekenen, maar ook niet tot de steden.

Met een woord daar tussenin heet Den Haag Plaats

33 nec Veterum cui Vatum laude Secundus In de door *ubi* ingeleide relatieve bijzin staat *cui* voor *alicui*. Huygens adapteert hier Verg. A. 11,441 *haud ulli veterum virtute secundus*. De toespeling op de naam Secundus met de pointe *secundus-primus* komt voor in de laatste verzen van Theodoor Beza's lofdicht dat sinds de uitgave van Willem Crispus (Parijs, 1561) in het voorwerk van vrijwel alle Secundusedities verschijnt: *sic praestitit ille Secundus, Secundus ut sit nemini*. Huygens citeert de verzen in zijn jeugdbiografie (*Fragment* p. 85; *Mijn jeugd* p. 95). Met dezelfde woordspeling beschrijft hij de uniciteit van zijn stadsgenoot in het gedicht op zijn portret (*Gedichten* 8,113D vss.1-2; vertaling hierboven in comm.):

Ergo meus, Civis meus, es, cui nostra secundum

Non dedit Haga, cui patria nulla dabit.

De naam keert zich tegen de Hagenaar in een gedicht van Huygens aan Anna Maria Schuurman, die op het gebied van de sculptuur door Huygens hoger gesteld wordt dan Janus Secundus (*Gedichten* 4,146D vss. 9-10):

Indignata sequi, Virgo mea, credo Secundum es,

Ne sic forte cui prima, secunda fores.

Waarde vriendin, volgens mij past het u niet Secundus te volgen,

Want u zou wel eens Tweede kunnen worden, terwijl u nu eerste bent.

35 Patrem habui matremque ambos De opening van de beschrijving van de ouders in de jeugdbiografie is dezelfde: *patrem habui Christianum Hugenum* (*Fragment* p. 2). Het pregnante gebruik van het perfectum om aan te geven dat de man is overleden geldt hier in *Mijn leven* voor beide ouders. Huygens verloor zijn vader op 27-jarige leeftijd (*Mijn leven* 2,221vv), en nog eens 9 jaar later zijn moeder (*Mijn leven* 2,430vv). Dit gegeven kan de reden geweest zijn waarom de oorspronkelijke lezing *puer, quos* (ACDE en aanvankelijk ook B) in een laat stadium, na de afschriften, nog door Huygens is veranderd tot *ambos, quod*.

35 quod dicere pergam Het futurum *pergam* in combinatie met een infinitief markeert een betoogovergang en heeft nauwelijks meer betekenis dan *vervolgens* (OLD s.v. *pergo* 2). De lezing *quod* (B) is een gevolg van de keuze voor *ambos* (zie n. 35), dat met de oorspronkelijke lezing *quos* een ongewenste rijmklank zou opleveren.

36 Non ignobilium Het adjectief *nobilis* zou niet overeenstemmen met Huygens' weliswaar hoge, maar niet adellijke afkomst. De litotes *non ignobilis* is een adequate oplossing. Er is niets te veel beweerd en toch nadruk gegeven aan de aanzienlijke positie.

39 Patris [...] Ministri Als secretaris van de Raad van State was Huygens sr. een van de topambtenaren, *ministri*, van de Republiek (zie comm. op *Mijn leven* 2,221-73).

40-5 Levensgevaar op éénjarige leeftijd

Hoe Huygens als éénjarige aan de dood is ontsnapt toen hij met zijn hoofd was klem komen te zitten tussen de spijlen van het haardscherm, is voor het eerst beschreven door Christiaan Huygens sr. in het unieke verslag over de jonge jaren van zijn kinderen:²⁵

Constantineken zijn [sc. Maurits'] breurken wesende veel min als anderhalff jaer oudt ende deur die ijseren kering gevallen zynde bij nae int vyer quam Maurisken, wesende nu twee jaer ende een halff oft daerby, by my zyn vader, crytende loopden int salet daer ick aent flerecijn kranck lach, genoech te kennen ghevende al crytende, zonder noch te konnen spreken dat zyn breurken Constantineken bij 't vyer in noot was, waerover ick mij gheene pyne ontsienende mij het beste dat ick coste inde keucken begaff ende het kindt van 't vyer trock daer 't anders zou vergaen hebben, soo die dach nyemant ontrent was.

²⁵Christiaan Huygens sr. 'De jongelingsjaren van zijn kinderen' p.81.

Huygens zelf heeft de gebeurtenis tweemaal beschreven, eerst in de biografie van zijn jeugd en vervolgens hier in zijn levensverhaal.²⁶ Deze laatste passage vertoont significante verschillen met de eerdere beschrijvingen. In de eerste plaats wordt hier gezwezen over de slechte fysieke gesteldheid van de vader, die het bed moest houden vanwege de jicht. Markant is dat de auteur in de vroegste kladversie van deze passage zijn vader typeerde met het adjectief 'jichtig' (*podagerque*), hetgeen hij vervolgens verving door 'toesnellend' (*properansque*). De verandering typeert Huygens' selectie van de gegevens: een vermelding van de ziekte zou strijdig zijn met de positieve beeldvorming van zijn vader.²⁷ Het tweede verschil met de vroegere beschrijvingen is dat er in het levensverhaal aan het incident betekenis is gegeven: Huygens voegt immers toe dat hij dankzij hemelse bescherming behouden bleef. Gods beleid in zijn leven is dan ook een belangrijk motief in *Mijn leven*.²⁸

Parallele teksten: appendix 1

40 Anniculum letho [...] Eripuit De dramatiek van het benauwde moment wordt stilistisch benadrukt door iuxtapositie van de éénjarige en de dood. De uitdrukking *leto eripere* is van Vergilius, A. 2,134: *Eripui, fateor, leto me et vincula rupi*.

40-45 Anniculum - puelli In één zin, die doorloopt over zes verzen, wordt de gebeurtenis bij de haard beschreven, zoals ook in de jeugdbiografie aan de gebeurtenis één lange volzin is besteed (appendix 1). De syntaxis verdient met de drie relatieve bijzinnen evenwel geen schoonheidsprijs.

41 properansque Pater De vroegste versie in handschrift A heeft de lezing *podagerque Pater*. Het adjectief werd doorgehaald en vervangen door het positievere *properansque*. Pas aan het slot van het werk zal de jicht in de familie ter sprake gebracht worden (2,1223-48).

45 muto monitus nutu Het gemurmel van Maurits die nog niet kon praten wordt verbeeld in de klankkleuren van het vers met overwegend doffe u- en o-vocalen en m- en n-alliteratie.

46-69 Zangles, de viola da gamba, Frans en de luit

Na de *genus*-topiek rond de geboorte is de beschrijving van de *educatio* de volgende traditionele (auto-)biografische rubriek. Huygens beschrijft zijn vorming *in extenso*, over een lengte van maar liefst 243 verzen. Stuk voor stuk, in een min of meer chronologische ordening, passeren de verschillende 'vakken' uit zijn curriculum dat garant stond voor een grondige humanistische opvoeding met extra aandacht voor vaardigheden en kennis die voor de diplomatie en in hofkringen noodzakelijk waren. Het belang van de opvoeding, het fundament voor de latere carrière, blijkt niet alleen uit de nu volgende substantiële passage in het levensverhaal, maar ook uit de beknopte samenvatting ervan die volgt in het tweede boek waar de auteur komt te spreken over de vorming van zijn kinderen.²⁹ Buiten *Mijn leven* zijn er bovendien verscheidene andere bronnen uit het familiebezit van de Huygensen die beschouwd kunnen worden als observaties en programmatische richtlijnen van de opvoeding: het verslag van Christiaan Huygens sr. over de jonge jaren van zijn kinderen, Huygens' jeugdbiografie en zijn verslag over de vordering van zijn eigen kinderen, aantekeningen die als uniek zijn te beschouwen en waarvan pas twee eeuwen later vergelijkbare bronnen te vinden zijn.³⁰

²⁶*Mijn jeugd* p. 19.

²⁷Over de jicht zie *Mijn leven* 2,1223-72 en comm. *ad. loc.*

²⁸Zie *Mijn leven* 1,15-23 met comm.

²⁹Zie *Mijn leven* 2,487-506.

³⁰Dekker 1995, p. 27.

Het overzicht van de *educatio* begint in *Mijn leven* met Huygens' zanglessen. Bekend is de anekdote dat zijn moeder hem op de leeftijd van twee jaar en drie maanden de *Tien Geboden* in de Franse berijming van Clement Marot zou hebben leren zingen. Daaraan refereert de auteur hier in zijn levensverhaal, maar hij legt een significant accent, dat bijdraagt aan de beeldvorming. In de trant van Ovidius, die in zijn levensbeschrijving markeert dat hij wel dichter moest worden ('Al wat ik wilde schrijven werd een vers'), benadrukt Huygens zijn vroege talent met de mededeling dat hij amper nog praten kon toen hij met zingen begon. Bovendien krijgt die vroege aantrekking tot de muze in *Mijn leven* een onminneus karakter: het is een voorafschaduw van zijn latere muzikaliteit. Uit geen enkele bron blijkt echter dat er mensen zijn geweest die het zingen als een voorteken hebben beschouwd. Het *omen* is een creatie van Huygens zelf, een topos uit de biografische traditie ingevoegd in zijn levensverhaal. Omwille van de bescheidenheid wordt de voorspelling in de mond van anderen gelegd. Dit is een techniek die veelvuldig in autobiografieën wordt toegepast en zowel in *Mijn leven* als in de jeugdbiografie bij herhaling opduikt.

Opvallend afwezig in deze passage is het gegeven dat de zanglessen zo'n succes waren dankzij de methode die was uitgedacht door zijn vader. In de jeugdbiografie had Huygens nog beweerd dat niet zijn talenten, maar de lessen hem zo snel tot een goede zanger hadden gemaakt. Door het weglaten van die informatie krijgt de bijzondere muzikale aanleg meer nadruk.

De muziek heeft voor Huygens van de wieg tot het graf een zeer belangrijke rol gespeeld. Zijn bezigheden aan het hof waren zijn vak, zijn natuurlijke aanleg lag bij de muze, zoals de auteur dit ook in *Mijn leven* onder woorden brengt.³¹ Een passage in *Ooghentroost* komt dicht bij het hier beschreven *omen* dat zijn natuurlijke hartstocht voor de muziek illustreert. Zelfs zijn hofdiensten kunnen hem er niet vanaf houden:³²

Ick spreek mijn seluen aen: men moet het mij vergeuen;
Daer stond voor op mijn hoofd, all inde wiegh, geschreuen,
Ick soude speel-sieck zijn, keel-blind en snaren-blind.
Men heeft mij opgequeeckt tot hooger onderwind:
Maer ingeboren aerd gaet allen dwang te boven
Ick sie noch huijsbestier, noch Heeren-dienst, noch Hoven,
Noch Nood, noch Oorboer aen; ick sie geen' tijd te kort,
Daer Veel, of Keel, of luijt, of fluijt versleten wordt.

Parallele teksten: appendix 2

Na de zanglessen kreeg Huygens op zesjarige leeftijd de eerste lessen op de viola da gamba. Instrumenten bespeelde Christiaan Huygens sr. zelf niet, maar voor zijn twee zoons zocht hij geschikte leraren om hun de vaardigheden bij te brengen, zoals dat ook het geval zou zijn bij de schilderkunst.³³ De keuze voor de instrumenten sloot aan bij het doel van de vorming: het eerste instrument was de viola da gamba of Engelse viool, van oorsprong afkomstig uit Italië, vooral in Engeland zeer populair in de hogere kringen en ook aan het Haagse hof geliefd.³⁴ Maurits en Constantijn leerden er in een kleine twee maanden op spelen onder leiding van de niet nader te

³¹*Mijn leven* 2,295-340.

³²*Ooghen-troost* (ed. Zwaan) vss. 733-740.

³³*Mijn leven* 1,204-42 met comm.

³⁴Noske 1987, p. 130-1.

identificeren Engelsman 'William H'. In *Mijn leven* wordt de lesperiode iets positiever omschreven als 'luttele weken' en significant is verder dat er geen leraar genoemd wordt, zodat het accent meer op de eigen aanleg is komen te liggen.

Parallele teksten: appendix 3

Onder de talen in het onderwijs van welgestelde jongeren in de zeventiende-eeuwse Republiek nam het Frans een dominante rol in. Ten eerste omdat de taal internationaal gangbaar was in de diplomatie, aan het stadhoudelijk hof, in de Republiek der Letteren, onder legerofficieren, in de handel en voor het bankwezen. Bovendien ontwikkelde het Frans zich juist in Huygens' tijd binnen de landsgrenzen tot de onderscheidende omgangstaal van de sociale elite, verbonden met het uit Frankrijk geïmporteerde gedragsmodel van de 'courtoisie' en 'civilité'. Op haar beurt begon ook de burgerij die tendens vanaf het midden van de eeuw te kopiëren, zodat het Frans voor een groot deel van de Nederlandse bevolking *bon ton* was. Elke mode heeft zijn malligheid en de bedenkingen tegen het gebruik van de Franse taal en cultuur kreeg in de tweede helft van de zeventiende eeuw nog een politieke component, toen de vroegere bondgenoot van de Republiek tot een geduchte vijand werd. Maar dat speelde de taal geen parten bij beroepsuitoefening of in het wetenschappelijk verkeer.³⁵ Huygens schreef gedurende zijn hele leven een aanzienlijk deel van zijn poëzie en correspondentie in het Frans.³⁶ In *Mijn leven*, geschreven in de tijd dat de relatie tussen Frankrijk en de Republiek op haar dieptepunt was, heeft de auteur weliswaar verholde kritiek op de Franse politiek, maar toont hij geen spoor van antipathie jegens de taal en cultuur.

Zowel om het praktisch nut als de sociale status werden de beide zoons van Christiaan Huygens al in een vroeg stadium gedurende een heel jaar ondergedompeld in de Franse taal, niet op school maar door Franstalige gouverneurs in het ouderlijk huis. De eerste leraar was de lector van de Waalse kerk in Den Haag, Dominique, de tweede was de uit Brussel afkomstige Joannes Brouart, die een zoogbroeder was geweest van prins Frederik Hendrik, later in Leiden is gepromoveerd in de medicijnen en zich als arts in Londen een aanzienlijke naam heeft verworven.³⁷ Omdat Brouart ruimere tijd gouverneur bleef (van mei 1604 tot augustus 1605) en nog lang nadien in contact bleef met Huygens wordt alleen hij als leraar genoemd in *Mijn leven*.

Het gegeven dat het onderwijs in de Franse taal zo vroeg al – Huygens' kinderen begonnen er pas na het Latijn mee – werd verzorgd door een gouverneur, leidt tot de algemene observatie dat kinderen reeds op zeer jeudige leeftijd onderwezen kunnen worden door een leraar mits dat thuis onder controle van de ouders gebeurt. Dergelijke pedagogische abstracties vlecht Huygens met regelmaat in bij het verslag van zijn educatie. In boek twee herhaalt de auteur naar aanleiding van de vorming van zijn kinderen expliciet zijn standpunt dat de publieke school geen geschikte onderwijssituatie is.³⁸ De reden daarvan blijkt uit de jeugdbiografie:³⁹

³⁵Frijhoff 1989 pp. 602-4, *idem* 1989-90, p. 20, Frijhoff en Spies pp. 233-5.

³⁶Een beknopt overzicht van Huygens' Franstalige poëzie geeft Van Seggelen.

³⁷Huygens heeft ter gelegenheid van Brouarts promotie een lofdicht geschreven (*Gedichten* 1,25B en C en zie n. *ad loc.*; ed. Ter Meer 2003, no. 71 en 72). Later bezocht hij zijn vroegere leraar in Londen (*Br.* 1 no. 45; Huygens aan zijn ouders, 16 juni 1618). Hun laatste contact in briefvorm dateert uit 1635 (*Br.* 2, no. 1084; J. Brouart aan Huygens, 3 maart 1635).

³⁸*Mijn leven* 2,492-505 met comm. De andere passages met algemeen-pedagogische uitspraken zijn *Mijn leven* 1,61-69; 70-90; 161-166; 180-186; 205-218.

³⁹*Mijn jeugd* p. 27.

Het ontzaglijke leerlingenaantal maakt het de arme schoolmeesters onmogelijk aandacht te besteden aan het individuele kind. Daardoor raakt men zijn landsaccent nooit kwijt, zodat een barbaars mengtaaltje ontstaat en het dubbel lastig wordt om dit later bij een verblijf in Frankrijk zelf af te leren.

Zowel in het aangehaalde fragment als hier in *Mijn leven* benadrukt Huygens het streven om de invloed van de moedertaal te beperken en onvervalst Frans te beheersen. Dat het daaraan nog wel eens schortte blijkt niet alleen uit de wijze waarop Bredero in de *Spaanse Brabander* het 'kints-schoolfrans' op de hak heeft genomen, maar ook uit diverse epigrammen van Huygens zelf waarin landgenoten het moeten ontgelden.⁴⁰ Het speelse gedicht op *Frans z'n Frans* is een treffend voorbeeld. Het laatste vers maakt door middel van de ritmiek duidelijk dat er een verschil bestaat tussen het Frans van Frans en *echt* Frans:⁴¹

Frans spreekt syn Frans gelijk syn Duijtsch [Nederlands],
Die eer hoor ick hem geven:
Maer ick ben van die gevers niet,
Frans moet het mij vergeven.
Ick moet bekennen, Frans spreekt Frans:
Maer noch en is 't geen fyn Frans.
Ghy moet'er by bekennen, Frans
spreekt, niet syn Fransch, maer syn Frans.

In *Mijn leven* geeft Huygens blijk van zijn goede taalbeheersing door de complimenten te vermelden die hij voor zijn Frans ontving aan het hof van Lodewijk XIV.⁴²

Het succes van de Franse lessen wordt ten slotte expliciet toegeschreven aan de methode, niet aan de leerling. In alle bescheidenheid ontzegt de auteur zich bovenmatig talent, misschien iets te nadrukkelijk om echt overtuigend te zijn. Het is overigens aardig om te zien dat Huygens zoveel moeite doet om over zichzelf bescheiden te blijven, terwijl hij verderop in de autobiografie bij de beschrijving van het onderwijs aan zijn kinderen trots benadrukt dat hun snelle vorderingen niet alleen te danken waren aan de doordachte onderwijsopzet, maar zeker ook aan hun talenten.⁴³

Parallele teksten: appendix 4

Het tweede instrument waarop Huygens leerde spelen was de luit, evenals de viola da gamba zeer goed passend bij de levensstijl van welgestelden, muziek die 'een voorname hand het meest waardig is'.⁴⁴ Onder leermeester Jeronimus van Someren werden de zoons twee jaren opgeleid, waarna Maurits de luit aan de wilgen hing maar Huygens zodanig excelleerde dat hij, naar eigen zeggen, zijn leraar de baas was in het spelen van willekeurig welke partituur en in de vrije improvisatie. De luit is hij zijn

---

⁴⁰Frijhoff 1989, p. 600.

⁴¹*Gedichten* 4,123C. Zie ook *Gedichten* 5,212C en 8,252D

⁴²*Mijn leven* 2,777-779. Vergelijk voor zijn Engels *Mijn leven* 1,395-401.

⁴³*Mijn leven* 2,495-502 met comm.

⁴⁴*Jongelingsjaren* cap. 139.

leven trouw gebleven. In boek twee van zijn levensverhaal komt hij er uitvoerig op terug.⁴⁵

De passage over de luitlessen is een sterk voorbeeld van de manier waarop Huygens zijn talenten in *Mijn leven* exposeert. De leraar zou slechts gedurende een korte periode werkelijk nodig zijn geweest en bleek al snel overbodig. Het effect van de beschrijving is dat de aanleg voor de muziek net als bij de hierboven beschreven zanglessen het accent krijgt. P.C. Hooft thematiseerde Huygens' vroege aantrekking tot de Muze in één van zijn lofgedichten bij de *Otia*.⁴⁶

Hollandt heeft hem hooren slaen,
Hollandt hooren geven knipjes,
Met de teere vingertipjes,
Op 't getakel van de Luyt.
Effen was zijn suigen wt.
Hollandt sal u wel verhaelen
Hoe gepaerde Nachtegaelen
Voor een' slaepdrank schonken hem
Haere schelle waeterstem;
En, met op en af te vliege,
Deeden hobblen in de wiege
'tKleene wichjen: dat, al eer't
Haere lijmen had geleert,
Scheen, aen zijn gesnikte kreuntjes,
Bezigh met gedicht van deuntjes.

Waren de viola da gamba en luit instrumenten die tot het eigenlijke vormingscurriculum behoorden, in zijn latere leven heeft Huygens zich uit eigen beweging nog bekwaamd op theorbe en gitaar.⁴⁷ Ook leerde hij vlak voor aanvang van de rechtenstudie spelen op het clavecimbel.⁴⁸ Dat was in amateurkringen eigenlijk voorbehouden aan dames als 'twelck de dochters wel soo wel schijnt te voegen', zoals Huygens zelf zegt.⁴⁹

Parallele teksten: appendix 5

49-51 Firmait res ipsa fidem quinquennis [...] vel eram [...] vel quia tam [...] esse videbar Het geloof dat Huygens een beschermeling van de Muzen zou worden, werd gesterkt door de realiteit op zijn vijfjarige leeftijd. Voor *fidem firmare* zie *OLD* s.v. *firmitas* 8b. De tweeledige causale bijzin *vel eram - vel esse videbar* is met de hoofdzin verbonden door de conjunctie *quia* die is opgeschoven naar het tweede lid. Huygens' interpunctie behoeft geen aanpassing zoals in de editie van Hofman Peerlkamp *fidem: quinquennis*. De variant *tum* (DE Peerlkamp Worp) verschijnt voor het eerst in C, maar is daar in latere instantie nog gecorrigeerd tot *tam*.

50 kai; e[xoco" a[llwn De formulering e[xoco" a[llwn is een frequente clausula bij Homerus (bijv. *Il.* 6,194 en 9,641) en in latere epische poëzie. Het is één van de vele Griekse frasen waarmee humanisten het begrip 'uitzonderlijk' onder woorden brengen, zoals bijvoorbeeld ook ouj tw'n pollw'n. In zijn correspondentie gebruikt Huygens een uitgebreidere versie van de formulering wanneer hij het oordeel van zijn adressaat prijst als pollw'n ajntavxion kai; e[xoco" e[mmenai a[llwn, 'opwegend tegen dat van velen en anderen overtreffend' (*Br.* 6 no. 6861; Huygens aan F. Spanheim, 22 okt. 1672).

⁴⁵*Mijn leven* 2,318-340 met comm.

⁴⁶P.C. Hooft *Gedichten voor Huygens*, p. 156 vss. 136-50.

⁴⁷Rasch 1996, p. 52-3.

⁴⁸*Mijn leven* 1,335-6.

⁴⁹*Jongelingsjaren* cap. 155. Zie verder comm. ad 2,318-40.

52 Barbitus accessit De term *barbitus* voor Engelse viool wordt door Huygens zelf toegelicht in zijn jeugdbiografie: *inter instrumenta musica, quorum inter nobiles et ingenuos non indecorus usus est, barbitum habemus. Eo vocabulo quidcumque designaverint veteres (obscurae inquisitionis est neque huius loci controversia) ego hexachordam illam significo, cuius originem licet Italiam vere tribuendam censeo, Britannicam nihilominus appello* (Fragment p. 22; voor de vert. zie appendix 3). In de woordkeuze *accessit* lijkt een woordspel te schuilen, met enerzijds de grondbetekenis 'erbij komen' en anderzijds een specifiek muzikale connotatie van 'ter begeleiding inzetten'. Huygens kiest het werkwoord herhaaldelijk in de contexten van musiceren, bijv. in het gedicht op het portret van zijn muzikale vriendin Utricia Ogle dat zonder stem al zo'n volledig harmonische verschijning is dat de beschouwer niet ook nog eens moet vragen naar haar stem (*Gedichten* 3,287D vss. 7-8):

Tanta simul sumptis regnat concordia membris,

Nullus ut accedat Musicus hisce tonis.

Er heerst zo'n harmonie in de verschillende delen [van haar gelaat],

Dat geen enkele musicus bij deze tonen moet inzetten.

Zie ook *Gedichten* 4,240B vss. 15-16.

55 imbibitus Hofman Peerlkamp leest abusievelijk *imbititus*. De editie van Worp maakt dezelfde fout. Het werkwoord *imbibere* is gangbaar als metafoor voor 'in de geest opnemen' (*OLD* s.v. *imbibo* 2).

59 merear vaesanus haberi De dichter varieert op Hor. S. 2,3,39-40:

Pudor, inquit, te malus angit

Insanos qui inter vereare insanus haberi.

De man zei: U hebt last van valse schaamte

Als u vreest onder dwazen voor dwaas door te gaan.

Met de subtiele verandering van één medeklinker heeft Huygens de betekenis van Horatius' vers veranderd: *vereare* (de slot-*e* valt weg door elisie) wordt *merear*. Is het betoog bij Horatius dat iedereen dwaas is en de wijze zich niet hoeft te schamen dwaas te heten, Huygens zegt dat hij het verdient dwaas te heten als hij zich bovengemiddeld begaafd zou noemen.

60-1 totum [...] biennj Tempus Het voorgeplaatste adjectief *totum*, gemarkeerd na de cesuur in het vers, benadrukt samen met de traagheid van het vers de nutteloos lange duur van de luitlessen.

63 Quâ mercede iuuat De formulering refereert aan het plezier (*iuuat*) van vooruitgang (*mercede*) en bereidt voor op de afsluiting van de passage *habitu studioque magistris* (vs. 69).

63-4 totiès totièsque [...] recudi De *iteratio* illustreert de herhaling waartegen de auteur fulmineert.

70-102 Latijn

Met 33 verzen is de passage over het Latijn één van de ruimst beschreven onderdelen van de opvoeding, slechts overtroffen door die over de schilderkunst. Terwijl deze laatste passage opent met een excurs over het eminente belang van de kunst, vormen hier de eerste verzen juist een scherpe aanval op de dominante positie van de oude taal. Huygens veroordeelt de blinde verering van de taal van Rome en de daaruit voortvloeiende gewoonte om het Latijn tot het allesoverheersende onderdeel van de opvoeding te maken.

Illustratief voor de positie van het Latijn in het wetenschappelijk onderwijs is de uitzonderlijke oprichting in het jaar 1600 van de ingenieursschool te Leiden.⁵⁰ Het initiatief van Simon Stevin om in deze aan de universiteit verbonden instelling in de landstaal vakken als vestingbouw en landmeetkunde te doceren was een unicum in heel Europa. Zeventig jaar later werd het Nederlands er echter weer opgegeven en in 1681 verdween de opleiding in haar geheel. De macht van de Latijnse academische traditie was te sterk. Tot ver in de negentiende eeuw zouden colleges in het Latijn gegeven worden. Het gebruik van de oude taal bood het voordeel dat men moeiteloos kon aansluiten bij het internationale debat. Immers, het Latijn was van oudsher het esperanto van de *respublica litteraria*. Aan de andere kant bracht de taaltraditie ook veel snobisme met zich mee, een culturele scheiding tussen een grote meerderheid die de taal niet beheerste en *docti* die zich de extra inspanning getroostten om in het Latijn te communiceren. Dientengevolge was ook de voorbereiding op het

⁵⁰Frijhoff en Spies pp. 231-33.

wetenschappelijk onderwijs sterk klassiek gekleurd. Leerlingen op de Latijnse scholen waren in hoofdzaak bezig met 'grammatica', de traditionele benaming voor taalverwerving, en 'retorica', de kunst om zich met de nodige vaardigheid in het Latijn uit te drukken, gekoppeld aan enige 'logica', argumentatiekunde. Ontzaglijk veel tijd werd besteed aan de lectuur van de *veteres*, de grote redenaars, historici en dichters, om uiteindelijk ook zelf een *fatsoentje van een oratie* te kunnen laten klinken en proza of poëzie te schrijven.⁵¹ Huygens beschrijft hier in *Mijn leven* zijn onderwijs in grammatica, retorica en logica, maar steekt eerst een vlammend betoog af tegen het Latijn.

De kern van Huygens' aanval is gericht op de vermeende hoge status van het Latijn. De zweem van wetenschappelijkheid die de geleerden verleidt om het Latijn te gebruiken is ongefundeerd, in de eerste plaats omdat de bakermat van de antieke wetenschappelijke kennis niet Rome is, maar Griekenland. Bovendien wordt de kennis uit de oudheid in Huygens' tijd aan alle kanten ingehaald door nieuwe inzichten. Veel geciteerd in dit verband is Huygens' aanklacht tegen de verstokte aanhangers van Latijn als geleerdentaal:⁵²

Wat is dat toch voor waanzin om ruimschoots de middelen in huis te hebben waarmee je de wetenschappen een stuk gemakkelijker aanleert, en dan toch deze schatten van eigen bodem onbenut te laten liggen en er zelfs de neus voor op te halen, en dat alles alleen maar om het leren extra moeilijk te maken?

Dat de landstaal evengoed voor wetenschappelijk werk gebruikt kon worden, toonden geleerden als Hugo de Groot met zijn *Inleydinghe tot de Hollandsche rechtsgeleertheydt*, Johan van Beverwijck met zijn medische standaardwerken *Schat der ongesontheit* en *Schat der gesontheit* en P.C. Hooft met zijn *Nederlandsche Histoariën*.

Huygens' tweede argument tegen het gebruik van het Latijn ligt in de grote extra inspanning die het aanleren van de taal vergt terwijl de winst gering is: zelfs in het land van herkomst zijn er geen moedertaalsprekers te vinden. De leerling werkt zich in het zweet om een vreemde op eigen bodem te worden. Dat is een veel gehoord argument in de strijd tussen landstaal en oude talen. Bij de publicatie, bijvoorbeeld, van Daniel Heinsius' *Nederduytsche poëmata* in 1616 hekelde de editor Petrus Scriverius de totale uitlevering aan het Latijn, die ervoor zorgt dat *onse landsluyden* vreemden in hun eigen land waren geworden:⁵³

[omdat zij] doorgaens de Romeynen, ende somtijts oock de Griecken, soo veel toegheven, dat zy hare manieren, sprake, schriften leeren, ende daerin soo veel tijdt besteden ende toebrenghen, dat zy nieuwers [nergens] vremdelingen en sijn dan in haer vaderlandt, nieuwers en dolen, en stameren, belacchelicken sijn, dan daer zy geboren sijn; gheen talen min en konnen, en leeren, en verstaen, dan die haer de nature ende hare ouders gheleert hebben

Huygens' aanklacht tegen het Latijn is in meer dan één opzicht paradoxaal. Niet alleen wordt de kritiek juist geformuleerd in de taal die hij aanvalt, ook zijn meertalig oeuvre met vele Latijnse gedichten, prozateksten en brieven laat zien dat de auteur in

---

⁵¹Huygens over zijn oudste zoon Constantijn jr. in *Jongelingsjaren* cap. 130.

⁵²*Mijn jeugd* p. 50.

⁵³Heinsius p. 79-80.

de praktijk weinig trouw is geweest aan zijn opvatting. Bovendien is ook in de opvoeding van zijn eigen zoons het Latijn nog altijd dominant: zij zijn er zelfs eerder mee begonnen dan hun vader. Het slot van zijn tirade stemt overeen met die gesignaleerde discrepantie tussen opvatting en praktijk. De *ratio* wil dat het Latijn minder dominant zou zijn, maar de traditie is te sterk om opzij geschoven te worden, ook al is zij een massaal gekoesterde misvatting, een *publicus error*.

De bittere toon over het Latijn wordt voortgezet in het tweede deel, waar de auteur spreekt over zijn eigen onderwijs. Hij beschrijft zijn lessen als een straf, een verblijf in de gevangenis. Dat is een volstrekt ander geluid dan wat uit vroegere teksten bekend is over zijn eerste schreden op dit pad. In de jeugdbiografie valt te lezen dat Huygens met het grootste welbehagen terugdenkt aan de tijden dat hij Latijn ging leren,⁵⁴

[toen hij] de hobbelige kronkelwegen van het eerste begin van deze studie bewandelde op een manier zo plezierig, als was het een zeer korte en lieflijke weg tussen rozenperken.

Die plezierige lessen waren te danken aan de onderwijsmethode van Christiaan Huygens sr. Omdat hij de gangbare schoolgrammatica's nodeloos ingewikkeld vond en al te zeer uitgebreid met weetjes die in de praktijk van de lectuur wel aangeleerd konden worden, had hij uit verscheidene leerboekjes de grammatica voor zijn twee zoons in een efficiënte synopsis bijeengebracht en vermakelijk omgesmeed tot verzen. In een volgend stadium werd datzelfde gedaan voor de regels van de prosodie. De methode was zo succesvol dat Huygens de compendia van zijn vader dertig jaar later ook door zijn eigen kinderen heeft laten gebruiken.⁵⁵

De vertekende voorstelling in *Mijn leven*, als zouden de lessen een marteling zijn geweest, past zoals gezegd in de context van de algemene aanklacht tegen het Latijn. Maar tevens dient zij als opmaat voor het verloop van de passage, waarin de auteur zijn snelle vorderingen beschrijft: desondanks raakt Huygens al snel gegrepen door de poëzie en begint hij in het Latijn te dichten. Dat is een bijna woordelijke vertaling van wat Christiaan Huygens sr. al trots over zijn zoon noteerde:⁵⁶

Het latijn begon hij te leeren oudt wesende acht jaer en 8 maenden. En wonderlyck toenam zoo dat hij al versen maeckte eer hij zijne grammatica oft syntaxis wel geleert hadde.

Het verschil zit hem er alleen in dat Huygens in *Mijn leven* nog eens toevoegt dat zijn dichttalent zich ontpopte ondanks de vervelende lessen. Deze techniek van *selffashioning*, waarin de vroege aantrekking tot de Muze gestalte krijgt – vergelijk ook het verslag van de zang- en luitlessen – heeft iets weg van de manier waarop Ovidius in diens autobiografische elegie beschrijft hoe hij in weerwil der omstandigheden door de Muzen aangetrokken werd:⁵⁷

Als jongen al liet ik mij in met de gewijde hemelingen

---

⁵⁴*Mijn jeugd* p. 36.

⁵⁵In de collectie van de Leidse universiteitsbibliotheek bevindt zich nog het *grammaticacompendium* van Constantijn Huygens jr., onder de titel *Grammatica Latina, Rudimenta* (sign. Hug. F 49). Zie afb. 000.

⁵⁶*Jongelingsjaren* cap. 11.

⁵⁷Ov. *Tr.* 4,10 vss. 19-26.

En lokte de Muze mij tot haar werk.
 Dan zei mijn vader: wat moet je nou met zo'n nutteloze studie
 De Muzen schenken je geen inkomsten.
 Daar zat veel in. Ik liet de Helicon voor wat die was
 En probeerde gewoon proza te schrijven.
 Maar uit zichzelf vormde dat een lied met de juiste voeten,
 En al wat ik wilde schrijven werd een vers.

Niet alleen wordt het plezier van de lessen verzwegen om het talent van de auteur meer tot uiting te laten komen. Ook het moment waarop hij zegt met Latijn te zijn begonnen, is geflatteerd. Het dagboek en *Mijn jeugd* noemen een leeftijd van acht jaar en acht of tien maanden, maar *Mijn leven* suggereert met 'het zevende jaar dat ten einde liep' een werkelijkheid die met grofweg één jaar is vervroegd, zodat de ontluiking van het talent ook hierdoor wordt aangezet. Het onderwijs startte in juli 1605 onder Brouart, die ook de lessen in Frans verzorgde. Hij werd voor korte tijd opgevolgd door Jacob Anraet en vervolgens door neef Philips Sweerts. In november 1606 kwam dan Johan Dedel (1589-1665), die een kleine zeven jaar huisleraar van de Huygensen zou blijven. Aan het slot van het verslag van de opvoeding in het ouderlijk huis zal Huygens de latere voorzitter van het Hof hogelijk danken en prijzen.⁵⁸ Een jaar na de komst van Dedel, toen Constantijn en Maurits dus al ruim twee jaar les in Latijn hadden, begon de versleer. Van vrijwel dezelfde tijd dateren Huygens' vroegst bewaarde gedichten, voorzichtige oefeningen in verscheidene metra met tal van ontleningen aan de Latijnse literatuur.⁵⁹

De terminologie waarmee Huygens aan het slot van de passage zijn dichterschap beschrijft, is op charmante wijze ambigu. De woordkeuze *insanire*, het verstand verliezen, beschrijft op letterlijk niveau precies de merkwaardige praktijk om 'voeten met vingers' te meten. Beide begrippen zijn echter ook specifiek literair jargon. Het laatste staat voor het formuleren in daktylische versvoetenis en het eerste is, net als *furor*, conventionele metafoer voor de dichterlijke vervoering, zoals de termen sinds de oudheid worden gebruikt ter aanduiding van de dichterlijke inspiratie. De depreciatie van de eigen poëzie als 'beuzelingen' en 'papierverspilling' is eveneens een literaire conventie. Huygens laat zich herhaaldelijk zo nadrukkelijk bescheiden over zijn dichtkunst uit, ook omdat de gedragscode van de 'honnête homme' verlangt dat men zich niet als professional, maar als dilettant voordoet.⁶⁰

Parallele teksten: appendix 6

71 Commonuit properans decurrere septimus annus Uit het dagboek blijkt dat de lessen in Latijn begonnen in juli 1605. Huygens is dan acht jaar en tien maanden. De tijdsaanduiding *septimus annus* laat in het midden of het hier het jaartal betreft of Huygens' leeftijd. In ieder geval zal de lezer, niet geholpen door verdere aanwijzingen, het getal interpreteren als het levensjaar van de auteur, zodat de werkelijke leeftijd waarop Huygens met Latijn begon, met een jaar is vervroegd. Als *properans decurrere septimus annus* wordt geïdentificeerd met het jaartal, d.w.z. eind 1606, correspondeert dat niet met de aanvang van de lessen maar met de komst van gouverneur Dedel in november van dat jaar. Dezelfde ambiguïteit komt met hetzelfde effect voor in *Mijn leven* 1,373.

72 Tempus erat Latij fines inuisere Het gebruik van *tempus* in de zin van 'de juiste tijd', gevolgd door een infinitief, is frequent (*OLD* s.v. *tempus* 8c). De formulering *Latij fines inuisere* is ontleend aan Verg. A. 11, 588: *labere, nympha, polo finesque invise Latinos*.

⁵⁸Zie *Mijn leven* 1,282-289 met comm.

⁵⁹Huygens' Latijnse jeugdpoëzie is recentelijk uitgegeven, vertaald en van commentaar voorzien door T.L. ter Meer. Zie ook Ter Meer 1996.

⁶⁰Ter Meer 1991, pp. 44-46 en zie comm. *ad* 2,303-317.

73-4 quas nisi Romano non discimus Artes Eloquio comptas De bepaling *nisi Romano* krijgt nadruk door de naar voren gehaalde plaatsing en vormt dan ook de spil van Huygens' aanklacht.

75 Heic De spellingsvariant *heic* wordt gebruikt in plaats van het gangbare *hic*. De keuze tussen de twee lijkt willekeurig, vgl. *Hic ubi* in 1,852.

78 Dura Iuuentutem sub pondere suspirantem De kwellingen die de jonge leerling moet doorstaan om Latijn te leren worden verbeeld in de donkere klankkleur en het moeizame ritme van het spondeïsche vers. Huygens maakt om hetzelfde effect herhaaldelijk gebruik van het verbum *suspirare* in de vijfde en zesde voet (*Mijn leven* 2,700 en 1276).

79-82 Scilicet - doceret. Et vanus fuit iste labor *Scilicet* markeert hier een toegeving, 'natuurlijk is het wel zo ...', waaraan met *et* (vs. 82) een bedenking wordt gekoppeld (*OLD* s.v. *scilicet* 2d). Subject van de hoofdzin is *unus et alter*, 'een enkele (vader)'. De persoonsvorm *suffecit* wordt gecontrueerd met (*ut*) *doceret*. De relatieve bijzin *quibus - verbula* is een bepaling bij *a primis vagitibus*. Persoonsvorm in de bijzin is opnieuw *doceret*, met als objecten *Infantem* en *Vernacula verbula*. Tegenover de woorden in de moedertaal staat de bepaling *et his* (sc. *verbulis Latinis*). De formulering *Et vanus fuit iste labor* komt niet in de klassieke literatuur voor, maar is bij Huygens een frequente verseenheid op deze positie, vgl. *Sed vanus foret iste labor* (*Gedichten* 7,89B vs. 9) en *Et longus fuit ille labor* (*Gedichten* 7,43B vs. 25).

83 Ut probus, ut fortis fiat Puer Dat Latijn een kind beter zou maken, ridiculiseert de auteur met de predicaat *probus*, moreel goed, en *fortis*, lichamelijk goed. Het adjectief *probus* werkt nog ironischer tegenover *Italus*, want het land bezuiden de Alpen had op moreel gebied een bedenkelijke reputatie. Het ontbreken van een verbindingswoord, waardoor de gestileerde herhaling *ut ... ut* ontstaat, ondersteunt de verontwaardiging over de absurde opvatting.

83-5 Italus esse Cogitur, et linguae totum se tradere cuius Ipsa domi fontem malè perdidit Itala tellus Met de herhaling van *Italus* en *Itala* op dezelfde verspositie benadrukt Huygens het merkwaardige gegeven dat degene die Latijn leert, een taal leert die niet eens meer in het land van oorsprong als landstaal wordt gesproken. De totale overgave daaraan wordt benadrukt door de ritmisch gemarkeerde positie van *totum*.

89 excusat Sapientem publicus error Het begrip *publicus error* is jargon uit de moraalfilosofie en staat voor een fout die door velen wordt begaan en diensgevolge als juist wordt aangezien (Sen. *Ep.* 123,6 en ook *Ep.* 81,30). Dat de *publicus error* als een excuus mag gelden voor de wijze, zoals Huygens hier lijkt te schrijven, is een afwijking van de strikte stoïsche leer. De stoïsche *sapiens* moet zich immers juist afkeren van dergelijke misvattingen onder de massa en de natuur tot richtsnoer nemen: *hoc est enim sapientia, in naturam converti et eo restitui unde publicus error expulerit*, wijsheid is zich te richten op de natuur en juist daarnaar terug te keren vanwaar de algemene misvatting hem heeft verdreven (Sen. *Ep.* 94,69,1). De wringende iuxtapositie *excusat sapientem publicus error*, waarvan de ware wijze zou behoren te gruwelen, is dan ook een ironisch spel van de auteur. De schijnbare verdediging van de wijze is in feite een flagrante aanval op zijn wijsheid. De auteur stelde het begrip *sapiens* immers 13 verzen hiervoor op losse schroeven (*Nec saperet nisi qui sapiat virtute Latinâ*) en bedoelt met de *Sapiens* hier op deze plaats de 'zogenaamd wijze die Latijn beheerst'. De laatste twee verzen van de passage zijn dus even ironisch als het voorgaande.

90 Nec feriunt mala communis convitia culpae Met een *sententia*-achtige wijsheid sluit Huygens zijn ironische tirade tegen de dominantie van het Latijn af: als iedereen de fout ingaat, treft toch niemand blaam. Het verseinde *convitia culpae* is overgenomen van Ov. *Pont.* 2,6 vs. 7: *sed sera meae convicia culpae*, maar het is te laat om me mijn fouten te verwijten.

91-2 Ergo jugum subij, et [...] carcere, [...] compede De beelden sluiten aan bij de hiervoor in vss. 77-8 beschreven tirannie van het Latijn waaronder de jongeling gebukt moet gaan.

94-6 Musam declinare [...] ipsam nondum declinare, nec [...] declinaturus videor Huygens speelt met het verbum *declinare* als technische term uit de grammatica, 'verbuigen', en als niet-grammaticale term in de betekenis 'van zich afhouden'. In het eerste lid staat *Musam* dan ook voor een substantief uit de eerste declinatie, en in de twee andere leden voor de beschermster van de dichtkunst. Hetzelfde woordspel met de dubbele betekenis van *declinare* komt voor in een epigram over de verbuiging van *mensa*, het standaardvoorbeeld van de eerste declinatie (*Gedichten* 3,145C):

MENSA

Me schola declinat: sed enim quâ fronte, gulosi,

Quae vultis pueros posse, nequitis avi?

MENSA

Op school verbuigen ze me. Maar, drillmeesters, hoe kunnen jullie nou

Van kleine jongens verlangen, wat jullie als ouwetjes ook niet lukt?

97-99 nondum tria sana Latinè Iungere verba potens coepi insanire pedesque Metiri digitis Deze mededeling is de omzetting van de trotse observatie van Christiaan Huygens sr.: 'Het latijn begon hij te leeren oudt wesende acht jaer en 8 maenden. En wonderlyck toenam zoo dat hij al versen maeckte eer

hij zijne grammatica oft syntaxis wel geleert hadde' (*Jongelingsjaren* cap. 11). Huygens beschrijft zijn vroege aantrekking tot de dichtkunst in het woordspel *sana iungere verba* (syntactisch juist verbinden) en *insanire*. Dat laatste is een conventionele term voor de geestestoestand van de geïnspireerde dichter, de al in de Griekse literatuur bezongen *blessing of madness* (Dodds, hst. 3, m.n. pp. 80-82). Discussies over de bron van de inspiratie zijn al evenoud en zijn blijven woeden tot ver na Huygens' tijd (Schrijvers 1994). De auteur zelf spreekt zich daarover in *Mijn leven* niet systematisch-theoretisch uit, maar kiest zijn topiek afhankelijk van de context. In het prooemium verwerpt hij bijvoorbeeld de antieke dichtersgoden ten faveure van de christelijke God (1,15-23 en comm. *ad loc*), terwijl hij in boek twee bij de beschrijving van zijn dichterschap zegt dat de Muzen en Apollo hem nooit in de steek hebben gelaten (2,303-4 en comm. *ad loc*.). Het *insanire* in letterlijke zin illustreert Huygens met *pedesque metiri digitis*, dat in overdrachtelijke zin echter staat voor dichten in daktylische versvoeten (zie 1,3-5 met n.).

99 ineptum cudere carmen De woordkeuze suggereert het beeld van smeedkunst. Het adjectief *ineptus*, in zijn primaire betekenis 'niet passend', wijst erop dat de eerste pogingen om verzen te smeden nog niet gelukkig waren (*OLD* s.v. *ineptus* 2).

101-2 nugis canoris [...] multaeque nimis jactura papijri De depreciatie van de eigen poëzie is een conventionele topos. Horatius noemt zijn gedichten herhaaldelijk *nugae* (*S.* 1,9,2; *Ep.* 1,19,42 en 2,2,141). Ook Huygens doet met regelmaat neerbuigend over zijn literaire producten (zie *Mijn leven* 2,285-317 met uitgebreid comm.). De ondertitel van zijn eerste verzamelbundel *Otia* is *Versus inopes rerum nugaeque canorae*, 'verzen zonder inhoud en ijdele klinklank', een citaat uit Horatius' *Ars* 322. Het beeld van papierverspilling is een echo van het Nederlandstalige gedicht dat de opening vormt bij de boeken *Sneldichten* in Huygens' bundel *Korenbloemen* (ed. 1672, dl. 2, p.3; *Gedichten* 6,107D):

'Koor 't al tuijten in mijn' ooren,
Siet, wat al papiers verloren!
En ick gunn u soo veel spijs:
Maer en seght niet, wat al tijts!
Leser, 'k segt u van te voren,
'T waer mij wat te veel verwijts.
Heb ick wat papiers versleten,
Tyt en heb ick niet verseten,
Dat 's mij veel te dieren waer;

103-129 Retorica en logica

De retorica en logica vormden wezenlijke onderdelen van de Latijnse vorming, want zij leidden op tot het betogen in het Latijn, in woord en op schrift. De logica was het instrument om geldige argumenten te vinden langs vaste paden van redentie, de topiek, terwijl de retorica het stelsel van regels aanreikte om de stofvinding te ordenen en vorm te geven tot en met de presentatie. De theorie op beide gebieden ging terug op antieke schrijvers als Aristoteles, Cicero en Quintilianus, maar werd voor leerlingen aangeboden in praktische, verkorte lesmethoden zoals Molinaeus' *Elementa Logica* (1598), Burgersdijks *Institutio Logica* (1626) en Vossius' *Elementa Rhetorica* (1646). Voorbeelden van redevoeringen werden uiteraard geboden in deze leerboekjes, maar ook werden ze direct ontleend aan de antieke redenaars, en aan passages uit de geschiedschrijvers en dichters. De praktische oefening bestond in eerste instantie uit het van buiten leren van dergelijke redes om vervolgens naar hun voorbeeld zelf oraties te berde te brengen.

Huygens' opleiding in beide vakken volgde op de grammatica en syntaxis. Na een korte cursus in stijlfiguren (1608) begon hij met de regels van de retorica in het jaar 1610. De logica volgde korte tijd later. Christiaan Huygens sr. had er een programma voor samengesteld dat fundamenteel afweek van de gebruikelijke methodes op de scholen. Die laatsten waren in zijn ogen ten eerste veel te omslachtig. De theorieën van Quintilianus en diens latere commentatoren leverden een 'ware rijstebrijberg', zodat hij net als voor de grammatica en versleer zelf een compendium *Institutiones Oratoriae* van enkele pagina's voor zijn zoons schreef: 'in slechts luttele bladzijden lag alles opgeslagen wat ik ooit aan retorica heb geleerd'. Huygens was er zo van

gecharmeerd dat hij het dictaatje later weer gebruikte bij de scholing van zijn eigen kinderen.⁶¹ Ten tweede werd voor de praktische oefening wel gebruik gemaakt van redevoeringen uit de antieke historici, maar de grote redenaar Cicero kwam niet in aanmerking. De auteur die overigens bij de Huygensen in hoog aanzien stond werd op dit gebied om de wijdlopijge trant niet als een adequaat voorbeeld gezien.

De presentatie van de retorica in *Mijn leven* laat de korte leer methode van Christiaan Huygens sr. geheel buiten beschouwing. Cicero en Quintilianus worden juist expliciet genoemd waardoor de suggestie ontstaat dat Huygens deze auteurs als handleiding heeft gebruikt. Al is dat bezijden de waarheid, het beeld ontstaat dat Huygens een gewichtige opleiding in de retorica heeft gehad. De weinig betrouwbare passage wordt verder opgevuld met modelvoorbeelden van retorische oefeningen. Naar het *genus iuridicum*, de gerechterlijke retoriek, wordt verwezen met de aanvals- en verdedigingsredevoeringen, naar het *genus demonstrativum*, de lofretoriek, met de *laudatio*.

Parallele teksten: appendix 7

De opleiding in de logica presenteert *Mijn leven* als een complete ramp. Dat is voor een groot deel waar: na een korte, afdoende inleiding van enkele weken ontpopte de leraar zich als een frik en overvoerde hij de twee kinderen met de gedetailleerdste uiteenzetting over futiliteiten van de logica en dialectiek. Van de goede eerste periode blijkt in de autobiografie niets. De lesmethode en leraar worden daarentegen voorgesteld als modellen van wan-didactiek. Als alternatief voor de oervervelende dwaalwegen noemt Huygens aan het slot van de passage Petrus Molinaeus' compendium *Elementa Logica*, de korte systematische methode die hij dus zelf had moeten ontberen maar inderdaad wel door zijn kinderen liet gebruiken.⁶² De selectieve presentatie fungeert op didactisch niveau als een pleidooi voor efficiëntie in het onderwijs. Dat principe wordt herhaald in de beschrijving van het onderwijs aan zijn kinderen.⁶³

Degene die het echec op zijn geweten had, was George Eglisham. De Schotse medicus en neolatinse dichter was in het jaar 1612 naar Den Haag gekomen om uit naam van de Britse koning Jacobus bij de Staten van Holland te pleiten tegen de fel omstreden aanstelling van Conrad Vorstius als hoogleraar in de theologie aan de Leidse universiteit.⁶⁴ De religieuze opvattingen die Vorstius in zijn *Tractatus de Deo* verkondigde, werden onder de 'preciezen' in den lande als volstrekt onacceptabel veroordeeld: Arminius, katholieken, zelfs heidenen waren er nog heilig bij. De Britse vorst, zo door en door vroom dat hij zelfs over de landsgrenzen godslasterlijkheden registreerde, vatte het op als een persoonlijke belediging en voorzag de scheuring van kerk en staat indien de benoeming niet werd tegengehouden. Zijn gezant Eglisham lanceerde aanvallen in pamfletten en daagde de theoloog vervolgens uit voor een openbaar debat.⁶⁵ Het debat heeft echter nooit plaatsgevonden omdat de Leidse

⁶¹Niettemin was de auteur vertrouwd met het werk van Quintilianus. Dat blijkt uit verscheidene verwijzingen in het oeuvre en ook uit zijn Quintilianus-editie, Basel 1529, met talrijke annotaties van zijn hand bij met name boek VIII (UB Leiden sign. 1402 B 19). Zie Leerintveld 1998.

⁶²Br. 4 no. 4050; H. Bruno aan Huygens, 31 juli 1645, door Worp geparafraseerd (UBL. sign. Hug. 37 no. 81): *Logicam Molinaei, quam prae ceteris a facilitate et perspicuitate merito probas, aggrediemur cras*, Morgen zullen wij aanvangen met de *Logica* van Du Moulin, dat u vanwege de eenvoud en helderheid met recht prijst. Zie ook Otterspeer p. 340.

⁶³*Mijn leven* 2,495-8 met comm.

⁶⁴Bachrach 1962, pp. 71-83. Otterspeer pp. 245-8.

⁶⁵*Crisis Vorstiani Responsio, quâ Conradus Vorstius denuo Atheismi, Ethnicismi, Judaismi, Turcismi, haereseos, schismatis et ignorantiae arguitur, authore Georgio Eglisemio*. Delft 1612. (Knuttel no.

universiteit uiteindelijk zwichtte. Vorstius zou nooit meer college geven. Bij de geloofsstrijd tussen Arminianen en Gomaristen had Huygens in zijn jeugdbiografie nog expliciet de pro-Arminiaanse leer van Vorstius als 'heilloos' veroordeeld.⁶⁶ In *Mijn leven* kiest hij in de beschrijving van het conflict geen partij.

Parallele teksten: appendix 8

103-4 Nec tamen - ratio patiebatur malè perdere noctes Subtiel brengt Huygens de tegenstelling tussen wil en wijsheid onder woorden. De poëzie (*hisce*) was zijn passie, maar het verstand (*ratio*) wilde dat hij zich ook in de retorica zou ontwikkelen.

105-6 facundia Saecli Aurea De context stuurt de interpretatie van het niet nader bepaalde substantief *saeculum* in de richting van 'zijn tijd', de tijd van Cicero. Het adjectief *aurea* bij *facundia* wijst eveneens naar de *aurea Latinitas* van die periode. Elders in Huygens' poëzie verwijst de formulering *facundia saecli* naar de contemporaine welsprekendheid, wanneer Hugo de Groot wordt geprezen als de verpersoonlijking daarvan: *Flos Batavum, Lux Belgarum, facundia saecli* (*Gedichten* 4,55C vs. 1).

106 quā veterum tonuerunt ora Quiritum De formulering is een voorbeeld van retoriek. De donkere klankkleur en de metoniemen *tonuerunt* en *Quiritum* dragen bij aan het effect van de mededeling.

107-8 bona verba Effari Huygens geeft hier een *leçon par l'exemple* uit de retoricaal, in het bijzonder uit de *elocutio*, het onderdeel dat handelt over de woordkeuze. Cicero stelt in zijn *De oratore* dat de redenaar om wille van *ornatus*, verfraaiing, af en toe gebruik moet maken van *verba inusitata*, ongebruikelijke woorden zoals nieuwvormingen, metoniemen en archaïsmen. De woordkeuze *effari* (voor bijvoorbeeld het gangbare *dicere*) is zo'n ongebruikelijk register. Juist dat woord draagt Cicero in dit verband aan als voorbeeld (*de Ora.* 3,152):

Sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Caelius: 'Qua tempestate Poenus in Italiam venit', nec 'prolem' aut 'subolem' aut 'effari' aut 'nuncupare'

Maar af en toe heeft ook in een redevoering een poëtisch woord een stijlverhogend effect. Zo zou ik net als Caelius ook wel eens gebruik maken van de uitdrukking 'qua tempestate Poenus in Italiam venit' of 'proles' of 'suboles' of 'effari' of 'nuncupare'.

108 Patriae vitium [...] Linguae Het ging erom de taal zuiver te spreken, zonder inmenging vanuit het Nederlands. Dat wordt versterkt door het nadrukkelijk gebruik van *Latinus* bij *jam Rhetor eram* in het volgende vers.

110-113 Innocuos defendebam - Infensus latrocinij - laudes - demonstratiuus Het gegeven dat hij al snel thuis was in de welsprekendheid 'bewijst' Huygens met voorbeelden uit het *genus iuridicum* en het *genus demonstrativum*. Het past binnen de zelfpresentatie dat de beschreven standpunten bij de juridische betogen stuk voor stuk moreel goed zijn en overeenstemmen met Huygens' karaktereigenschappen van vredelievendheid en oprechtheid die verderop in boek 2 aan de orde komen (2,1130-1166).

113-114 violasque et lilia plenis Fundebam calathis Nog een *leçon par l'exemple* uit de retorica. Huygens demonstreert de kunst van de pronkrede te beheersen door een bloemrijk citaat in te vlechten uit Verg. *Ecl.* 2,45-48:

*Huc ades, o formose puer. tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphae calathis; tibi candida Nais,
Pallentis violas et summa papavera carpens,
Narcissum et florem iungit bene olentis anethi.
Kom toch hier, schone jongeling. Lelies in volle manden
Brengen je de nimfen. Sneeuw witte Nais
Plukt je frisse violen en klapprozen,
En vlecht in je haar narcissen en de bloem van de geurige dille.*

116 vultum Proteus mutare Het kenmerk van de zeegod is zijn vermogen tot gedaanteverwisselingen. De formulering is een echo van Horatius *Ep.* 1,1,90. In de context bespreekt de dichter de wispelturigheid van de mens, waarvoor hij het beeld van Proteus gebruikt:

Quo teneam voltus mutantem Protea nodo?
Met wat voor een strik kan ik vat krijgen op die gedaantewisselende Proteus?

1972; Van der Wulp dl. 1, no. 1307). Het tweede pamflet draagt de titel: *Hypocrisis Apologeticae Orationis Vorstianae cum secunda provocatione ad Vorstium missa*. Delft 1612 (Van der Wulp dl. 1, no. 1309).

⁶⁶*Mijn jeugd* p. 104

116 omnimodâque [...] palaestrâ De worstelschool is een gangbare metafoor voor de oefening in de retorica (*LD* s.v. *palaestra* IIC). De beeldspraak wordt in de volgende passage vastgehouden door *certamina* (vs. 117) en *athleta* (122).

119 verum ratione tueri Dit is de technische definitie van logica: het instrument is de redenering, het doel is vast te stellen wat waar is. Molinaeus definieerde de logica als *ars effectiva instrumentorum ad inveniendum verum*, het werktuig dat dient om tot de waarheid te komen (Molinaeus *Elementa logica*. Leiden, 1613, p. 42).

122 Eglizemius De spelling van de naam is bij Huygens niet consequent. In de marge wordt de naam geschreven met dubbele -m., net als in de jeugdbiografie (*Fragment* p. 94, 95, 97, 103, 104, 112). De enkele -m op deze plaats is noodzakelijk omwille van de metriek.

124 Audio Aristotele De elisie van een lange klinker door een korte op de tweede korte positie van de daktylische voet is vrijwel onbestaand in de klassiek Latijnse poëzie (Sacré p. 85). In dit geval kan de uitgang van *audio* nog als kort worden beschouwd, omdat Huygens in navolging van Ovidius nu eens een lange en dan weer een korte uitgang van de eerste persoon hanteert. In Verg. A. 11, 503 komt iets dergelijks voor: *Audeo et Aeneadum promitto occurrere turmae*. Maar in vs. 1,146 *Atticae et ut vestro* is de elisie inderdaad onklassiek, evenals in vs. 1,342 *Restiti et*, in 2,448 *Altili et* en in 2,774 *Prosperâ et*.

125-6 cramben saxique voluti Taedia George Eglisshams eindeloze theoretische uiteenzettingen over de logica worden ten eerste omschreven als *crambe* (kravmbh, letterlijk een soort kool), dat een gangbare uitdrukking is voor uitgekauwde kost (*OLD* q.v. 2; Erasmus *Adagia* 1,5,38). Ten tweede gebruikt Huygens het beeld van Sisyphus' nergens toe leidende arbeid om de steen tegen de heuvel op te rollen (*OLD* s.v. *saxum* 1g en Erasmus *Adagia* 2,4,40).

127 logicotate Molinaeus wordt met de Griekse superlatief *logikotatē* geprezen als meester van de logica. Op overeenkomstige wijze prijst Huygens in de jeugdbiografie de Britse vorst Jacobus om zijn religieuze opvatting als *geologotato*", overigens juist in de passage waar hij over Eglissham en diens lessen in logica spreekt (*Fragment* p. 94; zie appendix 8).

129-47 Natuurfilosofie en het Grieks

De korte passage die Huygens wijdt aan zijn vorming op het gebied van de natuurfilosofie brengt *in nuce* de vroegmoderne revolutie op dat gebied in beeld. Tegenover de traditionele kennis van de wereld in al zijn verscheidenheid, de 'oude wijsbegeerte' van het *corpus aristotelicum*, plaatst Huygens de 'nieuwe filosofie' van René Descartes. Al vanaf het midden van de zestiende eeuw hadden nieuwe waarnemingen en inzichten Aristoteles' autoriteit op verscheidene terreinen ondergraven. Een reeks wetenschappers propageerde de nieuwe filosofie. Kepler schreef in 1609 zijn *Astronomia nova*, de empirist Francis Bacon schermde in zijn *Novum Organon* met een alternatief wereldbeeld (1620) en ook Galilei beloofde in zijn *Discorsi* een nieuwe wetenschap. Aanvallen zoals die op het geocentrisme, het onderscheid in het onder- en bovenmaanse of op de traditionele verklaring voor de beweging, tastten de coherentie van het aristotelische wereldbeeld aan. Descartes (1596-1650) was degene die voor de gehele leer het alternatief meende te kunnen bieden en de totale overwinning op Aristoteles op zijn naam schreef.⁶⁷

De Franse filosoof heeft, naast een kort verblijf in 1618-9, vanaf 1629 zo'n twintig jaar van zijn leven in de noordelijke Nederlanden gewoond. Het cartesianisme werd dan ook hier te lande voor het eerst tot academische filosofie geïnstitutionaliseerd en vanaf 1650 was op bijna alle Nederlandse universiteiten Descartes' *Principia* het meest geliefde handboek voor de fysica. Dat de Republiek de bakermat van de nieuwe wijsbegeerte zou worden, kwam ook omdat Descartes er vanaf het midden van de jaren dertig een aanzienlijk netwerk van geleerde aanhangers en invloedrijke vriendschappen wist op te bouwen. Huygens was één van zijn belangrijkste Nederlandse vrienden.⁶⁸

⁶⁷Voor de betekenis van Descartes in de ontwikkeling van de natuurwetenschappen zie Dijksterhuis 1985, pp. 444-460; ook Frijhoff, Spies pp. 281-349 en de recente studie van Van Otegem.

⁶⁸Verbeek pp. 2-10.

De nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de natuurwetenschappen hebben altijd op Huygens' warme belangstelling kunnen rekenen.⁶⁹ De jeugdbiografie uit 1629-31, enkele jaren voor de ontmoeting met Descartes, geeft al duidelijk te kennen dat de oude natuurfilosofie voor hem niet voldeed. Uitvoerige lof is er voor de twee 'moderneren', Francis Bacon en de Cornelis Drebbel.⁷⁰ De verdiensten van Descartes onderkende Huygens al in een zeer vroeg stadium. Nog voordat grote natuurfilosofische werken van zijn hand het licht hadden gezien, raakte Huygens in de ban van zijn vernieuwende inzichten, toen hij de Franse geleerde ontmoette op een bijeenkomst in Amsterdam, begin april 1635, waarin werd gesproken over opvattingen omtrent de optica. Hun contact groeide uit tot een vertrouwelijke relatie met grote gevolgen voor de wetenschap. Het was Huygens, samen met de in Deventer onderwijzende Henri Renier, die aandrang op publicatie van het alomvattende natuurfilosofische werk *Le Monde*. Weliswaar bleef Descartes daarover aarzelen (geschokt door Galilei's veroordeling in 1633), maar het resultaat van Huygens' aandringen was wel dat de filosoof twee 'staaltjes' zou publiceren van zijn nieuwe inzichten. Dat werden zijn *Méteores* en *Dioptrique*, het laatste te herkennen als uitvloeisels van Huygens' grote interesse in de optica. Deze twee natuurfilosofische deelstudies zouden de basis vormen voor de *Discours de la méthode*, de Inleiding over de methode (1637).⁷¹ Hun vriendschap, waarvan een rijke correspondentie van ruim 120 brieven getuigt, eindigde met de dood van de Franse geleerde in 1650.⁷²

Had Huygens in voorgaande jaren dus nog grote bewondering gekoesterd voor empirische wetenschappers als Drebbel en Bacon, de rationalist Descartes werd voor hem de onbetwistbare voorvechter van de waarheid, de gesel van de antieke natuurfilosofische waanverklaringen die de kennis van de wereld lange tijd hadden doen schuilgaan achter een masker van mooie woorden. Op vele plaatsen in zijn poëzie bezingt Huygens de verdiensten van zijn vriend als de overwinnaar van de antieke duisternis en één van de grafschriften vat die waardering kort samen:⁷³

Cartesius jacet hic; jacet aeternumque jacebit
Victima Cartesio victus Aristoteles.

Hier ligt Descartes. En met hem zal voor eeuwig begraven liggen
Descartes' slachtoffer, de overwonnen Aristoteles.

Zijn zoons deelden die grote bewondering. Constantijn Huygens jr. prees de geleerde in een lofdicht bij het portret in de Latijnse editie van diens *Géométrie* (1644). Geheel in de trant van zijn vader beschouwde hij Descartes als⁷⁴

Primus inaccessum qui per tot saecula verum
Eruit e tetris longae caliginis umbris

De eerste die de gedurende zoveel eeuwen onbereikbare waarheid
Heeft opgegraven uit de hardnekkige duisternis van langdurige mist.

⁶⁹Matthey pp. 334-459.

⁷⁰*Mijn jeugd* pp. 123-133. Cornelis Drebbel wordt geprezen in *Mijn leven* 2,211-5.

⁷¹Verbeek 1996, p. 10.

⁷²Deze correspondentie is in 1926 apart uitgegeven door Leon Roth.

⁷³*Gedichten* 4,232C. Zie verder *Gedichten* 3,300F (op de *Principia Philosophiae*, 1644); 3,324E (op Descartes' axioma *cogito ergo sum*); 4,143C en 4,143D (op zijn portret); 4,170C (op de *Passions de l'âme*, 1650); 4,232B tot en met 4,237C (op zijn overlijden). Zie ook *Gedichten* 8,156B.

⁷⁴Vss. 1-2 van het onderschrift. Het portret met lofdicht is gebruikt als frontispice in Verbeek 1996.

Ook Christiaan Huygens jr. was aanvankelijk onder de indruk van het cartesianisme in de natuurfilosofie. Bij de dood van Descartes componeerde hij nog een lofdicht zoals ook zijn vader dat bij die gelegenheid deed. Maar later stuitte de grote natuurkundige steeds vaker op dingen die 'bewijsbaar fout of onwaarschijnlijk' waren, zodat hij uiteindelijk van de van zijn vader meegekregen voorliefde geheel terugkwam. De kritiek loog er niet om. Precies zoals vader de antieke denkbeelden als leugens en gezwets van *charlatans barbuis* had gekarakteriseerd, zo zegt Christiaan over Descartes:⁷⁵

Doordat hij wilde laten geloven, dat hij *de* waarheid gevonden had – zoals hij overal doet – en door zichzelf te verheerlijken vanwege de samenhang van zijn uiteenzettingen, heeft hij iets gedaan dat "tot grote schade is voor de vooruitgang van de wetenschap". Zijn sekteleiden geloven hem en verbeelden zich de waarheid over de oorzaak der verschijnselen te bezitten en ze verliezen al hun tijd in het bevestigen van hun meester en doen niets om door te dringen in het grote aantal natuurlijke verschijnselen waarover Descartes slechts hersenspinsels gedebiteerd heeft.

In de opvoeding van Huygens heeft de natuurfilosofie een geringe rol gespeeld. Het vak werd door Christiaan Huygens sr. nog laag gewaardeerd en verbonden aan praktische beroepen, zoals dat van arts, in het geheel niet wat hij met zijn twee zoons voor had. De lessen onder leiding van Eglisham beperkten zich dan ook tot een korte cursus in de aristotelische leer aan de hand van het zestiende-eeuwse *Compendium naturalis philosophiae* van Franciscus Titelmannus. Huygens zelf had duidelijk een andere waardering voor deze in zijn ogen 'zeer edele' discipline, en bekwaamde zich op eigen kracht met name in de nieuwe opvattingen.

De presentatie van de natuurfilosofie in *Mijn leven* schetst zoals gezegd een beeld van de wetenschappelijke revolutie. Zelf werd Huygens nog opgeleid in de aristotelische leer, de antieke dwaalleer die tijdens zijn leven plaats zou gaan maken voor de nieuwe filosofie van zijn vriend Descartes. Markant is de plaats die de beschrijving in de chronologie heeft gekregen. Huygens doet het voorkomen alsof de natuurfilosofie het min of meer met zich meebracht dat hij zich het Grieks ging eigenmaken. Dat is eerder een thematische dan een chronologische koppeling, want met het Grieks begon hij al in 1609, terwijl de natuurfilosofie pas drie jaar later aan bod kwam. Het resultaat van de gekozen presentatie is de suggestie dat de jonge Huygens de zware kost van Aristoteles in de brontaal tot zich nam.

Parallele teksten: appendix 9

In vergelijking tot het Latijn had het Grieks in de opvoeding een beduidend minder prominente plaats. De taalvaardigheid op dit gebied was niet zozeer gericht op actieve beheersing, al werden de leerlingen wel geoefend in het schrijven van kleine gedichten. Huygens begon met de grammatica in 1609 en een jaar later schreef hij zijn eerste verzen, vergelijkbaar met de vorderingen in het Latijn. De opzet van het onderwijs was ook nagenoeg dezelfde, alleen werden het grammatica- en versleercompendium dit maal door Dedel geschreven en niet door Christiaan Huygens sr., die slechts weinig Grieks beheerste.

---

⁷⁵Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 10, pp. 402-405. De Nederlandse vertalingen zijn uit Hooykaas p. 11. Zie ook Andriessse p. 362-5. Het citaat over de antieke *charlatans barbuis* is afkomstig uit Huygens' *Gedichten* 4,234A vs. 33.

Huygens koesterde een grote liefde voor de 'mooiste aller talen'. Het Grieks had iets 'dat de tong en oren zo streelt', dat de auteurs hem konden blijven bekoren. De schoonheid van het Grieks is overigens al in de Latijnse literatuur geprezen door Quintilianus die toegeeft 'dat zelfs de taal der Romeinen niet die charme kent, die alleen aan de inwoners van Attica ten deel is gevallen'.⁷⁶ De *lepos Atticus* of *eloquentia Attica*, de Attische charme, is onder humanisten dan ook spreekwoordelijk.⁷⁷ In de vergelijking van de twee klassieke talen ging voor Huygens niet alleen de schoonheidsprijs uit naar Hellas. Het Grieks was onmetelijk veel rijker dan het Latijn, in dialecten, in woordenschat, in samenstellingen en in onregelmatigheden:⁷⁸

De rijkdom van het Grieks kent in dezen geen grenzen en is onbeperkt. De Grieken bezitten een oceaan, de Romeinen een zeestraat.

Daar schuilde tevens het probleem voor de beginnening, wanneer die de taal niet in hoofdlijnen maar meteen in al zijn verscheidenheid voor de kiezen kreeg. Die suggestie wordt ook gewekt in *Mijn leven*. Verzwegen blijft het gegeven dat Dedels compendia de leerstof zo efficiënt en aantrekkelijk mogelijk bijbrachten, terwijl de nadruk juist is komen te liggen op de zwaarte van het vak, die de inspanningen voor het Latijn deed verbleken. Diende deze selectieve weergave bij het Latijn om zijn natuurlijke aanleg en aantrekking tot de muze te onderstrepen, bij het Grieks heeft dit accent het effect dat naast de wederom genoemde aantrekking tot de muze – zelfs in deze moeilijke taal – een andere eigenschap van de auteur wordt belicht, zijn onvermoeibare werklust.

Parallele teksten: appendix 10

Huygens gebruikt overigens een buitengewoon kunstig beeld om zijn vorderingen en groeiende passie voor het Grieks onder woorden te brengen. Hij vergelijkt zich met Icarus, de jongeling die over zee vanuit Kreta naar Griekenland wilde vliegen op zelfgemaakte vleugels. Het belangrijkste element van de mythe is dat Icarus niet te laag mocht vliegen om contact met de zee te vermijden, noch te hoog om de was van zijn vleugels niet te laten smelten door de hitte van de zon. Icarus' vlucht kwam echter te dicht bij de zon, waardoor de vleugels uiteenvielen en de jongeling in zee stortte. Het lijkt op het eerste gezicht wat vreemd dat Huygens zich vergelijkt met de gevallen vogel, maar de wijze waarop hij de mythe nieuwe gestalte geeft, toont zijn creatieve omgang met klassieke stof. De eerste overeenkomst met de Icarus-mythe is de weg naar Griekenland. Ten tweede, de architect van de vleugels was Daedalus, een kleine stap naar Dedel, Huygens' leraar. Ten derde, ook Huygens spreekt over het steeds hoger komen van zijn vlucht, het in steeds hetere regionen terecht komen. De hitte is overdrachtelijk, Huygens raakt bevangen door de schoonheid van het Grieks, die op haar beurt wordt gepersonifieerd in Venus. Haar charme zet Huygens in vuur en vlam. Op dit punt krijgt de mythe een positieve wending, want terwijl Icarus' vlucht eindigt in de tragische val in zee, stort Huygens zich brandend in het Grieks en gaat er kopje onder in gulden verkwikking.

---

⁷⁶De plaats is Quint. *Inst.* 10,1,100. Zie ook *Inst.* 9,4,145. Huygens citeert de uitspraak in *Mijn jeugd* p. 45.

⁷⁷Erasmus *Adagium* 1,2,57.

⁷⁸*Mijn jeugd* p. 46.

129 abstrusas Het pregnante adjectief duidt erop dat voor Huygens de oorzaken van de verschijnselen ongrijpbaar waren beschreven in de door Eglissham verkondigde dwaalleer van Aristoteles.

129-130 causas rerum Huygens' aanduiding voor de natuurfilosofie is ontleend aan Verg. *G.* 2,490: *felix, qui potuit rerum cognoscere causas*. Servius vermeldt in zijn commentaar op dit vers: *rerum causas: id est physicam philosophiam*. Over Descartes schrijft Huygens in een gedicht uit 1676: *Cartesius rerum causas excussit*, Cartesius heeft de oorzaken van de verschijnselen ontrafeld (*Gedichten* 8,156 vs. 1).

130-1 de fonte Stagirae Purius haurirem De 'Stagirit' is een gangbare metonymie voor Aristoteles. Huygens suggereert met de ver doorgevoerde beeldspraak dat hij de antieke leer in de oorspronkelijke taal zou hebben gelezen, niet vertroebeld door latere (Latijnstalige) commentatoren zoals Titelmannus of door de uitleg van Eglissham.

132 fucum Huygens' aanvallen op de traditionele Aristotelische natuurfilosofische leer richten zich steevast tegen de dure schijn van haar inhoudsloze begrippenapparaat van 'grands mots', bijv. in het schitterende Franstalige *Stances My-Burlesques sur la mort de monsieur Descartes* (*Gedichten* 4,234A, vss. 1-4):

*Philosophie, faux semblant,
Vielle, masquée de fallace,
Qui le pauvre Escolier tremblant
N'enseigne qu'à mentir un peu de bonne grace.*
Oude filosofie, schone schijn
gemaskeerd met dure woorden
die de arme huiverende leerling
niets anders leert dan sierlijk te liegen.

133 novum maris aequor arandum De kennismaking met het Grieks wordt net als die met het Latijn (*Mijn leven* 1,72) beschreven als een reis. De moeilijkheden bij het leren van het Grieks beschrijft Huygens in termen van Aeneas' reis naar Italië (Verg. *A.* 2,780):

Longa tibi exsilia et vastum maris aequor arandum.

U wacht een lange ballingschap en een onmetelijke zee om te doorploegen.

De formulering keert terug in *Mijn leven* 2,794 en 810, en is ook gebruikt in *Gedichten* 7,61A vs. 2.

134 Latio non inclementius aequor Hofman Peerlkamp interpreteerde *Latio* als ablativus comparationis in zijn commentaar *ad loc.*: *Voluit, credo, indicare, Linguam Graecam etiam Latina majores sibi difficultates peperisse. Verba, ut nunc leguntur, significant contrarium* (ik meen dat Huygens wilde zeggen dat het Grieks hem nog meer problemen gaf dan het Latijn, maar zoals het er nu staat betekenen de woorden het omgekeerde). Wanneer *Latio* echter wordt opgevat als ablativus loci krijgt het vers wel de beoogde strekking.

135-6 Infima cogebar puer ad subsellia labi Denuò Het beeld is dat Huygens, die voor het Latijn al op gevorderd niveau was, opnieuw moet plaatsnemen in de bankjes voor beginners.

137 Successit [...] labor improbus Huygens beschrijft zijn werklust met een echo van het Vergilius' gevleugelde woorden *labor omnia vicit Improbis* (Verg. *G.* 1,145-146). De formulering is in Huygens' poëzie frequent: *Gedichten* 3,295F vs. 4; 5,20B vs. 5; 8,22D vs. 5.

137 currente rotâ De formulering *currente rota* verwijst bij Horatius naar het draaien van het pottenbakkerswiel: *amphora coepit Institui: currente rota cur urceus exit* (*Ars* 22). In overdrachtelijke zin wordt de uitdrukking gebruikt voor 'gaandeweg'. Bij Huygens komt *currente rota* zoals hier voor in figuurlijke zin, maar in *Mijn leven* 1,580 en 1,817 wordt ermee verwezen naar het rollen van de wagenwielen. Die laatste betekenis gebruikt de auteur herhaaldelijk bij de datering van gedichten die *en route* geschreven zijn, bijv. *Gedichten* 3,7A; 6,263D en 7,98B.

140 Durat ad Syllabische homophonie aan het eind en begin van twee opeenvolgende woorden verdient volgens de klassieke regels van de kunst geen schoonheidsprijs (KS dl. 2, p. 569), maar komt zelfs bij Vergilius voor, bijv. *Dorica castra* (Verg. *A.* 2,27). In *Mijn leven* treedt het verschijnsel enkele malen op, zoals in 1,204 *Deerat adhuc*, in 1,865 *Auriaci cineres*, in 2,515 *Miscet et* en in 2,750 *Isset et*.

141-6 Hisce nouis - feruidus auro Icarus' vlucht wordt als beeld gehandhaafd in de metaforiek van de vleugels, *alis* en *aligero*, van de vlucht, *altius euexi volatum* (een echo van Ov. *Met.* 8,225 *altius egit iter*), en van het ontbranden, *feruidus*, en varieert tot slot op de oorspronkelijke val in het water met *proluerem*.

145-7 Extera [...] Venus [...] Athenae Atticae [...] lepor et facundia gentis De markante woordkeuze van *Venus* en *lepor et facundia* en de nadrukkelijke plaatsing van het adjectief *Atticae* (dat strikt genomen niet nodig is bij de plaatsnaam Athene) verwijzen naar grote auteurs die over het Grieks hebben geschreven. De schoonheid van het Grieks noemt Quintilianus de 'Venus die alleen aan de bewoners van Attica is toebedeeld': *illam solis concessam Atticis Venerem* (*Inst.* 10,1,100). Attische welsprekendheid is dan ook spreekwoordelijk: *eloquentia Attica*, *nitor Atticus* of *lepos Atticus*.

(Erasmus *Ad.* 1,2,57). In de jeugdbiografie haalt Huygens de woorden van Quintilianus aan als hij spreekt over het Grieks en de *Venus Attica* (*Fragment* p. 42; *Mijn jeugd* p. 45-6, opgenomen in appendix 10).

146 Atticae, et ut Huygens past hier een hoogst ongebruikelijk elisie toe. In de klassieke Latijnse hexameterpoëzie komt het niet voor dat een lange syllabe in de tweede mora van een daktylus in elisie wordt verkort (zie *Mijn leven* 1,124 met n.).

146-7 ut vestro totum me feruidus auro Proluerem De variatie op de afloop van de Icarusmythe is dat Huygens niet in zee stort maar zich brandend van verlangen 'overspoelt' met de gulden Griekse taal en teksten. De verwoording is een echo van Verg. *A.* 1,738-739, waar een feestmaal beschreven wordt:

ille impiger hausit

Spumantem pateram et pleno se proluit auro.

Hij dronk gulzig

Uit de schuimende drinkschaal en overspoelde zich met het tot de rand gevulde goud.

148-66 Lichamelijke opvoeding: wapens, paardrijden, dansen, schaatsen en zwemmen

Naast de geestelijke vorming is de lichamelijke opvoeding een wezenlijk onderdeel van de educatie van welgestelde jongeren. In Baldassar Castigliones gezaghebbende modelbeschrijving *Il libro del Cortigiano*, Het boek van de hoveling, wordt er dan ook ruime aandacht aan besteed. De hoveling is niet alleen geletterd, muzikaal en bedreven in de andere schone kunsten, ook weet hij met kracht, lenigheid en souplesse de wapens te hanteren, kan hij worstelen, paardrijden, jagen, zwemmen, springen en hardlopen.⁷⁹ Het doel bij die vaardigheden is *grazia*, een sierlijke innemendheid waarmee sympathie wordt gewekt en gunst gewonnen. De lichamelijke oefeningen beheerst de hoveling met charme: hij lijkt alsof zaken als de hantering van de wapens of het paardrijden hem zo gemakkelijk afgaan dat hij er geen enkele moeite voor doet. Dat gecultiveerde gemak, *sprezzatura*, als tegenstelling van geforceerdheid en gekunsteldheid, dwingt waardering af en wekt de indruk dat hij nog veel beter zou kunnen als hij zijn best deed. In de woorden van Castiglione:⁸⁰

Let eens op hoe lelijk een ruiter is wanneer hij zijn best doet al te recht, "op zijn Venetiaans", zoals wij dat noemen, in het zadel te zitten, vergeleken met een ander die de indruk wekt er geen aandacht aan te schenken en die zo losjes en zeker te paard zit alsof hij te voet gaat. [...] Zie eens hoe een man die met wapens omgaat, als hij een werpspies drilt of een zwaard of een ander wapen in de hand heeft, achteloos en losjes een slagvaardige houding aanneemt, met een gemak alsof zijn romp en al zijn ledematen van nature en zonder moeite die houding aannemen, en aan iedereen, ook al doet hij niets anders, laat merken dat hij zijn vak volmaakt beheerst. Het zelfde geldt voor het dansen: aan een enkele pas, een enkele sierlijke, ongedwongen beweging herkent men onmiddellijk degene die de danskunst beheerst.

De lichamelijke opvoeding in *Mijn leven* wordt beschreven in ruim vijftig verzen en behandelt achtereenvolgens de omgang met wapens, het paardrijden, dansen, zwemmen en schaatsen.⁸¹ De aanzienlijke omvang van de passage toont het belang ervan in de educatie. De opening van de passage brengt dat gegeven nog eens expliciet onder woorden waar Huygens de woorden van zijn vader in gedachten brengt dat de lichamelijke opvoeding een belangrijk deel van de opvoeding van

---

⁷⁹Castiglione p. 49-51.

⁸⁰Castiglione p. 56-7

⁸¹*Mijn leven* 1, 148-203.

welgestelde kinderen is. De sierlijkheid van de beweging, zoals die bij Castiglione is beschreven, stelt Huygens in maar liefst vier van de vijf onderdelen expliciet aan de orde als een aan regels gebonden elegantie.

Het als eerste bescheven onderdeel van de lichamelijke opvoeding is de omgang met diverse wapens. In de jaren 1613-14 werden Huygens en zijn broer door een kapitein uit de lijfwacht van Maurits getraind in de hantering van spies en musket, en het schermen met rappier. De oefeningen waren vanzelfsprekend niet gericht op een militaire loopbaan, maar het was Christiaan Huygens' overtuiging dat zijn zoons op elke mogelijke situatie in het latere leven dienden te worden voorbereid en dat de permanente staat van oorlog van de Republiek zich geen functionarissen kon veroorloven zonder vaardigheid en kennis op dit gebied.

Beide argumenten worden zoals ze reeds in de jeugdbiografie voorkomen, ook in *Mijn leven* genoemd en tegelijk zodanig ingevuld dat er een persoonlijk beeld van de auteur ontstaat. Het eventueel gebruik van wapens uit noodweer grijpt Huygens aan om zijn eigen afkeer van geweld te demonstreren. De vredelievendheid, die verderop in de autobiografie nog uitvoerig ter sprake zal komen, keert herhaaldelijk terug in zijn poëzie.⁸² In verschillende epigrammen maakt Huygens zijn punt duidelijk door schermen te definiëren als *be*-schermen:⁸³

SCHERMEN.

Ick gun u bey 'tvermaeck en d'oeffening van schermen,
'Kmagh lyden dat ghij weet hoemen sich konstigh weert:
Maer, sonen, als ghy 'twel en door-wel hebt geleert,
Onthoudt dit byden naem; 'tis maer konst van beschermen.

Volgens de christelijke opvatting van vredelievendheid dient een rapier niet om ermee te bezeren, maar te verweren:⁸⁴

RAPIER.

Slijpt geen bloed-gierigh stael op yemand syn verseer;
Die 't Christelick verstaet, Geweer is maer geweer.

Tegenover het moordtuig stelt Huygens vervolgens zijn eigen wapens: de Muzen onder het bevel van Apollo. Op speelse wijze brengt hij voor de derde keer in korte tijd zijn jeugdige toewijding aan de poëzie ter sprake.⁸⁵

Bij het andere argument, dat de Republiek in oorlog zich geen burgers kon veroorloven met onkunde in de wapens, presenteert Huygens zich als een goed burger, een ware *civis Batavus* die bekend is met stadhouder Maurits' nieuwe discipline, de basis voor de militaire successen van de Republiek in haar strijd tegen Spanje. Huygens verwijst hier naar de in opdracht van de prins geschreven *Wapenhandelinge van Roers, Musquetten ende Spiessen, achtervolgende d'ordre van Zijn Ex.tie Maurits, Prince van Orangie* (1607-8), het populaire exercitiehandboek

---

⁸²*Mijn leven* 2,1030-1166 met comm.

⁸³*Gedichten* 6,23C. Zie ook 6,47D; 7,221E en F; 8,44A; 8,99C.

⁸⁴*Gedichten* 5,276C. Zie ook Huygens' *Dingen* (ed. 2001), p. 184.

⁸⁵Vgl. *Mijn leven* 1,97-103 en 1,138.

dat verschillende edities beleefde in het Nederlands, Duits, Frans, Engels en Deens.⁸⁶ De talrijke prenten daarin waren gemaakt door Jacob de Gheyn II, een goede vriend van de Huygensen.⁸⁷ Degene die voor de kunstenaar model had gestaan bij de uitbeelding van de verschillende bewegingen en standen was Pierre du Moulin, een doorgewinterde militair van wie Huygens in zijn jeugdbiografie zegt dat 'niemand zich kon meten met deze man, of het nu ging om het hanteren van de wapens of om lenigheid van lichaam'. Juist deze kapitein uit het Staatse leger was door Christiaan Huygens sr. uitgekozen om de twee zoons les te geven.⁸⁸ Huygens heeft Maurits' *Wapenhandelinge* dus zeer direct als model gehad.

Parallele teksten: appendix 11

148 Interea De narratieve overgang van de geestelijke naar de lichamelijke opvoeding wordt gemarkeerd met *Interea*, een gangbare techniek onder de klassieke epische dichters (vaak aan het begin van het vers) om een wisseling van scene te markeren, bijv. Verg. A. 1,124; 3,472; 4,160; 5,1; 6,703).

150 pugnae umbratilis artes Het schermen wordt geparafraseerd als de kunst van het schijngevecht (*OLD* s.v. *umbratilis*). Kiliaens *Etymologicum* geeft voor schermen de Latijnse verba *dimicare*, *digladiari*, *luctari*, *velitare* en *leviter pugnare*. Afgezien van metrische redenen is Huygens' omschrijving gekozen om te benadrukken dat hij met de eerder genoemde *arma* en *gladios* niet anders voorhad dan oefeningen, wat past bij de betoogde afkeer van het gebruik van geweld.

153 non malè natorum De techniek van de litotes om de komaf te beschrijven gebruikte Huygens ook in het geval van zijn ouders: *non ignobilium parentum* (1,36 met n.). De academische bevolking van Oxford beschrijft hij expliciet als *bene nata luentus* (1,408).

154 ingenuos motus et cum ratione decoros De nadruk op sierlijkheid wordt herhaald bij het paardrijden *motusque situmque Non inconcinnos* (1,169-170), het dansen *venustum pedem, gestusque egregios* (1,177-179) en het schaatsen *motu ingenuo et decoro* (1,192).

155 ratioque modusque De tweeslag is een echo van Hor. S. 2,3 vss. 266-71, waar de liefde wordt beschreven als een spel dat zich juist niet laat aanpakken met verstand en regels, *ratione modoque*. Daarentegen is de wapenhandeling een beredeneerde en (door Maurits) gereguleerde techniek. Te denken valt aan de bekende afbeeldingen van schermerscholen waar op de vloer mathematische patronen zijn aangebracht ter adstructie van *ratio* en *modus*.

156-7 Puluere praegnans Machina sulphureo De plofklanken illustreren het geluid van het geweer. In een epigram op een geschutgieter gebruikt Huygens dezelfde metafoor (*Gedichten* 6,47E vs. 1):

Mijn handwerck wel gekruydt gaet van den Duijvel swanger.

158 si sic casus ferat Huygens benadrukt dat hij de wapens alleen zou gebruiken als de omstandigheden erom vroegen. Bij het paardrijden geeft hij dezelfde restrictie in parenthese: *si quando occasio ferret* (1,175).

159-60 unis [...] accingebar sub Apolline Musis De woordkeuze *accingebar* is militair jargon voor 'zich uitrusten'. Huygens' wapens zijn uitsluitend (*unis* met nadruk vooropgeplaatst) de muzen. Hij 'dient' onder Apollo.

162-3 in hostem saepe ruenti, Saepe repellenti infestum De parallellie in de syntaxis verbeeldt de krijgskans. In *Mijn leven* 2,942-3 gebruikt de auteur dezelfde techniek: *Ambiguas [...] vices, vincentis Iberi Saepius et victi*.

163 victricibus armis Het attributieve *victricia* bij *arma* is in proza en poëzie frequent (*OLD* s.v. *victrix* 2). De clausula komt niet voor in de klassieke hexameterpoëzie, maar is frequent in Huygens' poëzie (*Gedichten* 8,166A vs. 7; 2,184B vs. 3; 4,150B vs. 1).

164 Mauritius ingens Maurits' toewijding tot de krijgskunde, die niet alleen leidde tot een goed getraind leger maar ook tot het verschijnen van het door De Gheyn II geïllustreerde militaire instructieboek *Wapenhandelinge* (zie comm.), bespreekt Huygens ook in zijn jeugdbiografie. Kernachtig vat hij de verdiensten van de stadhouder op dit gebied samen: *Mauritio oJplodidakth;n sive campidoctorem, nullo parem aetas vidit*, er is nooit een tijd geweest die een

⁸⁶Regteren Altena, dl. 1, pp. 54-5; dl. 2, pp. 64-78 en dl. 3, pp. 71-91. In dezelfde trant verscheen tien jaar later *De Nassausche wapen-handelinghe van schilt, spies, rappier ende targe* van Adam van Breen.

⁸⁷Zie comm. ad 1,204-42 en *Mijn leven* 1,404 met comm.

⁸⁸*Mijn jeugd* p. 117.

wapenleraar of een drillmeester gekend heeft van de allure van Maurits (*Fragment* p. 106; *Mijn jeugd* p. 116).

166 Batauis [...] nescire Batavum? De gezochte herhaling *Batauis* - *Batavum* op het einde van de twee opeenvolgende verzen markeert de band met het vaderland. Vgl. *Mijn leven* 1,189.

167-76 Paardrijden

Evengoed als voor het hanteren van de wapens gold ook voor het paardrijden dat Huygens er niet in professionele zin toe opgeleid werd. Hij moest de kunst beheersen om geen gek figuur te slaan als hij te paard moest. Die doelstelling loopt als een rode draad door alle notities die Huygens erover in de educatie vermeldt, zowel in zijn jeugdbiografie en hier in *Mijn leven*, als bij het verslag van de vorming van zijn kinderen:⁸⁹

Hierneffens dede ickse oock [...] te peerde sitten om dienaengaende, wanneer sij buytenshuys mochten komen, buyten spott van andere te wesen.

Ook bij dit onderdeel van de lichamelijke opvoeding lag het accent op de sierlijkheid. De *sprezzatura* toonde zich in het ogenschijnlijke gemak waarmee de ruiter zijn paard in toom houdt. In de zedeprint *Een wijs hoveling* schetst Huygens het modelbeeld: mens en dier behoren zo'n eenheid te vormen dat zij als het ware een centaur zijn, het mythologische hybride schepsel dat half mens en half paard was:⁹⁰

Gij vindt de logen [mythe] waer die 't Paerd versieren dorst
Dat menschen-maexel was van boven tot de Borst;
Zoo kleeft hij [de hoveling] aende Beest; soo is 't maer een beroeren
Der dijen die hij sluijt, der schenken die hem voeren;
Zoo doet sijn' stiller hand dan of sij niet en dé
Dat Paerd en Ruyter doen, en geen en schijnt van twee.

Huygens' lessen in het paardrijden besloegen twee periodes van zijn jeugd. In het jaar 1609 leerde hij onder leiding van een paardrij-instructeur binnen een paar weken 'met gepaste zwier' op- en afstijgen en de belangrijkste regels van de rijkunst. Enkele jaren later, tijdens de oefeningen met de wapens in 1613, bezocht hij met vragenlijsten van zijn vader in de hand de paardenstallen van Maurits om er de belangrijkste zaken te leren omtrent de verzorging van het paard.

Naast de al eerder genoemde elegantie benadrukt de beschrijving van de paardrijlessen in *Mijn leven* vooral het gegeven dat de rijlessen slechts bijzaak waren binnen de doelstelling van zijn opvoeding. De sfeer van tucht en militaire discipline waarmee het paardrijden doorgaans werd bijgebracht, was daarom niet noodzakelijk. Huygens zelf had er dankzij het nauwlettend oog van zijn vader niets van te vrezen gehad. Met zachte hand, zoals Christiaan Huygens zelf ook zijn zoons onderwees, moest de rij-instructeur zijn geletterde pupil in het zadel helpen.

Parallele teksten: appendix 12

167 peditem Patriae De krijgsterm *pedes*, infanterist, is speels gebruikt – Huygens werd immers niet in professionele zin opgeleid – om een overgang te maken naar het paardrijden.

---

⁸⁹*Jongelingsjaren* cap. 165.

⁹⁰*Gedichten* 2,89A vss. 117-122; *Nederlandse gedichten* no. 112. In de verzamelbundel *Korenbloemen* citeert Huygens bij deze passage Baldassar Castigliones reeds aangehaalde passage over *sprezzatura*.

168 Imponendus equo [...] videbar Het gerundief en de werkwoordskeuze *videbar* passen bij het ervoor geschetste beeld van afkeer tegen het krijgsbedrijf. Voor dit gebruik van het gerundief zie 2,754-5 met n.

169-70 sensim [...] blandâ ratione In het versritme krijgt *sensim* accent, zodat benadrukt wordt dat de rijlessen niet in de gebruikelijke sfeer van tucht en discipline werden gegeven, maar met zachte hand (*blandâ ratione*).

170 Non inconcinno De litotes (afkomstig uit Hor. *Ep.* 1,17,29) is bij uitstek geschikt om harmonie te beschrijven. In dit geval doelt Huygens op de ritmische eenheid van paard en ruiter, elders op de eenheid van muziek en tekst (*Mijn leven* 2,334).

171-3 Equum studio studijs melioribus [...] quicquam decedere posset De ablatief *studijs melioribus* geeft aan waarvan gescheiden wordt, de datiefgroep *Equum studio* ten behoeve waarvan. De iuxtapositie *studio studijs* benadrukt de respectievelijke bepalingen daarbij en onderstreept dus het belang van de letteren (*melioribus*) boven de rijkunst (*Equum*).

175 si quando occasio ferret Net als bij de hantering van de wapens (*si sic casus ferat*, vs. 1,158) benadrukt Huygens in de doelstelling van het onderwijs dat het te doen was om voorbereid te zijn op situaties die de vaardigheid vereisten.

177-186 Dansen

Zijn eerste dansspasjes leerde Huygens als vijfjarig kind van zijn vader, kort na de vroegste zang- en muzieklessen. In het jaar 1613 kreeg hij opnieuw lessen, nu in de vanuit Frankrijk overgewaaid moderne *élégance*, onder leiding van een Franse dansleraar. Uit de jeugdbiografie is bekend hoe Christiaan Huygens sr. tijdens de eerste danslessen in een conflict raakte met de Amsterdamse predikant Wernerus Helmichius. De man Gods zou het verwijt hebben gemaakt dat de vader ermee 'in de tere kinderzieltjes de kiemen van het verderf strooide'.⁹¹ Deze aanvaring stond niet op zichzelf. Gedurende de gehele zeventiende eeuw werd er vanuit calvinistische kringen in de Nederlanden een sterke campagne gevoerd tegen de 'snoode exercitien'. Voortbouwend op de traditie der kerkvaders veroordeelden de predikanten de dans als onkuis, en dus zondig. Het was een reactie op de groeiende belangstelling voor de Franse manieren, zeker in Huygens' directe omgeving, het Haagse hof.⁹²

De maatschappelijke controverse rond het dansen wordt teruggevonden in tal van Huygens' epigrammen.⁹³ Een sneldicht uit 1668, bijvoorbeeld, refereert aan kritiek vanuit de kerk, mogelijk naar aanleiding van een groots *ballet de cour* aan het Haagse hof ter gelegenheid van het sluiten van de vrede tussen de Republiek en Engeland. Typerend voor de wijze waarop het debat gevoerd werd, is dat Huygens als voorstander, net als de tegenstanders van de dans, gebruikt maakt van een bijbelpassage om zijn standpunt te verdedigen:⁹⁴

DANSEN

Ick hoor veel' redenen verquisten en verplanssen,
Om 't danssen te verbien. Ick ben geen dansser; maer,
Soo jonghe lien de dans noijt toegelaten waer,
Hoe zei Gods wijze Mann, Daer is een tyd van danssen?

Ook in *Mijn leven* is die strijd aanwezig, aangezien Huygens er nogal wat ruimte aan besteedt om zijn visie op de dans te geven. In de eerste plaats erkent hij dat het een

⁹¹*Mijn jeugd* p. 23. Voor Wernerus Helmichius zie *Biogr. lex. gesch. Ned. protestantisme* dl. 2, p. 237-9.

⁹²Naerebout p. 125-155.

⁹³*Gedichten* 4,172F; 5,268D; 6,20B; 6,20C; 6,20D; 7,184C; 8,111D; 8,111E.

⁹⁴*Gedichten* 7,184C. In de marge bij vs. 4 wordt verwezen naar *Prediker* 3,4.

dwaze bezigheid is (*insania*). Dat is een echo van de in het debat veel aangehaalde uitspraak van Cicero:⁹⁵

nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit.

niemand die nuchter is danst, of hij moet zot zijn.

Cicero's stelling heeft Huygens ooit bewerkt tot een epigram, waarin hij dansers en dwazen op één lijn stelt:⁹⁶

Een Dansser en een Geck zijn Broeders van een bedd:
Een Geck is altyd geck, een Dansser altemet.

Maar al is het dansen dan dwaasheid en leidt het niet tot zedigheid, de beweging is een goede lichaamsoefening die op speelse wijze een sierlijke houding bevordert. Bovendien stimuleert het belang van maat in de dans het ordelijk gedrag in het algemeen. De parallellie die Huygens beschrijft tussen de harmonie van de danser en de muziek enerzijds en die in het menselijk handelen anderzijds is een variatie op de antieke topos van muziek- en staatsharmonie, zoals bijvoorbeeld door Cicero beschreven:⁹⁷

quae harmonia a musicis dicitur in cantu, ea est in ciuitate concordia, artissimum atque optimum omni in republica vinculum incolumitatis, eaque sine iustitia nullo pacto potest esse.

Wat musici bij een concert harmonie noemen, dat is in de samenleving eendracht, in elke republiek de stevigste en beste garantie voor behoud, en zonder haar kan op geen enkele wijze rechtvaardigheid bereikt worden.

De harmonie doelt op de elegante dans van het hof en de adel en niet op die van het volk. Want juist de uit Frankrijk overgekomen *élégance* wordt gekenmerkt door maat, regels en orde. Een epigram uit 1656 illustreert dit onderscheid:⁹⁸

DANSSEN

Springt op syn Duytsch of op syn Frans,
Ick sie geen' misdaed aenden dans.
Mij dunckt het springen en het singen
Zijn aengeboren susterlingen.
'Kgeloof het hert springt als men singt,
En 'thert is 't dat de voeten dwinght:
Soo raecken sy gelyck aen 'troeren.
Dat beurt den Adel en de Boeren,
Dien met, en dese sonder maet;
Wie, dunckt u, doet het meeste quaed?
Mijns oordeels zijnse minst te laken,
Die reghel houden in 'vermaken.

---

⁹⁵Cic. *Mur.* 6

⁹⁶*Gedichten* 4,172F.

⁹⁷Cic. *Rep.* 2,69.

⁹⁸*Gedichten* 5,268D.

Parallele teksten: appendix 13

177 venustum [...] pedem In de jeugdbiografie beschrijft Huygens het dansen als 'Venuskunst', *hanc Venerem* (Fragment p. 108).

177-9 mouit - Magistro De kern van de hoofdzin, *mouit*, regeert de bijzin (*ut*) *cuperet* (voor de constructie zie *OLD* s.v. *moveo* 14). De persoonsvorm *cuperet* regeert op zijn beurt een tweeledig object: de ACI (*me*) *scire* met de objectszin *quâ venustum in choreis variare pedem*; en de ACI (*me*) *docendum (esse)* met het object *gestus corporis egregios*.

180-1 ad mores non haec insania tantum Non facit ingenuos Huygens gaat hier ten dele mee met het argument van de tegenstanders van het dansen, dat het de goede zeden zou schaden. De negatie *non* in vs. 180 wordt ietwat afgezwakt door *tantum non* in het volgende vers tot 'vrijwel niet' (*OLD* s.v. *tantum* 11). Voor de constructie *facere ad*, 'een positief effect hebben op' zie *OLD* s.v. *facio* 30. De pregnante karakterisering van de dans als zotheid is een echo van Cic. *Mur.* 6: *Nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit*.

181-3 amorem [...] recti [...] et non fallentis honesti et Ordinis et just De speelse regels van de dans, 'schijnfatsoen', wekken op tot serieuze morele waarden, *non fallentis*. In een onderschrift bij een eigen portret karakteriseerde Huygens zichzelf als *Ordinis et veri et just constantem amantem*, 'iemand die orde, waarheid en recht constant bemint' (*Gedichten* 4,5B vs. 1; herhaald in 5,184B vs. 1; zie Leerintveld 1990, p. 178).

187-203 Springen, worstelen, schaatsen en zwemmen

Ter ontwikkeling van het lichaam beoefende Huygens allerlei buitensporten. In de jeugdbiografie noemt hij springen, hardlopen en jagen.⁹⁹ De laatste twee sporten worden niet vermeld in *Mijn leven*. Des te opmerkelijker is het, dat hiervoor in de plaats een andere sport genoemd wordt die in geen enkele bron over Huygens' opvoeding voorkomt, het worstelen. Heeft Huygens werkelijk aan worstelen gedaan? Of is de vermelding ervan een voorbeeld van beeldvorming en voegt de auteur het element in om het verslag van zijn educatie aan te laten sluiten bij de modelopvoeding van een vooraanstaande jongeling, waarin worstelen – zoals bij Castiglione beschreven staat – een vast onderdeel was?

Een typisch Nederlands onderdeel van Huygens' opvoeding was het schaatsen. De geografische aard van de Noordelijke Nederlanden en de strenge zeventiende-eeuwse winters (de zogenaamde Kleine IJstijd) stonden garant voor jaarlijks bevroren landschap met alle ijspret van dien. Tegenwoordig een zeldzaamheid, werd destijds bijvoorbeeld met regelmaat over het ijs de 'grote oversteek' van de Zuiderzee gewaagd vanuit Stavoren naar Medemblik of Enkhuizen, of andersom.¹⁰⁰ Het schaatsplezier was dan ook een dankbaar onderwerp in de literatuur en beeldende kunst, niet in de laatste plaats omdat daarin juist een stukje Hollandse identiteit tot uitdrukking kwam.¹⁰¹

Sunt etiam Nymphas qui se vidisse per umbram
Ad lunae radios certantes flumine clauso
Sic memorent, cursu placidos imitante natatus,
Hasque olim Batavis artem monstrasse colonis.
Unde etiam crepidis nomen regionis adhaesit,
Raraque iam Batavos ignorat terra cothurnos [...]

⁹⁹*Mijn jeugd* p. 53.

¹⁰⁰Meyerman pp. 118-23. Vanuit havencafé 'Het Swarte Woifke' te Medemblik wordt de traditie nog in stand gehouden. Friezen en West-Friezen wagen ijs en weder dienende hun leven om als eerste aan de overzijde te zijn. Bij de laatste gelegenheid op 4 januari 1996 (de dag van de Elfstedentocht) meldden zich na een tocht van zes uur echter drie Rotterdammers bij de burgemeester ter plaatse.

¹⁰¹Het citaat uit Hadrianus Marius' versbrief en de vertaling zijn overgenomen van De Landtsheer p. 88. Zie verder de rijk geïllustreerde studie van Van Straten.

Er zijn zelfs mensen die – zeggen ze – 's nachts bij het schijnsel van de maan
Nymfen met elkaar wedstrijden hebben zien houden
Op het bevroren water met een slag die lijkt op rustig zwemmen,
En dat deze meisjes ooit de kunst hebben geleerd aan de Bataven.
Zo is de naam van het land gaan horen bij de schaats
En is daar amper een plek te vinden die geen Bataafse schoenen kent [...]

Huygens leerde schaatsen van Johan Dedel, 'een uitstekend kunstrijder'. Hij reed niet alleen sierlijke rondjes op de openbare ijsbaan, maar trok er ook op uit om over ondergelopen weilanden tochten te maken. In *Mijn leven* beklemtoont de auteur het hierboven al gesignaleerde typische Hollandse karakter van de sport, die dan ook niet mocht ontbreken in zijn educatie. Ook wordt er wederom nadruk gelegd op de elegantie van de bewegingen. Eén van zijn epigrammen over het schaatsen toont door middel van de ritmiek in het laatste vers het belang van de sierlijkheid:¹⁰²

IAN OP SCHAETSEN
Ghij segt Ian schaets rydt sterck en snell,
De Beste moeten achter leggen.
Magh ick nu oock de waerheid seggen?
Ian rydt wel, maer Ian rydt niet wel.

Het laatste onderdeel van de beschrijving van de lichamelijke opvoeding is het zwemmen, dat Huygens tot zijn spijt nooit onder de knie heeft gekregen. Al in de jeugdbiografie is te lezen hoe graag hij zijn schaatskunst had willen inruilen voor een betere zwemvaardigheid, zodat hij zich in noodsituaties zou kunnen redden. Ook de mogelijke redenen voor het falen staan er genoteerd zoals ze hier in *Mijn leven* worden genoemd.

De afsluitende verzen spelen een spel met de mythe van Hero en Leander. Huygens toont er zijn creatieve omgang met het antieke gedachtegoed door het klassieke model uit Ovidius' *Heldinnenbrieven* een eigen wending te geven.¹⁰³ Gescheiden door de Hellespont onderhielden Leander, de jongeling uit Abydos, en Hero, priesteres van Venus uit Sestos, een heimelijke relatie. In het donker zwom de minnaar het brede water over naar zijn geliefde om samen de nacht in Sestos door te brengen. Maar tijdens één van de zwemtochten werd het lichtbaken dat zij voor hem ophield, door de wind uitgeblazen, zodat hij jammerlijk kwam te verdrinken. Huygens verplaatst zich in de persoon van Leander die wordt verleid om de Hellespont over te zwemmen. Als verleidster figureert in zijn versie echter niet de priesteres Hero, maar de godin Venus in eigen persoon. Zelfs aangetrokken door haar schoonheid is hij niet bij machte te zwemmen. Dan nog is Sestos te ver, hij haalt niet eens zes (*Sex totos*) meter.

Parallele teksten: appendix 14

189 nescire Batavûm De formulering komt overeen met *Mijn leven* 1,166 en benadrukt ook hier de Hollandse identiteit.

190 Ferrato pede per glaciei strata natatus Dat de Romeinen niet bekend zijn geweest met de schaatssport, brengt met zich mee dat er geen Latijns jargon voor bestaat. Bij Neolatijnse auteurs

¹⁰²*Gedichten* 4,124E. Andere schaatsgedichten uit Huygens' oeuvre: *Gedichten* 3,130C; 3,131B; 3,144D; 3,302G; en 5,244E.

¹⁰³Vgl. *Mijn leven* 1,141-147 met comm. voor de mythe van Icarus. De mythe van Hero en Leander wordt verteld in *Ov. Ep.* 18 en 19. Huygens verwijst naar de mythe op talrijke plaatsen in zijn oeuvre: *Gedichten* 1,295A vs. 9; 2,203B vss. 13-16; 3,8C vs. 21-24; 3,232E vs. 19-20; 4,13B en 5,184D.

komen beeldrijke omschrijvingen voor als *baxae*, *crepidae* of *soleae ferratae* of *calopedia ferrata* 'schoeisel met ijzers'. Het woord voor ijs is doorgaans *glacies*, maar soms ook een parafrase als *aequor concretum*, *flumen clausum* of *gelati fluvii*. De beweging van het schaatsen wordt nu eens vergeleken met zwemmen, *natatus*, dan weer met roeien, *remigium*, of vliegen, *volare* (zie De Landtsheer p. 100). Huygens kiest voor *natatus* als opstap voor het contrast met het echte zwemmen, *melior natatu* (vs. 194).

192 motu ingenuo atque decore De formulering is een echo van wat bij de hantering van de wapens werd gezegd (*Mijn leven* 1,154 met n.).

194 Pluris erat De versaanvang is frequent bij Huygens (*Mijn leven* 1,105 en 2,11; *Gedichten* 7,36C vs. 5 en 8,98D vs. 6), maar komt niet voor in de klassieke poëzie.

198 viribus impar De clausula *viribus impar* is ontleend aan Hero's brief aan Leander, Ov. *Ep.* 19 vs. 5. De oorspronkelijke context speelt geen rol. Dat is wel het geval bij de tweede ontlending aan de brief, *natator* (vs. 203 met n.).

199 hoc aeger studio [...] fefelli Op syntactische gronden zijn twee interpretaties mogelijk: of de ablatief *hoc studio* is bepaling bij *aeger*, 'afgemat door het oefenen heb ik teleurgesteld' (vgl. Verg. *A.* 12,910 *in mediis conatibus aegri succidimus*), of *aeger* staat op zichzelf en *hoc studio* is bepaling bij *fefelli*: 'in dit studieonderdeel heb ik tot mijn verdriet teleurgesteld'. De woordplaatsing pleit voor de eerste interpretatie.

201-3 quot me Eriperem letho stadijs vel passibus, at non Sex totos - Seston Venus ipsa vocaret Voor de creatieve omgang met de antieke mythe van Hero en Leander zij verwezen naar de comm. hierboven. Huygens versterkt het gegeven dat hij niet kan zwemmen met de zelfcorrectie *stadijs vel passibus* ('hoeveel meter of liever decimeter') en het woordspel *sex totos (passus) - Seston* dat het verschil onderstreept tussen de afgelegde afstand en het doel van de zwemtocht. Bovendien onderstreept het trage ritme van het spondeïsche vers 202 zijn moeite met zwemmen. Voor de uitdrukking *letho eripere* zie *Mijn leven* 1,40 met n.

203 natatorem De markante term is precies het juiste woord voor Leander. Ovidius gebruikt *natator* drie maal, en elke keer voor de zwemmer uit Abydos (Ov. *Her.* 19,70; *Her.* 18,119; *Rem.* 122).

204-242 Tekenen en schilderen

'Verbaas u niet dat ik iets verlang wat vandaag de dag misschien een handwerk lijkt en weinig passend voor een edelman'. Dat zijn de woorden waarmee Castiglione in *Het boek van de hoveling* aandringt op kennis van tekenen en schilderen als iets wat 'absoluut niet verwaarloosd mag worden'.¹⁰⁴ Niet alleen in vroegmoderne gedragsboeken wordt de schilderkunst gepropageerd als behorend tot de schone kunsten en dus een terrein waar de *honnête homme* zijn weg diende te kennen. Ook vanuit de kunst zelf werd de eigen waarde kracht bijgezet. In navolging van Alberti polemiseerde Karel van Mander in zijn *Grondt der edel vrij schilder-const* tegen de opvatting dat het schilderen onder de 'grove handt-wercken' gerekend zou worden, 'in oneeren en verachtinghe'.¹⁰⁵ Nee, de schilderkunst verdiende een plaats tussen, en misschien zelfs boven de *artes liberales* als een 'edel uytnemende, heerlijcke [luisterrijke] deughtsaem oeffeninghe die voor geen ander Natuerlijcke oft Vry Consten te wijcken heeft'.¹⁰⁶

Als argumenten in de *magnificentia*, de opwaardering van de teken- en schilderkunst, golden natuurlijk de voorbeelden van de grote antieke schilders die destijds hoog in aanzien stonden. Veel aangehaald is de zinsnede uit Plinius' *Naturalis Historia* dat men ten tijde van Pamphilus de schilderkunst 'by den anderen vrije Consten in ghelijcken graet oft plaetse der eeren stelde'.¹⁰⁷ Een ander argument werd ontwikkeld uit meer of minder kunsttheoretische uitspraken bij de klassieke auteurs. Daarvan is het beroemdste geval Horatius' *ut pictura poesis*, dichtkunst is als

¹⁰⁴Castiglione p. 81. Zie ook Ellenius hst. 6 *Painting and the education of the nobility*, pp. 223-63.

¹⁰⁵Uit de opdracht bij de *Grondt*, Van Mander dl.1, p. 36.

¹⁰⁶Uit de voorrede tot de *Grondt*, Van Mander dl. 1, p. 40.

¹⁰⁷Van Mander dl. 2, p. 331. De *locus classicus* is Plin. *Nat.* 35,77.

schilderkunst.¹⁰⁸ De context van die uitspraak is dat de beide kunsten een overeenkomst vertonen op het punt van de beschouwing: het ene werk moet men van nabij aanschouwen, het andere van verre; sommige werken verlangen een wat donker hoekje, andere zijn niet bang voor een scherp oordeel bij klaarlichte dag; het ene werk hoeft je maar een keer te zien, het andere kan je na tien keer nog steeds bevallen. Maar losgemaakt uit de context, en vaak nog versterkt door evenzeer frequent aangehaalde passages als *schilderkunst en dichtkunst hebben dezelfde artistieke vrijheid* en *de dichtkunst is een sprekend schilderij, zoals de schilderkunst een zwijgend dichtwerk is* werd Horatius' uitspraak geïnterpreteerd als een categorische gelijkstelling van schilder- en dichtkunst.¹⁰⁹ De manier waarop Samuel van Hoogstraeten in zijn *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkonst* (1678) de twee kunsten op gelijke hoogte stelt past geheel binnen deze traditie.¹¹⁰

De pen was al van overlang aen 't pinseel vermaegschapt, en als een spreekende schilderij; gelijk de schilderkonst ook als een stomme poëzy wort gehouden; Gezusteren van gelijke vrijheit, gelijk Horatius zingt: De schilders hebben oyt de macht, als de poëten Van vrijlijk te bestaen, al 't geene dat zij weeten.

Aan de intrinsieke waarde van de kunst werden eveneens argumenten ontleend. De schilderkunst zou eenvoudigweg leren *kijken*, niet alleen naar het kunstwerk maar meer nog naar de natuur.¹¹¹ Deze opvatting heeft alles te maken met het uitgangspunt van de zeventiende-eeuwse schilderkunst, dat zij een uitbeelding moet zijn van de natuur. Het object van de kunst is de *zichtbaere werelt*, niet voor niets de ondertitel van Van Hoogstraetens schilderboek. Dat schilderen de ogen opent, brengt overigens ook Castiglione overtuigend onder woorden:¹¹²

Dat moeten ook diegenen bedenken die bij het zien van een mooie vrouw zo genieten dat zij zich in het paradijs wanen, maar die niet kunnen schilderen; konden zij dat wel, dan zouden zij nog tevredener zijn, want dan zouden zij die schoonheid, die hun zoveel genoeg schenkt, nog beter leren kennen.

Tot slot zijn er argumenten van minder esthetische, maar praktische aard. Wie op reis gaat, bijvoorbeeld, vindt veel voordeel bij een vaardige hand in het tekenen, en hetzelfde geldt voor degenen die zich verdiepen in de natuur- en wiskunde.

De tweeledige beschrijving van de schilderkunst in Huygens' *Mijn leven* opent met een ruime *magnificentia* waarin verschillende elementen uit de hierboven geschetste traditie aan de orde komen. De 'zuster van de poëzie' omschrijft de auteur als de kunst die de ogen vormt en dus leert zien. Maar Huygens gaat nog verder in zijn lof door middel van een geraffineerd intertextueel spel. Hij opent de passage immers met exact die woorden die Ovidius in de *Metamorfosen* gebruikt bij zijn verhaal van de schepping van de mens.¹¹³ 'Wat tot nu toe nog ontbrak', schrijft Ovidius, 'was een

¹⁰⁸Hor. *Ars* 361.

¹⁰⁹Hor. *Ars* 9-10 en Plutarchus *Mor.* 617D en 17F-18A en 346F-347A. Zie Miedema 1995.

¹¹⁰Samuel van Hoogstraeten p. 2.

¹¹¹De kunsthistorica Svetlana Alpers heeft betoogd dat juist dit het uitgangspunt van de Hollandse schilderkunst is geweest. De Nederlandse vertaling van haar studie heet dan ook *De kunst van het kijken*.

¹¹²Castiglione p. 84.

¹¹³Ov. *Met.* 1,76-88

wezen dat boven de dieren stond, een wezen dat tot meer in staat was dan de dieren, die hun blik slechts op de aarde gericht houden, een wezen dat recht op de ogen kan richten op de hemel en het goddelijke kan schouwen.' Op dezelfde wijze onderscheidt Huygens tussen mensen met en zonder verstand van de schilderkunst. De laatste groep zijn eigenlijk geen mensen, zij zijn dieren zoals Ovidius die beschrijft. Huygens karakteriseert hen voorts in motieven die sterk met 'de kunst van het zien' gelieerd zijn: zij zijn blind, missen het zintuig waaraan deze kunst haar bestaan dankt, tasten in het duister en ontberen het zonlicht, de lichtbron van de natuur die het zien mogelijk maakt.¹¹⁴ Slechts diegenen die wel kennis hebben van de schilderkunst, zijn volwaardig mens. De schilderkunst vervolmaakt dus de mens en - als Ovidius' context wordt meegelezen - leert hem in de natuur Gods hand te herkennen.

De voorbeelden waarmee Huygens het belang van kennis op dit gebied aantoont, zijn een greep uit de contemporaine kunsttheorie. Perspectief en proportie zijn belangrijke categorieën van het *disegno*, te vergelijken met de *dispositio* in de retoricaleer. Kleur duidt op de leer van het coloriet, parallel met de *elocutio*. Daaronder valt ook de houding, jargon dat staat voor het naar voren komen of juist wijken van figuren. De keuze van het onderwerp valt onder de *inventio* van het kunstwerk.¹¹⁵ Voortbouwend op bovengenoemde voorbeelden stelt de auteur dan ook dat het getuigt van weinig inzicht om werken in slechte staat juist om die reden geen blik waardig te keuren. Het laatste voorbeeld, dat de modernen de oude schilders overtreffen, verkondigt Huygens' overtuiging dat de kunstenaars van zijn tijd de veel geprezen schilders uit de oudheid niet alleen evenaren, maar voorbijstreven. Ook in de jeugdbiografie is het een frequent argument, zoals bij zijn lof op Rembrandt.¹¹⁶

Bij geen Protogenes, Apelles of Parrhasius is ooit opgekomen of zou, mochten zij op aarde terugkeren, ooit opkomen wat door een jongen, door een Hollander, door een molenaar die nog geen baard heeft, in één mensenfiguur is bijeengebracht en in zijn totaliteit is weergegeven.

Als architect van Huygens' opleiding vond Christiaan Huygens sr., zelf een leek op dit gebied, kennis en vaardigheid in de teken- en schilderkunst 'een eerste vereiste voor hen die door een veelzijdige opleiding voor elke willekeurige maatschappelijke functie inzetbaar moeten zijn', zowel vanwege de toepasbaarheid in het dagelijks leven als om er een gefundeerd oordeel over te kunnen uitspreken. De aanvang van het onderwijs werd gemaakt in het jaar 1611 tijdens een cursus van drie maanden over de eerste beginselen van de tekenkunst.¹¹⁷ Hiervoor was tevergeefs een beroep gedaan op Jacob de Gheyn II, leerling van Goltzius. De vermaarde schilder, graveur en tekenaar was een goede bekende van de Huygensen en zou later hun buurman worden aan het Lange Voorhout. Toen de kunstenaar in 1629 overleed stond Huygens aan het sterfbed, en kort daarop prees hij hem uitvoerig in het overzicht van contemporaine schilders in de Nederlanden.¹¹⁸ Diens enige zoon, Jacob de Gheyn III, was Huygens' metgezel op zijn educatiereis door Engeland.¹¹⁹

¹¹⁴Deze motieven zijn gangbaar in renaissancistische afbeeldingen van Pictura. Zie Sluijter pp. 337-396, vnl. p. 347.

¹¹⁵Ellenius pp. 71-96.

¹¹⁶*Mijn jeugd* p. 86. Huygens prijst Rembrandts voorstelling van *Judas die de zilverlingen terugbrengt*.

¹¹⁷Zie ook De Heer 1988, pp. 43-66.

¹¹⁸*Mijn jeugd* pp. 74-76.

¹¹⁹*Mijn leven* 1,402-427 met comm. Over de relatie tussen de De Gheyns en de Huygensen zie Regteren Altena dl. 1, *passim*.

Na De Gheyns weigering werd met succes een andere Haagse kunstenaar aangetrokken, de graveur en prentenuitgever Hendrik Hondius.¹²⁰ Zijn wat stramme stijl, schrijft Huygens in zijn jeugdbiografie, leende zich minder goed voor het beoogde gebied van de weergave van organische vormen zoals menselijke houdingen of landschapselementen, maar als leraar was hij een minzame persoonlijkheid en daarom geschikt voor de beginnening. Stapsgewijs bracht hij de twee zoons het tekenen bij, vanuit de studie van een enkel lichaamsonderdeel naar het grotere geheel van het lichaam, en vervolgens naar groepen van personen.

De presentatie van het tekenonderwijs in *Mijn leven* verzwijgt de weigering van De Gheyn, de leraar die eerste keuze was, en noemt uitsluitend Hondius. Over zijn kwaliteit als kunstenaar is Huygens kritisch. Hij wordt dan ook gekarakteriseerd als leraar voor de beginselen, waarop de groteren zouden moeten voortbouwen. Dat laatste kan niet meer dan een suggestie zijn, want andere leermeesters heeft Huygens op dit gebied niet gehad. De leemte vult de auteur op met de vermelding van Hendrik Goltzius als zijn voorbeeld, de klinkende naam van één der grootste graveurs uit de Nederlanden.¹²¹ De kunstenaar stond bekend om zijn talent 'eenige [elke] groote Meesters hand eigenlijk na te volgen'.¹²² Hij kon 'als een Proteus of Vertumnus' diverse stijlen hanteren, en als Huygens beweert dat hij zijn gravures overtuigend kon nabootsen, impliceert hij dus een veelheid aan tekenstijlen te beheersen. De lof op Goltzius' werk bestaat uit een woordspeling met de naam Golz tegenover het koper van zijn gravures. Dat hun levensduur gelijk is aan die van de zon, activeert zijn bijnaam *Phoenix*, de zonnevogel.

Als geheel toont de beschrijving van het tekenonderwijs een herkenbaar stadium in het onderwijs. Volgens Van Hoogstraeten, die in het eerste hoofdstuk van zijn leerboek het tekenen uiteenzet, moet de beginnening onder leiding van een geoefend kunstenaar, beslist geen 'brodder', de grondregels leren. Daarbij wordt voor het schetsen de pen gebruikt, en voor 'tronien, handen of geheele naekten na 't leeven' rood of zwart krijt. Als na te bootsen object kan de tekenaar een keuze maken uit alles wat zich in de natuur vertoont, of uit werken van grote voorgangers, die in hun afbeeldingen de nodige technieken hebben verwerkt.¹²³

De tweede fase na het tekenonderwijs is het werken met verven. Ruim vier jaar na Hondius' beginselen heeft Huygens leren schilderen. Die periode viel samen met het begin van de rechtenstudie, en omdat Huygens toen bovendien voor het eerst last kreeg van zijn ogen, heeft hij in olieverf niet meer dan 'een of twee paneeltjes' gemaakt. Niet alleen wordt dat laatste in *Mijn leven* verzwegen, maar de auteur legt juist accent op zijn beoefening van de schilderkunst in haar hoogste vorm zoals 'die tans noch booven alle andere manieren de kroon spant'.¹²⁴ Huygens prijst de olieverftechniek als 'de kunst waaraan Pallas eindelijk haar attriboot, de olif, heeft geschonken', hetgeen een dichterlijke parafrase is voor de olie, die volgens kenners als Vasari en Van Mander voor het eerst door Jan van Eyck zou zijn gebruikt en gewonnen was uit lijnzaad en noten. Dankzij de nieuwe techniek kregen voorstellingen een langere levensduur, wat Huygens in zijn Nederlandse poëzie elegant onder woorden brengt als 'het verderffelick in d'Olij geconfijtt'.¹²⁵ De tweede

¹²⁰Orenstein p. 33.

¹²¹Zelfs bij de bespreking van Goltzius in de jeugdbiografie (*Mijn jeugd* pp. 77-78) noemt Huygens hem niet als zijn voorbeeld. Uitgebreide informatie over de kunstenaar is te vinden in *Goltzius Studies*.

¹²²Van Hoogstraeten p. 75.

¹²³Van Hoogstraeten p. 26-32.

¹²⁴Van Hoogstraeten p. 255.

¹²⁵*Gedichten* 6,19B vs. 10. Zie ook *Gedichten* 3,165E; 4,25C; 6,65F.

winst was dat de oliemengsels 'de verwen veel levender maekten en van selfs een blinckentheyt deden hebben sonder datmense verniste'.¹²⁶ De fijne techniek van het miniatuur, waar zijn oom Joris Hoefnagel grote roem mee had vergaard, heeft Huygens zich nog weer later, in 1618, eigengemaakt onder leiding van zijn neef Jacob Hoefnagel.¹²⁷ Van deze werken deelde hij er sommige uit onder vrienden in de Republiek en in Engeland. Een stilleventje met hazelnoten, kaarsstomp, tabakspijp en 'een wat fors uitgevallen vlieg' mocht zelfs lof oogsten van de De Gheyns en werd dan ook later cadeau gedaan aan zijn toekomstige echtgenote.

De grote rol van de schilderkunst in het leven van de auteur blijkt uit de omvangrijke beschrijving ervan in de autobiografie. Van alle onderdelen uit het opvoedkundig curriculum neemt de schilderkunst met een ruimte van 39 verzen de grootste plaats in, nog voor het Latijn. Verderop zal Huygens er bij de lof op zijn kinderen nog op terugkomen.¹²⁸ Ook in zijn overige oeuvre is er bijzonder veel aandacht voor. Naast de talrijke passages in de correspondentie is in de poëzie een groot aantal gedichten gewijd aan de kunst of aan schilders en hun werken.¹²⁹ Van bijzondere kunsthistorische waarde is de jeugdbiografie die voor een vijfde deel bestaat uit een beoordeling van de contemporaine Nederlandse kunstenaars.¹³⁰

Parallele teksten: appendix 15

204-210 Deerat adhuc [...] Quàm quae demisso pascunt animalia vultu Een formidabel spel van intertextualiteit, waarbij de *magnificentia* van de schilderkunst kracht wordt bijgezet vanuit de brontekst Ov. *Met.* 1,76-88, de schepping van de mens. De eerste woorden *Deerat adhuc* leggen meteen de relatie met Ovidius' tekst, want de formulering komt in de klassieke Latijnse literatuur uitsluitend voor in de opening van de passage over de schepping van de mens (Ov. *Met.* 1,77):

*Sanctius his animal mentisque capacious altae
Deerat adhuc et quod dominari in cetera posset:
Natus homo est
Een goddelijker wezen met meer verheven gedachten
Dat kon domineren over de rest, ontbrak nog:
Toen is de mens ontstaan.*

Ovidius maakt in dezelfde passage een onderscheid tussen de mens en de overige levende wezens. Het onderscheid is gebaseerd op het gezichtsvermogen (*Met.* 1,84-86):

*Pronaque cum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit caelumque videre
Iussit et erectos ad sidera tollere vultus.
Terwijl alle dieren voorovergebogen zijn met hun blik op de aarde gericht,
Gaf hij de mensen een verheven blik en liet hij ze het goddelijke schouwen
En rechtop het gezicht op de sterren richten.*

¹²⁶Van Manders woorden zijn geciteerd uit Brinkman p. 97.

¹²⁷Voor Joris Hoefnagel, broer van Huygens' moeder, zie *Mijn leven* 2,430-48 met comm.

¹²⁸*Mijn leven* 2,514-21 en 542-3 met comm. *ad loc.*

¹²⁹Een grondige studie naar het thema schilderkunst in de poëzie van Huygens is een *desideratum*. Het volgende is slechts een grove inventaris van gedichten of plaatsen in gedichten over schilderkunst, schilders of hun werken: *Gedichten* 2,179C; 2,180B; 2,181A; 2,235A-G; 2,236F; 2,237A; 2,237C; 2,242A; 2,243A-F; 2,244A; 2,245D-E; 2,246A-I; 2,259A; 2,297D-G; 2,299B-D; 2,300B-C; 2,301B-D; 2,302A-C; 2,303A-B; 2,305B-C; 3,161D; 3,165E; 3,172D; 3,173A-C; 3,175B; 3,194E; 3,201C-E; 3,202A; 4,25C; 4,46B; 4,49C; 4,83B (*Ooghen-troost*) vss. 453-492; 5,263D; 6,18F; 6,19A-B; 6,29B; 6,65D-F; 6,233A-C; 6,291B-E; 7,191E-F; 7,225A; 7,237B; 7,260B-C; 7,292B; 7,297B; 7,312E; 8,32A-F; 8,64E-F; 8,72F; 8,117D; 8,126D; 8,149C; 8,159F; 8,163C; 8,294A-B; 8,334A-E; 8,335A; 8,347E; 8,349D; 8,350B. Leerintveld 1990 is een studie naar Huygens' epigrammen op portretten van hemzelf.

¹³⁰*Mijn jeugd* pp. 69-94.

Huygens laat hetzelfde onderscheid functioneren binnen zijn betoog over de schilderkunst. Wie geen verstand van deze kunst heeft is niets anders dan een dier, en mist datgene wat een mens werkelijk tot een mens maakt, hetgeen pregnant geformuleerd is in het woordspel *totos humanos homines* (vs. 207-8).

204-5 Oculos informatura [...] Pictura, videndi artem In *Cluijswerck* dicht de auteur over het schilderen en tekenen tijdens de opvoeding (vss. 49-50):

Bij wijlen was 'tGesicht de besighst onser sinnen,

Pen en Pinceelen-konst, die w' elck om 't zeerst beminnen,

De typering van de schilderkunst als de 'kunst van het zien' gebruikt Huygens optimaal in *Ooghentroost*, het gedicht waarin hij een vriendin voor het verlies van een oog troost door te wijzen op de blindheid van zoveel andere mensen. Schilders, de boefenaars van de kunst van het zien, blijken in de context van *Ooghentroost* toch blind. Hun nabootsing van Gods schepping is niet meer dan een flauwe afschaduwing. Als proef op de som stelt de auteur voor om een portret te laten vervaardigen. Na een lange marteling van stilzitten blijkt de portretschilder het wezen van de geportretteerde niet goed gezien te hebben: 'tis mis', het portret lijkt op je broer of een andere bloedverwant, maar niet op jezelf. En de ultieme toets is daarna nog een portret te laten schilderen. Opnieuw ben je het zelf niet, maar nu is er weer een ander familielid te voorschijn gekomen (*Ooghentroost* vss. 453-92,).

205 Germanè cognata Soror De nauwe verwantschap tussen de schilderkunst en de dichtkunst is nadrukkelijk verwoord in een pleonastische, niet klassieke formulering. De combinatie van *germana* met *soror* is gebruikelijk in klassiek Latijn. *Germane* komt niet voor in combinatie met *cognata*, noch *cognata* en *soror*.

207-8 vix censeo totos Humanos homines Mensen zonder kennis van de schilderkunst zijn geen volledige menselijke mensen. Voor dit gebruik van *totus* vgl. *mensas totas argenteas*, 'geheel zilveren tafels' (Petr. 73,5; *OLD* s.v. *totus* 2b).

209-210 non magè spectatores Quàm quae demisso pascunt animalia vultu Het punt van vergelijking is evident: mensen die geen verstand hebben van de schilderkunst zijn als dieren. Tegelijk geeft Huygens de verhouding tussen mens en dier aan door de keuze van het actieve *pascunt*: de mens laat de dieren grazen, de mens is meester over de dieren. Wie geen verstand heeft van de schilderkunst verliest zijn status als meerdere van de dieren.

211-2 Dimensio pulchrum Quid faciat, quae, quid rerum proportio De ellips van het werkwoord in de tweede vraagzin kan aangevuld worden met *faciat* uit de voorgaande vraagzin, 'wat proportie bewerkstelligt'. De opstapeling van de vraagwoorden *quae* en *quid rerum* versterken het beeld van totale onwetendheid.

213 Color aut Status aut Res De trits is een merkwaardige ontlending aan Hor. *Ep.* 1,17,23:

Omnis Aristippum decuit color et status et res.

Aristippus paste elke stijl en staat en stand.

Horatius gebruikt de drie termen in een sociale context, terwijl Huygens de drieslag *color aut status aut res* hanteert voor schildersjargon.

216-8 tenebrae aut caligo [...] Obuia et hac ipsâ quâ lucet luce diei Non obscura magis Het contrast tussen onkunde en kennis wordt beschreven als duisternis tegenover licht. Dat beeld past geheel binnen de context, want licht is de eerste voorwaarde voor de 'kunst van het zien'.

218-221 Non haec nescire [...]; sed quanti scire suorum Censeret referre De conjunctie *sed* geeft een contrast tussen de negatieve formulering *non nescire* en de positieve formulering *scire*. (Voor een parallelle constructie vgl. *Mijn leven* 2,800-801: *ne nollet ... sed conuicta redderet*). Als object bij *scire* functioneert *referre suorum* (voor deze constructie van *refert* met genitief zie *OLD* s.v. *refert* 1c). *Referre* regeert naast de genitief *suorum* de afhankelijke vraagwoordzin *quanti censeret*: 'hij wist dat het van belang was voor zijn kinderen hoeveel waarde hij eraan [de schilderkunst] hechte'.

221 honestosque Het is metrisch noodzakelijk -que op te lossen in de aanvang van het volgende vers. Hierdoor krijgt de woordgroep *inter honestosque Et rerum non ignaros* een grotere eenheid: 'onder zowel voornamen als vaklieden'. Een tweede geval van een zogeheten *versus hypermetricus* is *Mijn leven* 1,834.

223 Hondius hic primus Waarschijnlijk vanwege de mindere artistieke kwaliteit van de leermeester wekt Huygens met *primus* de suggestie dat hij na Hondius nog andere, betere docenten heeft gehad. Dat wordt vastgehouden in *maiores Magistri* (vs. 227).

224 non ille quidem nostratium Apelles praecipuus De kritiek op het artistiek vermogen van Hondius is sierlijk geformuleerd. Onder de Nederlandse schilders verdiende hij niet de eretitel Apelles, de grootste schilder uit de oudheid. In zijn jeugdbiografie schenkt Huygens die eer aan Peter Paul Rubens (*Mijn jeugd* p. 79). Rembrandt zou de legendarische schilder zelfs overtreffen (*Mijn jeugd* p. 86).

225-7 principijs [...] aptus Sic praelibandis ... praecepta instillare Het contrast tussen de matige artistieke en de goede didactische kwaliteiten van Hondius wordt geïllustreerd met het woordspel

[*non*] *praecipuus*; *sed principijs*. Zowel het overdrachtelijk gebruikte *praelibare*, voorplengen, als *instillare*, indruppelen, roepen het beeld op van het werken met vloeistoffen, in deze context verf. De uitdrukking *praecepta instillare* is van Hor. *Ep.* 1,8,16:

Praeceptum auriculis hoc instillare memento.

Vergeet niet dit advies in de oortjes te druppelen.

229-231 quos Goltzius olim Aere suo duraturos cum sole labores Excudit Huygens maakt een tweetal woordspelingen op de beroemde kunstenaar. In de eerste plaats zet hij de naam Goltz af tegen koper (*aere suo*; hij speelt daarbij tevens met de uitdrukking *aes alienum*), het materiaal waarmee Goltzius heeft gewerkt. Datzelfde spel met goud en koper speelt de dichter in het epigram op de gravures van Albrecht Dürer (*Gedichten* 4,71E vss. 1-5):

Thesaurum, Spectator, habes, quem dicere fas est

Aureum, ut abjecto ducat ab aere genus.

Dureri diuina manus quidcumque sub ullo

Sydere, Naturâ luxuriante, viget,

Aeternum facit aere suo.

Beschouwer, hier hebt u een schat, die met recht

Goud mag worden genoemd, al ligt de oorsprong in minderwaardig koper.

Dürers goddelijke hand maakt al wat onder de sterren

Groeit en bloeit in de overvloedige natuur,

Eeuwigdurend in zijn koper.

In de tweede plaats refereert Huygens door het noemen van de zon aan de traditionele bijnaam van Goltzius, *Phoenix-schilder*. (Zie hierover Sluijter p. 348.) Het verband tussen zijn naam en de zonnevogel, dat de kunstenaar waarschijnlijk zelf al legde, komt ook bij Van Mander voor in het *Schilder-Boeck* (7,47; zie ook Van Mander 1973, dl. 2, pp. 528-9):

[...] eenighen Phoenix met goltsche pennen,

En wat metael sal 't eenigh golt niet wijcken,

Ofte wat licht d' eenighe Sonne gelijcken

Dien hy eenigh is toeghewijdt bequame,

En draeght van de Victorieboom die name.

De topiek komt eveneens terug in Joost van den Vondels verzen op de zerk van Hendrik Goltzius (*De Werken* dl. 5, p. 503):

Vermits geen zerck de Fenixstucken

Van Goltzius kan onderdrucken.

O oppertekenaar, o Licht

Van uwen tijt!

234 spretis maioribus In contrast met *huic arti* (vs. 234) is een ellips van *artibus* of *studiis*, voor de hand liggend. De gedachte, die terugkeert in vs.s. 245-6, is ook geformuleerd in de jeugdbiografie (*Mijn jeugd* p. 69-70): 'Toen [...] het Grieks en Latijn naar wens en [...] plezierig verliep, begon mijn vader weer aan iets extra's [de schilderkunst] te denken wat overigens de voortgang niet mocht bemoeilijken of afremmen.' Hofman Peerlkamp interpreteert *maioribus* als voorouders: *neglecto generis mei splendore, ad quod picturae quaestus levior videri posset*, voorbijgaand aan de voornaamheid van mijn voorgeslacht, die een lagere dunk van de schilderkunst kon hebben (*Annotatio* vs. 234).

235 Crederer in modicis aliquâ cum laude futurus Over zijn eigen artistieke talent is Huygens nog redelijk bescheiden in vergelijking met de lof op zijn zoon Constantijn jr. die 'als het lot hem niet elders had bestemd, had kunnen wedijveren met de grootsten': *posset [...] etiam summis certare* (2,517).

236-7 Minij studium subtile quod est à Nomine et exiguis iam non ignobile punctis Huygens omschrijft de kunst van het miniatuur, waarvoor geen klassiek Latijns woord bestaat, met een volksetymologisch woordspel. De kunst is *subtile*, klein, zoals haar naam aangeeft, maar tegelijkertijd (*iam*) is zij *non ignobile*, groots, in haar verfijnde uitvoering. In feite echter is miniatuur afgeleid van *menie* (Lat. *minium*), de oranje-rode kleurstof van beginletters in handschriften. In de jeugdbiografie maakt Huygens zijn excuses voor de 'kleine' naam van deze grootse techniek: *Miniaturâ (cuius mihi vocabuli veniam in re nova posco)*, miniatuur, met excuses voor dit woord, dat deze nieuwe materie met zich meebrengt (*Fragment* p. 67; *Mijn jeugd* p. 75). Elders omschrijft hij de kunst als *pictura delicatior (miniaturam dicimus)*, de verfijnde vorm van het schilderen, die wij de miniatuurkunst noemen (*Fragment* p. 11; *Mijn jeugd* p. 13).

238-40 Cuique suam tandem, non aerea, Pallas olivam Commodat, aeternaque docet splendere juuentâ [...] colores Naast het *studium Minij* noemt Huygens een tweede *studium*, dat nader bepaald wordt in de relatieve bijzin *cui Pallas olivam commodat aeternâque docet splendere juuentâ - colores*, 'de techniek waaraan Pallas, en dan niet in haar hoedanigheid van oorlogsgodin (*non aerea*),

uiteindelijk haar olijf(olie) heeft gegeven zodat zij de kleuren die voorheen snel vergingen, doet stralen in een eeuwige jeugd': de olieverftechniek. Deze omschrijving van olie moet niet letterlijk opgevat worden. De basis werd immers gevormd door lijnzaad- en notenolie (Brinkman *passim*). De onsterfelijkheid van olieverfschilderijen, 'het verderffelick in d'Olij geconfijtt', is een terugkerend motief in Huygens' poëzie (*Gedichten* 3,165E; 4,25C; 6,19B; 6,65F). Het beeld van de godin Athene die haar attriboot, de olijf, heeft geschonken aan de schilderkunst gebruikt Huygens ook in *Gedichten* 4,25C vs.7-8.

243-66 Wiskunde

De beoefening van de wiskunde nam in de loop van de zeventiende eeuw een hoge vlucht in de Republiek. Zij zou een sleutelrol gaan spelen bij de bloei van de praktische disciplines als de vestingbouw en landmeetkunde die aan de ingenieursschool in Leiden, de Nederduytsche Mathematique, onderwezen werden. Op dezelfde manier maakten de cartografie, navigatiekunde en sterrenkunde een sterke verwetenschappelijking door. Onder invloed van Descartes werd de wiskunde zelfs 'de koningin der wetenschappen', de basis van alle kennis van de natuur. Als gevolg van de vrede en welvaart kwam het vak in de loop van de eeuw steeds meer los te staan van zijn praktische toepasbaarheid. Van ambacht werd het een 'aristocratische' bezigheid van hoog 'salonfähig' gehalte met beoefenaars uit de hogere kringen.¹³¹

De opmars van de wiskunde laat zich schitterend herkennen in de manier waarop de drie generaties Huygensen zich ermee bezighielden. Voor Christiaan sr. was het nog bijzaak. Huygens zelf kreeg weliswaar elementair onderwijs, maar zou zich nog uit eigen initiatief verder in de materie verdiepen. De kinderen kregen alle kans om zich te bekwamen, niet alleen thuis (in de arithmetica en later in de *mathematique* onder Stampioen), maar ook aan de universiteit. In Leiden waren de twee oudsten pupil van hoogleraar Frans van Schooten jr., de verpersoonlijking van de 'aristocratische' wiskunde, die in 1645 als opvolger van zijn vader in het vak werd benoemd op instigatie van Huygens.¹³² Onder zijn leiding leerden ze de nieuwe Cartesiaanse algebra. Christiaan Huygens jr. zou uitgroeien tot de meest gevierde wis- en natuurkundige van zijn tijd.

Het educatief programma voor Huygens zelf was op dit gebied dus nog redelijk beperkt. Gedurende een korte periode van twee maanden in het jaar 1609 kreeg hij één uur per dag les van Samuel Clotius, wiskundige in dienst van Maurits en schoonzoon van de eerste Leidse professor op dit gebied, Ludolph van Ceulen.¹³³ In deze opleiding leerde Huygens arithmetica of *cijfferen*, dat zijn de rekenkundige basisbewerkingen zoals de 'vier specien' optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen. Deze stof maakte deel uit van het door zijn vader opgestelde curriculum, met het doel financiële berekeningen te kunnen maken. Naderhand heeft hij zich uit eigen beweging toegelegd op *mathesis*, de hogere wiskunde, en verdiepte hij zich in diverse gebieden die de wiskunde als basis gebruikten zoals de optica (1612), de geografie en astronomie (1613). In zijn studietijd volgde Huygens onderwijs in de meetkunde.

Wat bij de presentatie in *Mijn leven* in het oog springt, is die tweede, hogere fase. Het elementaire onderwijs door Clotius wordt kort beschreven in zeven verzen, die (letterlijk) bijzinnen vormen bij de boodschap dat Huygens' beoefening van de wiskunde eigenlijk niet geoorloofd was. In geen enkele andere bron komt een dergelijk bedrog jegens zijn vader zo expliciet als hier in *Mijn leven* aan de orde. Het beeld dat de auteur schetst is dat beoefening van de wiskunde destijds nog 'not done'

¹³¹Frijhoff en Spies pp. 314-7. Otterspeer pp. 198-202.

¹³²Otterspeer p. 202.

¹³³Otterspeer p. 200.

was, zodat hij met zijn belangstelling voor het vak de tijd en mode voor was. Bovendien suggereert de in lengte uitgemeten zoete ongehoorzaamheid een grote mate van werklust en optimale tijdsbesteding, een motief dat bij herhaling terugkeert in de autobiografie en zelfs tot algemene waarheid wordt verheven.¹³⁴

Wie weinig dagen leeft, kan in die weinig dagen door ijver niet weinig uren leven.

Om het motief kracht bij te zetten plaatst de auteur zijn eigen nachtelijke 'ongehoorzaamheid' tegenover in zijn ogen echt verwerpelijke bestedingen van de nacht zoals kaarten en dobbelen, dat nochtans een populair tijdverdrijf was onder hovelingen.¹³⁵ Het model daarvoor is afkomstig van de antieke epigrammendichter Martialis die het dobbelen van anderen contrasteert met zijn eigen vrijetijdsbesteding, de dichtkunst.¹³⁶

Parallele teksten: appendix 16

243 parerga Datgene wat niet strikt tot de lessen in Latijn of Grieks behoorde, noemt Huygens 'bijwerk'. Hij gebruikt hier de Latijnse translitteratie en in *Mijn leven* 2,911 het oorspronkelijke Grieks, *pavrreron*.

244 fallax industria Het bedrog jegens zijn vader wordt in deze passage tot vier maal toe als *fallacia* benadrukt: *et jucundâ fraude fefelli* (vs. 248); *fallentem* (vs. 266); *falsus* (vs. 266).

247 adscititio indulgere labori De formulering is een speelse variatie op Verg. A. 6,135 waar de sibille Aeneas' plan om de onderwereld te betreden karakteriseert als *insano indulgere labori*, zich overgeven aan dwaze inspanning. Het suffix *-itius* of *-icius* bij passieve deelwoorden maakt een adjectief dat de eigenschap van zaken aangeeft. Hoewel deze woordvorming zeer productief is geweest in de Latijnse taal (*LHS* 1 §§256b en 279.2a), komt *adscititius* niet in klassiek Latijn voor. Naast deze plaats gebruikt Huygens het adjectief op één andere plaats in zijn poëzie, ter omschrijving van melk van de min, *adscititio succo* (*Mijn leven* 2,442).

248 Subripui tamen De indicatief van het perfectum contrasteert met de voorgaande conjunctief *Subriperem* (vs. 245). De figuur komt hier binnen tien verzen twee maal voor: *conficiendae Confeci* (vs. 254-5 met n.).

250 fuit haec mihi charta fritillus Het beeld is afkomstig uit Mart. 13,1,7-8. De antieke dichter plaatst zijn dichtkunst (*haec charta*) tegenover het verwerpelijke dobbelen van anderen:

Haec mihi charta nuces, haec est mihi charta fritillus:

Alea nec damnum nec facit ista lucrum.

Dit papier is mijn dobbelsteen, mijn dobbelbeker

Deze dobbelsteen brengt winst noch verlies.

Het beeld van Martialis heeft in Huygens' context aan pregnantie gewonnen, want net als dobbelen is ook de wiskunde gebaseerd op cijfers en rekenwerk.

252 Noctibus hic ipsis Terwijl anderen de nacht verspillen aan dobbelen, gebruikt Huygens de slaaptijd voor zijn studie van de wiskunde. Het contrast wordt net als in vs. 250 gemarkeerd met het pronomen *hic*.

254 Applicuisse rei propero pede conficiendae De snelheid van het leerproces wordt verbeeld in het ritme van het vers met vijf daktylische voeten.

254-5 conficiendae Confeci De werkwoordsherhaling met een indicatief in het tweede lid is een van Huygens' kenmerkende stijlfiguren om in taalspel onder woorden te brengen dat een gesteld doel gerealiseerd is. Vgl. *Mijn leven* 1,734-6 *Cedendum fuit* - *Cessimus*; 2,268: *decipiendus erat*; *rubuit deceptus*; 2,375-6 *fuit concilianda* - *Conciliata*. Gelijksortige stijlfiguren zijn te vinden in *Mijn leven* 1,245-8 *Ne subriperem* - *Subripui tamen*; 1,630 *fugere et vitare studebam*. *Fugi, vitavi felix*; 2,88 *exponi poterat, expono*; 2,371-2 *poterant movere* - *Moverunt*; 2,471-2 *quem cuperet auctum Augeret*; 2,775 *Cogor adire: adeo*; 2,1172-3 *uti obuenit* - *Usus est*. De figuur gebruikt Huygens ook in

¹³⁴*Mijn leven* 1,329-330.

¹³⁵Zie ook *Mijn leven* 2,1124-1129 met comm.

¹³⁶Mart. 13,1.

contexten waar een voorwaarde wordt genoemd die niet gerealiseerd is: *Mijn leven* 1,599-601 *si licuisset - Non licuit*; 2,749-52 *Si liceret - Non licuit*; 2,1155-6 *Si laesus fuisset - Non fuit*.

255 Numeros Abacumque Logistae Huygens omschrijft de arithmetica als de leer van de *numeri*, de getallen, en hun rekenkundige bewerkingen. Een *abacus* is een tafel, in specifieke gevallen een rekentafel (*OLD* s.v. *abacus*). Die laatste betekenis wordt hier geactiveerd door de bepaling *logistae*, iemand die berekeningen maakt, hoewel dat misschien wat pleonastisch is in deze context. Kiliaen geeft, evenals Spanoghe, voor rekentafel *abacus*, zonder de toevoeging *logistae*.

258-9 paucis Hebdomadis De werkelijkheid van twee maanden wordt omschreven als 'luttele weken', zoals dat ook het geval was bij de lessen op de viola da gamba (1,53 en comm. *ad loc.*).

262-265 adeò [...] non sustinuit culpae [...], ut propè [...] pensaret De conjunctie *ut* correleert met *adeò non*, zodat er een consecutieve bijzin gemaakt wordt vanuit een negatieve hoofdzin. De constructie komt regelmatig in de autobiografie voor, vgl. *tam non inficior - ut laudi reputem* (2,319 met n.).

267-81 Louise de Coligny

Eén van de belangrijkste vruchten van het musiceren, zegt Huygens in zijn jeugdbiografie, was dat hij er de sympathie van veel mensen mee won, en niet in de laatste plaats die van prinses Louise de Coligny. De Franse hugenote (1555-1620), die in de gruwelen van de Bartholomeusnacht in 1572 zowel haar vader, admiraal Gaspard de Coligny, als haar eerste echtgenoot, Charles de Téligny, had verloren, trad in 1583 in het huwelijk met Willem van Oranje en verloor haar tweede echtgenoot een jaar later. De weduwe ontfermde zich over de verschillende telgen van het Oranjehuis en werd het middelpunt van de familie. Het enige kind uit het huwelijk met de vermoorde Oranje zou Huygens' eerste en belangrijkste broodheer zijn, prins Frederik Hendrik. In de latere godsdiensttwisten schaarde zij zich aan arminiaanse zijde. Verbitterd over de executie van Oldenbarnevelt, die ze nog had proberen te voorkomen, en Maurits' achteruitstelling van ieder die remonstrant was, vertrok ze naar Parijs waar ze korte tijd later aan een longontsteking kwam te overlijden.¹³⁷ De nauwe contacten van Christiaan Huygens sr. met het hof leidden ertoe dat zijn zoon al vanaf zijn achtste bij de zeer begaafde en welgemanierde Françoise op bezoek kwam, voor haar musiceerde en in de loop der jaren een vertrouwelijke relatie opbouwde.

Zijn bezoeken aan de prinses beschreef Huygens niet zonder enige trots in zijn jeugdbiografie, en de versie in *Mijn leven* sluit daar stilistisch en inhoudelijk nauw bij aan. Het significante verschil bestaat uit de plaats die Huygens er binnen het geheel van de beschreven opvoeding aan toekent. In de jeugdbiografie wordt het gegeven vermeld in direct verband met het muziekonderwijs en geldt de omgang met de prinses als een bewijs van de sympathie die door middel van muziek bij vooraanstaande personen kan worden gewonnen. Hier in *Mijn leven* is de passage uit die context losgemaakt en opgenomen aan het eind van het verslag van de opvoeding in het ouderlijk huis. De nieuwe plaatsing maakt dat de vorstelijke gunst nu functioneert als een impliciet bewijs voor het succes van de gehele opvoeding.¹³⁸

Om de slagkracht van het argument te vergroten brengt de auteur een zeer nadrukkelijk contrast aan tussen zijn eigen jonge leeftijd en de grootsheid van de prinses, die achtereenvolgens wordt beschreven als de moeder van prins Frederik Hendrik, de dochter van een Franse martelaar, en de weduwe van twee beroemde echtgenoten. Huygens schreef in zijn jeugd ooit Latijnse verzen op de moord van De Zwijger vanuit het perspectief van de prinses, waarbij dezelfde topiek werd toegepast niet vanwege het *ethos*, maar om het *pathos*:¹³⁹

¹³⁷NNBW 1, k. 1283-1286.

¹³⁸Zie ook *Mijn leven* 2,1167-1181 met comm.

¹³⁹*Gedichten* 1,15C, getiteld *Ethopoeia illustrissimae principis Louisae interfecto marito*, vss. 27-8. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 53.

Bis miseranda virum amisi, semel orba parentem,
Nunc rursus viduor.

Tweemaal te betreuren verloor ik op één moment mijn man en mijn vader,
En ben ik nu opnieuw weduwe.

Het is overigens niet ondenkbaar dat Huygens' beschrijving aansluit bij de literair-historische traditie die dergelijke woorden in de mond van de prinses legde toen zij haar stervende tweede echtgenoot in de armen hield. Zo vertelt P.C. Hooft in de *Nederlandsche Historien* dat Louise de Coligny 'wonderlyk ontstelt' was bij de moord op De Zwijger en tot God zou hebben gebeden om lijdzaamheid, 'als hebbende haaren vaader, eersten gemaal ende nu den tweeden, door moorddaadt, verloren'.¹⁴⁰

Parallele teksten: appendix 17

268-9 maxima Mater Henrici Colinea Het enjambement benadrukt de status van de prinses als moeder van Frederik Hendrik. De latere stadhouder werd in zijn jonge jaren meestal Hendrik genoemd, zoals hier. Pas op hogere leeftijd kreeg hij de naam Frederik, zoals in *Mijn leven* 2,288.

269 suo me Het contrast tussen Huygens en Louise de Coligny wordt hier in iuxtapositie geaccentueerd. In het volgende beschrijft de auteur eerst zijn eigen onbeduidendheid (vs. 270) en vervolgens de grootsheid van de prinses (vss. 272-276). Aan het einde van de passage stelt hij de twee weer tegenover elkaar (vss. 277-9).

271 constanter amauit Het bijwoord refereert misschien aan de meningsverschillen die later tussen beide personen ontstonden omtrent godsdienstige opvattingen. De remonstrantse prinses bleef Huygens waarderen ondanks diens afwijkende overtuiging: 'Zelfs de godsdiensttwisten, die toen juist opkwamen en waarover wij bij onze gesprekken een verschillend standpunt vertegenwoordigden, hebben aan de bestaande vriendschap nooit iets afgedaan' (*Mijn jeugd* p. 31).

272-8 Illa [...] *Illā* Tot vier maal toe herhaald, in vs. 272 (2x), 277 en 278, draagt de anafoor van het pronomen *illa* bij tot de grootsheid van de prinses. In de passage in de jeugdbiografie gebruikt Huygens dezelfde retorische techniek: *Illā me excelsissima mulierum, illā me omni maiore elogio dignissima heroina* (*Fragment* p. 28).

273 cui Gallia lecta est *Cui* is dativus auctoris in de passieve constructie *Gallia lecta est*. In de klassieke Latijnse literatuur wordt de constructie gevonden in Hor. *Ars* 40: *cui lecta potenter res erit*. Voor een parallelle constructie bij Huygens zie *Gedichten* 1,49B, vss. 68-9:

*Tenuine virūm diffundere laudes
Carmine conabor? tibi cui fortassis ad unguem
Maxima pars horum, toties lecta atque relecta est.*

Zal ik dan in een onbeduidend vers de verdiensten
Van deze mannen voor jou tentoonspreiden? Over het grootste deel van hen
Is door jou misschien al zo vaak tot in detail gelezen en herlezen.

275-6 bis Conjux geminis orbata Maritis, Utrique infandā sublato caede superstes Met een drieledige variatie, *bis* - *geminis* - *utrique*, onderstreept Huygens de parallellie in de beide tragisch tot een eind gekomen huwelijken. De bepaling *infandā caede* is een echo van vs. 27, waar de dichter de moord op Oranje beschreef als *Gulielmi caede nefanda Erepti*.

277 Saepius [...] *dixi* De herhaling van de versaanvang (zie *Saepius* vs. 271) en de benadrukking ervan door *dixi* onderstrepen het feit dat Huygens' bezoekjes aan de prinses geenszins incidenteel waren. Bovendien wordt hiermee de lijn van het betoog weer opgepakt die tijdelijk was losgelaten in de beschrijving van de grootsheid van de prinses (vss. 272-276).

278 descenderit Met de modus conjunctief (en niet de indicatief) zwakt Huygens de formulering af en behoudt hij enige afstand tot de misschien wat boude bewering. De reserve wordt in de vss. 280-1, *nisi*, nog verder versterkt.

279 Hei De interjectie drukt ontsteltenis en leed uit, in dit geval vanwege de droeve situatie van Louise de Coligny. In *Mijn leven* wordt de exclamatie twee maal gebruikt in combinatie met *mihi* (1,517 en 2,393).

¹⁴⁰P.C. Hooft 1972, dl. 5, p. 903. Zie ook Van Gemert m.n. pp. 170 en 172.

280-1 Nisi quod [...] Non nihil [...] voluit debere videri In de subtiële verwoording toont Huygens zich een meester van de bescheidenheidsformulering. Huygens zegt dat Louise de Coligny iets aan hem verschuldigd *wilde lijken te zijn* en impliceert daarmee dat de grote prinses in werkelijkheid niets aan de onbetekenende jongen verschuldigd was.

282-89 Het vertrek van Johan Dedel

Johan Dedel is een vroeg voorbeeld van de student die vertraging oploopt ten gevolge van een bijbaan. Als 15-jarige schreef hij zich op 14 mei 1604 in aan de Leidse rechtenfaculteit en hij voltooide zijn studie een klein decennium later. Twee jaar na het begin van zijn studie verhuisde hij naar Den Haag om er praktijkervaring op te doen aan het Hof van Holland. Hij accepteerde Christiaan Huygens' aanbod van logies en een 'gagie van vyftich gulden sjaers' in ruil voor onderwijs aan de zoons. Zeven jaar lang is hij uiteindelijk gouverneur geweest ten huize van de Huygensen, terwijl hij nog wat avond- en nachtelijke uren overhield voor zijn eigen studie. Zijn thesis *De pignoribus et hypothecis*, Van onderpanden en hypotheeken, en de verdediging ervan op 8 juli 1613 werden als 'uitmuntend' onderscheiden. Huygens componeerde voor die gelegenheid twee lofdichten, waarvan de één, in het Grieks, gedrukt werd onder de stellingen in Dedels disputatie, en de ander apart werd uitgegeven.¹⁴¹ De jonge jurist, altijd een goede vriend gebleven, deed na een rondreis in Frankrijk op 16 februari 1621 zijn intrede als raadsheer in het Hof van Holland. Hij werd er voorzitter op 28 oktober 1653 en behield die functie tot vlak voor zijn dood op 22 maart 1665.¹⁴²

Het vertrek van de gouverneur markeert het eindpunt van de eerste fase van de opvoeding, de educatie in het ouderlijk huis. Dit is dan ook het punt waarop zijn jeugdbiografie, die een afgerond overzicht geeft van dat deel van de vorming, stopt. *Mijn leven* gaat na het afscheid van Dedel verder met de rechtenstudie.

Parallele teksten: appendix 18

282-3 quae scribo loquorque Het object van *scribo loquorque* kan geïnterpreteerd worden als 'datgene wat ik hier en nu over Dedel schrijf en zeg', maar ook als 'mijn spreken en schrijven in het algemeen'. Huygens had immers aan deze huisleraar het overgrote deel van zijn eerste vorming te danken. De formulering *scribo loquorque* is bij de eerste interpretatie nogal ampel, in het tweede geval pregnant.

284 sibi redditus ille De woordkeuze suggereert dat de huisleraar zich gedurende de zeven jaren permanent in dienst van Huygens en zijn broer zou hebben gesteld, vgl. *absoluit* (vs. 284) en *quod studium non desierat protrudere nostris* (vs. 285). In de jeugdbiografie gebruikt hij voor het afscheid de formulering *ille, sui iuris factus*, 'eenmaal weer vrij' (*Fragment* 109; *Mijn jeugd* p. 120).

288 nomenque decusque Gessit Huygens kopieert de formulering uit Verg. A. 2,89:

nos aliquod nomenque decusque
Gessimus
wij hebben enige naam en waardigheid
Gehad

290 -313 Voorbereiding op de rechtenstudie

In het tweede deel van de opvoeding verandert de aard van Huygens' vorming. De veelzijdigheid van de diverse disciplines maakt plaats voor de voorbereiding op een maatschappelijke functie door middel van de rechtenstudie. Het juridische onderwijs

¹⁴¹*Gedichten* 1,51C. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 94.

¹⁴²*NNBW* 000. Dedel trouwde in 1623 met een nichtje van Huygens' moeder (*Dagboek* p. 5 en *Gedichten* 1,283B).

aan de Leidse universiteit was zodanig ingericht dat de student zich eerst bekwaamde in de algemene theorie en vervolgens in specifieke, praktische toepassingen.¹⁴³ Het stampwerk in de onderbouw begon met de twee elementaire digestentitels *De regulis juris*, over de rechtsregels (D. 50,17), en *De verborum et rerum significatione*, over de betekenis van de begrippen en de zaken (D. 50,16). Verder werden alvast de rubrieken der titels van de digesten en codex vanbuiten geleerd en werden de vier boeken van de instituten van Justinianus gelezen aan de hand van een korte opsomming van het onderwerp van elke titel. In het verdere verloop van de studie volgde een systematische behandeling van de digesten. Pas wanneer de student op het punt stond de praktijk in te gaan, kwam de codex aan de orde.

De stof uit de basis leerde Huygens niet als Leids student, maar nog in het ouderlijk huis. In mei 1614 begon hij op 17-jarige leeftijd met de *Institutiones*, waarvan hij het leerproces beschreef in een Latijns gedicht aan zijn vader.¹⁴⁴ Rond november van datzelfde jaar won Christiaan Huygens sr. advies in over de verdere voorbereiding en het was niemand minder dan de vermaardste Nederlandse rechtsgeleerde Hugo Grotius die daarover in een brief uitsluitsel gaf. Zijn antwoord luidde dat de zoons zich met behulp van een compendium vertrouwd moesten maken met het Corpus Iuris en dat zij in ieder geval drie digestentitels van buiten moeten kennen.¹⁴⁵

Ick meene dat het onnoodigh sal zyn u.E. soonen te vermaenen dat zij haer selven wel familier maecken tres Titulos Pandectarum, de origine Iuris, de Verborum Significatione et de Regulis Juris.

Opmerkelijk is de mate waarin Huygens in *Mijn leven* blijkt geeft van de waardering voor zijn leraar, Jacob Suerius. Hij was een oom van moederszijde, getrouwd met Catharina Hoefnagel, en sinds 1610 raadslid van het Hof van Brabant.¹⁴⁶ Het dankwoord bestrijkt maar liefst zeven gezwollen verzen en verschilt daarmee nauwelijks van dat voor Johan Dedel in de voorgaande passage, ook al had die zeven jaren lang het onderwijs verzorgd. De eerste verklaring is dat Suerius uit eigen beweging zijn familie te hulp is gekomen en daarmee een toonbeeld is van Huygens' opvatting over vriendschap zoals die verderop in de autobiografie uitvoerig aan de orde komt.¹⁴⁷ Een tweede verklaring is dat Jacob Suerius een beroemd lid was van de familie Huygens. Lof voor hem is dus lof voor de familie. Een parallel hiervoor biedt de jeugdbiografie. In de genealogie van moederszijde wordt juist accent gelegd bij haar zuster Catharina vanwege haar echtgenoot:¹⁴⁸

een man van groot aanzien en zeer geleerd. Van zijn diensten heeft men dan ook in diverse vormen voor het algemeen belang gebruik gemaakt. De uiterst

¹⁴³Ahsmann pp. 226-231. Otterspeer p. 235 en pp. 409-415.

¹⁴⁴*Gedichten* 1,57A met de titel *Iambus, de ordine servato mihi, in lectione Institutionum Iustiniani*, Jambisch gedicht over de methode die ik volg bij het lezen van de Instituten van Justinianus. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 105, en Ahsmann pp. 249-51.

¹⁴⁵De brief bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag onder sign. hs. 68 B 24/4. Hij ontbreekt in de standaardedities van zowel Grotius' als Huygens' correspondentie. De eerste publicatie is verzorgd door Dick de Vos in *Meta* 15 (1981), pp. 89-91. Commentaar bij de brief geeft Ahsmann pp. 249-252. De brief had voor Huygens bijzondere waarde niet alleen vanwege de studieadviezen, maar ook omdat Grotius de jonge dichter prijst om zijn epithalamium voor Philips de Zoete Houthain en Louise van der Noot (zie *Mijn jeugd* p. 121).

¹⁴⁶*Mijn jeugd* p. 10 en 14.

¹⁴⁷*Mijn leven* 2,1167-81 met comm.

¹⁴⁸*Mijn jeugd* p. 14.

bedrieglijke wisselingen van het lot heeft hij op een wonderlijke manier ondervonden, maar met de hem eigen vroomheid en zachtmoedigheid heeft hij deze in een verbazingwekkend onwankelbare standvastigheid over zich heen laten gaan.

Verder heeft Huygens een klein beetje gemodelleerd in de presentatie van de door Grotius geadviseerde leerstof. Van de drie in de brief genoemde, en ook geleerde, digestentitels sluiten er twee aan bij het gangbare onderwijsprogramma. De derde titel, *De origine iuris* (D. 1,2), hoort daar niet bij en is dan ook door de auteur 'uitgeselecteerd' voor *Mijn leven*.

Parallele teksten: appendix 19

290 Iamque dies aderant Om het volgende moment in de chronologie van de educatie te markeren gebruikt Huygens een variatie op Hor. *S.* 1,5,20: *iamque dies aderat*, 'de dag brak al aan'. Het versdeel wordt letterlijk geciteerd in *Gedichten* 1,26B vs.164.

290 de puluere primo Het 'eerste stof' (van het worstelperk) is het beeld voor de eerste fase van de vorming (*OLD* s.v. *pulvis* 2a). De (voorbereiding op de) rechtenstudie wordt voorgesteld als een nieuwe weg (*Caesarei via Iuris*), welk beeld nader wordt uitgewerkt in *accingor* (vs. 296) en *isti curriculo* (vs. 297).

301-2 qui puero praeceptor Avunculus ultrò Hanc operam, Vir amice, dabas De toevoeging *vir amice* is juist de titel die Suerius verdient op basis van het beschreven gedrag. Vriendschap is ook onder verwanten immers een relatie waarin de twee partijen elkaar, zonder winstbejag, gunsten en diensten bewijzen. (Zie hierover uitvoerig *Mijn leven* 2,1167-81 en comm. *ad loc.*)

304 Horridulas illas [...] spinas De *spina* is bij Huygens een frequente metafoor voor moeilijke stof die als je er verkeerd mee omgaat, pijnlijk kan zijn, vgl. *et in spinis animam cruciare Pelasgis* (1,136). Volgens de regels van de klassieke dichtkunst verdient het rijm binnen het vers geen schoonheidsprijs.

305-311 His praemunitum [...] cum jam [...] sederent [...] et [...] cum [...] scirem, [...] tandem De zinsbouw illustreert de lange voorbereiding op het uiteindelijke vertrek naar Leiden: pas na een participiumconstructie, en twee maal een temporele bijzin (tezamen zeven verzen) volgt de hoofdzin *A patrio tandem*.

306-308 quem Regula Iuris Occupat è multis Titulum, et qui Nomina Rerum Singula significat Een van de onderdelen van het *Corpus iuris* zijn de digesten, *Digesta* of *Pandecta*. Dit werk is opgedeeld in *tituli*. Huygens vermeldt hier dat hij van de vele *tituli* er twee had geleerd: 'de titel waaronder de *Regulae Iuris* vallen en de titel die handelt over de betekenis van de woorden'. Dat zijn omschrijvingen voor de titels *De regulis iuris* (Digesten 50,17) en *De verborum et rerum significatione* (Digesten 50,16).

308 menti impressa sederent Het onzijdig meervoud *impressa* is niet congruent met het subject *tituli*, dat als ingesloten antecedent is opgenomen in de voorzinnen *quem Regula Iuris occupat, et qui Nomina significat*. Het syntaktische subject is dus vervangen door een algemeen subject 'die zaken'. Voor eenzelfde geval van incongruentie zie *Mijn leven* 2,1243-5 met n.

309 praeconsulti Grotj Het samengestelde adjectief *praeconsultus*, waarin het prefix de uitzonderlijke kwaliteit van Grotius als jurist aanduidt, komt in het klassiek Latijn niet voor, en in Huygens' poëzie alleen hier.

310-11 Et quae Caesareus [...] Quaternio [...] tradidit, imbutus cum succo et sanguine scirem De bijzin *quae - scirem* is door *et* gekoppeld aan de conjunctie *cum* van vs. 306. De zegswijze *sucus et sanguis* staat voor de wezenlijkste onderdelen: 'toen ik de hoofdzaken (*quae potiora*) in hun kern (*cum succo et sanguine*) beheerste' (Otto s.v. *sucus*). De *Institutiones*, opgesteld op gezag van keizer Justinianus (527-565), werden als basis van het Romeins recht door de beginnende rechtenstudent bestudeerd ter inleiding in de jurisprudentie. Het substantief *Quaternio* (postklassiek Latijn, lett. 'eenheid van vier'; *LD* s.v. *quaternio*) verwijst naar de vier boeken die tezamen de Instituten vormen.

312 A Patrio [...] esse salino De *paternum salinum*, het zoutvatje in het ouderlijk huis, is een traditioneel beeld voor de eenvoud van de vertrouwde huiselijke omgeving. De metafoor, die de auteur ook gebruikt in *Mijn leven* 2,652, is afkomstig uit Hor. *Carm.* 2,16,13-4:

Vivitur parvo bene, cui paternum

Splendet in mensa tenui salinum

Weinig is nodig om gelukkig te leven voor een mens op wiens bescheiden tafel

Het voorouderlijk zoutvatje staat te stralen.

314-336 Student in Leiden

Bij de datum van 20 mei 1616 noteerde Christiaan Huygens sr. in zijn dagboek: 'Maurits en Constantin myne lieve soonen vertrekken nae Leyden in de studie. Godt wiltse wysheyt gheeven en bewaeren'. Van dezelfde dag dateert hun immatriculatie in het *album studiosorum*, het inschrijfregister.¹⁴⁹ Ze zouden er mede door de vooropleiding in het ouderlijke huis relatief kort studeren. Huygens bleef iets langer dan één jaar en zijn broer zelfs nog korter, terwijl een termijn van vier tot zes jaar gewoon was.¹⁵⁰ Het primaire doel was natuurlijk de rechtenstudie. Het collegeaanbod daarvan bestond voor het grootste gedeelte uit publieke colleges. Deze werden aangevuld en ondersteund met private colleges voor studenten die behoefte hadden aan elementair onderwijs. De *lectiones publicae* voor juristen hadden plaats in het Academiegebouw aan het Rapenburg, in de 'bovenscholen', wat thans het klein auditorium heet.¹⁵¹ In 'tabbert', toga, werd er onderwezen door zes rechtsgeleerden: de instituten werden gedoceerd door Sylvius, Bontius en Lindershausen, de digesten door Swanenburg en Cunaeus, en de codex door Bronchorst.¹⁵² Idealiter maakte de student tijdens de colleges aantekeningen die hij dan thuis overpeinsde, uitwerkte en van commentaar voorzag. Eindpunt van de studie was in theorie de academische doctorsgraad, maar in de praktijk werden zeer weinig studies voltooid met een promotie, slechts vier procent in de periode dat Huygens studeerde. Meer dan om de titel ging de studie om academische training: een verblijf in Leiden was veeleer een *rite de passage* tot de culturele elite en hoogste maatschappelijke functies.¹⁵³

De studietijd bestond dan ook niet uit louter intellectuele inspanning. Ook de sociaal-culturele vorming was een belangrijk aspect. Studenten namen het verblijf in Leiden bijvoorbeeld te baat om lessen te nemen in 'virtuoze' vaardigheden als schermen, dansen, musiceren en tekenen. Wie, zoals Huygens, daarmee voorheen al vertrouwd was gemaakt, hield ze bij naast de studie. 'Ghij dient uwe andre oefeningen van zingen, schermen, dansen zoo veel t'onderhouden dat ghij daerinne niet achterwaerts gaet' schreef Hooft aan zijn zoon.¹⁵⁴ Huygens zelf stelde voor de studie van zijn kinderen een dagprogramma op, waarin tweemaal per dag, voor het middageten en in de avond, ruimte was voor musiceren, en in de namiddag, als er wat tijd over was, voor *res literariae*.¹⁵⁵ In datzelfde programma schreef Huygens tevens een andere gedragscode voor. De student moest zich omringen met 'verantwoorde' vrienden:

sodalium amicitia utentur quantum eius fieri poterit semper se meliorum ac doctorum, utique honestissimorum et communibus studiis serio addictorum.

de studievrienden die zij zullen hebben, zijn voor zover mogelijk altijd beter en wijzer dan zij zelf, in ieder geval fatsoenlijke lieden en serieus toegewijd in gemeenschappelijke studie

¹⁴⁹*Album Studiosorum* p. 125: 20 mei 1616 Mauritius Huygens Hagiensis 21, J. Constantinus Huygens Hagiensis 20, J.

¹⁵⁰Bachrach 1962 (p. 27 en 205) vond in het *Volumen Inscriptionum* dat de broers woonden *apud Hieronymum ab Ursele*, en reconstrueert aan de hand van gemeentearchivalia dat dat studentenhuys zich bevond op de Breestraat, tegenover de Vrouwensteeg.

¹⁵¹Otterspeer p. 228.

¹⁵²Ahsmann p. 246.

¹⁵³Otterspeer pp. 278-80.

¹⁵⁴Otterspeer pp. 270-5.

¹⁵⁵Het studieprotocol van Huygens voor zijn kinderen met de titel *Norma studiorum et vitae reliquae praescripta Constantino et Christiano Hugeniis Academiam Leidensem adituris* is gepubliceerd in Jorissen 1873, pp. 242-3. Ook in Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 1, pp. 4-5.

Door de manier waarop *Mijn leven* de studietijd in Leiden beschrijft, ontstaat er een portret van een modelstudent met al zijn intellectuele en sociaal-culturele bezigheden. Ter invulling van de academische vriendschap wordt niemand minder genoemd dan de Leidse coryfee Daniel Heinsius (1580-1655); gewichtige vrienden dragen bij aan het gewicht van de auteur.¹⁵⁶ Het sterkste teken van de literaire vriendschap met de beroemde hoogleraar en dichter is dat Huygens zijn eerste grote bundel, de *Otia* (1625), aan hem heeft opgedragen.¹⁵⁷ Dat ook de vriendschap met diens zoon hier genoemd wordt, heeft een speciale reden, want de filoloog Nicolaas Heinsius was degene die de auteur op het oog had om zijn autobiografie te controleren op onvolkomenheden en eventueel te corrigeren.¹⁵⁸ Drie jaar na de voltooiing en correctie, in 1682, is ook deze Heinsius Huygens ontvallen, tegengesteld aan de wens die hier in *Mijn leven* wordt uitgesproken. De passage is niettemin in een later stadium niet meer door Huygens herzien.

Naast de academische vriendschap is ook de studie zelf *comme il faut* beschreven. De auteur doet zijn naam eer aan als hij vertelt dat hij trouw, *constanter*, aanwezig was op de publieke colleges. Tevens impliceert dat dat hij geen behoefte had aan ondersteuning door private colleges. De overige tijd besteedt hij aan zelfstudie. Die volledig toewijding aan de studie kan gezien worden als een distantiëring van gangbaar studentengedrag dat Huygens in zijn directe omgeving van het studentenhuys, zijn eigen *contubernium*, heeft kunnen observeren. In een brief aan zijn vader berichtte hij vanuit Leiden dat velen van zijn studiegenoten colleges of zelfstudie verzuimden door zich over te geven aan sport, dobbelen of de liefde.¹⁵⁹ De beschrijving van zijn studiegedrag is zelfs in die mate voorbeeldig, dat ze wordt samengevat in een gnomische uitspraak over welbesteed leven.¹⁶⁰ Het voorbeeldig karakter van de beschrijving wordt nog eens bevestigd vanuit de studierichtlijnen voor zijn zoons: de studenten moeten een groot deel van de ochtend wijden aan zelfstudie en de middag is bestemd voor preparatie en bijwoning van Vinnius' openbare colleges; omgang met ledigen en slechten moeten zij mijden als de pest.¹⁶¹

Onder de 'virtuoze' bezigheden naast de studie beschrijft Huygens ten slotte wederom zijn toewijding aan de poëzie en muziek.¹⁶² De eerder genoemde luit en viola da gamba worden aangevuld met het spinet, de voorloper van het clavecimbel, waarop hij in mei 1614 had leren spelen.¹⁶³

Parallele teksten: appendix 20

317-20 Heinsiadae quae durauit dum vita remansit Usus amicitia qualem cum [...] haerede, Cuius et hic esto vitae qui terminus idem Het episch gekleurde patronymicum *Heinsiades* wordt ook gebruikt in 1,862. Huygens' vriendschap met Heinsius de vader kwam tot een einde bij diens dood in 1655. Het einde van de vriendschap met de jongere Heinsius (*cuius terminus sc. amicitiae*) zou moeten samenvallen (*esto idem*) met zijn eigen dood (*et hic vitae sc. terminus*).

¹⁵⁶Zie *Mijn leven* 2,1167-1194 met comm.

¹⁵⁷Zie Schenkeveld-Van der Dussen 1987 en 1988.

¹⁵⁸Zie *Mijn leven* 2,1273-1295 met comm.

¹⁵⁹*Br.* 1 no. 20; Huygens aan zijn vader, 12 maart 1617.

¹⁶⁰Zie ook *Mijn leven* 1,250-54 met comm.

¹⁶¹Jorissen 1873, p. 242.

¹⁶²Zie *Mijn leven* 1,97-102; 1,138 en 1,160 met comm. *ad locc.*

¹⁶³*Dagboek* 1614: 12 May Espinette. Zie comm. *ad* 1,49-69.

321 quae summa fuit Leidam mihi causa videndi Het vers is een speelse echo uit het gesprek van de herders Meliboeus en Tityrus in Verg. *Ecl.* 1. Tityrus vertelt dat hij de grote stad Rome heeft bezocht, en Meliboeus vraagt dan wat de grote aanleiding voor het bezoek was:

Et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?

Het eerste woord dat Tityrus vervolgens uitspreekt is *libertas*, vrijheid. Dat maakt Huygens' citaat des te speelser omdat de Leidse universiteit luistert naar de naam *praesidium libertatis*, bolwerk van de vrijheid.

322-5 constanter adhaesi Magnis aure Viris [...] pleno de rumine [...] Remandebam Het beeld is dat van een herkauwer. Huygens nam bij de publieke colleges de stof op, die er door de docenten werd voorgedrukt, en thuis behandelde hij die tijdens de zelfstudie verder. Een soortgelijk beeld komt voor in het gedicht dat de auteur ter gelegenheid van zijn afscheid van Leiden componeerde (*Gedichten* 1,102B, vss. 1-6):

Et jam Leida Vale: Patrias reuocamur in oras,

Leida vale, patrio dulcior una solo.

Hactenus alma tuo pendemus ab ubere mater,

Portio Palladij quantulumcumque tui;

Hactenus est doctis patulam dare vocibus aurem,

Hactenus est audio condere verba sinu,

Vaarwel alweer, Leiden. Ik moet terug naar de streek waar ik vandaan kom.

Vaarwel Leiden, enige plek die mij dierbaarder is dan mijn geboorteplaats.

Tot vandaag, alma mater, lig ik aan uw borst,

Als onbetekenend stukje van uw Pallastempel.

Tot vandaag is het dat ik mijn oren wijd openhoud voor uw geleerde stemmen

Tot vandaag, dat ik die wijze woorden hongerig in mij berg.

323-4 quarum publica nodos Lectio mollierat Het adjectief *publica* onderscheidt de colleges die Huygens volgde van de private colleges. De woordkeuze *quarum* (sc. *legum*) *nodos* is misschien een echo van Iuvenalis 8,49-50:

veniet de plebe togata

Qui iuris nodos et legum aenigmata solvat

uit het toga dragende volk zal er iemand komen

Die de ingewikkelde problemen en raadsels van het recht oplost.

325-8 quam finuerat arcto Limite [...] moram [...] protelabam Dit is één van de vele beelden waarmee de auteur in *Mijn leven* tijdswinst door ijver beschrijft, vgl. 1,252-4. De duur van het verblijf in Leiden, waaraan nauwe grenzen waren gesteld, werd door de inzet 'uitgerekt'. Het verbum *protelare* wordt pas in de latere oudheid gebruikt in de betekenis 'rekken' (*LD* s.v. *protelo* 2).

329-330 Paucos nempe - vixisse diebus De herhaling van het adjectief *paucus* versterkt de werking van de negatie in het tweede geval en onderstreept daardoor de betekenis van de *sententia*. Conform de regels van de kunst is die gesteld in zogeheten gnomisch perfectum.

331-7 Sic properans - Sic properans - Restiti De zin die het studieverloop schetst, loopt over 11 verzen en wordt tweemaal 'onderbroken', de eerste keer door de passage over het musiceren en dichten, en vervolgens met het vertrek van Maurits. De syntaxis is dus een iconische ondersteuning van de mededeling. Dezelfde techniek toont de auteur in 2,926-36 *singula tecum - Tecum singula [...] peragro*.

334-5 Barbitus [...] Tinnula Het adjectief *tinnulus* is de klankkleur van een scherp, 'zingend' geluid (*OLD* s.v. *tinnulus*), in dit geval dus van de *barbitus* (fem.), de viola da gamba (zie 1,52 n.).

335-6 seu ferreis crepitantia Cymbala chordis Artibus - arte De twee laatste lettergrepen van *ferreis* moeten in het metrum als één lange gelezen worden. De metalen snaren verwijzen naar het spinet, de voorloper van het clavecimbel, waarop Huygens in 1614 begon te spelen. Ook in *Cluijswerk* vertelt de auteur dat hij het instrument in een later stadium, na de boog van de viola en het vingerwerk op de luit, is gaan beheersen (vss. 453-460):

Een Boogh, een Vinger-werck en kost mij niet versaden,

Myn' heete Toon-lust most in wijder weelde baden,

Clavier op ijser en op Coper-draed, op Tinn

Tot Pypen uijtgesmeedt, dat wonderlick versin,

Theorbes lang gedarmt, en uijt der Mooren landen

Gitarre, bastard Luijt, vermanden ick met handen

Die 'k alles machtigh vond, na dat het jong gewricht

Luijt-machtig was gemaect, daer 't altemael voor swicht.

337-360 Publieke disputatie

Disputeren vormde een geïntegreerd onderdeel van de rechtenstudie. In een academisch debat verdedigde de student de door hem na grondige studie geformuleerde stellingen rond een bepaald juridisch thema. Disputaties waren er in twee categorieën: *pro gradu* wanneer een feitelijke promotie tot *doctor* beoogd werd, of *exercitii gratia*, ter oefening. Voorts vonden er private en publieke disputaties plaats, al naar gelang de student zich in besloten kring verdedigde of in een openbare sessie. Vaak werd er aan het slot van de studietijd publiekelijk gedisputeerd, hetzij *pro gradu* hetzij slechts als proeve van bekwaamheid bij het afscheid. De oppositie werd gevormd door drie tot zes medestudenten, opgetrommeld door de respondent. Geruime tijd tevoren moesten de stellingen, beknopt geadstrueerd met juridische bewijsplaatsen, in gedrukte vorm *ad valvas Academiae*, aan de deur van de academie, bekend gemaakt worden. Ze werden bij de opponenten persoonlijk langsgebracht, evenals bij de hoogleraren. De gemiddeld twee uur durende verdediging, in het bijzijn van de voltallige senaat, familie, vrienden en belangstellenden, werd meestal voorgezeten door een hoogleraar die zich aan de kant van de respondens schaarde om, waar nodig, hulp te bieden. Het gebeurde echter nogal eens dat aan dat doel voorbij werd geschoten omdat bepaalde professoren het woord volledig naar zich toe trokken en de oppositie van repliek dienden 'sonder den defendenten respyt off gelegenheyt te geven sulcx te doen off op de voors. argumenten te responderen'. De kwaliteit van de verdediging varieerde van 'slim en gretig' of 'nauwkeurig en prompt' tot 'nuchter en bijna koud' of 'verlegen en weinig voorbereid'.¹⁶⁴

Terwijl de twee broers zich dus gezamenlijk in Leiden hadden ingeschreven, heeft alleen Huygens een publieke disputatie gehouden en zo min of meer de studietijd afgerond. Zijn oudere broer Maurits werd immers al binnen het jaar teruggeroepen naar Den Haag om zijn vader bij te staan in diens werk als secretaris van de Raad van State. Als eerstgeborene zou hij het vaderlijk ambt erven.¹⁶⁵ Huygens beoogde met zijn disputatie geen promotie maar een slotakkoord aan de studie.¹⁶⁶ Het onderwerp was borgstelling, *fideiussores*, een veel gedoceerd thema uit het contracten- en verbintenissenrecht dat herhaaldelijk voor disputaties in aanmerking kwam en omstreeks dezelfde periode nog door twee andere studenten werd gekozen.¹⁶⁷ Tot op heden zijn de stellingen van zijn disputatie niet getraceerd, maar een goed beeld ervan geeft de gelijknamige disputatie van de student Jacobus Zas, die zijn publieke verdediging hield op 12 april 1617, drie maanden voor Huygens.¹⁶⁸ Op de voorzijde staan het thema (*De Fideiussoribus*), de namen van de respondent en de voorzitter, en de plaats- en tijdsaanduiding. Op de ommezijde prijkt de dedicatie (in Huygens' geval aan zijn vader en zijn oom en leraar Jacob Suerius).¹⁶⁹ De rest van de acht pagina's tellende aankondiging wordt gevuld met twaalf stellingen en korte bewijsplaatsen daarbij.

De datum van Huygens' disputatie is 15 juli 1617. De correspondentie met zijn vader en broer Maurits uit de laatste twee maanden van zijn studieverblijf geven een levendig beeld van de koortsachtige voorbereidingen. In mei 1617, als Maurits

¹⁶⁴Otterspeer p. 236-8.

¹⁶⁵Maurits is vóór 19 mei 1617 uit Leiden vertrokken, wat blijkt uit *Br.* 1 no. 23, Huygens aan zijn vader, 19 mei 1617. Uit Huygens' dagboek blijkt dat de oudere broer per 1 november 1617 op het secretariaat van zijn vader begon te werken: (*Dagboek* 1617) 1 Novemb. frater in secretaria.

¹⁶⁶Het artikel hierover van Van der Vliet (1896) draagt ten onrechte de titel *De promotie van Constantijn Huygens*.

¹⁶⁷Ahsmann pp. 277-9 met noot 22 en 23, en in het overzicht op p. 442 de nummers 731, 734 en 736.

¹⁶⁸Jacobus Zas' stellingen *De Fideiussoribus* (één folium in quarto) worden bewaard in de collectie van de Leidse Universiteitsbibliotheek onder sign. 236 A 17:55.

¹⁶⁹*Br.* 1 no. 30; Huygens aan zijn vader, 7 juli 1617.

Leiden verlaten heeft, dankt Huygens zijn vader voor toegekende verlenging van zijn verblijf met drie maanden en noemt hij voor het eerst de publieke disputatie als eindpunt van zijn studie.¹⁷⁰ Begin juni heeft hij zijn toespraak en gedicht ter gelegenheid van het afscheid op papier, en twee weken later stuurt hij die samen met de stellingen op naar Den Haag.¹⁷¹ Op 24 juni gaat hij naar de rector magnificus om de grote dag in de agenda vast te leggen en krijgt te horen dat hij over drie weken, op 15 juli, aan de tand gevoeld zal gaan worden.¹⁷² Intussen zoekt hij zijn opponenten bij elkaar. Drie medestudenten hebben al toegezegd, de beoogde vierde en vijfde opponent moeten nog gevraagd worden en de zesde lijkt akkoord.¹⁷³ Eén week voor de grote dag zijn de stellingen in druk gereed en zendt hij zijn vader een exemplaar.¹⁷⁴ Op de valreep krijgt die ook nog het geheugensteuntje dat een disputatie geld kost: de voorzitter dient betaald evenals de pedel.¹⁷⁵ Tenslotte is er nog een laatste, ongedateerde brief aan zijn broer waarin Huygens nogal prikkelbaar is. Hij moet de stellingen gaan rondbrengen, waar hij helemaal geen zin in heeft, en de hoogleraren vindt hij eigenlijk maar pedante griezels met baarden:¹⁷⁶

Haec raptim, ut vides, effutio, ita nunc nescio, quibus non typographicis negotiis distrahor. Deinde agyrtam brevi et circulatorem agam, ubi singulis professoribus, viris horrendis, viris barbatis, nugonibus per excellentiam ineptis, distribuendae erunt.

Dit krabbeltje is in haast geschreven, omdat ik het druk heb met allerlei typografische klusjes. Daarna ga ik marskramer of straatventer spelen als ik met mijn stellingen bij alle hoogleraren langsmoet, die huiveringwekkende, langgebaarde mannen, en verwaande beuzelaars bij uitstek.

Voorzitter bij de disputatie was één van de zes docenten van de juridische faculteit, Cornelis van Swanenburg (1574-1630).¹⁷⁷ Zijn onderwijsterrein besloeg aanvankelijk het beginonderwijs in de instituten, maar vanaf 1607 doceerde hij de digesten en in de laatste jaren de codex.¹⁷⁸ Of hij inderdaad nauwelijks heeft bijgesprongen bij de verdediging, en hoe Huygens zich als 'respondens' staande heeft gehouden, is uit geen enkele andere bron op te maken. De jeugdbiografie noemt de disputatie zelf slechts

¹⁷⁰Br. 1 no. 23; Huygens aan zijn vader, 19 mei 1617.

¹⁷¹Br. 1 no. 24, Huygens aan zijn vader, 3 juni 1617. En Br. 1 no. 26; Huygens aan zijn vader, 21 juni 1617. *Gedichten* 1,102B met n. 2.

¹⁷²Br. 1 no. 28; Huygens aan zijn broer, 26 juni 1617.

¹⁷³Br. 1 no. 29; Huygens aan zijn broer, ongedateerd.

¹⁷⁴Br. 1 no. 30; Huygens aan zijn vader, 7 juli 1617.

¹⁷⁵Br. 1 no. 31; Huygens aan zijn vader, 8 juli 1617.

¹⁷⁶Br. 1 no. 32; Huygens aan zijn broer, ongedateerd. Het is deze brief die de discussie over de datering van Huygens' disputatie vertroebeld heeft. Er is betoogd dat de sessie niet op 15 juli zou hebben kunnen plaats vinden omdat dit schrijven, dat evident vóór de disputatie gedateerd moet worden, tevens melding zou maken van het overlijden van de anatoom Pavius. Hierdoor zou de dag van Pieter Pauws dood, 1 augustus, een *terminus post quem* voor de disputatie zijn (Ahsmann p. 279 n. 23). De commotie is echter gebaseerd op een onjuiste parafrase van Worp in de uitgave van de briefwisseling. Ten onrechte parafraseert hij "De anatoom Pavius is gestorven" voor Huygens' Latijn *Doctor Pavius, anatomicus, abiturit ad patres, et iam paene conclamatum est*, "De anatoom Pavius ligt op sterven, en het is bijna afgelopen" (Dit stuk uit de brief is wel naar de letter gepubliceerd door Van der Vliet p. 146). De brief moet dus allerm minst na 1 augustus gedateerd worden en behoort in Worps uitgave geplaatst te worden juist voor de brief waarin voor het eerst sprake is van stellingen in druk, dus voor no. 30.

¹⁷⁷NNBW 2, k. 1401, een overzicht van zijn werkzaamheden in Ahsmann, *Collegia en colleges*, p. 277v)

¹⁷⁸Otterspeer p. 409-15.

terloops, maar beschrijft met een opmerkelijk overeenkomstige bescheidenheidstopiek de lof die Huygens oogstte bij zijn afscheidsrede.

Parallele teksten: appendix 21

337-9 jam Fratre domum - reliquit Als *primogenitus* was Maurits de aangewezen zoon om zijn vader in diens ambt op te volgen. Dat gegeven is bepalend geweest voor de uiteenlopende carrières van de twee broers (zie 1,24-5 en comm. *ad loc.*), en wordt dan ook herhaald in *Mijn leven* 1,559 en 2,234. Ergens in mei 1617 keerde Maurits terug naar Den Haag, terwijl Huygens nog enkele maanden in Leiden bleef om er te disputeren.

340 Solus ego Het contrast tussen de broer en Huygens wordt gemarkeerd door de plaatsing van *Solus ego* voorop in het vers. Met hetzelfde effect staat verderop in de autobiografie *Solus agens* vooraan in het vers (2,469 met n.).

342 Restiti, et De lange syllabe in de tweede mora van de daktylus wordt geëlideerd door de volgende korte vocaal. Dat verschijnsel is in de klassieke hexameterpoëzie een zeldzaamheid. Zie n. 1,124.

342 arte et operâ meâ, non ullius, ut fit De auteur ontkent met klem hulp van buiten te hebben ondervonden bij zijn disputatie. Dat gegeven wordt voor de verdediging zelf herhaald: *vix adjutus opellâ* (vs. 357).

343-4 Quo se jure Fidejussor, quâ lege ligatum Agnoscat, quâ contendat ratione solutum De indirecte vraagzinnen zijn afhankelijk van de hoofdzin *expono Tabulis* (vs. 345). Huygens' disputatie was getiteld *De Fidejussoribus*, Van borgen, dat in de instituten uitvoerig wordt behandeld onder titel 20 van het derde boek. Voor het juridisch jargon *obligare* (*Inst.* 3, tit. 20 *passim*) is hier om metrische redenen gekozen voor het *simplex*. In de tweede vraagzin beschrijft de auteur hoe degene die zich garant heeft gesteld, onder de betaling uit kan komen. Het verbum *contendere* is met het directe object *solutum*, betaling (*OLD* s.v. *solutum*), geconstrueerd in de betekenis 'iets betwisten', zoals in 2,1104-5 *lutum contendere*.

345-7 Tabulis, quales - Iuuentae Hier beschrijft de auteur het gebruik om de stellingen *ad valvas* op te spijkeren ter aankondiging van de disputatie. De woordgroep *praemissa indicia* is bijstelling bij *quales*. Daaraan worden vervolgens de twee bepalingen *instantis duelli* en *Iuuentae* gekoppeld. Het laatste substantief is nader bepaald door *laetae currentis ad arma*.

348 Praescriptâ lucente die, certamen iniui De 'grote dag' wordt verteltechnisch ingeleid met epische dictie en het door vele spondeeën gedragen ritme.

351 absit Dicere me de me De nadrukkelijke herhaling van het persoonlijk voornaamwoord onderstreept de bescheidenheidstopiek. Geraffineerd legt de auteur het oordeel bij anderen (vgl. 1,47 en comm. *ad loc.*).

352-3 Pro res mortalium inanes Et nihili De frequente humanistische topos van de onbetekenendheid van de sterfelijk mens (vgl. Erasmus *Ad.* 2,3,48 *homo bulla*) passeert in Huygens' autobiografie ook in 2,1221 *Tantilli res sunt hominum*.

359 Palluerim Lugdunensem quasi Rhetor ad aram De formulering vormt een prachtig intertextueel spel met Juv. 1,43-4, waar de dichter twee angstbeelden schetst:

*Palleat ut nudis pressit qui calcibus anguem
Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.*

Laat hij bleek worden als iemand die blootvoets op een slang is gaan staan

Of als een redenaar die moet gaan spreken voor het altaar van Lugdunum.

Juvenalis verwijst met het laatste beeld naar de angst van sprekers die deelnamen aan de retorische wedstrijden die onder Caligula waren ingesteld in *Lugdunum*, Lyon. De verliezers werden zwaar gestraft en vernederd. (Zij moesten hetzij met een spons hetzij met de tong hun teksten wissen, werden soms met venkel gefolterd of in de Rhône verdronken; Suet. *Cal.* 20). Huygens kende daarentegen geen enkele angst toen hij als spreker moest optreden in het andere *Lugdunum*, Leiden.

361-367 Afscheid van Leiden en praktijkervaring

Het was gebruikelijk dat de scheidend student na de disputatie een korte rede hield waarna de hele stoet van belangstellenden hem naar huis begeleidde voor een maaltijd van bescheiden aard, *mediocri sumptu*.¹⁷⁹ Die feestmalen konden om begrijpelijke redenen nog wel eens uit de hand lopen, zodat er vanuit de academie

¹⁷⁹Otterspeer p. 239.

kritisch over gesproken werd. Een senaatsbesluit van 9 februari 1613 verbood professoren in het vervolg zulke gelegenheden bij te wonen en gaf hun de taak om de ouders van de disputant te verwittigen dat ze *mos* noch *voorschrift* waren en door de senaat zelfs werden afgekeurd.¹⁸⁰ Veel effect hadden dergelijke betuttelingen in de regel niet.

Huygens' afscheidsrede is een fraaie Latijnse tekst ter omvang van een pagina. 'De tijd in Leiden', zegt hij daarin, 'is omgevlogen.' Graag was hij langer gebleven, maar de *auctoritas* van zijn vader roept hem weg voor de praktijkervaring. Zijn dank gaat uit naar de rector magnificus, hoogleraren, studenten, vader Huygens en oom Suerius. De academie zal hem misschien niet erg zal missen, maar hij haar in ieder geval wel.¹⁸¹ In de jeugdbiografie vertelt Huygens dat hij de rede uit het hoofd uitsprak en bijzondere waardering oogstte voor de natuurlijke voordracht. Geen van zijn medestudenten kon hem betrappen op 'ook maar een spoor van nervositeit of van bedeesdheid'. Het Latijnse afscheidsgedicht dat voor de gelegenheid was gecomponeerd in elegische disticha nam Huygens later op in zijn poëziebundels onder de titel *Academiae sacrum, Post disputationem Iuridicam Luduno discedens*, Gewijd aan de Academie, na mijn juridische disputatie, bij het scheiden van Leiden.¹⁸²

Zowel in de afscheidsrede als hier in *Mijn leven* zegt de auteur zijn studie te zullen voortzetten met de rechtspraktijk. Daarvan is niet zo heel veel terecht gekomen. Huygens begon ermee op 22 augustus 1617 en twee weken later al, op 4 september, was het voorbij. Een tweede stage deed hij het volgend voorjaar in het advocatenkantoor van zijn vaders vriend Anthonie de Huybert te Zierikzee, maar ook dat zegde hij al na een maand vaarwel.¹⁸³ Zo weinig als de praktijk heeft voorgesteld, is de expliciete aandacht ervoor in *Mijn leven* zinvol, want de beschrijving completeert het beeld van een mooie, afgeronde juridische vorming van theorie én praktijk. Als zodanig is de beschrijving dan ook ingericht: wat hij in Leiden had geleerd, paste hij vervolgens in de realiteit toe.

Parallele teksten: appendix 22

363 felicia quaeque precatus Het abstracte *felicia quaeque* is object bij *precatus*, vgl. *fausta omnia precantem* (Tac. *Hist.* 2,74). Het indirecte object kan worden aangevuld uit het voorgaande.

365 charâ aeterno mihi nomine Leidâ De groep *aeterno mihi nomine* is bepaling bij *charâ*. Leiden zal voor Huygens voor altijd de naam 'geliefd' dragen. De constructie is de positieve variant van *heumimum felix aeterno nomine Lesbos*, Lesbos met je eeuwige reputatie te gelukkig te zijn (Sil. 11,140). Zijn liefde voor de universiteitsstad heeft Huygens in het afscheidsgedicht *Academiae sacrum. Post disputationem iuridicam* nog krachtiger geformuleerd (*Gedichten* 1,102B, vs.1-2):

Et jam Leida Vale: Patrias reuocamur in oras,

Leida vale, patrio dulcior una solo.

Vaarwel alweer, Leiden. Ik moet terug naar de streek waar ik vandaan kom.

Vaarwel Leiden, enige plek die mij dierbaarder is dan mijn geboorteplaats.

368 clamosa Fori [...] commercia In de afscheidsrede heet het dat Huygens de school verruult voor de rechtbank, *Scholam cum Foro commuto*, en de rust van de theorie voor de hektiek van de praktijk, *tranquillum pulverem cum turbidâ luce, hoc est, amicum otium cum importuno negotio* (*Gedichten* 1,102 n.2).

370-2 imagini et umbris Hactenus intentus, veris ad seria pugnâ Instruor, et non jam vano certamine pascor Het is significant dat de auteur bij de beschrijving van de praktijkervaring geen *realia* aandraagt, maar deze slechts in algemene termen contrasteert met de theorie. Dat verradt dat de

¹⁸⁰Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit dl. 2, p. 44 en Ahsmann pp. 287-8.

¹⁸¹De rede is afgedrukt in *Gedichten* 1,102 n. 2.

¹⁸²*Gedichten* 1,102B. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 114.

¹⁸³Br. 1 nos. 40-43; Huygens vanuit Zierikzee aan zijn ouders, d.d. 18 maart resp. 11 april 1618. *Gedichten* 1,114A. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 119.

twee weken durende praktijk niet veel om het lijf had. De beschrijving is eerder modellerend dan concreet biografisch.

373-401 Eerste educatiereis. Vertrek naar Engeland

Tussen de academische studie en de publieke functie lag voor de welgestelde jongeling de laatste fase van zijn vorming, de educatiereis.¹⁸⁴ Dit was het moment om te leren uit 'het grote boek van de wereld', ter verrijking van inzicht in politiek en maatschappij, van kennis en van manieren en karakter.¹⁸⁵ Veruit de populairste bestemmingen, zeker vanuit de Republiek, waren Italië en Frankrijk. Niet bij uitzondering maar toch veel minder werden landen in het noorden van Europa bezocht. Het protestantse Engeland nam een bescheiden plaats in, waarbij de rondreis op het eiland zich meestal beperkte tot de driehoek Londen, Oxford, Cambridge. Een beproefde manier van reizen was een plaats te veroveren in de sleep van een diplomatiek gezelschap. Dat garandeerde relatieve veiligheid, en, minstens zo belangrijk, ingangen bij vooraanstaande personen. Contacten leggen was één advies uit de veelheid van tips die al dan niet op schrift aan de afreizende student werden meegegeven. Andere aandachtspunten waren de observatie van de natuurlijke gesteldheid, staatsinstelling, gewoontes en geschiedenis van het land, en bezoeken aan paleizen en academies met hun bibliotheken en geleerden. Over de doelstelling en inrichting van de educatiereis naar Engeland heeft Huygens in 1651 zelf een instructie op papier gezet voor zijn zoon Lodewijk, toen die op het punt stond om in het gezelschap van gezanten zijn eerste reis te maken.¹⁸⁶ Voorop staat dat de reis niet voor het plezier gemaakt wordt maar om te leren, 'pour apprendre et revenir plus sçavant qu'il ne part d'icy'. Het eerste aandachtspunt is de taalverwerving. Huygens geeft zijn zoon het advies om contact met landgenoten te mijden en zoveel mogelijk onder Engelsen te vertoeven:

Il mettra donc peine à sçavoir promptement et exactement la langue du Païs où il va, et pour cet effect esquivra la conversation Flamende, et s'intriguera dans l'Angloise tant qu'il luy sera possible.

Zo raadt Huygens aan ter kerke te gaan bij een Engelse gemeente en verder zal zijn zoon veel profijt hebben van 'la conversation des dames'. Bij hen kan hij zijn woordenschat verrijken met 'toutes sortes de minutez' die niet in het woordenboek te vinden zijn, maar wel belangrijk zijn voor de omgang in voorname kringen. Eenmaal de taal machtig kan de reiziger de voornaamste bezienswaardigheden in Engeland gaan bezoeken, de universiteiten van Oxford en Cambridge:

Après s'être un peu rendu la langue familière il taschera d'avoir permission de veoir l'Academie d'Oxford, qui est en beau païs, au contraire de celle de Cambridge; et associé d'un amy ou deux pour le plus, y fera un voyage de sept ou huict jours, qui est tout qu'il faut.

---

¹⁸⁴Frank-Van Westrienen. Motley pp. 187-192.

¹⁸⁵In de drieslag *prudentia, scientia, mores* (verstandigheid, kennis en zeden) formuleert Justus Lipsius de vrucht van de educatiereis. Zijn Latijnse reisinstructie, in de vorm van een brief aan de student Philip de Lannoy (*Epistolae* dl. 2, no 78 04 03; 000), is diverse malen vertaald en genoot een grote populariteit (Frank-van Westrienen p. 47).

¹⁸⁶*Instruction d'un pere à son fils* (2 dec. 1651), bewaard in de Koninklijke Bibliotheek onder sign. KA XLVI fol. 390-1. De tekst is uitgegeven in Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 22, pp. 446-448. Een Engelse vertaling is gepubliceerd in Lodewijk Huygens *The English journal*, pp. 3-5.

Onder de bezienswaardigheden schaaft Huygens ook de vorstelijke paleizen, die gelegen in de nabijheid van Londen tussendoor in kleine uitstapjes bezocht kunnen worden:

Pour les Maisons Royales, qui désormais sont en mauvais estat, il les pourra veoir, par intervalles: la plus esloignée n'estant qu'à 18 miles de Londres et toutes les autres plus proches.

Contacten dient de reiziger bij uitstek te maken met vooraanstaande personen:

[Mon fils] Entreprendra par tout les plus honnestes gens et prouffitera de leur entretien.

Huygens' beschrijving in *Mijn leven* geeft zijn eerste bezoek aan Engeland de gestalte van een educatiereis. Juist die aspecten worden in de presentatie geaccentueerd die behoren bij dit type reis. Ten eerste blijkt dat uit de omschrijving van het leren uit het 'boek van de wereld': hij trok erop uit om in het buitenland 'steden te zien en de gezindte van mensen te leren kennen'. Dat beroemde citaat uit Homerus' *Odyssee* verschijnt met regelmaat in de adviezenboekjes voor de afreizende student om de waarde van de educatiereis als vormend instituut te onderbouwen. Lipsius zegt het zo:¹⁸⁷

Dat daer door voorsichtigheyt [verstandigheid] verkregen wordt, toont ons Homerus, die uytsteeckenste niet alleen der Poëten, maer oock mijns oordeels der Wysen: de welcke, wat oorsaek schrijft hy over al aen toe aen die loose voorsichtigheyt van Ulysses, anders dan dat hy poluvtropo" was, dat is, dat hy in veel Gewesten was geweest; en dat hy, gelijk hy selfs seydt, pollw'n ajnqrwvpwn i[den a[stea kai; novon e[gnw. Dat is: Veler menschen eygen aert en hert kent.

Ten tweede wordt er in de presentatie expliciet aandacht gegeven aan het leren van de taal. In het vervolg van de beschrijving worden rubrieksgewijs de bezoeken aan de academies van Oxford en Cambridge beschreven, leidt Huygens zijn lezers langs vorstelijke paleizen en toont hij ruimschoots zijn contacten met Engelse coryfeeën.

De redenen waarom de eerste educatiereis van Huygens naar Engeland voerde, zijn impliciet vermeld in *Mijn leven*. Ten eerste was het Christiaan Huygens sr. die de reisbestemming bepaalde. De relatieve nabijheid van het land aan de overzijde van de Noordzee lijkt een factor van betekenis voor de vader die niet gaarne bereid was zijn zoon(s) te laten gaan.¹⁸⁸ Niet alleen in geografisch opzicht waren Engeland en de Republiek burens. Hun politieke toenadering aan het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw had een vrij intensief contact over en weer tot stand gebracht. In Den Haag had Christiaan Huygens goede kennissen onder Engelse diplomaten en aan gene zijde was de naam 'Hoigens' evenmin onbekend.¹⁸⁹ Een

---

¹⁸⁷Vertaling geciteerd uit *Een groot oordeel van dien grooten en uytsteeckenden Justus Lipsius, over het Reyzen, in Wegh-wyser, Verdoondende de besonderste vrende vermaeckelijckheden die in 't Reyzen door Vranckryck en eenige aengrensende Landen te sien zijn* (Amsterdam, 1647), gepubliceerd in Frank-van Westrienen pp. 322-324.

¹⁸⁸Vergelijk het beperkte studieverblijf in Leiden (1,326-7) en de nadrukkelijke eis om vanuit Venetië direct huiswaarts te keren (1,734-6).

¹⁸⁹Bachrach 1962, pp. 32-56.

andere factor wordt duidelijk uit de lofprijzing op Jacobus, de eerste vorst die Schotland, Engeland en Ierland verenigde in één 'Groot-Britannië'; op éénjarige leeftijd was hij al tot koning James VI van Schotland gekroond, en na het overlijden van Elisabeth kwam hem als James I tevens de kroon van Engeland en Ierland toe. Zijn kennis en religieuze toewijding, waarvan de *King James Bible* (1611) getuigt, leverden hem onder protestanten bovendien de eretitel van 'Verdediger van het Geloof'. Voor Huygens bood de voortvarende, stabiele politieke en religieuze situatie tijdens de monarchie van de 'Britse Salomo' dus bij uitstek de gelegenheid om veilig rond te reizen en bovendien het tumultueuze vaderland achter te laten.¹⁹⁰ Het 'wonderjaar 1618' bracht immers niet alleen opschudding vanwege de verschijning van een 'staartster' of komeet, maar was ook de hachelijke tijd waarin de Bestandstwisten zo hoog opliepen dat de Republiek balanceerde op de rand van een burgeroorlog. Huygens' poëzie uit de jaren 1617 en 1618 licht dit toe. Talrijk zijn de plaatsen waar de dichter zijn bezorgdheid uitspreekt over de binnenlandse *discordia* en religieuze polemieken. In het gedicht ter gelegenheid van zijn vertrek naar Engeland zette de dichter de *tragoedia Hollanda* af tegen de rust en vrede aan de overzijde van de zee:¹⁹¹

Patria da ueniam, non sunt tua gaudia tanti,
Non facis ad mores seditiosa meos.
Anglia uicino celebris iacet insula Ponto,
Diues opum dubites an Pietate magis;
Sed Pietate magis.

[...]

Iurgia, dissidium, rixae, furor, ira Valet,
Pax trabeata uale, pugna togata uale.
Auehor. aura vocat: pacata Britannia salue,
Magne Britannorum Rex, Iacobe, faue.

Vergeef het me, mijn vaderland, zoveel zijn uw geneugten mij niet waard,
Uw onrust draagt niet bij tot mijn vorming.
Nabij overzee ligt Engeland, beroemd
Om zijn rijkdom, of meer nog om zijn vroomheid?
Ja meer nog om zijn vroomheid.

[...]

Vaarwel beschimpingen, tweedracht, ruzie, razernij en woede
Vaarwel gewapende vrede, vaarwel toga-oorlog.
Ik ga. De wind roept. Ik groet u Engeland in vrede,
En u, machtige koning der Britten, Jacobus, wees welgezind.

Op 7 juni 1618, twee maanden voordat de twisten culmineerden in Maurits' *coup* en Oldenbarnevelts gevangenneming, begon het avontuur naar Engeland. Christiaan Huygens sr. had geschikte protectie voor zijn zoon gevonden bij de Engelse ambassadeur in Den Haag. Sir Dudley Carleton (1573-1632) was een goede bekende van vader Huygens sinds hun eerste contact in 1611. Als ambassadeur bij de Staten in Den Haag, een ambt dat hij twaalf jaar lang uitoefende, had hij zitting in de Raad van

¹⁹⁰Bachrach 1962, pp. 97-104.

¹⁹¹Het geciteerde fragment is uit het gedicht *Constantini Huygens in Angliam abituri ad patriam tumultuantem ajpovtaxi* " (Gedichten 1,115C vss. 3-7 en 25-28). Zie ed. Ter Meer 2003, no. 120. Andere gedichten over het binnenlandse oproer: *In prodigiosum Academiae Lugduno-Batavae incendium* (Gedichten 1,85B; ed. Ter Meer 2003, no. 110); *Concordia Discors* (103B; Ter Meer 2003, no. 116); *Paraphrasticum* (105B; Nederlandse gedichten no. 3); *Tumultuanti Bataviae* (107B; Ter Meer 2003, no. 117); *Ad Patrem* (109B; Ter Meer 2003, no. 118); *Stances Prognostiques* (110A).

State, het college waarin Huygens' vader secretaris was.¹⁹² Toen hij voor overleg met zijn koning terug moest naar Londen, weigerde hij dan ook niet om de zoon van zijn vriend en penvoerder in de Raad mee te nemen. Van de ene ambassadeur nestelde Huygens zich onder de vleugels van de andere. Want na ruim een week in het gevolg van Carleton te hebben rondgetrokken door Londen en langs de omliggende 'maisons royales' als Greenwich en Theobalds, werd hij vervolgens, weer op voorspraak van zijn vader, ontvangen bij de ambassadeur der Staten aan het Engelse hof. Noël de Caron (?-1624), meer dan vijftientig jaar achtereen diplomaat in de Engelse hoofdstad, was voor Nederlanders op educatiereis een veelgebruikte *pied-à-terre*.¹⁹³ Huygens bood hij voor de gehele periode van diens verblijf onderdak in South Lambeth, toen nog een buitenplaats op enige afstand van de stad. Zijn gastvrijheid maakte zoveel indruk dat Huygens hem zowel in de autobiografie als in zijn brieven vanuit Lambeth aan het huisfront prijst om zijn 'soin et commiseration paternelle'.¹⁹⁴

Een opmerkelijk sterk uitgewerkt detail in de beschrijving van het verblijf in Engeland is de verwerving van de taal. Met zijn beheersing van het Engels onderscheidde Huygens zich inderdaad van zijn landgenoten, want geheel onvergelijkbaar met de huidige tijd kende de taal toen nauwelijks sprekers buiten het eigen taalgebied, en al werd in de reisadviezen aanbevolen om de taal van het te bezoeken land te leren, de meesten behielpen zich er met Frans of Latijn, of gebruikten een tolk.¹⁹⁵ Huygens was daarentegen al sinds 1616 op eigen kracht bezig geweest met de opbouw van een Engelse woordenschat en had die elementaire kennis uitgebreid door lectuur.¹⁹⁶ Ter plaatse stelde hij alles achter bij zijn 'avancement en la langue, à quoy je vise spécialement'.¹⁹⁷ Het tekent zijn ambitie dat hij met enige afgunst constateerde dat zijn reisgenootje De Gheyn onderdak had gevonden bij 'un bourgeois de Londres' en niets dan Engels sprak met zijn gastheer, terwijl hijzelf ten huize van Caron nauwelijks de kans had om zijn Engels te verbeteren.¹⁹⁸ De atypische belangstelling voor de Engelse taal en literatuur wijst er overigens op dat Huygens rekening hield met de mogelijkheid van een latere diplomatieke betrekking in dat land, hetgeen wordt bevestigd door het feit dat hij begin jaren twintig drie achtereenvolgende diplomatieke missies naar Engeland vergezelde.¹⁹⁹

Parallele teksten: appendix 23

373 Auctor octauo decimus mirabilis Annus De educatiereis naar Engeland is een nieuw stadium in Huygens' vorming. In de levensbeschrijving wordt dat gemarkeerd door een tijdsbepaling. (Vgl. de overgang naar de rechtenstudie in 1,290-4). De formulering laat in het midden of het hier gaat om

¹⁹² DNB vol. 9, pp. 87 e.v.; Bachrach 1962, pp. 110-12.

¹⁹³ Schutte pp. 87-89; NNBW 7, k. 279; Bachrach 1962, pp. 117-8; Frank-Van Westrienen pp. 70-71.

¹⁹⁴ Br. 1 no. 50; Huygens aan zijn ouders, 4 juli 1618. Zie afbeelding 000.

¹⁹⁵ Frank-Van Westrienen pp. 162 e.v.

¹⁹⁶ Zijn *Dagboek* vermeldt bij 1616: *Semina Linguae Anglicae*, de eerste zaaisels van het Engels. Zie Bachrach 1962, pp. 26-7. Uit de correspondentie van het 1617 valt op te maken dat Huygens op jacht is naar een Engels woordenboek (Br. 1 no. 34; aan Cesare Calandrini, aug. 1617). *Dagboek* 1618: *Febr. flores Sydneianos excerpto*. Zie hierover Bachrach 1962, pp. 106-7. In Huygens' bibliotheek bevonden zich minstens vier Engelse woordenboeken, waarvan er drie uitkwamen in de jaren 1616-1617: Bathe, *Janua linguarum cum translatione Anglicae*, Londen 1616 (*Cat. Miscellanei* in 4to no. 455); Mishew, *Dictionarium Ethymologicum Linguarum*, Londen 1617 (*Cat. Miscellanei* in fol. no. 66); Ryder, *Dictionarium Etymologicum*, Londen 1617 (*Cat. Miscellanei* in 4to no. 385); Cotgrave, *Dictionary of French and Englishe Tongues*, Londen 1611 (*Cat. Miscellanei* in fol. no. 200).

¹⁹⁷ Br. 1 no. 45; Huygens aan zijn ouders, 16 juni 1618.

¹⁹⁸ Br. 1 no. 45; Huygens aan zijn ouders, 16 juni 1618.

¹⁹⁹ *Mijn leven* 2, 1-220.

Huygens' leeftijd of om een jaartal. De laatste uitleg strookt met de werkelijkheid, want 1618 was het jaar waarin de reis gemaakt werd. Voor de lezer van de autobiografie ligt de interpretatie 'achttiende levensjaar' evenwel meer voor de hand, zeker door het elliptische *primos* in het volgende vers en het gegeven dat de baard begon door te komen, *barbae subeuntis* vs. 375. Het effect van deze gesuggereerde 'verjonging' past binnen Huygens' opzet om een snelle ontwikkeling in zijn jeugd jaren te beschrijven.

376-7 *Altiùs intendi iuuenilibus aethera pennis Findere* Het beeld ondersteunt het gegeven dat Huygens het ouderlijk huis, het oude nest, verliet om de wereld in te trekken. Dezelfde metafoor gebruikte de auteur in *Mijn leven* 1,142 waar het Grieks als een nieuwe reis werd voorgesteld: *Altiùs evexi iuvenilem tiro volatum*.

378 *Externos hominum mores inuisere et urbes* De auteur bewerkt Homerus *Od.* I vs. 3: *pollw;n d' ajnqrwvpwn i[den a[stea kai; novon e[gnw*. Odysseus is een populair exemplum in geschriften over reizen. Francesco Petrarca gebruikte precies dit vers om de waarde van het reizen te beargumenteren (*Fam.* 9, 13, 27). Het in de bovenstaande commentaar aangehaalde citaat uit de reisadviezen van Lipsius luidt in de oorspronkelijke taal (*Epistolae* dl. 2, no. 78 04 03):

Ac prudentiam ab ea peti, Homerus nobis satis auctor; ille non poetarum solum eximius, sed, me iudice, sapientum qui cautae illi Ulyssaeae prudentiae quam aliam caussam ubique tribuit, quam quod poluvtropo": quodque, ut ipse ait, *pollw'n ajnqrwvpwn i[den a[stea kai; novon e[gnw*?

379 *Hanc veniam Pater indulsit; cui conscia honesti Ambitio non displicuit* Voor de tweede keer beschrijft Huygens hoe moeilijk zijn vader het ermee had om de zoon te laten gaan. (Vgl. het beperkte verblijf in Leiden, vs. 327). Aan de term *ambitio* kleeft doorgaans de negatieve connotatie van een 'ongeoorloofd' streven (zoals de auteur het woord gebruikt in de context van een grensoverschreiding in *Mijn leven* 2,762). De bepaling *conscia honesti* tempert die negatieve kant: Huygens' wil om het buitenland te gaan zien was immers geen drieste drang. De formulering van het verseinde *conscia honesti* is een variant op Verg. A. 1,604 *mens sibi conscia recti*.

382 *Huc cursus fuit* De koers werd bepaald op Engeland, zoals één van de Trojanen in een van de onvoltooide verzen van de *Aeneis* zegt dat ze koers hadden gezet richting Italië: *Hic cursus fuit* met de ms-variant *huc* (Verg. A. 1,534).

382-4 *duce Carletone - Legato penè perenni, et Nomine non uno Hugenijs, neque nuper amico* De Britse ambassadeur bij de Staten was sinds 1611 bevriend met Christiaan Huygens sr. Dat hij de zoon van de secretaris uit de Raad van State meenam op reis schetst de uitwisseling van diensten die hoort bij een vriendschap.

385 *Littus amoenum* Huygens werd inderdaad bekoord door het Engelse landschap. In een van zijn eerste brieven naar huis schrijft hij dat hij zich elke dag weer te goed doet aan paleizen en landschappen die het waard zijn om afgebeeld te worden op het deksel van een clavecimbel: '... nous voicy au país le plus gentil du monde ou journellement nous voyons des palais et paysages *om op clavecingel-dexsels te schilderen*' (*Br.* 1 no. 51; Huygens aan Maurits Huygens, 14 juli 1618).

385-7 *feliciter [...] Maximus Imperio, doctrinâ maior, in alta Pace Pater Patriae tria solus sceptrâ - triplex gestans diadema Iacobus* De nadrukkelijke opeenstapeling van positieve kwaliteiten contrasteert de rust van Engeland met de woeling in de Republiek. De karakterisering van Jacobus als *Maximus Imperio, doctrinâque maior* verwijst naar de eretitel van Verdediger des Geloofs en leunt aan tegen die van *pius Aeneas* (bijv. Verg. A. 1,544-5):

Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter

Nec pietate fuit, nec bello maior et armis.

Een koning was Aeneas voor ons, onovertroffen in rechtschapenheid

Vroomheid of krijgsdaden.

De vrome Britse vorst, die het geloof zo'n belangrijke kwestie vond dat hij zich vanuit Engeland nog actief had opgesteld tegen de benoeming van Vorstius in Leiden (zie *Mijn leven* 1,117-28 en comm. *ad loc*), is door Huygens in de jeugdbiografie geprezen met de superlatief *geologovtato*" (*Fragment* p. 94; *Mijn jeugd* p. 104). Hier in *Mijn leven* onderstreept de auteur zijn bewondering voor de vorst van Engeland, Schotland en Ierland, met de suggestieve en allitererende iuxtapostie van *Pace* en *Pater Patriae*, en de iuxtapostie van *tria - solus - sceptrâ*, waarbij *solus* in het versritme de volle nadruk krijgt, met hierop aansluitend de variant *unâ fronte triplex diadema*. Dat laatste gegeven wordt herhaald in *Mijn leven* 2,7 *triplici diademate ditem Iacobum*.

392-3 *tacito velut - Plantae* De plant die ongemerkt groeit en plotseling groot blijkt, is een traditioneel beeld. Horatius bezingt de roem van Marcellus als het groeien van een boom in het onmerkbaar verglijden van de tijd: *crescit occulto velut arbor aevo* (*Carm.* 1,12,45). De vergelijking komt in de context van het reizen voor bij Lipsius' reisraadgevingen in verband met de schier onmerkbare toename van *prudencia* (*Epistolae* dl. 2, no. 78 04 03; zeventiende-eeuwse vertaling overgenomen uit Frank-Van Westrienen p. 322):

Ut enim herbas, ut arbores crescere non cernimus, sed crevisse: sic factam hanc prudentiam potius, quam fieri.

Want, gelijk wy niet en sien, dat kruyden en boomen groeyen, maer dat sy ghegroeyt zijn; soo sult ghy eer mercken dat ghy voorsichtigheydt ghekreghen hebt, dan dat ghy se krijght.

Aan het beeld voegt Huygens toe dat er nauwelijks inspanning waarneembaar is. Dat is voor de groei van een plant wat vreemd, maar voor het betoog dat de taalverwerving hem bijna geen moeite kostte, relevante informatie.

395 Difficilis linguae facilem, pro tempore, lexin Het is opmerkelijk dat de auteur het Engels als een moeilijke taal beschouwt, terwijl een minder verwante taal als het Frans hem niet het minste probleem gaf. Mogelijk speelt in het oordeel een rol dat de Engelse taal buiten het eigen taalgebied nauwelijks gesproken werd en hier te lande nauwelijks beheerst werd. In ieder geval levert deze voorstelling van zaken Huygens de mogelijkheid om de moeilijkheid van de taal af te zetten tegen de, gezien de eraan bestede tijd, vlot verworven spreekvaardigheid (*OLD* s.v. *facilis* 11d).

396-7 uti jam Populo nec barbarus esse Nec procul à genio Regionis abesse viderer Beheersing van de taal (*nec barbarus esse*) en aanpassing aan de volksaard en gewoonten (*nec a genio Regionis abesse*) zijn voor Huygens belangrijke aandachtspunten in den vreemde. Ook waar de auteur de talenkennis en bereidsheid van zijn zoon Lodewijk roemt, blijken deze twee zaken prijzenswaardig: *Gallos atque Britannos Sic aditos, sic extremae Telluris Iberos, Ut civem te cuique suo sermone probaris* (2,582-4).

402-427 Bezoek aan Oxford en Woodstock, Windsor en Theobalds

Oxford, onder leiding van een gids een verplicht uitstapje in de educatiereis, bezocht Huygens een maand na aankomst in Engeland.²⁰⁰ De uitgelezen gids tijdens het weekje Oxford in juli 1618 was Eduard Meetkercke, zoon van de naar Engeland uitgeweken Adolf Meetkercke. Was zijn vader nog afkomstig uit de Lage Landen - hij was voorzitter van de Raad van Vlaanderen geweest en volgeling van Oranje - de zoon was in Londen geboren en had een theologische opleiding gevolgd in Oxford, alwaar hij thans *tutor* van Christ Church was. Naast de gids noemt Huygens ook zijn twee metgezellen, het aantal dat geheel in overeenstemming is met het latere reisvoorschrift aan zijn zoon ('de veoir l'Academie d'Oxford [...] associé d'un amy ou deux pour le plus'). De eerste was de Haagse vriend en leeftijdsgenoot Jacob de Gheyn III, met wie hij in Engeland was aangekomen en in Londen al bezoeken had gebracht aan de schilderijencollectie van wijlen prins Henry en de kunstverzameling van Arundel.²⁰¹ De andere reisgenoot is misschien Govert Brasser, zoon van de Delftse burgemeester, die enkele jaren later buitengewoon gezant in Engeland werd en in 1631 thesaurier-generaal.²⁰²

Oxford heeft op Huygens een overweldigende indruk van geleerdheid achtergelaten. Toen hij vier jaar na dato nogmaals in Engeland was maar door drukke werkzaamheden geen kans zag zijn *spes summa*, zijn liefste wens, opnieuw te bezoeken, richtte hij zich tot de academie in een statig, bijna tweehonderd verzen tellend lofdicht, dat waarschijnlijk dankzij Meetkercke ter plekke op twee bladzijden folio bij de academiedrukkerij is uitgegeven en waarvan nog altijd een exemplaar wordt bewaard in de Bodleian Library.²⁰³

De beschrijving van Oxford in *Mijn leven* concentreert zich op het hart van de academie: de Bodleian Library en de colleges. De oude universiteits-bibliotheek was

²⁰⁰Frank-van Westrienen 247

²⁰¹*Br.* 1 no. 45; Huygens aan zijn ouders, 16 juni 1618 en *Br.* 1 no. 51, Huygens aan Maurits Huygens, 14 juli 1618. Zie ook comm. op vss. 223-242.

²⁰²*Br.* 1 no. 55; Huygens aan zijn ouders, 31 aug. 1618. Zie Schutte p. 92 en 191; Bachrach 1962, pp. 149-50.

²⁰³*Gedichten* 1,262B. Worp vermeldt dat in de eerste publicatie onder het gedicht een zesregelig vers staat afgedrukt, ondertekend met E.M. Die initialen duiden op bemoeienis van Huygens' gids in Oxford. Zie verder Bachrach 1962, pp. 153-156 en *DNB* vol. 37, p. 211 e.v.

aan het einde van de zestiende eeuw jammerlijk in verval geraakt, maar door de toewijding van Sir Thomas Bodley (1545-1613) en met steun met talrijke donaties uit binnen- en buitenland in het jaar 1603 in betere staat heropend.²⁰⁴ Ten huize van de Huygensen was Bodley niet alleen bekend bij name van de bibliotheek, maar ook persoonlijk. Van 1588 tot 1596 was hij immers de Engelse vertegenwoordiger geweest in de Raad van State en in die functie stond hij, net als Sir Dudley Carleton later (zie hierboven), nauw in contact met de secretaris van dat orgaan. Uit een enkele brief die resteert van de onderlinge correspondentie spreekt een hartelijke verstandhouding.²⁰⁵ De directe rede waarmee de auteur zich in *Mijn leven* tot Bodley richt, is dan ook niet louter een stilistische verlevendiging: Huygens spreekt tot een goede vriend van zijn vader.

De beschrijving van de bibliotheek wordt gevolgd door een blik op de colleges, die in hun grote aantal en omvang Oxford volledig domineerden. De studenten kregen er gratis kost en inwoning. Dat was voor de rechtenstudent in Leiden wel anders geweest. Toen 34 jaren later zoon Lodewijk Huygens een bezoek aan Oxford bracht, was ook hij door de kostenloze studie gefascineerd:²⁰⁶

nous allasmes voir tout le jour des Colleges, en quoy toute la ville consiste, car la reste des maisons sont fort petits et sales. Il y en a 17, à sçavoir Christ-Church, Magdalen, New-College, Martin, Oriell, Allsoules, Lincoln, Wadham, St. John, University, Queens, Trinity, Corpus Christi, Pembroke, Bayly, Exeter, Jesus; outre cecy il y a 8 halls qui different des Colleges en ce que les escoliers y payent leurs depenses, là ou dans les Colleges la pluspart sont nourris des revenus du college.

De gehele dag bezochten wij de colleges, waaruit de gehele stad bestaat, want de overige huizen zijn betrekkelijk klein en smerig. Er zijn er 17, te weten Christ Church, [...] Jesus. Hiernaast zijn er 8 *halls*, die hierin verschillen van de *Colleges*, dat de studenten er betalen voor hun onderhoud, terwijl men in de *Colleges* voor het grootste gedeelte wordt onderhouden uit de kas van elk college.

Parallele teksten: appendix 24

De beschrijvingen van Woodstock, Windsor en Theobalds in *Mijn leven* beantwoorden aan het reisvoorschrift om bezoeken te brengen aan de 'maisons royales'. De gegevens hier zijn een beetje gemodelleerd omdat Theobalds in werkelijkheid al bezocht was in de eerste week na aankomst in Engeland.²⁰⁷ De genoemde paleizen liggen echter alledrie op de route Londen-Oxford en completeren de presentatie tot een modelexcursie naar Oxford.

In de beschrijving van zijn bezoek aan Woodstock brengt de auteur een contrast aan tussen de twee belangrijkste bezienswaardigheden ter plaatse. De attractie die was gebaseerd op het volksverhaal over Rosamunda, de geheime minnares van Henry II (1154-1189), lapt hij in zijn laars. (Een fraaie parallel is de wijze waarop Huygens verderop in zijn levensverhaal afrekent met de Provençaalse legende van Maria Magdalena.²⁰⁸) Men wees de toerist er op een plaatselijke bron die haar wasplaats zou zijn geweest en een onderaards gangenstelsel waarin ze zich zou hebben

²⁰⁴DNB vol 5, p. 294 e.v.

²⁰⁵Bachrach 1962, pp. 210-12.

²⁰⁶Lodewijk Huygens *The English journal*, p. 252.

²⁰⁷Br. 1 no. 45; Huygens aan zijn ouders, 16 juni 1618 en no. 52; Huygens aan zijn ouders, 29 juli 1618.

²⁰⁸*Mijn leven* 2,882-4 met comm.

schuilgehouden voor de echtgenote.²⁰⁹ In tegenstelling tot die fictie krijgt de herinnering aan Elisabeth buitengewoon grote betekenis. De protestantse prinses was hier in 1554 een jaar lang gevangen gehouden tijdens het bewind van haar katholieke halfzuster Mary. Toen die in 1558 later overleed, keerden de kansen voor Elisabeth en werd zij koningin van Engeland en Ierland. Tijdens haar lange regeerperiode, *the age of Elisabeth*, hebben verscheidene Europese machthebbers, onder wie de Spaanse vorst Filips II en verscheidene telgen van het Franse vorstenhuis, naar haar hand gedongen, maar met geen van hen liet de begeerde partij zich in. Haar bewind en leven eindigden in het jaar 1603 ongehuwd. Huygens' beschrijving van haar gevangenschap in Woodstock heeft niet alleen een dramatische, maar ook een exemplarische functie. De moed waarmee Elisabeth haar onzekere lot droeg, de trouw aan haar geloof en haar uiteindelijke bewind over een protestants Engeland zijn het toonbeeld van standvastigheid, waarin *Constanter* zich goed kon vinden. De beschrijving van haar onzekere situatie en de wisselingen van het lot is een echo van de thematiek in het vers dat Elisabeth er tijdens haar gevangenschap met houtskool op een vensterpaneel zou hebben geschreven:²¹⁰

Oh, Fortune, how thy restlesse wavering state
Hath fraught with cares my troubled witt!
Witnes this present prinsonn, whither fate
Could beare me, and the joys I quit.
Thou causedest the guiltie to be losed
From bandes, wherein are innocents inclosed;
Causing the guiltles to be strait reserved
And freeing those that death hath well deserved.
But by her envie can be nothing wroughte,
So God send to my foes all they have thoughte.

Ruim drie decennia na Huygens bezocht ook zijn zoon Lodewijk de kerker waar de heldin van het protestantse Engeland haar onzekere lot in verzen had vastgelegd. Het gedicht was toen inmiddels door de tand des tijds verdwenen, maar dat werd onverwachts gecompenseerd door een andere tekst op het raam:²¹¹

Nous allasmes voir le Chateau, qui est situé sur une montagne fort plaisamment. [...] Il y avoit pourtant de remarquable la chambre ou la Reyne Elisabeth avoit esté prisonnière et ou elle avoit escrit sur les vitres de sa main, mais a cet heure il estoit tout à fait effacé et mesme la copie qu'on en avoit tousiours tenue sur la fenestre de bois. Je trouvois icy à l'improviste la main de mon père dans la fenestre, qu'il y avoit mis 34 ans passez.

Wij gingen er [in Woodstock] het kasteel bekijken, dat fraai is gelegen op een heuvel. [...] Vooral bezienswaardig was de kamer waar koningin Elisabeth gevangen had gezeten en eigenhandig de vensters had beschreven. Op dit moment was het geheel gewist en ook de kopie ervan op het houten raam. Tot mijn verrassing vond ik op het raam wel de naam van mijn vader, die hij hier 34 jaar geleden had gezet.

²⁰⁹Het verhaal over het labyrint wordt verteld in de zestiende-eeuwse beschrijving van Engeland door Camden, p. 286. De bron van Rosamunda wordt genoemd in de reisbeschrijving van Hentzner, p. 145.

²¹⁰De hier gegeven tekst is een reconstructie op basis van Hentzners reisbeschrijving pp. 144-5. Zie ook Bachrach 1962, pp. 156-7.

²¹¹Lodewijk Huygens *The English journal*, p. 254

Windsor Castle en het koninklijk landgoed Theobalds Hall, 'un des superbes palais en Angleterre' op twaalf mijl ten noorden van Londen in Hertfordshire, beschrijft de auteur met een *comparatio*.²¹² Slechts voor de piramides van het oude Memphis hoeven de bouwwerken onder te doen. Zij zijn geen ijdele ballast die de aarde doet zuchten onder nutteloos overgewicht, maar stemmen overeen met de grootsheid van hun heren. Na de lofzang op Jacobus I en Elisabeth prijst de auteur de Britse vorsten hier dus via de architectuur.

402 Oxonij sacros [...] colles De ligging van Oxford in het golvende landschap van groene loofwouden is een terugkerend motief in Huygens' poëzie. Zijn gedichten op de universiteit van Oxford (*Gedichten* 1,262B en 3,162C) opent hij beide met het aanspreken van de heuvels: *Oxonii colles*. Hun gewijde sfeer danken de heuvels aan de Muzen, wier woonplaats Huygens niet alleen binnen de muren van de academie situeert, maar ook in het idyllische landschap dat hij elders beschreef als *Musarum uirides habitacula syluae*, de frisgroene wouden, woonoord der Muzen (*Gedichten* 1,262B vs. 5).

403 Metkerko duce, Brasserio suavi comite De formulering is een variant op de bekende Ciceroniaanse uitdrukking *virtute duce, comite fortuna* (Cic. *Fam.* 10,3,2).

403-4 et qui Geiniades famae obstruxit cum Laude Paternae De auteur geeft een parafrase van Jacob de Gheyn III, de zoon van Jacob de Gheyn II. Het *patronymicum* en het adjectief *Paternae* illustreren dat de zoon niet alleen in naam, maar ook in kwaliteit de evenknie van zijn vader was.

405-6 et millibus istis Millia librorum generosis addita donis De rijkdom van de Bodleian Library wordt benadrukt in de herhaling van *millibus-millia*. Op een even ampele wijze beschrijft de auteur verderop in het levensverhaal zijn eigen omvangrijke boekenbezit (2,1196-8).

407 Regalesque domos, quae, quot Collegia De opeenvolging van *quae, quot* duidt erop dat de vorstelijke gebouwen in Oxford allemaal colleges waren. Lodewijk Huygens schreef later dat de stad louter uit colleges bestaat: 'des Colleges, en quoy toute la ville consiste' (zie het citaat in bovenstaand commentaar).

407 gratis Het opmerkelijke gegeven dat de studenten in Oxford kosteloos konden studeren, markeert de auteur door plaatsing aan het einde van het vers.

409-10 Woodstochium [...] qui [...] carcer erat Het werkwoord *visere* heeft als object de bijzin met ingesloten antecedent *qui ... carcer erat*. De accusatief *Woodstochium* is bepaling van bestemming.

413-4 flebile Carmen, [...] Carmen De herhaling van *carmen* geeft pathos aan de droevige sfeertekening. De clausula *fleBILE carmen* is een functionele echo van Ovidius, wiens poëzie uit het ballingsoord Tomi even droef is als zijn situatie daar (Ov. *Tr.* 5,1 vs. 5):

Flebilis ut noster status est, ita fleBILE carmen

Zo droef als mijn situatie, zo droef is mijn vers

415-6 sors atra securim, sors minus atra Secures Promittebat Het enkelvoud *securis* staat voor de bijl als middel van executie, en het meervoud *secures* voor de traditionele attributen van de macht. Het woordspel is iconisch: zo dicht als de twee mogelijkheden in de onzekere toekomst bij elkaar lagen, liggen zij ook in de verwoording. Vergilius hanteert hetzelfde contrast op grotere afstand (A. 6,819-824):

Consulis imperium hic primus saevasque secures

Accipiet. [...]

Quin Decios Drusosque procul saevumque securi

Aspice Torquatam

Hij [Brutus] zal als eerste de macht van consul en de strenge bijlen

Ontvangen. [...]

En, zie, daar in de verte, de Decii en de Drusi,

En Torquatus woest met zijn bijl.

Huygens' gezochte formulering brengt het versritme in de verdrukking. De cesuur na *securim* valt samen met de grens tussen de derde en vierde versvoet, hetgeen ongebruikelijk is in de klassieke hexameterpoëzie.

417 supra sexumque virosque De topos die Huygens herhaaldelijk gebruikt voor vrouwenlof, kent verscheidene varianten. Louise de Coligny wordt door de auteur geprezen als sieraard van haar eigen sexe: *sui sexus divum decus* (1,272). Zijn echtgenote wordt geprezen als wijzer dan heel haar sexe: *supra omnem sapientia sexum* (2,367). Haar schildertalenten overstijgen die van mannen: *super sexum*

²¹²Br. 1 no. 45; Huygens aan zijn ouders, 16 juni 1618.

genio provecta virilem (2,521). Elisabeth overstijgt met haar kwaliteiten vrouw en man; zij was dan ook ongehuwd monarch.

418 *virginēā vitam cum Majestate peregit* De prepositie *cum* verbindt het leven en het koninklijke ambt, die Elisabeth beide volbracht *supra sexumque virosque*.

424-5 *tantum non inuida [...] saxis, Memphi, tuis* De combinatie *tantum non*, 'net niet' of 'bijna' (OLD s.v. *tantum* 11), is frequent in *Mijn leven*; zie 1,180 en 2,787. Het adjectief *inuida* heeft als datiefcomplement *saxis, Memphi, tuis*: de vorstelijke paleizen zijn 'bijna jaloers' op Memphis' piramides, in de zin dat ze die haast willen overtreffen.

428-483 Cambridge en Audley End

Het uitstapje naar Cambridge volgt in *Mijn leven* direct op het weekje Oxford, terwijl er in werkelijkheid ongeveer twee maanden tussen beide momenten verstreken. In die tussenliggende periode vond de ontmoeting met Jacobus I plaats waarover de auteur verderop vertelt. De aangepaste chronologie levert dubbele winst voor de presentatie. De twee academiesteden staan nu immers als een thematische eenheid bij elkaar en bovendien krijgt de passage over het luitspel dat Huygens voor de koning ten gehore bracht als belangrijkste gebeurtenis de belangrijkste plaats aan het eind van de vertelling.²¹³

Het bezoek aan Cambridge vond plaats in de eerste dagen van oktober 1618.²¹⁴ De mededelingen over de academie zelf zijn beperkt tot een beschrijving die aanleunt tegen die van Oxford. Het is dan ook niet zozeer de stad die aandacht krijgt in de beschrijving als wel de ontmoeting met twee Britse aristocraten. Sir William Heydon (1585-1627), een telg van een oud en gereputeerd adellijk geslacht uit Norfolk, diende aan het Britse hof als lid van de Privy Chamber van Jacobus' zoon Karel. De universiteit van Cambridge was zijn *alma mater*; al op 12-jarige leeftijd was hij er toegelaten tot Caius-college. Heydon was 'a worthy gentleman and valiant soldier' die als artillerie-luitenant om het leven is gekomen in de Spaans-Engelse slag bij het eiland Rhé.²¹⁵ De wijze waarop Heydon gestalte krijgt in de beschrijving, typeert hem in de eerste plaats als het toonbeeld van een gids: voornaam, welbespraakt en goed geïnformeerd geeft hij de reis de dubbele vrucht van lering door oog én oor. Dat modelbeeld ondersteunt de auteur met de inhoud van hun gesprekken, want als een stukje politieke geschiedenis vormt het verhaal over Henry een leermoment in de educatiereis. Henry (1594-1612), prince of Wales – de eerste kroonprins sinds 1530 – werd om zijn talenten en vorstelijke allure gekoesterd als de veelbelovende opvolger van zijn vader Jacobus, maar kwam tot veler verdriet al op 18-jarige leeftijd te overlijden. Die tragedie maakte in Engeland een hoos aan lijkklachten los, waarin zijn vroegtijdige dood, *mors immatura*, werd betreurd.²¹⁶ Huygens sluit bij die literaire traditie aan door het lot van Henry te beschrijven als dat van de jonge veelbelovende Marcellus (42 - 23 voor C.), wiens vroege dood een bitter eind betekende voor de dynastieke plannen van keizer Augustus.²¹⁷ Marcellus' *mors immatura*, door Vergilius vereeuwigd in het zesde boek van de *Aeneis*, keert in Huygens' poëzie bij herhaling terug, in *Mijn leven* bijvoorbeeld ook in de passage over zijn jong overleden zoon Philips.²¹⁸

²¹³*Mijn leven* 1, 484-499.

²¹⁴*Br.* 1 no. 57; Huygens aan zijn ouders, 28 sept. 1618.

²¹⁵Venn, dl. 2, p. 363.

²¹⁶Nichols, dl. 2, pp. 504-512.

²¹⁷*RE* dl. 3, p. 2764 s.v. Claudius 230.

²¹⁸Verg. A. 6,863-886. De vroege dood van zijn zoon Philips betreurt Huygens in *Mijn leven* 2,594. De dichter maakte van Vergilius passage een Nederlandse vertaling (*Gedichten* 3,4A).

De reis naar Cambridge voerde langs het 60 kilometer ten noorden van Londen gelegen paleis van Audley End waar Huygens de tweede aristocraat ontmoette. Het somptueuze landgoed, dat pas twee jaar tevoren was voltooid, behoorde toe aan de eerste graaf van Suffolk, Sir Thomas Howard (1561-1626). Bij Jacobus' troonsbestijging in 1603 was hij met die waardigheid bekleed vanwege zijn grote militaire verdiensten, onder andere bij de overwinning op de Spaanse Armada. In de gunst van de koning was hij verder opgeklommen tot *chancellor* van de academie van Cambridge en *Lord High Treasurer* in Whitehall. Wegens malversaties werd de graaf evenwel kort na Huygens' bezoek gevangen genomen, veroordeeld en tot aftreden gedwongen.²¹⁹ De auteur zet Howard echter neer als een *gentleman*. Zijn gastvrijheid, onderstreept door de met moeite verkregen toestemming om weer te vertrekken, definieert Huygens als het kenmerk van de 'sierlijkheid' en 'fatsoensnormen' in voorname kringen. Het motief zal terugkeren in de schets van zijn eigen karakter aan het einde van *Mijn leven*, waar Huygens spreekt over zijn eigen belangeloze en vrijgeveige diensten jegens anderen.²²⁰

Die aandacht voor *decorum*, passend gedrag, komt vervolgens ook weer tot uiting in de uitweiding over 'young Heyden with one hand'.²²¹ William Heydon wist zijn handicap zodanig te masqueren dat Huygens er de gehele reis geen weet van had gekregen. Meer dan een anekdote toont de kleine passage het belang van een verzorgde fysieke verschijning. Huygens' reisgenoot is een *gentleman* in zijn gehele voorkomen, van welbespraaktheid en kennis tot voorkomen.

Tegenover alle vriendelijkheid die hij op zijn reis naar Cambridge van de Britse hoveling ontving, plaatst de auteur aan het slot van de passage zijn eigen wederdiensten aan Heydon en de zijnen. De broers William en John zouden na het aflopen van het Bestand naar de Republiek zijn gekomen om te dienen in het Staatse leger.²²² Een klein spoor daarvan resteert nog in de correspondentie, wanneer Huygens in een brief aan zijn ouders vanuit Engeland (1622) verzoekt om één van hen die op weg is naar Den Haag, met de grootste welwillendheid in hun huis te ontvangen.²²³ In het levensverhaal wordt deze omgang met Heydon in ieder geval gethematiseerd tot een model van vriendschap met het mechanisme van diensten, dank en wederdiensten.²²⁴

Parallele teksten: appendix 25

432-3 sermone [...], sermone disertis Oris et - peritis Het tweede *sermone* vraagt aandacht voor de bepaling *disertis Oris - peritis* die de kwaliteit van Heydon als gids onderstreept. Soortgelijke constructies met beoogde nadruk maakt de auteur in *Mijn leven* 1,413-4 *Carmen [...]* *Carmen* en 2,998-9 *Urbe; Urbe*.

434-5 Nomine [...] duplici [...] duplici fructu [...] oculisque atque auribus hausi Dat Huygens op zijn reis naar Cambridge een goede gids had en dus leerde door zien en horen, benadrukt hij door de herhaling van het adjectief *duplex* en de explicatie daarvan in de hechte verbinding *oculisque atque auribus*. De etymologische figuur *auribus hausi* is een frequente clausula in klassieke hexameterpoëzie.

²¹⁹DNB vol. 28, p. 71 e.v.; Nichols, dl. 3, p. 487; Bachrach 1962, pp. 185-8.

²²⁰*Mijn leven* 2,1167-1181.

²²¹Nichols, dl. 2, p. 754. Het is niet duidelijk waarom Bachrach 1962 (p. 188) veronderstelt dat niet William maar diens broer John een ijzeren hand zou hebben gehad, terwijl hij zich toch baseert op de tekst in *Mijn leven*.

²²²Bachrach 1962, pp. 188-9.

²²³Br. 1 no. 157; Huygens aan zijn ouders, 12 juni 1622.

²²⁴Zie ook *Mijn leven* 2,1167-81 met comm.

436-7 non auro contra commercia puro Chara De conversatie met Heydon wordt beschreven in termen van gewin. De woordkeuze van zowel het substantief *commercias* als het adjectief *chara* passen in dat beeld.

440-2 Heu! miserande Puer [...] Fata aspera [...] Iam Marcellus eras De lotgevallen van de jong overleden kroonprins Henry vergelijkt Huygens met die van Marcellus. Daarbij citeert de auteur de verzen in de *Aeneis* waar Vergilius de *mors immatura* van Augustus' beoogde opvolger betreurt (A. 6,882-883; met Huygens' eigen vertaling, *Gedichten* 3,4A vss. 31-3):

*Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas
Tu Marcellus eris*

O ongelukkig kind,

Is 't dat ghij 'tbitter Lot eens ergens overwint,

Ghij sult Marcellus zijn.

447 Suffolcius heros Het substantief *heros*, dat Huygens regelmatig gebruikt in de betekenis 'graaf', 'markies', 'baron' etc. (bijv. *Hollandus heros* in *Mijn leven* 2,94), kan ook in letterlijke zin opgevat worden. Sir Thomas Howard, *Earl of Suffolk*, was inderdaad een van de helden in de Engelse vloot die de Spaanse Armada had verslagen. Hij was officier in de aanval op de Azoren en admiraal in de Engelse expeditie naar Cadiz (1596).

448-9 Quantis non poteram [...] Officijs deuinciri, deuinxit De modale constructie *non pateram deuinciri* wordt gevolgd door de indicatief *deuinxit* om de onvoorstelbare gastvrijheid van de Earl of Suffolk te onderstrepen. Voor de techniek zie n. 1,254-5.

451-2 tanta est generosi sanguinis ortu Gratia, tanta est ingeniti compunctio honesti Huygens karakteriseert de gastvrijheid van Suffolk als typisch voor de omgangsnormen van een hooggeborene. Het markante substantief *compunctio* (post-klassiek) is frequent in religieuze contexten, waar het staat voor 'pijn in de ziel', vandaar 'berouw' of 'wroeging' (*TLL* s.v. *compunctio*). Huygens tekent hiermee het 'gemoedsbezwaar' van de gastheer vanwege het vertrek van de gast.

454 Magnificos inter lecto splendente Tapetes Ook in de bouw van de *golden line* wordt het bed omgeven door schitterende wandtapijten.

455 Tandem exoranti veniâ vix impetratâ In een *versus spondaeicus* verbeeldt de auteur de moeite die hij zich heeft moeten getroosten om eindelijk te mogen vertrekken van Audley End.

458 ego De invoeging van het persoonlijk voornaamwoord markeert de tegenstelling tussen Huygens, die bij de eerste aanblik in vervoering geraakte, en zijn gids Heydon, voor wie Cambridge bekend terrein was. Het contrast wordt verder uitgewerkt in vs. 463-4 *Sed ... Ingenui comitis*.

458-9 quibus Tectis Tota micat, totidem rursus Palatia Regum Net als in Oxford werd het stadsbeeld van Cambridge gedomineerd door de alomanezige academiegebouwen. De overeenkomst tussen de twee steden wordt met *rursus* gemarkeerd en ook de kunstige formulering brengt Oxfords typering in herinnering: *regalesque domos, quae, quot collegia* (vs. 407).

463 Ratio rationem Spel met de verschillende betekenissen van *ratio* komt ook met iuxtapositie voor in 1,260: *ratio Rationum*.

464 Ingenui comitis Het adjectief *ingenuus* waarmee Huygens vaak iemands hoge afkomst beschrijft, lijkt in deze context de betekenis 'vrijgeboren' te dragen, zodat Huygens hem niet te lang als gids kon claimen.

468-9 iter facientibus unâ [...] mensâque sedentibus unâ De parallellie in de constructie met het tot tweemaal toe aan het verseinde geplaatste *una*, eerst als bijwoord en vervolgens als telwoord, benadrukt de nabijheid van de twee reisgenoten en dus de handige wijze waarop Heydon zijn handicap verborgen wist te houden.

474 Usu [...], usuque habitudine partâ In dit laatste, didactisch getinte vers schuilt Huygens' boodschap van de uitweiding over Heydons linkerhand: een goed vóórkomen valt door oefening aan te leren. Een vergelijkbare leerpsychologische afsluiting heeft de passage over het luitspel: *habitu sensim studioque magistris* (1,69).

475-6 non Maestus Door het verseinde valt er een nadrukkelijke pauze tussen de negatie en het adjectief dat ontkend wordt, waardoor de in litotes geformuleerde understatement accent krijgt. De markante constructie geeft een stukje taaleigen van Heydon weer, zoals de bijzin *ut prae se, de more, ferebat* bevestigt (*OLD* s.v. *fero* 9). De stijlfiguur valt thans nog steeds bij veel Engelsen te beluisteren.

477 Comis [...] comitis In het woordspel waarmee Huygens zijn reisgezel omschrijft, is het adjectief *Comis*, met lange eerste syllabe ('vriendelijk'), bepaling bij het substantief *comitis*, met korte eerste syllabe ('reisgenoot').

480 Heidonios De maximale interpretatie van het gebruik van het derivatief *Heydon-ius* is dat hier twee zoons van William Heydon genoemd worden. Maar er kunnen ook, in ruimere zin, twee leden van de familie mee bedoeld zijn. Het ontbreken van biografische gegevens maakt het onmogelijk hierover uitsluitsel te geven.

480 par nobile Fratrum De formule is los van de context gekopieerd uit Hor. S. 2,3,243.

483 Quod (Catulos odisse parum est) odere Leones Het relativum *quod* verwijst naar *crimine ingrati*, de misdaad van ondankbaarheid: niet alleen honden verafschuwen die, maar zelfs leeuwen. Voor de exemplarische dankbaarheid van honden vgl. het epigram *Deughd ontlegt* (*Gedichten* 6,273C):

Dirck pleeght ondancckaerheit en prijtse: siet hoe geestich:
Men preeckt hem, Katt en Hond zijn danckbaer voor het goed
Dat haer de Mensche doet:
Wel, seght hij, verght ghij mij die deughd, en is sij beestich?

Huygens gebruikt een *a fortiori*-argument: omdat dankbaarheid eigen is aan honden, en zelfs aan de grootste rover der dieren, de leeuw, behoort zeker de mens dankbaar te zijn.

484-499 Musiceren voor koning Jacobus

'Vergeef me, wanneer ik als een kind al te zeer heb uitgeweid over het genoeg *de gunst van vooraanstaande personen te hebben gewonnen*.' Dit zijn de woorden waarmee Huygens in een brief aan zijn ouders de uitvoerige passage afsluit waarin hij zijn ontmoeting met koning Jacobus I in geuren en kleuren vertelt. Het van Horatius overgenomen citaat, *principibus placuisse viris*, kenmerkt Huygens: op zoek naar de gunst van de groten van zijn tijd.²²⁵ Bij herhaling beschrijft de auteur in zijn autobiografie ontmoetingen met grootheden, waarbij de muziek of poëzie als 'eerste wech-bereider' niet onvermeld blijft. Aan het eind van het levensverhaal wordt de vriendschap met vorsten gethematiseerd.²²⁶

De ontmoeting met de Britse monarch is het hoogtepunt geweest van zijn Engelse educatiereis, in de eerste plaats natuurlijk vanwege diens status, maar bovendien vanwege het feit dat Huygens, musicus van Nederlandse bodem, heeft gespeeld voor een Engels gehoor. De plaatsing ervan in *Mijn leven* presenteert de ontmoeting dan ook als een climax, als sluitstuk van de gehele reisbeschrijving. In werkelijkheid speelde de gebeurtenis zich af in de tijd tussen de reizen naar Oxford en Cambridge, rond 10 september 1618. Niet alleen de chronologische manipulatie is een evidente verfraaiing. Ook de beschrijving zelf maakt het gegeven mooier dan het was, wat valt af te leiden uit de brieven hierover die naar het thuisfront werden gestuurd. Ten eerste verzwijgt *Mijn leven* dat het luitspel voor de koning te danken was aan herhaaldelijke voorspraak door Caron. Een eerste bemiddeling had de gezant ondernomen tijdens een diner met de vorst, waarbij Huygens werd geïntroduceerd als zoon van de 'premier Secretaire' van de Republiek en als bekwaam, doch niet professioneel luitspeler. Bij die gelegenheid zegde Jacobus I toe dat hij over enige dagen op het buitenverblijf van Caron te Bagshot zou zijn en daar misschien tijd had om te luisteren. Toen de vorst daar later verbleef was het nogmaals Caron die de koning interesseerde voor het spel van zijn beschermeling. Niet alleen Caron was Huygens goedgezind, ook de weersomstandigheden speelden de ontmoeting in de kaart. Door zware regenval moest de koning zijn voorgenomen jacht afgelasten en doodde hij de tijd met kaartspelen. Voorts blijft in het levensverhaal de feitelijke duur van de ontmoeting, 'une petite demie heure', onvermeld, terwijl er een samenzijn van drie dagen wordt gesuggereerd. Over de koninklijke waardering verschilt de versie in *Mijn leven* ook van het contemporaine verslag. Kreeg Huygens volgens zijn autobiografie de handen van de vorst op elkaar, in de brief aan zijn ouders schetst hij een situatie waarin de vorst ter kennisgeving van zijn genoeg af en toe welwillend zijn kaartspel onderbrak om er blijk van te geven dat het luitspel hem beviel. Een

---

²²⁵Hor. *Ep.* 1,17,35.

²²⁶*Mijn leven* 2,1167-70 met comm. Het citaat is afkomstig uit *Gedichten* 1,161C vs. 45 (*Nederlandse gedichten* no. 18), waar Huygens refereert aan zijn luitspel voor Jacobus I.

significante accentuering, ten slotte, is de toevoeging dat de Engelse vorst waardering had voor een Nederlandse musicus. Op het gebied van de hofmuziek speelde de Republiek in de zeventiende eeuw een inferieure rol ten opzichte van de toonaangevende landen als Frankrijk, Italië en de 'extraordinarise Engelsche engelachtighe musiecke'.²²⁷ Op deze landen zijn Huygens' muzikale belangstelling en contacten gericht, terwijl hij betrekkelijk ver afstond van wat in zijn vaderland verricht werd.²²⁸ Veelzeggend, maar met een bescheidenheid die ten koste ging van wat er in de Republiek gepresteerd werd, introduceerde hij zich ooit in een brief aan George Villiers, hertog van Buckingham, als éénoog in het land der blinden:²²⁹

En effet, Monsieur, c'est un Roy borgne qui vous parle au país des aveugles, et je dis aveq beaucoup de déplaisir, qu'il n'y a que moy en ces Provinces qui se mesle de ce beau mestier jusques à la composition.

Tot u, mijnheer, spreekt een eenogige koning in het land der blinden, en tot mijn spijt moet ik u bekennen dat in onze Provincies alleen ik mij in deze fraaie bezigheid bezighoud met componeren.

De triomf in de autobiografische retrospectie staat overigens in fraai contrast met Huygens' gespannen stemming vlak voor het optreden. Die heeft de jonge dichter verwoord in een Latijns vers om zichzelf moed in te spreken:²³⁰

CORAM REGE BRITANNIAE CITHARA CANTURUS

Applicat augustam Regum ter maximus aurem;
Suggere non solitos, dextra Thalia, modos.
Quid pauido prodis passu tremebunda? quis iste
Virgineo subitus funditur ore rubor?
Regius, agnosco, percellit lumina splendor,
Torpida praesenti Numine lingua riget.
Cui tamen ore loqui Batauo datur, ille Britannos
Desperet faciles in sua verba Deos?

TOEN IK VOOR DE KONING VAN ENGELAND OP DE LUIT ZOU SPELEN

De driewerf grootste der koningen leent mij het verheven oor:
Thalia, sta mij bij en geef mij een uitzonderlijke wijs.
Waarom beef je en nader je zo bedeesd? Wat is dat
Voor blos plotseling op je jonge gezicht?
Koninklijke schittering verblindt inderdaad de ogen,
En de stem stukt verbijsterd bij het zien van een godheid.
Wie het evenwel vergund is de Hollandse taal te spreken, zou zo iemand
Niet mogen hopen dat Britse goden hem goedgunstig ontvangen?

Parallele teksten: appendix 26

487 contingere manum De formulering voor 'baiser la main', gebruikt in de brief over de ontmoeting met de vorst (*Br.* 1 no. 56; Huygens aan zijn ouders, 17 sept. 1618), is overgenomen uit Verg. *A.* 11,245: *contigimusque manum*. In het gedicht dat de auteur schreef bij zijn vertrek uit Engeland heet het (*Gedichten* 1,123A vss. 6-8):

Annuït Sceptri Triados Britannae

²²⁷*Br.* 1 no. 230; G. Zuerius aan Huygens, 12 april 1624.

²²⁸Groenveld, Den Hertog pp. 108-127; Rasch 1987, pp. 105 e.v. Zie ook comm. *ad* 1,770-776.

²²⁹*Br.* 5 no. 5514; Huygens aan De Villiers, 20 okt. 1656.

²³⁰*Gedichten* 1,122C. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 121.

*Triplicis Rector; tetigit Batavum
Quâ nihil toto viget orbe majus
Dextera labrum.*

Hij die de drievuldige scepter zwaait over
De Britse drie-eenheid, heeft het goedgevonden; zijn hand
- niets machtigers bestaat er in de hele wereld -
Heeft Hollandse lippen aangeraakt.

488 Applausit Fortuna fauens Voor de woordkeuze *applausit* om de goedkeuring van het lot te omschrijven bestaat geen klassieke parallel. Des te opmerkelijker is het nog, dat hetzelfde woord binnen de korte afstand van elf verzen, in vs. 499, wederom aan het begin van het vers voorkomt. Het effect dat met de herhaling bereikt wordt, is de grote nadruk op succes: zowel van vrouwe Fortuna als van de vorst van het Britse rijk krijgt de jonge Huygens de handen op elkaar.

490-2 Praediolum [...] Caronti Regale meo pro tempore vitae Obtigerat munus Bagshot, het park en landhuis dat Jacobus I aan Caron voor het leven had geschonken, wordt met het diminutief gekarakteriseerd als een 'klein landgoed', te weten klein voor de bezoekende vorst, vgl. *angustae casae* vs. *Majestas* (vs. 495). De Franse versie in de correspondentie luidt: 'Backshut, qui est le parc et la maison dont il a fait present à Monsr. Caron' (*Br.* 1 no. 50; Huygens aan zijn ouders, 14 juli 1618).

494-5 prodire solebat. Prodiit De herhaling van het werkwoord met in het tweede lid de indicatief perfecti, wordt door de auteur bij herhaling gebruikt om nadruk te leggen op de realisatie van een voornemen. Voor andere gevallen in *Mijn leven* zie n. 1,254-5.

495 angustaeque casae [...] Majestas De lezing *augustaeque* (DE en Hofman Peerlkamp) gaat voorbij aan de gedachte dat het buitenverblijf van Bagshot, een *praediolum*, de *majestas* van de Britse vorst eigenlijk onwaardig is.

498 Quanta boni in Batauos Regis clementia! De interjectie draagt bij aan het beeld van een moeilijke opgave, omdat Engelse musici veruit superieur waren aan Nederlandse. Voor Huygens' opvatting dat Nederlanders op het gebied van de muziek een inferieure rol spelen zie comm. ad. 1,770-776.

499 nugis [...] canoris De aan Horatius (*Ars* 322) ontleende formulering gebruikt Huygens met regelmaat voor de schijnbare depreciatie van zijn eigen kunnen. Zie *Mijn leven* 1,101-2 met n.

500-521 Vrienden in Londen

Het slot van de beschrijving van de Engelse educatiereis is een rubrieksmatig overzicht van vriendschappen, zoals dat een terugkerend onderdeel van zijn reisbeschrijvingen is.²³¹ De auteur noemt in een *praeteritio* hun verdiensten en zijn dank daarvoor. In de Engelse hoofdstad ontmoette hij veel oude bekenden, onder wie zijn voormalige leraren Eglisam, Brouart en Suerius. Ook kwam hij er de familie Calandrini weer tegen, sinds lang bevriend met de Huygensen. Via hen legde hij voorts contacten met zowel de bankiersfamilie Burlamacchi als de vermaarde theoloog Marcantonio de Dominis.

De Londense vrienden die in *Mijn leven* genoemd worden, zijn die welke Huygens via de Calandrini's ontmoette. De koopmansfamilie was van oorsprong Italiaans, maar vanwege de keuze voor het protestantse geloof genoodzaakt geweest de wijk te nemen.²³² In 1567 ontvluchtten zij samen met vele andere invloedrijke families hun geboortestad Lucca. Via Genève en Frankrijk vestigden zij zich met hun handel in Antwerpen. Mogelijk dateren uit die tijd de contacten met de Hoefnagels, Huygens' familie van moeders zijde. Zowel de Calandrini's als de Hoefnagels zijn na de val van de stad vertrokken naar de Duitse vluchtelingensteden Hamburg en Stade. Terwijl Susanna Hoefnagel door haar huwelijk met Christiaan Huygens sr. in Den Haag was gaan wonen, vestigde Giovanni Calandrini zich kort voor 1603 als bankier in Amsterdam. Op één van de wekelijkse muziekavonden daar aan huis, onder leiding

²³¹Zie bijv. *Mijn leven* 2,11-20; 145-220 en 769-84.

²³²Over Giovanni (Jean) Calandrini en zijn zoons Jean-Louis en Cesare zie *Dizionario Biografico degli Italiani* 16, pp. 453 e.v.

van Sweelinck, heeft Huygens al op zevenjarige leeftijd gemusiceerd.²³³ Met de zoons was hij hecht bevriend. De oudste, Jean-Louis, of Ludovico, Calandrini, kwam geregeld in Den Haag op bezoek tot hij zich in 1612 als zakenman te Genève vestigde. Het volgende jaar zond Huygens hem een 76 verzen tellend Latijns gedicht dat getuigt van hun warme vriendschap en gezamenlijke belangstelling voor de poëzie.²³⁴ De 11 jaar jongere broer Cesare bleef iets langer in de Republiek, was een studievriend van Huygens in Leiden en vestigde zich uiteindelijk als theoloog in Londen. Aan hem richtte Huygens een klinkend huwelijksdicht.²³⁵

Ten tijde van Huygens' educatiereis hadden de Calandrini's in de Engelse hoofdstad een zeer invloedrijke positie. Cesare Calandrini was er naast De Dominis (zie hieronder) predikant van de Italiaanse gemeente. Vader Giovanni Calandrini was na zijn huwelijk met de weduwe van het hoofd van de Hollandse kerk te Londen, Catharina Regemorterus, vanuit Amsterdam naar Londen verhuisd om zijn bank te koppelen aan die van zijn broer Filippo. Hun partner was Philips Burlamacchi, puissant rijke bankier en geldschietster van de koning. Gemeenschappelijke afkomst, belangen en huwelijken hadden de twee families stevig gekoppeld. Philips Burlamacchi zelf was getrouwd met de dochter van Jean Calandrini, de jongere zuster van Cesare, Elisabeth. De oude bekenden die Huygens in Londen ontmoette, vormden daar dus een hecht, vermogend en invloedrijk internationaal netwerk van protestante Engelse Italianen met grote belangstelling voor muziek en cultuur.

Van de vriendschap met de Calandrini's getuigt een omvangrijke briefwisseling, overwegend met de leeftijdsgenoot Cesare.²³⁶ In de jaren '40 zouden Huygens' zoons tijdens hun educatiereizen de familie in Londen en de tak in Genève bezoeken. Brieven van of aan de familie Burlamacchi zijn niet overgeleverd. De naam valt evenwel herhaaldelijk in Huygens' correspondentie met anderen. Tijdens dit verblijf, en ook later, regelde Huygens bij hen zijn geldzaken.

Ten huize van Cesare Calandrini maakte Huygens kennis met Marcantonio de Dominis (1560-1624),²³⁷ de cameleontische theoloog die tot twee maal toe van religieus kamp wisselde. In het jaar 1616 was hij teruggetreden als aartsbisschop van Spalato (Split), en had hij zich begeven naar Engeland. Ten tijde van Huygens' bezoek aan Londen was De Dominis een instrument in handen van de protestantse kerk. Aangemoedigd door koninklijke schenkingen van geld en kerkelijke ambten richtte hij als predikant van de Italiaanse protestantse gemeente en sinds 1618 als deken van Windsor felle kritiek op de paus en de kerk van Rome. Nog geen vijf jaar later schaarde hij zich echter weer onder de katholieken door zijn eigen eerdere aanvallen te weerleggen.²³⁸ De theoloog is uiteindelijk toch bij de inquisitie in ongenade gevallen. In gevangenschap overleed hij en postuum werd hij verketterd. Werken, portretten en zelfs het lichaam van De Dominis zijn ostentatief op de Campo dei Fiori in Rome verbrand.²³⁹

Zijn religieuze geschuif heeft bij zowel katholieken als protestanten vele veroordelingen losgemaakt, terwijl de argumenten van het ene kamp eenvoudig door het andere werden overgenomen. Huygens' visie op De Dominis is uiteraard

²³³*Mijn jeugd* pp. 25-6.

²³⁴*Gedichten* 1,49B. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 96.

²³⁵*Br.* 1-5 *passim*. *Gedichten* 1,207B.

²³⁶Een groot deel van deze correspondentie wordt bewaard in de Universiteitsbibliotheek Leiden onder sign. Hug. 37/Calandrini.

²³⁷*Br.* 1 no. 45; Huygens aan zijn ouders, 16 juni 1618.

²³⁸Zie ook *Br.* 1 no. 132; Huygens aan zijn ouders, 2 maart 1622.

²³⁹Gegevens ontleend aan de studie van Malcolm.

protestants gekleurd: naar Engeland zou de theoloog zijn gekomen op religieuze gronden, maar zijn terugkeer naar Rome zou zijn ingegeven door financiële motieven. Vlak voordat hij Londen zou verwisselen voor Rome, sprak Huygens nog met De Dominis over diens overgang. Aan het eind legde hij hem voorzichtig voor dat er geruchten over geld rondgingen en vroeg wat daarvan waar was:²⁴⁰

Il me jura et protesta plusieurs fois devant le Dieu vivant, qu'il n'y avoit jusques au moindre esgard de mondanité en son faict, ains un zele pur et simple pour le bien de la Chrestienté. Il a tant perdu de credit chez moy que ses execrations mesmes ne sont pas capables de me le rendre croyable.

Hij verzekerde en bezwoer me herhaaldelijk bij God, dat er geen enkele werelds motief achter zijn handelen stak, maar alleen een puur en zuiver streven ten bate van het christendom. Hij heeft echter zoveel krediet bij mij verloren dat zelfs die gezworen woorden hem voor mij niet geloofwaardig kunnen maken.

501-2 nihil addere malo, Quàm, si defungar paucis, ingratus haberi Dit type *praeteritio* komt in de klassieke Latijnse literatuur voor bij Sal. Jug. 19,2: *de Carthagine silere melius puto, quam parum dicere*, over Carthago acht ik het beter te zwijgen, dan te weinig te zeggen.

504 Proprio tibi nomine Twee interpretaties zijn mogelijk. Wordt *nomine* gelezen in de betekenis 'naam', dan is de woordgroep *proprio nomine*, 'met de passende naam', de introductie van de veelbetekenende naam Caesar. (In het epithalamium op Cesare Calandrini, zie comm. hierboven, speelt Huygens ook met de naam.) Is *nomine* gebruikt in de zin van 'verdienste', dan introduceert de woordgroep 'vanwege uw verdienste, en de uwe alleen' de bijzin *quod grandis* etc. Het doorgehaalde *solo hoc* in hs. A wijst in de richting van de tweede interpretatie.

508 symmista tibi Een *summuvsth* is oorspronkelijk de benaming van iemand die samen met anderen geïnitieerd wordt. Pas in het post-klassieke Latijn komt *symmista* voor in de betekenis *fellow-priest* (LD s.v. *symmista*). Huygens noemt De Dominis 'symmista' en 'maistre confrere' van Cesare Calandrini in Br. 1 nos. 45 en 54; Huygens aan zijn ouders 16 juni resp. 16 aug. 1618.

509-11 Noster eras, venerande senex [...] Noster eras, miserande De nadrukkelijke parallelle contrasteert de twee hoedanigheden van De Dominis, eerst als vijand en vervolgens als vriend van de kerk van Rome.

511 quid ad vomitum recidiuo Toepasselijk veroordeelt Huygens de religieuze dwaling van De Dominis met een bijbelcitaat. De auteur alludeert immers op de 'dwaalleraars' zoals omschreven in 2 Petrus 2,20-2:

Want indien zij, aan de bezoedelingen der wereld ontvloten door de erkenning van de Here en Heiland Jezus Christus, toch weer erin verstrikt raken en erdoor overmeesterd worden, dan is hun laatste toestand erger dan de eerste. Het zou immers beter voor hen geweest zijn, geen kennis verkregen te hebben van de weg der gerechtigheid, dan met die kennis zich af te keren van het heilige gebod dat hun overgeleverd is. Hun is overkomen, wat een waar spreekwoord zegt: Een hond die teruggekeerd is naar zijn uitbraaksel.

Het bedoelde spreekwoord is Spreuken 26,11 (in de versie van de Vulgaat):

Sicut canis qui revertitur ad vomitum suum

Sic imprudens qui iterat stultitiam suam

Een zot die zijn dwaasheid herhaalt

Is als een hond die naar zijn uitbraaksel terugkeert.

Hofman Peerlkamps conjectuur *recidiuus*, waarmee een elliptische constructie verondersteld is, is onnodig. De lezing van de handschriften is houdbaar want *recidiuo* is datiefcomplement bij *visum est* in vs. 513.

512-3 Quâ mercede retrò labi [...] per te Erroris debellati De twee motieven om van kamp te wisselen worden stilistisch gecontrasteerd door hun respectievelijke positie aan het begin en het eind van het vers: uit financiële overwegingen, *mercede*, zou De Dominis gekozen hebben voor zijn terugkeer naar de kerk van Rome, terwijl zijn afkeer ervan hem uit eigen overweging, *per te*, was ingegeven.

²⁴⁰Br. 1 no. 142; Huygens aan zijn ouders, 8 april 1622.

514-7 Quae fuit - Quae fuit - Romae - Romae - tantum - tantum De anaforen ondersteunen de emotionele lading van de verzen.

517-8 tantum posse senem puerascere, tantum Caecutire - coruscum De tegenstellingen, optimaal uitgewerkt in de iuxtapositie *senem puerascere*, onderstrepen de onwaarschijnlijkheid van De Dominis' terugkeer tot de kerk van Rome. De lezing *posse senem tantum* (D en Hofman Peerlkamp) verliest de iuxtapositie en bovendien de nadrukkelijke anafoor *tantum ... tantum*.

520 Mortalibus aegris De Latijnse vertaling van de Homerische frase *deiloi; brotoiv*, 'armzalige stervelingen', verschijnt bij Vergilius drie maal (*G.* 1,237; *A.* 2,268; 10,274; ook in *Lucr.* 6,1). De formule komt voor in contexten waar onderscheid wordt gemaakt tussen mensen en goden. Op identieke wijze contrasteert Huygens op deze plaats.

522-558 Terugkeer in het vaderland

Op 2 november 1618 keerde Huygens terug na een reis van bijna vijf maanden. In de politieke situatie van de Republiek had prins Maurits intussen met ongemeen harde hand ingegrepen. Op de arrestatie van Oldenbarnevelt *cum suis* volgde de afzetting van zijn sympathisanten, die op alle bestuurlijke niveaus werden vervangen door getrouwelingen van de stadhouder. De dreiging van een burgeroorlog was afgewend, maar wel met een *coup d'état*.²⁴¹ De verwickelingen had Huygens op afstand gevolgd. In brieven aan het thuisfront sprak hij er zijn bezorgdheid, maar ook gematigde instemming over uit:²⁴²

Les subits changements de la Republique pardela ne m'ont point estonné, mais estourdi. Ce sont des choses au dela de m[a]capacité; je ne sçay que dire. Je revere en silence les abysmes des jugements de Dieu qui, à mon petit advis, a donné le grand coup à point, et comme *ex machina*. On attend curieusement pardeça quel pelotton ce filet fera attraper.

De plotselinge veranderingen in de Republiek hebben me niet verbaasd, maar met stomheid geslagen. Het zijn zaken die ik niet kan bevatten. Ik weet niet wat te zeggen. In stilte respecteer ik het ondoorgrondelijke besluit van God. Naar mijn bescheiden oordeel heeft Hij op het juiste moment ingegrepen, zoals *ex machina*. We zijn benieuwd hoe dit verder gaat uitpakken.

Vlak voor zijn vertrek reflecteerde Huygens over de situatie in zijn vaderland in een uitvoerig, 19 strofen tellend Latijns gedicht.²⁴³ 'Geeft gij, beschermgoden van mijn vaderland, mij bij mijn terugkeer wel een blij welkom?' vraagt de dichter zich vertwijfeld af. 'Is het fanatisme wellicht verdwenen dat eens mijn landgenoten tegen elkaar opzette? Zullen, zoals tranen mijn afscheidswaarden bevochtigen, soms opnieuw tranen mijn eerste woorden bevochtigen en wilt u, vaderland, een betraand "wees gegroet"?' De zorgen over de politieke situatie maken in het tweede gedeelte van dat gedicht plaats voor ander verdriet. De blijdschap van de terugkeer zal immers ook overschaduw worden door de confrontatie met het gemis van zijn dierbare zus Catharina. Al ziek tijdens het vertrek was zij op 18 juni komen te overlijden.²⁴⁴

Van deze omstandigheden blijkt niets in de autobiografie. De educatiereis naar Engeland is in al haar facetten een *succes-story*; ook de afsluiting ervan, de terugkomst in het ouderlijk huis, wordt eenduidig beschreven als een blijde gebeurtenis. Het is een bevreemdende constatering dat zelfs wanneer Huygens de

²⁴¹Israel 1995, pp. 433-49.

²⁴²*Br.* 1 no. 56; Huygens aan zijn ouders, 17 sept. 1618.

²⁴³*Gedichten* 1,123A. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 122 en Bachrach 1962, pp. 193-196.

²⁴⁴*Dagboek* 1618 [manu Christiani]: 18 Juny Myne lieve doghter Catharina gestorven omtrent 10 uyren; *Dagboek* 1618: 18 Jun. Catharin meurt.

zusters expliciet noemt onder de gezinsleden die hij weer in de armen sluit, Catharina's dood onvermeld blijft. Het verzwijgen van informatie over de zusters is in *Mijn leven* overigens systematisch. De lezer wordt *en passant* op de hoogte gebracht van het feit dat de auteur zusters had en wel vier.²⁴⁵ Nergens worden ze echter bij name genoemd of individueel beschreven zoals de overige gezinsleden, vader en moeder en broer Maurits. Ook over het ingrijpen van de stadhouder in de Republiek doet Huygens er het zwijgen toe in zijn autobiografie. De controversiële aard van zijn optreden dat uitmondde in de executie van Oldenbarnevelt, kan een reden zijn geweest om een expliciet standpunt te vermijden en de terugreis per 'navire de guerre' in het gezelschap van de vier Engelse afgevaardigden naar de Synode van Dordt geen enkel politiek reliëf te geven. Wat de auteur in dat verband wel accent geeft, is het feit dat hij probleemloos door de geestelijken als reisgenoot geaccepteerd werd vanwege zijn religieuze kennis. Zichzelf af te schilderen temidden van de groten van zijn tijd ('un Evesque, l'autre Doyen d'une Eglise Cathedrale, les deux autres Docteurs en Theologie et chefs de l' Université de Cambridge') blijkt ook hier een dominant uitgangspunt van de autobiografie.

Het beeld dat de auteur geeft van zijn thuiskomst is dat hij nachtenlang verslag uitbrengt aan zijn belangstellende vader. Die had de reis dan ook gepland, kende vele vrienden in Engeland en was bovendien op 30-jarige leeftijd zelf in Londen geweest om een levensgevaarlijke opdracht voor Oranje uit te voeren.²⁴⁶ De korte typering van de verhalen, over geschiedenis, gesteldheid en aanblik van de stad, onderstrepen het educatieve karakter van de reis.²⁴⁷ Even verderop worden exact dezelfde motieven beschreven naar aanleiding van zijn thuiskomst van de Italiaanse educatiereis.²⁴⁸ Als slotakkoord noemt Huygens nog een andere vrucht van het reizen: de confrontatie met het vreemde verhoogt de waardering voor het eigene. Dat geeft de auteur de ruimte om weer eens uit te pakken over zijn geboorteplaats, zoals hij dat herhaalde malen doet in zijn levensverhaal.²⁴⁹ De wens voor vrede en rust in de laatste verzen draagt bij tot het beeld van Huygens' afkeer van oorlogsgeweld dat op diverse plaatsen in de autobiografie wordt bevestigd.²⁵⁰ In dit specifieke geval kunnen de verzen tevens gelezen worden als een specifieke referentie aan het feit dat de Republiek op de rand van burgeroorlog had gebalanceerd.

Parallele teksten: appendix 27

524 Tutius De nadrukkelijke plaatsing in enjambement is een subtiële bijdrage tot het beeld van de ook in dit opzicht succesvolle reis. Huygens doet immers navraag naar een zo veilig mogelijke manier van reizen en krijgt vervolgens de unieke kans om met de Engelse afvaardiging naar de Synode van Dordrecht sloop te gaan, hetgeen de veiligheid aanzienlijk vergroot. In de briefwisseling merkt hij schertsend op dat het lot hem niet meer had kunnen begunstigen dan met de veiligheid van dit reisgezelschap 'als het spreekwoord waar is dat *non de ponte cadit, qui cum sapientia vadit*' (wie met wijsheid gaat, valt niet van de brug; *Br.* 1 no. 58; Huygens aan zijn ouders, 6 oktober 1618; voor het spreekwoord zie Walther no. 17454).

525 antiquae Dortae De stad met de oudste stadsrechten van Holland en West-Friesland krijgt hetzelfde epitheton in *Gedichten* 2,128B, vs. 14-5:

*Leniter antiquae fluctus ad moenia Dortae
Deducunt*

²⁴⁵*Mijn leven* 1,542; 834 en 2,441.

²⁴⁶*Mijn leven* 2,259-73 met comm.

²⁴⁷Zie comm. ad 1,373-401.

²⁴⁸*Mijn leven* 1,834-44.

²⁴⁹*Mijn leven* 1,830-2 (na terugkomst uit Venetië) en 2,1039-43 (na Orange).

²⁵⁰Zie *Mijn leven* 1,148-66 en de karakterschets in 2,1130-66 met comm. ad locc.

Zachtjes voeren de golven ons mee naar de muren
Van het oude Dordt.

Dordrecht heeft dan ook traditioneel het eerste stemrecht in de Statenvergadering, wat Huygens beschrijft in de *Stede-stemmen* (*Gedichten* 2,68B, vss. 1-2; *Nederlandse gedichten* no. 83; ed. De Kruyter p. 32-3):

In mijns gelijcken Schaer besitt ick 't eerste woord;
All waer 't mijn' waerde niet, dat geeft mij mijn' geboort.

529 *impare cultu* De omwille van het metrum verkozen vorm *impare* voor de gangbare ablatief *impari* komt ook voor bij Vergilius: *numero Deus impare gaudet* (*Ecl.* 9,75). Zie ook *inubere glebâ* (2,415 met n.).

534 *Reddere non mecum morituro Carmine grates* De eeuwige dank die zal spreken uit deze verzen als de maker al lang zal zijn gestorven, is een variant op het motief van de sterfelijkheid van de dichter tegenover de onsterfelijkheid van zijn poëzie en naam, zoals verwoord in het bekende slot van Ovidius' *Metamorfosen* (*Met.* 15,873-9):

*Cum volet, illa dies, quae nil nisi corporis huius
Ius habet, incerti spatium mihi finiat aevi:
Parte tamen meliore mei super alta perennis
Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum,
Quaque patet domitis Romana potentia terris,
Ore legar populi, perque omnia saecula fama,
Siquid habent veri vatum praesagia, vivam.*

Wanneer hij wil kome de dag die slechts over dit lichaam
Macht heeft, en beëindige de spanne van mijn onzekere leven.
Mijn betere deel zal voor eeuwig boven de hoogste sterren
Gedragen worden en mijn naam zal onuitwisbaar zijn.
Waar ter wereld de macht van Rome zich uitstrekt,
Zal ik door mensen gelezen worden. En alle eeuwen,
Als de voorspellingen van zieners iets waard is, zal ik leven in faam.

Verderop in *Mijn leven* varieert de auteur op het motief als hij zijn Italiaanse reisjournaal omschrijft als *post me victura papijrus*, papier dat na mij zal voortleven (1,670). Zie ook 2,1262.

535 *retrò cedentibus undis* De auteur beschrijft het aflopend tij in de monding van de Theems met het formulaire verseinde *cedentibus undis* uit Luc. 9,38.

537 *Mattiacis [...]* *arenis* Het adjectief *Mattiacus* is in het Neolatijn de gangbare aanduiding voor Zeeuws.

540 *Ego* Het pronomen markeert de splitsing van het reisgezelschap bij aankomst in Holland. De geestelijken vervolgden hun weg naar Dordt, terwijl Huygens onverminderd (*non segnius*) voortsnelde naar het ouderlijk huis in Den Haag.

541-3 *laetos, firmos vegetosque Parentes In sarta tectaque domo, et cum Fratre Sorores Amplexus* De terugkomst wordt beschreven als een groot feest in het ouderlijk huis waar alles in orde is. De zegswijze *sarta tectaque* staat voor 'in goede staat' (*OLD* s.v. *sartus*) en is wellicht metaforisch op te vatten. Over het overlijden van zijn zus Catharina zegt Huygens geen woord.

543-4 *laudem Superis de pectore grato Accinui* De dankzegging tot God beschrijft de auteur met een toespeling op Ps. 104 vs. 33. De woorden keren terug in *Mijn leven* 2,327-8, zie n. aldaar.

544-545 *pro faenore sortis Non malè depositae* De verhalen over Engeland die Huygens nachtenlang aan zijn belangstellende oude vader vertelde, worden beschreven in termen van debetrente (*pro faenore*) aan de man die de reis had gepland en bovendien niet karig bekostigd (*sortis non male depositae*).

547-8 *Placuit discrimine functo Quâ defunctus erat ausis juuenilibus* Het verbum *placuit* regeert het datiefobject *functo*: 'Het beviel de man die er [in Londen] zelf gevaar had doorstaan, te informeren naar etc.'. De bijzin *quâ defunctus erat ausis juuenilibus* is bepaling bij *Urbis*: 'de stad, waar hij in zijn jeugd vermetele daden had verricht'.

548-9 *Urbis Historiam [...]* *sortemque statumque* Christiaan Huygens sr. die in 1581 korte tijd in Londen geweest was, informeerde bij terugkomst van zijn zoon naar de geschiedenis van de stad, haar ontwikkeling (*sors*) en fysieke staat (*status*). Die drie zaken zijn niet toevallig ook aandachtspunten voor de educatiereis.

552-4 *non intellecta [...]* *Haga, tuum decus, Haga meum* Het participium *intellecta* congrueert met de herhaalde vocatief *Haga*. Kern van het subject is *decus* waarbij het eerste possessief *tuum* verwijst naar het sierlijk uiterlijk van Den Haag en *meum* refereert aan Huygens' achting voor zijn geboorteplaats, zoals Horatius zijn Maecenas omschrijft als *dulce decus meum*, mijn zoete trots (*Carm.* 1,1 vs. 2).

556 liceat florere quietae Het geslacht van het adjectief *quietae*, datiefobject bij *liceat*, wordt niet bepaald door *flos*, maar door het voorgaande *Haga*.

559-78 Tweede educatiereis. Met François van Aerssen naar Venetië.

Bij terugkeer uit Engeland is Huygens 22 jaar oud. Hoe zijn loopbaan gestalte zal krijgen, is onzeker, want een geschikte functie is vooralsnog niet voorhanden. Die situatie staat in contrast met de positie van zijn broer Maurits aan wie het ambt van Christiaan Huygens sr. in de Raad van State zal toekomen. Een jaar lang al verleende de oudste zoon assistentie bij het secretariaat van zijn bijna 70 jaar oude vader, die steeds meer gebukt ging onder de hevige gewrichtspijnen van het 'flereijn'.²⁵¹ Op 9 januari 1624 zou Maurits als opvolger worden benoemd, een maand voordat zijn vader kwam te overlijden.²⁵²

Huygens zal een langere 'flirt' met de diplomatie hebben. In de vijf jaren die voorafgaan aan zijn functie als secretaris van Frederik Hendrik in 1625 is hij diverse keren deel van een gezantschap in den vreemde. Die ambitie krijgt gestalte tijdens zijn reis naar Venetië, van 25 april tot 7 augustus 1620. De Republiek, waar stadhouder Maurits inmiddels stevig aan het roer stond en feitelijk de koers bepaalde, bereidde zich in deze periode voor op de afloop van het Twaalfjarig Bestand. Het beleid was tweeledig. Aan de ene kant werd in Duitsland, waar de Dertigjarige Oorlog (1618-48) twee jaar gaande was, steun verleend aan de protestantse tegenstanders van de keizer. Doordat daar strijd werd geleverd, zou de Spaanse dreiging op het grondgebied van de Republiek afnemen. Anderzijds werd ernaar gestreefd om de eigen positie te versterken door middel van allianties. Ten zuiden van de Alpen stond de republiek Venetië tegenover de Habsburgers en voorzag zij de invasie van een Spaanse zeemacht die over het grondgebied van de Serenissima troepen naar de brandhaard in Duitsland zou willen aanvoeren. Voor zowel de jonge als de oude republiek was in deze constellatie een verbond opportuun, en op 31 december 1619 was daartoe in Den Haag al het verdrag ondertekend, dat voor een periode van 15 jaar wederzijdse steun garandeerde indien één van de twee een openlijke oorlog aanging.²⁵³ Het hierop volgende Nederlandse gezantschap naar Venetië had tot doel om onderweg in Duitsland de protestanten min of meer aan te moedigen tot de strijd (wat catastrofale gevolgen zou hebben in de verwoestende Dertigjarige Oorlog), en vervolgens in de Lagunestad publiekelijk het verbond te bekrachtigen tussen 'de leeuw met het swaert en de leeuw met het boek', zoals P.C. Hooft dichtte met een verwijzing naar het wapen van de Zeven Verenigde Provinciën en dat van San Marco's beschermeling.²⁵⁴

Aan het hoofd van de missie stond de topdiplomaat François van Aerssen, heer van Sommelsdijk (1572-1641), voormalig ambassadeur van de Republiek aan het hof van Frankrijk.²⁵⁵ Onder Maurits' begunstiging was zijn ster in deze jaren zeer hoog gerezen. Op aandringen van de stadhouder was de geboren Brabander toegelaten tot de Ridderschap van Holland, de Gewestelijke Staten en de Staten-Generaal. Hij groeide uit tot een belangrijke partner van Maurits, met name in het buitenlandse beleid.

Op zijn beurt heeft Van Aerssen zich er sterk voor ingezet om Huygens in het zadel te helpen. De ervaren gezant was zijn grote wegbereider in de diplomatie. Het

²⁵¹Zie *Mijn leven* 1,331-336 en 2,1223-48 met comm. *ad loc.*

²⁵²Zie *Mijn leven* 2,233-4 met comm.

²⁵³Geyl pp. 165-189; De Jonge 1852, pp. 115 e.v.; Israel 1995, pp. 465-474 en Israel 2000, pp. 65-75.

²⁵⁴P.C. Hooft 1994, dl. 1, p. 472. Op 31 december 1619 was het verdrag in Den Haag ondertekend.

²⁵⁵Barendrecht; Schutte pp. 4-7; *NNBW* 3, k. 10.

gezantschap naar Venetië is daarvan het eerste bewijs, want Van Aerssen bood zijn 23-jarige buurjongen van het Haagse Voorhout de mogelijkheid om de gebruikelijke educatiereis naar Italië te maken, en bovendien benoemde hij hem vanwege zijn talenkennis in Italië tot secretaris van de ambassade.²⁵⁶ Terug in de Republiek zou hij in het *Rapport* voor de Staten niet nalaten Huygens' verdiensten te prijzen en zijn beschermeling aan te bevelen voor volgende diplomatieke ondernemingen:²⁵⁷

den welcken ick [Van Aerssen] in qualiteyt als secretaris vande ambassade hebbe gebruyct, waerinne hij hem oock met goet verstant, beleyt ende respect wonderlicken wel heeft gedragen ende gequeten, meriterende dat in voorvallende occasien bij uwe Ho. Mo. opt employ van zijnen persoon gelet worde.

Een brief die Huygens tijdens de reis aan het thuisfront stuurde, vertelt vertrouwelijk van gesprekken tussen de twee, waarin Van Aerssen als een 'patron et Mécenas' mogelijke posten in de internationale diplomatie met Huygens doornam.²⁵⁸ Bij terugkomst van Venetië zou hij zijn kandidatuur bepleiten voor de functie van secretaris in een gezantschap naar Frankrijk. Ook noemde hij de post van ambassadeur aan het Britse hof als een optie voor de toekomst: 'Il me demanda pourquoy je ne voudroye un peu jetter l'oeuil sur la place de Caron en Angleterre.' Bij zijn volgende gezantschappen naar Engeland zou Van Aerssen Huygens dan ook opnieuw in dienst nemen als secretaris.²⁵⁹ Ook de ridderslag waarmee Jacobus I hem in 1622 zou verheffen in de Engelse adelstand, was het resultaat van de bemoeienissen van Van Aerssen, die daarmee de slagingskansen wilde vergroten van het plan, dat zijn beschermeling de post van Noël de Caron na diens dood zou gaan vervullen – een plan dat naar de mogelijkheden van die tijd nauwelijks haalbaar te noemen was voor iemand van buiten de adelstand of het stedelijk patriciaat en inderdaad ook niet heeft gewerkt.²⁶⁰

Parallele teksten: appendix 28

561 fessoque seni Huygens doet het voorkomen alsof Maurits' assistentie van zijn vader voortkwam uit diens ouderdom en vermoeidheid. Over de jichtaanvallen die het werk onmogelijk maakten, zwijgt de auteur om het beeld van zijn vader niet aan te tasten. Zie hierover uitvoerig *Mijn leven* 2,1223-48 en comm. *ad loc.*

562 superet modò vita De formulering met *vita* als subject van *superet* is een variant op de gangbare uitdrukking *vitâ superare*, 'de overlevende van een partnerschap zijn' (*OLD* s.v. *supero* 5b).

563 Me Het verschil tussen het toekomstperspectief van Huygens en zijn broer wordt gemarkeerd met de nadrukkelijke plaatsing van *Me*, zoals de auteur vaker middels het persoonlijk voornaamwoord contrast aanbrengt (zie bijv. 1,340 en 540 met n.).

564-5 Patriae ciuis nec inutilis essem, Nec grauis Het streven om een publieke functie in dienst van het vaderland te bekleden is in *Mijn leven* 1,293-4 in woorden van gelijke strekking geformuleerd: *Dignus Patriâ ciuis, nec inutilis olim Sarcina*.

570 Quantum, Terra Bataua, tuo de lumine lumen De formulering, een variant op *de nomine nomen* (zie 2,541 met n.) speelt met de dubbele betekenis van *lumen*: 'schijnsel' en 'oog'. Kenmerk van

²⁵⁶*Br.* 1 no. 81; Huygens aan zijn ouders, 19 mei 1620.

²⁵⁷Van Aerssen p. 89.

²⁵⁸*Br.* 1 no. 87; Huygens aan zijn vader, [begin juli 1620].

²⁵⁹Zie *Mijn leven* 2,24.

²⁶⁰Zie *Mijn leven* 2,82-100 met comm. *ad loc.* De bewering dat het ambt van secretaris geen weg opende naar een post van ambassadeur is afkomstig van Heringa p. 81. Zie ook Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, pp. 6-9.

een gezant is dat hij een 'sprekend tafereel' is van zijn opdrachtgever, dat wil zeggen een directe afbeelding daarvan (Heringa p. 33). Dat benadrukt Huygens in de iuxtapositie *de lumine lumen*. Verder is de ambassadeur het verre 'oog'. Ambassadeur Van Aerssen is dus het oog en de waardige representant van de in voorspoed stralende republiek. In de reeks *Zede-Printen* karakteriseert Huygens een *gesant* aldus (*Gedichten* 2,1A vss. 5-8; *Nederlandse gedichten* no. 53):

Een staende licht [...]
Een Oogh op 't sien gehuert, en daerom soo verhooght,
Op 't sluymen gelaecht, op 't slapen noyt gedoocht.
Een sprekend tafereel van die hem heeft gesonden.

576 *egregiâ luenum stipante cateruâ* Van Aerssens gezantschap met in zijn gevolg een groep aanzienlijke jongelingen beschrijft de auteur in de statige woorden die Vergilius gebruikt voor koningin Dido en haar gevolg: *magna iuvenum stipante caterva* (Verg. A. 1,497).

577-8 *cum comitem, tum [...]* utibilem fortasse manu linguisque Ministrum In eerste instantie schaarde Huygens zich zonder enige functie onder het reisgezelschap. Hij was niet op voorhand de secretaris van de ambassade, maar zou daartoe door Van Aerssen in Venetië worden aangesteld (*Br.* 1 no. 81; Huygens aan zijn ouders, 19 mei 1620).

579-600 Van Den Haag naar de Alpen

Het gezantschap vertrok uit Den Haag op 25 april 1620 in een groep die inclusief gevolg bestond uit zo'n 20 personen.²⁶¹ De route naar Venetië meed vanwege het grote staatsbelang van de missie zoveel mogelijk vijandig gezind territorium. Op het traject naar Keulen werden de Zuidelijke Nederlanden omzeild, in Duitsland ging de reis over de Rijn en Main zo snel mogelijk voort en werd alleen voor langere tijd halt gehouden in de Palts en andere met de Republiek bevriende protestantse gebieden. De oversteek van de Alpen kon niet gemaakt worden via de comfortabele 'chemins plus aisez' zoals de veelgebruikte handelspas over de Brenner tussen Oostenrijk en Savoye, maar ging over de Zwitserse Splügen en een tweede pas bij Morbegno, 'des plus ennuyeux passages'.²⁶²

Zijn wederwaardigheden heeft Huygens, zoals dat gebruikelijk was, tijdens de reis vastgelegd in een journaal.²⁶³ Van dag tot dag en van dorp tot stad doet de auteur in Frans proza verslag van de route, de reistijden en de wijze van vervoer, en noteert hij bovendien allerlei observaties over de natuurlijke ligging, de politieke, sociale, economische en militaire gesteldheid van de plaatsen die passeren. *Mijn leven* geeft een dichtertelijke versie van de veelheid aan informatie in dat oorspronkelijke reisjournaal. *En route* is de versie in het levensverhaal aanzienlijk minder uitgesponnen en haakt ze aan bij het *hodoeporicon*, het literaire (doorgaans in hexameters gecomponeerde) reisgedicht dat een verslag geeft van een afgelegde route en de daarbij opgedane indrukken.²⁶⁴ Dit sinds de oudheid beoefende genre was met name onder bereisde humanisten bijzonder populair.²⁶⁵ Het poëtisch reisverslag werd niet alleen in zelfstandige gedichten beoefend, maar was ook, zoals hier in Huygens' levensverhaal, 'a favourite device' voor *variatio docta* in grotere eenheden als autobiografieën.²⁶⁶ In het tweede boek van *Mijn leven* zal de auteur zijn lezers meenemen op reis door Frankrijk.

²⁶¹De omvang van het reisgezelschap is bij benadering af te leiden uit het gegeven dat er voor de reis van Keulen naar Frankfurt 23 paarden zouden worden gehuurd (*Journaal* 1 mei), en uit de vermelding dat in Venetië 22 senatoren – dit getal werd afgestemd op de omvang van het gevolg van de ambassadeur – de gezant welkom heetten (*Journaal* 16 juni, zie appendix 31).

²⁶²*Br.* 1 no. 86; Huygens aan zijn ouders, 2 juli 1620.

²⁶³Zie mijn uitgave van Huygens' *Journaal van de reis naar Venetië* (Amsterdam, 2003). Zie ook *Mijn leven* 1,668-670 met comm.

²⁶⁴IJsewijn, *Sacré* pp. 54-8.

²⁶⁵Een schitterend overzicht geeft Wiegand 1984.

²⁶⁶IJsewijn 1973, p. 212.

Tegelijk echter geeft Huygens bepaalde gebeurtenissen tijdens de reis in de retrospectieve versie van *Mijn leven* nadruk. Zo zal hij in de passage over de heenreis zijn afdaling van de Splügenpas de exemplarische betekenis geven van jeugdige waaghalzerij, precies het perspectief vanwaaruit de 82-jarige verteller ook zijn beklimming van de Münstertoren op de terugreis gestalte geeft. Dat modellerende karakter van de autobiografische versie komt ook naar voren bij het rubrieksmatige overzicht van zijn bezigheden in Venetië. Want dan vermeldt de auteur juist datgene wat beantwoordt aan de 'leerdoelen' van een educatiereis. De commentaar op dit deel van de autobiografie maakt dan ook herhaaldelijk gebruik van Huygens' journaal, nu eens ter verheldering, dan weer ter illustratie van de modellerende uitgangspunten van *Mijn leven*, en soms gewoon omdat het een schitterend reisverslag is.

Vanuit Den Haag vertrok men in twee open en vier overdekte rijtuigen om via Utrecht en Nijmegen op 30 april in Keulen te arriveren. Na één dag rust, die Huygens besteedde aan een stadswandeling en de bezichtiging van de Dom, trok men op 2 mei verder in de richting van Frankfurt. Dit gedeelte van de reis werd wegens de dreiging van vijandige troepen en ook om financiële redenen afgelegd over water. De huur van een paard bedroeg voor dit traject immers zes *rijcxdaelders* en er waren er 23 nodig, dus besloot Van Aerssen dat er trekschuiten geregeld zouden worden.²⁶⁷

[Van Aerssen] fit louer une des Barques ordinaires couvertes, avec une autre petite decouverte, qui furent tirées par un cheval seul contre le cours rapide du Rhin; et ne cousta depuis Cologne jusqu'à Francfort que 34 *rycxdaeler*.

[Van Aerssen] liet een gewone overdekte boot samen met een kleine open schuit huren die slechts door één paard tegen de snelle stroom van de Rijn in getrokken werden. Dat kostte van Keulen tot aan Frankfurt maar 34 *rijksdaelders*.

Via Koblenz en de Loreleipassage (waar een musketschot weerklonk als een kanon en welgeteld drie echo's gaf) arriveerde men op 5 mei 's avonds in Mainz, vanwaar het over de zijrivier van de Rijn, de Main, nog één dag varen was naar de drukke handelsstad Frankfurt, 'ville marchande et traffiquée'.²⁶⁸ Hier huurde het gezelschap drie vierspannen, een bagagerijtuig en twee paarden voor de tocht naar Heidelberg, die twee dagen duurde en voerde langs de prachtige Bergstrasse.²⁶⁹

Il ne se peut rien veoir de plus beau que le chemin depuis Eberstadt jusqu'à Heidelbergh [*in marg.*: 'De Bergstraet'], qui se fait continuellement au pied des plus fertiles montagnes de l'Alemagne, de façon, qu'à gauche au sommet d'icelles il ne se void que vignobles, vers le pied que terres labourées et semées, et plus bas, à droite, que prairies fresches, vertes et longues à perte de veuë; au millieu va le chemin des coches, rebordé à deux costez d'une suite continuelle de noisiers et autres arbres fruictiers, qui semblent se rafraichir par l'agreable liqueur d'une infinité de fontaines et torrents, qui viennent gazouiller du haut en bas de ces belles montaignes.

Niets is zo mooi als de weg van Eberstadt naar Heidelberg, de Bergstrasse. De hele tijd reis je langs de voet van de vruchtbaarste bergen van Duitsland. Zo zie je links in de hoogte doorlopende wijngaarden en op de lagere delen geploegde en ingezaaide akkers. Nog lager, rechts, zag ik verse en groene weiden zover het oog reikt. In het midden loopt de koetsweg,

---

²⁶⁷ *Journaal* 1 mei.

²⁶⁸ *Journaal* 7 mei.

²⁶⁹ *Journaal* 8 mei.

aan beide zijden omzoomd door een onafgebroken rij noten- en andere fruitbomen die zich verkwikken aan het frisse water van talrijke bronnetjes en beekjes die uit deze mooie bergen naar beneden komen kabbelen.

Heidelberg, gelegen aan de Neckar, was de residentie van de Palts, het calvinistische keurvorstendom dat nauwe banden had met de Republiek. De moeder van keurvorst Frederik V, was Louise Juliana van Nassau, dochter van Willem van Oranje en dus de halfzuster van prins Maurits. Diens Duitse politiek steunde met financiële en militaire middelen de anti-Habsburgse opstelling van deze streek en van de rebellerende protestanten in Bohemen, mede om de Spaanse oorslogsdreiging bij afloop van het Bestand af te wenden van de eigen landsgrenzen. Kort tevoren, in 1619, had Frederik V van de Palts het besluit genomen om in Praag de kroon van Bohemen te aanvaarden. Nog voor de winter van 1620 zou de 'Winterkoning' echter het onderspit delven tegen de katholieke Liga en ook uit de Palts moeten vluchten naar Maurits' hof in Den Haag. Tussen deze twee gebeurtenissen, in het voorjaar van 1620, bracht Van Aerssen zijn bezoek aan Heidelberg en hield hij er gedurende twee dagen halt voor politieke besprekingen en officiële ontvangsten. Huygens besteedde die tijd aan de bezichtiging van de stad en het schitterende renaissanceslot. Hij werd er door de keurvorstin-douairière persoonlijk ontvangen, als de zoon van haar vaders oude secretaris. Ook had hij ontmoetingen met de gerenommeerde geleerden Dionysius Gothofredus, hoogleraar in de rechten, en Janus Gruterus, die hem de indrukwekkende *Bibliotheca Palatina* liet zien (waarna Huygens zich schaamde dat hij zo'n ophef had gemaakt over de Bodleian).²⁷⁰ De rijke verzameling manuscRIPTen die hij nog *in situ* bezichtigde, kwam na de val van Heidelberg in bezit van de paus en is nadien niet meer teruggegeven.

Op 11 mei ging de reis verder met een kleine 'zijstap' naar Rothenburg, 'drie dachreysen buyten de wech', voor een onderhoud met de bevelhebber van de legers van de Duitse protestantse unie, de markgraaf van Ansbach.²⁷¹ Via Stuttgart, met het schitterende renaissancehof van de protestantse hertog van Württemberg, voerde de reis verder door de heuvels en bossen van het hertogdom, 'qui nourrissent quantité d'ours sauvages, païs au reste montueux et bossu', naar de oude universiteitsstad Tübingen, waar men op 20 mei arriveerde. Huygens nam er een kijkje in de academische auditoria:²⁷²

qui sont assez gentils, mais n'approchent de loing de ceux de nostre Leiden, non plus que la Bibliotheque, où cependant y a bonne quantité de livres, que nous ne vismes qu'à la haste.

Ze ogen vrij aardig, maar halen het in de verste verte niet bij die van ons in Leiden. Evenmin als de bibliotheek, waar toch zeker een goede hoeveelheid boeken berust, die we slechts vluchtig konden bezichtigen.

De volgende dag werd op de grens van het hertogdom Württemberg en Habsburgs grondgebied Tuttlingen aangedaan met als lokale attractie de bronnen van de Donau. Al in de oudheid waren ze zo beroemd dat keizer Tiberius er een speciaal bezoek heeft gebracht.²⁷³ Voor Huygens was het uitstapje evenwel niet weggelegd:²⁷⁴

---

²⁷⁰*Journaal* 9 en 10 mei. Het deel over de ontvangst bij de keurvorstin-moeder heeft Huygens nagenoeg gekopieerd in *Br.* 1 no. 83; Huygens aan zijn ouders, 18 juni 1620.

²⁷¹Van Aerssen p. 58.

²⁷²*Journaal* 21 mei.

²⁷³Tiberius' bezoek aan de bronnen staat onder meer beschreven bij de antieke geograaf Strabo (7,292).

Il me print bien la mesme envie qu'à l'Empereur Tibere, qui, se trouvant au Lac de Constantz, destina un jour pour aller à la source de cette grande riviere; il n'y a que 4 ou 5 heures de chemin de Dutling au Schwarzwald, mais le temps me manqua et me fit mettre apart cette curiosité.

Ik voelde hier hetzelfde sterke verlangen als keizer Tiberius, toen die zich ooit bij het Meer van Konstanz [de Bodensee] bevond en er één dag voor uittrok om naar de oorsprong van deze machtige rivier te gaan. Het is vanuit Tuttlingen slechts vier à vijf uur reizen richting het Zwarte Woud, maar de tijd ontbrak me en ik zette mijn nieuwsgierigheid opzij.

Op 23 mei betrad het gezelschap Zwitsers grondgebied en de volgende dag bewonderde Huygens bij Schaffhausen de fameuze Rijnwatervallen, al waren ze volgens hem niet zo hoog als werd beweerd:²⁷⁵

nous veismes la terrible Cataracte du Rhin, qui y fait une cheute, à ce qu'on dit l'avoir mesurée, de plus de 50 toises; la hauteur ne nous sembla pas si grande, aussi croy je qu'il y auroit de la peine à la prendre exactement, n'estant bien possible d'en approcher assez pres à cause de l'impetuosité de l'eau et les rocs, au travers desquels elle vient ruër avec un bruit, capable d'assourdir une personne; On n'y void rien qu'un verd de mer extremement beau, mais couvert d'escume blanche, qui fait une poussiere mouillée, de si grande violence, qu'il n'y a moyen de se tenir à sec à l'autre bord de la Riviere, si le vent pousse aucunement. Le regard en est merveilleusement agreable, et y auroit moyen d'en faire aisement le pourtrait, à couleurs, par ce que le Cataracte demeure continuellement en mes me façon, sans presque varier d'une goutte, comme je remarquay expressement; puis les montaignes à deux costez couvertes de vignobles, d'ou le Rhin vient à sortir, donneroyent beau lustre à la peinture.

Daar zagen we de angstaanjagende waterval van de Rijn, die hier naar men zegt meer dan vijftig vadem [een kleine 100 meter] omlaag stort. Dat leek ons wat overdreven. Volgens mij is het ook erg lastig om de hoogte exact te meten want je kunt er niet dicht genoeg bij komen door de rotsen en het geweld van het water, dat daarover met een oorverdovend lawaai omlaag stort. De kleur van het water is prachtig zeegroen, onder een witte deken van schuim. De nevel stuift met zoveel kracht de lucht in, dat je met geen mogelijkheid droog kunt blijven als je aan de oever staat en er een beetje wind staat. Het is een prachtig schouwspel waar je gerust een schilderij, met kleuren en al, van zou kunnen maken, aangezien de waterval er voortdurend hetzelfde blijft uitzien en vrijwel geen druppel af- of toeneemt, zoals me speciaal opviel. Het schilderij zou nog aan schoonheid winnen door de bergen waartussen de Rijn komt aanstromen en die aan beide zijden bedekt zijn met wijngaarden..

Met uitzicht op de naderende Alpen (die de Nederlander aanvankelijk voor grote wolkenpartijen hield) begaf het reisgezelschap zich vervolgens naar Zürich. Tijdens een pleziervaart op het meer deed Huygens zich onder muzikale begeleiding tegoed aan vers gevangen forel en genoot hij van het uitzicht op de Zwitserse 'zeehaven'. De bevolking was er 'beschaafd en ordelijk als nergens anders, vooral op het gebied van de religie'.²⁷⁶ Minder lieflijk was het volgende meer, de gevreesde Walensee. Vanwege de steile bergoevers kon men hier alleen per boot verder, maar omdat ruw weer uitbleef had men in plaats van problemen een prachtig schouwspel:²⁷⁷

---

²⁷⁴ *Journaal* 22 mei.

²⁷⁵ *Journaal* 24 mei

²⁷⁶ *Journaal* 26 mei.

²⁷⁷ *Journaal* 28 mei.

nous traversames ledit lac de Walden, entierement environné et clos des Montagnes, qui ne luy donnent point de rive, ains enfoncent roide dans le lac, qui en est grandement dangereux, à cause des frequents tourbillons, descendants du haut des roches; dont il s'est veu souvent arriver du malheur, pour n'y avoir moyen d'aborder d'aucun costé. Nous eusmes beau temps, et bon vent, qui nous poussa outre en 4 heures; vismes en chemin des terribles cascades des eaux de neige, tombantes, au jugement de nous tous, de plus de deux fois la hauteur du clocher de La Haye, et ce avec un bruit espouvantable.

De Walensee wordt geheel omringd en omsloten door bergen, zonder enige oever. De bergwanden lopen er gewoon steil het meer in. Zo kunnen er gevaarlijke situaties ontstaan tijdens de hier vaak voorkomende rukwinden die van bovenaf langs de rotsen omlaag storten. Er zijn dikwijls ongelukken gebeurd, omdat je aan geen van beide zijden aan land kunt. Wij hadden mooi weer en een gunstige wind, en in vier uur waren we aan de overkant. Tijdens de tocht zagen we angstaanjagende watervallen van smeltwater, die met een vreselijk geraas neerstortten van een hoogte die naar ons aller inschatting de klokkentoren van Den Haag meer dan twee keer overtrof.

Op 29 mei trok het reisgezelschap het hart van de Alpen binnen. Graubünden was destijds een soeverein bergstaatje in Zwitserland, bestuurd vanuit de bisschopszetel Chur. Hier was de laatste grote halteplaats voor de gang over de Alpen en werden dan ook paarden gehuurd 'die beter gewend waren aan de afgronden'. De volgende dag begon de klim over de ominieuze Via Mala, een smal bergpad vol stenen, onder het dreigende geluid van de Rijn die zich in de diepte door de rotspartijen slingerde. Er deden zich geen ongelukken voor, behalve dat een van de dieren met koffers en al van het pad afgleed.²⁷⁸ In de avond bereikten ze het doorgangsdorpje Splügen aan de voet van de gelijknamige pas. Van hieruit was het nog slechts een paar uur sneeuwploegen naar de oorsprong van de 'dubbelhoornige Rijn', maar net als bij de Donau vond Van Aerssen dat er geen tijd mocht worden verloren door op zoek te gaan naar de waarheid achter Vergilius' vers over de tweevoudige bron waaruit de rivier zou ontspringen.²⁷⁹

De ce lieu il y a quelques 5 heures de chemin par neige et glace à la source du Rhin, dite Hinderrhyn; la curiosité ne me manqua point d'y aller, mais le temps; car y estants arrivez tard, Monsieur l'Ambassadeur se resolut de partir de grand matin le lendemain.

Vanaf deze plaats is het ongeveer vijf uur gaans door sneeuw en ijs naar de bron van de Rijn, de Hinterrhein genoemd. Ik wilde er graag naartoe, alleen ontbrak me de tijd. We waren namelijk laat aangekomen en mijnheer de ambassadeur had besloten om de volgende dag vroeg in de morgen te vertrekken.

580 currente rotâ De uitdrukking van Horatius gebruikt Huygens regelmatig om er vervoer per rijtuig mee aan te duiden, zie 1,137 met n.

583-4 Post Heidelbergae clivum - quadrigis Het versritme illustreert met trage spondeeën de moeizame klim bij Heidelberg en versnelt weer in het vlakkere laagland.

590-1 soli quod cedere Nilo Dicitur De vergelijking tussen de langste rivieren van Europa en Afrika is een topos in de antieke literatuur. De geograaf Mela schrijft dat de Donau in lengte alleen voor de Nijl onderdoet: *tantum Nilo minor* (2,8). Op basis van het woord *cedere* kan verondersteld worden dat

---

²⁷⁸ *Journal* 30 mei.

²⁷⁹ *Journal* 30 mei. Vergilius noemt de *Rhenus bicornis* in *Aeneis* 8,727.

Huygens een toespeling maakt op de plaats in Ovidius' *Ex Ponto* (4,10,58), waar de antieke dichter binnen een rivierencatalogus over de Donau zegt dat die juist weigert te wijken voor de Nijl:

Innumerique alii, quos inter maximus omnis

Cedere Danuvius se tibi, Nile, negat.

En ontelbare andere rivieren, en de grootste van allemaal

De Donau die weigert voor u, Nijl, onder te doen.

Dat Huygens twijfelt aan de waarheid van de opvatting kenmerkt zijn kritische houding tegenover de klassieken. Overigens zou dr. Livingstone de oorsprong van de Nijl, en daarmee de lengte van de rivier, pas in de negentiende eeuw vaststellen.

593-4 multoque lacum discrimine, multis Infamem scopulis et multo turbine Waldam Het enclytische *-que* verbindt *Tigurum* met *lacum Waldam*. Het gevaar van het meer benadrukt de auteur met de trits *multo - multis - et multo*. Het gevaar, dat hij er zelf niet ondervond, beschrijft Huygens ook in het hierboven geciteerde fragment over de Walensee uit het reisjournaal.

595-6 ubi montanos stat Churia Rhaetos Iure regens Patrio Het verbum *stat* is hier gebruikt in de zin 'bestaat nog altijd [in haar oude constitutie]' (*OLD* s.v. *sto* 15). Huygens doelt ermee op de bijzondere soevereine status van de streek. Graubünden, ook wel de Raetische Alpenrepubliek, is lange tijd zelfstandig geweest met de bisschopszetel Chur als belangrijkste stad. Pas in 1803 werd deze gemiddeld hoogste Alpenregio een kanton binnen de Zwitserse Statenbond.

597-601 Fontes [...], si non mentitur Fama, bicornes; Vos quoque, si licuisset [...] adissem! Non licuit. Zoals Huygens bij Tuttlingen naar de oorsprong van de Donau had willen gaan, wilde hij ook in Graubünden de bronnen van de Rijn zien. De traditie van de dubbelhoornige, dat wil zeggen uit twee bronnen ontspringende Rijn is geattesteerd bij Vergilius: *Rhenusque bicornis* (A. 8,727; sommige commentatoren interpreteren dit overigens als de dubbele monding van de rivier). Huygens moest het avontuur in het gebied van de Hinterrhein wegens tijdgebrek laten schieten. De indicatief *non licuit* aan het begin van het vers staat tegenover de voorgaande conjunctief *si licuisset* om het contrast te versterken tussen wens en werkelijkheid. Voor overeenkomstige gevallen zie 2,749-52 en 1155-56 met n. aldaar. Een verzameling van spel met werkwoordsvormen is gegeven bij n. 1,254-5.

601-635 De gevaarlijke afdaling van de Splügenpas

De volgende dag, nog voor het eerste licht om het smelten van de sneeuw in de middag voor te zijn, begon het gezelschap aan de zes tot zeven uur durende beklimming van de Splügenpas. Het zou een ware beproeving worden, waar de auteur meermalen op terugkwam in zijn poëzie:²⁸⁰

Doe ick langs de klippe-trappen
Op vier voeten moste trappen
Daer den afgrond nevens lagh,
Daer mijn' herssenen af klaghen
Dat sij noch een' draey af dragen
Als 't mij somwijl heugen magh.

Op het smalle, niet meer dan mansbrede pad tussen rotsen en langs afgronden heersten bittere kou, turbulente bergwinden, mist en zware sneeuwval, zelfs in de maand mei.²⁸¹ Bovendien was door een dik pak sneeuw de loop van het pad nauwelijks te volgen zodat men de hulp van gidsen, plaatselijke boeren, moest inroepen *per rompere la strada*, om de weg vrij te maken en met stokken te markeren.²⁸² Maar al die verschrikkingen waren nog kinderspel bij wat Huygens in de afdaling van de Splügenpas stond te wachten. De versie in *Mijn leven* laat zich prachtig vergelijken met die in het reisjournaal:²⁸³

²⁸⁰*Gedichten* 2,155B, vss. 19-24.

²⁸¹Dat de barre omstandigheden waarin Huygens de Splügenpas overging niet uitzonderlijk waren, blijkt uit het beroemde reisverslag van Paul Hentzner, die ook in mei (van het jaar 1599) de bergpas was overgegaan (*Itinerarium* p. 193).

²⁸²*Journaal* 31 mei.

²⁸³*Journaal* 31 mei.

Il y eut une descente d'environ la hauteur de la chapelle à la court de La Haye, couverte entierement de neige, par où Monsieur l'Ambassadeur avoit esté mené à la main, pas à pas; quelques uns des guides s'assirent tout plat et se laisserent glisser du haut en bas; je survins tost apres avec un autre Gentilhomme des nostres; Monsieur l'Ambassadeur nous cria d'en bas, qu'en deussions faire autant. Ce gentilhomme alla devant, et se laissa couler, faisant tant de droles gambades, que de derriere je jugeay qu'il s'en jouoit; mais, ayant fait le mesme pas, j'apprins bien que c'estoit l'estonnement qui l'avoit tellement esmeu en chemin; car, à la verité, pour ceux qui n'en ont point l'adresse, c'est une roideur terrible, qui vous met à bas en un clin d'oeil et vous pousse en trait d'arbaleste; dont la veuë me fut esblouïe de vistesse, et me redoublerent la frayeur certains arbres, et grosses pierres que je craignoye d'aller saluër en bas; Mais desia Monsieur l'Ambassadeur y avoit donné ordre par les guides, qui nous receurent à propos.

Op een bepaald punt was er een afdaling ongeveer zo hoog als de kapel in het hof van Den Haag, helemaal bedekt met sneeuw. Mijnheer de ambassadeur was er met ondersteuning voetje voor voetje vanaf geholpen. Van de gidsen waren er een paar gestrekt gaan zitten en zo de helling afgegleden. Daarna was ik aan de beurt, samen met een andere jongen uit het gevolg. Van beneden riep mijnheer de ambassadeur dat wij het precies zo moesten doen. Die jongen ging voorop en terwijl hij zich liet glijden, maakte hij zulke grappige buitelingen dat ik van achteren dacht dat hij er schik in had. Maar toen ik eenmaal hetzelfde had gedaan, besepte ik dat het pure schrik was geweest die hem in zijn vaart gegrepen had. Want voor mensen zonder ervaring is het een werkelijk angstaanjagend steile afdaling, waar je in een flits beneden bent en als een pijl uit een boog vooruitschiet. De snelheid verblindde mijn ogen, en nog dubbel bang werd ik door een paar bomen en grote rotsen waar ik beneden tegenop vreesde te gaan knallen. Maar gelukkig had de ambassadeur de gidsen opdracht gegeven ons keurig op te vangen.

De verschillen tussen de beide beschrijvingen laten zien hoezeer de auteur in *Mijn leven* de gebeurtenis heeft geplaatst in het exemplarische kader van jeugdige overmoed. Door in het levensverhaal te zwijgen over de gidsen die hem glijdend voorgingen, valt de nadruk op de onbezonnenheid van Huygens en zijn kompaan. Die laatste heeft om die reden ook meer gestalte gekregen, een naam – in de correspondentie van tijdens de reis komt een Van Linden voor²⁸⁴ – en bovendien het karakter van een 'stoere jongen die niet zomaar ergens voor terugdeinst'. Een derde bewerking is de toegevoegde vergelijking met Icarus, de mythologische jongeling wiens fameuze val eveneens te wijten was aan overmoed. Om de les uit het exemplum ten slotte te onderstrepen beëindigt hij de passage met een moraal. Een ieder die met een lach om de mond het verslag van zijn gevaarlijke afdaling heeft zitten lezen, moge zich de toegevoegde vermaning aan het adres van de boeren persoonlijk aantrekken en uit dit voorbeeld van jeugdige overmoed een levensles leren, die de lezer van Huygens' *Hofwijck* overigens bekend voorkomt:²⁸⁵

En laet ons op den wegh sien struijcklen by geval
Die 't niet verdient en heeft, wy lacchen om den vall.
Hoe d'ongerechtigheid haer selfs weet te bekeuren!
Wy grimmen om dien lacch als 't ons komt te gebeuren.

---

²⁸⁴Br. 1 no. 85; Huygens aan zijn ouders, 25 juni 1620.

²⁸⁵*Hofwijck* vss. 555-558.

601-3 Superandus erat - caput inter frigida condens Nubila Mons De distributie van informatie is iconisch voor de moeizame pas: na het voorop geplaatste *superandus erat* wordt het onderwerp *mons* pas bereikt na anderhalf vers waarin zware omstandigheden staan beschreven. De eigen wijze waarop Huygens met klassieke auteurs omgaat blijkt hier uit het gegeven dat de formulering *caput inter nubila condit*, die bij Vergilius tweemaal als metafoor voorkomt, te weten voor de steeds groter wordende *Fama* (A. 4,177) en voor de reusachtige Orion (10,767), in deze context van de Splügenpas juist concreet is.

604 Ardua anhelantes praerupta, angusta viarum Het gebrek aan lucht tijdens de zware beklimming op grote hoogte wordt verbeeld in de dubbele elisie van het vers. Het verseinde *angusta viarum* komt voor bij Verg. A. 2,332 en Sil. 5,149.

605 Ereptare Het *intensivum* van *erepere*, 'met moeite opklauteren', is zowel intransitief als transitief, zoals hier. Het verbum is pas in post-klassiek Latijn geattesteerd (LD s.v. *erepto*).

605-6 iuuentae Stultitiam, exemplo cuique Het relaas dat in het *Journal* nog vrij van retrospectieve betekenisgeving was, wordt hier expliciet als *exemplum* van jeugdige overmoed beschreven. Verderop bij de beschrijving van de Straatsburger Munster verschijnt het perspectief opnieuw (1,785-815). In de epiloog van het werk komt de voorbeeldfunctie van het levensverhaal, ook in negatieve zin, uitgebreid aan de orde (*Mijn leven* 2,1285-9; zie ook 2,413-29 en 2,667-9).

607 indigna relatu Het verseinde komt voor in Verg. A. 9,595.

609-11 cum paene gelu crijstallinon esset, Frigore duratâ noctu niue, - plantam Als je op de helling stond gaf het ijs je geen grip om rechtop stil te blijven staan (*figere stanti Non sineret glacies erecto corpore plantam*). Dat kwam omdat (de conjunctie *cum* is causaal) het ijs bijna kristal was geworden doordat de sneeuw in de nachtelijke kou was opgevroren.

610 figere stanti Hofman Peerlkamps coniectuur *figere* voor *frigore* (BCDE), overgenomen in Worps editie, is juist. De bevestiging komt uit de lezing van de aan Peerlkamp niet bekende kladversie A. Mogelijk onder invloed van *frigore* aan het begin van het vers kwam Huygens in de versie van B tot de verschrijving die in de afschriften standhield.

616 consideo De auteur kiest hier een merkwaardige vorm van het verbum. Gangbaar, en op deze plaats in het metrum passend, is *consido*, terwijl er voor *consideo* maar één (niet-literaire) bron bestaat (TLL 4, p.432, r. 76).

617-9 Magnanimum Iuuenem; sed cui metus ac tremor artus Concussere noui, modico trepidare tumultu Insolitos De jongeling Van Linden die Huygens voorging in de afdaling wordt beschreven als een stoere knaap (*Magnanimum*), wiens armen en benen toch (*sed*) heftig heen en weer zwaaiden van angst en beven (*metus ac tremor*), wat hem zelden overkwam bij een beetje spanning (*modico trepidare tumultu Insolitos*). Het verseinde *tremor artus* is een variant op de klassieke formulering *tremor occupat artus* (Verg. A. 7,446 en 11,424, Ov. *Met.* 3,40; zie ook *Mijn leven* 2,1235 met n.).

623 nec nitentem obuersis punctibus ensem Zelfs Huygens' degen waarmee hij in het ijs prikte, vond geen grip. *Nitentem* met lange eerste syllabe is het participium van *nitor*, 'steun vinden' (niet van *niteo*, 'blinken', met korte syllabe). Een *obversus punctus* is een steekbeweging in voorwaartse richting (OLD s.v. *obverto* 2).

626 de Sole propinquo Dezelfde gemaniëerde uitdrukking gebruikt Huygens in zijn poëzie twee maal voor de Spanjaard 'that abideth the sunne-beames from so neere' (*Gedichten* 2,152B, vs. 10 en 2,206A, vs. 3 met Huygens' Engelse vertaling in 2,206B vs. 3).

628 verso vertigine viso De duizelingwekkend snelle val wordt verbeeld in de v-alliteratie.

630 timescebam Het van *timere* afgeleide inchoativum *timescere*, 'bang worden voor', is niet geattesteerd in klassiek Latijn, al komt het compositum *pertimescere*, zoals gebruikt in het voorwoord, wel voor.

630-1 fugere et vitare studebam. Fugi, vitai felix De herhalingsfiguur met imperfectum en perfectum benadrukt de gelukkige afloop. Voor deze door Huygens herhaaldelijk gebruikte techniek zie 1,254-5 met n. aldaar.

633 Equidem ridentibus inquam Equidem benadrukt het contrast tussen de lachende boeren en de ik-persoon die de lachers heel wat minder vrolijk toelachte (*parcius arridens*) maar vermanend toesprak.

634 aliena pericula cautum Hic faciant Voor de moraal van de passage maakt de auteur gebruik van de zinspreuk *Felix, quem faciunt aliena pericula cautum*. De Latijnse hexameter verschijnt veelvuldig op 16e- en 17e-eeuwse penningen (zie Van Loon dl. 1, p. 461, en dl. 4, p. 96).

635 amare [...] amaros Het woordspel *amare-amaros* is traditioneel. In de klassiek Latijnse literatuur komt de bittere liefde herhaaldelijk voor, bijv. Pl. *Trin.* 259 *Amor amara dat*, 'liefde geeft leed', verder Pl. *Cist.* 68 en Verg. *Ecl.* 3,109-110. Huygens' toepassing van het spel wijkt in zoverre af dat de grappen waar de boeren om lachen, bitter zijn voor hemzelf.

636-680 Van de Alpen naar Venetië

Van de ijskoude Splügenpas daalde het gezelschap verder naar Chiavenna, wat letterlijk een verschil van winter en zomer was.²⁸⁶

par où fusmes estonnez, que sortant ce mesme jour de l'hiver parfait, si soudainement retombions dans un esté fort avancé, de sorte que desia fraises, cerises, roses et autres fruits s'y trouvoyent en abondance.

Het verraste ons nogal om deze dag uit het hartje van de winter te komen en hier zo'n vergevorderde zomer binnen te vallen. De rozen bloeiden, en aardbeien, kersen en andere vruchten waren in overvloed aanwezig.

Van hier zou men volgens de gangbare, gemakkelijke route langs de gehele lengte van het Comomeer in de richting van Milaan zijn verdergegaan, ware het niet dat de aanwezigheid van Spaanse garnizoenen in die streek de gemakkelijke weg verhinderde. Het enige alternatief was nogmaals een bergpas over te gaan, vanuit Morbegno over de grillige Alpi Orobic, 'waarvan de aanblik alleen al kippenvel bezorgde'.²⁸⁷ Net gekomen van de Splügenpas volgden ze dus in die richting de loop van de Mera, de bergrivier die uitmondt in het Lago di Mezzola. Dat is de noordelijke uitloper van het grote Lago di Como, genoemd naar de oude stad Comum (het huidige Como), waar Plinius de Jongere geboren was. De antieke auteur bezat enkele landhuizen rond het meer, waar hij zich ter ontspanning uit het drukke Rome terugtrok. Eén van de landhuizen stond zo dicht aan het water, dat Plinius er naar eigen zeggen zijn vishengel kon uitwerpen vanuit het slaapkamerraam.²⁸⁸ Vanaf de kop van het Comomeer trok men langs de vijandelijke Milanese vesting Forte di Fuentes het vruchtbare dal van Valtellina binnen, en werd op 1 juni het dorp Morbegno bereikt aan de voet van de laatste Alpenrug. De beklimming van deze pas viel nog zwaarder dan de voorgaande. Steil omhoog ploegde het gezelschap door de bittere kou en sneeuw naar de top, naar de *Casa di San Marco*, een berghut die bij goed weer een magnifiek panorama van Italië en Venetië's *Terraferma* bood, maar onder de bizarre omstandigheden tijdens Huygens' bezoek een levendige indruk gaf van het Behouden Huis op Nova Zembla, waar Willem Barentsz met zijn bemanning ruim twintig jaar eerder had moeten overwinteren.²⁸⁹

Au sommet de la montagne [...] commence l'estat des Venitiens et s'y descouvre l'Italie comme dans un tableau, mais ce belvedere nous fut empêché par l'espaisseur des nuës, qui nous envelopperent si drù, que la veuë se borna à moins de 15 pas de longueur; dont il s'ensuivit une froideur vehemente, qui nous eut presque fait renier le parfait esté de là bas; peu au de là, à la descente, nous entrames dans la Casa di San Marco, hostellerie ou vrayment Case, plantée dans la neige et ensevelie dans le brouillars des nuages, qui l'abandonnent rarement; viff pourtraict de l'habitation de Nova Sembla.

Bovenop de berg begint de staat Venetië en zie je Italië als in een schilderij voor je liggen. Alleen werd ons deze aanblik misgund door een dicht wolkenpak dat het zicht beperkte tot minder dan 15 passen, en ook een bittere koude veroorzaakte. We konden nauwelijks geloven dat het kort geleden nog zo zomers geweest was. Een klein stukje verder, in de afdaling, traden we binnen in de *Casa di San Marco*, een herberg, of eigenlijk een hut, verloren in het

---

²⁸⁶ *Journal* 31 mei.

²⁸⁷ *Journal* 13 mei.

²⁸⁸ Plin. *Ep.* 9,7,5.

²⁸⁹ *Journal* 3 juni.

sneeuwlandschap en gehuld in wolken die zelden optrekken: een levensechte voorstelling van de overwintering op Nova Zembla.

Na een korte rustpauze begon men aan de verraderlijk gladde afdaling, terwijl sneeuw en mist plaats maakten voor smeltwater, regen en donderbuien. Maar niets kon Huygens' blijdschap nog temperen nu hij eindelijk Italië binnenkwam. Die tegenstelling tussen de ontberingen van de reis en de warme aankomst in Italië beschrijft de auteur met een ontlening aan de passage in Vergilius' *Aeneis* waar de Trojaanse held en de zijnen na een lange reis vol moeilijkheden tot hun vreugde eindelijk hun reisdoel Italië aanschouwen. De literaire parallel maakt de werkelijkheid wel wat fraaier dan zij was, want in tegenstelling tot wat de auteur dicht over het weldadige klimaat, maakte hij de eerste drie dagen in Italië wegens voortdurende stortregens geen spoor van zomer mee.

De tocht door het vlakke land van Lombardije (het oude Cenomania) ging van Bergamo aan de uitlopers van de Alpen naar Brescia, waar het gezelschap voor het eerst sinds de aankomst in Italië een dag van warm en mooi weer beleefde.²⁹⁰ De reis werd vanuit Brescia voortgezet in de richting van het Lago di Garda, in oude tijden Lacus Benacus. In zijn reisverslag observeert Huygens de ligging van het meer temidden van de hoge bergen vanwaaruit plotseling noodweer kan opkomen dat het meer omtovert in een woeste zee. Het grillige verschijnsel, dat Vergilius al beschreef in zijn *Georgica*,²⁹¹ deed zich inderdaad voor toen Huygens er was. In zowel *Mijn leven* als het reisjournaal citeert hij het beroemde vers van de antieke dichter:²⁹²

Il se voit ceint, la pluspart, des hautes montagnes d'Italie jusqu'à devers Tirol, dont il est dangereux à naviger pour les tempestes soudaines, qui y naissent. J'y appris la verité du vers de Virgile, "Fluctibus et fremitu surgens Benace marino"; car, comme devant souper avions esté nous proumener en gondole avec la Musique sur le lac, qui estoit doux et calme autant qu'il se peut, il ne passa que 2 petites heures qu'il se leva la plus effroyable tempeste de tonnerre, esclair, vent et pluye, qu'eumes ouye de longtems, dont ce beau calme se changea soudainement en vagues orageuses au paragon d'une Mer boreale, mais aussi le temps se remit subitement vers la nuit.

Het meer wordt voor het grootste deel omsloten door hoge bergen, doorlopend van Italië tot aan Tirol. Daardoor is het gevaarlijk om met boten het water op te gaan, want uit het niets kan er storm opsteken. Persoonlijk heb ik de waarheid ondervonden van Vergilius' vers: *Fluctibus et fremitu surgens Benace marino*, 'Meer van Benacus, met bulderende golven gistend als een ware zee'. Want toen we voor het souper een gondeltochtje maakten met muzikale begeleiding, was het meer nog heel lieflijk en kalm, maar amper twee uur later raasde er een vreselijke storm, zoals we in tijden niet meer meegemaakt hadden: donder, bliksem, wind en regen veranderden de mooie kalmte tot de woeste golven van een noordelijke zee. Evengoed kwam tegen de nacht alles ineens weer tot rust.

Vervolgens trok men naar Verona. (In *Mijn leven* wordt Verona abusievelijk vóór in plaats van na Lago di Garda genoemd). De stad heeft op Huygens een verpletterende indruk gemaakt door haar natuurlijke ligging, de rijkdom aan renaissancebouwkunst en stadstuinen, schilderkunst, muzikale en literaire bedrijvigheid in de Accademia Filarmonica, en de illustere inwoners zoals de antieke schrijvers Plinius, Nepos en

---

²⁹⁰ *Journaal* 7 juni.

²⁹¹ Verg. *G.* 2,160.

²⁹² *Journaal* 8 juni.

Vitruvius, en de keizers Vespasianus, Titus en Domitianus. Bovenal bestudeert Huygens hier het best bewaarde amfitheater uit de oudheid, de beroemde Arena, die hij tot op de hoogste buitenmuur beklimt.²⁹³ Al dat moois deed hem in zijn reisjournaal concluderen dat de naam van de stad met recht is opgebouwd uit driemaal de eerste twee letters van Italiës vermaardste steden. De uitleg van het naamspel heeft hij vele jaren later gegeven in een epigram:²⁹⁴

Quid VENetos, ROMam et NAPolim visure laboras?
Unica tres visas visa VERONA dabit.

VENetië, ROME, NApels. Waarom zoveel moeite om die te bezichtigen?
In Verona heb je ze alledrie in één keer gezien.

Van Verona reisde men door naar Vicenza, de stad van Palladio's classicisme, de bouwstijl die Huygens zelf in de jaren '30 aan het Plein in Den Haag zou uitwerken als voorbeeld voor een nieuwe architectuur in de Republiek.²⁹⁵ Hij logeerde aan de Piazza dei Signori in de Loggia del Capitano, een ontwerp van de Italiaanse bouwmeester uit 1571, met uitzicht op het indrukwekkende stadhuis aan de overzijde, de Basilica Palladiana. De parel van Vicenza, Palladio's Teatro Olimpico, trof hem als ongeëvenaarde bouwkunst: 'bastiment moderne, mais à la verité tel qu'en Europe ne se peut voir chose plus belle'.²⁹⁶ Ook bewonderde hij de Italiaanse tuinarchitectuur van de Giardino Valmarana (thans de Giardino Salvi), zoals hij in Verona een bezoek had gebracht aan de Giardino Giusti. De avond voor het vertrek was het palazzo waar hij logeerde, het decor van een groots bal waar de 'gequalificeerde dames' van de stad in groten getale hun opwachting maakten, 'prachtig uitgedost in gewaden met goud en zilver, parels en juwelen'.²⁹⁷ In Padua was het wegens tijdgebrek niet mogelijk de vermaarde universiteit te bezichtigen. Op de terugweg van Venetië nam Huygens wel een kijkje in *il Bo*, waarbij hij noteerde dat de banken in de auditoria duidelijke bewijzen droegen 'van de ongemanierdheid van de studenten' en dat het gerenommeerde Anatomisch Theater 'niet in de schaduw van het onze in Leiden kon staan'.²⁹⁸ Vanuit Padua werd de reis vrijwel direct in twee trekschuiten voortgezet over de Brenta, de vaarweg naar de Venetiaanse lagune. Beide oevers boden een aaneenschakeling van voorname buitenhuizen, waaronder de door Palladio ontworpen Villa Foscari, 'La Malcontenta'. Toen, na een heenreis die van 28 april tot 13 juni exact 50 dagen had geduurd, staken zij vanuit de monding van de rivier de lagune over om bij maanlicht Venetië binnen te komen. De schoonheid van de stad beschrijft de auteur in een prachtige *praeteritio* omdat de aanblik hem zodanig verbijsterde dat hij zelfs 60 jaar later nog sprakeloos is. Geen wonder dat de auteur de oogverblindende ervaring van Venetiës kleurenspeel en licht in de spiegeling van het water beschrijft als de verblinding van Phaëton in het licht van de zon.²⁹⁹

In het slot van de beschreven heenreis noemt de auteur de diplomatieke egards waarmee de missie in de steden onder Venetiaanse zeggenschap welkom werd geheten. Uit het *Rapport* van ambassadeur Van Aerssen valt op te maken dat de

---

²⁹³Journaal 9 en 10 juni.

²⁹⁴Gedichten 7,79A. Zie Slits p. 273.

²⁹⁵Zie Blom, Bruin, Ottenheym 1999.

²⁹⁶Journaal 11 juni.

²⁹⁷Journaal 12 juni, en Van Aerssen p. 88 (appendix 29).

²⁹⁸Journaal 6 juli.

²⁹⁹Ov. Met. 2,181.

begroetingen inderdaad met veel ceremonieel gepaard gingen zoals het 'losschieten' van het geschut, geweeersalvo's vanaf de muren en klokgelui. Ontvangen door de magistratuur werd het gezantschap getrakteerd op 'costelick publicq banquet ende goede musique van stemmen ende verscheyden instrumenten'.³⁰⁰ Huygens beperkt zich in zijn versie tot een retorische *praeteritio* die uitmondt in een verwijzing naar zijn Franstalige journaal. Dat brengt enerzijds onder de aandacht dat er tijdens de educatiereis een verslag dient te worden bijgehouden, en tegelijk wijst het de lezer op het bestaan van dit specifieke verslag, waaraan de auteur getuige zijn formulering hier, zeker waarde hechtte. Niet voor niets liet hij het lezen aan grote literatoren als Daniël Heinsius en Caspar Barlaeus, en aan de Staatse ambassadeur Justinus van Nassau, de bastaardzoon van Willem van Oranje.³⁰¹ De Latijnse groet aan de lezer, die de auteur nog tijdens de reis bij wijze van introductie aan het werk toevoegde, wijst erop dat het journaal onder derden zou gaan circuleren.³⁰²

LIBELLUS LECTORI

Cum Batauis Venetas socialis dextera vireîs
 Iungeret, et geminus mutua ferra Leo:
 Tanta cui Proceres voluere negotia curae,
 Transyt has, peregrè me comitante vias.
 Hinc leuis in modicam creui cum faenore molem,
 Qualis in affixas massa voluta niueîs.
 Qui totidem pernosse volet, non visere, fineîs,
 En teneat Domini sedula scripta mei,
 Et sine dente jocos; expertes criminis horas,
 Innocuas nocteîs, et sine labe dies.
 Vidit hic, ille sciet: tulit hic, fugit ille labores;
 Quaero, cui cuius gaudia pluris erunt?
 Fallor, an ex trutina feret aequior arbiter aequa,
 Ille tulit mentem, quo tulit iste pedes;
 Sed Patrios posthac fugias praeposterus agros,
 Si pote quos nôris non adysse locos.

HET JOURNAAL TOT DE LEZER

Toen Venetië en de Nederlanden elkaar de hand reikten
 En beide leeuwen hun zwaarden verenigden in een verbond,
 Zond onze regering ter bekrachtiging van het verdrag een ambassadeur
 Naar de Lagunestad, en ben ik in zijn gevolg meegereisd.
 Licht begonnen won ik met dagelijkse bijdragen aan gewicht,
 Als een sneeuwbal die bij iedere omwenteling aangroeit.
 Wie al die plaatsen wenst te leren kennen zonder erheen te willen gaan,
 Neme deze vlijtige aantekeningen van mijn meester ter hand,
 Vermaak zonder leed, onschuldige tijden,
 Nachten vrij van zonde en dagen zonder smet.
 Hij zag het, u leest het. Hij zwoegde, u zit achterover:
 En wie heeft er het meeste plezier?
 Een eerlijke jury zal de balans in evenwicht zien.

³⁰⁰Van Aerssen p. 87-8, opgenomen in appendix 29. Over de politieke betekenis van dergelijke ontvangsten zie Heringa p 200-1.

³⁰¹Zie *Br.* 1 no. 93; Huygens aan Daniel Heinsius, 8 okt. 1620; 1 no. 355; Huygens aan Caspar Barlaeus, 4 juni 1627; Barlaeus schreef op het journaal een lofdicht, *Poemata, Pars II* (ed. Amsterdam, 1646), p. 129; 1 no. 352; Justinus van Nassau aan Huygens, 13 apri 1627. Zie ook Heringa pp. 245-8.

³⁰²*Gedichten* 1,187B. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 128.

In het hoofd volgt de lezer de schrijver op de voet.
 Maar het zal geen zin meer hebben om daarna alsnog het vaderland te verlaten
 Want u heeft zonder er geweest te zijn het buitenland al leren kennen.

637 torrentibus undis Het verseinde is frequent in de klassieke hexameterpoëzie (bijv. Ov. *Pont.* 2,3,21; Mart. 10,85,3; Sil. 6,200).

638 te deinde, [...] Comane [...] lacus, viso cursim Binnen de ablativus absolutus *te viso* wordt het pronomen uitgelegd door de vocatief *Comane lacus*. De antieke benaming voor het huidige Lago di Como is overigens *Lacus Larius* of *Comensis*. Het bijwoord *cursim* geeft aan dat de reis niet zuidwaarts de oever van het meer volgde in de richting van Milaan, maar slechts de noordzijde passeerde in de oostelijke richting van Valtellina.

639 Tellinia Tempe Het toponiem *ta*; *Tevmphi* is oorspronkelijk de naam van het dal van de rivier de Peneus in Thessalië, maar wordt overdrachtelijk gebruikt voor elke vallei die gekenmerkt wordt door idyllische schoonheid, dus met recht voor het dal van Valtellina, 'païs parfaitement beau, fertile et riche' (*Journal* 1 juni). Met dezelfde connotatie noemt Huygens het Haagse Voorhout *Batava Tempe* en zijn buitenplaats Hofwijck *Vitaulia Tempe* (2,653).

646 augusto clarum cognomine Marci Nempe Casam Het substantief *culmen* heeft twee bijvoeglijke bepalingen, *supremum* en *clarum*. Het laatste adjectief wordt nader bepaald door *augusto cognomine* met de explicatie *Marci Nempe casam*, 'beroemd om zijn verheven bijnaam, te weten Casa di San Marco'.

646-7 Casula est - omni Perua ventorum - procellae Perua heeft als datiefcomplement *omni procellae*, dat nader wordt uitgewerkt met de genitieven *ventorum*, *Pluuiæ Niuiumque*. De ironie die ontstaat door de tegenstelling tussen het verheven register *augusto cognomine Marci Nempe casam* en het laatdunkende vervolg *casula est - procellae*, wordt versterkt door een intertextueel spel. Huygens' beschrijving van de *Casa di S. Marco* als een hutje bovenop de Alpentop waar alle winden vrij doorheen waaien, is immers een omkering van Ovidius' beeld van het huis van Invidia, gelegen in een diep dal waar nooit de wind waait (*Met.* 2,760-4):

*Domus est imis in vallibus huius
 Abdita, sole carens, non ulli pervia vento.*

Haar huis ligt verborgen in een diep dal,
 Waar de zon nooit komt en geen enkel zuchtje wind waait.

648-9 non tam facili certè quàm fertur Averni Descensus, tamen est lentè descendere coeptum Het hoofdwerkwoord *descendere* heeft als bepaling de woordgroep *non tam facili* [sc. *descensu*], *quam - Descensus*. De ellips van het substantief moet dus worden aangevuld vanuit de bijzin. *Tamen* contrasteert de beschreven moeilijkheid van de weg met het besluit om te gaan afdalen. Huygens' beeld van de afdaling als moeilijker dan die naar de onderwereld is een allusie op de woorden van de Sybille van Cumae, gericht tot Aeneas vlak voor het betreden van de onderwereld: *facilis descensus Averno*, 'eenvoudig is de afdaling naar de onderwereld' (Verg. *A.* 6,126). De auteur past op speelse wijze een metaforisch te duiden uitdrukking uit de klassieke literatuur letterlijk in, net als bij vss. 601-3 (zie n. aldaar). De Alpenpassen hadden overigens beruchte bijnamen. Eén ervan, de Gothard, heette de *Via dell'Inferno*.

650-1 passis grauiora [...] Italiam. Italiam [...] Italiae De nabijheid van Italië beschrijft Huygens met een kunstige koppeling van twee plaatsen uit de *Aeneis*. Het eerste citaat (Verg. *A.* 1,199: *O passi graviora*) is genomen uit de passage waarin de Trojaanse held zijn makkers, geteisterd door diverse rampen, moed insprekt en hun het reisdoel voor ogen stelt dat een eind aan hun omzwervingen zal maken: Italië. Het citaat gebruikt Huygens ook in *Gedichten* 3,36C vs. 4; 3,120B vs. 21; 3,223C vs. 36; 8,131C vs. 15. Het tweede citaat is ontleend aan de passage waar de Trojanen tot hun vreugde de eindbestemming daadwerkelijk voor het eerst in zicht krijgen (Verg. *A.* 3,522-4):

[...] *videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
 Italiam laeto socii clamore salutant.*

[...] Daar zien wij
 Italië. Italië! roept Achates als eerste
 Italië! groeten zijn makkers met uitgelaten gejuich.

651-3 Italiam, Italiam [...] Italiae [...] facies aestiua beault Laetitiâ, hijberno nuper torpore rigentes Voor de warmte van Italië gebruikt de auteur warme a- en ae-vocalen terwijl hij de koude verbeeldt in kille e- en o-klanken en een rillende r-clustering.

655-6 quàm Veronae Romanâ tantùm, si fortè, minor Majestas De grandeur van Verona wordt verbeeld in een statig vers met een traag ritme en de uitzonderlijke sequentie van twee keer een vijfde

voet met een spondee. De paradoxale iuxtapositie van *minor* en *majestas* heeft bovendien een speels effect.

657 fremitu surgens Benace marino De typering is ontleend aan Vergilius' *Laus Italiae* in het tweede boek van de *Georgica: Fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino* (Verg. *G.* 2,160). Opvallend is dat Huygens in het reisjournaal en in *Mijn leven* dezelfde variant in het citaat aanbrengt: *surgens* in plaats van Vergilius' *adsurgens*. Het vers wordt in vele reisbeschrijvingen aangehaald, bijv. in Hentzner, *Itinerarium* p. 197.

658 etiam nobis Dat het kan spoken op het Lacus Benacus, is in de oudheid door Vergilius geconstateerd (zie n. 657), en ook Huygens (*etiam nobis*) werd het gewaar.

659 placido pellacia ponto Het bedrog van de verleidelijk kalme zee is een frase van Lucretius: *subdola cum ridet placidi pellacia ponti*, 'wanneer de kalme zee haar verradelijke vriendelijke gezicht toont' (Lucr. 2,559). De frase komt terug in Lucr. 5,1004 en wordt door Servius aangehaald in zijn commentaar op Verg. *G.* 4,442.

661 clarae Patauinæ Palladis arces Het verseinde *Palladis arces* komt voor in Verg. *A.* 11,477 en Ov. *Met.* 2,712. Huygens gebruikt het in *Gedichten* 2,321B vs. 5 en 3,310E vs. 3.

663--8 Singula [...] quantis [...] Singula [...] quot singula [...] quot omnis [...] Quanto [...] Omnia De overvloed aan ontvangstceremonieel in elke stad beschrijft de auteur uiterst nadrukkelijk om vervolgens te kunnen wijzen op het Franse reisjournaal. De anafloor van *Singula* aan het begin van de opeenvolgende vss. 663-4 heeft ertoe geleid dat het eerste van de twee verzen is weggevallen in de kopieën D en E.

665 aduentum fuerint gratata De perifrastische constructie met een perfectumvorm van *esse* in plaats van het praesens (i.c. *gratata sint*) komt ook in klassiek Latijn voor (*OLD* s.v. *sum* 21b). Huygens gebruikt dezelfde constructie in 2,1039 *spectatum fuerat* (zie n. aldaar). De constructie met het object *aduentum* is gemaakt naar analogie van Vergilius *A.* 5,40: *gratatur reduces*, 'hij toont zich verheugd dat ze zijn teruggekeerd' (zie ook *OLD* s.v. *grator*).

674 Maris magni magnam caput [...] Urbem De typering van Venetië als *caput maris* is traditioneel. Lipsius kenmerkt de stad, wier macht zich vooral over de Middellandse Zee uitstrekte, in zijn reistractaat over Italië als *Domina maris*, 'beheerster der zee' (*Epistolae* dl. 2, no. 78 04 03; zeventiende-eeuwse vertaling is opgenomen in Frank-Van Westrienen p. 324).

677 de te tali tantâque silenti De woordfiguur *tali tantâque* is bij Huygens frequent in encomiastische context. De Engelse geleerde Francis Bacon wordt in de jeugdbiografie bijvoorbeeld geprezen als *tali tantoque sapiente* (*Fragment* p. 115). Voor de loftopos van de *praeteritio* zie 1,501-2 met n.

678-80 quo te juuenem ferijsse stupore, Quaeque [...] tenebrae [...] abortae, Non es nescia, crede senem non destupuisse Het samengestelde verbum *destupuisse* is geen klassiek Latijn maar een nieuwvorming die speels inhaakt op het voorgaande *stupore ferijsse*. (Op dezelfde wijze gebruikt de auteur het neologisme in *Gedichten* 7,13D vs. 5.) Op gelijk niveau als de voorgaande imperatief *Da veniam* vormt *crede senem non destupuisse* de kern van de zin. Bepalingen bij het hoofdwerkwoord zijn *stupore* en *tenebris*, met ieder een relatieve bijzin, respectievelijk *quo te juuenem ferijsse* en *quae oculis per tantum lumen abortae*. (In beide gevallen is het antecedent in de bijzin geplaatst.) De ACI *te ferijsse* in de eerste bijzin wordt aangestuurd vanuit *non es nescia*. In de tweede bijzin is *quae tenebrae* subject in de nominatief en hier kan *non es nescia* dus niet in de syntaxis betrokken worden. De inconsequente tweede bijzin is dan ook een ingevoegd citaat, met eigen syntaxis. Voor het door de waterspiegeling versterkte licht van Venetië ontleent de auteur Ovidius' vers over de verblinding van Phaëton in zijn vaders zonnnewagen (Ov. *Met.* 2,181):

Suntque oculis tenebrae per tantum lumen abortae.

En Phaëtons ogen raakten verblind door zoveel licht.

681-720 Het diplomatiek ceremonieel in Venetië

Het protocol in Venetië wilde dat aan de komst van een diplomatieke delegatie aanvankelijk geen ruchtbaarheid gegeven werd. Pas na enkele dagen volgde er een officiële welkomstceremonie, waarin de republiek nadrukkelijk uiting gaf aan de door haar toegekende status van het gezantschap. Ter voorbereiding op die grote gebeurtenis is Huygens de dag na aankomst in de stad – hij was inmiddels door Van Aerssen aangesteld als secretaris – uitgestuurd naar de doge, Antonio Priuli, om te informeren naar de te volgen procedure voor de officiële ontvangst. Die ontmoeting laat zich tot in detail terugvinden in het journaal:³⁰³

³⁰³*Journaal* 14 juni. De versie van Van Aerssen is opgenomen in appendix 30.

Le 14e, Dimanche, Monsieur l'Ambassadeur fut salué par quelques uns de la Nation, et apres disner m'envoya baiser les mains au grand Doge ou Prince de la Republique, pour entendre, quand et comment il plairoit à sa Serenité de le faire recevoir et luy donner audience. J'allay le trouver dans son Palais de San Marco, et luy fis mon message dans sa sale, où il estoit assis dans son siege Ducal, relevé à deux marches. Il m'embrassa amiablement à l'abord, remercia Monsieur l'Ambassadeur de l'honneur qu'il luy faisoit, se rejouïssoit de son heureux arrivement en cette ville, ou il devoit s'asseurer d'estre aussi bien venu que jamais Ambassadeur qui fut, comme celui qui estoit venu confirmer une si heureuse et souhaitable ligue, entre ces deux Republiques, laquelle de son costé il nous osoit assurer, que seroit saintement et inviolablement observée pour tout jamais, à la seureté de l'un et l'autre Estat, et la propulsion de leurs communs ennemis. Suivant quoy desia l'ordre avoit esté donné de le recevoir et honorer au pair d'aucun Ambassadeur du plus grand Roy du monde; faisant toutefois supplier Monsieur l'Ambassadeur, qu'il luy pleust avoir patience jusqu'à Mardi, pour devoir estre le lendemain, Lundi, empesché aux solemnitez de la feste de Santo Vito.

De 14e, zondag, kreeg mijnheer de ambassadeur bezoek van enige landgenoten. Na het middagmaal zond hij mij uit om de grote doge, of prins van de republiek, de hand te kussen en te vernemen wanneer en hoe het Zijne Sereniteit behaagde hem welkom te heten en audiëntie te verlenen. Ik begaf mij naar het Palazzo Ducale bij San Marco en bracht hem de boodschap over in zijn eigen vertrek, alwaar hij gezeten was op de dogetroon, geplaatst op een verhoging van twee treden. De doge omarmde me eerst vriendelijk en sprak vervolgens zijn dank uit voor alle eer die mijnheer de ambassadeur hem aandeed. Verheugd over zijn voorspoedige aankomst in Venetië liet hij hem verzekeren hier welkom te zijn als geen enkele ambassadeur ooit eerder, aangezien hij was gekomen om zo'n heuglijk en wenselijk verbond tussen de twee republieken te bekrachtigen. Van zijn kant, zo bezwoer hij, zou het voor altijd heilig en onschendbaar nageleefd worden, tot veiligheid van elk der beide staten en ter afschrikking van hun gemeenschappelijke vijanden. Dienovereenkomstig was reeds verordonneerd hem op gelijke wijze te ontvangen en eren als een ambassadeur van de grootste koning ter wereld. De doge liet mijnheer de ambassadeur evenwel verzoeken geduld te betrachten tot dinsdag, omdat hij maandag verhinderd was in verband met de plechtigheden rond het feest van San Vito.

De versie in *Mijn leven* geeft het glorieuze moment extra gewicht door de doge een welhaast goddelijke verschijning aan te meten en diens woorden weer te geven in de directe rede van een zeer hoog register. Een tweede bewerking is de wijze waarop de auteur zichzelf portretteert. De autobiografie benadrukt immers dat Huygens de gunst van de doge voor zich wist te winnen door hem in diens moedertaal tegemoet te treden. Het belang dat de auteur hecht aan de beheersing van vreemde talen, was al onderstreept bij de Engelse reis en zal bij zijn ontmoetingen met Leopold Willem aan het hof in Brussel en Lodewijk XIV in Parijs opnieuw onder de aandacht worden gebracht.³⁰⁴

De officiële ontvangst in Venetië was een uitvoerig, traditierijk en gevoelig diplomatiek ceremonieel, dat uiting gaf aan de toegekende status van de bezoekende overheid.³⁰⁵ Op de voor de plechtigheid vastgestelde dag begaf het gezantschap zich naar een klooster op een nabijgelegen eiland buiten de stad. Daar werd de ambassadeur voor het eerst officieel namens de *Serenissima* welkom geheten.

³⁰⁴*Mijn leven* 1,392-401 met comm. (Engeland); 2,726-7 (Brussel) en 2,773-9 (Parijs).

³⁰⁵Heringa pp. 198-209.

Gezanten van gekroonde hoofden werden ontvangen door senatoren (*nobili di pregadi*), gezanten van een lagere rang door assistenten van de senatoren, jonge mensen die nog geen hoge ambten hadden bekleed (*nobili di sotto pregadi*). Naast de kwaliteit werd ook het aantal leden van het ontvangstcommittee afgestemd op de gezant en zijn gevolg. Voor ambassadeurs van koningen waren er meestal zestig senatoren.

De plaats die de Republiek der Verenigde Provinciën zich aan het begin van de zeventiende eeuw temidden van de mogendheden verwierf, liet zich afmeten aan haar status binnen het diplomatieke verkeer. Handig manoeuvreren had erin geresulteerd dat in het jaar 1609 de soevereiniteit der zeven gewesten werd erkend door de koninkrijken Engeland en Frankrijk en de republiek Venetië. Staatse ambassadeurs werden daar ontvangen volgens het ceremonieel dat werd toegekend aan ambassadeurs van soevereine staten. In de hierop volgende jaren was het voor de Staten-Generaal een zaak van belang om deze verworven erkenning bekrachtigd te zien: zij wilden in zaken van ceremonieel op dezelfde voet behandeld worden als de gekroonde hoofden.

Het belang van die erkenning laat zich terugvinden in Huygens' gedetailleerde beschrijving van het welkomstceremonieel. Breed meet hij in de woorden van de doge uit welke rang aan het Staatse gezantschap door de Venetianen is toegekend. (Dit is de enige van de drie door Huygens gestelde vragen die in het antwoord van de doge ter sprake komt.) En uitvoerig doet hij verslag van de plechtige behandeling, die tot tevredenheid van de Staten-Generaal werd toegekend 'met gelijke ceremonien ende eer als aende ambassadeurs vande hoochste qualiteyt'.³⁰⁶

In het klooster van San Giorgio in Alga, het eilandje in de lagune dat ook voor het eerste gezantschap van de Staten naar Venetië onder leiding van Cornelis van der Myle (1609) de plaats voor de openingsceremonie was geweest, maakte Van Aerssen met zijn gevolg op de tweede dag na Huygens' bezoek aan de doge zijn opwachting. Hier kwamen vanuit de stad de Venetiaanse senatoren hen tegemoet. Hun scharlaken tabbaards markeerden hun hoge status. Een opvallende afwijking in *Mijn leven* ten opzichte van het reisjournaal is het getal der senatoren. Tegenover de 22 gondels met evenveel senatoren in het journaal – Van Aerssen noemt er overigens 26 – worden er in de autobiografie maar liefst tienmaal zes genoemd.³⁰⁷ Dat aantal strookt niet met de werkelijkheid. Uit het journaal blijkt dat er 'eigenlijk een aantal van zestig senatoren uitgenodigd was, maar dat het grootste deel van hen het water niet had durven opgaan uit angst voor dreigend noodweer'.³⁰⁸ De reden van de verfraaiing in de autobiografie is de aanpassing van de werkelijkheid aan de modelprocedure: een aantal van zestig was protocol bij de ontvangst van gezanten van gekroonde hoofden.³⁰⁹

Na het uitwisselen van de groet schaarden de senatoren zich elk aan de rechterzijde van een lid van het gezantschap om op deze wijze plaats te nemen in de gondels die hen naar de stad voerden. De linkerplaats werd immers gehouden voor de meest aanzienlijke en gemakkelijkste, 'omdat [degene] die aen de regter zijde zit, in 't uitzien door den voorsten roeyer wat verhinderd en somtijds ook wel bespat wordt'.³¹⁰ Na aankomst in de stad werd het gezantschap in een processie begeleid naar het palazzo dat de republiek voor hem en zijn gevolg had laten prepareren. Hier traden zij

³⁰⁶Van Aerssen p. 89 (zie appendix 30).

³⁰⁷Appendix 31.

³⁰⁸*Journaal* 16 juni.

³⁰⁹Heringa p. 202.

³¹⁰Aldus door Heringa (p. 204) geciteerd uit het Archief van de Staten-Generaal.

binnen onder begeleiding van 'trompetten, trommelen, hautbois ende violons die met beurten speelden en malcanderen verpoosden'.³¹¹

Daags na de ontvangst maakte Van Aerssen zijn opwachting in het Palazzo Ducale, het Dogenpaleis aan het San Marcoplein. In de Sala del Collegio hield de gezant zijn publieke harangue voor de doge, die als voorzitter en mond van de staat optrad, de zes *Consiglieri*, de drie hoofden van het gerechtshof en de 16 *Savi*, leden van de senaat die belast waren met de uitvoerende macht.³¹² Omdat de zitting niet achter gesloten deuren plaatsvond bestond Van Aerssens rede van een kwartier in hoofdzaak uit demonstratieve retoriek.³¹³ Huygens neemt in deze beschrijving de gelegenheid te baat om zijn beschermheer te prijzen in een vergelijking met Demosthenes, de grootste der Griekse redenaars. Verderop in de autobiografie zal Van Aerssen de 'schranderste van alle sprekers' heten.³¹⁴ Veelzeggend zijn ook de volgende verzen, die Huygens dichtte op zijn graf:³¹⁵

Hoc est Arsenij bustum. si vera fatemur,
Tulli, vel Cato, vel Quintiliane tuum.
Dit is het graf van Van Aerssen. Maar eigenlijk,
Cicero, Cato of Quintilianus, het uwe.

Op Van Aerssens woorden gaf de doge een kort weerwoord waarna het Collegio opstond en de ambassadeur afscheid nam door de doge de hand te kussen, daarin gevolgd door de andere aanwezige leden van het gezantschap. Overeenkomstig het reisjournaal en een verslag ervan in een brief aan zijn ouders ligt in *Mijn leven* het accent op dat ene glorieuze moment na afloop van de audiëntie toen Huygens bij zijn afscheid persoonlijk door de doge werd geprezen. 'Questo è suo segretario, giovane discreto e savio', zou de doge Van Aerssen hebben toegefluisterd, nadat hij zich twee dagen eerder had verbaasd over Huygens' boodschap 'en si bons termes italiens'. Had de autobiografie reeds in geuren en kleuren over die eerste ontmoeting met het staatshoofd verteld, hier neemt de auteur nogmaals de ruimte om zijn succes bij één van de groten van zijn tijd te onderstrepen, zodat het verslag van de formaliteiten in Venetië een kleine ringcompositie is geworden waarvan het begin en einde voor de hoofdpersoon zijn weggelegd.

Parallele teksten: appendix 30-32

681 Missus ego De formulering waarmee de auteur de aandacht op zichzelf richt, keert terug in *Mijn leven* 2,85: *Missus ego Regi*.

682-3 Mente Senem mentoque graui vultuque verendo Purpureâ aurato in solio sub veste sedentem In geuren en kleuren schildert de versie in *Mijn leven* het bezoek aan de doge, terwijl het reisjournaal betrekkelijk zakelijk is: 'et luy fis mon message dans sa sale, où il estoit assis dans son siege ducal, relevé à deux marches' (zie comm. hierboven). De mede door het woordspel *mente - mentoque graui* benadrukte vreeswekkende uitdrukking op het gelaat van de doge bij Huygens' entree staat in contrast met het opgeklaarde gezicht, *vultu serenato* (vs. 688), nadat hij hem heeft toegesproken in zijn eigen taal. De wijze waarop de auteur de troon en het purperen gewaad beschrijft, activeert door intertextueel spel bovendien de passage in Ovidius' *Metamorfosen* waar Phaëton een bezoek brengt aan zijn, letterlijk oogverblindende, vader, de zonnegod Phoebus (Ov. *Met.* 2,23-4):

neque enim propiora ferebat

³¹¹Van Aerssen pp. 90-1.

³¹²Heringa pp. 198-9 en 207.

³¹³De tekst ervan is integraal opgenomen in Van Aerssens *Rapport*, pp. 92-5.

³¹⁴*Mijn leven* 2,24.

³¹⁵*Gedichten* 4,49A, vss. 1-2.

*Lumina: purpureâ velatus veste sedebat
In solio Phoebus claris lucente smaragdis.*

Een blik van dichterbij verdroegen
Zijn ogen niet: in purperen gewaad zat Apollo daar
Op zijn troon die straalde van schitterende smaragden.

688 serenato vultu De woordkeuze *serenato* beantwoordt aan *vultu verendo* (vs. 682). Het tevreden gelaat van machthebbers als verdienste van de dienaar is een frequent motief in de autobiografie: *vultu sereno* (2,288) en *fronte serena* (2,359). In de context van Venetië is het adjectief bovendien een toespeling op de officiële titel van (de regering van) de republiek: *La Serenissima*, 'De Doorluchtige'.

688-9 omne [...] officium spondens De plechtige belofte (*spondens*) om de gezant op alle mogelijke manieren van dienst te zijn (vgl. Ov. *Met.* 10,418: *officium spondet*) wordt beantwoord in vs. 696: *impleuit promissa senex*.

689-695 Qui à Regibus - Orbi In contrast met de versie in het journaal verlevendigt de auteur het weerwoord van de doge met behulp van de directe rede. Het 'vorstelijk' antwoord is een passend hoog register gegeven in woordkeuze (*solenni more, placitum est, enunciet*), stijlfiguren (*qui [...] summus habetur honor, summum; quanto [...] quanti [...] quanti; Fama sciat [...] sciens enunciet*) en de beeldspraak *Batauo conterminus Adria Rheno*. De mannelijke vorm *conterminus* als predicaat bij *Adria* is een gesubstantiveerd gebruik van het adjectief. Het nabuurschap wordt geïllustreerd door de iuxtapositie van *Adria* en *Rheno*.

697-8 cui nomen ab Alga Coenobio Huygens omschrijft het klooster van San Giorgio in Alga met een etymologisering: 'dat zijn naam dankt aan "Alga", zee-alg'.

698-701 secuta est Nobilis ac toto collucens purpura Ponto. Sex decies - Sex decies De beschrijving van het welkomstceremonieel is in hoog register. Het abstracte *nobilis purpura* voor *purpurei nobiles* past daarbij, evenals de nadrukkelijke herhaling van het aantal senatoren en gondels. Dat getal wijkt significant af van de werkelijkheid, die is opgetekend in het reisjournaal: '22 gondoles avec autant de senateurs du Pregadi [...] habillez de robes de tafetas rouge' (*Journaal* 16 juni; appendix 31). Overigens ontbreekt als gevolg van haplografie vs. 700 in de afschriften D en E, en dientengevolge in de editie Peerlkamp.

705-6 dextrum hospitis hospes Occupat Tegenover de lezing van het vrouwelijke *dextram* (CDE, overgenomen door Hofman Peerlkamp en Worp) staat *dextrum* van de netversie B. Dat niet *manum* moet worden aangevuld, maar *locum* uit het voorgaande *sinistrum [...] ille locus* wordt bevestigd door de oorspronkelijke lezing van A: *dextrum ipse patronus Occupat*, die de auteur later heeft vervangen door de iconische iuxtapositie *hospitis hospes Occupat*.

710 inaurarat Hoewel de verkorte vorm *inaurarat* voor *inauraverat* in het klassiek Latijn niet voorkomt, zijn dergelijke gesyncopeerde werkwoordsvormen van het plusquam perfectum, bijv. *occuparat, amaram*, zeer gangbaar (KS dl. 1, p. 777 § 191). In *Mijn leven* 2,18 wordt *optâram* gebruikt voor *optaveram*, in 2,1071 *optarim* voor *optaverim*.

714-5 Demostheneo Sermone sonora - facundiae linguae De *sonoritas* van Van Aerssens redevoering wordt verbeeld in het gedragen ritme van de verzen, de hoge woordkeuze, de relatief lange woorden, de herhaling van de a-vocaal en de alliteratie van t- en s-.

719-20 nimiâ [...] laude peractum Arssenio, nimis elogio clemente probauit De herhaling van *nimis* onderstreept de gelijke hoogte van de waardering voor Huygens' verdienste en de uitgesproken lof ervoor van de doge. Dezelfde techniek gebruikt de auteur nog kernachtiger als hij de beloning van Willem van Oranje beschrijft voor een heldendaad van zijn vader: *muneris egregie egregium munus* (*Mijn leven* 2,272 met n. aldaar). De datief *Arssenio* is indirect object bij zowel *peractum* als *probauit* (OLD s.v. *probo* 6b). De parallelle teksten uit de *Briefwisseling* en het *Journaal* (appendix 32) maken duidelijk dat de doge zijn compliment niet direct tot Huygens richtte maar tot Van Aerssens, die het later aan hem doorgaf.

721-739 Vertrek uit Venetië

Het gezantschap verbleef in Venetië gedurende drie weken, waarin Van Aerssens zich na de officiële ontvangst en zijn eerste publieke redevoering nog driemaal achter gesloten deuren ter audiëntie begaf.³¹⁶ De terugreis was onontkoombaar vastgesteld op 5 juli 1620. Huygens wilde graag ook de rest van het land zien, zeker nadat enige reisgenoten uit het gevolg het besluit hadden genomen om hun reis door Italië voort te zetten, maar toch nam hij het advies van zijn ouders ter harte die hem stellig afraadden 'zelfs maar voor een enkele dag van de zijde van de ambassadeur te

³¹⁶De redevoeringen en de Venetiaanse antwoorden daarop zijn opgenomen in Van Aerssens *Rapport*.

wijken'. Ook de gezant drong er bij zijn beschermeling op aan zich niet af te scheiden van de groep vanwege het risico in handen van vijandige troepen te vallen. Om die reden moest hij eveneens het plan schrappen om op de terugreis in Padua te promoveren (wat op z'n minst een verblijf van tien dagen zou eisen) of via Frankrijk terug te reizen.³¹⁷

De passage waarin de auteur zijn gedwongen vertrek beschrijft, stelt de trouw aan het ouderlijk gezag tegenover de gelegenheid en zijn eigen wens om 'de cultuurtuin van Europa' te doorkruisen. De verzen krijgen een bijzonder emotionele lading door de opgevoerde 'omineuze' woorden dat hij Italië nooit zou terugzien, met de retrospectieve bevestiging daarvan. Huygens' educatiereis bleef beperkt tot Venetië en haar *Terraferma*, en beantwoordde zo slechts aan een deel van de *Giro d'Italia* die Lipsius adviseerde:³¹⁸

Soo moet ghy eerst nae Romen gaen, doch woonen 'er niet. [...] Soo reyst na Napels en vertoeft een weynigh in die edele, bebouwde en gheneuchelijcke stadt. [...] Doch soo ghy langer in Italien blijft, soo keert na Toscanen, en blijft daer wat woonen om de spraeck, lucht en zeden. Dese al zijn daer suyver en onbesmet. Maer als ghy nu weder-keert, soo sult ghy met vermaeck Bolonien die koesterplaets van geleertheydt, en dat groote Padua sien, alwaer als ghy een weynigh geweest hebt, soo sal 't u niet verdrieten, in't aenschouwen van die uytstekenste stadt, die beheerster der zee, ick segh Venetien, eenige weecken door te brengen: ha benijdelijcke, schoone, rijke en geluckige stadt! minder nochtans hellende nae onsen aert, om dat sy meer een vriendt is van Mercurius als van Minerva. Ten laetsten in u af-scheydt, sult ghy in dat groote en verstrooyde Mylanen geraken.

Al legde Huygens dan niet het voorgeschreven traject door Italië af, de drie weken in Venetië gaven hem de tijd om in ieder geval die stad aan een grondig onderzoek te onderwerpen, hetgeen Lipsius in zijn adviezen over de educatiereis onder het belangrijkste doel verstaat: 'een yeder kan wel swieren en snuffelen; weynige ondersoeken en leeren; dat is, recht reysen'.³¹⁹ Zulke observaties varieerden van de geografische gesteldheid, de staatsinstelling, militaire kracht en geschiedenis van de stad tot monumenten, kunst en wetenschap.

De auteur brengt in *Mijn leven* dit educatieve doel van de reis onder in een gerubriceerd overzicht. Zodoende ontstaat een modelvoorbeeld van een stadsobservatie volgens de reistheorie. Alle aspecten die de aandacht van de reiziger verdienen, worden door Huygens in zijn opsomming genoemd. Binnen de opsomming geeft de volgorde evenwel Huygens' persoonlijke voorkeuren weer, want voorop in de beschrijving gaan de schone kunsten: muziek, de schilderkunst, poëzie, beeldhouwkunst en architectuur.

Tot ver buiten Italië genoot Venetië bekendheid als muziekcentrum met grote componisten en eersteklas musici. De roem van de kapel van San Marco werd er door vele kerken en kloosters nagestreefd. Muziek speelde in het openbare leven van de Dogenstad dan ook een veel grotere rol dan in de Republiek. Niet alleen viel er naar hartelust Italiaanse muziek te beluisteren, ook had de bezoeker rijkelijk gelegenheid

³¹⁷Br. 1 no. 85; Huygens aan zijn ouders, 25 juni 1620; Br. 1 no. 86, Huygens aan zijn ouders, 2 juli 1620.

³¹⁸*Epistolae* dl. 2, no 78 04 03; zeventiende-eeuwde vertaling overgenomen uit Frank-Van Westrienen p. 324.

³¹⁹Frank-Van Westrienen p. 322.

goede instrumenten te kopen of daar in druk uitgegeven composities aan te schaffen, mee naar huis te nemen en al of niet herdrukt in omloop te brengen.³²⁰ Huygens liet een heel pakket vanuit Venetië verschepen, maar moest terug in Den Haag tot zijn spijt constateren dat de lading nooit zou aankomen.³²¹ Hem restte niets dan zoete herinneringen. Uit zijn reisjournaal blijkt dat hij tweemaal een uitvoering heeft bijgewoond. Het ene concert, met 'les plus estimez Musiciens de toute Venise', was op zijn verzoek georganiseerd ten huize van een Nederlandse koopman.³²² De andere maal beluisterde hij een concert onder leiding van de *maestro di cappella* van San Marco, de grote Claudio Monteverdi. Huygens raakte in extase:³²³

Le 24e, qui fut la feste Saint Jean Baptiste, on me mena au Vespres à l'Eglise Saint Jean et Lucie, où j'entendis la plus accomplie Musique, que je fay estat d'ouïr en ma vie. Le tant renommé Claudio di Monteverde, Maistre de la Chappelle à Saint Marc, qui en estoit autheur, la dirigea et modera aussi cette fois, accompagné de 4 Tiorbes, 2 Cornets, 2 Fangotti, 2 Violins, une Viole Basse de monstrueuse grandeur, les Orgues et autres instruments, qui furent touchez, et maniez, au parangon les uns des autres, outre 10 ou 12 Voix, qui de ravissement me mirent hors de moy.

De 24e, feestdag van Johannes de Doper, ging ik mee naar een uitvoering van de Vespers in de kerk San Giovanni e Lucia. Het was de volmaakste muziek die ik ooit in mijn leven heb mogen aanhoren. De componist van het stuk, de wijdvermaarde Claudio Monteverdi, *maestro di cappella* van San Marco, was ook de dirigent van deze uitvoering, gespeeld door vier theorben, twee cornetten, twee fagotten, twee violen, een contrabas van reusachtig formaat, het orgel en andere instrumenten, het één nog mooier bespeeld dan het ander. Verder was er een koor van tien of twaalf stemmen, die me buiten mezelf van verrukking brachten.

Over de schilderkunst, de poëzie, de beeldhouwkunst en de architectuur is het reisjournaal minder gedetailleerd. Zeker bracht Huygens een bezoek aan de beroemde kunstcollectie van de 'honorato mercante Fiamengo' Daniel Nijs, met objecten variërend van antieke beelden en koppen, schilderijen, portretten en miniaturen, tot edelstenen en tekeningen van Dürer en Lucas van Leyden, in het journaal kortweg beschreven als 'tallose schilderijen en antieke beeldhouwwerken' waaronder een echte Julius Caesar.³²⁴ In het classicistische paleis van de Procuratie Nuove, ontworpen door Scamozzi, zag hij de grote verzameling antieke beelden in het Museo Statuario della Repubblica: 'un bel amas des plus entieres statuës antiques, qu'il se puisse trouver en lieu du monde'. Graag had hij er nog een dag besteed om samen met een kenner van de klassieke sculptuur de hele verzameling stuk voor stuk te bekijken.³²⁵ De beroemde bibliotheek van Sansovino aldaar met de nalatenschap van Francesco Petrarca bleef tot Huygens' teleurstelling, maar op typisch Italiaanse wijze, gesloten omdat de bibliothecaris onvindbaar was. Ter compensatie werden hem wel de rijke *tesori* van San Marco getoond.

De bezichtiging van de werven van de 'Heerseres van de zee' vond plaats op 4 juli toen het vermaarde Arsenaal van Venetië bezocht werd met zijn 'ongelooflijke

³²⁰Giskes pp. 174-187.

³²¹*Mijn leven* 1,770-6 met comm.

³²²*Journaal* 30 juni.

³²³*Journaal* 24 juni.

³²⁴*Journaal* 1 juli. De collectie van Nijs in het jaar 1615 wordt uitgebreid beschreven in Vincenzo Scamozzi's *L'Idea della Architettura Universale* (1615), eerste deel, derde boek, h. 18, c. 32. Zie ook Logan pp. 139-42.

³²⁵*Journaal* 3 juli.

hoeveelheden oorlogstuigage, zowel voor de landmacht als de marine'.³²⁶ Het 'cleyne steden, gelegen aen eenen hoeck vande stadt' herbergde destijds permanent meer dan tweeduizend mensen en onderhield een vloot van honderden schepen.³²⁷ De typisch Venetiaanse galeien en galeassen onderscheidden zich door hun grootte en waren niet alleen met zeiltuigage uitgerust maar ook met lange rijen roeiriemen.

Venetiaans glaswerk was sinds de vroege middeleeuwen een uitgesproken luxe-artikel. Al sinds de vroege middeleeuwen herbergde de stad Europa's voornaamste glasproductiecentrum, voornamelijk geconcentreerd op het eiland Murano waar thans nog steeds glasblazers werkzaam zijn. De voornaamste export bestond uit drinkglazen, spiegels en kralen, alle van een ongekende ambachtelijke verfijning. Ook in helderheid en glans was Murano's glaswerk lange tijd van een onovertroffen kwaliteit. Kleurloos 'cristallijn' glas is een Venetiaans uitvinding geweest.³²⁸ Murano was dan ook een vaste toeristische bezienswaardigheid. Huygens was er in het gevolg van de gezant op 23 juni en zal er zich zoals veel andere bezoekers in de talloze werkplaatsen verbaasd hebben over de mysterieuze kunst van het blazen, de veelzijdige producten en de hoge kwaliteit van het glas, die in helderheid kon wedijveren met zuiver kristal.³²⁹

In tabernijs vitrijs videtur, qua ratione candens materia, e fornacibus deprompta, ferreis fistulis adhaerens, ab artificibus, vel uno vel altero flatu, in calices, pateras, aut in quam velint poculi formam magnitudinemve mirâ dexteritate reducatur. Varietate profecto, tum artificio ac materiâ exquisitâ exuperant haec Muranensia quam longissime caetera totius Orbis vasa vitrea, atque imitantur tam claritate perspicuâ quam splendore crystallum naturale, ut merito crystalina vocentur.

In de glasblazerijen kun je zien hoe het materiaal dat gloeiend uit de overs komt aan de ijzeren pijpen blijft hangen en door de ambachtslieden in één of twee keer blazen tot glazen en schalen of drinkbekers van elke willekeurige vorm of grootte met buitengewone vakkundigheid gevormd wordt. In veelzijdigheid, als ook in ambachtelijkheid en hoogwaardige kwaliteit overtreft dit glaswerk van Murano veruit elk ander glas uit de gehele wereld. Het kan in helderheid en schittering wedijveren met zuiver kristal en wordt dan ook met recht kristallijn genoemd.

Als laatste punt in de opsomming van observaties noemt de auteur de politieke organisatie van de Venetië. Het bijzondere staatsbestel van Europa's grootste en oudste republiek werden alom geprezen, bestudeerd en ook gemythologiseerd. Kerndeel van de mythe was, zoals Huygens hier ook benadrukt, dat de uitstekende staatsinstellingen het soevereine bestaan van de republiek hadden gegarandeerd: sinds haar oeroude stichting, die in de traditie wordt teruggevoerd tot de vijfde eeuw, zou Venetië altijd zonder verplichtingen aan andere mogendheden zijn geweest en haar staatsvorm nooit veranderd hebben. Een kenmerkende vertolking van de mythe geeft de reisboekenschrijver Lambert van den Bos in *De reysende Mercurius*:³³⁰

'[Venetië is] een van des werelts wonderen, een staet gebouwt op een vergaderingh van eylanden, synde daer geplant in de selfde Godsdienst diese

³²⁶ *Journal* 4 juli.

³²⁷ *Van Aerssen* pp. 125-6.

³²⁸ *De Roever* pp. 156-173.

³²⁹ Hentzner p. 232.

³³⁰ Citaat overgenomen uit Haitsma Mulier 1978, p. 66; zie ook pp. 5-33 en 63-82 en Haitsma Mulier 1991, pp. 46-56.

belyd, hetgeen van weynigh andre te segghen valt, een oude Maecht, en daerom niet te verachtelycker noyt verandert in haer gedaente, noyt in waerdy, weynigh in machten, noyt in bestieringh, soodanigh oudt ghelyck sy een kint geweest is; sonder eenig rimpel of kreuck van bejaerheydt te toonen'.

Huygens sluit zich in *Mijn leven* geheel aan bij dat beeld van de reeds 1200 jaar onveranderde, soevereine republiek en richt de blik daarbij op het belangrijkste regeringsorgaan, de Maggior Consiglio of Grote Raad. De ongeveer 1500 leden waren afkomstig uit Venetiës adellijke families. Bij hen berustte de soevereiniteit, de wetgevende macht en de verkiezing van de magistraten. De Raad was op zondagen open voor buitenlanders, wanneer de leden volgens een bijzonder ingewikkelde en geheime procedure hun stem uitbrachten voor of tegen een benoeming. Een gedetailleerde beschrijving ervan geeft het contemporaine reisverslag van Paul Hentzner:³³¹

Taciti ineunt suffragia cum calculis et globulis argenteis, quos discurrentes per subsellia distributores singulis dividunt, alii deinde collectores, in vasculis ligneis uno ore angusto, quo manus inseri potest, et inferius in binos loculos divisus colligunt. Quo fit ut ipsi ignorent collectores, an in dextrum vel sinistrum loculum ponat calculum suum, et an probet vel improbet Magistratum creandum suffragator.

Zwijgend gaat men ter stemming met steentjes en zilveren knikkers die distributeurs heen en weer lopend tussen de banken aan iedereen uitdelen. Vervolgens komen de collecteurs ze weer ophalen in houten potten met één nauwe mond waardoor slechts een hand naar kan, en die onderin verdeeld zijn in twee vakjes. Zo weten zelfs de collecteurs niet, of de stemmer zijn steentje in het linker- of het rechtervak plaatst, en of hij voor of tegen de benoeming van een magistraat stemt.

Huygens was op zondag 28 juni in de zaal van de Grote Raad in het Palazzo Ducale getuige van een raadvergadering, waarbij hem alles door een Venetiaanse notabele werd uitgelegd:³³²

Je fus mené avec quelques autres à l'assemblée du Grand Conseil par le Seigneur Marco da Molin, Noble Venitien, qui, en 5 heures qu'estions la dedans à regarder l'ordre de la Balotterie, m'enseigna particulièrement tout le cours et la conduite.

Onder begeleiding van de Venetiaanse edelman Marco da Molin bracht ik samen met enkele anderen een bezoek aan de vergadering van de Grote Raad. Gedurende de vijf uur dat we er waren om de stemprocedure te observeren, legde hij me tot in detail de hele gang van zaken uit

Het was niet toegestaan dat Huygens als buitenlander in de Grote Raad met zijn hand in de stembus kwam en daadwerkelijk deelnam aan een verkiezingsprocedure. Het zal eerder zo geweest zijn dat hij buiten de procedure om, ervoor of erna, een steentje heeft geplaatst om te zien hoe dat ging. Volgens die interpretatie is de slotmededeling van de passage een stuk minder gewichtig, maar het zwijgen van journaal in dezen bevestigt het vermoeden.

---

³³¹Hentzner p. 224.

³³²*Journal* 28 juni.

Naast bovengenoemde observaties van kunst, cultuur en politiek was ook het bezoeken van grote geleerden in het buitenland een aandachtspunt op de educatiereis. Lipsius schreef het als volgt voor:³³³

Wat landschap is soo geluckigh, 'twelck al de doorluchtighste verstanden in sich beslooten heeft? Veel eer zijn die verstroyt; en door 't beschick Godts, heeft elck ghewest een peereltje, dat hetselve doorluchtigh maeckt. Gaet daer by, hoort'et, en suyght met open mondt ut die Goddelijcke boesemen, fonteynen van een verborgen gheleertheyt.

Het 'peereltje' van Venetië in Huygens' tijd was Paolo Sarpi (1552-1623), theoloog, historicus, rechtsgeleerde, politicus en natuurwetenschapper, wiens naam in de orde der Servieten Fra Paolo of Paulus Servita was. In 1606 was hij aangesteld als juridisch adviseur van de republiek. Deze positie stelde hem in staat een felle campagne te voeren tegen de wereldlijke macht van de paus van Rome, wat onder meer leidde tot zijn grote werk *Istoria del Concilio Tridentino*, in 1619 door Marcantonio De Dominis te Londen voor het eerst uitgegeven en in 1621, misschien door toedoen van Huygens, te Den Haag gedrukt in een Nederlandse vertaling.³³⁴ In zijn vurige strijd tegen Rome zocht Sarpi buiten Venetië steun in niet-katholieke kringen en sympathiseerde hij zelfs met protestantse opvattingen.³³⁵ Eén van de sterkste aanwijzingen daarvoor is zijn brief aan Daniël Heinsius waarin hij zijn instemming te kennen geeft met de contra-remonstrantse decreten van de Synode van Dordrecht.³³⁶ Huygens prijst hem in *Mijn leven* als 'verdediger van de waarheid', waarmee hij hem niet alleen onder de tegenstanders van Rome schaaft, maar inderdaad onder de protestanten.

Dat de gewenste kennismaking niet heeft plaatsgevonden, kwam doordat het stadsbestuur de staatsadviseur geen toestemming verleende om in contact te treden met buitenlanders, uit vrees dat er geheime informatie zou uitlekken. Het kwam wel tot een ontmoeting met Sarpi's rechterhand en latere biograaf Fulgenzio Micanzio, die in *Mijn leven* met de woorden van Vergilius wordt gekarakteriseerd als Achates, de trouwe metgezel van Aeneas. Huygens deed bij hem zijn beklag en noemde nog de brief van Heinsius die hij uit Holland voor de geleerde had meegebracht, maar het mocht allemaal niet baten. Tot zijn spijt zou hij later aan Heinsius moeten schrijven ondanks diens aanbeveling nog steeds niet te weten hoe de beroemde Venetiaan er uitzag, *nisi fide pictorum*, behalve van portretten.³³⁷

Parallele teksten: appendix 33

726-30 De me scis, Itala tellus, Itala tellurum tellus [...] quanto [...] quot [...] Linqendam sensi
Het pathos zet de auteur aan door eerst Italië aan te spreken (het verseinde *Itala tellus* is frequent bij Silius, bijv. 8,353 en 574) en te loven, onder meer met de Hebreeïsche superlatief *tellus tellurum* (vgl. *annos annorum* in 2,678 met n. aldaar), en vervolgens het verdriet van het gedwongen vertrek (*linquendam*) te benadrukken met het emotionele asyndetische *quanto gemitu, quot per suspiria*.

³³³*Epistolae* dl. 2, no 78 04 03; zeventiende-eeuwde vertaling overgenomen uit Frank-Van Westrienen p. 322.

³³⁴Over De Dominis zie *Mijn leven* 1,500-521 met comm. *ad loc.* Over de mogelijke invloed van Huygens op Van Meurs' uitgave van de Nederlandse vertaling met de titel *Historie des Conciliums van Trente* zie Leerintveld 1992, pp. 144-145.

³³⁵Wootton pp. 93 e.v. Zie ook Th. de Vries.

³³⁶*Illustrium et clarorum virorum epistulae* no. 90, pp. 753-4. Zie verder Ulianich en Beaufort 1906.

³³⁷*Br.* 1 no. 89 Huygens aan Daniel Heinsius, 13 aug. 1620.

731-39 Florentia florens [...] Parthenope [...] Roma videndi Copia quàm facilis - fuisset! [...]
Florentia florens, Parthenope [...] Roma, valete De nadrukkelijk herhaalde namen zijn een variant op de door Huygens frequent gebruikte herhalingsfiguur waarmee de auteur contrastief effect beoogt (zie n. 1,254-5). In dit geval staat de prachtige kans om de steden te zien tegenover de bittere werkelijkheid dat Huygens ze nooit te zien heeft gekregen.

734-6 Cedendum fuit imperijs [...] Cessimus heu! De constructie is gemaakt naar analogie van Hor. Ep. 1,18,43-4: *cede potentis amici lenibus imperiis*, waarbij Huygens de letterlijke en figuurlijke betekenis van het verbum *cedo* activeert, 'gehoorzamen' [sc. aan de ouders] en 'weggaan' [sc. uit Italië]. Het gerundief *cedendum* onderstreept het ongewilde vertrek, net als het voorgaande *linquendam* (vgl. 2,754-5: *Parendum [...] eundum [...] linquenda*). Zijn trouw aan het ouderlijk gezag wordt benadrukt in de corresponderende indicatief *Cessimus*, twee verzen verder op dezelfde positie. Voor de figuur vgl. *conficiendae. Confeci* (1,254-5 met n. aldaar).

742 indagare Zonder onderzoek en lering (*didici* vs. 752) is een educatiereis geen educatiereis. Justus Lipsius formuleerde het kerndoel, *indagare* en *discere*, als volgt (*Epistolae* dl. 2, no. 78 04 03, zeventiende-eeuwse vertaling overgenomen uit Frank-Van Westrienen p. 322):

Sed ista hic cautio: ut id fiat non cum voluptate solum, sed cum fructu. Vagari, lustrare, discurrere quivis potest: pauci indagare, discere; id est, vere peregrinari.

Doch men lette hier, dat dat [sc. het reizen] geschiede niet alleen met vermaeck, maer oock met vrucht: een yeder kan wel swieren en snuffelen; weynige ondersoeken en leeren; dat is, recht reysen.

743-52 Musica - didici De auteur presenteert de onderdelen in een asyndetische opsomming, waardoor zowel de veelheid als de snelheid wordt benadrukt.

744-5 veteris praecepta Vitruvius Exemplis firmata novis et marmore vivo Vitruvius' antieke theorie over de bouwkunst werd figuurlijk en ook letterlijk 'hardgemaakt' (*firmata*) in Venetiës contemporaine classicistische bouwwerken. Het adjectief *vivus* als bepaling bij *marmor* heeft net als in vs. 748 (*Crystalli vivae*), de connotatie 'in de natuurlijke staat, onvervalst, puur' (*OLD* s.v. *vivus* 4).

746 structurae [...] Triremes Met het adjectief *triremis*, letterlijk 'voorzien van drie rijen riemen', omschrijft de auteur de Venetiaanse galei, die niet alleen was uitgerust met zeilen maar ook met riemen. Het substantief *structurae* kan net als het Nederlandse 'bouw' geïnterpreteerd worden als de activiteit van het bouwen of als de fysieke opbouw. In dat laatste geval doelt Huygens met *insolitâ nobis mole* op de omvang van de schepen, in het eerste geval op de grootte van de scheepswerf.

747 Aegijpti cineres De bepaling *Aegypti* is hier metaforisch gebruikt voor 'zanderig' en verwijst samen met *cineres* naar het mengsel van zand en as dat versmolten wordt tot glas. Ook in zijn Nederlandse poëzie spreekt hij over het versmelten van *ass tot glas* (*Gedichten* 7,230B en 5,291F):

GLAS.

Loost mij een' luye hand, en raeck ick soo in d'as,

Soo en verdwijn ick niet; ick word maer wat ick was.

748 Aemula Crystalli Crystallina vitrea vivae De chiasische iuxtapositie van substantief en adjectief verbeeldt de wedijverende gelijkenis van het artefact met echt kristal.

749 Plana, caua, speculo illa oculisque, haec oribus apta In een speels vers stelt de auteur de twee voornaamste glasproducten van Murano tegenover elkaar: het platte glas voor spiegels, en dus voor het oog (*oculisque*), en het holle glas voor aan de mond. Het spel brengt de versbouw in het gedrang: door drie opeenvolgende elisies 'rent' de hexameter maar door.

754 Ipsa pilam caeca manus haec in pyxide mersit De hand bevindt zich in de stembus (*in pyxide*) die zo is gemaakt dat niemand kan zien wat erbinnen gebeurt (*caeca*), en laat daar het stemkogeltje (*pilam*) los boven 'voor' of 'tegen'.

755 Omnia scrutanti De woordkeuze *scrutari*, 'nauwgezet doorzoeken', sluit aan bij het hiervoor gebruikte *indagere* en *didici* (zie n. 742). De formulering keert terug in *Mijn leven* 2,897 (*singula scrutanti*), waar Huygens een natuurverschijnsel bestudeert.

760 Vis erat haec De zegswijze *haec vis est* of *ista vis est* wordt gebruikt om aan te geven dat er iets tegen de zin en tot verdriet van de betrokken persoon is opgedrongen (Forcellini s.v. *vis* A IId; Otto s.v. *vis*). In een brief aan Heinsius schrijft Huygens dat contact tussen Venetiaanse regeringsleden en buitenlanders een onmogelijkheid is: *tw'n ajdunavtwn est in illa republica* (zie appendix 33).

761 sepultus De woordkeuze duidt zowel op Sarpi's grote werklast als op het isolement waarin de staatsman verkeerde.

763 ille Viri indiuus Achates Sarpi's rechterhand Fulgentius beschrijft Huygens als Achates, de metgezel van Aeneas. Het intertextuele spel draait om trouw: Vergilius' epitheton voor Achates is door het gehele werk heen zesmaal *fidus* (bijv. A. 1,188 en 6,158). In de hierboven genoemde brief aan Heinsius heten Sarpi en Fulgentius 'zon en maan' (zie appendix 33).

765-776 Geschenken van de republiek en verlies van gekochte goederen

Volgens diplomatiek gebruik overhandigde Venetië het gezantschap bij vertrek dure geschenken: een gouden ketting van 14 strengen voor de ambassadeur, één van zes voor diens zoon en één van vier voor Huygens als de secretaris van het gezantschap. De overige leden van het gevolg kregen elk een medaille met de wapens van Venetië en de Verenigde Provinciën:³³⁸

's Daechs voor mijn vertrek [...] is gekomen in mijn logement een secretaris vande republicque [...] mij presenterende een gouden kettingh, waardich bevonden omtrent twee duysent guldens; noch twee andere van ses hondert guldens voor mijn soon, ende van vierhondert guldens voor Constantin Huygens, in qualiteyt als secretaris van de legatie, voor yder edelman is oock gebracht seecker medailles, representerende St. Marcq aen d'eene ende uwe Ho.Mo. wapen aen d'ander zijde, waerdich tusschen de veertich ende vijftich guldens, die ick nae eenige excusen hebbe aengenomen ende in mijn presentie laten verdeelen. De wetten aldaer verbieden grooter present te geven aen eenige ambassadeurs.

Zijn gouden ketting schijnt Huygens samen met rijkelijk aangeschafte muziek, instrumenten, boeken en glaswerk verscheept te hebben zonder dat de lading ooit op de plaats van bestemming is aangekomen. Het verlies van de goederen is een stukje informatie waarover de rest van zijn oeuvre geen nadere aanwijzing biedt. Het enige wat blijkt, is dat de auteur een Venetiaanse spiegel voor zijn moeder had gekocht die overzee verzonden ging worden.³³⁹ De spullen zijn door Noord-Afrikaanse zeerovers onderschept, en dat tekent het risico van de zeventiende-eeuwse handel op de Middellandse Zee, die aanzienlijke schade ondervond door de piraterij vanuit de kuststrook van Barbarije. Van de beruchtste kapersnesten Algiers, Tunis en Tripolis, noemt Huygens er hier twee die ook elders in zijn poëzie het toppunt van barbaarsheid vertegenwoordigen.³⁴⁰

Een deel van de verloren producten waren Italiaanse composities en muziekinstrumenten. Huygens had ze naar huis willen sturen 'voor Hollandse oren'. Die uitdrukking, oorspronkelijk van Martialis en opgenomen onder Erasmus' *Adagia*, verwijst naar de spreekwoordelijke plompheid hier te lande en markeert in deze context Huygens' visie op het verschil in kwaliteit tussen de Nederlandse en Italiaanse muziekbeoefening. Eens te meer kenschetst de auteur zijn veelzijdige culturele belangstelling en internationaal georiënteerde muzieksmaak.³⁴¹

770 Consolabantur De souvenirs moesten de pijn van het afscheid lenigen, maar zouden dat uiteindelijk niet doen. De keuze voor het imperfectum markeert dat het plan niet gewerkt heeft.

772 ad Batauas aures Het citaat van Erasmus' adagium *Auris Batava* (*Ad.* 4,6,35; ontleend aan Mart. 6,82,5) past letterlijk in de context, maar doet ook de connotatie gelden van 'gebrek aan verfijning': de Italiaanse collectie diende het peil van de muziek in de Republiek op een hoger niveau te brengen. (Over het adagium *Auris Batava* handelt uitgebreid Wesseling pp. 68-102).

774 Nil nisi me [...] vacuo licuisse referri De exclamatorische infinitief *licuisse* functioneert als persoonsvorm. *Nil nisi me referri* is hierbij de ACI. *Vacuo* is dativus auctoris bij het passieve *referri*.

775 Barbarus hanc segetem rapuit pirata De formulering is een speelse echo van Verg. *Ecl.* 1,1,70-1:

*Impius haec tam culta novalia miles habebit,
Barbarus has segetes.*

De rauwe soldaat zal dit mooi bewerkte bouwland in bezit nemen

³³⁸Van Aerssen pp. 126-7. Zie ook appendix 34

³³⁹*Br.* 1 no. 85; Huygens aan zijn ouders, 25 juni 1620.

³⁴⁰*Gedichten* 8,94B. Zie verder Vrijman pp. 177 e.v.

³⁴¹Vgl. *Mijn leven* 1,484-99 en 2,185-220 met comm. *ad locc.* Zie ook Rasch 1987, m.n. pp. 101-105.

En een barbaar de oogst.

Het substantief *seges* (gecultiveerd veld, aanplant) is in Vergilius' rurale setting letterlijk gebruikt en krijgt bij Huygens een overdrachtelijke betekenis. Voorts duidt het adjectief *barbarus* in de nieuwe context niet alleen op het karakter van de zeerover, maar tevens op zijn afkomst uit Barbarije, de benaming voor Noord-Afrika.

777-849 De terugreis

Schoorvoetend aanvaardde Huygens op zondag 5 juli de terugreis. Er behoefden geen specifieke bezoeken meer afgelegd te worden aan bevriende mogendheden zoals op de heenweg, maar het gevaar van de Spaanse troepen in Milaan en de vijandschap van Savoye maakten dat de weg over de Alpen tot ergernis van de auteur toch weer over de twee zware passen van Morbegno en Splügen voerde.³⁴² Ze konden deze keer echter zonder de hinder van het slechte weer van de heenreis gepasseerd worden. Per boot over de Walensee en het meer van Zürich ging de reis vanuit de bergen nu richting Basel, waar de loop van de Rijn kon worden gevolgd tot in de Republiek. (Ruim 40 jaar nadien zou Huygens in deze stad nogmaals 'Vadertje Rijn' begroeten, op de terugreis vanuit Orange.³⁴³) In Basel laste de gezant na de bergen van Zwitserland een rustdag in, waarvan Huygens profiteerde om de stad te bezichtigen: het onvergelijkelijke Rijnpanorama achter de kathedraal, de gouden grafinscriptie van zijn held Erasmus in het heiligdom zelf, de universiteit, en de *Dodendans* in het oude Predigerklooster, de beroemde, thans niet meer bestaande muurschildering die werd toegeschreven aan Hans Holbein de jongere.³⁴⁴

Omdat vervoer over water werd afgeraden, trok men in vier carossen langs de Rijn door het vlakke land van de Elzas, gelegen tussen de rivier en de heuvels van Bourgogne en Lotharingen aan de linkerhand. Na twee dagen werd Straatsburg aangedaan. Hier beleefde de auteur een avontuur, dat in *Mijn leven* opnieuw een uitgesproken exemplarische functie krijgt toebedeeld, gespiegeld aan de onbezonnen afdaling van de Splügenpas op de heenreis. Net als bij dat *exemplum* heeft de auteur de beklimming van de Münstertoren in Straatsburg, de 142 meter hoge kathedraal, zodanig gestalte gegeven dat de gebeurtenis functioneert als een overtuigend voorbeeld van letterlijke en figuurlijke hoogmoed. Zo overtuigend zelfs, dat de biograaf Jorissen opmerkte dat de 'gymnastische oefening' Huygens duur te staan had kunnen komen en 'den onderzoeker van het verband tusschen zijn leven en werken de taak zeer had kunnen bekorten'.³⁴⁵ Die opmerking was hem ingegeven door het verslag in *Mijn leven*, de enige in zijn tijd bekende versie van de beklimming. Aanzienlijk minder schokkend is de parallelle passage in het reisjournaal:³⁴⁶

Pour n'omettre le principal de ce qui se void de beau à Strasbourg, je me fis mener sur le clocher du Munster, bastiment superbe et artificiel, autant qu'il se peut imaginer. De hauteur il a 660 degrez, quatre divers escaliers aux costez, jusques la où l'ouvrage se plie en pointe, où il en a 8 tout à l'entour, petits et estroits, ainsi que sa forme requiert, mais estrangement bien bastiz, percez à jour d'un et d'autre costé, et cependant fort asseurez à monter, si ce n'est tant au haut de la pointe, où ilz terminent; dont plusieurs perdent courage d'y aller. Le Roy de Boheme d'à present eut la curiosité de monter au sommet, où je trouvay sa jartiere, qu'il y pendit pour memoire, que ceux de la ville eurent si

³⁴²Br. 1,86; aan zijn ouders, 2 juli 1620.

³⁴³*Mijn leven* 2,978-84.

³⁴⁴*Journaal* 24 juli.

³⁴⁵Jorissen 1871, p. 64.

³⁴⁶*Journaal* 27 juli.

agreable, qu'ilz la firent couvrir d'une retz de cuivre. Ce soir on relouä les mesmes Carosses pour nous mener à Speir.

Om van al het moois wat er in Straatsburg te zien is, niet het belangrijkste te missen liet ik me rondleiden op de toren van de Münster, een onvoorstelbaar imposant en kunstig bouwwerk. Hij is 660 treden hoog en heeft vier opgangen op de hoeken, die leiden tot aan het punt waar de toren gaat toelopen naar de spits. Hiervandaan voeren rondom acht trappen verder omhoog. Aangepast aan de vorm van de toren zijn ze klein en nauw, maar uitzonderlijk goed gebouwd en ondanks de verschillende open vensters voor de lichtinval, toch nog veilig genoeg om te beklimmen. Dat is anders op het punt waar de trappen ophouden, in de spits zelf. De meesten hebben hier niet de moed om nog hoger te gaan. De tegenwoordige koning van Bohemen is wel zo nieuwsgierig geweest om helemaal in de top te klimmen en ik trof daar de kousenband aan die hij er als herinnering had opgehangen. De Straatsburgers hadden zijn gebaar zo op prijs gesteld, dat er inmiddels een netje van koperdraad overheen was gespannen. Die avond werden dezelfde koetsen gehuurd voor het stuk naar Speyer.

In zijn autobiografie voegt Huygens kleurrijke elementen in die de beklimming visualiseren, en het gevaar en de doorstane angsten uitvergrooten. Ten eerste beschrijft hij zijn opgang via de spiraalvormige slakkentrappen als de stijgende vlucht van de reiger en valk. Het is één van de spaarzame 'epische' vergelijkingen in het werk, maar de inhoud en vormgeving ervan zijn verre van traditioneel. Beelden die zijn ontleend aan de jacht komen in de klassieke literatuur weliswaar veelvuldig voor, maar dit geval, afkomstig uit de valkerij, is uniek. Die eigenzinnige variatie op literaire conventies is niet alleen te herkennen in de keuze van het beeld, maar ook in de wijze waarop de vergelijking afsluit. Is het in de klassieke literatuur gebruikelijk om vanuit beeld weer terug te schakelen naar het origineel, hier vloeien beeld en origineel ineen: Huygens meende daadwerkelijk een valk of reiger te zijn geworden. De valkenjacht is bovendien een geprivilegeerde, adellijke aangelegenheid, waardoor de vergelijking een functionele bijdrage levert aan het voorname zelfportret dat de auteur in zijn autobiografie nastreeft. Nog meer autobiografische betekenis krijgt het beeld als de lezer weet dat Huygens' woonhuis aan het Plein aan de achterzijde werd begrensd door het Akerland of 'Reygersbosch', het stuk grond dat vanouds was bestemd voor de nesten en broedplaatsen van de reigers die werden gebruikt in de prinselijke valkenjacht.³⁴⁷ Een tweede significante toevoeging ten opzichte van het reisjournaal is dat de auteur zijn handelwijze in *Mijn leven* veroordeelt. Met ironie prijst hij zijn dwaasheid als een heldendaad die kleine jochies in verrukking brengt (een citaat uit de satirendichter Juvenalis), en als een voorbeeld van Hollandse onverschrokkenheid op zee. Om het exemplum zijn volledige overtuiging te geven benadrukt *Mijn leven* tot slot de doodsangsten, de tol die voor de hoogmoed betaald moest worden. Dat de toenmalige koning van Bohemen, Frederik V, hem op de torenspits was voorgeweest, getuige diens kousenband, wordt in het levensverhaal verzwegen, want dat zou juist afbreuk doen aan het exemplarische effect van jeugdige hoogmoed die hem ertoe bracht hoger te streven dan iemand ooit zou gaan.

Vanaf Straatsburg werd het laatste stuk van de reis in tien dagen afgelegd. Het gezelschap volgde vrijwel permanent de loop van de Rijn. De vrije rijksstad Speyer, met het *Reichskammergericht* en de beroemde roomse dom, was na het levendige Straatsburg een kleine teleurstelling: 'De verlatenheid en stilte deden me sterk denken aan de stad Zutphen'.³⁴⁸ In Frankenthal, ter hoogte van het thans vele malen grotere

---

³⁴⁷ *Domus* c. 9, zie ook p. 49.

³⁴⁸ *Journaal* 29 juli.

Mannheim, herkende Huygens de sfeer van thuis, omdat veel protestanten uit de Nederlanden er tijdens de Opstand hun toevlucht hadden gezocht.³⁴⁹

Ses inhabitants presque tout sont natifs des Provinces Uniës du Païs Bas et gents de la Religion; dont la forme des bastiments, mesme des habits, est comme du tout Hollandoise ou Flamende.

De inwoners zijn bijna allen uit de Verenigde Provincies der Nederlanden afkomstig en van onze religie. Daardoor zijn het uiterlijk van de gebouwen en zelfs de kleding helemaal Hollands of Vlaams.

Via de bisschopszetel Worms, in oude tijden de hoofdstad der Vangionen, deed men Oppenheim aan. Hier werden de rijtuigen ingeruild voor het gemak van een boottocht over de Rijn naar Mainz. Vervolgens voer men langs bergachtige oevers naar Bacharach, 'gehuld in een groene mantel van wijngaarden'.³⁵⁰ Met een *annominatio*, een quasi-etymologische naamsafleiding duidt Huygens in navolging van vele humanisten op de functie van het stadje als centrum van wijnbouw: *Bacch-ara*, het altaar van de wijngod.³⁵¹ Op 5 augustus, twee dagen voor het einde van de reis, was men in Nijmegen, het Romeinse Noveomagus. De volgende dag trok het gezantschap per boot via de Rijnstadjes Rhenen en Wijk bij Duurstede naar de bisschopszetel Utrecht. Op 7 augustus laat in de middag bereikte Huygens na een reis van ruim drie maanden weer zijn geliefde geboorteplaats.³⁵²

De beschrijving van de thuiskomst toont dezelfde motieven als bij de terugkeer van de Engelse reis: haast om zo snel mogelijk Den Haag en de familie terug te zien, blijdschap bij het weerzien en nachtenlange verslaggeving.³⁵³ Bij dat laatste noemt de auteur opnieuw enkele karakteristieken van de educatiereis, zoals de talen, kleding en gewoonten (waaronder het stereotypische 'slempen' van de Duitser).³⁵⁴ En terwijl *Mijn leven* aan het slot van het Engelse avontuur de waarde van het reizen benadrukte vanuit de confrontatie tussen het vreemde en eigene, noemt de auteur hier als voordeel dat wie reist, verhalen kan vertellen. Het plezier van het beleven en herbeleven door mondeling of schriftelijk vertellen blijkt natuurlijk ook uit de uitvoerige dichterlijke versie van de reis naar Venetië in *Mijn leven*.

Tot slot wijst Huygens op de poëzie die hij tijdens de reis heeft geschreven. Bedoeld zijn het Italiaanse *Passando l'Alpi*, het Latijnse *Italia decolor* en de twee opdrachtverzen bij zijn reisjournaal.³⁵⁵ Het eerste gedicht is gecomponeerd op de heenweg in Verona, de andere op de terugreis in Chiavenna, Basel en Speyer. Dat er van die verzen enkele in de hoge Alpen zouden zijn geboren, doet denken aan de traditie van Erasmus' *Lof der Zotheid*. De twee andere genoemde omstandigheden, op het paard en in het rijtuig, sluiten aan bij Huygens' geijkte presentatie van zijn dichterlijke praxis. Verzen ontvallen hem gewoon en geven winst aan verloren momenten. In het tweede boek van de autobiografie zal de auteur een passage wijden aan zijn 'onprofessionele' dichterschap dat nooit dief van kostbare tijd mocht zijn.³⁵⁶

---

³⁴⁹*Journaal* 30 juli.

³⁵⁰*Journaal* 1 aug.

³⁵¹Slits p. 240. Een klein rotseilandje in de Rijn, thans verdwenen, wordt op toenmalige stadsgezichten (bijv. van Merian) aangeduid als *Ara Bacchi*.

³⁵²Appendix 35.

³⁵³Zie *Mijn leven* 1,540-58 met comm. *ad loc*.

³⁵⁴Zie *Mijn leven* 1,549-51.

³⁵⁵*Gedichten* 1,186B-188B. Zie ed. Ter Meer 2003, no. 127-29. De verzen zijn ook opgenomen in het *Journaal van de reis naar Venetië*.

³⁵⁶*Mijn leven* 2,301-17 met comm.

777-80 per ipsa viae vestigia prima [...] locis et honoribus ijsdem [...] iterum [...] iterum Van Venetië tot Basel volgde de terugreis het traject van de heenweg met de twee zware Alpenpassen. De woordherhaling visualiseert dat.

783 te, Rhene pater, sumpto duce De Rijn was de voornaamste verkeersader door Duitsland. Huygens volgde vanuit Zwitserland de rivier tot in de Republiek. De personificatie van rivieren door middel van de eretitel *pater* is in de klassiek Latijnse literatuur gebruikelijk, bijv. *pater Tiberinus* (Verg. *G.* 4,369) of *Nile pater* Tib. 1,7,23. Verderop in de autobiografie zal Huygens de Rijn bij Basel nogmaals begroeten als 'vader' (2,983).

785-6 praevertere [...] non valeo, nisi praemonito Het werkwoord *valeo* wordt met infinitief gecontrueerd in de betekenis 'in staat zijn om'. De enige manier om Straatsburg voorbij te gaan is met een *praemonitum*, een waarschuwing aan het nageslacht. De auteur zal op zijn reis vanuit de Provence opnieuw langs de stad komen, en ook bij die beschrijving consequent zijn 'tolgeld' betalen (*Mijn leven* 2,1001-2).

788-9 Cochleas [...] quaternas, Octonas etiam Aan de westfaçade van de kathedraal in Straatsburg is slechts één van de twee torens gerealiseerd. Deze 'haute tour' gaat vanaf het dak van de kerk tot 142 meter de hoogte in en heeft op de hoekpunten vier spiraaltrappen, die vanwege hun draaiende vorm de *Vier Schneckens* genoemd worden. Na dertig meter, dat is op 100 meter boven de grond, bereikt men een ballustrade, vanwaar acht draaiende trappen in de hoogte piramidaal naar elkaar toe buigen tot een hoogte van 138 meter. De vensters in de trappenhuizen zijn voorzien van traliwerk zodat de beklimming tot dit punt relatief veilig is.

791 Liberaque in vacuo glomerans vestigia Caelo De formulering is een echo van Hor. *Ep.* 1,19,21-2, waar de antieke dichter in beeldspraak aangeeft dat hij geen slaafse imitator is, maar (in zijn taalgebied) nieuwe dingen doet:

Libera per vacuum posui vestigia princeps,

Non aliena meo pressi pede

Vrij schreed ik als eerste over onbetreden bodem

Waar niemand eerder liep, heb ik belopen.

Op andere plaatsen in zijn poëzie haalt Huygens de verzen in metaforische zin aan, zoals bij het laatste gedicht van zijn *Zede-Printen* om aan te geven dat hij een in de Nederlandse taal tot op dat moment ongekend genre had beoefend (*Gedichten* 2,20B; *Nederlandse gedichten* no. 68; zie verder *Gedichten* 4,240B vs. 5 en 5,15E vs. 3). Het verbum *glomerare* is hier gebruikt in de betekenis 'met grote snelheid afleggen' (*OLD* q.v. 4).

793-4 in unum [...] coeuntia culmina culmen Het voorgeplaatste *in unum* en de iuxtapositie *culmina culmen* benadrukken hoe alle trappen van het gotische bouwwerk in de hoogte samenkomen in één spits. Voor de figuur zie 1,570 *de lumine lumen* met n.

790 supra Cochleas sine septo Op het punt waar de acht trappen eindigen, eindigt ook de veilige klim van de toren. Vanaf hier is er geen enkele trap meer, en kan men alleen verder omhoog door het stenen bouwwerk zelf te beklimmen. Iets hoger verwijdt zich de loodrechte spits tot een soort korf, overkoepeld door een baldakijn. Huygens is dus het stuk vanaf de acht trappen naar de korf langs de muur omhoog geklauterd, zonder enige bescherming.

798-9 clauos uncusue [...] Prominulos [...] quasi fulcra fauentes Aan de stenen muur van de toren staken pinnen en haken een klein beetje naar buiten (*prominulos*). Daaraan trok Huygens zich eerst met de handen op om er vervolgens met de voeten op te staan. Een *fulcrum* is een steun. Met *quasi* verwoordt de auteur het hachelijke van zijn onderneming: de uitsteeksel boden steun (*fauentes*) 'als waren zij steun'.

800 Euado ad summi fastigia culminis Het versdeel is integraal gekopieerd van Verg. *A.* 2,458, waar Aeneas tot bovenin de paleistoren van Troje klimt.

801 Grande operae pretium est De ironische prijzing van de waaghalzerij in de vss. 801-807 wordt ingezet met de wending *Grande operae pretium* die als zodanig uitsluitend voorkomt bij de satirendichter Juvenalis (12,127; 14,281).

802 Ut pueris placeas et declamatio fias Huygens roemt zijn 'heldendaad' met een citaat uit Juvenalis, die op ironische wijze de *vanitas* van Hannibals reusachtige onderneming over de Alpen aan de kaak stelt (Juv. 10,166-7):

I demens et saevas curre per Alpes,

Ut pueris placeas et declamatio fias

Voorwaarts dwaas, storm over de woeste Alpen,

Breng schooljongetjes in verrukking en laat ze over je declameren.

Huygens noteerde de verzen op de achterkaft van zijn journaal.

803-4 Scilicet è summis aplustria tollere malis Non formidantes Batauos Het bijwoord *scilicet* houdt de ironie vast. De *ACI*-constructie hangt af van *declamatio*. Een *aplustre* is het houtwerk op de achtersteven van een schip, waaraan de ornamenten werden opgehangen. Zulke scheepsspiegels waren niet alleen in de zeventiende eeuw maar reeds in de oudheid glorieuze oorlogsbuit (Juvenalis 10,135-41):

[...] *uictaeque triremis*
Aplustre et summo tristis captiuus in arcu
Humanis maiora bonis creduntur. Ad hoc se
Romanus Graiusque et barbarus induperator
Erexit, causas discriminis atque laboris
Inde habuit; tanto maior famae sitis est quam
Virtutis

[...] van een overwonnen triereem
 De spiegel of een droeve krijgsgevangene hoog op de triomfboog:
 Dat zijn dingen die voor mensen niet zijn weggelegd.
 Deze trofeeën begeert een generaal, Romein, Griek of barbaar
 Hiervoor trotseert hij inspanningen en gevaar;
 Want zoveel groter is de dorst naar glorie dan naar deugd.

810 Argentorati fastigia despectanti Huygens laat de lezer meeduizelen in zijn doodsangsten bovenop de torenspits in een uniek 'zware' hexameter die slechts uit drie woorden bestaat en in de vele spondeeën (ook de vijfde voet) de verpletterende indruk van de blik in de diepte weergeeft. Hij kiest daarom voor de lange variant *Argentoratum* waar hij elders *Argentina* gebruikt (1,785 en 2,997).

815 cuius neutri meminisse velimus De laatste woorden over het gevaar op de torenspits zijn een speelse variatie op het beroemde Vergiliaanse vers: *forsan et haec olim meminisse iuuabit*, 'later zullen we misschien ook hieraan graag terugdenken' (Verg. A. 1,203). Het zijn Aeneas' woorden als hij zijn makkers moed insprekt en aanspoort hun vrees voor de gevaren opzij te zetten. Huygens wil daarentegen niet graag nog eens terugdenken aan zijn ellende op de torenspits van Straatsburg.

817 Alternis sc. *vicibus*. Voor de ellips vgl. *Mijn leven* 2,317: *Res Patriae alternisque tuas, ubi posset, agentem*.

822 Patris Ara Lijaei De Neolatijnse benaming van Bacharach is *Bacchi Ara* (zoals gebruikt in *Mijn leven* 2,1019). De titel *pater* bij *Liber*, *Bacchus*, of *Lyaeus* is gangbaar in klassiek Latijn, bijv. Verg. A. 4,58: *patrique Lyaeo*.

824-5 Neomagum, Prisca domus Batauûm Huygens speelt in het enjambement met de tegenstelling nieuw-oud, in de naam *Neo-magum* en de kwalificatie *prisca domus*, 'oude zetel'. De bepaling *Batauûm* refereert aan de opvatting dat de stad in de Romeinse tijd al een Bataafse plaats was, zoals Johannes Smetius in zijn *Oppidum Batavorum, seu Noviomagum* (Amsterdam, 1644) aan de hand van tal van locale archeologische vondsten betoogt. In het voorwerk van de studie schreef Huygens een lofdicht op de auteur (*Gedichten* 3,139B). Huygens bezat een exemplaar 'Donum auct.' van Smetius, zie ook de inleiding van Langereis bij Johannes Smetius *Nijmegen, stad der Bataven* (ed. 1999).

831 ego te video De iuxtapositie *ego te* benadrukt de band tussen Huygens en zijn geboorteplaats. De formulering *te video* wordt in ook *Mijn leven* 2,458 gebruikt voor een weerzien na lange periode.

830-2 Quâ nil his oculis vidi formosius, Haga. Haga, [...] Amica, Delicium, decus, Haga, meum De meerwaarde van de toevoeging *his oculis* bij *vidi* is dat Huygens ermee verwijst naar de ogen van de 82-jarige auteur. Het pronomen *his* verandert dus voor korte tijd het perspectief van de vertelling, zoals ook in bijvoorbeeld 1,754: *ipsa manus haec*. De emotie bij het weerzien van zijn geliefde Den Haag geeft de auteur gestalte op een wijze die sterk doet denken aan de formulering bij de terugkeer uit Engeland (1,554-5):

Haga, tuum decus, Haga meum: pulcherrimus Orbis
Qua fulget, nihil est quo se tibi comparet

832-3 Plus ipsa vetabant Gaudia Dat verdere woorden smoorden in geluk, is een variatie op Ov. *Met.* 11,708:

Plura dolor prohibet, verboque intervenit omni
Plangor

Verdriet staat verdere woorden in de weg, in plaats van spraak
 Komt geweest

De passage bij Ovidius beschrijft het verdriet van Alcyone om haar echtgenoot die niet terug zal keren van de zee. De echo bij Huygens draait de gegevens om: in het eerste geval staat verdriet het gebruik van woorden in de weg omdat de geliefde niet terugkeert, in het laatste verhindert vreugde het gebruik van woorden omdat de 'geliefden' bij elkaar zijn teruggekeerd.

833 excessu implicuit se muta voluptas Het opmerkelijke beeld van de uitzinnige vreugde die zich in stilte uitte, wordt in de woordplaatsing versterkt door de iuxtapositie van *ex-cessu* en *im-plicuit*.

834 Maxima - sororumque Het vers stelt voor ogen hoe het complete gezin met het grootste genot (*maxima* sc. *voluptas*) luistert naar Huygens' verhalen. Het hypermetrische *-que* bij *sorum* lost op in de eerste syllabe van het volgende vers, vgl. 1,221 met n.

835-6 In decursa mihi retrò vestigia mecum Currere Het beeld is dat Huygens' verhalen het gehoor meenamen op reis, in richting omgekeerd (*retrò*) aan de route zoals hij die had afgelegd (*decursa mihi vestigia*). De nadrukkelijke woordherhaling *decursa - currere* toont dat het vertellen over de reis eigenlijk een herbeleving van de reis is, zoals de auteur dat in de volgende verzen zal uitwerken.

837 conuiuia Germanorum Duitsers ontkomen ook bij Huygens niet aan hun stereotypische gedrag van uitbundig eten en drinken. Justus Lipsius kenschetste in zijn reisadviezen Duitsland als het land van 'slemperyen en dronckenschap', in Italië signaleerde hij 'dertelheydt en wellust', in Frankrijk 'lichtvaerdigheydt en ydelheydt' en in Spanje 'Afrikaenschen hoogmoedt' (*Epistolae* dl. 2, no. 78 04 03; zeventiende-eeuwse vertaling overgenomen uit Frank-Van Westrienen p. 323).

839 se in medias facile extendentia noctes Dat Huygens tot diep in de nacht verhalen vertelde over zijn reis, is een motief dat ook bij terugkeer van Engeland even werd genoemd: *vespere largo Noctibus adsutis* (1,545-6). Op deze plaats werkt de auteur het gegeven in een vijftal verzen uit tot een argument voor het reizen.

844-8 pro libitu repetita voluptas. Quin et versiculos [...] libens memoro De staande uitdrukking *pro libitu* of *ad libitum*, 'naar eigen believen', is geen klassiek Latijn. De van *libet* afgeleide adverbiale bepaling wordt door *Quin et* verbonden met *libens*. Het diminutief *versiculos* staat in dienst van de (schijnbare) depreciatie van de eigen poëzie, zie n. 1,101-2.

847-8 Alpigenas - munera grata Huygens maakt in zijn overig oeuvre regelmatig nieuwe samenstellingen met het achtervoegsel *-genus* of *-genes*, zoals *Cyprigeni Dei*, *pontigenum Carmen*, *Batauos pontigenas* (*Gedichten* 1,87A vs. 20; 1,237B vs. 4; 3,5D vs. 14 en 4,56B vs. 3). Verzen die ontstaan zijn tijdens een wagenrit heten *currigeni foetus* 'wagengeboren kinderen' (*Gedichten* 4,147C vs. 1). Hier is de accusatief mannelijk meervoud *alpigenas* evenals *elapsos* bepaling bij het object *versiculos*. Subjectsaccusatief in de ACI is *reducem*. De bijstelling *munera grata* staat op hetzelfde niveau als *versiculos*.

848-9 quò quantulacumque Sic quoque - otj Het antecedent van *quo* is het gegeven dat Huygens verzen terugbracht van zijn reis. Dat was één van de bewijzen (*sic quoque*), zij het geen al te groot (*Quantulacumque*), van zijn nuttige vrijetijdsbesteding (*non desidis otj*). De formulering *ratio constat* betekent letterlijk 'de som klopt' en in overdrachtelijke zin 'bewijs kan worden geleverd'. Datgene waarvoor bewijs geleverd wordt, is, zoals hier, als genitief opgehangen aan *ratio* (*OLD* s.v. *consto* 10b).

850-867 De inscriptie op het praalgraf van Willem van Oranje

'Wie ben ik om het op me te nemen de lof van een zo grote held te verkondigen, of hoe klein moet de prins zijn, wiens roem mijn pen kan bezingen?'³⁵⁷ Vaak is Huygens bedrieglijk bescheiden over zichzelf, maar enige verwondering is zeker op zijn plaats bij het gegeven dat hem in 1620 op 23-jarige leeftijd de eer te beurt viel het ontwerp te maken voor de inscriptie op het nieuwe praalgraf van de Vader des Vaderlands.

Het oude graf van Willem van Oranje bestond uit een provisorische katafalk met een gemetselde tombe. De bouw van het nieuwe mausoleum begon dertig jaar na de dood van de prins toen de architect en beeldhouwer Hendrick de Keyser in 1614 de opdracht van de Staten-Generaal aanvaardde om zijn kostbare ontwerp te realiseren 'sonder een duysent guldens ofte twee aen te sien'. Uiteindelijk zou het tot 1623 duren voordat het praalgraf in zijn volledigheid kon worden aanschouwd. Tegen een totaalbedrag van 34.000 gulden was 'van witten Italiaenschen merber, van Dynantschen toetssteen, ooc van swerte Italiaensche gemengelde merber, ende verder van bronse metael' het eerste nationale monument vervaardigd dat evenzeer een eerbewijs aan de overledene moest zijn als een krachtig symbool voor de identiteit en zelfstandigheid van de jonge Republiek.³⁵⁸

³⁵⁷Huygens aan Daniel Heinsius, 27 maart 1620 (KB sign. KA XLa 1619, fol. 3v; niet opgenomen in de *Briefwisseling*, maar in 1987 gepubliceerd door Kuiper).

³⁵⁸Beaufort, met citaat op p. 15 en 21. Zie afbeelding 000.

Zeker ook die tweede functie laat Huygens sterk naar voren komen in zijn beschrijving van het initiatief. Hij geeft nadruk aan het 'nationale' karakter door in de eerste twee verzen het adjectief *Batavus* kort na elkaar te herhalen, en door het vaderland (*patriae*) en de Staten-Generaal (*Patribus*) te danken voor hun toewijding. Dat het graf een praalgraf was en dus een monumentale functie had, accentueert de auteur door het te beschrijven als een bezienswaardigheid van formaat waarvoor reizigers de nodige tijd zullen uittrekken. Dat laatste is een variant op het *siste viator*-motief uit de antieke grafschrifttopiek, dat de haastige passant maant om kort stil te staan bij het graf.

Bovenop De Keyzers meesterwerk houden gevleugelde putti het ovalen epitaaf van toetssteen op met aan weerszijden Huygens' inscriptie. De gulden letters vermelden in funeraire bondigheid Oranjes verdiensten als financier en aanvoerder van de Nederlandse strijdkrachten, verdrijver van de Spaanse tirannie en grondvester van de vrijheid. Het laatste gedeelte vertelt hoe de onoverwinnelijke, godvruchtige, wijze en dappere held uiteindelijk in een verraderlijke list moest sneven door de hand van een huurmoordenaar in dienst van Philips II.³⁵⁹

Welke humanisten er betrokken zijn geweest bij het ontwerp van het grafschrift, is slechts ten dele te reconstrueren.³⁶⁰ Voor de door Huygens genoemde Grotius bestaat geen aanwijzing, maar een eventuele bijdrage van hem zou zeker gedateerd moeten worden voordat hij in 1618 politiek in ongenade viel, en zou om diezelfde reden nooit de definitieve versie meer kunnen zijn, die in 1622 op het monument verscheen. Over Daniel Heinsius wordt gesproken in een resolutie van de Staten-Generaal uit november 1618. De auteur van het gezaghebbende Latijnse treurspel over de moord op Oranje, *Auriacus*, blijkt buiten de regering om door het Huis van Oranje om een bijdrage te zijn gevraagd:³⁶¹

Te scrijven aan Professoren Heynsium by soo verre als hy van Z.Extie Heere Prince van Oraignen ofte Mevrouw de Princesse van Oraignen ofte yemandt anders gesproocken is, om te maecken een Epitaphium opte Sepulture van zyn Extie die Heere Prince van Oraignen Hoochloffelycker Memorie Hendrick de Keyser aenbesteet te maecken binnen Delff, dat haere Ho. Mo. begeven dat hy dat metten ernst en wil doen ende aen hare Ho. Mo. senden.

Niet bekend is echter of de Leidse professor op het verzoek is ingegaan, en indien dat het geval is geweest, wat daarvan geworden is. Huygens kreeg het verzoek in ieder geval in de eerste maanden van 1620, aanvankelijk bij monde van prins Maurits. Al in maart van dat jaar had hij een concept gereed. De auteur meende dat het in zijn bondigheid kon voldoen aan de wens van de prins, maar wat zouden de geleerden ervan denken? Volkomen onbekend met de voorgeschiedenis stuurde hij op 27 maart een brief naar de man die erover kon oordelen, de Leidse professor Heinsius. Enthousiast vertelde Huygens daarin over het grafmonument in Delft, en dat er een grafschrift voor geschreven moest worden en dat hem die opdracht door Maurits gegeven was. Heinsius zal er wel het zijne van gedacht hebben, een reactie is niet bekend. Enkele maanden later, nadat hij inmiddels met Van Aerssen naar Venetië was geweest, schreef hij de professor opnieuw met het verzoek om zijn concept te controleren en beoordelen: hij had erover gesproken met enkele leden van de Staten van Holland, maar die vonden dat het eerst in academische kring moest worden

³⁵⁹Appendix 36; verschillende werkversies worden bewaard in Koninklijke Bibliotheek, sign. KA XLVIII.

³⁶⁰Zie ook Kuiper 1984 en 1987.

³⁶¹Citaat overgenomen van Beaufort p. 36. Voor het treurspel zie Heinsius 1997.

gewogen voordat het voorgedragen kon worden aan de Staten-Generaal.³⁶² In het voorjaar van 1621 sprak Huygens er tijdens zijn tweede reis naar Engeland over met een Staats gezant, en die vertelde hem dat men gekozen had voor zijn 'laatste variant'.³⁶³ In de kringen van de Staten bleef Huygens' bijdrage echter nog geruime tijd onbekend, want laat in 1621 stond de invulling van het epitaaf nog steeds op de agenda, evenals de mogelijke auteur. Op 25 september passeerde de resolutie 'dat men verscheyden opschriften sal maecken, ende den professorem Heinsius versoecken een te concipieren'.³⁶⁴ Het komt neer op een tamelijk ongecoördineerde gang van zaken: de Oranjefamilie deed in 1618 een verzoek aan Heinsius, de Staten besloten daarin te volgen maar ondernamen geen concrete stap, Maurits vond vervolgens Huygens bereid zonder dat de Staten-Generaal daarvan op de hoogte was gesteld, zodat die in 1621 nog eens een verzoek aan de professor deden. Of Heinsius in dat laatste stadium zelf nog een concept heeft ingebracht is niet bekend, maar lijkt onwaarschijnlijk gezien het feit dat die het concept van zijn pupil al had beoordeeld. Dus kwam uiteindelijk de ontwerp tekst van de jonge Huygens uit de bus, die nu nog steeds op het onlangs gerestaureerde mausoleum van Willem de Zwijger te zien is.³⁶⁵

In *Mijn leven* geeft de auteur ruim gestalte aan het triomfantelijke gegeven dat de inscriptie niet een ontwerp is van geleerden als Heinsius of Grotius maar van hem. Of dat werkelijk een kwestie van kwaliteit is geweest, zoals de auteur suggereert, valt in het licht van de bovengemelde gang van zaken te betwijfelen. In ieder geval vormt het een sierlijke afsluiting van het eerste boek van de autobiografie. Het overzicht van zijn vorming kan nauwelijks beter bekroond worden dan met dit bewijs van welslagen. Tevens is de lofzang op Oranje een overgang naar het tweede boek. Daar zal de band tussen de auteur en de vorstelijke familie een belangrijk thema zijn.

850-1 Batauis [...] Autorem Batavae libertatis Gulielmum De herhaling van *Batauis* belicht het gegeven dat het praalgraf van Willem van Oranje diende als een 'nationaal' symbool voor de vrijheid van de Republiek. Voor dergelijke functionele herhaling zie *Mijn leven* 1,165-6 met n. aldaar. De *golden line*, die de prins bezingt als grondvester van de vrijheid, is fraai gestyleerd door de plaatsing van *Batavae libertatis* tussen de bepaling *Autorem* en de eigennaam *Gulielmum*.

852-3 fuso cum sanguine vitam Fuderat De poëtische manier waarop de dood van Willem van Oranje wordt beschreven als het 'wegvloeien van bloed en leven' is ontleend aan Ov. *Met.* 11,327: *Conantemque loqui cum sanguine vita reliquit*, en terwijl ze [Chione] nog probeerde te spreken vloeide haar bloed en leven uit haar weg.

856 Res Patriae non ferre novis opulentiùs auctas Na de herhaling van het adjectief *Batauis* in vss. 850-1 duidt de auteur met *Patriae* nogmaals op het nationaal karakter van het monument. De *ACI*-constructie is nog steeds afhankelijk *venerat in mentem* (vs. 850). De toegenomen rijkdom van het land wordt rijkelijk verwoord door het pleonastische *opulentiùs auctas*.

858 Non festinus adit, solitus properare, viator In antieke grafinscripties en daarop geïnspireerde literaire epigrammen is het een frequent motief dat de in haast passerende reiziger door de dode in het graf wordt gevraagd om even stil te staan en te lezen wie hier begraven ligt (geciteerd uit Lattimore p. 233, met andere voorbeelden):

Carpis si qui vias, paulum huc deponere laborem.

Cur tantum properas? Non est mora dum legis, audi [...]

Wie onderweg is, legt hier even het werk stil.

Waarom zoveel haast? Het duurt niet lang om dit te lezen, luister [...]

Tegenover de kenmerkende haast van de reiziger, *solitus festinare*, stelt de auteur dat hij in Delft *Non festinus* het praalgraf bezoekt. Dat wijst op de kwaliteit en omvang van het monument.

859-60 Gratia sit Patribus, tantis de Manibus omni Officio sic sollicitis utcumque mereri Sollicitis is bepaling bij het indirect object *Patribus*. Het participium construeert op zijn beurt de

³⁶²*Br.* 1 no 90; Huygens aan Daniel Heinsius, 24 aug. 1620.

³⁶³*Br.* 1 no. 101; Huygens aan zijn ouders, 3 maart 1621.

³⁶⁴Citaat overgenomen uit *De Navorscher* 1902, p. 547.

³⁶⁵Over de recente restauratie zie de publicatie van Ex en Scholten.

infinitieszin *utcumque mereri* met het prepositie-object *tantis de Manibus*. De bepaling *utcumque* bij *mereri* moet gelezen worden als 'op de best mogelijk wijze' (*OLD* s.v. *utcumque* 2b). Met *sic* verwijst de auteur naar het genoemde praalgraf. *Omni officio*, 'op elke mogelijke manier' (zie 1,688-9 met n. aldaar) is eveneens bepaling bij *mereri*.

861 mea sijmbola Met de woordkeuze *sijmbola*, 'een geldelijke bijdrage aan gemeenschappelijke kosten', stelt de auteur zijn grafinscriptie op speelse wijze voor als een 'duit in het zakje' (*OLD* s.v. *symbola*).

862-3 post Heinsiadas Grotiosque Fortè minùs placitos Het meervoud *Heinsiadas Grotiosque*, waar metrisch ook het enkelvoud *Heinsiadem Grotiumque* mogelijk is, duidt erop dat de auteur niet slechts deze twee geleerden voor ogen heeft maar in het algemeen mannen van die orde van grootte. Het vers hoeft dus niet te leiden tot de hypothese dat Heinsius en Grotius een ontwerp voor de inscriptie hebben aangeleverd. Loosjes' vertaling, 'Wijl 't meer dan dat van Heins of van De Groot behaagde', gaat in ieder geval te ver.

864 Aureus ostentat [...] character De ten opzichte van *ostendere* versterkte vorm *ostentat* benadrukt de opzichtige aard van de inscriptie in gouden letters op zwart toetssteen.

865 Auriaci cineres Voor de syllabische homophonie zie *Mijn leven* 1,140 met n. aldaar. Het substantief *cineres* is net als het in vs. 859 gebruikte *manes* funerair jargon om de overledene aan te duiden. Het hoeft niet perse in verband gebracht te worden met crematie.

865-7 Auriaci - constanti cultu colo, noster - in vestrûm laudes sit amabilis ardor De afsluiting van het eerste boek van de autobiografie geeft in krachtige bewoording een getuigenis van Huygens' trouw aan het huis van Oranje. Het dynastieke aspect van de familie wordt benadrukt door *Nepotes* en de appositie daarbij *mihi sancta nomina*, 'dragers van een naam die ik heilig'. Zijn trouwe dienst aan het huis wordt geaccentueerd door de gedragen alliteratie *constanti cultu colo*, waarin de auteur zijn eigen naam betekenis geeft. De woordkeuze *ardor* sluit bij dat beeld aan. Het opeenvolgende gebruik van *noster* en *vestrûm* markeert de band tussen Huygens en Oranje. In het tweede boek zal de relatie nog herhaaldelijk worden uitgewerkt.

COMMENTAAR en NOTEN

1-20 Tweede reis naar Engeland

De cesuur tussen het eerste en tweede boek van de autobiografie markeert de afsluiting van de vormingsjaren. De reizen die in het voorgaande deel van *Mijn leven* beschreven zijn, maakte de auteur als student, zij het dat hij tijdens het gezantschap naar Venetië werd aangesteld als secretaris. Zijn tweede reis naar Engeland, waarmee het nieuwe boek aanvangt, ondernam Huygens als secretaris van het gezantschap.

Net als het gezantschap naar Venetië in de zomer van 1620 had de ambassade naar Engeland in het daarop volgende voorjaar alles te maken met de naderende afloop van het Bestand in april 1621. In Bohemen was Frederik V verslagen en ook in midden-Duitsland dreigde de protestantse Unie te bezwijken. Dat kon betekenen dat de Spaanse dreiging zich zou kunnen gaan richten op het grondgebied van de Republiek. Daarop anticiperend vertrokken Staatse gezanten naar de Engelse koning Jacobus om hem te bewegen zijn afzijdige positie in het conflict te verlaten en samen met de Verenigde Provinciën actief steun te verlenen aan de protestanten in Duitsland. De koning kon toch niet lijdzaam toezien terwijl zijn eigen familieleden, zijn dochter Elisabeth en schoonzoon Frederik V, die de kroon van Bohemen al had moeten opgeven, ook nog hun keurvorstendom van de Palts zouden verliezen? De zes gezanten waren Jacob van Wijngaarden, heer van Benthuisen, Jacob Camerling, Albert Sonck, Albrecht Bruyninck, Jacob Schotte en Frederik van Vervou.¹ De delegatie, die op 21 januari 1621 met Huygens als secretaris naar Engeland vertrok, kon bij Jacobus echter niets bewerkstelligen. Dat blijkt bij herhaling uit de Londense brieven waarin Huygens zijn ouders op de hoogte hield, al mocht hij eigenlijk niet te veel loslaten over het verloop van de onderhandelingen.² Ze geven tegelijk een beeld van de wijze waarop de secretaris zich met zijn grondige kennis van het Frans verdienstelijk wist te maken voor de, naar het zich laat aanzien, niet al te bekwame gezanten: 'Nooit is het zo gemakkelijk geweest om éénoog te midden van de blinden te worden. [...] Ze hebben zo goed als geen verstand van Frans, en daarom ben ik de onbetwiste corrector (en vaak ook de auteur) van hun geschriften, voorstellen enz.'³ De drukke werkzaamheden lieten overigens onverlet dat Huygens de literatuur bleef koesteren. Vlak voor vertrek was immers het dichterlijke contact ontstaan met P.C. Hooft. Die had hem zelfs een goede reis gewenst in een elegant sonnet dat niet onbeantwoord gelaten kon worden. Samen met de brieven aan zijn ouders verzond hij dan ook een vers waarvan de geur nachtelijk werk bij kaarlicht verried, en dat zijn ouders bij de eerste gelegenheid via Anna Roemers aan de Drost moesten doen toekomen. Niet alleen op het gebied van de diplomatie hield Huygens dus ijzers in het vuur. Het gezantschap keerde op 30 april terug, zonder concrete toezeggingen. Wel werden de ambassadeurs naar goed gebruik bij vertrek geridderd en mocht elk 'een present van ontrent 1500 oncen vergult Silverwerck' in ontvangst nemen.⁴ 'Constantine Huggins' werd als penvoerder vereerd met een 'Chayne of Gold 45 l. valew'.⁵ Na de halsketting uit Venetië was dat zijn tweede onderscheiding als secretaris van een ambassade.⁶

¹Heringa p. 594 en 636. Hij vermeldt bij het Legatie-Archief der Staten-Generaal 761: Rapport Engelandt 1621, van de heeren J. van Wijngaerden, J. Camerling, A. Sonck, A. Bruyninx, J. Schotte, F. van Vervou, H.H.M. ambassadeurs.

²Br. 1 nos. 97-105.

³Br. 1 no. 101; Huygens aan zijn ouders, 3 maart 1621.

⁴Aitzema dl. 1, p. 205.

⁵Heringa pp. 79-80. Citaat overgenomen van Finett p. 78.

⁶*Mijn leven* 1,765-9 met comm. *ad loc.*

De ambassade zelf, die in politiek opzicht weinig geslaagd mocht heten, krijgt in *Mijn leven* nauwelijks aandacht. De auteur maakt na het vertrek meteen een sprong van drie maanden naar de thuiskomst zonder de lezer in te lichten over de moeizame onderhandelingen betreffende 'les affaires d'Alemagne'. Wat daarentegen wel gestalte krijgt, is ten eerste de diplomatieke onderscheiding, en vervolgens de kennismaking met twee grote Londenaren, de medicus en Latijnse dichter Thorius en de fysicus Drebbel. Eervolle onderscheidingen en 'grote' vriendschappen dragen immers bij tot het beeld van de auteur en vormen een leidmotief in het levensverhaal.⁷

Raphael Thorius, afkomstig uit een Frans geslacht maar geboren in de Nederlanden, studeerde medicijnen in Oxford, promoveerde in Leiden tot *Medicinae Doctor* en woonde daarna tot aan zijn dood in 1625 te Londen.⁸ Hij was een gerenommeerd dichter in Latijn en Grieks en genoot aanzien bij literatoren als Isaac Casaubon, Janus Dousa en Daniel Heinsius.⁹ Gebruikmakend van de naam van zijn vriend Heinsius trad Huygens tijdens het hier beschreven verblijf in de Engelse hoofdstad met hem in contact.¹⁰ Van hun literaire vriendschap getuigen talrijke Latijnse verzen.¹¹ Vlak voordat hij aan de pest zou overlijden droeg Thorius zijn gedicht *Hyems* op aan Huygens, die er lofverzen bij componeerde. In de postuum te Leiden verschenen uitgave van zijn omvangrijke leerdicht over tabak, de *Hymnus tabaci* (1625), is ook de *Hyems* opgenomen, samen met Huygens' verzen.¹²

Cornelis Drebbel (1572-1633), geboren in Alkmaar, was een van de bekendste uitvinders uit het begin van de zeventiende eeuw.¹³ Na een verblijf aan het hof van Rudolf II in Praag heeft hij in dienst van het Engelse hof gewerkt. Zijn uitvindingen getuigen van een wilde bevologenheid. Zo ontwikkelde hij een *perpetuum mobile*, een soort onderzeeër, buskruit dat onder water werkte en pompinstallaties voor droogleggingen. Ook op het gebied van de optica heeft Drebbel zich onderscheiden: met zelf geslepen lenzen vervaardigde hij micro- en telescopen en een *camera obscura* waarmee in donkere ruimtes, tot veler verbazing en opschudding onder schilders, beelden van buiten *ad vivum* op een wit doek konden worden 'binnengehaald' en geprojecteerd, zij het nog op hun kop. Tijdgenoten en lateren hebben de uitvinder geminacht en zelfs beschuldigd van magie – hij maakte de eerste Nederlandse vertaling van Hermes Trismegistus. De Engelse koning Jacobus zou eens van hem gezegd hebben dat 'de eeuwige uitvinder zelden iets bedacht heeft wat meer opleverde dan het kostte'.¹⁴ Huygens, daarentegen, heeft 'Daedalus' Drebbel altijd zeer hoog geschat. Met name voor de optische instrumenten koesterde hij buitengewone belangstelling. Van zijn derde Engelse reis nam hij zelfs een aantal instrumenten, waaronder een *camera obscura*, mee terug naar Den Haag.¹⁵ In de jeugdbiografie brengt de auteur zijn waardering voor de fysicus onder woorden met

⁷Zie *Mijn leven* 2,1167-1194 met comm. *ad loc.*

⁸DNB dl. 56 s.v. *Thorius Raphael*.

⁹Br. 1 no. 131; Huygens aan J. Cats, 20 feb. 1620.

¹⁰Huygens' dagboek vermeldt de kennismaking met Thorius bij de derde reis naar Engeland in het najaar van 1621 (zie appendix 38), maar uit de brief die Huygens na terugkomst van zijn tweede verblijf in Londen schreef aan Heinsius blijkt dat zij bij die reis al kennis hadden gemaakt (Br. 1,107; Huygens aan Daniel Heinsius, 14 mei 1621).

¹¹*Gedichten* 1,237B-242B; 1,268A; 2,63C-65C. In Huygens' *Otia* (1625) zijn ze opgenomen op pp. 35-42.

¹²*Gedichten* 2,120A-121B.

¹³Zie over de Drebbel de studie van Tierie.

¹⁴*Mijn jeugd* p. 127.

¹⁵*Mijn jeugd* p. 93.

een uitvoerig overzicht van diens uitvindingen.¹⁶ In *Mijn leven* valt Drebbel de zeldzame eer te beurt om twee maal genoemd en geroemd te worden, hier en ook bij de beschrijving van de derde en vierde Engelse reis.¹⁷ Tijdens de tweede reis schijnt het contact nog van korte duur geweest te zijn. Maar de lofzang is er niet minder om. Ten eerste beschrijft de auteur zijn korte ontmoeting in exact dezelfde woorden die Ovidius in zijn autobiografie gebruikt voor niemand minder dan Vergilius, die hij 'slechts gezien heeft'. Vervolgens plaatst Huygens tegenover het ongemanierde uiterlijk van de man diens grote kennis. Drebbels merkwaardige verschijning wordt door tijdgenoten bevestigd, zoals Peter Paul Rubens eens in een mengeling van Italiaans en Latijn over hem schreef:¹⁸

Io non mi ricordo d'haver visto una physionomia più stravagante della sua, et nescio quod admirandum in homine pannoso elucet, neque enim crassa lacerna, ut solet in re tenui, deridiculum facit.

Ik kan me niet herinneren dat ik ooit een vreemdere verschijning heb gezien dan die van Drebbel. Die man met zijn slechte kleding heeft iets wonderlijks, want zijn plumpe mantel maakt hem, anders dan wat bij goedkope zaken meestal het geval is, niet belachelijk.

Huygens vergelijkt het vóórkomen van Drebbel met dat van een Hollandse boer, diens kennis evenwel met die van de grote geleerde Samiër en Syracusaan tegelijk, dat zijn Pythagoras en Archimedes in één persoon.

Parallele teksten: appendix 37

1 Talibus aetatem studijs placidè peragenti Overgangen naar nieuwe scènes worden in de Latijnse hexameterpoëzie herhaaldelijk gemarkeerd met *talibus* in de eerste verspositie, bijv. Verg. A. 2,195; 4,219; 4,437. In dit vers wijst de auteur op de overgang van zijn kalme leven in het ouderlijk huis naar de reizen in dienst van gezantschappen.

3-4 Ampla ministerio visa est Legatio nostro, [...] certè haud ingrata futura Het participium *futura* is predikaat bij *visa est* en heeft als predicaatsnomina *grata* en *ingrata*, waarbij *ministerio nostro* complement is. De formulering brengt in doorzichtige bescheidenheid Huygens' verdiensten voor de ambassade onder woorden.

5 Sex socios Oratores In tegenstelling tot het gezantschap naar Venetië waarbij Van Aerssen de enige afgevaardigde was, werden er voor dit gezantschap zes gezanten gezamenlijk (*OLD* s.v. *socius* 1) geëngageerd.

6-7 ad omni laude supremâ Majorem, triplici diademate ditem Iacobum De laatste lettergreep van *ditem* wordt geëlideerd door de hier als vocaal uitgesproken *i-* in *Iacobum*. Huygens' grote waardering voor de monarch van Engeland, Schotland en Ierland komt in haar klinkende formulering overeen met *Mijn leven* 1,388: *triplex gestans diadema Iacobus*.

11 Pluris erat De auteur zet de prijs van vriendschap af tegen die van de hiervoor genoemde halsketting. Hetzelfde spel speelt met materieel gewin en immateriële kostbaarheid speelt hij in de context van vriendschap ook in *Mijn leven* 2,1178.

12-3 Thorio, quo candidiorem Terra senem non vidit, ego nil doctius De loftopiek is een variatie op Hor. S. 1,5,40-42:

*Plotius et Varius Sinuessae Vergiliusque
Occurrunt, animae quales neque candidiores
Terra tulit, neque quis me sit devinctior alter.*
In Sinuessa komen ons Plotius, Varius en Vergilius
Tegemoet. Oprechtere zielen heeft de aarde nooit gedragen,
Mensen met wie niemand zich meer verbonden kan voelen dan ik.

¹⁶*Mijn jeugd* pp. 127-33.

¹⁷*Mijn leven* 2,211-215.

¹⁸Citaat overgenomen van Tierie p. 18n.

13-4 Heu! quod Aequare diuisi rarò conuiximus Voor de geografische scheiding met de in Engeland wonende Thorius gebruikt Huygens een echo van Vergilius' situering van de Britten (*Ecl.* 1,66): *penitus toto diuisos orbe Britannos*, 'de Britten, geheel afgescheiden van de rest van de wereld'.

16 Drebbelium vidi tantum De auteur maakt hier een toespeling op de plaats in Ovidius' autobiografische elegie *Tr.* 4,10 waar de Latijnse dichter zich plaatst temidden van de grote dichters. Huygens vervangt de naam Vergilius in de formulering *Vergilium vidi tantum* (vs. 51) door de natuurkundige Drebbel. Verderop in het werk zal de dichter nogmaals uit Ovidius' autobiografie citeren (*Mijn leven* 2,619).

17-8 Sophum Samiumque [...] Et Siculum De grote geleerde die geboren werd op het eiland Samos, is Pythagoras. Ovidius verwijst naar de wijsgeer als 'de grijsaard van Samos', *Samii senis* (*Tr.* 3,3,62) of als 'de Samiër' (*Fast.* 3,153). Deze laatste plaats citeert Huygens in één van zijn vroegste gedichten (*Gedichten* 1,1C vs. 1; ed. Ter Meer 2003, no. 3). De andere wijze is Archimedes, afkomstig uit Syracuse op Sicilië. In *Mijn leven* 2,541 gebruikt de auteur voor Archimedes de perifrased *senex Siculus*.

18 optâram Voor de gesyncopeerde vorm *optâram* in plaats van *optaueram* vgl. 1,710 *inaurarat* met n. aldaar.

21-28 Derde en vierde reis naar Engeland

Nadat Huygens in april 1621 met de zes gezanten was teruggekeerd uit Londen, trok in december van hetzelfde jaar opnieuw een gezantschap met hem als secretaris naar Londen. Deze keer vergezelde hij drie ambassadeurs: François van Aerssen, Dirck Jacobsz Bas en Hendrick van Tuyll van Serooskerke.¹⁹ Het doel van de legatie was nu niet langer om Jacobus tot steun te bewegen aan de Duitse Protestantse Unie, maar aan de Republiek zelf. De in april hervatte oorlog met Spanje had diepe malaise en sombere perspectieven voor de Provincies gebracht.²⁰ Een goede verstandhouding met Londen was dringend gewenst, maar de kansen daarop waren gering. De Britse koers was ondanks grote binnenlandse tegenstand Spaansgezind, waarbij zelfs werd aangestuurd op een huwelijk van kroonprins Karel met een prinses uit het Spaanse vorstenhuis. Bovendien stond de relatie tussen Engeland en de Republiek zwaar onder spanning door de wederzijdse belangen in Indië. Een handelsmonopolie op de Oost, waar beide landen nu ruim twintig jaar handel dreven, was evenzeer de ambitie van de V.O.C. als van haar Britse concurrent. Huygens schetst in de brieven aan zijn ouders haarscherp hoe het mercantiele conflict de gewenste Britse steun onmogelijk maakt:²¹

Par le coeur des subjects, il [Jacobus] est parfaitement nostre, dont avons veu les preuves par l'applaudissement extraordinaire sur le succes devant Berghen. Il y a seulement ces maudites contentions des Indes qui nous entrenaigrissent, et cet espine levée, l'Angleterre ne sera plus qu'Hollande. Mais, Seigneur, quand sera-ce?

In de grond van de zaak, staat de koning geheel en al aan onze zijde. Dat hebben we gezien aan zijn toejuichingen bij het succes voor Bergen op Zoom [tegen de Spaanse belegering]. Alleen die vermaledijde belangen in Indië overschaduwden ons. Als die angel verwijderd is, zal er niets staan tussen Engeland en Holland. Maar, God, wanneer zal dat zijn?

Maanden lang sleepten de onderhandelingen zich voort. 'Vraag me maar niet meer, wanneer we terugkeren', antwoordde Huygens in oktober per brief aan zijn ouders. Uiteindelijk keerde de legatie thuis op 13 februari 1623, een jaar en twee maanden na

¹⁹ Schutte p. 5; Heringa p. 594. Het verbaal, 3 dec. 1621-12 feb. 1623 in archief Staten-Generaal, inv. nr. 8343.

²⁰ Israel 1995, pp. 478-85.

²¹ *Br.* 1, no. 189; Huygens aan zijn ouders, 17 okt. 1622.

vertrek. Er was een overeenkomst bereikt waarbij de V.O.C. een aanzienlijke schadevergoeding aan de East India Company moest betalen voor Jan Pieterszoon Coens agressieve opstelling tegen de Engelsen in de Oost. Over steun aan de Republiek werd al helemaal niet meer gesproken.

Nog een jaar later keerden echter de kansen doordat de Londense politiek overstag ging. De binnenlandse weerstand tegen de Spaansgezinde koers was groot en het voorgenomen huwelijk met de prinses leek af te springen. Nu was het moment gekomen om de koning 'te engageren teghen Spagnien'.²² Opnieuw werd er een ambassade uitgezonden, bestaande uit Van Aerssen en Albert Joachimi, en wederom met Huygens als secretaris (26 februari 1624). Na een weinig hoopvolle start van de onderhandelingen, mede door toedoen van de beruchte Nederlandse moordpartij van Amboina, blijkt er in mei plotseling toch zon door de wolken te breken.²³ Binnen vier maanden wordt bereikt waarnaar de voorgaande legatie zo lang vruchteloos had gestreefd. Met een schikking in zake de VOC-agressie en een Nederlands-Engels defensief bondgenootschap keert het gezantschap op 5 juli 1624 terug.²⁴ Voor Huygens is daarmee voorlopig een einde gekomen aan zijn diensten in de diplomatie.

De reden waarom in de bovenstaande commentaar zowel de 14 maanden durende legatie (1621-23) als de daaropvolgende van vier maanden (1624) zijn belicht, is gelegen in het feit dat Huygens in *Mijn leven* de gebeurtenissen van beide heeft samengesmolten tot de beschrijving van één gezantschap. Ten eerste noemt de auteur vier gezanten: Van Aerssen, Bas, Van Tuyll en Joachimi. Van hen namen de eerste drie deel aan de eerste legatie, terwijl de tweede werd geleid door Van Aerssen en Joachimi. Ook het vervolg van de beschrijving is een compositie van stof uit de verschillende reizen. De hachelijke oversteek waarbij het schip negen dagen op zee dwaalde en vastliep op een zandbank, heeft plaatsgevonden op de heenweg van het tweede gezantschap. De beschrijving van de moeizame onderhandelingen, en de negatieve invloed daarop van de mercantiele belangen zijn een weergave van de eerste legatie. Het uiteindelijke succes is afkomstig uit de tweede onderhandelingen. Huygens' verheffing in de ridderstand, zijn val van het paard en het verlies van de goudstukken zijn gebeurtenissen van de eerste reis. De vriendschappen, tenslotte, met tal van Londense musici, dichters en geleerden komen uit beide reizen. Door de versmelting is een op zichzelf staand verslag van de legatie van 1624 uit het levensverhaal verdwenen. Die onderneming vond plaats na de dood van Huygens' vader en zou dus in de chronologische vertelling pas na de passage die daaraan gewijd is, haar juiste plaats hebben.

Parallele teksten: appendix 38

21 Nec mora longa fuit Formules als *Nec mora* of *Non mora* aan het begin van het vers komen in de Latijnse hexameterpoëzie herhaaldelijk voor ter markering van een temporele overgang. De langere formulering die Huygens hier gebruikt, is te vinden in Ov. *Fast.* 1,541.

22 cum vicinis ad Gangem bella Britannis Het adjectief *vicinis* gebruikt de auteur herhaaldelijk als bepaling voor de nauwe geografische en politieke relatie tussen de Engeland en de Republiek in Europa, vgl. *vicina Britannum littora* (1,380). In combinatie met de bepaling *ad Gangem* duidt het hier niettemin in de eerste plaats op de onderlinge nabijheid in de Oost. De Nederlands-Engelse competitie daar speelde over een groot gebied. De rivier de Ganges is dan ook *pars pro toto* voor Azië, vgl. *ab ipso Gange character* (2,350 en n. aldaar).

²²Aitzema dl. 1, pp. 271-84.

²³Br. 1, no. 240; aan Daniel Heinsius, 24 mei 1624.

²⁴ Schutte p. 5. Het verbaal van de ambassade 16 feb.-6 juli 1624 bevindt zich in het Archief der Staten-Generaal, inv. nr. 8344.

23 *Fraternas inter pacem tentare querelas* De auteur typeert het conflict tussen Engeland en de Republiek als een broedertwist, waarmee hij de nauwe relatie tussen beide landen onderstreept. Het adjectief *fraternus* wordt herhaald op het punt waar de auteur spreekt over het bereikte akkoord: *fraternas inter concordia Gentes* (2,81).

25 *tantas componere lites* Met de ontlening aan Verg. *Ecl.* 3,108 roept Huygens de zangstrijd van de herders Menalcas en Damoetas in herinnering. Als scheidsrechter komt Palaemon tussen beiden, die geen van twee laat winnen maar een gelijkspel voorstelt met de woorden:

Non nostrum inter vos tantas componere lites

Et vitula tu dignus et hic.

Het is niet aan mij om een uitspraak te doen in jullie grote ruzie.

Zowel jij als hij verdienen het kalfje.

De gelijkwaardigheid van de concurrerende partijen in kwestie, de handelscompagnieën van Engeland en de Nederlanden, zou ertoe leiden dat de legatie maar liefst 14 maanden duurde en in eerste instantie geen succes kende, ondanks de grote ervaring van Van Aerssen.

26-7 *Ioachimo; (Caronti hunc successorem Respublica misit)* De ambassadeur Caron overleed in 1624 en werd opgevolgd door de Zeeuwse edelman Albert Joachimi (Schutte pp. 89-94; Heringa pp. 71-2). De genoemde gegevens horen dus bij het gezantschap van dat jaar, en niet bij het voorgaande van 1621-23.

29-64 Hachelijke overtocht van negen dagen dwalend in de mist

De reis naar Engeland van het gezantschap in 1624 kende na een voortvarend begin vanaf Scheveningen – het gebruikelijke vertrekpunt Vlissingen was door de bevroren staat van de waterwegen niet bereikbaar – een buitengewoon moeizaam verloop. Duurde de oversteek onder gunstige omstandigheden ongeveer twee dagen, deze keer was de boot negen dagen op zee. Dichte mist, die het zicht beperkte tot twee scheepslengtes, zware regens en variabele winden zorgden ervoor dat men volledig uit koers raakte en lange tijd in onzekerheid over zee dwaalde. De derde dag meenden sommigen zelfs Calais te zien liggen. Pas vijf dagen na het vertrek werd vanuit de mast Engeland waargenomen, waaruit bleek hoe groot de 'mislagen van onse gissingen' waren geweest. Drie dagen lang laveerde het schip vervolgens behoedzaam tussen de zandplaten voor de kust van Engeland. Maar op de achtste dag liep het schip in de monding van de Theems op een wad 'daer entelick geen affkompste van en is'. Bijna had de bemanning ervoor gekozen om per reddingsboot naar het vasteland te roeien, maar het opkomende tij trok het schip weer vlot. Uiteindelijk werd op de negende dag in een vliegende storm Gravesend bereikt.

De wederwaardigheden van de oversteek heeft Huygens tijdens de reis opgetekend in een Nederlandstalig verslagje, dat in de appendix is opgenomen.²⁵ De vergelijking met deze tekst maakt duidelijk dat de versie in de autobiografie een selectieve presentatie is, waarbij de auteur de gegevens heeft gemanipuleerd omwille van het dramatisch effect. Zo vergroot het levensverhaal de factor mist aanzienlijk. De vergelijkingen met de blinde en de persoon in het duister, die beiden hun weg op de tast moeten vinden, schetsen een indringend beeld. Bovendien krijgt de lezer de indruk dat het schip voortdurend zonder zicht voer tot het uiteindelijk op de zandbank vastliep. Uit het prozaverslag blijkt daarentegen dat de mist al drie dagen eerder was opgetrokken en de positie weer bekend was: men bevond zich onder Merrigat en had daar zelfs een Engelse loods aan boord gekregen, die de navigatie op zich nam. Tevens doet Huygens het in *Mijn leven* voorkomen alsof het een uiterst hachelijke stap was om het reddingsbootje te nemen en op zoek te gaan naar land. De versie in het prozaverslag is aanzienlijk minder spannend: het weer was die dag zeer gunstig, men zag het land liggen en 's ochtends was het bootje ook al uitgezet om aan land

---

²⁵Zie appendix 39. Het manuscript, door Huygens gedateerd op 5 maart 1624 (de dag van aankomst te Gravesend), bevindt zich in de Leidse Universiteitsbibliotheek onder sign. Hug. 41. De tekst is door J.H.W. Unger uitgegeven onder de titel 'Dagverhaal eener reis naar Engeland door Constantyn Huygens.

provisie te gaan halen. Op het hoogtepunt van de vertelling, wanneer het schip onverwachts toch weer vlot komt, schetst de auteur grote opwinding aan boord door de bootslui sprekend op te voeren, een literaire vrijheid die hij ook toepaste in het verslag van zijn ontmoeting met de doge van Venetië.²⁶ Tenslotte wekt *Mijn leven* aan het eind van de passage de indruk dat het kleine bootje met alle inzittenden door de opkomende storm zou zijn verzwolgen. Daarbij verzwijgt de auteur dat deze storm opstak op de volgende dag, dus pas nadat men aan land gekomen zou zijn. De dramatisering van de werkelijke gang van zaken is sterk vergelijkbaar met de eerdere beschrijvingen van de avonturen op de Splügenpas en op de Münstertoren in Straatsburg, waarvan Huygens' reisjournaal minder schokkende beelden te zien gaf.²⁷ Functioneerden die vertekeningen in het exemplarische kader van jeugdige overmoed, hier in *Mijn leven* lijkt de auteur zijn lezer te vergasten op een pakkend verhaal. Een kortere, maar eveneens gedramatiseerde versie van de gebeurtenis komt overigens al voor in het gedicht *Koortsige Bedde-Bede*, geschreven twee jaar na de betreffende oversteek. Daar functioneert de beschrijving als een bewijs van Gods waken over zijn leven.²⁸

Doe ick door den mist gedreven
Tij en haven mis gedreven
Endelick ten sande stack,
Daer mij niet te kiezen stonde
Verre van bekenden gronde,
Dan een bootgen als een wrack.
[...]

Parallele teksten: appendix 39

35 praetentans Zoals de vormen van *temptare* in klassiek Latijn voorkomen naast vormen van *tent-*gebruikt Huygens hier de geassimileerde vorm *praetentans* (niet geattesteerd) voor *praetemptans* (TLL s.v. *praetempto*). Het verbum wordt in Tib. 2,1,76-7 op identieke wijze gebruikt voor een meisje dat voorzichtig haar weg zoekt door de duisternis:

ad iuvenem tenebris sola puella venit
Et pedibus praetemptat iter
Alleen gaat het meisje door de duisternis op zoek naar de jongen
En tast met haar voeten de weg af.

35-6 Caecus [...] mendicus De adjectieven brengen twee punten van overeenkomst in de vergelijking tot uitdrukking. Het schip in de mist is 'blind' (vgl. het voorgaande *per tenebras*) en 'hulpeloos alleen'.

37 proreptamusque Net als *ereptare* (1,605 met n. aldaar) is de samenstelling *pro-reptare* pas in post-klassiek Latijn geattesteerd.

41 Impactam De schok van het vastlopen wordt verbeeld door de plaatsing van het participium aan het begin van het vers.

41 sabulumque salo miscere carinam De ACI is afhankelijk van *sentimus*. De subjectsaccusatief is *carinam*: de boeg verwisselt zeewater en zand. Voor deze betekenis van *miscere* zie OLD q.v. 11.

42 Non apta mouere, non effere [...], non reddere cursum De wanhopige situatie waarin het schip onwrikbaar op het wad lag, wordt benadrukt door de drievoudige herhaling van de negatie *non*.

45 stupor omnibus idem De formulering is een speelse echo van Verg. *G.* 3,244, in dezelfde verspositie: *amor omnibus idem*. Het bekende motto van P.C. Hooft, *Omnibus idem*, kan hierop teruggaan, maar ook op Verg. *A.* 10,112 *rex Iuppiter omnibus idem*, 'koning Jupiter is jegens ieder gelijk'.

²⁶*Mijn leven* 1,681-95 met comm. *ad loc.*

²⁷Zie *Mijn leven* 1,601-35 en 777-849 met comm. *ad locc.*

²⁸*Gedichten* 2,155B vss. 25-30. Zie ook comm. *ad* 1,601-35.

48-9 Seu Cantj - longè oppositi De auteur doet het voorkomen alsof men door de dwaling in de mist niet wist wat de positie was. In werkelijkheid was dat na de zesde dag weer bekend, toen er een loodsmans aan boord was gekomen.

51 Legati, Legatosque ipse secutus De nadrukkelijke herhaling van het substantief onderstreept dat Huygens deel uitmaakt van het gezantschap en dus net als de ambassadeurs een hachelijk lot tegemoet ging.

53 ferit aethera clamor Het versdeel is in dezelfde positie overgenomen van Verg. A. 5,140. De oorspronkelijke context is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met de passage hier. Aeneas' mannen zitten gereed voor een roeiwedstrijd en heffen na het startsein een geschreeuw aan, waarna de boten in beweging komen.

54-55 natat - clavum De beschrijving van de opwinding aan boord bij het vlot raken van de boot wordt ondersteund door een snel versritme. Het scheepsjargon *laxare pedem* staat voor het vieren van de lijnen waarmee de zeilen zijn vastgezet (*OLD* s.v. *pes* 12b).

55-57 Arripe clavum [...] Arripit De modus imperatief wordt gevolgd door een indicatief om te benadrukken dat de opdracht gerealiseerd wordt. Voor de stijlfiguur zie 2,254-5 met n. aldaar.

60-1 Quàque cavus Ponti Tamesis confusus arenis Pandit iter tutum Waar de Theems in zee een diepe vaargeul maakt ligt de route om veilig de kust te bereiken. Voor het gebruik van *cavus* in de betekenis 'diep' zie *OLD* q.v. 2c. De nadere bepaling *confusus arenis* bij de Theems geeft aan hoe het spoor van de rivier in de zee gevonden en gevolgd kan worden, namelijk daar waar het zeewater door zand troebel is. Het versdeel *Pandit iter tutum* is een variant op de Vergiliaanse frase *Currit iter tutum* [sc. *classis*], 'de vloot vaart een veilige koers' (Verg. A. 5,862).

65-81 De onderhandelingen: Van Aerssen, koning Jacobus en de hebzucht van de handelscompagnieën

De beoogde verbetering in de betrekkingen tussen de Republiek en Engeland, bleef in de missie van 1621-23 een utopie. Van Aerssen, de premier van het gezantschap, had koning Jacobus in de eerste audiënties nog het 'manna' van de Republiek genoemd, maar door de aanhoudende stroom van klachten over de Nederlandse 'cruauté, inhumanité, barbarie' en 'infidélité' jegens de Engelsen was sympathie voor de protestantse zaak en de Republiek in het bijzonder ver te zoeken.²⁹ Niet alleen op straat waren de ambassadeurs mikpunt van beledigingen, zelfs in de onderhandelingen kregen ze te horen dat ze beter naar huis konden gaan.³⁰ Met de Privy Council, de Raad waaraan de koning het overleg overliet, was geen land te bezeilen, zo blijkt uit Huygens' correspondentie:³¹

Après cette semaine le Roy va s'esloigner de Londres à 50 et 60 miles; avec ceux de son Conseil nous n'avons jamais achevé un seul point, ni n'en acheverons jamais un seul; quelle sera jamais l'issue de ces affaires?

Vanaf volgende week verblijft de koning op 50 of 60 mijlen van Londen. Met de heren van zijn Raad hebben we nog nooit wat kunnen bereiken, en zullen we ook nooit iets bereiken. Wat zal ooit de uitkomst zijn van deze onderhandelingen?

Ook de vertegenwoordigers van de handelscompagnieën kwamen niet verder dan wederzijdse beschuldigingen van roof, inname van territorium en moordpartijen in de Oost. De enige uitkomst in het geschil was gelegen in een arbitrage van Jacobus zelf tegen de directe belangen van zijn eigen onderdanen in. Als de partijen onverzoenlijk tegenover elkaar stonden, kwam hij als bemiddelaar tussen beide, zoals die keer dat

²⁹Zie bijv. *Br.* 1 no. 159; Huygens aan zijn ouders, 28 juni 1622.

³⁰Jorissen pp. 94-6. Zie ook Aitzema dl. 1, pp. 191-205

³¹*Br.* 1 no. 185; Huygens aan zijn ouders, 9 okt. 1622.

er in Windsor drie uur lang zo heftig was onderhandeld dat een breuk definitief leek:³²

Il y fut contesté avec beaucoup de vehemence de part et d'autre, si bien qu'à la fin le Roy – qui naturellement affecte l'honneur de pacificateur ès negotiations desesperées – lassé que je croy de ce long debat, trouva moien de nous unir, au moien de certaine mediation qu'il y apporta comme d'autorité et contre l'advis de son Conseil.

Er werd door beide kanten zeer krachtig getwist, totdat uiteindelijk de koning – die natuurlijk graag de eervolle rol van vredestichter in hopeloze onderhandelingen opeist – vermoeid naar ik schat van het lange debat, een middel vond om ons te verenigen, met een verzoenend voorstel dat hij daar op eigen gezag inbracht tegen de zin van zijn Raad.

Toch bleven alle pogingen om de impasse te doorbreken zonder resultaat. Er werd 'noch eens ende meer geconfereert, doch niet gevordert' en uiteindelijk zijn de onderhandelingen 'onafghedaen gebleven'.³³ Huygens had geen goed woord over voor het particuliere winstbejag dat het overleg torpedeerde en de waardigheid en het belang van de Republiek op het spel zette:³⁴

la chicanerie de ces marchands, qui n'appellent en leurs deliberations que la seule consideration de leur interest, sans vouloir observer comment par ici leurs differents se trouvent metamorphosez en points d'honneur et affaires d'estat.

Het gezeur van die handelslieden, die in hun beraadslagingen alleen rekening houden met hun eigen belang, zonder te willen inzien hoezeer hun geschillen hier blijken te zijn veranderd tot kwesties van eer en staatsbelang.

De wijze waarop *Mijn leven* gestalte geeft aan de onderhandelingen brengt een scherpe tegenstelling aan tussen enerzijds Jacobus' bereidwillige opstelling jegens Van Aerssen en anderzijds de kwalijke invloed van winstbejag. De gezant, die als patroon zoveel voor Huygens heeft betekend, wordt hier voor de vierde keer in de autobiografie geroemd om zijn welsprekendheid.³⁵ Een brief uit Londen bevestigt zijn kwaliteiten in het moeizame overleg. Huygens schrijft aan zijn vader: 'Sans le Sr. de Sommelsdijck je ne sçay où nous en serions.'³⁶ Het beeld van de Engelse vorst is in de autobiografie constant positief.³⁷ Zelfs hier blijft dat zo, ook al verliepen de besprekingen stroef. Uit Huygens' brieven blijkt dat Jacobus overwegend 'benigne' en 'favorable' was, al schoot hij een enkele keer uit de slof door de berichten over Nederlandse agressie tegen de Engelse aanwezigheid in Indië:³⁸

Sa Majesté s'eschauffant sur la ressouvenance des plaintes ardentes et ameres qu'encor ce mesme jour ses sujets venoyent de luy faire contre la pretenduë violence et inhumanité des nostres sur les Angloiz aux Indes, ne s'espargna

---

³²Br. 1, no 178; Huygens aan zijn ouders, 12 sept. 1622; vgl. ook Br. 1, no. 182.

³³Aitzema dl. 1, p. 205.

³⁴Br. 1 no. 170; Huygens aan zijn ouders, 14 aug. 1622.

³⁵Zie ook *Mijn leven* 1,569-72; 713-20 en 2,24-5.

³⁶Br. 1 no. 181; Huygens aan zijn vader, 19 sept. 1622.

³⁷Zie 1,372-401; 484-99 en 2,1-20 met comm. *ad locc*.

³⁸Br. 1 no. 171; Huygens aan zijn vader, kort na 16 aug. 1622. Positieve waardering in Br. 1 nos. 120 en 142, Huygens aan zijn ouders, 3 januari 1622 resp. 8 april 1622.

aucunement à esclatter en menasses, jusques à diverses fois repeter, qu'on nous apprendroit *bonos mores*, sans aussi aucunement vouloir prester l'oreille à la remontrance qu'on luy fit au long du pitoyable estat de la Chrestienté et specialement de nostre republique, assaillie d'un effort si extraordinaire etc., pour le supplier – on avoit charge mesmes de cela – de nous vouloir departir ses faveurs accoustumées. Il rejetta tout cela des termes tres malplaisants [...]

Zijne Majesteit wond zich op bij de herinnering aan de zware en bittere klachten die zijn onderdanen diezelfde dag nog bij hem waren komen uiten over het zogenaamde geweld en de onmenselijkheid van de onzen tegen de Engelsen in Indië, en hij bespaarde het zich geenszins om uit te barsten in dreigementen en tot diverse malen te herhalen dat men ons mores zou leren, zonder ook maar enigszins te willen luisteren naar het uitvoerige betoog dat men hield over de zorgwekkende staat van het ware geloof en van onze republiek in het bijzonder, die zo zwaar onder vuur ligt enz., om hem te vragen – ook die opdracht had men – ons zijn gebruikelijke gunsten te willen schenken. Hij verwierp alles in zeer onaangename bewoording [...]

Het mislukken van de onderhandelingen lag in Huygens' ogen dan ook niet aan Van Aerssens welsprekendheid of Jacobus' welwillendheid, maar aan het kwalijke gevolg van de handel, de hebzucht, en dat gegeven onderbouwt de auteur in *Mijn leven* met tal van antieke uitspraken. De afkeuring van de handel kent een lange literaire traditie die teruggaat tot in de oudheid. Ovidius is een van de voornaamste autoriteiten. In het eerste boek van de *Metamorfosen* schetst de dichter het einde van de paradijselijke oertijden in de Gulden Eeuw. Het kwaad zou in de wereld zijn gekomen toen bomen gebruikt gingen worden voor de vaart en de mens handel ging drijven:³⁹

Protinus inrupit venae peioris in aevum
Omne nefas: fugere pudor verumque fidesque;
In quorum subiere locum fraudesque dolusque
Insidiaeque et vis et amor sceleratus habendi.
Vela dabant ventis nec adhuc bene noverat illos
Navita, quaeque prius steterant in montibus altis,
Fluctibus ignotis insultavere carinae
[...]

In volle hevigheid barstte alle kwaad los in een tijdperk
Van laagheid: ingetogenheid, waarheid en trouw vluchtten weg.
In plaats daarvan kwamen bedrog, list
Verraad, geweld en misdadige hebzucht.
De mens hees de zeilen in de wind, die de zeeman tot dan toe
Nauwelijks kende. En de schepen die tot dan als bomen
Hoog op de bergen hadden gestaan, drongen door in onbekende wateren
[...]

Huygens sluit in *Mijn leven* aan bij de antieke uitspraken tegen de zeevaart en de handel. Ovidius' 'misdadige hebzucht', *amor sceleratus habendi*, laat zich herkennen in zijn 'verwerpelijke hebzucht', *infamis habendi ardor*. Ook ondersteunt hij zijn veroordeling van de handel met een echo uit Vergilius. De karakterisering 'zieke honger naar goud' brengt beroemde verzen van de antieke dichter in herinnering: 'Waartoe niet dwingt gij de mensheid, verderfelijke honger naar goud'.⁴⁰ De derde autoriteit die Huygens' veroordeling met een citaat schraagt, is Horatius. Ook die

---

³⁹Ov. *Met* 1, 128-34.

⁴⁰Verg. *A.* 3,56-7.

dichter heeft zich uitgesproken tegen het streven naar geldelijk gewin, waarbij de verre handel op Indië als een voorbeeld van de dwaasheid wordt genoemd:⁴¹

Impiger extremos curris mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes:
Ne cures ea, quae stulte miraris et optas,
Discere et audire et meliori credere non vis?

Koopman, onvermoeid snel jij naar de uithoeken van Indië,
Voor armoede op de vlucht over zee, over rotsen, door het vuur.
Maar wil je niet leren en luisteren naar iemand wijzer dan jij
Om je te bevrijden van de zorg om wat je zo dwaas bewondert en begeert?

Huygens' afkeuring van de handel past niet alleen in deze context waarin de hebzucht van de compagnieën de reden was dat hij meer dan een jaar van huis moest zijn en talloze malen vergeefs het hof in Whitehall heeft bezocht. Op zichzelf past de opvatting bij het beeld van de intellectuele aristocraat dat de auteur van zichzelf geeft. Een heer van stand (of iemand die zo'n status wil uitdragen) maakt geen geld, hij bezit het. Aan het einde van het levensverhaal zal de auteur zich vrijpleiten van winstbejag.⁴² Typerend in dit verband zijn de verzen die Huygens componeerde toen hij in Zuid-Frankrijk een bezoek bracht aan Vacluse om daar in het voetspoor van Petrarca te treden:⁴³

Septentrioni nunciaturus meo
Quam digna merces sitis ingentis viae ;
Quam, quae Batauos ducit ad Gangem fames
Insana lucri, vilis et pudenda sit
[...]

Aan het noorden waar ik vandaan kom zal ik gaan berichten
Welke een waardig loon u [Vacluse] bent voor mijn lange reis,
En hoe laag en verachtelijk de dwaze honger naar winst is
Die de Hollanders naar de Ganges voert
[...]

Het debat over zeevaart en handel beleeft in de Nederlandse literatuur van de zeventiende eeuw een hoogtepunt in Vondels *Het lof der Zeevaart*. De eerste uitgave daarvan zag het licht in 1623, gelijktijdig dus met het grote handelsconflict dat de relatie tussen de Republiek en Engeland zo gespannen maakte. De dichter uit de koopmansstad, die zijn lofdicht opdroeg aan de voormalige V.O.C.-gouverneur Laurens Reaal, prijst de Nederlandse scheepvaart uitvoerig, al kan hij niet voorbijgaan aan het zwaarwegende tegenargument.⁴⁴ Het slot gaat in een passage van ruim vijftig verzen in op de hebzucht, zoals die door antieke autoriteiten aan de handel wordt toegeschreven. Maar daarin weerlegt Vondel, in tegenstelling tot Huygens, hun uitspraken: de vermeende 'Giericheyt' zou het gevolg zijn van misbruik van de zeevaart en dient dan ook over boord gezet te worden, zodat de handel volgens recht geschiedde. Tegelijk brengt Vondel andere antieke opvattingen in stelling, van

---

⁴¹Hor. *Ep.* 1,1,45-8.

⁴²*Mijn leven* 2,1175-1181 met comm. *ad loc.*

⁴³*Gedichten* 7,86C vss. 27-30. Zie verder *Mijn leven* 2, 891-905 met comm. *ad loc.*

⁴⁴Vondel ed. 1987, vss. 403-456 met de uitvoerige toelichting van Marijke Spies, m.n. dl. 1, pp. 205-214.

bijvoorbeeld Plinius en Cicero, die juist beweerd hebben dat de handel de voorspoed bevordert en de band tussen volkeren versterkt.

65 Pacifico Regi Jacobus dichtte zich de titel *Rex Pacificus* toe als uiting van zijn streven naar een Europese vrede op basis van een protestantse of zelfs algehele christelijke eenheid (Clark, dl. 2, p. 3-4). In het hierboven in de commentaar aangehaalde citaat over de bemiddeling van de koning noemt Huygens hem *pacificateur*. In een gedicht dat de auteur schreef in mei 1622 wordt, met een verwijzing naar de aartsvader Jacob die de naam *Israël* kreeg, de opstelling van de vorst gekarakteriseerd als 't vreedsamighe begheeren des Britschen Israëls (*Gedichten* 1,259A, vss. 109-110; *Nederlandse gedichten* no. 38).

66-8 Aurea - Facundusque libens facundum Rhetora Rhetor - hausit De welsprekendheid wordt verbeeld in het hoge register van de verzen, de gestyleerde bouw van vs. 67 en de litotes in combinatie met de beeldspraak in vers 68.

69-71 Te tamen [...] Te De nadrukkelijke apostrofe, tot twee maal toe herhaald aan het begin van het vers, versterkt het contrast met de welwillende vorst en Van Aerssens welsprekendheid.

69-70 Auri insana fames, infamis habendi Ardor Huygens veroordeelt de handel door twee klassieke autoriteiten te citeren. De eerste is Vergilius: *quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames*, 'waartoe niet dwingt jij de stervelingen, onverzadigbare honger naar goud' (A. 3,56-7; de frase verschijnt ook in de hierboven in de commentaar aangehaalde verzen over Petrarca's Vacluse). De formulering *infamis habendi Ardor* – let op het woordspel *fames* - *infamis* is een echo van Ovidius: *amor sceleratus habendi* (*Met.* 1,131; hierboven in de commentaar met context aangehaald).

70 summo semper sitis De s-alliteratie ondersteunt de kracht waarmee Huygens zich afkeert van geldelijk gewin.

72-3 impensos [...] Impendendus Het 'hergebruik' van het verbum na het participium perfectum in het gerundief verbeeldt het voortstlepen van de onderhandelingen.

75 Impiger extremos ardens Mercator ad Indos Huygens ondersteunt zijn veroordeling van de handel, na de ontleningen van Vergilius en Ovidius (vss. 69-70), met een echo van Horatius, hierboven in de commentaar aangehaald (*Ep.* 1,1,45-8). In de context van het ontleende vers *Impiger extremos currit Mercator ad Indos* verwerpt de Romeinse dichter het streven naar geldelijk gewin. Het vers wordt in dezelfde zin geciteerd in Huygens' epigram op Mercator. Zowel de koopman, *mercator*, als de cartograaf Mercator haasten zich naar Indië, de laatste figuurlijk met zijn kaarten, de eerste letterlijk met behulp van de kaarten. Het grote verschil tussen beiden is dat Mercator literaire roem verdient, en de handelaar geld (*Gedichten* 2,237A):

Impiger extremos currit Mercator ad Indos,

Sic Laurum sibi, sic, Lector, tibi repperit aurum.

'Onvermoeid haast de Koopman zich naar het verre Indië.

Zo verschaft Mercator zichzelf roem, en u, lezer, geld.'

Horatius' vers wordt zonder gebruikmaking van de afkeurende context geciteerd in Huygens' lofdicht op de *Indiarum Historiam Naturalis* van Willem Pizo (*Gedichten* 6,246B, 1-2).

76 Britannus Batau, Batauus superesse Britanno De concurrentiestrijd tussen beide handelscompagnieën schildert Huygens in een prachtige formulering die zonder voegwoord en enkel met variatie van de naamvallen precies het kleine verschil in kansen aangeeft.

77 Bis quadragenis Voor de talloze sessies in Whitehall gebruikt de auteur een formulering, die in klassieke hexameterpoëzie niet ongebruikelijk is, vgl. *Ilias* Lat.186 en 209 en Man. 3,595.

78 streperâ De adjectivische afleiding van het onomatopeïsche verbum *strepere*, 'rumoerig zijn', is ongekend in klassiek en post-klassiek Latijn. Het compositum *obstreperus* komt wel voor. Het simplex *streperus* is geattesteerd in het middeleeuws Latijn (Du Cange q.v.).

79-80 Iacobo satagente à parte suorum, A Batauâ nostris Zowel het nomen *Iacobo* als *nostris* zijn subject van *satagente*. De auteur beweert dus dat het conflict bezworen is door Jacobus en de Nederlandse gezanten. De Raad van de koning heeft er allerminst aan bijgedragen, hetgeen bevestigd wordt in het vervolg: *lenticue Senatus taedia* (vs. 82-3).

83-100 De ridderslag door Jacobus I

In het diplomatieke verkeer kwam het regelmatig voor dat ambassadeurs werden opgenomen in de adelstand van het betreffende land. In het vaderland gaf de buitenlandse titel weliswaar geen privileges, maar het bezit ervan gold als een

aanzienlijke verhoging van status.⁴⁵ Dat Huygens in oktober 1622 door Jacobus is geridderd, was echter bepaald geen vanzelfsprekendheid. Zijn rang als secretaris van de ambassade was te laag om voor de eer in aanmerking te komen. Zijn verheffing is dan ook het resultaat geweest van langdurige voorspraak bij het hof door Van Aerssen. De directe aanleiding waarom patroon en protégé de onderscheiding nastreefden, was dat daarmee Huygens' benoeming tot Staats ambassadeur in Engeland kon worden bevorderd. Die post zou Noël de Caron vanwege zijn hoge leeftijd niet al te lang meer bezetten.⁴⁶ Huygens bezat in de ogen van Van Aerssen genoeg talent voor de functie, maar ontbeerde het aanzien.⁴⁷ Met de Engelse titel kon mogelijk in de behoefte voorzien worden. Zo'n 'qualité extérieure', schreef Huygens erover aan zijn ouders, is nu eenmaal nuttig voor het oordeel van de wereld, 'zoals een blad aan de steel de verkoop van een goede peer bevordert'.⁴⁸ Van Aerssen heeft zich in de loop van het jaar 1622 dan ook grote moeite getroost om zijn protégé aan te bevelen bij invloedrijke hovelingen als Sir Edward Cecil en Buckingham.⁴⁹ Daarbij hield hij de kandidaat permanent op de hoogte van de vorderingen. Al in juli schreef Huygens verheugd aan zijn ouders dat hij verwachtte elk moment in de ridderstand te worden opgenomen: 'l'affaire est presentement conduite à ce point que de jour en jour j'en attends la patente scellée et signée'.⁵⁰ In schriftelijk overleg met zijn broer Maurits had hij zelfs al het wapen besproken dat hij als ridder zou gaan dragen.⁵¹ Drie maanden later was het uiteindelijk zover: op 22 oktober werd hem het gezegelde en getekende diploma ter hand gesteld. Vijf dagen later werd de onderscheiding ceremonieel bekrachtigd met de 'accollade'. Bij de gelegenheid dat Huygens door de gezanten naar het 50 mijl ten noorden van Londen gelegen Royston was gezonden om bij de koning te klagen over de stroeve voortgang van de onderhandelingen, sloeg Jacobus hem met het zwaard van Sir Henry Rich tot ridder.⁵²

In het levensverhaal vermeldt *Sir* Huygens slechts die elementen die een optimale bijdrage leveren aan de beeldvorming. Verzwegen wordt de lange voorbereiding waarin Van Aerssen zijn bemiddelende rol heeft gespeeld. Ook blijft het diploma onvermeld, de feitelijke verheffing die voorafging aan de ridderslag. De auteur geeft daarentegen accent aan het ceremoniële gedeelte waarin Jacobus hem het zwaard op de schouders legt. Dat moment spreekt immers het meest tot de verbeelding. Bovendien bouwt de auteur door weglating van al wat er vooraf was gegaan een voorstelling van zaken alsof de ridderslag 'volstrekt onverwachts' kwam. Die vertekening suggereert spontaan vorstelijk gunstbetoon, één van de leidmotieven in Huygens' autobiografie.⁵³

Een tweede vertekening vertonen de verzen over de Engelse edelman die zijn zwaard schonk. Sir Henry Rich, *Earl of Holland*, stond van jongsaf aan in de gunst van Jacobus en bekleedde lange tijd betrekkingen aan het hof. De latere *Earl of Warwick* heeft in de Republiek gediend onder Frederik Hendrik.⁵⁴ In de Engelse

⁴⁵Heringa pp. 79-80; zie bijvoorbeeld ook *Mijn leven* 2,9.

⁴⁶Zie *Mijn leven* 1,559-78 met comm. *ad loc*.

⁴⁷Zie ook Van Aerssens oordeel over Huygens in een brief aan diens vader (ed. Schinkel dl. 2, 1856, pp. 12-3).

⁴⁸*Br.* 1 no. 173; Huygens aan zijn vader, 27 augustus 1622.

⁴⁹*Br.* 1 no. 164; Huygens aan zijn vader, 25 juli 1622.

⁵⁰*Br.* 1 no. 164; Huygens aan zijn ouders, 25 juli 1622.

⁵¹Zie *Nederlandse gedichten* no. 40 met het commentaar van Leerintveld.

⁵²Het originele, zeer duur uitgevoerde adelsdiploma van Huygens wordt thans bewaard in de British Library. Een kopie ervan, laat 17e eeuw, is op de Leidse UB onder sign. Hug. 43.

⁵³Zie *Mijn leven* 2,1167-81 en comm. *ad loc*.

⁵⁴*Br.* 2 no. 1624; Huygens aan Amalia van Solms, 10 aug, 1637.

burgeroorlogen van 1640-9 speelde hij echter een opportunistische rol. Hij keerde zich tegen de vorst en streed gedurende enige tijd aan de zijde van de Parlementariërs. Uiteindelijk koos hij toch weer de zijde van de vorst.⁵⁵ Toen de koningsgezinden het onderspit dolven, werd hij onder het nieuwe bewind veroordeeld en op 9 maart 1649 onthoofd. Zijn dubieuze rol in de oorlog wordt in de passage verzwegen om de heroïek van de man te benadrukken als trouwe royalist tegenover het door de auteur als schrikbewind afgeschilderde regime van Cromwell.

Parallele teksten: appendix 40

85 Missus ego Regi De auteur leidt het grote moment van zijn bijzondere *tête-à-tête* met Jacobus in met dezelfde formulering die hij gebruikt had voor zijn afvaardiging naar de doge van Venetië (1,681 met n. aldaar).

86 Roystonios per agros vestigia caeca prementem De jacht was een favoriete koninklijke bezigheid, waarvoor Jacobus geregeld naar zijn buitenplaats Royston ging. De uitdrukking *vestigia premere* wordt ook in het klassiek Latijn gebruikt voor de achtervolging in de (drijf-)jacht (*OLD* s.v. *premo* 15b).

88 Exponi poterat [...], expono De herhaling van het werkwoord staat in dienst van de nadruk op het realiseren van de voorgenomen handeling, vgl. 1,254-5 met n.

94 Hollandus [...] Heros Het substantief *heros* staat zowel voor de titel van *Earl* als voor de in het vervolg uitgewerkte verdiensten van de man jegens het Engelse koningshuis (vgl. *Suffolcius heros* in 1,447 met n. aldaar).

95 Prorsum improvisè De climax in de passage wordt onderstreept door de nadrukkelijke plaatsing van *improvisè* aan het begin van het vers, en de daaraan toegevoegde versterking *Prorsum*. In werkelijkheid had Huygens de titel al maanden tevoren zien aankomen en vijf dagen hiervoor daadwerkelijk mogen ontvangen.

97-99 ô qui tu gladio victor perijssse Usurpatoris nunquàm subijssse securim Debueras De auteur spreekt zich hier evenzeer uit over het persoonlijke lot van de royalist als over dat van de monarchie in de magere jaren van Cromwell. Met *Usurpatoris* duidt hij op het in zijn ogen machtsmisbruik van Oliver Cromwell. De enige andere persoon die in zijn poëzie deze kwalificatie heeft verdiend is de Franse bezetter in Orange, omdat die de soevereiniteit van het prinsdom heeft geschonden (*Mijn leven* 2,768).

99-100 Natoque Patrique Regibus De herhaling van het enclytische *-que* benadrukt de royalistische trouw, eerst aan Jacobus en vervolgens aan diens zoon Karel I.

101-115 Geridderd van het paard gevallen

Op de terugweg van Royston, waar hij tot ridder geslagen was, viel Huygens in een 'traffic-jam' van zijn paard. De ironische sequentie van de twee gebeurtenissen toont zich in zijn dagboek waar de auteur na de ridderslag direct vermeldt: 'en van mijn paard gevallen'. In de briefwisseling is van het incident geen spoor te vinden, maar wel in de poëzie. Evenals de afdaling op de Splügenpas en de hachelijke oversteek naar Engeland, passeert dit voorval in de *Koortsige Bedde-bede* als een bewijs van Gods bescherming:⁵⁶

Doe ick tuschen karr en paerde
Met het opperst naer der aerde
Viel, en hong, en niet en viel,
Met de handen inden teugel,
Met de beenen door den beugel
Ter genade van een wiel
[...]

⁵⁵*DNB* dl. 48, pp. 111-4.

⁵⁶*Gedichten* 2,155B vss. 31-6. Zie verder comm. ad 1,601-635 en 2,29-64.

De beschrijving in *Mijn leven* geeft blijk van de ironie door de opeenvolging van de ridderslag en de val van het paard, en tegelijk wordt het behoud toegeschreven aan Gods bescherming.

Parallele teksten: appendix 40

105 aut sensi, aut sentire videbar Overeenkomstige formuleringen waarin een stellige uitspraak wordt genuanceerd, gebruikt Huygens in *Mijn leven* 1,50-1: *primus vel eram*, [...] *vel esse videbar* en 2,976: *si non sensi, sentire videbar*. De figuur komt ook in de klassieke poëzie voor, bijv. Verg. A. 6,454 *aut videt aut vidisse putat per nubila lunam* of Ov. *Met* 9,782 *Visa dea est movisse suas et moverat aras*.

106-7 Stare negans [...] Agaso Substitit Aanvankelijk zei de *agaso*, de man die het paard van de kar dreef, dat hij niet kon stoppen (*OLD* s.v. *sto* 1), maar uiteindelijk hield hij toch in (*OLD* s.v. *subsisto* 3) en bood hulp.

107 multo impete De ablatief *impete* schetst het beeld dat de man zich vanaf de bok diep strekte om Huygens los te maken uit zijn verstrikking (*OLD* s.v. *impete* 2).

116-44 Verlies van tweehonderd goudstukken

In de laatste maand van 1622, toen het Nederlandse gezantschap zich voor de zoveelste keer ging vervoegen bij Jacobus in één van diens vorstelijke paleizen buiten Londen, heeft de reputatie van de auteur een ernstige deuk opgelopen door een incident waaraan hijzelf niet direct schuldig was. Als financiële reserve, voor het geval dat het verblijf bij de koning een ruime tijd zou gaan duren, had de delegatie een tas met 200 goudstukken meegenomen. De waarde ervan bedroeg maar liefst eenderde van het toenmalige totale jaarinkomen van het gezin Huygens. De tas werd onderweg verloren met als gevolg dat de secretaris zich vreselijk bezorgd heeft gemaakt om mogelijke verdenkingen van ontvreemding.

De mededelingen die de auteur per brief aan zijn familie in Den Haag over het voorval heeft gedaan, zijn verloren gegaan, maar wel is vast te stellen dat de droefheid waarmee hij erover vertelde, zijn ouders en broer diep heeft geschokt.⁵⁷ In zijn antwoordbrief put vader Christiaan Huygens sr. zich uit in argumenten om de ontzetting van zijn zoon te temperen. Daarbij wordt erop vooral op gewezen dat de nalatigheid van de knecht de hoofdoorzaak van het verlies was:⁵⁸

Lieff Bruer, Je ne peulx quasi exprimer le grand estonnement que voz lettres, principalement celle à vostre frere, m'a donné, non pas pour le faict propre, mais de l'apprehension que j'ay de ce que vous apprehendez tant une chose dont un aultre ne feroit pas tant de cas, et non pas moy mesme. N'a on jamais veu perdre rien d'aultruy, et aussy ce n'a pas esté vostre nonchalance, mais la mesgarde de vostre homme, laquelle ne vous doibt estre imputée. Aussy ne vous ont pris, ny loué a gages Mess.rs voz maistres pour leur servir de cassier ou d'argentier. Pourquoi doncques vous contristes vous tant? Penseriez vous qu'il est possible que sinistre soupçon pourroit tomber sur vous? Non certes non plus d'homme qui vive; le faict ne merite plus que vostre noble esprit en jette un demy souspir. Je vous prie doncq, voires je vous commande, voires je vous adjure de ne vous contrister, ny tourmenter plus en sorte que ce soit [...]

⁵⁷Die brief was gedateerd op 22 december 1622, zoals blijkt uit het antwoord van Maurits Huygens aan zijn broer.

⁵⁸*Br.* 1 no. 199; Christiaan Huygens sr. aan Huygens, 30 dec. 1622.

Lieve zoon, ik kan nauwelijks de verbazing onder woorden brengen, waarmee je brieven, en vooral die aan je broer, mij hebben getroffen. Niet vanwege het voorval zelf, maar zoals ik merk hoe zwaar je een zaak opneemt, waar een ander zeker zo'n punt niet van zou maken, ikzelf evenmin. Is het nog nooit voorgekomen dat iemand andermans bezit verloor? Bovendien, het was niet jouw slordigheid, maar de nalatigheid van je knecht, en dat mag jou niet aangewreven worden. Voorts hebben de heren je niet in dienst genomen als kassier of schatbewaarder. Dus waarom zou je zo verdrietig zijn? Zou je denken dat er mogelijkwijze een valse verdenking op je zou komen te rusten? Nee, zeg ik je, en dat zal ook bij geen enkele sterveling opkomen; wat er gebeurd is, verdient niet meer dan een halve zucht van je gemoed. Ik vraag je dus, ik draag je op, ik druk je op het hart, wees niet bedroefder dan nodig is [...]

Dezelfde toon gebruikt broer Maurits in zijn antwoord over het ongelukkige voorval, 'le malheur que je voy vous prendre terriblement à coeur'.⁵⁹ Deze brief biedt nog twee détails over het verlies. Huygens blijkt het thuisfront erover te hebben geïnformeerd in een brief die gedateerd was op 22 december 1622. Voorts is de waarde van de verloren goudstukken aanzienlijk: als de familie uit eigen zak het verlies zouden moeten vergoeden, zou er nog ruim tweederde van het jaarinkomen overblijven:

Mais, par Dieu, ne le prenés pas ci à coeur. Cela vous pourroit causer plus de mal que je ne vouldroy vous arriver pour 10 non que 2 mille frs. Et posé qu'il les faille rendre, sommes nous gastés par là? Vous parlés en personne misérable. Grâce à Dieu nous aurons de quoy vivre après. Cela n'emporte pas la troisième partie de tout ce qui entre par an.

Maar, bij God, neem het toch niet zo hoog op. Dat zou je meer verdriet kunnen veroorzaken dan ik zou willen in het geval van tienduizend, niet slechts tweeduizend gulden. En stel dat het geld zou moeten worden terugbetaald, zijn we dan soms gebroken? Je praat als een armoedzaaier. Godzijdank houden we nog genoeg over om van te leven. Het is nog geen derde van al wat er jaarlijks binnenkomt.

Aangezien de reputatie van de auteur een van de voornaamste doelstellingen van de autobiografie vormt, heeft Huygens aan dit incident in *Mijn leven* relatief veel aandacht besteed. Het slot van de passage wijst elke mogelijke bezoedeling van zijn naam op grond van dit voorval programmatisch van de hand. De argumenten van de apologie zelf bestaan eruit dat de feitelijke schuld wordt gelegd bij de knecht die de tas verloor, dat Huygens op het moment zelf, en ook nu weer, 'gebloed' heeft en dat God zijn onschuld kent. Het verdedigingsmechanisme kent een fraaie parallel in het vervolg van *Mijn leven*, waar de auteur zijn zoon Lodewijk in een uitvoerige passage vrijpleit van eventuele aantijgingen betreffende diens functioneren als drost van Gorinchem. Ook dat geval stelde de eer van het geslacht ter discussie.⁶⁰

116-7 Tristior eventu mihi se Fortuna probauit Infensam De goede afloop van het ongeluk op de terugweg van Royston mag Huygens zelf dan verheugd hebben (vgl. *gaudens* vs. 113), maar de Fortuin was er minder blij mee (*tristior*), zodat zij haar vijandige gezicht toonde en zorgde voor het verlies van de goudstukken.

117 fortè Het bijwoord, afgeleid van *fors*, benadrukt nogmaals dat het verlies voortkwam uit *Fortuna's* beschikking.

118 Sarcinulis Het substantief wordt in het meervoud gebruikt in de betekenis 'bagage' (*OLD* s.v. *sarcinula*).

---

⁵⁹Maurits Huygens aan Constantijn, 29 dec. 1622. De brief is geciteerd naar de uitgave in het corpus van 15 brieven van Maurits Huygens aan zijn broer (pp. 23-7) en ontbreekt in Worps editie van *De briefwisseling (1608-1687)*.

⁶⁰*Mijn leven* 2,553-590 met comm. *ad loc.*

119-20 Legatorum [...] Impensae dispensandos De woordgroep is een bepaling bij de ervoor genoemde *Aureolos Iacobos ducentos*. Het verbum *dispensare* staat voor 'besteden', het substantief *impensa* voor 'kosten'.

120-1 Regem Versus Het gebruik van het bijwoord *versus* of *versum* in postpositie, na het nomen in de accusatief dat het doel aangeeft, is in klassiek Latijn gangbaar (*OLD* s.v. *versus*² 2). Het hof buiten Londen waar deze specifieke audiëntie bij Jacobus heeft plaatsgevonden, is niet bekend.

122 Rhedis Een *raeda* of *rheda* is een vierwielige reiswagen. Huygens gebruikt de spellingvariant *rheda* (zie ook 2, 1022) terwijl in klassiek Latijn *raeda* gangbaar is (*OLD* s.v. *raeda*).

123-4 clamor, de posteriore Hugenij peram corio cecidisse soluto Het substantief *clamor* leidt de ACI-constructie *de posteriore - soluto* in. Het nomen *Hugenij* geeft aan dat hier de geschreeuwde tekst is weergegeven. Een *pera* is een tas die over de schouder wordt gedragen (*OLD* s.v. *pera*).

125-6 Elapsam famulo, immemori tam dira minati tam nuper Domini, si decollasset De syntaxis van de voorgaande ACI loopt door. Het participium *Elapsam* is een bepaling bij de subjectsaccusatief *peram*. De lezing *Elapsam* (A) verdient de voorkeur boven de latere lezing *Elapsum* (BCDE), die vanwege de geslachtelijke incongruentie met *peram* niet houdbaar is. Door de syntactische samenhang behoren deze woorden dus nog tot de indirecte rede waarin het geschreeuw is weergegeven. De derde persoon *Domini minati*, waarmee de auteur uiteraard zichzelf bedoelt, draagt daaraan bij, vgl. het voorgaande *Hugenij*. De veroordeling van de handelswijze van de knecht is dus geciteerd naar de woorden van derden en heeft daardoor een objectiever karakter. Het verbum *decollo*, 'onthalzen', wordt doorgaans gebruikt voor 'onthoofden' maar heeft hier de betekenis 'van de hals halen' (*OLD* q.v. 2). De gesyncopeerde vorm van *decollavisset* is niet geattesteerd.

127-8 aduncis Anglorum manibus Door de woordkeuze *aduncis manibus*, gretige klauwen, beschrijft Huygens de Engelsen, die de verloren tas met goudstukken geroofd hebben, als Harpijen. De typering is ontleend aan de wijze waarop Vergilius hun monsterlijke verschijning beschrijft: snel als de stormwind, met een vrouwenhoofd en het lijf, de vleugels en de scherpe klauwen van een vogel (A. 3,216-8):

*Virginei volucrum vultus, foedissima ventris
Proluvies uncaeque manus et pallida semper
Ora fame.*

Vogels met vrouwengezichten, de smerigste
Braaksels, klauwen als handen, en altijd bleek
Van de honger.

De Harpijen – de naam is etymologisch in verband gebracht met het Griekse ἀῖρπαιζειν, grijpen – zijn vanwege hun constante honger en vliegensvlugge roof het toonbeeld van *avaritia*, hebzucht. Een tweede punt van overeenkomst is dat zij, net als de Engelsen, eilandenbewoners zijn, zoals te lezen is bij de antieke commentator Servius (*ad Verg. A. 3,241*):

Pelagi volucres quia dicuntur Ponti et Terrae filiae: unde in insulis habitant partem terrarum, partem maris tendentes. alii dicunt eas Neptuni filias

Het zijn Vogels van de Zee omdat ze de dochters van de Zee en de Aarde genoemd worden. Ze wonen dan ook op eilanden, en bestrijken een deel van de zee en een deel van het land. Anderen noemen ze de dochters van Neptunus.

Onder verwijzing naar Servius' commentaar noemt Huygens de Engelsen ook in een ander gedicht Harpijen, omdat ze de Nederlandse schepen onderscheppen en in Engeland opbrengen (*Gedichten* 5,30B, vss. 1-2).

130 innocuè sontem Kernachtig brengt Huygens met een paradox in iuxtapositie zijn punt onder woorden: 'buiten mijn schuld schuldig'.

132-3 quo non mihi vulnere vulnus Durius inflictum refricem De uitdrukking *vulnus refricare* wordt ook in het klassiek Latijn metaforisch gebruikt voor pijnlijke herinneringen (*OLD* s.v. *refrico* 2). Het object van *refricare* is in de comparatieve bijzin getrokken als ablatief *vulnere* bij *quo*. De nominatief *vulnus* is het subject van de bijzin. De opeenvolging *vulnere vulnus* onderstreept de grote pijn van het verdriet.

140-2 quàm, liber ab omni Crimine, sustulerim puras ad sidera palmas, Quàm puras iterum tollo Vanwege de parallelie in de beide bijzinnen bepaalt ook het eerste *quam* het adjectief *puras*. Het verseinde *ad sidera palmas*, geconstrueerd met vormen van *tollere*, is in de klassieke hexameterpoëzie frequent (bijv. Verg. A. 1,93; 2,153; 9,16; Ov. Tr. 1,11,21) en duidt op een gebedshouding.

145-165 Vrienden in Londen (1): de Killigrews

De beschrijving van de derde (en vierde) reis naar Engeland eindigt met een overzicht van Huygens' vriendschappen in Londen. De passage geeft gestalte aan een van de

belangrijkste motieven van de autobiografie, dat aan het eind van het werk zal worden gethematiseerd.⁶¹ In omvang overtreft deze rubriek alle voorgaande, bij zijn eerste en tweede Engelse reis en het verblijf in Venetië.⁶²

De rijke variëteit van kunstbeoefenaars met wie Huygens tijdens de twee gezantschappen tussen 1621-24 in Londen bevriend raakte, is verteltechnisch opgebouwd rond Sir Robert en Lady Mary Killigrew. Hun woning, gelegen naast die waar de auteur verbleef, was de plaats waar 'tout' kunstenminnend Londen zijn opwachting kwam maken, enigszins vergelijkbaar met het *saligh Roemers huis* waarover Vondel dichtte:⁶³

Wiens vloer betreden word, wiens drempel is gesleten
Van Schilders, Kunstenaers, van Sangers en Poëten.

In het politieke en culturele leven van de Engelse hoofdstad speelden de Killigrews een centrale rol.⁶⁴ Sir Robert Killigrew (1579-1633) was lid van het Lagerhuis en een man van grote smaak.⁶⁵ Zijn echtgenote dankte aan haar muzikaliteit, belangstelling voor de literatuur en haar *courtoisie* de bijnaam *French Mary*. Huygens was zeer onder de indruk van het milieu. Toen hij in april aan zijn ouders schreef over de kennismaking, had hij niets dan lof voor de twee:⁶⁶

Certain Chevalier de grands moyens et qualité, à qui je doibs plus que n'ay vaillant à payer, pour une infinité de courtoisies que je reçoys journellement en sa maison (qui nous est voisine) [...]. Il a nom Sr. Robert Killigrew, marié à une brave honeste Dame, et leur ay tous deux beaucoup d'obligation.

Een zekere Ridder van groot vermogen en kwaliteiten, aan wie ik meer verschuldigd ben dan ik ooit kan terugbetalen vanwege de oneindige hoffelijke gastvrijheid die ik dagelijks mag genieten in hun huis (dat naast het onze ligt) [...]. Zijn naam is Robert Killigrew en hij is getrouwd met een vriendelijke, eerbare Lady. Beiden ben ik veel verschuldigd.

In het gezin Killigrew werden, zoals de auteur verderop zegt, 12 kinderen geboren, van wie er negen de volwassenheid bereikten. Ook zij hebben hoge posities bekleed. Enkelen van hen hebben zich tevens als literator onderscheiden.⁶⁷ De tweede van de dochters, Anna, kwam om het leven doordat ze in de Theems viel en onder de Londen Bridge verdronk. Aan dat ongeluk wijdde Huygens maar liefst acht Latijnse epigrammen en twee Nederlandstalige gedichten.⁶⁸ Een zoon Charles werd, mede dankzij de bemiddeling van de auteur, page aan het hof van prins Maurits. Dit 'Killigretgen' was geregeld te gast bij de Huygensen in Den Haag.⁶⁹ Van de

---

⁶¹*Mijn leven* 2, 1167-94 met comm. *ad loc.*

⁶²Zie *Mijn leven* 1,500-21; 1,755-64 en 2,11-20 met comm. *ad locc.*

⁶³*Lof der Zee-vaert* vss. 477-8.

⁶⁴Bachrach 1980, pp. 34 e.v.

⁶⁵*DNB* dl. 31, pp. 110-1

⁶⁶*Br.* 1 no. 142; aan zijn ouders, 8 april 1622.

⁶⁷Bij de reeks gedichten op het verdrinken van Anna Killigrew vermeldt J.A. Worp abusievelijk dat zij de echtgenote van Sir Robert was. In een annotatie bij deze passage van *De vita propria* (Gedichten 8, p. 208) is dit hersteld.

⁶⁸*Gedichten* 3,165A-167B. Abusievelijk noemt Worp haar in de toelichting de echtgenote van Sir Robert Killigrew (p. 165 n. 1). Zie ook Streekstra pp. 92-94.

⁶⁹*Br.* 1 no. 229; moeder aan Huygens, 12 april 1624.

vriendschap met de Killigrews getuigt een omvangrijke correspondentie, waarin de muziek een frequent gespreksonderwerp is.⁷⁰

Om de voorname status van de Killigrews te benadrukken noemt Huygens hun verwantschap met de oude, adellijke en zeer invloedrijke geslachten van Berkeley en Jermyn. Eén zuster van Robert Killigrew, Elisabeth, was getrouwd met Sir Maurice Berkeley. De familie onderhield goede betrekkingen met het Britse hof; hun zoon William, gouverneur van het overzeese Virginia, is lid geweest van de Privy Chamber van koning Jacobus' opvolger Karel I. Zijn oudere broer John bekleedde hoge posten in de entourage van koningin Henrietta-Maria, van wie hij een favoriet was.⁷¹ Die begunstiging was voor een belangrijk deel te danken aan de invloed van het geslacht Jermyn, dat met de Berkeleys verwant was. Eén band loopt via de Killigrews, doordat een tweede zuster van Sir Robert was getrouwd met Sir Thomas Berkeley. Diens broer Sir Henry was één van de grootste favorieten van Henrietta-Maria. Dankzij haar gunsten nam de loopbaan van deze hoveling een hoge vlucht. Hij verwierf de adellijke titels *First Baron Jermyn of Saint Edmundsburg* (1643) en *Earl of Saint Albans* (1660).⁷² Onofficiële bronnen beweren dat de koningin na de executie van haar echtgenoot Karel I (1649) in het geheim met Henry Jermyn in het huwelijk zou zijn getreden. Officieel is hij echter ongehuwd overleden en de titel St. Albans is niet vererfd. Huygens is in 1641 een correspondentie met hem begonnen door te verwijzen naar hun gemeenschappelijke kennis, Lady Mary Stafford, voorheen Killigrew. Over de relatie tussen de favoriet en de Engelse koningin dichtte Huygens in 1642 een insinuerend Frans epigram dat hij nooit zou publiceren:⁷³

H. GERMIN.

Henrij a beau gaigner son maistre au jeu d'Escheqs,
Il n'ij trouue que peu de peine.
L'auantage qu'il a, surpasse tout excés,
Son maistre luij donne la Reine.

OP H. JERMYN

De overwinning op zijn meester bij het schaken
Kost Henry weinig moeite.
Het voordeel dat hij heeft, overtreft alles:
Zijn meester offert hem zijn dame.

Opvallend is tenslotte Huygens' karakterisering van de vriendschap die hij met de Killigrews onderhield. Met nadruk vermeldt hij dat zij hem gunsten verleenden zonder daartoe verplicht te zijn en tegelijk voegt hij eraan toe dat zo'n omgangsvorm eigen is aan adellijk bloed. Datzelfde had de auteur signaleerd naar aanleiding van de gastvrijheid die hem ten deel viel tijdens het verblijf op Audley End bij Sir Thomas Howard, *Earl of Suffolk*.⁷⁴ In dat mechanisme mag navenante dank niet ontbreken. Daaraan geeft Huygens voor de eeuwigheid gestalte in de lovende verzen op het geslacht Killigrew, zoals hij dat eerder heeft gedaan voor zijn vroegere gastheer in Londen, Noël de Caron.⁷⁵ Aan het eind van de autobiografie zal de auteur

⁷⁰Br. 1 - 6, *passim*.

⁷¹DNB dl. 4, pp. 368-9 en 361-4.

⁷²DNB dl. 29, pp. 342-4.

⁷³*Gedichten* 3,212G.

⁷⁴*Mijn leven* 1,451-2 met comm. *ad loc*.

⁷⁵*Mijn leven* 1,532-4.

het motief van gunstverlening en dank in verband brengen met zijn eigen opstelling in vriendschappen.⁷⁶

145-6 Dulcia ne fugiam [...] curis [...] amaris Immiscere Het 'verzoeten van bitterheid' is een gangbare metafoor. De bewoording komt voor in Plaut. *Ps. 63 dulce amarumque una nunc miscet*, 'nu meng jij zoet en bitter'. Huygens veranderde in D de lezing *fugiam* tot *pigeat* maar dat geeft geen goede syntaxis met de nominatief *ingratus* (die door Peerlkamp gevoeglijk aangepast werd tot *ingratum in*, met *Commemorare* in plaats van *Immiscere* in het volgende vers).

148 Britonum noua nomina De namen, of 'personen van naam', waren nieuw, omdat Huygens ze voor het eerst ontmoette. Het substantief *Brito* wordt hier gebruikt met een korte eerste syllabe. In het klassiek Latijn komt tevens de vorm met dubbele -t- en dus lange eerste lettergreep voor.

149 Singula si referam Voor de *praeteritio* vgl. 1,663-8: *Singula si inspiciam [...] Omnia si referam, bis agam*.

150-1 solam, Killigraea domus si te cito, dixero multas Om te benadrukken dat Huize Killigrew de verzamelaars was van vele kunstenaars, staan de contrasterende adjectieven *solam* en *multas* beide in dezelfde slotpositie van de opeenvolgende verzen. Een overeenkomstige figuur hanteert de auteur in *Mijn leven* 2,491-2 *qui me et fratrum peruiderit, omnes Viderit*.

152 contiguos Hortos vicinaque Tecta De twee adjectieven *contiguos* en *vicina* geven het beeld van een aaneenschakeling van woningen die via het huis van Killigrew betreden konden worden. De metafoor heeft ook letterlijke betekenis, aangezien Huygens in Londen de buurman van de familie was – 'sa maison qui nous est voisine' (*Br. 1* no. 142; aan zijn ouders, 8 april 1622).

152-157 Tanti [...] sic [...] sexus uterque Tam [...] nil tale merenti, Tantis indignum toties [...] uterque [...] , ut [...] ingratus moriar De beschrijving van de edele vriendschap met zowel Sir als Lady Killigrew krijgt vorm door enerzijds de herhaling (*sexus*) *uterque* en het polyptoton van *Tanti, sic, tam, tantis* en *toties* en anderzijds de herhaalde geringe eigen status, die tot de vele diensten geenszins verplichtte. De dank die de auteur uitspreekt is een variant op de woorden aan het adres van zijn eerste gastheer in Londen, Noël de Caron, in 1,532-4: *sine [...] Reddere non mecum morituro Carmine grates*.

153-4 generosi sanguinis [...] Omnia [...] ortum sapiebant Het verbum *sapere* regeert de objectsaccusatief *ortum* in de betekenis 'de smaak geven, ofwel de kenmerken vertonen van een [edele] afkomst' (*OLD* s.v. *sapio* 2). De identieke karakterisering, *generosi sanguinis ortu Gratia*, gebruikt Huygens voor zijn gastheer in Audley End, Sir Thomas Howard, in dezelfde context van dienstverlening zonder verplichting (1,451-2).

155 nil tale merenti In de klassiek Latijnse poëzie afwezig, komt de formulering in Huygens' poëzie herhaaldelijk in contexten van bescheidenheid voor, bijv. in *Mijn leven* 2,837 en in *Gedichten* 1,46A vs. 9; 6,270B vs. 3; 8,168C vs. 56; 8,303B vs. 1.

158-60 tibi [...] quis dicat [...] quas dicere laudes Occipiat [...] Rhetor De persoonsvormen *dicat* en *occipiat* vormen twee directe, retorische vraagzinnen in parataxis. De vraagwoorden zijn *quis* en *quas* (*laudes*). Het is mogelijk om de ellips van het object in de eerste vraagzin aan te vullen vanuit de tweede: *laudes*. Het substantief *Rhetor* kan bij het subject *quis* worden betrokken. Maar dat de syntaxis van de eerste vraagzin onvolledig is en eigenlijk wordt afgebroken door de tweede, toont een verhoogde mate van emotionaliteit in dienst van de bewering dat lofprijzingen op de Killigrews niet te realiseren zijn. De formulering *quas dicere laudes* is een variant op Verg. A. 11, 508-9:

quas dicere grates

Quasve referre parem?

Hoe moet ik mijn dank uitspreken

Of inlossen?

160-2 Occipiat [...] expediat vincto pede siue soluto Huygens suggereert dat het begin van de lange lofzang op het geslacht Killigrew, het prijzen van Sir Robert, al onmogelijk is, laat staan dat het eindpunt, bij de jongste telg Henry Jermyn, haalbaar is. Dat geldt zeker voor lofprijzingen in versmaat (zoals hier in *Mijn leven*), maar ook in ongebonden proza. Voor het woordspel met *expedire*, 'tot het einde toe uitlopen', en de letterlijke en overdrachtelijke betekenis van *pes* bestaat een parallel in *Gedichten* 3,318C vss. 3-4, waarin Huygens aan de in Engeland verblijvende Willem Boreel zijn vriendschap betuigt:

Hugenium implentem partes constantis amici

Non mare, non vinctos impedijsse pedes.

Dat Huygens zijn rol van trouwe vriend vervult

⁷⁶*Mijn leven* 2,1167-81 met comm. *ad loc.*

Kan noch de zee verhinderen, noch mijn gebonden voeten.

Het spel met de letterlijke en overdrachtelijke betekenis van *pes* komt ook voor in *Mijn leven* 1,98-9.

163 Sanctalbane Nepos De *Earl of Saint Albans*, Sir Henry Jermyn, is niet de kleinzoon van Robert Killigrew, maar een jonge telg uit de *beata stirps Germana diu*, het oude, voortvarende geslacht Jermyn.

166-184 Vrienden in Londen (2): John Donne en Elisabeth Throckmorton, weduwe Raleigh

De voornaamste plaats in de revue van vrienden in 'Huize Killigrew' wordt ingenomen door John Donne (1572-1631), deken van St. Paul's Cathedral, groot kanselredenaar en gevierd dichter in de Engelse hofkringen. Huygens plaatst zijn kennismaking in de tijd van de twee gezantschappen tussen 1621 en 1624, al is het mogelijk dat er al aan het einde van 1619 een eerste contact is geweest toen de Engelsman enige tijd in Den Haag verbleef. Zeker is dat de twee elkaar tijdens het verblijf in Londen hebben ontmoet, want uit Huygens' concept-verbaal van de legatie van 1624 blijkt dat er op de avond voor het vertrek naar de Republiek nog een bezoek werd gebracht door 'den Deken van St. Pauwles'.⁷⁷

Zijn bewondering voor Donne heeft Huygens niet eerder dan in 1629 op papier gesteld. In de jeugdbiografie wijdt de auteur een omvangrijke passage aan de contemporaine retoriek, in welk verband Donnes voordrachten geprezen worden als 'modellen van absolute welsprekendheid' vanwege de natuurlijke gratie en overtuigingskracht zonder gekunsteldheid.⁷⁸ Opvallend is dat hier dus de kanselredenaar besproken wordt, niet de dichter.⁷⁹ Van Donnes poëzie, geleerd, compact en rijk aan vernuft, begon Huygens in de loop van het jaar 1630 vertalingen te maken. Tussen augustus en oktober vertaalde hij aan de hand van handschriftelijke kopieën – de *editio princeps* van de *Poems* dateert uit 1633 – een eerste serie van vier gedichten. Een brief daarover aan P.C. Hooft toont Huygens' bewondering voor 'Doctor Donne':⁸⁰

tegenwoordigh Deken van St. Pauls tot London, ende, door dat rijckelick beroep, volgens 't Engelsch gebruijck, in hooghen aensien; in veel hoogher, door den rijckdom van sijn gadeloos vernuft, ende noch onvergelykelicker welsprekenheit op stoel. Eertijds ten dienste vande groote te hove gevoedt, inde werelt gewortelt, inde studien geslepen, inde poesie vernaemt, meer als ijemandt.

In 1633, twee jaar na Donnes overlijden, vertaalde Huygens nog eens 15 van zijn gedichten.⁸¹ De twee series zijn als een aparte afdeling opgenomen in het boek *Vertalingen in de Korenbloemen*.⁸²

De passage in *Mijn leven* overtreft in het gebruik van superlatieven voor zowel de retorische als poëtische kwaliteiten al Huygens' eerdere lofprijzingen op John Donne (en is dan ook veel geciteerd in de studies over de Huygens-Donne *connection*).⁸³ De

---

⁷⁷Bachrach 1976, p. 115.

⁷⁸*Mijn jeugd* p. 63-4.

⁷⁹Streekstra p. 87-8.

⁸⁰UBL. Pap. 2; Br. 1, no. 521; Huygens aan P.C. Hooft, 17 augustus 1630.

⁸¹Streekstra pp. 21-25.

⁸²Ed. 1672, pp. 533-557. Colie pp. 52-71; Bachrach 1976 en Bachrach 1980, pp. 40-42. De biographica worden samengevat in de studie van Streekstra pp. 85-89; de vertalingen en originelen zijn te vinden op pp. 313-363. Zie ook *Gedichten* 2,215B-219A en 255B-272B.

⁸³Streekstra p. 77-8.

plaatsing vooraan in de reeks van Londense vrienden onderstreept die bewondering. Veelbetekenend is trouwens ook de kleine vermelding in het reisjournaal van Huygens' zoon Lodewijk, die in 1652 op educatiereis was in Engeland. Hij bezocht er St. Paul's met speciale aandacht voor de graftombe van John Donne: '[Wij] sagen daer int Choor het monument van Dr. Donne, daer Papa my belast had na te sien.'⁸⁴

De tweede grote naam is die van Elisabeth Throckmorton, de weduwe van de legendarische vlootvoogd, ontdekkingsreiziger, hoveling en auteur Sir Walter Raleigh.⁸⁵ Ten tijde van koningin Elisabeth had de held van de Engelse strijd tegen Spanje bijzonder hoog aanzien genoten. Bij de volgende vorst, Jacobus, is Raleigh echter in ongenade geraakt en op verdenking van samenzwering tegen de vorst is hij in 1603 opgesloten in de Tower, waar zijn vrouw uit vrije wil zijn gevangenschap vele jaren heeft gedeeld. In 1618, kort nadat Huygens zijn eerste reis naar Engeland had afgerond, werd Raleighs executie voltrokken.⁸⁶ Voor velen was hij het boegbeeld geweest van de Britse onverzettelijkheid tegen de Spaanse agressor. Ook de standvastige wijze waarop hij zijn noodlot tegemoet trad op het schavot werd historisch. Toen hij zijn hoofd op het blok had gelegd en iemand hem vroeg of hij niet beter met het gezicht naar het oosten uit het leven zou scheiden, waren zijn laatste woorden: 'What matter how the head lie, so the heart be right'.

Als echtgenote van de held uit de tijd van koningin Elisabeth had 'Bessie' Raleigh, geboren Throckmorton, het toenmalige hofleven van zeer nabij gekend. Voor Huygens was de oude hofdame dan ook een waardevolle bron van informatie over de vorstin die hij mateloos bewonderde (zoals de auteur daarvan ook blijk heeft gegeven bij de beschrijving van zijn eerste reis naar Engeland).⁸⁷ Van haar herinneringen aan Elisabeth heeft Huygens tijdens zijn verblijf in Londen aantekeningen gemaakt. De inhoud is anders dan de strekking die de auteur in *Mijn leven* suggereert. Het anekdotisch gehalte is hoog en het beeld van de koningin weinig flatteus:⁸⁸

Ladie Raleigh me compte toute la façon de viure de la Reine Elisabeth: pour les mirouërs, ne se seruoit d'aucun, que d'un petit oual à se dresser, se parant de faux cheveux, et peu apres se plaignant que l'un ou l'autre [...] luy blessoit dans la perruque. Jouoit de l'espinette à la haste sans mesure, item du luth; chantoit fort et vilainement, toutefois parfois dans la chambre privée que des Ambassadeurs l'entendoient. Escruiuit de sa main à Henry 4e au Roy d'à present en Escosse, le tençant souvent comme un enfant, notamment sur le faict de Goré, disant qu'il n'estoit plus capable qu'un enfant à gouuerner, qu'il estoit sot etc. Apelloit le duc d'Anjou, Mon Coeur, le tenoit un ou deux fois par quelques moiz enfermé dans Whitehall, sans le sceu de personne [...]

Lady Raleigh vertelt me over de gehele manier van leven van koningin Elisabeth. Spiegels zou ze niet hebben gebruikt, behalve een kleine ovale om haar toilet te maken. Ze zou zich tooien met onecht haar, en zich er korte tijd later over beklagd hebben dat één of andere [...] haar pijn deed in de pruik. Ze zou op een gehaaste wijze spinet hebben gespeeld, zonder maat, en evenzo luit. Ze zong hard en ordinair, soms ook zodanig in haar privévertrek dat gezanten

⁸⁴Lodewijk Huygens (ed. 1982), p. 000.

⁸⁵*DNB* dl. 56, p. 333 s.v. Throckmorton, Sir Nicholas; *DNB* dl. 47, pp. 187-206 s.v. Raleigh, Sir Walter. Zie ook Lacey m.n. pp. 381-2.

⁸⁶Tijdens zijn eerste reis naar Engeland was Huygens getuige van de laatste maanden van Raleigh; zie *Br.* 1 no. 48; Huygens aan zijn ouders, 1 juli 1618. Zie ook Bachrach 1962, pp. 134-5.

⁸⁷*Mijn leven* 1,409-18 met comm. *ad loc.*

⁸⁸Geciteerd uit de mededeling van Worp in zijn 'Hugeniana' van 1892, pp. 39-40. Waar Huygens' aantekeningen zich thans bevinden, is niet bekend. Zie ook Smit p. 103.

haar konden horen. Eigenhandig schreef zij aan Henry IV, de toenmalige koning van Schotland, waarbij ze hem als een kind betuttelde, vooral wat betreft Goré, toen ze zei dat hij niet beter kon regeren dan een kind en dat hij dom was, enz. Zij noemde de hertog van Anjou 'mijn liefje' en hield hem één of twee maal gedurende enkele maanden opgesloten in Whitehall zonder dat iemand ervan wist [...]

De zogeheten *Virgin-Queen* heeft het spel van de liefde met verve gespeeld, onder meer met verscheidene vrijers uit het Franse vorstenhuis. Eerst versmaadde zij koning Charles IX, en vervolgens ook de hand van diens broer de hertog van Anjou. De jongste broer, de hertog van Alençon, werd door Elisabeth twaalf jaar lang aan het lijntje gehouden. Uiteindelijk trok ook deze 'petite grenouille', zoals zij hem om zijn uiterlijk noemde, aan het kortste einde en is de vorstin in 1603 ongehuwd overleden.

166 In vili vitio auersas [...] aedes Het huis van Killigrew wordt geprezen als een ontmoetingsplaats van hoge cultuur. De datiefgroep *vili vitio*, platvloerse eenvoud, is complement bij *auersas*. Dezelfde constructie gebruikt de auteur in 2,287: *Non aversa Domus mihi se, sed plena, negauit*.

170 hic cognosse datum est Als object bij *cognosse* kan uit de voorgaande verzen worden aangevuld: de kunstenaars die zich naar het huis van de Killigrews begaven.

170-2 Te, maxime Donni, Omnibus antefero, [...] Optime Rhetor, Prime poetarum De auteur stelt John Donne boven alle andere bezoekers van het huis van Killigrew door de expliciete formulering *omnibus antefero*, door de drie opeenvolgende superlatieven en door zijn plaatsing vooraan in het overzicht. De formulering *omnibus antefero* komt niet voor in de klassieke Latijnse literatuur maar wordt door Huygens ook gebruikt in *Mijn leven* 2,1137.

171 divine vir Het adjectief *divinus* wijst zowel op Donnes functie van predikant, 'man Gods' (zoals die functie in het Engels *divine* heet), als op Huygens' bewondering voor zijn 'goddelijke' kwaliteiten (vgl. 2,729: *chori, quo nil divinius*).

172-3 sermonibus illis Aureolis, quos [...] serebas Het substantief *sermo* verwijst zowel naar de conversatie onder vrienden als naar de preken vanaf de kansel. Ook het klassiek Latijn kent voor het 'aaneenrijgen' van woorden de zegswijze *verba* of *sermones serere* (OLD s.v. *sero*²).

177 Francique procantis amores De genitiefgroep bij *amores* kan zowel subjectief als objectief worden opgevat, maar het verbum *procare*, 'met kracht aandringen' wijst meer op liefde van de Fransman dan van Elisabeth. (Het substantief *procus* wordt gebruikt voor de Vrijers op Ithaka, die dingen naar de hand van Penelope.) Er is door verschillende Fransen naar de hand van Elisabeth gedongen. Het enkelvoud *Franci* kan doelen op 'de Franse vrijer' als *collectivum* maar ook op één persoon in het bijzonder.

178-9 Matrona [...] Throckmortia Een *matrona* is een getrouwde vrouw of een weduwe, zoals bijvoorbeeld Amalia van Solms in *Mijn leven* 2,1064. Elisabeth Throckmorton was sinds 1618 weduwe van Walter Raleigh.

182 Securas [...] securim Het spel met het licht variërende woordbeeld in de eerste en de laatste positie van het vers contrasteert de onbevreesde standvastigheid (*securus*) waarmee Sir Raleigh zijn executie (*securis*) tegemoet trad. (Het adjectief en substantief verschillen overigens ook in de metrische kwantiteit van de eerste syllabe.) In een Latijnse gedicht op de onthoofding van Strafford, onderkoning van Ierland, past Huygens dezelfde spitsvondigheid toe: *O sub securi nobilis securitas*, O edele gemoedsrust onder de bijl (*Gedichten* 3,162B vs. 14). Zelf vertaalde hij: 'O voor 't onedel swaerd hoogh-edele onbeswaertheid' (*Gedichten* 4,6C vs. 18). De paronomasie komt al voor in Lipsius' *De Constantia*, waar de auteur schrijft dat de jurist Papinianus op bevel van Caracalla werd vermoord omdat hij weigerde een misdaad recht te praten (ontleend aan Strengolt 1984, p. 34):

Papinianus a tyranno caeditur: sed securis illa Securitatem nobis imprimit pro justitia moriendi.

Papinianus wordt door de tyran vermoord. Maar die bijl schetst ons de gemoedsrust van het sterven voor de rechtvaardigheid.

Huygens echo plaatst Raleigh dus in de rij van stoïsche groten die bij de dood het recht aan hun zijde hadden. Een variant op dit woordspel gebruikt de auteur voor de onzekere toekomst van koningin Elisabeth, *securis* of *securis* (de bijl of de macht) toen zij in Woodstock gevangen zat, zie *Mijn leven* 1,415 met n. aldaar.

183-4 citra lachrimas, generosa virago, [...] citra lachrimas vix ipse De herhaling van de bepaling *citra lachrimas* staat in dienst van het nadrukkelijk contrast dat gemaakt wordt met *vix ipse* tegenover de weduwe van Raleigh. Een *virago* is een vrouw die de kracht van een man heeft (OLD q.v.). De kwalificatie is hier van toepassing op het sterke gemoed van Elisabeth Throckmorton, omdat zij 'zonder tranen' verslag deed van de laatste momenten van haar echtgenoot op het schavot. In *Mijn*

leven 2,624 noemt Huygens zijn schoondochter *virago*, omdat zij ondanks haar tengere bouw (*parva, crassula*) drie kinderen had gebaard en van een vierde zwanger was.

185-220 Vrienden in Londen (3): de musici Mary Killigrew, Nicolas Lanier en Jacques Gaultier, en de fysicus Cornelis Drebbel

Het overzicht van vrienden uit de kring van Killigrew gaat verder met drie musici. Ten eerste prijst Huygens de vrouw des huizes, Lady Mary Killigrew-Woodhouse. Zij was moeder van zeven dochters en vijf zoons. De combinatie van haar schoonheid en muzikaliteit maakte bij Huygens heel wat los. De wijze waarop hij haar beschrijft, doet denken aan de lofprijzing op een andere muziekvriendin, Utricia Ogle:⁸⁹

Ick seid haer, singt: sij song; en ick
Beswymde schier van vreughd en schrick.
Dat singen en dat wesen,
Benam mij schier mijn wesen.
Wel, Ogeltjen, ick sweert u van te voren
Ick wil u noijt meer samen sien en hooren.

Mary Killigrew is, afgezien van Huygens' eigen echtgenote, de enige vrouw die in *Mijn leven* om haar schoonheid wordt geroemd.⁹⁰ Haar muzikale talent wordt uitgemeten in kunstige aan de antieke cultuur ontleende beelden. Haar stem beschrijft de auteur als niet menselijk, *nil mortale sonanti*. Die formulering is ontleend aan de bekende passage in Vergilius' *Aeneis* waar de sybille voor de tempel van Apollo in trance raakt bij de nadering van de godheid.⁹¹ Zo suggereert Huygens dus dat zijn gastvrouw bij haar zang door de god van de muziek zelf is geïnspireerd, terwijl haar luitspel klonk alsof dat van de Thraciër Orpheus, de mythische held van de antieke muziek.

De tweede grote musicus is de Franse Hugenoet Nicolas Lanier (1588-1666), 'der Britten Orpheus', zanger, luitspeler en componist.⁹² De Laniers hebben vanaf het midden van de zestiende tot ver in de zeventiende eeuw een belangrijke rol gespeeld in het muzikale leven van Engeland. Nicolas was in de tijd van Huygens' bezoek *master of musick* van kroonprins Karel en luitspeler voor de koning. In 1626 aanvaardde hij onder de nieuwe vorst als eerste de titel van *Master of the King's Musick*. De burgeroorlog bracht een eind aan zijn muzikale activiteiten in Londen. Naar het vasteland uitgeweken was hij langere tijd in de Nederlanden, waar hij geregeld op bezoek kwam bij Huygens. Van de muzikale vriendschap tussen beide getuigen enkele brieven in Huygens' correspondentie. De lof op zijn luitspel in deze passage is even speels als veelzeggend. Musici uit toonaangevende landen als Frankrijk en Italië zouden nog wat kunnen leren van deze meester.⁹³

Eveneens luitspeler van het Britse hof was Jacques Gaultier (eind zestiende eeuw-1660). Telg uit het Franse Hugenotengeslacht van beroemde luitvirtuozen en componisten die zich aan diverse Europese hoven hebben onderscheiden, verwierf Jacques Gaultier grote faam in Engeland. Van 1619 tot 1648 musiceerde 'Gaultier

---

⁸⁹*Gedichten* 3,213F.

⁹⁰Vgl. *Mijn leven* 2,367.

⁹¹Verg. A. 6,50.

⁹²Wilson m.n. pp. 202-4 en Highfill dl. 9, pp. 147-9.

⁹³Voor Huygens' waardering voor de Italiaanse en Franse muziek zie *Mijn leven* 1,743 en 2,334-5 met comm. *ad locc.*

d'Angleterre' er aan het hof.⁹⁴ Huygens heeft vooral in later jaren een intensieve correspondentie over muziek en de aanschaf van muziekinstrumenten met hem gevoerd. Zijn kwaliteiten prijst de auteur in deze passage door de musicus goddelijke kwaliteiten toe te dichten. Net als in de passage over Mary Killigrew wordt gesuggereerd dat Gaultier bezeten is van de god van de muziek, Apollo.

Tot slot richt Huygens de blik op zijn eigen plaats in het gezelschap van musici. Met alle bescheidenheid van dien wijst de auteur daarbij op de waardering die hem van de grootheden ten deel viel. Het motief, dat in *Mijn leven* zo'n belangrijke rol speelt, wordt kernachtig onder woorden gebracht met de spreekwoordelijk formulering *a laudatis non illaudatus*, 'niet ongeprezen door geprezenen'. Een sneldicht uit 1676 maakt duidelijk hoezeer Huygens belang hechtte aan de antieke zegswijze:⁹⁵

ANNENS GEPRIJS

Wat pass ick op der eer die mij moij Anne geeft,
Die toch niet als een' Iut, een' Sloor en een' Laudaet is.
Daer kan niet komen van die selver niet en heeft;
Al mijn genoegen is *laudari a laudatis*. [lof te oogsten van gelauwerden]

Dezelfde techniek hanteert de auteur vervolgens bij Cornelis Drebbel, de fysicus wiens naam en faam al in de beschrijving van de tweede Engelse reis werden genoemd.⁹⁶ Ook in zijn geval onderstreept de auteur dat de waardering wederzijds was, getuigen de vele gesprekken die zij voerden. Dat laatste wordt bevestigd in de jeugdbiografie waar Drebbel wordt genoemd als de man 'die mij altijd kwam opzoeken als ik in Londen was'.⁹⁷ En het blijkt ook uit de correspondentie, waar Huygens bijvoorbeeld schrijft hoe de twee zich kostelijk hebben vermaakt bij de waarschuwingen vanuit Huygens' ouderlijk huis over de vermeende magie, *la sorcellerie*, van de uitvinder.⁹⁸ Maar vooral deelden ze een warme belangstelling voor de optica. Ze voerden gesprekken 'van de brillen' (wellicht ook vanwege de oogkwaal van de auteur), wat leidde tot de aanschaf van een exemplaar voor 40 gulden.⁹⁹ En ook kocht Huygens een *camera obscura* waarmee hij geweldige mogelijkheden in de schilderkunst voorzag.¹⁰⁰

Il ne m'est possible de vous en declarer la beauté en paroles; toute peinture est morte au prix, car c'est icy la vie mesme, ou quelque chose de plus relevé, si la parole n'y manquoit. Car et la figure et le contour et les mouvemens s'y rencontrent naturellement et d'une façon grandement plaisante. Les De Gheyns s'en plairont merveilleusement [...]

Woorden ontbreken om de schoonheid ervan [van de beelden] te beschrijven; hiermee vergeleken is alle schilderkunst dood, want hier zie je het leven zelf, of iets nog verheveners als daar een woord voor zou bestaan. Want zowel de figuren als contouren en bewegingen komen er samen op een natuurlijke en buitengewoon vermakelijke manier. De familie De Gheyn zal zich er bijzonder mee vermaken [...]

⁹⁴Sadie dl. 7, p. 191.

⁹⁵*Gedichten* 8,139B.

⁹⁶*Mijn leven* 2,16-20 met comm. *ad loc.*

⁹⁷*Mijn jeugd* p. 133.

⁹⁸*Br.* 1 no 138; Huygens aan zijn ouders, 17 maart 1622.

⁹⁹*Br.* 1 nos 120 en 141; Huygens aan zijn ouders, 3 jan 1622 resp. 30 maart 1622.

¹⁰⁰*Br.* 1 no. 143; Huygens aan zijn ouders, 13 april 1622

185-6 His epulis quas non alias - quas non adsciuimus artes! In de opeenvolging van de drie exclamatorische uitingen kan bij *alias* in het eerste lid, *artes* uit het derde lid worden aangevuld. De persoonsvorm *adsciuimus* kan betrokken worden bij het eerste en tweede lid. De woordkeuze van het verbum *adscire*, 'erbij halen', wringt wel een beetje met *gaudia*. Het adjectief *alias* (sc. *artes*) refereert aan het voorgenoemde *quisquis in arte sua sollers excelluit, huc se contulit* van vs. 169.

187-8 pulcherrima Mater, Mater De herhaling van het substantivum in het volgende vers geeft nadruk aan de navolgende bepaling, vgl. 1,674-5 *Urbem O Urbem* en 2,998-9 *Urbe; Urbe*. De aandacht voor de schoonheid van Mary Killigrew is opvallend en wordt nogmaals genoemd in *Guttare tam niveo* (vs. 189).

188-90 ab illo Guttare tam niveo, tam nil mortale sonanti Quam caeleste Melos Cytharae sociabat Het direct object van *sociabat* is *Quam caeleste Melos*. Bepaling bij *Melos* is *ab illo Guttare* dat is voorzien van twee andere bepalingen *tam niveo* en *tam nil mortale sonanti*. Het indirect object bij *sociabat* is *Cytharae*. Het bijwoord *Quam* staat niet in correlatie met het voorgaande *tam*, maar is exclamatorisch gebruikt. De frase *nil mortale sonanti* is ontleend aan Verg. A. 6,50. Voor de tempel van Apollo raakt de sybille in de ban van de godheid, zij verandert van kleur, wordt groter en haar stem heeft niets menselijks meer: *nec mortale sonans*. Huygens suggereert met de ontlening uit deze context dat lady Killigrew bij het musiceren van Apollo bezeten is.

190-1 et ipso Threicio [...] animatis pollice chordis De conjunctie *et* plaatst de woordgroep *animatis chordis* (waarbij *Threicio pollice* een instrumentale ablatief is) op het niveau van *Cytharae* als datief-complement bij *sociabat*. Voor de zegswijze vgl. Hor. *Carm.* 4,9,4: *verba loquor socianda chordis*. Het adjectief *Threicius* is gangbaar voor Orpheus. In Verg. A. 6,120 heet de lier van Orpheus *Threicia cithara*. De woordkeuze *animatis* voor het bespelen, letterlijk 'het tot leven wekken' van de snaren van de luit is elegant. De mythische zanger Orpheus kon immers met zijn muziek stenen tot leven wekken: *Rhodopeia saxa Orpheis animata modis*, 'de rotsen van Rhodope, tot leven gewekt door Orpheus' klanken' (Claud. *Hon.* 3,114). Huygens speelt met het motief en laat de 'Orpheïsche duim' van Mary Killigrew de snaren van haar luit tot leven wekken.

194-5 suauissimus horror [...], cuique diù possem non esse ferendo De infinitief *esse* regeert het datiefcomplement *cuique ferendo*: 'tot het verdragen ervan (sc. *horror*) kon ik niet lang in staat zijn'. Een parallel voor de constructie geeft Sen. *Nat.* 6,22,3: *ut desinant esse oneri ferendo*, 'zodat zij het niet volhouden opgewassen te zijn tegen het dragen van de last'. Een favoriet motief van Huygens om de sensatie van muziek onder woorden te brengen is het verlies van controle over zichzelf. Over een concert van Monteverdi concert zegt hij (*Journal* 24 juni): '10 ou 12 Voix, qui de ravisement me mirent hors de moy ' (tien of twaalf stemmen, die me buiten mezelf van verrukking brachten). Het luitspel van Gaultier, dat verderop ter sprake komt, doet Huygens zichzelf verliezen: *Eripuit mihi me* (vs. 205).

196 audita fuerunt De verbale constructie *fuerunt* met het participium perfecti voor het perfectum passivi komt ook in het klassiek Latijn voor als alternatief van *sunt* met participium perfecti (*OLD* s.v. *sum* 21b). Zie ook *fuerat spectatum* in 2,1039 met n. aldaar.

197-8 Magistro [...] doceri De woordkeuze *Magistro* is speels. De lofprijzing op de muzikale kwaliteiten in de voorgaande verzen activeert allereerst de betekenis 'maestro'. Maar door *doceri* in het volgende vers wordt tevens de betekenis 'leraar' opgeroepen.

205-6 dubium, Chelys illa quid esset, Enthea, an Dubium regeert de vraagzin *quid esset illa chelys*, 'wat dat luitspel was'. Het volgende vers geeft de twee alternatieven. *Enthea* duidt op goddelijke bezieling; met een verwijzing naar Apollo's inspiratie spreekt Statius van een *chelys enthea* (*Silv.* 1,5,1). Hiertegenover staat het alternatief van de menselijke vaardigheid.

207 Anser ego [...] inter olores De beeldspraak die in functie staat van de bescheidenheid, is ontleend aan Verg. *Ecl.* 9,36, waar de herder Lycidas zijn gedichten vergelijkt met die van grote Romeinse dichters en concludeert dat hij een gakkende gans is temidden van die sierlijke zwanen: *sed argutos inter strepere anser olores*. Huygens citeert de plaats ook in *Gedichten* 3,169C vs. 32

208-9 ut se fortè vicissim Alternâque scabunt muli prurigine Na de vergelijking van de gans en de zwanen gebruikt de auteur het spreekwoordelijke beeld van elkaar schurkende muilezels: *mutuum muli scabunt* (*OLD* s.v. *scabo* 1b; Otto s.v. *mulus*; Erasmus *Ad.* 1,7,96). Eigenlijk weersprekt dit beeld het voorafgaande, want juist het punt van het verschil tussen de gans Huygens en de Engelse zwanen wordt hier weer uitgevlakt, ten nadele overigens van de coryfeeën. Erasmus' commentaar bij het adagium is immers dat het met name betrokken moet worden op onkundigen:

Non videtur autem adagium recte accipi posse, nisi in malam partem: veluti si indoctum indoctus, deformem deformis, improbum improbus vicissim laudaret.

Het adagium lijkt alleen juist gebruikt te worden om iets negatiefs te zeggen, zoals wanneer twee domoren elkaar zouden prijzen, of twee lelijke mensen of twee slechte.

Huygens gaat aan dit punt voorbij en richt zich op het kenmerkende gedrag van de dieren, dat zij elkaar om beurten behagen. Het wederzijdse aspect geeft hij dan ook nadruk door *vicissim* naast *alternâ prurigine*.

210 A tam laudatis non illaudatus abiui De spreekwoordelijke uitdrukking (Otto s.v. *laudare*) komt voor bij Cic. *Tusc.* 4,31,67: *Aliter enim Naevianus ille gaudet Hector: Laetus sum laudari me abs te, pater, a laudato viro*, 'Op een andere wijze verheugt zich Hector die bij Naevius zegt: ik ben blij geprezen te worden door u, vader, dat is: door een geprezen man'. De woordkeuze *abire* in de betekenis 'het ervan afbrengen' (OLD s.v. *abeo* 7) suggereert het beeld van een zeer zware test met een kritische jury, die Huygens met lof passeert.

211-2 Drebellium [...] possedimus [...] Me [...] possedit possessorem Voor het gebruik van het verbum *possidere* in de context van vriendschappen vgl. Plin. *Ep.* 1,16,2: *totum me tenet habet possidet*, 'nu heeft, houdt en bezit hij me helemaal'. De wederzijdse waardering komt tot uitdrukking in de wisseling van naamvallen en werkwoordsuitgang waardoor bezitter en bezit worden omgedraaid. De formulering lijkt een echo uit de jeugdbiografie waar Huygens zijn relatie met Drebbel als volgt typeert: *multâ familiaritate hominem perspectum habens eidemque perspectus*, 'ik heb de man in een intensief onderling verkeer goed leren kennen, en hij mij ook' (*Fragment* p. 116, *Mijn jeugd* p. 127).

214 multas [...] multis sermonibus horas De herhaling van *multus* is een frequente techniek van Huygens om nadruk te geven, vgl. *Mijn leven* 1,593-4; 2,107-8; 2,150-1; 2,468. Voor de stijlfiguur vgl. ook *nimiâ-nimis* (1,719-20; 2,1108-9) en *egregie-egregium* (2,272).

216 Hactenus haec De elliptische overgangsformule is aan de spreektaal ontleend en komt in de klassieke Latijnse poëzie alleen voor in de *sermo*-stijl van Horatius (S. 1,4,63).

221-273 Het overlijden van vader Christiaan Huygens sr.

Een jaar nadat Huygens was teruggekomen van de derde Engelse reis, werd zijn vader ernstig ziek. Een drie weken durende aanval van jicht (waarmee hij een groot deel van zijn leven heeft gekampt), werd gevolgd door vier weken van slopende koorts, totdat hij 7 februari 1624 overleed op de leeftijd van 72 jaar.¹⁰¹ Nog tot een maand voor zijn overlijden heeft Christiaan Huygens sr. het aanzienlijke ambt van secretaris van de Raad van State vervuld. Die post werd naast de functies van thesaurier-generaal, griffier van de Staten-Generaal en raadpensionaris onder de vier hoogste ambten in de Republiek gerekend.¹⁰² Bijna een halve eeuw eerder, in 1578, was Huygens sr. zijn loopbaan begonnen als secretaris van Willem van Oranje. Na diens dood werd hij vierde secretaris van de Raad van State, in welk college hij uiteindelijk als enige penvoerder is overgebleven, vanaf 1617 bijgestaan door zijn oudste zoon Maurits.¹⁰³

De korte passage die in het begin van de autobiografie aan de *parentes* is gewijd, noemde kort zijn vaders verdiensten voor Oranje en vaderland.¹⁰⁴ Nu staat de auteur daarentegen uitvoerig stil bij zijn afkomst, maatschappelijk aanzien en grote daden. Daarmee verrijst een literair grafmonument voor zijn dierbare vader dat tevens een krachtige bijdrage levert aan de eer en reputatie van het geslacht.

De afkomst belicht ten eerste de mannelijke tak. Daarin kunnen geen voorname genealogische verwantschappen genoemd worden, wat wordt ondervangen door de vermelding van Terheijden als plaats van herkomst, waar Huygens sr. op 22 april 1551 geboren is. De naam Breda speelt daarbij een belangrijke rol aangezien de baronie (waaronder de geboorteplaats) Nassaus familiebezit was. Uitvoeriger kan de auteur ingaan op de komaf van zijn vaders moeder, Geertruy Bax. Zij was de dochter van Christiaan Bax en Lucia Back. Deze laatste vrouw is een belangrijke schakel in Huygens' genealogische zoektocht naar status. De Backs zelf waren een oud geslacht dat tot de hoogste adel van Brabant behoorde. Bovendien was één van de telgen,

¹⁰¹Dagboek 7 feb. 1624: *obit pater*.

¹⁰²Groenveld 1996, pp. 68-71.

¹⁰³*Mijn leven* 1,337-8 en 559-62 met comm. *ad loc.*

¹⁰⁴*Mijn leven* 1,35-9.

Adriana Back, getrouwd met Wolfert van Brederode en daarmee de 'stammoeder' van de dertiende tot en met achttiende en laatste Heer van Brederode. Met deze achttiende Brederode stierf één jaar nadat Huygens zijn *Mijn leven* had gecomponeerd, het Hollandse hoog-adellijke geslacht uit.¹⁰⁵ Zijn stamboom heeft Huygens ook beschreven in de jeugdbiografie, met dezelfde aandacht voor adellijke verwantschap. De mannelijke tak bij zijn vader is kort; hij noemt slechts de namen van zijn grootvader en overgrootvader. De vrouwelijke is daarentegen aanleiding om de relatie te benadrukken met de geslachten van Back en Brederode. Doorzichtig bescheiden merkt hij op:¹⁰⁶

Vrienden die waarde hechten aan dit soort zaken, wijzen er ons daarom vaak op dat onze familie onmiskenbaar verwant is aan het beroemde huis van deze Brederode.

De verzen waarin de verdiensten voor Oranje en de Republiek beschreven worden, noemen tot tweemaal toe het onberispelijk functioneren van Christiaan Huygens sr. Dit motief vormt het beeld van de smetteloze reputatie van de familie. Het keert herhaaldelijk terug in de autobiografie: kort hiervoor naar aanleiding van het verlies van de goudstukken in Engeland, verderop met betrekking tot de zoon Lodewijk en het gehele geslacht Huygens, en aan het slot van het gedicht waar de auteur een schets geeft van zijn innerlijk.¹⁰⁷

Naast de elementen die bijdragen aan de roem van de overledene, brengt de passage vanzelfsprekend ook het verlies zelf onder woorden. Al biedt de hoge leeftijd van vader niet de mogelijkheid om een *mors immatura*, een vroege dood, te betreuren, toch verzet Huygens zich aanvankelijk tegen zijn heengaan door te wensen dat zij tenminste samen oud hadden moeten worden. Vervolgens belicht hij het overlijden als de overgang naar het hemelse leven. De voorspellende laatste woorden van vader tot zoon, die met nadruk in de directe rede worden aangehaald, bewijzen de bevrijding van de ziel uit het stoffelijke lichaam en de gang van het aardse naar de hemel. Het verdriet om het heengaan (de *iacturae demonstratio*) wordt dus beantwoord met de vertroosting (*consolatio*) van het hemelse leven. De christelijke opvatting dat het leven op aarde een hemels leengoed is dat bij de dood wordt teruggegeven aan de 'Eigenaer van Ziel en leden', is in Huygens poëzie alom aanwezig.¹⁰⁸ De mooiste parallel biedt een troostdicht van de auteur voor de Franse vorstin bij het verlies van haar pasgeboren dochter:¹⁰⁹

Deposito illustri qui te, Regina, beaut
Ecce diu totum noluit esse tuum.
Pone modum lachrimis: sors est haec maxima, magnae,
Magna Parens, socium sortis habere Deum.
Deinde Creatori vide quâ tu fronte negâris
Reddere quantundem credidit ille tibi.

¹⁰⁵Dek pp. 135 e.v.

¹⁰⁶*Mijn jeugd* p 1. Zie appendix 42. Vgl. ook de genealogische aantekeningen van Maurits Huygens, uitgegeven in Jorissen 1871, pp. 344 e.v.

¹⁰⁷*Mijn leven* 2, 139-44; 562-5 en 1167-81.

¹⁰⁸Zie bijvoorbeeld *Dagh-werck* waaruit de aanhaling afkomstig is (vss. 128 e.v.).

¹⁰⁹*Gedichten* 7, 27D. Op 18 november 1662 was Marie-Therese bevallen, op 30 december stierf het kind. Onder het vers staat *Da Altissimo secundum datum ejus*, Geef de Hoogste wat hij u geeft (Syrach 35:12).

Hij die u, Vorstin, het geluk van een schitterend leengoed gaf
Heeft niet gewild dat het lang van u alleen zou zijn.
Bedwing uw tranen. Het grootste geluk is toch, grote moeder,
God de Vader als deelgenoot van uw grote geluk te hebben.
Besef toch hoe onbeschaamd het is dat u de Schepper weigert
Terug te geven zoveel als Hij u gaf.

De begrafenis van Christiaan Huygens sr. vond vier dagen na het overlijden plaats op 11 november. Zijn echtgenote tekende aan dat haar man begraven werd in de Grote Kerk van Den Haag, achter op het koor, en dat dat 'seer eerlyck', met grote eer, gebeurde.¹¹⁰ Dat laatste verwijst naar de processie waarin de overledene onder klokgelui vanuit huis naar zijn graf in de kerk werd gebracht. Het gebruik is in de zeventiende-eeuw herhaaldelijk afgebeeld en toont dan de lijkstaatsie in haar volle omvang, omdat daaraan het aanzien van de overledene valt af te lezen. Om diezelfde reden beschrijft Huygens hier in de autobiografie de begrafenis van zijn vader. De auteur laat een indrukwekkende stoet van prominenten aan het oog van de lezer voorbijtrekken: landsbestuurders en bevriende vorsten, vertegenwoordigd door hun ambassadeurs, de prinsen Maurits en Frederik Hendrik met de telgen uit het huis van Nassau, hoge legerofficieren en de voornaamste inwoners van Den Haag. Zo geeft hij gestalte aan de vooraanstaande plaats van Huygens sr. in hoge nationale en internationale kringen, en dus aan de eer van de familie.

Tot slot van de passage brengt Huygens twee grote daden van zijn vader in herinnering. Beide hebben een plaats gekregen in de geschiedschrijving van de eerste jaren van de Republiek. De eerste heldendaad, genoemd in een *praeteritio*, betreft de rol die Christiaan Huygens sr. heeft gespeeld bij de inname van Nijmegen in het jaar 1591. Terwijl de Spanjaarden hem daar enige tijd gevangen hadden gehouden, was hij te weten gekomen dat de verdediging van de stad uitermate zwak was. Eenmaal vrijgekocht bracht hij prins Maurits daarvan op de hoogte, die kort daarop met de belegering begon en binnen twee dagen de stad innam. De episode wordt verteld in Pieter Bors *Historie der Nederlandtsche Oorlogen*, evenals in Emanuel van Meterens *Historie der Nederlandscher Geschiedenissen*, waarbij inderdaad de rol van Christiaan Huygens sr. wordt genoemd als belangrijke informant van de prins.¹¹¹

Ook was hij door Christiaan Huygens die een langen tijd binnen Nijmegen geseten hadde, en nu met rantsoen verlost was, van alle gelegentheyd der Stad wel geïnformeert.

Maar het is toch vooral de tweede heldendaad van Christiaan Huygens sr. die geschiedenis heeft geschreven, en dat niet in de laatste plaats door toedoen van zijn zoon. P.C. Hooft wijdt er in zijn *Nederlandsche Historiën* een episode van maar liefst drie pagina's aan, en die tekst is goeddeels gebaseerd op de documenten, de beschrijving van de dankpenning en de aanvullende informatie die Huygens de historicus op verzoek heeft toegezonden.¹¹² De betreffende brief van 22 december 1636 zet de gebeurtenis nauwgezet uiteen.¹¹³ Hooft prees de zending als 'waardigh voorwaer van lidt tot lidt verrekenet te worden' en sommige passages zijn inderdaad naar de letter terechtgekomen in het monumentale geschiedwerk.¹¹⁴ In het

¹¹⁰Aantekening van moeder Huygens in *Dagboek* p. 6 (zie appendix 41).

¹¹¹Geciteerd uit Bor, derde stuck (ed. 1681), 28e boek, p. 574. Zie ook Van Meteren, 16e boek, f. 562.

¹¹²Hooft (ed. 1972), dl. 5, pp. 779-81.

¹¹³Br. 2 no. 1512; Huygens aan P.C. Hooft, 22 dec. 1636. Zie ook Bachrach pp. 32-4.

¹¹⁴Br. 2 no. 1527; P.C. Hooft aan Huygens, januari 1637.

onderstaand commentaar zijn slechts passages geciteerd uit de *Nederlandsche Historiën*; voor beide volledige versies zij verwezen naar appendix 43.

In het jaar 1581 beraamde Parma een verrassingsaanval op Vlissingen vanuit zee.¹¹⁵ Ter voorbereiding had de Spaanse gezant te Londen, Bernardino de Mendoza, de Nederlandse schipper Willem Jansz van Hoorn benaderd om zijn medewerking te verlenen aan het plan. Verscholen in diens schip zouden de Spaanse troepen ongezien de haven binnenkomen en de stad overmeesteren. De Hollandse schipper deed alsof hij bereid was voor steekpenningen verraad te plegen en garandeerde zijn hulp door zijn elfjarige zoontje Nicolaas als onderpand naar de Spanjaard in Londen over te brengen. Intussen, echter, bracht hij Willem van Oranje op de hoogte van de Spaanse list, die op zijn beurt het geheime tegenplan in werking stelde om de vijand bij zijn komst een smadelijke nederlaag te bezorgen en op hetzelfde moment in Londen de jonge gijzelaar te bevrijden. Voor het tweede gedeelte van het plan viel de keuze op zijn secretaris, 'den Heere Christiaan Huighens, naamaals geheimschryver van Staate der Vereenighde Neederlanden: wiens zoon de Ridder Constantyn Huighens, Heer van Zuilichem, jeeghenwoordelyck 't zelve ampt by Prins Fredrik Hendrik bekleedt', aldus P.C. Hooft met een eervolle vermelding van zijn bron. Het verhaal wil dat Christiaan Huygens na de laatste doorloop van het draaiboek het vertrek van de prins verliet en daarbij ominous verstrikt raakte in het koord met het contragewicht van de deur. Droogjes zou hij toen opgemerkt hebben dat hij inderdaad de strop riskeerde:¹¹⁶

Als Huighens zijn afscheit van den Prins nam, haaperd' hy in 't uitgaan, aan de lyn van 't gewicht, dat tot het toehaalen der stoofdeure diende. Ende zeyd'hem, hierop, zyn' Doorluchtigheit lachende, 't scheen een waarschuwend voerspooock, dat hy zich, in dit werck, voor de koorde moest hoeden.

De jongen werd geschaakt en na een wilde vlucht door diverse tevoren opengestelde huizen, een duel op een wenteltrap en de heimelijke ontsnapping in een roeibootje met de Spanjaard in het kielzog, behouden teruggebracht op vaderlandse bodem. De aanslag op Vlissingen werd op het laatste moment afgeblazen, maar de heldenmoed van Christiaan Huygens sr. werd beloond met een gouden penning, door hemzelf gekozen als passende onderscheiding binnen de destijds nog beperkte financiële middelen van het hof.¹¹⁷ Op de penning stonden de portretten afgebeeld van de prins en zijn toenmalige echtgenote Charlotte de Bourbon, en op de opstaande kant was de Latijnse inscriptie gegraveerd (die de auteur hier in de marge van de passage toevoegt): *Mandati strenue executi monum[entum]*, Herinnering aan een vastberaden uitgevoerde opdracht:¹¹⁸

T'huis werd hy danklyk bewelkoomt, en te zyner keure gestelt, wat kleinoodt, tot heughenis, hem gevele te doen maaken. Zeldzaame zeedigheid, ook te hoov' onverbastert gebleeven, paste zyne begeerte naar de maat der soobre geleeghenheit zyns meesters. 'T loon was een goude penning, met de hoofden van Prins en Prinses, neevens deeze woorden, wightigher dan 't metaal: *Mandati strenue executi monum*: gedenknis van bevel strengelyk uitgevoerd. Maar, naar dat ik van zynen aardt verstandicht ben, zoo moest zyn hart meer smaax in de bewustenis der daadt, dan in deezen lof vinden.

¹¹⁵Van der Meer gaat uitvoerig in op de gebeurtenis, maar laat de passage in *Mijn leven* geheel buiten beschouwing.

¹¹⁶Hooft (ed. 1972), dl. 5, p. 779; ook in de genoemde brief (appendix 43).

¹¹⁷Aan de krappe kas refereert de auteur ook in *Mijn leven* 1,855-6.

¹¹⁸Hooft (ed. 1972), dl. 5, p. 781; ook in de genoemde brief (appendix 43).

Als informant van de geschiedschrijver P.C. Hooft heeft Huygens dus een belangrijke bijdrage geleverd aan de nagedachtenis van zijn eigen vader. Niet zonder trots verwijst hij in *Mijn leven* dan ook naar de betreffende passage in de *Nederlandsche Historiën*, als hij van de heldendaad beweert dat deze 'een bescheiden stukje geschiedschrijving waard lijkt'. Deze literair-historische beeldvorming heeft nog een veelbetekenende iconografische parallel. In 1686, enkele jaren dus na het schrijven van *Mijn leven*, gaf Huygens aan Abraham Blooteling de opdracht om een nieuw portret van zijn vader te maken. Aangezien de man niet meer in leven was, moest de kunstenaar zich voor de beeltenis baseren op een oud portret dat circa 1580 nog *ad vivum* was gemaakt. Het resultaat is een getrouwe kopie van de eerdere versie, maar de opdrachtgever liet er één significant detail in toevoegen. Op het nieuwe portret draagt Christiaan Huygens sr. de medaille van Willem van Oranje.¹¹⁹

Parallele teksten: appendix 41-43

221 Totus ab hoc - Annus Panoramisch beschrijft de dichter de tijd tussen de terugkeer uit Engeland en het overlijden van zijn vader (7 februari 1624). Hij rekent daarvoor een heel jaar, hetgeen klopt als niet aan Huygens' vierde Engelse reis gerefeerd wordt, maar aan de derde, die eindigde op 13 februari 1623 (zie commentaar op 2,21-28).

223 coevus Het adjectief, dat pas in post-klassiek Latijn voorkomt, heeft de betekenis 'van dezelfde tijd' en kan worden geïnterpreteerd als 'levend in dezelfde tijd' of 'van dezelfde leeftijd' (*TLL* s.v. *coevus*). De context suggereert de tweede interpretatie.

224 nisi debuit esse superstes De woordkeuze *debere* is eigen aan funeraire topiek waarin het verlies van de overledene wordt gedemonstreerd. Dezelfde formulering wordt verderop gebruikt bij het overlijden van prins Maurits (2,278). Zie ook *Mijn leven* 2,99: *debueras*.

225-6 Natalas [...] Paternos, [...] Maternos Het substantief *natalis* wijst in het eerste lid op de plaats van geboorte ofwel de herkomst, in het tweede op de genealogische afkomst (*OLD* q.v. 4 resp. 7).

226-7 nec Brederodae Inficianda domus Het verbum *infitiari* of *inficari*, loochenen, wordt in combinatie met negaties gebruikt als lof, bijv. Mart. 5,30 vs. 1:

Varro, *Sophocleo non infitiande coturno* [...]

Varro, in het genre van de tragedie niet te loochenen [...]

Ovidius' formulering *Progenies [...] haud infitianda parenti*, 'zoon die door geen vader gelochend dient te worden' (*Met.* 2,34) wordt door Huygens overgenomen in *Gedichten* 7,64D vs. 66.

227-31 nil de virtutibus addo Delecti senis: has Patres et Patria nôrunt, Auriacique Duces, quibus à crescente juuenta [...] senectam De *praeteritio* is een echo van *Mijn leven* 1,37-9. Christiaan Huygens sr. was 27 jaar toen hij het ambt van secretaris aanvaardde. Huygens rekent die leeftijd nog onder de jeugd, zoals hij zichzelf op 28-jarige leeftijd *iuvēnis* noemt (*Mijn leven* 2,295). Tegenover de bepaling *a crescente juuenta* aan het begin staat aan het einde van de periode *ad summam senectam*, zodat de mededeling dat vader 'van begin tot einde' de republiek gediend heeft, wordt weerspiegeld in de distributie van informatie.

230-1 non ullâ labe notati [...] sine fraude Het accent op de onberispelijke en nooit in discrediet geraakte invulling van het ambt is van belang voor de eer van vader en van het geslacht; verderop in het werk keren de woorden dan ook terug: *nos nullâ cui fraude notatos* (*Mijn leven* 2,564).

234 Mauritio primogenito Dat het ambt van de vader overging op de oudste zoon, was gebruikelijk. De bepaling *primogenitus* brengt nogmaals in herinnering dat Huygens als tweede zoon op een andere manier zijn loopbaan moest zien te vinden. Zie *Mijn leven* 1,24-5 *proles altera Mascula* met uitgebreid comm. *ad loc.*

235 Et Patribus res grata fuit, nec degener haeres In het tweede versdeel kan de ellips worden aangevuld met *fuit*, zodat *degener* deel van het predicaat wordt: 'Voor de Raad was deze gebeurtenis (sc. de overdracht) heuglijk, en de opvolger [was] een volwaardige plaatsvervanger van zijn vader.'

236-7 prae te iam soluenda De prepositiegroep *prae te*, 'onder aandrang van uzelf' geeft aan dat de ziel zelf gekozen heeft om het lichaam te moeten verlaten.

¹¹⁹Zie afbeeldingen 000 en 000. Gegevens zijn ontleend aan Van Gelder pp. 4-5. De penning is op basis van autopsie van het portret afgebeeld en beschreven door Van Loon dl. 1, pp. 294-5.

241-2 depositum caelesti Restituit caeleste Patri Pater optimus De visie dat bij de dood het leengoed terugkeert waar het behoort, wordt benadrukt in de herhaling van *caelestis*. De herhaling van *Pater* toont dat Huygens' vader op zijn beurt naar God de Vader ging, de *Eigenaar van Ziel en le'en* (*Dagh-werck* vs. 128).

242-3 ô lux Atra [...] semperque nigro signanda lapillo! Het verdriet om het verlies formuleert Huygens eerst in een krachtig enjambement van paradoxale elementen (voor het beeld vgl. Verg. A. 6,429 *dies atra*). Vervolgens zegt hij de dag altijd als zwart te zullen memoreren. Dat verwijst naar het uit de oudheid stammende gebruik om goede of slechte dagen voor de herinnering vast te leggen met een wit of zwart steentje (*OLD* s.v. *lapillus* 1b en *calculus* 5b; Otto s.v. *calculus*). Huygens gebruikt de positieve variant in *Gedichten* 2,314B vs. 21: *Dignum lapillo candido diem*, 'een dag die een witte steen verdient'.

243-44 mihi [...] Ille autem Tegenover het verdriet van de auteur (*mihi*) om zijn vader staat de consolatie dat hij (*Ille autem*) gelukzalig voortleeft in de hemel.

246 quas quisquam inviderit amens? Voor het gebruik van *quisquam* in de retorische vraag zie *OLD* q.v. 2. Worps lezing *quam* voor *quas* komt in geen van de manuscripten voor en is waarschijnlijk een fout onder invloed van het volgende woord.

248-52 Impleuit [...] in primis [...] in exequijs [...] comitata caterua De opbouw van de rouwstoet wordt van begin tot einde geschetst. Het verseinde *comitata caterua* is de variant in nominatief van de bij Vergilius voorkomende ablatief *comitante caterva* (bijv. Verg. A. 2,40).

253 Totaque praecipuis lugens in ciuibus Haga In de rondom *lugens* gespiegeld opgebouwde *golden line* wordt vermeld dat (aan het slot van de stoet) geheel Den Haag rouwde in de persoon van zijn voornaamste inwoners (*OLD* s.v. *in* 43).

254 [marg.] Mandatum - strenuè peractum De tekst in de marge hoort bij de tweede heldendaad, die beschreven wordt vanaf vs. 259. Het is een echo van het randschrift op de penning die Christiaan Huygens sr. ter beloning van de prins heeft ontvangen: *Mandati strenue executi monum*, 'gedenknis van bevel strengelyk uitgevoerd' (zie bovenstaand comm. en appendix 43).

254-60 Si tumuli indignum titulo est, quod - Altera res bene gesta breui modò digna videtur Historiâ De auteur houdt het beeld vast van de begrafenis door de suggestie dat de heldendaad vermeld zou kunnen zijn op zijn grafsteen. De *praeteritio* waarin de eerste daad beschreven is, wordt ingeleid door *Si indignum*, waartegenover *digna* de tweede introduceert. Het complement *Historiâ* krijgt nadruk door het enjambement en moet niet alleen worden opgevat als introductie van de volgende vertelling, maar tevens als een speelse verwijzing naar de episode in Hoofts *Nederlandsche Historiën*.

264 Diffidenti datus [...] fuerat De Spaanse gezant in Londen, Mendoza, had de Hoornse schipper bereid gevonden om in zijn schip soldaten de haven van Vlissingen binnen te voeren. Als garantie voor geheimhouding eiste de 'wantrouwige Spanjaard' (*diffidenti*) de zoon van de schipper als onderpand. Voor het plusquamperfectum perfecti *datus fuerat* (in plaats van *erat*) vgl. *fuerat spectatum* in 2,1039 met n. aldaar.

267-8 captare dolo [...] Eodem Decipiendus [...] deceptus eodem De woordkeuze *de-cipiendus* levert een beeldend contrast met *captare*, waarin *dolo* en het herhaalde *eodem* benadrukken dat de vijand in krijgslist werd afgetroefd. *Fraus* en *dolus* worden door de auteur sterk afgekeurd, behalve in krijgssituaties. Zie hierover ook 2,349 *fraude dolos, quod in hoste receptum est* met n. aldaar. Voor de herhalingsfiguur *decipiendus - deceptus*, waarmee de realisering van de voorgenomen list wordt benadrukt, zie 1,254-5 met n. aldaar.

269-70 Fortiter [...] Fortiùs De moed van Christiaan Huygens sr. wordt benadrukt in de gemarkeerde herhaling aan het begin van twee opeenvolgende verzen.

271 Auriaco Genitor De iuxtapositie verbeeldt het moment waarop Huygens sr. weer van zijn gevaarlijke onderneming terugkomt bij zijn opdrachtgever.

272 Muneris egregiè egregium, pro tempore, munus De overeenkomst tussen daad en loon wordt verbeeld in de herhaalde woordkeuze. Een overeenkomstige techniek gebruikte de auteur in *Mijn leven* 1,719-20: *nimiâ mandatum laude peractum [...] nimis elogio clemente probauit*. In de eerste jaren van de Opstand verkeerde het Oranjehof in een niet al te royale situatie, vandaar de toevoeging *pro tempore*: 'naar de omstandigheden van die tijd' of, zoals Hooft het uitdrukt, 'naar de maat der soobre geleeghenheit zyns meesters' (zie het citaat in bovenstaand comm.). Dat een medaille als onderscheiding relatief 'goedkoop' was blijkt bijvoorbeeld uit de passage over de geschenken van de Venetiaanse doge aan het Staatse gezantschap, waar Huygens expliciet het onderscheid aanbrengt tussen halsketens voor de belangrijkste personen en medaillons voor de rest van het gezelschap (*Mijn leven* 1,765-69).

273 et collo appensum gestare coegit De woordkeuze *coegit* impliceert dat vader het geschenk dat hem om de hals werd gehangen (*collo appensum*), uit bescheidenheid weigerde.

274-294 Maurits opgevolgd door Frederik Hendrik, Huygens wordt secretaris

Na de beschrijving van zijn vaders overlijden wendt de auteur de blik naar het huis van Oranje, waar op 23 april 1625 prins Maurits overleed, vermoedelijk ten gevolge van een leveraandoening.¹²⁰ Zijn jongere halfbroer Frederik Hendrik volgde hem op als stadhouder, aanvankelijk in vijf van de zeven provincies, en als kapitein-generaal van de Unie. Maurits' dood wordt door Huygens met een drietal funeraire topen uitgemeten. Ten eerste benadrukt hij het verlies als een *mors immatura*, een voortijdige dood. Dat is een verwijzing naar de 57-jarige leeftijd van de prins, en tevens een lofprijzing op zijn daden die lang hadden moeten doorgaan. Daarop aansluitend beschrijft de auteur de *luctus*, de rouw. De Republiek, die onder zijn leiding had standgehouden in de oorlog, lag nu verslagen en dreigde dit zware verlies niet meer te boven te komen. Tot slot geeft Huygens krachtig gestalte aan de *consolatio*, de troost, in de persoon van de even capabele opvolger Frederik Hendrik, de 'Oranje-Phoenix'. In zijn bekende gedicht *Scheeps-praet, ten overlijden van prins Mauritz* (1625) heeft Huygens dezelfde topiek uitgewerkt tegen het decor van 'het schip van staat'. De Verenigde Provincies had Maurits veertig jaar lang 'door de baren Van soo menigh tegen-tij' voor de wind laten varen. Maar nu was de 'Schipper zonder weergae' in eindeloze slaap te kooi gegaan, de wind was uit de zeilen, en vlaggen en geschut stonden te 'pruylen inden rouw'. Maar dan grijpt 'Moy Heintie' het roer en stuurt het schip weer op koers. De zeelui prijzen hun nieuwe schipper, 'een man oft Mouring [Maurits] waer':¹²¹

Weeran, riepen de matroosen,
'Tis een man oft Mouring waer,
En de Reeërs die him kosen
Weeran, 'tis de jonge vaer.
Heintgie peurde strack an 'tstuer, en
Haelde 't ancker uyt de grond,
'Tscheepje gingh deur 't zee sopp schuren
Offer Mouring noch an stond.

Zowel in de *Scheeps-praet* als hier in *Mijn leven* staat tegenover het grote verlies dus de troost van de nieuwe Oranje, die zijn illustere voorgangers Willem en Maurits in kwaliteiten evenaart. Het dynastieke motief zal de auteur opnieuw als *consolatio* gebruiken in de passages over de dood van de prinsen Frederik Hendrik en Willem II.¹²²

De dood van Maurits betekende voor Huygens persoonlijk de opmaat van zijn ambtelijke loopbaan in dienst van het huis van Oranje. Vier jaar eerder, in 1621, was zijn eerste poging om het ambt van prinselijk secretaris te verwerven nog vruchteloos gebleven. De toenmalige vacature was aan hem voorbijgegaan doordat de ervaren Jacob Junius bij Maurits in diens trad. (De jaren daarna was Huygens zich blijven richten op een diplomatieke loopbaan.) Toen Frederik Hendrik de nieuwe stadhouder werd, benoemde hij Junius, wiens dienstverband door het overlijden van zijn heer automatisch was beëindigd, opnieuw tot penvoerder, naast Jan Tuning, de eigen

¹²⁰Van Deursen p. 288.

¹²¹*Gedichten* 2,126B vss. 49-56.

¹²²*Mijn leven* 2,670-693 en 694-704.

secretaris van de prins.¹²³ Maar vrij snel na de opvolging kwam in de prinselijke secretarie een post vacant door het overlijden van Tuning. Nu bood Huygens zich aan, gesteund door aanbevelingen van Elisabeth van Bohemen en de Engelse gezant Dudley Carleton. Ook zette hij zijn sollicitatie kracht bij met een aanbeveling van zijn broer, die sinds de dood van Huygens sr. secretaris van de Raad van State was en tevens hoofd van de familie. (Een saillant detail is dat deze laatste, gloedvolle aanbevelingsbrief van Maurits voor zijn jongere broer, opgesteld is door Huygens zelf.) Drie dagen later, op 18 juni 1625, kon hij de functie aanvaarden, naast de man die hem vier jaar eerder de loef had afgestoken, Jacob Junius.¹²⁴

De wijze waarop de auteur in *Mijn leven* zijn verworven ambt status geeft, is geraffineerd. Hij benadrukt zijn goede band met het hof en de stadhouder en schildert de positie die hij van Johan Tuning overnam, af als een zeer vertrouwelijke. De suggestie hiervan is natuurlijk dat de opvolger van Tuning een man moest zijn die uit het juiste hout gesneden was. Diezelfde suggestie is terug te vinden in de hierboven reeds aangehaalde *Scheeps-praet*. Afwijkend van de gedrukte versies telt het gedicht op het overlijden van prins Maurits in de handschriftelijke versie drie extra strofen aan het slot. Ze zijn gewijd aan *Goeije Ian*, de secretaris die kort na de opvolging kwam te overlijden. Net als in *Mijn leven* hemelt de auteur er de verdiensten van zijn voorganger op:¹²⁵

Maer hij stond so dra an 'stuer niet,
'Tscheepje vlootte niet so dra,
Off de doot die altijd suer siet
Treften him mit nieuwe scha.
Goeije Ian die all syn heul was,
Die hem nergens en begaff
Die sijn weinich en sijn veul was
Viel van voor sijn voet in 'tgraff.

[...]
Ian kon schrijven, Ian kon lesen,
Ian kon rekenen mit krijt,
Ian was minnelick van wesen,
Voll van trouw en sonder spijt:

Goeje Jan was alle dingen,
En now was hy nimmendall;

Tuning viel ten prooi aan een pestepidemie in het legerkamp. Bekend is de anekdote dat Frederik Hendrik ondanks het besmettingsgevaar weigerde zijn manschappen en de zieke Tuning te verlaten.¹²⁶ Die viel dan ook 'van voor sijn voet in 'tgraff'. Het gegeven functioneert in *Mijn leven* als illustratie van zijn verachting voor de dood, waardoor de aanvoerder bij zijn soldaten zo populair was, en om de band met zijn oude secretaris te onderstrepen.

¹²³NBW 3,52

¹²⁴Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, pp. 8-9.

¹²⁵*Gedichten* 2,126B vss. 57-74.

¹²⁶De stoutmoedigheid van Frederik Hendrik is door dichters als Barlaeus en Hooft uitgewerkt in heldinnenbrieven, waarin Amalia haar man poogt te overtuigen om minder gevaarlijk te leven. Zie Smit pp. 154-5 en de studie van Van Marion p. 000.

274 longè funus funestius illo Na de begrafenis van Christiaan Huygens sr. noemt de auteur die van prins Maurits, waarbij de rouw nog veel omvangrijker was (*longe funestius illo*).

277-9 Non tempestivum - Fata, invida Fata De in het versbegin benadrukte bepaling *Non tempestivum* en het adjectief *invida* bij *Fata* – het lot misgunt de Republiek haar krijgsheld – geven gestalte aan de topos van de *mors immatura*. Vgl. *Intempestiue* in 2,397 met n. aldaar.

278 qui debuit esse superstes De frase is een kopie van de formulering die de auteur gebruikte bij de dood van zijn vader (2,224).

280 Hoc de terrestri, solio meliore locarunt De dood van Maurits wordt voorgesteld als een verplaatsing vanaf de aardse troon naar de hemelse. De constructie (*in*) *solio locare* (*OLD* s.v. *solium* 2b) gebruikt de auteur ook *Mijn leven* 2,1073 bij de verheffing van Willem III tot stadhouder.

281 nec erat par [...] ferendae Het predicaat *par erat* in de betekenis 'opgewassen zijn tegen' (*OLD* s.v. *par* 11) regeert de datief *ferendae*, welk gerundief uit het voorgaande zinsdeel kan worden aangevuld met *cladi*. Hofman Peerlkamps lezing *ferendo* is in geen van de manuscripten te vinden.

283-4 de cinere hoc novus, alter ab Illo, Auriacus fausto redijsset numine Phoenix De dynastie van Oranje wordt met krachtige beeldspraak en gepolijste versbouw bezongen (vs. 284 is een *golden line* gespiegeld rond de kern van de mededeling *redijsset*). Voor de opvolging van Maurits door Frederik Hendrik gebruikt de auteur het beeld van de Phoenix, omdat de opvolger herrijst uit de as van de overledene (*de cinere hoc*) en diens kwaliteiten evenaart (vgl. 'een man oft Mouring waer' in de hierboven geciteerde passage uit de *Scheeps-praet*). De bijstelling *alter ab Illo* is een echo uit Vergilius' vijfde *Ecloga*. Daar betreurt de jonge herder Mopsus het overlijden van Daphnis. De dood van de grote herder-zanger had de wereld in diepe rouw gedompeld; nymphen en goden treurden, de natuur rouwde en de aarde verdroogde (*Ecl.* 5,20-44). Maar vervolgens neemt de andere herder, Menalcas, het woord en noemt hij de jonge Molpus de evenknie van de overleden Daphnis (vss. 48-49):

Nec calamis solum aequiperas, sed voce magistrum:

Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.

Niet alleen met de pen, maar ook met je stem ben jij je meesters gelijke.

Begenadigde jongeling, jij zult nu een tweede zoals hij zijn.

Huygens' ontlening van het verseinde *alter ab illo* activeert in de eerste plaats de idee van de gelijkenis tussen voorganger en opvolger. Bovendien versterkt het intertextuele spel het beeld van de grote rouw na de dood van de voorganger. De toevoeging *fausto numine* is een verwijzing naar Frederik Hendriks succesvolle militaire carrière met de grote verovering van Grol, Den Bosch, de steden langs de Maas en Breda. Tevens refereert de bepaling aan de onverschrokken deelname van de prins in de voorste linies van de strijd. Volgens zijn geboortehoroscoop was hij onder zo'n gelukkig gesternte ter wereld gekomen dat geen kogel hem kon treffen (Kernkamp p. 37; Groenveld 1997, p. 18). Vandaar ook dat de auteur hem *perpetuus contemptor lethi*, 'de eeuwige doodsverachter' noemt (vs. 292-3) en bij de vermelding van de dood van de prins schrijft: *Eripitur tandem*, 'Uiteindelijk is hij dan toch weggerukt' (*Mijn leven* 2,675).

285 Non aversa Domus mihi se, sed plena, negauit De tweehoofdige secretarie van Frederik Hendrik bestond uit zijn eigen secretaris Jan Tuning, en de van Maurits overgenomen Jacob Junius. De eerste overleed al in juni 1625. Voor de formulering *aversa Domus* vgl. *vili vitio auersas aedas* (2,166 met n.).

288 vultu quod me, Frederice, sereno Siueris esse tuum Huygens markeert zijn relatie met de prins door middel van de iuxtapositie *me, Frederice*. Het tevreden gelaat van de vorst is een belangrijk motief in *Mijn leven*. De grootste erkenning voor zijn ontcijferingen vond de auteur *in fronte serena* van Frederik Hendrik (2,359; zie verder 1,688 met n.). Het dienstverband wordt met het possessief *tuum* als een bezitsrelatie uitgedrukt. De formulering keert terug wanneer de auteur als secretaris van Willem II wordt aangesteld: *fecitque suum* (2,686).

291 priscâque fide De *prisca fides*, de (ware) 'trouw van weleer', is een gevleugelde uitdrukking uit Verg. A. 6,878. Huygens duidt ermee op de betrouwbaarheid van Jan Tuning, die de prins lange tijd had gediend: 'Goeije Ian die all syn heul was, Die hem nergens en begaff, Die sijn weinich en sijn veul was' (uit de hierboven al aangehaalde *Scheeps-praet* vss. 61-3).

295-317 Secretaris en dichter

Als de opvolger van de oude Tuning kreeg Huygens op 28-jarige leeftijd het ambt van secretaris van Frederik Hendrik, te velde in het legerkamp of in het Stadhouderslijk Kwartier aan het Haagse hof. De honorering van het ambt bedroeg 500 gulden per jaar, aangevuld met de emolumenten die de functie met zich meebracht. Minstens zo belangrijk was het aanzien dat hij zich in hoge kringen tot

over de landsgrenzen als hoveling kon verwerven. Dat is wellicht één van de voornaamste redenen, in combinatie met zijn te lage afkomst voor een functie als ambassadeur of stadsregent, waarom Huygens sindsdien altijd in dienst van het huis van Oranje is gebleven, 62 jaren lang.¹²⁷ Zijn taak concentreerde zich in de eerste plaats op de ingekomen en uitgaande post. Zelf onderscheidde hij twee hoofdgroepen van te schrijven teksten, 'actes' en 'missives de genre'. De akten waren formele standaardteksten zoals aanstellingen, opdrachten, instructies, paspoorten en vrijgeleiden. In het geval van aanstellingen verzamelde informatie over de kandidaten. Onder de tweede categorie vielen gelegenheidsgeschriften zoals klachten, adviezen, loftuitingen en vermaningen, beschuldigingen en verdedigingen, troostende en overredende teksten. Verder diende de secretaris zorgvuldig te archiveren: 'van alle deliberationen ende resolutien goet ende pertinent boeck ende register te houden, alle papieren ende charters in goede ordre te stellen, behouden ende bewaren, alles (gelyck behoort ende verheyscht wort) secreet te houden'.¹²⁸ Voordat Huygens zich echter tot het schriftelijk werk zette, moest hij in de vroege ochtend tal van mensen te woord staan, die zich met verzoeken of klachten bij hem als tussenpersoon tot de prins richtten.

Al deze werkzaamheden blijven in *Mijn leven* onvermeld. In plaats daarvan omschrijft Huygens zijn functie in dienst van de prins kernachtig als 'gulden slavernij'. Dat is precies het traditionele beeld van de hoveling. In de emblematiek wordt de functie gestalte gegeven door een weelderig gekleed personage wiens benen in een blok zijn vastgeklonken.¹²⁹ In één van zijn brieven aan het hof noemde Huygens zichzelf een trouw dienaar en slaaf, 'vray fidele esclave et serviteur'.¹³⁰

Voor een overzicht van dit leven van alledag verwijst de auteur vervolgens kortweg naar het Nederlandstalige gedicht waarin hij zijn 'dagen en werk' heeft beschreven, *Dagh-werck*.¹³¹ Dat hij het als 'niet moeilijk' betitelt, suggereert een contrast met de autobiografie in het Latijn, maar frappeert toch, want *Dag-werck* is met voorsprong Huygens' doorwrochtste schepping, zelfs in die mate dat hij er eigenhandig een parafraserend commentaar bij heeft geschreven. In ruim tweeduizend versregels ontvouwt zich er het leven van een dag, met de bezigheden van de secretaris in de paragrafen 34 tot en met 45 (verzen 329-512). De passage begint ermee dat de mensen die hij namens de prins te woord moest staan, 's ochtends hun opwachting maken bij zijn huis:

[Na het ochtendgebed]
 Sal ick 't oor verlegen gaen
 Over 'tstadigh af en aen
 Van begheerers, van beklagers,
 Van verdedighers, van vraghers,
 Die op 's vorsten goedicheit
 Door mij hebben toe geleyt.
 Grooten sal ick eere bieden,

¹²⁷Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, pp. 9-16.

¹²⁸De commissiebrief van zijn aanstelling als *ordinaris secretaris van Sijne Excellencie*, d.d. 8 mei 1632 (!), is opgenomen in Jorissen 1871, p. 388-9. Verder heeft Huygens in 1628 een analyse gemaakt van het functioneren van de secretarie. Deze tekst, getiteld *La secrétairie de son Excellence Monseigneur le Prince d'Orange*, is te vinden in zijn *Mémoires* (ed. 1873, pp. 15-49).

¹²⁹*Emblemata* kol. 1047.

¹³⁰Br. 4 no. 4452; Huygens aan Amalia van Solms, 19 sept. 1646.

¹³¹*Gedichten* 3,48A. De eerste uitgave is in de *Korenbloemen* van 1658. De recentste, van inleiding en commentaar voorziene editie is verzorgd door F.L. Zwaan (1973).

Even oft sij mij gebieden,
Mindere, even oft ick haer
Broederlijck verbonden waer;
Armen, onderdruckten, weesen
Met noch vriendelicker wesen
Uyt de wanhoop rapen op.

In de voormiddag begeeft de auteur zich, zoals hij het zelf parafraseert 'Door het gedrangh vande voorkamers in 's Princen Cabinet, daer hij de sorghe vande gemeene saecke bearbeidt'. Hier legt Huygens de zaken voor waarover besloten moet worden. Vervolgens gebruikt hij het middagmaal om 's middags, zoals het slot van de passage vermeldt, het papierwerk op orde te maken, als ware hijzelf een stevige archiefdoos die alle geheimen voor zijn prins bewaart en niets prijsgeeft aan derden, en zeker door de bodem laat zakken:

Ick voldoe bij deughd van doosen:
Graegh in 't laden, traegh in 'tloosen,
Dicht van duijghen, licht van draght,
Voor de vreemdelingen nacht,
Middagh voor des Meesters oogen;
Daer toe reck ick mijn vermoghen,
En voldoe mij, en voldoe
Eer en eed ten bodem toe.

Nu hij met de verwijzing naar *Dagh-werck* zijn poëzie heeft genoemd, schakelt Huygens over van zijn werk als secretaris naar zijn arbeid in de vrijetijd, zijn 'bijwerk' als dichter en musicus. Dat is een elegante verteltechnische overgang, maar past bovendien volledig in het beeld van de hoveling, de *honnête homme* die naast zijn werkzaamheden de kunsten beoefent als dilettant, zeker niet beroepsmatig. Huygens toont in zijn oeuvre een arsenaal aan verzachtende omstandigheden die hem moeten kwalificeren als dilettant-dichter en indien nodig vrijpleiten van de aantijging dat hij zijn ambtelijke taken minder zou zijn toegewijd dan zijn Muze.¹³² Eén van de motieven daarbij is dat zijn poëzie in hem opwelt op ledige ogenblikken. Zo wordt de lezer van de *Momenta Desultoria* er in de inleiding van vergewist dat sommige gedichten de dichter zijn ontvallen onder het paardrijden, andere tijdens een bootreis, weer andere tijdens een wandeling.¹³³ In het inleidende vers op de afdeling Sneldichten in de *Korenbloemen* heet het: 'Tijd verlegen, tijd verstaen, Tijd vertreden, tijd verreden, Is alleen hier aengegaen.'¹³⁴ Dat wil zeggen dat hij uitsluitend dichtte als hij in bed lag, stond te wachten, een wandeling maakte of in de koets zat dan wel paard reed. De verhouding tussen het ambt (*negotium*) en het dichterschap (*otium*) maakt Huygens schitterend duidelijk in de dedicatie van de *Korenbloemen* aan zijn zoons:¹³⁵

Ick en bevele U lieden dit werck niet, maer dit By-Werck. Ick schaemde my daer over geseten te hebben: sulcks noyt en is geschiet. Heb ick'er over gelegen, by slapeloose onrust, het kan *supina diligentia* [passieve toewijding]

¹³²Schenkeveld-Van der Dussen 1987, pp. 194-204

¹³³*Momenta Desultoria* f. *4v. Zie bijvoorbeeld ook Br. 6 no. 6980; Huygens aan H. de Beringhen, 15 aug. 1675.

¹³⁴*Gedichten* 6,107D vss. 16-8. *Korenbloemen* (ed. 1672) dl. 2, p. 3.

¹³⁵*Korenbloemen* (ed. 1672), f. **v.

heeten. Datter gestolen Uren van wandelingh aen gehangen zijn, midden uyt den drangh van swaere besigheden ten dienste vande Gemeene saeck, ben ick verre van t'ontkennen, dat ick het U lieden voor een' Lesse derve aanwijzen, hoe zelfs de Snipperingen van den dieren Tijd niet verwaerloost moeten werden.

Hiermee in verband staat de sterk benadrukte spontaneïteit van de dichterlijke ingeving – Huygens kan het eenvoudig niet laten. Het dichten is een manie, *furor*, een geestelijke afwijking, *insania*, alsof hij geboren is met een stoornis die ongecontroleerde oprispingen veroorzaakt. Zich voor zijn poëzie verontschuldigend schreef de dichter eens in een brief aan Salmasius:¹³⁶

Noster autem ille furor involare solet in obvios quoscumque casus, etiam e re non levicula ludendi argumenta captare; egregii nimirum cives poetae, qui in ipsa clade publica suppetere, quo se consolentur, autumnant, modo res in acumen incidat epigrammate dignum. Hanc ego ecce his diebus insaniam insanivi, operamque dedi sedulo, ut quam paucissimas id Christiani orbis gentes lateret.

Die manie van mij pleegt zich te werpen op iedere gelegenheid die zich maar voordoet, en zelfs in een niet onbetekenende gebeurtenis stof tot spel te zoeken. Uitstekende burgers zijn dichters (vanzelfsprekend), die verkondigen dat er zelfs bij een nationale ramp wel iets aanwezig is waarmee ze zich kunnen troosten, mits de zaak uitloopt op een pointe die een epigram waard is. Zie, aan die verdwazing heb ik dezer dagen geleden en ik heb er ijverig moeite voor gedaan dat dit voor zo min mogelijk volkeren uit de christelijke wereld verborgen zou zijn.

Een derde motief is dat de auteur aan zijn poëzie maar weinig waarde toekent. In het epigram 'Op mijn sneldichten', bijvoorbeeld, noemt hij zijn werk denigrerend 'Beuselingen',¹³⁷ de titelpagina van de *Otia* draagt het aan Horatius ontleende motto *Versus inopes rerum, nugaeque canorae*, 'Verzen van weinig inhoud en ijdele klinkklank'.¹³⁸ Ooit prees Huygens zichzelf om zijn slechte dichterschap, omdat die kwaliteit precies hoorde bij die van *honnête homme*: 'La qualité de mauvais poète m'a tousjours semblé des plus compatibles avec celle d'honest homme.'¹³⁹ Dit soort depreciatie moet vooral niet te serieus genomen worden - dat doet Huygens zelf ook niet. Het is conventionele topiek en past geheel bij het nagestreefde beeld van zijn dichterschap.¹⁴⁰ De titels van zijn werken dragen daar ook hun steentje aan bij. De eerste verzameling heet *Otia* of *Ledighe Uren* (1625). De puur Latijnse bundel draagt de naam *Momenta Desultoria* (bestaande uit 14 boeken in de vermeerdeerde editie van 1655), wat aangeeft dat de poëzie is geschreven in de momenten dat Huygens vanuit zijn ambtelijk werk 'overspringt' naar zijn dichtwerk.¹⁴¹ En de laatste bundel noemde hij *Korenbloemen* (27 boeken in de vermeerdeerde editie van 1672), wat de gedichten karakteriseert als de fleurige blauwe bloemetjes tussen het nuttige graan van zijn werk. Zo portretteert Huygens zich als amateur-dichter die in de snipperingen van de tijd wat beuzelingen componeert. De lezer, ten slotte, hoeft zich dan ook niet

¹³⁶*Br.* 5 no. 5266; Huygens aan C. Salmasius, 12 jan. 1653. Geciteerd bij Ter Meer 1991, p. 50.

¹³⁷*Gedichten* 7,273B; Ter Meer 1991, p. 27.

¹³⁸Horatius *Ars* 322.

¹³⁹*Br.* 3 no. 3034; Huygens aan A. Rivet, 22 juni 1642. Zie Nellen p. 130.

¹⁴⁰Voor parallellen bij andere dichters zij verwezen naar Ter Meer 1991, p. 45

¹⁴¹Ter Meer 1991, p. 44 en 49.

verplicht te voelen er veel tijd aan te wijden. Op die manier zullen de dichter en zijn lezer immers quitte staan:¹⁴²

Siet wat ghy my schuldigh zijt;
'k Geef u brockelingh van tijd,
Brockeling van brockelingen
Geefter tegen; wy zijn quijt.

Al deze, in het oeuvre verspreide motieven brengt *Mijn leven* samen in deze passage die dus geen inhoudelijk poëticaal programma geeft, maar een beeld van Huygens' dichterschap. Het is significant dat hij zich vooral portretteert als epigrammatische dichter, en niet als de dichter van de grote composities als *Batava Tempe*, *Ooghentroost* of *Hofwijck*. Gedichten van lange adem laten zich nu eenmaal minder verenigen met de voorstelling van een druk bezet man die slechts 'tussen de bedrijven door' toekomt aan de dichtkunst. Alle bescheidenheid ten spijt blijft de auteur doordrongen van de kwaliteit van zijn verzen. Het slot van de passage toont een zelfbewuste dichter die weet dat zijn poëzie hem voor de eeuwigheid naam zal geven. Niet bezijden de waarheid sluit de dedicatie van de *Korenbloemen* af met een uitspraak van Plinius:¹⁴³

Quatenus nobis denegatum diu vivere, relinquamus aliquid quo nos vixisse testemur.

Doordat het ons niet gegeven is lang te leven, moeten wij iets achterlaten waarmee wij bewijzen geleefd te hebben.

295 Iunio juuenis Collega admotus In vergelijking met de lovende woorden op Tuning, is het contrast met de collega Junius opvallend schril: over hem schrijft de auteur niets. De relatie met zijn ambtgenoot was niet hartelijk. De Huygensbiograaf Smit schrijft dat de auteur hem ervoer als een 'sta-in-de-weg', mogelijk vanwege de misgelopen aanstelling in 1621. Eens zou hij hem hebben gekarakteriseerd als de 'meest nutteloze aller mensen' (Smit p. 131; zie ook *Br.* 1 no. 460; G. van Vosbergen aan Huygens, 5 aug. 1629).

295-6 in illa Compede De (gulden) slavernij van de hoveling is een topos in de humanistische literatuur. Alciato's embleem *In aulicos* (no. 87, overgenomen door Whitney onder de titel *Aureae Compedes*, Gulden Boeien; zie *Emblemata* p. 1047) toont een rijk uitgedost persoon wiens benen zijn vastgezet in een blok. Het begeleidend distichon luidt:

Vana Palatinos quos ducat aula clientes

Dicitur auratis nectere compedibus.

Men zegt wel dat het ijdele hof zijn gunstelingen als cliënten aan zich bindt

En strikt in vergulde boeien.

Huygens gebruikt het beeld verderop in *Mijn leven* nog driemaal voor zijn dienst aan het hof: *Aulae Seruitij jugum* (2,361-2), *vincula duri Aurea Servitij* (2,436-7) en *me vinxit Compede* (2,684-5). Elders in zijn poëzie karakteriseert de auteur zijn functie als *assiduum seruitium Aulae*, *compes aurea*, wat in zijn eigen vertaling luidt: 'de gulde Boey van hoofdsche dienstbaerheid' (*Gedichten* 4,240B vs. 3-4 en 4,241A vs. 5).

296 dies operamque *Dagh en werck*. In vs. 299-300 refereert Huygens expliciet aan zijn Nederlandstalige gedicht: *vernaculus olim - Carmine duxi*.

300 hanc telam Voor het beeld vgl. *Mijn leven* 1,22-3 met n. aldaar.

¹⁴²*Gedichten* 6,107D vss. 21-4. Het gedicht is de inleiding op de Sneldichten in de *Korenbloemen* (ed. 1672, dl. 2, p. 3).

¹⁴³*Korenbloemen* (ed. 1672), f. **2r. Het citaat is Plin. *Ep.* 3,7,15. Voor een compleet overzicht van echo's van Plinius in Huygens' opvatting over het dichterschap zij verwezen naar Ter Meer 1991, pp. 21-2. De auteur citeert de uitspraak ook in verband met zijn zelfgebouwde huis aan het Plein (*Domus* p. 20 en 34 n.23).

300 non duro Carmine De karakterisering van *Dagh-werck* als 'niet moeilijk' staat in de eerste plaats in contrast met de taal van de autobiografie. Te denken valt ook aan de notoire complexiteit van juist dit dichtwerk waarvoor de auteur zelf een *Uytlegging* schreef die in de drukken bij wijze van parafraserende leeshulp onder de verzen is geplaatst. Een derde interpretatie is nog mogelijk. Huygens richt zich in *Dagh-werck* vanaf het eerste vers tot zijn vrouw. Haar vroegtijdig overlijden, waardoor het werk een tijd lang kwam stil te liggen, heeft aan het gedicht voor Huygens een bijzondere emotionele waarde gegeven. Vanuit dit oogpunt kan de karakterisering *non duro carmine* worden geïnterpreteerd als 'in een niet gevoelloos gedicht'.

302 negotia De dagelijkse arbeid van het ambt staat tegenover de vrijetijdsbesteding, het *otium*, dat verderop in vs. 308 wordt genoemd.

303 Melpomene [...] Apollo Als één van de negen zusters staat Melpomene hier voor de Muzen in het algemeen. Apollo is hun leidsman, de god van de kunsten. Vgl. 1,160 *accingebar sub Apolline Musis*.

304-6 ut nihili aut equiti peditiue faceti, aut Serij [...] Exciderit Dat de auteur dichtte in de verloren ogenblikken tijdens een wandeling of te paard, is een beeld dat hij mogelijk aan Plinius heeft ontleend. De Romein zegt vooral onderweg poëzie te schrijven: *Metra, si quod otij, maxime in itinere temptavi*. Als er tijd was, vooral onderweg, probeerde ik metra uit (*Ep.* 7,4). Huygens citeert deze uitspraak bij zijn eigen epigram *Wechkorting* (*Gedichten* 5,296C). Elders zegt Plinius dat hij verzen schreef in zijn rijtuig, in het badhuis en onder de maaltijd, als vermakelijke besteding van zijn vrije ogenblikken: *Hendecasyllabos nostros, quibus in vehiculo, in balineo, inter cenam oblectamus otium temporis* (*Ep.* 4,14). De passages worden besproken bij Ter Meer 1991, pp. 21-2. De conjunctie *ut* geeft een consecutief verband aan met de voorgaande mededeling: zelden waren er momenten dat Apollo Huygens in de steek liet en de dichter dus géén poëzie (*nihili*) schreef. Huygens' woordkeuze *exciderit* is markant. Het ondersteunt het beeld van de spontaneïteit waarmee de epigrammen de dichter uit het hoofd of de pen vielen. Barlaeus schrijft in de inleiding bij Huygens' *Momenta Desultoria* dat sommige epigrammen onder het rijden of tijdens een boortreis, andere tijdens een wandeling *exciderunt*, dat is letterlijk 'uitgevallen zijn' (p. *4v). De woordkeuze keert terug in het epigram *Snel-dichten* (*Gedichten* 5,258B):

Dit goedjen is my soo in, dan uyt gevallen:

Gevallen? niet met allen:

't Sat in mijn besigheid soo nauw en soo gestopt,

Het wou en moster uyt, het isser uyt gepropt.

306 si quid visum est Epigrammate dignum De formulering brengt Huygens' brief aan Salmasius in herinnering, waar de auteur schrijft dat gebeurtenissen sneldichten in de pen geven, mits de afloop ervan een 'pointe' levert die een epigram waard is: *modo res in acumen incidat epigrammate dignum* (zie het citaat hierboven in de commentaar).

307-8 furor [...] insania [...] non aspernabile lucrum Huygens beschrijft zijn dichterschap als een mentale stoornis. De begrippen *furor poeticus*, dichterlijke bezetenheid, en *insania*, manie, zijn conventionele aanduidingen voor de gesteldheid van de dichter (zie *coepi insanire* 1,98 met n. aldaar.), maar waar de auteur in het bijzonder op duidt is zijn persoonlijke bezetenheid om onophoudelijk sneldichten te componeren. Het derde begrip, *non aspernabile lucrum*, kenmerkt zijn poëzie als de winst van zijn vrije uren. Het woord *lucrum* heeft in het algemeen een negatieve connotatie. Een hoveling behoort onbaatzuchtig te zijn en streeft geen winst na. Maar ledigheid omzetten in nut (vgl. *nec inutilibus horis* vs. 310) is winst die niet valt te versmaden. In de opdracht van de *Korenbloemen* (ed. 1672, f. **2r) onderbouwt hij de opvatting met een distichon uit Ovidius (*Tr.* 4, 1, 37-8):

Forsitan hoc studium possit furor esse videri;

Sed quiddam furor hic utilitatis habet.

Deze bezigheid kan misschien een manie lijken,

Maar die manie heeft dan wel nut.

308-11 Otj [...] Desultoria [...] Momentis [...] Tricena meis collecta Volumina Belgis De tegenstelling tussen bezigheden aan het hof en vrijetijdsbesteding wordt met het woordpaar *negotia* (vs. 302) - *Otj* onder woorden gebracht. Tevens is *Otj* een verwijzing naar de titel van zijn eerste verzamelbundel, *Otia* (1625). In het volgende vers staat de titel van zijn tweede grote bundel, *Momenta Desultoria* (1644, met een tweede vermeerderde druk tot twaalf boeken in 1655), en als laatste volgt de omschrijving van de Nederlandstalige verzamelbundel *Korenbloemen* (1658), waarvan de tweede, vermeerderde druk (ed. 1672) 27 boeken bevat. Aan het slot van de autobiografie komt het oeuvre nogmaals ter sprake, en ook daar is de auteur niet precies in het aantal boeken van de *Korenbloemen*, als hij zegt dat dat er driemaal zo veel zijn als die van de *Momenta Desultoria*: *totidem Batauis Ter Batauos [libros] extare meis* (2,1152-3 met n. aldaar). In *Cluys-werck* (vss. 473-5) maakt Huygens opnieuw de rekensom van zijn gepubliceerde werk. Daar telt hij 'een Latijnsch dozijn' plus 'Nederlandsch Gedicht ontrent de dertich Boecken'.

312-3 Quam - nullâ [...] nihil egimus horâ Het relativum *quam* verwijst vooruit naar *horâ*. Om te benadrukken dat er geen enkel moment verloren is ging, gebruikt de auteur de dubbele ontkenning *nullâ horâ nihil*. In het Nederlandstalige epigram *Van mij* komt in dezelfde context zo'n opstapeling van negaties voor als de dichter over zijn welbestede vrije tijd zegt 'Dat noijt geen levend mensch min ledigh heeft geleef' (*Gedichten* 8,49B vs. 10).

314 Tu quoque, Posteritas, nisi vani pascimur umbrâ Nominis, Hugenijs Zelfbewust richt de auteur zich hier niet alleen tot zijn eigen nakomelingen, maar tot het nageslacht in het algemeen. Het noemen van de eigen naam is een spel met het voorafgaande *Nominis*, en ontkracht dus eigenlijk direct de reserve die de auteur uit bescheidenheid had ingebouwd in de *nisi*-zin.

314-5 Tu quoque [...] aliquot bene perdere nugis [...] momenta voles Het paradoxale *bene perdere*, 'welbesteed verspillen', is een bij Huygens favoriete karakterisering van zijn eigen dichterlijke vrijetijdsbesteding. Van zijn lezers (*Tu quoque*) vraagt hij dus hetzelfde: 'k Geef u brockelingh van tijd,/Brockeling van brockelingen/Geeft tegen' (zie de commentaar hierboven). De formulering is een echo van Plinius die eens door zijn oom werd vermaand dat hij kostbare tijd verspilde door te wandelen en niet te studeren (*Ep.* 3,5,16):

Repeto me correptum ab eo, cur ambulare: 'Poteris' inquit 'has horas non perdere', nam perire omne tempus arbitrabatur, quod studiis non impenderetur'.

Ik herinner me dat ik door hem [zijn oom Plinius Maior] ter verantwoording werd geroepen, waarom ik wandelde. 'Die uren', zo zie hij, 'had je niet verloren hoeven te laten gaan'. Hij meende immers dat alle tijd die niet aan studie besteed werd, verloren was.

Huygens kopieert in de beschrijving van zijn dichterschap dus de visie van Plinius op vrijetijdsbesteding. In de opdracht van de *Korenbloemen* legt hij de vermaning in de mond van zijn zoons (ed. 1672 f.**v):

Ick ontfange daer-en-tegen geern de vermaninge uyt U-lieden voordoen [...] *potuisse has horas minus perdi* [dat deze uren minder verspild hadden kunnen worden].

Bij dit laatste citaat doelt de auteur op de hoop om ooit nog door zijn zoons overtroffen te worden in de nuttige besteding van vrije tijd: 'want ick voor winste reken van mijne kinderen overtreft te werden'. De woordkeuze *nugis* refereert aan het motto van de *Otia*: *Versus inopes rerum nugaeque canorae* (ontleend aan Hor. *Ars* 322). Al eerder in de autobiografie noemde Huygens zijn verzen *nugae canorae* (1,101 met n.) en aan het slot zal de quasi-bescheidenheid nogmaals terugkeren: *meas, mala carmina, nugae* (2,1265).

316-7 Poetam Res Patriae alternisque tuas, ubi posset, agentem Het laatste vers van de passage brengt nogmaals onder woorden (vgl. vss. 301-2) dat het dichterschap 'By-werck' was naast het eigenlijke ambt in dienst van het land.

318-340 Secretaris en musicus

Evenals zijn dichterschap beschrijft Huygens zijn muzikale bezigheden als 'bijwerk' naast het ambt. Daarbij wordt het musiceren voorgesteld als een therapie: het lenigt een bedroefd of verstoord gemoed. Deze opvatting heeft een lange traditie met als *locus classicus* de bijbelpassage I Samuel 16, waar David koning Saul met zijn citerspel vertroosting geeft. In de zeventiende eeuw is de opvatting zeer gangbaar.¹⁴⁴ Zo schrijft de medicus Johan van Beverwijck in zijn *Schat der Gesontheit*: 'De soete over-een-stemming [harmonie] van singen, en op instrumenten spelen heeft mede groote kracht om alle droefheyte te versoeten, en het hert te verheugen, dat met quellinghe beladen is'.¹⁴⁵ De schrijver en schilder Adriaen van de Venne zegt de luit te bespelen 'om dat ick sou vermaken, Mijn overdroeven geest'.¹⁴⁶ Daarbij staat in de marge: 'Luyt-slaen is const en verweect een blijden geest'. Een sprekend voorbeeld uit de schilderkunst is de *Muziekles* van Johannes Vermeer, waar op het geopende deksel van een virginaal als motto staat te lezen: *Musica laetitiae comes medicina laborum*,

¹⁴⁴De Jongh 1998B.

¹⁴⁵Beverwijck dl.1, p. 34. Als bewijs noemt hij de bijbelplaats en de anekdote over Pythagoras, die voor het slapengaan de ziel rust gaf met muziek (Plut. *Mor.* 384A).

¹⁴⁶Citaat overgenomen van De Jongh 1998B, p. 45.

'Muziek is de metgezel van vreugde en medicijn in zware tijden'.¹⁴⁷ Die laatste woorden doen denken aan Horatius' ode aan de lier:¹⁴⁸

laborum
dulce lenimen medicumque

de zoete verlichting en het medicijn in zware tijden

Huygens zelf varieerde hierop toen hij als jeugdige leerling ontspanning vond in musiceren, de 'zoete verlichting voor de studie', *studiorum dulce levamen*.¹⁴⁹ Werkzaam als secretaris sprak hij van 'divertissements d'après souffrir, et [...] respiration après le travail de la journée'.¹⁵⁰ De harmonie van de muziek bood dus een veilig en rustgevend toevluchtsoord wanneer het gemoed door zorgen of verdriet verstoord was: 'Sweeten the bitter displeasures of these times with some harmonious practice, as I can tell you I doe, and never will give over while I breath.'¹⁵¹ In *Mijn leven* illustreert de auteur dit gegeven met de pastorale setting van Vergilius' eerste *Ecloga*. Het is het bekende tafereel van de herders die in de schaduw van een lommerrijke beuk beschutting hebben gevonden tegen de hitte van de dag en ver van de stadse hektiek onbezorgd hun liederen spelen. Huygens' emulatie ligt in de nieuwe hoedanigheid van het bladerdak: het musiceren zelf is de beuk die beschutting biedt.

Ten tweede dient het musiceren als lofprijzing op God. In *Cluys-werck* (1681) dankt Huygens zijn ouders dat ze hem tot dit doel reeds vroeg de muziek hebben bijgebracht:¹⁵²

Danck hebben sij, door wien ick pas vijf jaerigh kind
In d' eerste papp-pott wierd met soet geluijd geMint.
Soet' Ouders, die verstond hoe goed voor alle dingen
Den Heere lofsang is aendachtelijk te singen.

Zulke lofprijzingen van Huygens zijn bewaard gebleven in de enige gedrukte uitgave van zijn muzikale composities, de *Pathodia Sacra et Profana occupati*, (Geestelijke en wereldlijke liederen van een druk bezet man). De bundel verscheen in het jaar 1647 te Parijs bij de toonaangevende muziekuitgever Robert Ballard en omvat twintig psalmen in het Latijn, twaalf Italiaanse en zeven Franse airs, alle geschreven voor één zangstem en basso-continuo.¹⁵³ De psalmteksten volgen de Vulgaat (waarbij aan het psalmnummer in de Vulgaat het één hogere nummer uit het Hebreeuwse en Protestantse psalmboek is toegevoegd), de teksten van de Italiaanse airs zijn gedeeltelijk naar Marino, gedeeltelijk van Huygens' eigen hand, die van de Franse liederen is waarschijnlijk helemaal zelf geschreven. Kenmerkend voor zijn toonzetting van Davids psalmen is het evenwicht tussen tekst- en muziekcompositie.¹⁵⁴ Daarover zegt de auteur zelf in *Hofwijck*:¹⁵⁵

¹⁴⁷De Jongh 1998, p. 46.

¹⁴⁸Hor. *Carm.* 1,32 vss. 14-5.

¹⁴⁹*Gedichten* 1,26B vs. 28; ed. Ter Meer 2003, no. 76.

¹⁵⁰Citaat overgenomen van Jonckbloet p. 15.

¹⁵¹*Br.* 6 no. 6873; Huygens aan Lady Swann, 20 december 1672.

¹⁵²*Gedichten* 8,308 vss. 435-8.

¹⁵³Recentelijk is dubbel-CD *Pathodia sacra et profana* uitgebracht, met een inleiding van R. Rasch (NM Classics 92109). De bundel zelf is door F. Noske in 1957 en 1975 opnieuw uitgegeven. Zie ook Rasch 1976 en 1997.

¹⁵⁴Noske 1987, p. 136.

¹⁵⁵*Hofwijck* vss. 481-6.

die wat nau kan keuren,
Sal mog'lick oordeelen dat sulcken slagh van neuren
Op sulcke woorden past; En, als ick 't seggen moght,
Dat geen bevallicker geweld en is bedocht
Om 't sterck en 't liefelick van 's Coninghs diep bewegen
Ten naesten by te gaen en billijck nae te plegen.

In *Mijn leven* wordt het samengaan van tekst en muziek benadrukt met de woorden *non inconcinnos*, 'niet disharmoniërend met de tekst'. De waardering voor zijn composities onderstreept Huygens aan de hand van de plaats van uitgave, Frankrijk, het land dat internationaal de toon aangaf in de muziek.¹⁵⁶ Expliciete lof van Fransen op zijn werk is er ook. De kapelmeester van de Lodewijk XIII, Thomas Gobert, meende zelfs dat 'en France ou en l'Italie on ne peut point trouver une plus belle manière'.¹⁵⁷ Soortgelijke vleiende woorden mocht hij ontvangen van de Franse luitenist Jacques de Saint-Luc:¹⁵⁸

Depuis je me suis donné l'honneur de repondre a la vostre du 13 Juillet, j'ay visité et joué vos pieces a loysir. Je les trouve toutes bonnes et les regles de la composition y sont parfaitement bien observées, et je puis ajouter sans hyperbole que je ne croy pas qu'il y aye personne mesme en France, qui vous y puisse imiter.

Sedert ik uw brief van 13 juli beantwoord heb, heb ik uw stukken op mijn gemak doorgenomen en gespeeld. Ik vind ze allemaal goed en de compositieregels zijn er op de juiste wijze in acht genomen. Ik kan er zonder overdrijven aan toevoegen, dat ik niet geloof dat er iemand is, zelfs niet in Frankrijk, die u hierin zou kunnen navolgen.

Het handjevol composities dat thans nog van Huygens bekend is, staat in geen verhouding tot wat hij in zijn leven geschreven heeft. De oogst waarmee de auteur tot op hoge leeftijd zijn schuren vulde, blijkt vooralsnog goeddeels spoorloos.¹⁵⁹ Na zijn dood, schrijft hij ergens in zijn correspondentie, zal men stuiten op 'des gros livres pleins de mes compositions pour le luth, le theorbe, la viole de gambe, le clavecin, et, s'il plaist à Dieu, pour la guitarre'.¹⁶⁰ In zijn laatste levensjaar noemt hij een aantal van '800 ende meer musieckstukken ende stucxkens, die ick (bynaer met schaamte) bevinde mij ontvallen te sijn op de vijfderhande instrumenten'.¹⁶¹ Dezelfde geestdrift die de auteur van de epigrammen aan de dag legde, lijkt dus ook op te gaan voor zijn composities. In *Cluys-werk* vertelt de auteur vol trots over de werken die hij 'gebaard' heeft, met metaforen die echo's uit *Mijn leven* zijn:¹⁶²

'tverveelde mij Copije

---

¹⁵⁶Zie ook *Mijn leven* 1,743; 770-6 en 2,196-7 met comm. *ad locc.*

¹⁵⁷Geciteerd bij Jonckbloet p. 213.

¹⁵⁸Overgenomen van Post p. 276.

¹⁵⁹Ook verderop in de autobiografie zegt de auteur nog altijd op hoog niveau te musiceren (2,1091-3). Huygens liet zijn composities na aan zijn tweede zoon Christiaan. Ze zijn verdwenen tussen 1687 en 1695, het jaar waarin deze laatste overleed (Noske 1987, p. 129; Leerintveld 1988, p. 100-1). Een niet onbelangrijke bijdrage aan het overzicht van Huygens' muzikale nalatenschap levert Post 1992. Zeer recent is in Oostenrijk nog een enkele compositie aan het licht gekomen. 000

¹⁶⁰*Br.* 6 no. 6980; Huygens aan H. de Beringhen, 15 aug. 1675.

¹⁶¹*Br.* 6, no. 7251; Huygens aan J. Duarte, 20 jan. 1687.

¹⁶²*Gedichten* 8,308 vss. 461-70.

Van mijns gelyck te zijn; en, als ick 't recht belye,
 Ick hiel mijn' hand te goed, en mijn versin te sterck
 Om niet als Aep te zijn van ander luijden werck.
 Soo volgde drift op drift, soo baerden vonden vonden,
 Soo pluckt' ik vruchten uijt mijn' vijfderhande gronden,
 En hebber sachtjens soo mijn' schure mé gevult,
 Dat, klaegd' ick van gebreck, het waer mijn' eigen schuld.
 Wat isser? 'kstaeder meer beschaemt in als verwondert,
 Den hoop is weinigh min als by drij mael drij hondert.

319-20 tam non inficior [...] Ut laudi reputem Voor de consecutieve bijzin die volgt uit een negatieve voorzin vgl. *Mijn leven* 1,232-5: *tam non male reddere coepi, ut [...] crederer*. De constructie die herhaaldelijk terugkomt in Huygens' poëzie (zie bijv. ook *Gedichten* 3,252D, vss. 1-2), is in het klassiek Latijn ongekend. De bepaling *tam non* zonder *ut*-component is wel gebruikelijk, vgl. Mart. 7,69,6: *Tam non femineum nec populare sapit* en zie *Mijn leven* 2,1269 *tam non illepedo*.

320-1 Et monuit prudentia, curas Omne graues mollire Melos De allitererende iuxtapositie *mollire melos* lijkt haast een etymologische onderbouwing van de uitspraak dat elk lied lasten lenigt. Mogelijk verwijst de auteur naar I Samuel 16,14-23 waar wordt beschreven dat Davids citerspel het gemoed van Saul tot rust brengt:

En telkens als die [boze] geest Gods over Saul kwam, nam David de citer en speelde; dat schonk Saul verlichting, hij voelde zich beter en de boze geest week van hem.

Het niet nader gespecificeerde *prudentia* kan in abstracte zin duiden op 'wijsheid', maar ook concreet verwijzen naar de 'wijsheid van Gods Woord'.

324-5 Semen, ut in fruticem surgat, fortasse vel arbor Fiat Het beeld van het zaaigoed dat opgroeit tot boom is bekend als de lijfspreuk van prins Maurits, *Tandem fit surculus arbor*. Uiteindelijk wordt een stek een boom. Voor de ontwikkeling van talent gebruikt Huygens graag het beeld van een gewas, zie bijv. 1,392-3 en 2,485-6.

325 istius sub tegmine fagi De formulering is een echo van Verg. *Ecl.* 1,1,1 *Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi*. De eerste *Ecloga* van Vergilius opent met een arcadische setting: in de beschutting van een beuk zingen de herders zorgeloos hun liederen. Huygens neemt het beeld over. Weg van de zorgen van het dagelijks leven, onder de beschutting van een beuk, wordt er gemusiceerd. Het geraffineerde van de echo is dat de muziek zelf de beschutting levert tegen de zorgen van het dagelijks leven. In het metrum heeft *istius* een lange tweede lettergreep. In het klassiek Latijn komt *istius* voor met zowel lange als korte tweede syllabe, vgl. de verschillende kwantiteiten in de pentameters *Istius pueri Brutus amator erat* (Mart. 14,171,2) en *Istius ingenium corporis esse negent* (Ov. *Pont.* 4,6,38). In Huygens' poëzie is dit de enige plaats waar deze vorm gebruikt is.

326-7 Vel [...] Vel De gemarkeerde herhaling van *Vel* aan het begin van de twee opeenvolgende verzen onderstreept de tweeledige functie van de muziek: verlichting voor de ziel en lofprijzing van God.

327-8 cantare Creatori quas ipse creâris [...] Citharâ grato de pectore laudes Het woordspel *Creatori - creâris* vormt de opmaat tot de uitweiding over het componeren, het scheppen of 'baren' van muziek. De lofprijzing van God, *cantare Creatori*, is een vertaling van de psalmtekst *yalw' tw/ 'qew/ ' , Ik zal mijn Heer psalmzingen* (Ps. 104:33). Op de keerzijde van het titelblad van Huygens' *Pathodia* staat het psalmvers *yalw' soi ejn kigavra/ oj a{gio" tou' Ijsrahvl*, Ik zal U psalmzingen met de luit, o heilige Israëls (Ps. 71:22). In *Mijn leven* 1,543-4 gebruikte de auteur de overeenkomstige formulering *laudem Superis de pectore grato Accinui*.

329-31 Talia ego in medijs animae solatia Castris [...] mihi applicui De woordkeuze *applicui* geeft het beeld van een medische behandeling in het legerkamp. Waar de gewonde soldaten echte medicijnen kregen toegediend, behandelde Huygens zichzelf (*ego* en *mihi*) met musiceren.

333-4 modulos Regi aptauisse Prophetæ Non inconcinno De formulering is geheel in de geest van *Hofwijck* vss. 482-3: 'dat sulcken slag van neuren/Op sulcke woorden past'. De *Rex-Propheta* is de traditionele benaming van David, koning van Israël, profeet en psalmist. Voor het in de eerste positie benadrukte *Non inconcinno* zie 1,170 met n.

336-7 Huius adhuc segetis [...] Tot juvenis cultura Senem delectat aristis De iuxtapositie van *juvenis cultura* en *Senem* sluit aan bij de hiervoor uitgedragen les om het zaaisel van jongsaf aan op te kweken. De agrarische metafoor gebruikt Huygens ook in *Hofwijck* voor de muzikale vorming (citaat hierboven in de comm.). Verderop in de autobiografie staat het beeld voor de opleiding van de kinderen (2,485-6).

338 Ut nihil anteferam De versaanvang is ontleend aan Hor. *Ep.* 2,1,65 maar de oorspronkelijke context lijkt hier geen rol te spelen.

338-9 paternus Quid sit amor De toespeling op Verg. *Ecl.* 8,43 *Nunc scio quid sit amor* is verrassend. Bij de antieke dichter wordt gesproken over de wreedheden van de liefde, terwijl Huygens de liefde positief karakteriseert. Het gaat bij hem dan ook om een andere soort liefde, de liefde van een vader voor zijn kind. In de passage krijgt dit contrast met Vergilius' plaats nadruk door de markante plaatsing van *paternus* aan het eind van het voorgaande vers en de herhaling van *paternus* in *Ipse pater* (vs. 340).

340 fusi carminis Autor Huygens ontleent de clausula *carminis autor* aan Hor. *S.* 1,10,66 en voegt daaraan de bepaling *fusi* toe, wat het beeld van het scheppen, letterlijk 'baren', onderstreept (*OLD* s.v. *fundo* 4c), zoals hij het componeren ook onder woorden brengt in *Hofwijck* vs. 478 'Somwijlen hebb ick yets gebaert uyt hoofd of handen' en in *Cluijs-werck* vs. 465 'Soo volgde drift op drift, soo baerden vonden vonden'.

341-359 Secretaris en ontcijferaar van vijandelijk geheimschrift

Huygens' aanwezigheid in het legerkamp bracht verdere werkzaamheden met zich mee, die strikt genomen niet tot de taken van de secretaris behoorden. De ontcijfering van vijandelijke geheimschriften was het werk van een *dechiffreur* die daarvoor door de Staten-Generaal financieel werd vergoed. Marnix van St.-Aldegonde had bijvoorbeeld in de eerste jaren van de oorlog deze taak tegen betaling op zich genomen. Het contrast met Huygens is groot. Hij verrichtte het werk immers zonder enige vaste geldelijke vergoeding.¹⁶³ Talloze malen deed Frederik Hendrik een beroep op het analytisch vermogen van zijn secretaris en bezorgde hem, naast zijn reguliere bezigheden, nachtelijke worstelingen met de vijandelijke coderingen. Tegen het eind van Frederik Hendriks leven beschreef Huygens in de *Mémoire à Madame La Princesse* van 3 februari 1647 deze *surservice* aan de prins.¹⁶⁴ Vier zaken benadrukt hij erin: alle gecodeerde berichten die de prins ooit onderschepte, heeft hij weten te ontcijferen; anderen werden hiervoor in het verleden financieel beloond; het ontcijferen was een buitengemeen lastig karwei; de drijfveer om dit werk te doen was zijn nooit aflatende trouw en steun aan de prins:

Moy seul [...] et sans qu'autre serviteur de Son Altesse y pust ny osast regarder, l'ay heureusement servi dans l'explication de tous les chiffres ennemis qui luy sont tombez entre les mains généralement dans tous les sièges et autres exploits qui font partie de ses actions glorieuses; et s'il plaist à Son Altesse de regarder en arrière, elle se souviendra de l'importance de ces travaulx, et de ce qu'on m'eust bien voulu promettre avant la chose faicte, quand il estoit question de découvrir les défauts des ennemis d'au dedans, et leurs intentions d'au dehors, dont en telle occasion j'ay fourni des histoires à pleines poignées; et Son Altesse dans sa générosité ne desadvouera pas le fruit qu'elle en a tiré à son temps, ny que par le passé ce mestier a cousté 1500 livres de pension à l'Estat au prouffit d'un grand homme, qui jamais n'en avoit faict icy qu'une expériece ou deux, et qu'en suite c'est là un surservice à un secrétaire, et une bénédiction de Dieu, dont les foibles pourroient tirer de la vanité. Mais pour moy, je sçay bien que ce qui m'y a faict rompre la teste des nuicts entières (comme c'est des plus terribles peines qu'on cognoisse) c'a esté ceste passion qui m'a tousiours intéressé avec chaleur dans la gloire de Son Altesse, pour

¹⁶³*Br.* 1 no. 637; A. Ploos aan Huygens, 4 okt. 1631; 2 no. 1665; A. Ploos aan Huygens, 29 aug. 1637. Zie ook *Br.* 5 nos 5508 en 5513; Huygens aan de keurvorst van Brandenburg, beide van okt. 1656.

¹⁶⁴*Mémoires* pp. 55-6. Voor een proeve van Huygens' ontcijferingen zie afbeelding 000, met verschillende sleutels voor geheimschrift.

l'amour de laquelle cependant je veux croire que Dieu m'en a donné la capacité plus volontiers.

Ik alleen (en geen enkele andere dienaar van de prins kan, noch durft zich hierop te beroemen) heb hem met succes gediend bij het ontcijferen van alle vijandelijke geschriften die hem in handen waren gevallen bij elke belegering of andere glorieuze onderneming. En zo mijn prins naar het verleden zou willen kijken, dan zal hij zich herinneren dat dit werk zeer belangrijk was, en dat men mij veel in het vooruitzicht stelde voordat het werk gedaan was, wanneer men de plannen van de vijand in de stad, of van hen erbuiten wilde achterhalen, en waarvan ik in de onderhavige gevallen de toedracht tot in détail heb kunnen leveren. Mijn prins zal in zijn dankbaarheid niet ontkennen dat hij er in die tijd veel voordeel van heeft gehad, noch dat dit beroep in het verleden de staat een salaris van 1500 livres kostte aan een groot man die op dit gebied slechts één of twee keer werkzaam was, terwijl het nu een extra bezigheid was voor zijn secretaris zonder betaling (waardoor valse lieden misschien trots zouden kunnen worden). Nee, mijn motivatie voor dit werk dat hele nachten mijn hersens deed kraken (het is immers een van de lastigste dingen die bestaan), was de passie die mij altijd met warmte heeft vervuld voor de glorie van mijn prins. En vanwege mijn genegenheid voor hem heeft de Heer, zo wil ik geloven, mij deze vaardigheid gaarne geschonken

De passage in *Mijn leven* legt de accenten net even anders. In de eerste plaats wordt er geen melding gemaakt van de vele nachtelijke hoofdbrekens die het werk hem bezorgde. Een dergelijke opmerking kan immers het ethos van de auteur aantasten. Huygens volstaat dan ook met de mededeling dat elke codering, hoe curieus ook, door hem gekraakt is. Markanter is echter de wijze waarop hij het beloningsmechanisme uitwerkt. In tegenstelling tot de *Mémoire* zwijgt *Mijn leven* over elke vorm van vergoeding die voorgangers genoten voor dit werk. Ongenoegen over geld past immers niet bij de *honnête homme*. In plaats daarvan geeft de auteur ruim gestalte aan zijn enige drijfveer: zijn trouwe dienst aan Oranje en de dank van de prins.

341-2 Altera [...] grauior digressio menti [...] inopina Het ontcijferen is, net als het dichten en musiceren, een geestelijk verzetje naast het ambtelijk werk, maar vanwege het landsbelang uiteraard wel van serieuzere aard. Het behoorde eigenlijk niet tot de werkzaamheden van een secretaris, en in die zin was de taak niet voorzien (*inopina*). Toch was de auteur er degelijk op voorbereid want reeds toen hij in Leiden studeerde, oefende hij zich in het ontcijferen: *Dechiffre varie exercui*, Oefeningen in gevarieerd decoderen gedaan (*Dagboek* 1616).

343 quaeritque vocatque Het herhaalde *-que* intensificeert het beeld van de Spaanse behoefte aan hulp.

344-5 viaque omnis apertis Inuia Epistolij Het woordspel *via-inuia* komt al voor bij de klassieke Latijnse auteurs (Ov. *Met.* 14,113 *Invia virtuti nulla est via*; Verg. *A.* 3,383). Bij Huygens verschijnt het eveneens in *Gedichten* 3,3C vs. 2.

349 Arte meâ, vel fraude [...] quod in hoste receptum est De auteur billijkt het gebruik van geslepenheid in geval van vijandschap (*OLD* s.v. *recipio* 8b). In het algemeen ontzegt hij zich elke vorm van *fraus*, maar in uitzonderlijke situaties zoals vijandschap wordt het middel geheiligd. In eenzelfde context looft Huygens zijn vader om het gebruik ervan (*Mijn leven* 2,267-8 met n. aldaar).

350-1 vel ab ipso Gange character [...] aut Grijphes Huygens beschrijft de diversiteit van geheimschriften die hem onder ogen kwamen, aan de hand van twee metaforen: de karakters afkomstig van het stroomgebied van de Ganges staan voor de schriftsoorten uit verre landen, de griffioen staat voor symbolen uit het rijk der fabelen.

354-5 in ima Mente repostum habeo gratè memor De formulering is een contrasterende echo van Verg. *A.* 1,26 waar Iuno's diep verborgen herinnering aan het pijnlijke oordeel van Paris wordt beschreven:

manet alta mente repostum

Iudicium Paridis

diep in haar hart verborgen

Stak het oordeel van Paris

Huygens' dierbare herinnering (*grate memor*) staat tegenover de grief van *Saturnia memor* (*A.* 1,23).

355-7 Optime Princeps, Humanissime magnatum, lenissime victor, Victor perpetue De lofprijzing op Frederik Hendrik brengt verschillende kwaliteiten van Huygens' beschermheer naar voren. De herhaling *victor*, *Victor* benadrukt de militaire successen van de Stedendwinger, de superlatief *lenissime* duidt op de mildheid in de omgang met overwonnenen, *humanissime* op de, in vergelijking met andere machthebbers, menselijke omgang met dienaren. Beide aspecten keren terug bij de beschrijving van de dood van de stadhouder aan wie Huygens zo veel te danken heeft gehad (2,675-80). *Magnates* is in het Neolatijn de gangbare term voor 'groten'. Het keert terug in *Mijn leven* in 2,723 en 1168.

357-8 ô tanto tibi quanta voluptas Tantillo seruire fuit Op elegant bescheiden wijze plaatst Huygens zichzelf en zijn werk (*tantillo* als datief bij *voluptas* of ablatief bij *seruire*) tegenover de grootheid van de vorst (*tanto tibi*) en de vreugde om hem te dienen (*quanta*).

359 in fronte serena Over het belang van het tevreden gelaat van de heer zie *vultu sererno* (2,288 met n.) en *serenato vultu* (1,688 met n.).

360-89 Huwelijk

'Ick weet zeer wel, dat ghy van vele trefflicke jonghe luyden de keuze hebt, maer dit weet ick oock wel, dat ghy nyemandt en zoudt connen verkiesen, die u vruntlicker en oprechter man en getrouwer bewaerder en beminthebber van tghene u Godt gegeven heeft, zoude kunnen zyn als mijne voorsz. zone, dat oock nyemandt u groot verstandt, wetenschap en perfectien meer en zoude achten ende in waerde houden, als hy ende wy al te samen in ons huys, daer vader en moeder, bruer ende zusters u allen eere, vruntschap, dienst zouden bewijzen, tracteren en dat, zoo veel, ja meer als in eenich ander huys oft familie, al waren zy vry al veel hoogher en machtiger als wy. [...] Lieff Susanneken, nichte en lieff kindt, seght doch ja.'

Deze woorden schreef vader Christiaan Huygens sr. op 14 januari 1623 aan nicht Susanna van Baerle om haar over te halen in het huwelijk te treden met zijn zoon. Met zijn oudste zoon Maurits, wel te verstaan.¹⁶⁵ Susanna van Baerle (1599-1637), was met haar charmante verschijning en afkomst uit een gegoed milieu een begeerde partij.¹⁶⁶ Sinds een jaar dong Maurits naar de hand van zijn achternicht. Huygens zelf verbleef die tijd in Engeland vanwaar hij zijn oudere broer in een mengeling van scherts en ernst bemoedigde brieven schreef.¹⁶⁷ De antwoorden daarop maakten echter al snel duidelijk dat het plan dreigde stuk te lopen. 'Mocht ik zelf schipbreuk lijden', zo schreef Maurits terug, 'dan moet jij het maar eens bij Susanna proberen...'¹⁶⁸ De laatste poging van vader, hierboven geciteerd, bleef inderdaad vruchteloos en Maurits leed schipbreuk. Na hem liep ook P.C. Hooft op de klippen. De weduwnaar bezong *Gloorroos*, *Clorinde* of *Arbele* in niet minder dan twintig gedichten, maar 'Baereltje' wees ook hem af.¹⁶⁹

In de nazomer van 1626, toen Huygens dertig werd en als secretaris van Frederik Hendrik verzekerd was van een inkomen om een gezin te stichten en onderhouden, ontvlamde zijn liefde voor Susanna. Een kunstig gedicht, waarschijnlijk uit september, getuigt in een cosmologisch spel hoe de auteur plotseling verliefd werd: 'Mijn Sterre, mijn Comeet geworden met een' lonck'.¹⁷⁰ In twee sonnetten uit dezelfde tijd verklaart de auteur zijn liefde en vraagt hij expliciet om Susanna's gunst. Een opvallende herhaling in deze veroveringsgedichten is het gegeven dat Huygens

¹⁶⁵Overgenomen uit Jorissen 1871, p. 133.

¹⁶⁶*NBW* 2,72

¹⁶⁷*Br.* 1, no. 169; Huygens aan zijn ouders, 10 aug. 1622; no. 174; aan Geertruid, 7 sept. 1622; no. 188; aan Constantia, 25 okt. 1622.

¹⁶⁸Huygens Maurits p. 14.

¹⁶⁹Hooft (ed. 1994) dl. 1, nos. 208-230 en 238-9.

¹⁷⁰*Gedichten* 2,166A vs. 2. met n. aldaar voor de datering. Zie ook Zwaans inleiding op het 'Vrij-dicht' in *Tien gedichten*, pp. 80-87, en Leerintveld 1993.

zonder hulp van anderen zijn geliefde wil 'vangen'.¹⁷¹ Misschien bij wijze van reactie op zijn vaders pleidooi voor Maurits zegt de dichter geen hulp te wensen van een bemiddelaar die hem

gingh schilderen voor aengenaem, voor jong,
Voor wel en wijsselick besteder van mijn' dagen,
Voor vroed, voor letterman, voor fix op alle vragen,
Voor regen-rijck in 't nat daer Leda van ontfong,
Voor al dat yemand is die oyt na Sterre dong,
En voor mij uyt den bedd', na mijn wild dorste jagen.

Daarmee heeft de vrijer *en passant* en op elegante wijze zelf zijn aanzoek kracht bijgezet. Nu volgden er enkele maanden van slapeloosheid, van afwachten in 'twijffel-misticheit', van dolen 'bijster-swegs in 't swartste van 't onseker'.¹⁷² In formidabele poëzie, vol petrarkistische antithesen en cosmologisch spel van duisternis en Sterre-licht, bespiegelt de dichter Susanna's ja-woord.¹⁷³

Dat bedde sal mijn vall, mijn' distelen, mijn dal,
Mijn' doncker-diepte zijn, daer sal mij 'tstall-licht leiden,
Daer sal ick twijffelen wie ick ben van ons beiden,
En missen gaerne 'tlicht van Sonn of Sterre-schijn,
En tasten na mijn self, En dat sal Sterre zijn.

Eind januari 1627 kwam het verlossende antwoord: 'Sterre was all sijn'.¹⁷⁴ De volgende maand reist Huygens naar Amsterdam voor de verloving. Er volgt een wettelijke, driemaal herhaalde publiekelijke *annonce* en op 6 april 1627 treden Huygens en Susanna van Baerle in het huwelijk, de *dolce giorno* waarop driehonderd jaar eerder Francesco Petrarca zijn Laura voor het eerst ontmoette.¹⁷⁵

In de zeventiende-eeuwse literatuur zijn bespiegelingen over het huwelijk, de inrichting en de partner geen zeldzaamheid. Jacob Cats heeft er eindeloze verzen aan gewijd in zijn *Houwelick, dat is het gantsche beleyt des Echten-Staets; afgebeeld in ses Hooft-stucken, te weten Maeght, Vrijster, Bruyt, Vrouwe, Moeder, Weduwe*.¹⁷⁶ Huygens zelf toont zijn opvattingen erover in *Dagh-werck* en *Hofwijck*. De beschrijving hier in *Mijn leven* is op vele punten terug te vinden in het eerdere werk. De plaatsing van de passage in het werk is niet zonder betekenis. Nadat de auteur zijn aanstelling tot secretaris, het ambtelijk kapitaal, heeft behandeld, gaat hij verder met het 'maatschappelijk' kapitaal van het gezin.

Het huwelijk wordt geïntroduceerd volgens de traditionele, christelijke opvatting dat het verbond tussen man en vrouw een hemelse beschikking is.¹⁷⁷ In de bezonken

---

¹⁷¹*Gedichten* 2,165B en C.

¹⁷²*Gedichten* 2,170C vss. 1-2. Met deze periode wordt wel het 'peinzende' portret door J. Lievens in verband gebracht. Zie afb. 000 en Leerintveld 1990.

¹⁷³*Gedichten* 2,170C vss. 144-148. Zie Ypes pp. 000.

¹⁷⁴*Gedichten* 2,170 vs. 154. Zie ook *Lied* (*Gedichten* 2,174B).

¹⁷⁵Het huwelijkscontract is uitgegeven in Schinkel dl. 1, 1851, pp. 2-4. De datum van de eerste ontmoeting tussen Petrarca en Laura, op de *dolce giorno* van 6 april 1327, wordt genoemd in Petrarca's *Canzoniere* no. 211.

¹⁷⁶Cats dl. 1, pp. 235-424.

¹⁷⁷Schotel p. 225.

poëzie van *Dagh-werck* heet het 'God, de God die ons gepaert heeft', wat op speelsere wijze in *Hofwijck* wordt uitgedrukt:¹⁷⁸

God liet my sulcken Ziel en sulcken Lijf gebeuren
En doe was Keesjes hert van Trijntjes niet te scheuren.

Vervolgens portretteert de auteur Susanna in haar hoedanigheid van huwelijkskandidaat met een reeks van eigenschappen die zijn keuze voor haar beargumenteren. De opsomming beantwoordt dan ook aan het 'verlanglijstje' van een vrijgezelle *honnête homme*.¹⁷⁹ Vooropgesteld is het milieu. Al was Susanna sinds haar achttiende wees, haar relatief hoge afkomst voldeed aan de wens dat de beoogde partner uit een familie van gelijk of hoger maatschappelijk aanzien komt. Ten tweede wordt de huwbare leeftijd genoemd. Huygens vertolkte de opvattingen daarover eens in een epigram. Meisjes van rond de vijftientig jaar huwen 'haers gelijk', jonger trouwen ze 'haer beter' en als ze ouder zijn moet men hun niemand onthouden, 'wie datter oock nae kyck'.¹⁸⁰ Voorzichtige schattingen wijzen uit dat de grootste groep bruiden in het huwelijk trad tussen 24 en 28 jaar.¹⁸¹ Susanna was met haar 28 jaar iets aan de hoge kant van de gemiddelde huwbare leeftijd. Vervolgens bezingt de dichter haar wezen in uiterlijk en innerlijk. Haar schone verschijning, zij het van enige jaren na het huwelijk, is voor het oog vastgelegd in Jacob van Campens bekende portret van het echtpaar.¹⁸² Het innerlijk betreft haar zedigheid, wijsheid en deugd. De eerste kwaliteit bestrijkt een breed spectrum van bescheidenheid tot kuisheid. Haar kennis wordt geprezen als groter dan die van elke vrouw, een naar huidige maatstaven ongelukkige formulering, die echter moet worden gerelateerd aan de contemporaine, uiteenlopende mogelijkheden voor beide sexen. Huygens bedient zich herhaaldelijk van dit motief waar het gaat om lof op vrouwen. Het is een gemarkeerd geval wanneer de dichter een vrouw prijst met de topos *supra sexum virilem*, de andere sexe overtreffend.¹⁸³ Met de derde kwaliteit, deugd (*virtus*), dicht de auteur zijn partner daarentegen wel een echt mannelijke kwaliteit toe. Het woord, dat met nadruk herhaald wordt, is etymologisch verwant met *vir* (man) en duidt op typische kwaliteiten van een man. Slechts bij hoge uitzondering prijst de dichter een vrouw vanwege *virtus*, naast Susanna alleen Anna Maria van Schurman, de kunstenares en geleerde op gelijk niveau met mannen. De beschreven huwelijkspartner voldoet op alle punten aan Huygens' wensen: in niets te veel, in niets te weinig. Het zal dan ook niet verbazen dat Susanna's beeld niet verschilt van dat van de 'ideale vrouw' die de dichter in *Hofwijck* bezingt. Ook daar wordt mannelijke deugd gekoppeld aan vrouwelijke schoonheid:¹⁸⁴

En daer ick Vrouwen-schoon met Mannelicke reden
Geluckigh sagh verselt, en daer ick styve deughd
In morwe leden vond, en maeghdelicke jeughd
Met wetenschapp, of lust tot wetenschapp, besteken,
En daer ick wijsheid hoord' uyt roose lippen breken,
Daer, docht my, was ick by der wijse mans gerecht,

¹⁷⁸*Dagh-werck* vs. 69; *Hofwijck* vss. 1905-6.

¹⁷⁹De talrijke aspecten van de keuze van de huwelijkspartner beschrijft Haks pp. 105-140.

¹⁸⁰*Gedichten* 4,178C. De opvatting wordt ook gevonden bij Jacob Cats, zie Sneller p. 98.

¹⁸¹Haks p. 128.

¹⁸²Afbeelding 000.

¹⁸³*Mijn leven* 2,521. Zie ook Sneller pp. 63-70.

¹⁸⁴*Hofwijck* vss. 1886-1900.

In silv're Schotelen goud' Appelen geleght:¹⁸⁵

[...]

Kort om. ick socht mijn Oogh te paeyen en mijn' Ooren;

Dat hiet ick volle vreughd. Gevoelens geilen sinn

En keurden ick noyt grond van wel-gestelde Minn.

Zo mondt de algemene karakterisering uit in de keuze van de huwelijks-partner:¹⁸⁶

Daer Trouwen 't voorland was, en teelens lust met reden,

Daer viel ick vies en kies, en socht gesonde leden,

Daer in een' held're Ziel, gelijk een blinckend swaerd

In een' fluweelen schee, gehuyst waer en gepaert.

Nadat de kwaliteiten van Susanna zijn bezongen, vervolgt *Mijn leven* met het gegeven dat Huygens' hartstocht niet onbeantwoord bleef. Beide partijen koesterden gelijke gevoelens voor elkaar. Daarmee omschrijft de auteur de liefde als 'zuiver', zonder dat één van twee zich met smeekbedes afhankelijk van de ander stelde of het pleidooi van derden de doorslag moest geven in de beslissing (zoals dat het geval was geweest bij Maurits' mislukte vrijage). Ook dit aspect is terug te vinden in *Hofwijck* waar Huygens zich distantieert van smekende vrijers en fulmineert tegen 'mancke minn':¹⁸⁷

Maer tuygen zijnder noch te soecken dien het heught

Dat my de domste tocht van d'allergroenste jeughd

Ter aerden hebb' gevelt, doen kruypen hebb', doen beven,

Doen schreyen om gená, doen bidden om het leven,

Doen knielen, aeps gewys, voor een fier Vrouwen-beeld.

[...]

Want wien waer 't mogelick een' spytigh' gast t'onthalen,

En wat schoon en wat rijk kon d'ongenucht betalen

Van een gedwongen hert, van een verkracht gemoed?

En wie dé gerne dat sijn' weergae noode doet!

Wegh Ouders wreed geweld, wegh, Hell van felle vrinden:

Is 't Jae-woord aende Pley, en anders niet, te vinden,

Soo segh ick, heiligh Neen; de Schael moet even staen

Door eighen weder-wight, of 't Hijlick is verra'en.

De autobiografie kenschetst de inrichting van het huwelijk tussen Huygens en Susanna met de woorden harmonie en eensgezindheid, *concordia* en *unanimitas*. Dat op zich zijn woorden die ook bij Jacob Cats te lezen vallen, alleen ligt bij de Zeeuw de huwelijksharmonie hierin, dat de vrouw zich (op bijbelse gronden) schikt naar de wil van de man. De echtgenote wordt verwacht¹⁸⁸

om in alles (sonde alleen uytgenomen) hares mans sin in te volgen, al soude 't selve haar in eenigen deele schadelick mogen wesen, liever als sich tegens haren man aan te kanten; te meer, dewijl het wijf den man onderdanigheyt

---

¹⁸⁵Een verwijzing naar Spreuken 25:11 'Een woord, in juiste vorm gesproken, is als gouden appelen op zilveren schalen'.

¹⁸⁶*Hofwijck* vss. 1901--4.

¹⁸⁷*Hofwijck* vss. 1915-22.

¹⁸⁸Cats dl. 1, pp. 307-8.

schuldig is, niet alleen in sommige dingen die met haren sin wel over een komen, maar oock in andere die haar tegen zijn; want anders soude de sleve niet haren man, maar eer haar eygen selven zoeken te behagen. Voor besluyt,
 De man betracht de wet des lants,
 Het wijf den wille van de mans.

Huygens' invulling van *concordia* is verfrissend 'correct'. In plaats van de traditionele huwelijksinrichting met de man aan het roer spreekt de auteur immers van 'leiding die in handen was van eendracht': beiden beschikten in alles en ieders eigen wil was conform die van de ander. In *Hofwijck* spreekt de auteur van de tien huwelijksjaren 'Die wy eenlijvelick en evenzieligh waren'.¹⁸⁹ Jacob Cats zal helemaal gefronst hebben bij het lezen van Huygens' *Dagh-werck*.¹⁹⁰

Nu't den Hemel soo gepast heeft
 Dat mijn' siel aan d'uwe vast leeft,
 Dat ick Gij, en t'eener tijd,
 Ghij tot Ick geworden zijt,
 Nu wij maer van naem en schillen,
 Nu mijn' lusten zijn uw' willen,
 All uw' willen all mijn lust,
 Ieders vrede elkanders rust;

Het ideaal van de huwelijkse harmonie laat zich terugvinden in de schilderkunst van de zestiende en zeventiende eeuw.¹⁹¹ Vaak functioneert in echtelijke portretten een muzikale, harmonieuze context als illustratie van de *concordia*. Om die reden heeft Van Campen Huygens en Susanna afgebeeld met een muziekblad dat door beiden wordt vastgehouden.¹⁹²

Een derde kwaliteit waarmee Huygens het geluk van zijn huwelijk prijst, is de vruchtbaarheid. In het pand aan de Houtstraat, waar het pasgetrouwde stel ging wonen, kwamen tussen 1628 en 1633 hun vier zoons ter wereld. (Zij komen verderop uitgebreid ter sprake.¹⁹³) Op dezelfde plaats zagen voorheen de drie zogeheten 'speelkinderen' van prins Maurits het eerste levenslicht. In tegenstelling tot de bastaardkinderen die de stadhouder had verwekt bij 'vluchtige nachtegalen', namen deze zoons volop deel aan het hofleven, omdat hun moeder, Margaretha van Mechelen, Maurits' levensgezellin was.¹⁹⁴

Na de geboorte van de vier zoons schonk Susanna in de Houtstraat ook het leven aan het dochtertje Susanna (1637). Haar geboorte en de rampzalige gebeurtenissen daarna komen in het vervolg ter sprake.

Parallele teksten: appendix 45

¹⁸⁹*Hofwijck* vss. 1913-4.

¹⁹⁰*Dagh-werck* vss. 17-24; zie ook Zwaans comm. (ed. 1973) p. 163.

¹⁹¹De Jongh 1986, p. 46.

¹⁹²Afbeelding 000. Het portret is in 1991 geïdentificeerd, zie Held pp. 653-68, Noske 1992, pp. 131-40 en De Jongh 1998A, pp. 10-14.

¹⁹³*Mijn leven* 2,507-601.

¹⁹⁴*NNBW* 1, 1319 en over de aanschaf van het Houtstraathuis *Haagsch Jaarboekje* 9 (1897), pp. 142-146. Op de ontijdige dood van de oudste van het drietal schreef Huygens in 1617 zijn *Larmes sur la mort de feu Monsieur Maurice de Nassau* (*Gedichten* 1,98B).

360 constanter amari De woordkeuze *amari* activeert het thema liefde. Huygens' motto *Constanter* komt in combinatie met *amare* ook voor in *Mijn leven* 1,271: *constanter amavit*, vgl ook *constanter amare*, *Constanter amicus*, *constanter amans* en *Ordinis et Veri et Iusti Constanter amantem/Hugenium* (*Gedichten* 3,316D vs. 9; 7,298C vs. 103; 8,148D vs. 1 en 4,5B vss. 1-2).

361-2 unius Aulæ Servitij [...] jugum Het substantief *servitium* verwijst tegelijk naar het beeld van de gulden slavernij van de hoveling (zie *compede* 2,296 met n. aldaar) en de petrarkistische *vancknis* van de liefde.

363 ab aeterno De bijbelse uitdrukking *ab aeterno*, vaak in combinatie met *usque in aeternum*, staat voor 'sinds de eeuwigheid'.

364 Clara meum, Barelaea, decus Het adjectief *clara* is een verwijzing naar Sterre, de naam die de auteur in de poëzie steevast voor zijn geliefde gebruikt. Hier in *Mijn leven* is het evenwel van belang om de familienaam te noemen, omdat haar afkomst wordt geprezen (*cognatio* vs. 364). Het effect van de metrische 'verlichting' van *Barlaea* naar *Barelaea* is dat de vreugde van de mededeling beter tot uiting komt.

367-9 supra omnem sapientia sexum Virtuti par census opum, virtutis imago Ipsa De bepaling *supra omnem sexum* duidt erop dat Susanna in haar wijsheid haar gehele sexe overtrof. (De interpretatie dat zij elke sexe zou overtreffen, is niet waarschijnlijk vanwege de woordkeuze *omnem*, niet *utrumque*, en bovendien valt dan het verrassende effect met *vir-tus* in het volgende vers weg.) Andere plaatsen in *Mijn leven* waar het motief wordt uitgewerkt zijn 1,272 *Illa sui sexus divum decus* (Louise de Coligny) en 1,417-8, waar koningin Elisabeth wordt geprezen. Het schildertalent van Huygens' echtgenote overstijgt dat van mannen: *Ipsa super sexum genio provecta virilem* (2,521). De woordkeuze *virtus* is pregnant omdat het gaat om de lof op een vrouw, terwijl de kwaliteit etymologisch op mannen slaat: *vir-tus*. De rijkdom van Susanna's gaven (*census opum*) stelt Huygens gelijk aan mannelijke deugd (*Virtuti par*), hetgeen nog wordt versterkt tot *virtutis imago*, zij was het toonbeeld van mannelijke deugd. Naast Susanna wordt in Huygens' poëtische oeuvre alleen de kunstenares en zeer geleerde Anna Maria van Schurman geprezen om *virtus* (*Gedichten* 2,301C). Het verseinde *virtutis imago* is een variant op Verg. A. 6,404 *pietatis imago*. In *Gedichten* 7,16C vs. 1 prijst Huygens een man als *virtutis imago*.

369-70 cui nec erat quod quis bene vellet ademptum, Quodve quis appositum Susanna wordt beschreven als de ideale huwelijkspartner. Ze had niets te veel en niets te weinig. De formulering met de tegengestelde verba *adeptum* en *appositum* is een variant op Hor. *Ep.* 1,20 vs. 22 *ut quantum generi demas virtutibus addas*, zodat wat je mijn afkomst afdoet, toevoegt aan mijn verdiensten.

370-2 lapidem quae singula possent, Me què, non lapidem, poterant non juncta mouere? Mouerunt, fateor De redenering *a fortiori* heeft twee punten: *lapidem* tegenover *Me, non lapidem* en *singula* tegenover *juncta*. De steen staat voor het *summum* van ongevoeligheid (*OLD* s.v. *lapis* 1c). De evidentie van het tweede lid wordt onder woorden gebracht in een retorische vraag die wordt ingeleid met het bijwoord *què*, 'hoe'. Op de vraag *poterant mouere?* volgt de indicatief van het perfectum: *Mouerunt*. Die figuur hanteert Huygens met grote regelmaat om realisering te benadrukken (zie *Mijn leven* 1,254-5 met n.).

372 nec amantem spreuit amata Het contrastieve woordspel met de twee participia waarvan de eerste mannelijk actief is en de tweede vrouwelijk passief, duidt op de wederkerigheid van de liefde, vgl. *Me quoque possedit possessorem* (*Mijn leven* 2,212 met n. aldaar) of *Prolis amans, ut amata proli* (2,444 met n.).

373-4 Longus amicitiae cultus breue nomen Amoris Induit Het verbum *induere*, lett. (kleding) 'aandoen', komt ook in het klassiek Latijn voor met abstracte objecten zoals *nomen*, 'een titel aannemen' (*OLD* s.v. *induo* 3b).

374 hic gemino Magnete reciprocos arsit De auteur beschrijft de wederzijdse liefde als vonken die heen en weer schieten tussen twee elkaar aantrekkende magneetpolen. De woordkeuze *ardere* is petrarkistische register. Ook de aantrekkingskracht van de 'seyl-steen' is een gangbaar motief in de petrarkistische liefdeslyriek. Op speelse wijze gebruikt Huygens het beeld verderop in de autobiografie om de aantrekkingskracht van Petrarca's Vacluse te verwoorden (2,891 met n. aldaar). In 1615 componeerde de auteur een Franstalig bruiloftslied, waarin de aantrekking van de geliefden wordt beschreven als de werking van een magneet. Het Frans heeft daar het mooie, dubbelzinnige woord *aymant* voor (zie *Gedichten* 1,73D vs. 151).

375-6 Neutra fuit neutri noua concilianda voluntas Conciliata diù De herhaling *neutra-neutri* en het perfectum *conciliata* dat aan het begin van het vers contrasteert met het voorgaande *concilianda*, onderstrepen de mededeling dat er niet naar elkaars gunsten gedongen hoefde te worden. Voor de tweede woordfiguur zie *Mijn leven* 1,254-5 met n. In het huwelijksdicht op Willem III en Mary Stuart uit 1677 gebruikte de auteur hetzelfde beeld: *copula Conciliata diu* (*Gedichten* 8,168C vs. 11-2 *var. lec.*).

376-8 Patrio solennia ritu Publica restabant; Patriâ populoque Deoque Lege satisfactum est Na de beschreven liefde wordt het huwelijk beschreven als formele bevestiging. De herhalingsfiguur *patrio ritu restabant - patriâ lege satisfactum est* waarin het imperfectum van het eerste lid wordt vervangen door het perfectum in het tweede lid benadrukt de realisering. De huwelijkswetgeving in Holland, zoals die sinds 1580 lag vastgelegd in de zogenaamde *Politieke Ordonnantie*, schreef voor dat het paar in ondertrouw behoorde te gaan en dat het huwelijk driemaal moest worden aangekondigd voordat het uiteindelijk door een magistraat of predikant, voor de staat of de kerk, voltrokken kon worden. Op het niet nakomen werd de nietigverklaring van het huwelijk gesteld (Haks pp. 114-6). In het *Dagboek* vermeldt Huygens in de maand februari zijn ondertrouw, in maart de driefvoudige *annonces* en in april de voltrekking (zie appendix 45).

378-9 conuenimus auspice fausto Numine *Conuenire* staat in de context van twee partners voor 'paren' (*OLD* q.v. 1c). De woordkeuze *auspice* is pregnant. Een *auspex* is de technische term voor degene die het huwelijk inzegent (*OLD* q.v. 2), in dit geval verrassend geconcretiseerd in het enjambement *fausto Numine*.

379-81 cui, quantas [...] grates debeo, non soluam quot vixero debitor annis. Soluite qui [...] vivum me [...] Nepotes Felicem fecistis Avum De grootte van Gods gunst wordt uitgedrukt in de onmogelijkheid om Hem met dank te vergoeden. Dezelfde techniek gebruikte de auteur in 2,157-8: *ut, vel toto gratissimus aeuo, Ingratus moriar*. Op elegante wijze laat de auteur zijn nakomelingen, de bewijzen van de zegen, zijn dank inlossen. Het met nadruk gebruikte adjectief *vivum* contrasteert de auteur zelf met zijn reeds overleden echtgenote en vormt de opmaat voor de volgende passage waarin hij haar dood beschrijft. Het verseinde *de stirpe Nepotes* is ontleend aan Verg. A. 7,99. De formulering *fecistis Avum* is een variant op Ovidius' autobiografische elegie *Tr.* 4,10 vs. 76. Zie hierover *fecit Avum* 2,619 met n. aldaar.

382-3 Regnauit [...] concordia De paradoxale woordkeuze brengt het contrast onder woorden met de traditionele huwelijksinrichting zoals die bijvoorbeeld door Cats in zijn *Houwelick* wordt verkondigd (zie citaat in comm. hierboven). Het verbum *regnare* heeft de connotatie van alleenheerschappij, terwijl het subject juist het tegengestelde beweert.

387-8 Nassavidum pridem Genetrix [...] Hic Marium laeti quatuor Genitor Genetrixque Met de opzichtige herhaling van *Genetrix* stelt de auteur tegenover de geboorte van de drie zoons van prins Maurits en Margaretha van Mechelen die van hun eigen vier zoons.

389 totidem bis [...] annos Huygens en Susanna woonden in totaal tien jaren aan de Houtstraat. De tijd die de auteur hier omschrijft, tweemaal vier jaar, is de periode voordat Susanna zwanger werd van het vijfde kind.

390-412 De dood van Susanna

In het tiende huwelijksjaar, 1637, vonden in het gezin drie grote gebeurtenissen plaats. In maart werd het vijfde kind, Susanna, geboren. Twee maanden later overleed de moeder. En daags na de begrafenis betrok het rouwende gezin op 17 mei de nieuwe woning aan het Plein. Huygens heeft het jaar in diverse teksten nauwkeurig vastgelegd. Van de geboorte van zijn dochter en het ziekbed van zijn echtgenote legde hij verslag in de Nederlandstalige jeugdbiografie van de kinderen.¹⁹⁵ Over het nieuwe huis aan het Plein schreef hij de Latijnse verhandeling *Domus*.¹⁹⁶

De laatste weken van haar zwangerschap was Susanna, anders dan bij de vier zoons, voortdurend misselijk geweest. Er werd dan ook 'universelijck voorseght dat het kint een dochter soude zijn, als bleeck t'onsen contentement'. Op 13 maart kwam Susanna Huygens jr. gezond ter wereld in een bevalling die zo voorspoedig was geweest, 'dat het ons allen even groote vreughd ende verwonderingh was'.¹⁹⁷ De eerste dagen herstelde de moeder goed en ontving zij kraamvisite. Maar na ruim twee weken, op 30 maart, kreeg zij last van felle pijnen en koorts. Enkele dagen later klaagde ze tevens over pijn 'omtrent de crop van de maghe' waaruit de doktoren opmaakten 'datter ijert sprouw-achtigs mede waer gemenght'. Spruw is een aandoening van de slijmvliezen, die de tong, mond, slokdarm, maag en darmen

¹⁹⁵'Jongelingsjaren' cc. 97-106.

¹⁹⁶*Domus* (ed. 1999).

¹⁹⁷'Jongelingsjaren' c. 100.

aantast. Drie weken lang deed ze 's nacht geen oog dicht, 'sonder dat sij oock des daeghs aen 'tsluymen konde geraecken'. Haar urine vertoonde bovendien *signa peptica*, troebeling, en 'een groote strackheit', symptomen van ontsteking. Eind april veranderde de continue koort in verhevigde aanvallen over kortere perioden en fluctueerden haar kansen als 'ebbe en vloed'. Maar de toestand blijkt hopeloos. Zelf vertrouwt Susanna niet meer op een goede afloop en bereidt zich voor op het einde.¹⁹⁸

Sulx mijn huysvrouwe wel bevroedende niet langh uyt te konnen staen, disputeerde heftich teghens de hope die haer de doctoren bleven geven. Van eener zijde nochtans obedieerde gewillichlick aen alle hare ordonnantien, van d'andere schikte sich tot scheiden uyt dit leven, met soo koele resolutien ende onbeweechelicheit tegen de weemoedicheit die sij in mijn verslaghen aensich sagh, dat met gheene woorden is uyt te drucken de soete, loffelicke, lieffelicke, heilighe dispositie, die men door Gods genade, in haer ziele sagh, verwerpende alles dit tijdelicke, ende het eewighe met vierigher hope ende geloove te gemoet siende. De circumstantie van dat schoone sterven zijn niet mij alleen, maer alle bijwesende vrunden soo diep in geprent geweest, dat sij ons noyt en sullen ontgaen, maer inde kennisse der vromen bij gedurighe traditie gebracht, ende gevenereert werden.

In de namiddag van 10 mei, zes weken nadat de pijn zich voor het eerst manifesteerde, is Susanna 'in den Heere sachtelick ontslapen'. Het verloop van haar ziekte is medisch-historisch geïnterpreteerd als een complicatie van het kraambed. Waarschijnlijk is een puerperale infectie gepaard gegaan met aderontsteking en zijn door de vorming van stolsels in het kleine bekken embolieën ontstaan (met de scherpe, acute pijn) die in de longen tot etterige haarden met slijmafscheiding hebben geleid en de fluctuerende koorts hebben veroorzaakt.¹⁹⁹

Het verlies van zijn echtgenote heeft Huygens diep geraakt. In de tijd die volgde zweeg zijn poëzie voor het eerst maandenlang. Van vrienden ontving hij intussen troostdichten en daaronder was het onvergetelijke vers van Tesselschade Roemers die hem adviseerde zijn leed te boek te stellen, 'soo hoeft hij 't niet t'onthouden'.²⁰⁰ Nooit was de dichteres 'soo hoogh boven haer self gesteghen', prees Huygens, die de regel veertig jaar later nog citeerde in het epigram 'Tesselschades wijs onderwijs'.²⁰¹ In december 1637 vinden zijn zuchten dan een eerste uitweg in de korte elegie *Ad Stellam, uxorem carissimam defunctam*, Aan Sterre, mijn overleden dierbaarste.²⁰² In het volgend voorjaar schrijft de dichter het Nederlandstalige sonnet *Cupio dissolvi. Op de dood van Sterre*.²⁰³ Ook voltooit hij *Dagh-werck* met een slot over het heengaan van zijn echtgenote.²⁰⁴ En als laatste is er de uitvoerige Latijnse rouwklacht in gemengde maten op de dood van zijn zeer geliefde echtgenote, *Naeniae ejpivmiktai in morte Stellae uxoris dilectissimae*.²⁰⁵ De poëzie op de dood van

¹⁹⁸Jongelingsjaren' c. 104-5.

¹⁹⁹Van Lieburg pp. 176-7.

²⁰⁰Tesselschade Roemers (ed. 1994) p. 30, vs. 8. Huygens ontving het vers op 19 oktober 1637 bij een brief van P.C. Hooft in het legerkamp bij Breda.

²⁰¹Br. 2, no. 1758; Huygens aan Hooft, d.d. 2 nov. 1637 en *Gedichten* 8,258D.

²⁰²*Gedichten* 3,43B

²⁰³*Gedichten* 3,46C

²⁰⁴*Dagh-werck* vss. 1970-2061.

²⁰⁵*Epimikta* (ed. 1996).

Sterre (en overigens ook de correspondentie daarover) kent net als de minnelyriek uit het begin van de relatie diverse ontleningen aan Petrarca.²⁰⁶ Soms haalt Huygens verzen uit de *Canzoniere* aan, zoals in het slot van *Dagh-werck*.²⁰⁷ In andere gevallen gaat het om ontleningen van woorden of beelden. Ook de stadia waarin Huygens in zijn poëzie rouwt om het verlies van Sterre zijn herkenbaar als de fasen in Petrarca's gedichten *In morte Madonnae Laurae*: hij klaagt om eigen smart, terwijl hij Sterre aan de dood en de hemel misgunt, daarna beseft hij dat zij bij de hemelingen gelukkiger is dan op aarde, en vervolgens richt zich zijn eigen verlangen omhoog, zoals beschreven in het prachtige slot van *Cupio dissolvi*:

Komt, dood, en maeckt mij korts van deze Cortsen vrij:
'Kverlang in 'teewigh licht te samen te sien sweven
Mijn Heil, mijn Lief, mijn Lijf, mijn' God, mijn' Sterr en mij.

Ook in *Mijn leven* wordt Susanna's overlijden beschreven op een wijze die sterk doet denken aan de poëzie die Petrarca schreef op de dood van Laura. De eerste overeenkomst is de tegenstelling tussen Susanna's geluk in de hemel en Huygens' eigen ellendig achterblijven. De auteur illustreert in een brief aan Peter Paul Rubens datzelfde beeld met een citaat uit de *Canzoniere*.²⁰⁸

Lei ch'è salita
A tanta pace e m'a lassiato in guerra

Zij is ten hemel gegaan
In vrede en heeft mij achtergelaten in oorlog.

Bijna verontwaardigd is Huygens over haar vroege dood, zoals ook Petrarca:²⁰⁹

Anzi tempo per me nel suo paese
E ritornata, et alla par sua Stella.

Te vroeg wat mij betreft is zij naar haar land
Teruggekeerd en naar de ster die haars gelijke is.

Vervolgens prijst de auteur zijn echtgenote als de ongeëvenaarde vrouw: voorgaande tijden hebben haar gelijke nooit gezien, de toekomstige zullen een vrouw als deze wellicht niet snel zien. Ook Petrarca's geliefde was uniek, *Sola al mondo senza exempio*.²¹⁰ Dan beschrijft de auteur in welke gemoedstoestand Susanna de woning verliet: niet voldaan door het feit dat zij het huis met vijf kinderen had verrijkt. Dat is een intertextueel spel met het sonnet waarin Petrarca over Laura's hemelgang dicht: *Ella contenta aver cangiato albergo*, 'zij was tevreden dat zij van woonstede had gewisseld'.²¹¹ Huygens' afwijking van het origineel benadrukt dus Susanna's verdiensten: zij ging pas in tevredenheid ten hemel nadat ze aan vijf kinderen het leven had geschonken en hun een waardig huis had nagelaten. Ten slotte is ook het

²⁰⁶Ypes pp. 121-134 en het commentaar van Guépin bij de *Epimikta* pp. 86-7

²⁰⁷*Dagh-werck* (ed. 1973) pp. 156-7 met Zwaans comm. op pp. 158-60.

²⁰⁸Br. 2 no. 2149; Huygens aan Rubens, d.d. 2 juli 1639; Petrarca is geciteerd naar de editie Mondadori 1996, *Canz.* no. 268, vss. 60-1.

²⁰⁹*Canz.* no. 289 vss. 3-4

²¹⁰*Canz.* no. 366, vs. 53:

²¹¹*Canz.* no. 346 vs. 9.

beeld van de eenzame droefheid na het verlies van de dierbare herkenbaar als Petrarca's gemoedstoestand: *un deserto treurend in lagrime*.²¹² Veel dichters hebben het Italiaanse model nagevolgd in poëzie op de dood van de geliefde. Zo portretteert Daniël Heinsius zichzelf in de opening van het gedicht op het heengaan van zijn echtgenote Ermgard Rutgers als weduwnaar die treurt in eenzaamheid. De invloed van Heinsius' petrarkistische verzen is concreet aanwijsbaar bij Huygens. De titel, *Epimicton*, nam hij over in zijn rouwklacht op de dood van Sterre, *Epimicta* en ook varieerde hij in dat gedicht op enkele passages van zijn voorganger.²¹³ Bovendien verwoordt de dichter hier in *Mijn leven* zijn droeve eenzaamheid met het beeld van de tortel, embleem van echtelijke trouw en weduwschap, dat Heinsius in de opening van zijn rouwklacht koppelt aan de petrarkistische elementen:²¹⁴

Qualis avia turtur
Viduata dulci compare infelix gemit,
Noctemque ducit tristibus querelis,
Deserta, misera, nec modum
Ponit flebilibus modis,
Talis ego [...]

Zoals de eenzame tortel,
Weduwe geworden van haar lieve wederhelft ongelukkig zucht,
En de nacht doorbrengt met droeve klachten,
Verlaten, ellendig, en geen maat
Oplegt aan haar klaaglijk gezang,
Ben ik [...]

Als één van haar grootste verdiensten noemt Huygens Susanna's bijdrage aan hun nieuwe huis, waarvan de bouw juist voltooid was op het moment dat ze overleed. Het statige pand schitterde aan de westzijde van het Plein, waar thans het (voormalige) ministerie van Justitie staat, links van de Tweede Kamer.²¹⁵ De bouwgrond was geschonken door Frederik Hendrik, die ermee ingestemd had dat de oude stadhoudelijke tuin werd omgevormd tot het huidige Plein.²¹⁶ Het pand is een mijlpaal in de architectuurgeschiedenis van de Republiek. Ontworpen aan de hand van de architectuurtheorie van Vitruvius en diens moderne Italiaanse navolgers was het Huygenshuis één van de eerste zuiver classicistische bouwwerken hier te lande. Het zou de toekomst tot voorbeeld dienen, schreef de auteur erover in zijn Latijnse verhandeling *Domus*. Dat het classicisme zich vervolgens inderdaad snel verspreidde over de Republiek bewijzen panden als de Sint-Sebastiaansdoelen (het huidige Haags Historisch Museum), Paleis Noordeinde, de Leidse Lakenhal en Marekerk, en natuurlijk het Paleis op de Dam. Helaas is Huygens' voorbeeld zelf in 1876 ten prooi gevallen aan voortvarende stadsvernieuwing.

Zowel bij het ontwerp als de bouw van het pand is Susanna nauw betrokken geweest. Het is haar initiatief geweest om in het ontwerp af te wijken van de geplande vierkante plattegrond, zodat het huis uiteindelijk een rechthoekig gebouw werd, met

²¹²Canz. 310 vs. 14 en 287 vs. 13.

²¹³Zie Huygens' *Epimikta* (ed. 1996) en de toelichtingen daarbij van Guépin.

²¹⁴Heinsius *Epimicton* vss. 1-6 (ed. 1649, p. 123). Zie Huygens *Epimikta* (ed. 1996) p. 42-7 met vert. van Jan Bloemendal.

²¹⁵Zie afbeelding 000. Het wordt uitvoerig besproken in Blom, Bruin en Ottenheym.

²¹⁶Bruin pp. 47-61.

twee identieke appartementen voor de vader en moeder. In *Domus* noteert Huygens het zo:²¹⁷

Ichnographia. Multoties designata a varijs. etiam La Vallée, quadratâ primum formâ. mox oblongâ et expansâ, uxoris praecipue ingenio. utrimque regulière, ut a duobus nobis bene habitari posset.

De plattegrond. Meermalen ontworpen door verschillende personen. Ook door [hofarchitect Simon de] La Vallée In eerste instantie als vierkant. Later uitgerekte tot een rechthoek, voornamelijk dankzij het inzicht van mijn vrouw. Aan beide zijden gelijk, zodat wij er alle twee goed zouden kunnen wonen.

Susanna deed ook de financiële administratie van het huis. De onkosten die tijdens de bouw werden gemaakt, stonden zorgvuldig genoteerd in het 'Boeck, eerst door mijne Huisvrouw ende zedert haer overlijden by my van alle betaelingen, geen uytgezondert, gehouden'.²¹⁸ En ook was zij degene die taak van opzichter vervulde wanneer haar echtgenoot zijn plichten aan het hof vervulde of meetrok met het legerkamp. In *Mijn leven* maakt de auteur die afwezigheid van huis concreet door te refereren aan Frederik Hendriks glorieuze verovering van Breda. Dat is echter een geval van historische verdichting ten dienste van de dramatisering. De belegering van die stad begon immers eind juli 1637, ruim twee maanden nadat Susanna was overleden en Huygens met zijn kinderen het nieuwe, voltooide huis waren gaan bewonen.²¹⁹ Niettemin stond de echtgenote er vaak genoeg alleen voor, en dat moet geen gemakkelijke opgave geweest zijn als waar is wat de auteur in *Domus* over de bouwlieden schrijft:²²⁰

Tot schande van het vaderland en zelfs in de eerste plaats van ons Den Haag moet ik bekennen dat er nergens ter wereld een barbaars en onmenselijk volk bestaat dat tergender het geduld van goede burgers op de proef kan stellen dan onze werklieden: luier dan de slaapziekte en trager dan stroop, ja, zo notoir langzaam, leugenachtig, onbetrouwbaar en schandalig sloom, dat iemand zonder afdoende stoïcijnse afweer tegen deze ellende ongeschikt en incapabel mag heten om in deze tijd nog te bouwen. Dat is ook de reden waarom ik altijd in medelijden moet terugdenken aan mijn dierbare vrouw, wijlen jullie lieve moeder, die de eindeloze kwellingen van dit tuig en daarbij nog de zware dag en de hitte veelal alleen te verduren had, wanneer haar echtgenoot 's zomers weer afwezig was in verband met staatszaken en zij zijn rol waarnam zonder enig profijt of winst voor haarzelf. Want toen de bouw voltooid was, heeft jullie moeder zaliger het huis, dat [...] vooral zij tot stand had gebracht, nooit mogen betreden, omdat de dood, zo bitter voor mij, en nog veel bitterder voor jullie, haar van ons had weggerukt.

De tragiek van de geschiedenis heeft gewild dat Susanna haar eigen werk nooit heeft kunnen betrekken. Het is dan ook recht eerbetoon dat de auteur in *Mijn leven* het huis vooral aan de verdiensten van zijn echtgenote toeschrijft. Zijn testament, van enkele jaren later, bevestigt het. Daarin draagt Huygens zijn nakomelingen op het huis

---

²¹⁷*Domus* pp. 23-4.

²¹⁸Schinkel 1842, p. 62.

²¹⁹Honthorsts dubbelportret van Frederik Hendrik en Amalia, dat in opdracht van Huygens in 1637 gereed kwam en zijn huis aan het Plein sierde, toont in de achtergrond het beleg van Breda (zie afbeelding 000).

²²⁰*Domus* p. 21.

binnen het geslacht te houden 'ter eere van my ende Saliger mijne lieve Huisvrouw, die het te samen gebouwt hebben'.²²¹

Parallele teksten: appendix 46-47

390 Deerat adhuc De geboorte van dochter Susanna wordt geïntroduceerd in een intertextueel spel met Ov. *Met.* 1,77 waar de schepping van de mens wordt beschreven. De auteur gebruikte de formulering ook in *Mijn leven* 1,204-5. Zie n. aldaar.

390 precisus votisque De woordgroep is indirect object bij *Deerat*. De formulaire tweeslag is ontleend aan Verg. *A.* 6,51 *cessas in vota precesque*.

391 Fratribus una Soror quatuor De datief *Fratribus* is bepaling bij *Soror*. De constructie keert verderop in de autobiografie terug, waar de auteur in chronologische volgorde zijn kinderen beschrijft. De passage over zijn dochter opent met de woorden *Ultima tot Fratrum, tot Fratribus unica vere Digna Soror*, Laatste kind na alle zoons, voorwaar de enige die zoveel broers Een waardige zus kon zijn (2,602-3).

392-3 quàm grato laetissima partu [...] quàm subito sublata Puerpera casu De parallelle constructie contrasteert de vreugde om de geboorte met het verdriet om het verlies van de moeder.

394-6 Illa quidem [...] beata [...] adiuit [...] Sed meliore mei mutilum me parte reliquit Het aan Petrarca ontleende contrast tussen de zalige ziel in de hemel en de in ellende achtergelatene (zie comm. hierboven) wordt stilistisch gemarkeerd met de versaanvang *Illa quidem* tegenover *Sed* en het verseinde *adiuit* tegenover *reliquit*. De droefheid in het laatste lid wordt verbeeld in viervoudige *m*-alliteratie. De formulering *pars melior mei* is ontleend aan Ov. *Met.* 15,875. Daar duidt Ovidius met 'het betere deel van zichzelf' op zijn poëzie (zie ook n. 2,451). Het spel van de ontlending is dat in beide gevallen 'het betere deel' opstijgt naar de hemel terwijl het mindere achterblijft. Ovidius voorspelt in de passage immers dat zijn lichaam op aarde zal vergaan, maar zijn poëzie *supra alta astra* zal worden verheven, net zoals Huygens de voorstelling schetst dat hij op aarde achterblijft maar zijn betere deel, Sterre, haar plaats tussen de sterren krijgt.

395 suspirarat Voor de gesyncopeerde werkwoordsvorm vgl. *inaurarat* (1,710 met n.).

397 Intempestiue Huygens benadrukt zijn verontwaardiging over de *mors immatura*, de te vroege dood, in het vertraagde ritme aan het begin van het vers.

397-8 prole [...] Prole Het tweede *Prole* creëert de mogelijkheid voor een uitgebreide nageplaatste bepaling. De herhalingstechniek is niet klassiek. Huygens maakt er regelmatig gebruik, zoals in 2,643-5 *Lacui - lacui*; 2,773 *Regem - Regem*; 2,998-1000 *Urbe - Urbe*.

399 O anima, ô animae virtus De dubbele exclamatie met hiaat en het herhaalde substantief illustreren de emotionele lading van de inhoud.

399-401 cui saecula retrò Non videre parem; si fortè futura videbunt, Pauca reor visura parem De lof benadrukt de uniciteit van Susanna. Dezelfde loftopiek heeft de auteur gebruikt in een gedicht op Anna-Maria van Schuurman (*Gedichten* 8,149C vss. 17-8, in n. 2 aldaar):

*Quotque cucurrerunt, quot post te saecula current
Non habuisse tibi, non habitura parem.*

Alle eeuwen die zijn geweest, alle eeuwen die na u zullen komen,
Hebben uw gelijke niet gekend, zullen uw gelijke niet kennen.

401-2 Non Illa [...] contenta recessit Huygens speelt een intertextueel spel met Petrarca's sonnet 346. In het octaaf beschrijft Petrarca hoe de engelen zich in de sterrenhemel verwonderen over Laura's ziel die ten hemel is gerezen en daar een ongekend prachtig licht verspreidt. Na de volta verschuift het perspectief naar Laura zelf. Zij is daar tevreden dat zij het aardse bestaan heeft verruild voor de hemel:

Ella contenta aver cangiato albergo

Zij was tevreden dat zij van woonstede had gewisseld

Het intertextuele spel, zichtbaar gemaakt met het nadrukkelijke *Non illa* en het adjectief *contenta*, is een emulatie: Susanna rees pas tevreden ten hemel nadat zij het gezin had verrijkt met vijf kinderen en een passende woning.

402 Domum Het substantief verwijst naar zowel het geslacht Huygens als het concrete huis waarin het gezin woonde. Alleen die laatste betekenis blijft actief in het volgende vers.

403 Digna superstitibus visa est augustior Het adjectief *augustior* kan worden aangevuld met het substantief *domus* uit de voorgaande mededeling.

404-5 quâ parte probatur Maximè Subject van *probatur* is het huis. De bijzin geeft aan dat het deel van het huis dat het meest wordt geprezen, ontworpen is door Susanna. De auteur verwijst naar het rechthoekige ontwerp, zie het citaat uit *Domus* hierboven in de commentaar aangehaald.

²²¹Geciteerd uit Schinkel dl. 1, 1851, p. 39.

407-8 Et meus ad Bredam magno molimine Princeps Fulminat De markant geplaatste woordkeuze *Fulminat* is een echo uit Verg. *G.* 4,559-61. Daardoor worden de krijgsverrichtingen van Frederik Hendrik verheven tot die van Rome's keizer:

Caesar dum magnus ad altum

Fulminat Euphraten victorque volentes

Per populos dat iura [...]

Terwijl mijn grote keizer bij de diepe Eufraat

Bliksemt en als overwinnaar de volkeren

Zijn wil doet aanvaarden [...]

411-12 desertus ab illa [...] compare turtur Zoals Daniel Heinsius zijn rouwklacht op de dood van zijn echtgenote opent (zie hierboven in de comm.), sluit Huygens de passage op de dood van Sterre af.

413-29 De heerlijkheid Zuylichem

Nu in het voorgaande naar aanleiding van Susanna's overlijden het nieuwe huis aan het Plein is genoemd, vervolgt de auteur met een andere aanwas van zijn kapitaal in onroerend goed, de heerlijkheid Zuylichem, gelegen in het stroomgebied van de Maas en Waal in de Gelderse Bommelerwaard.²²² Sinds 1460 was de heerlijkheid in het bezit geweest van het oude, adellijke geslacht Pieck.²²³ Maar in 1630, op 23 april, werd Huygens de nieuwe eigenaar. Ruim veertigduizend gulden betaalde hij de weduwe Pieck, Elisabeth Grevenbroeck, voor het kasteel, het omliggende land ter omvang van 92 morgen en, niet in de laatste plaats, voor de bijbehorende titel.²²⁴ Onder rijk geworden burgers was het geen ongebruikelijke procedure om het aanzien te vergroten door zich in het buitenland te laten verheffen in de adelstand of zich met geld de mogelijkheid te verschaffen een titel te voeren. Sierde Huygens zich sinds zijn heuglijke bezoek aan de Engelse koning in 1622 al met de onderscheiding *Eques*, Ridder, vanaf nu kon hij ook nog bekleden met de waardigheid van *Toparcha Zulichemi* of Heer van Zuylichem.²²⁵ Het nieuwe profiel wordt ingezet waar het een bijdrage kan leveren aan zijn waardigheid, zoals in formele correspondentie of in de uitgaven van zijn werken. Ook in het hofverkeer laat hij zich graag als Zuylichem kennen, wat in buitenlandse monden net zo lastig lag als de familienaam zelf en verbasterde tot *Sulcom* of *Sulecom*.

De heerlijkheid heeft Huygens niet alleen een hoop geld gekost, maar ook zorgen en processen. De rivier de Waal vormde een constante bedreiging voor zijn 'rampsalighe Geldersche Goederen'.²²⁶ Het onderhoud van de dijken gaf telkens getouwtrek met lokale autoriteiten over de verantwoordelijkheid. Zo was er in 1637 een conflict met de heemraad van Herwijnen over het in goede staat brengen van de weteringen.²²⁷ In 1655 laaide een nieuw conflict op over de financiering van een kribbe, een rivierhoofd in de Waal om de stroming te breken en de oevers te beschermen. Huygens eiste dat alle betrokken partijen naar proportie zouden bijdragen, anders zou hij besluiten 'geen gelt meer naer vele dusenden in 't water te werpen'.²²⁸ Ook in de tijd dat de auteur de verzen over Zuylichem in *Mijn leven*

²²²Zie afb. 000; = Constantijn Huygens jr. *Zuylichem, 17 augustus 1671*, Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum te Amsterdam)

²²³*Heraldieke Bibliotheek, Tijdschrift voor geslacht- en wapenkunde*, nieuwe reeks, dl. 4 (1882), pp. 138-54.

²²⁴Later, in 1642, breidde Huygens zijn landbezit in de Bommelerwaard oostwaarts uit door de aanschaf van het Monnickelant.

²²⁵Zie *Mijn leven* 2,82-100 met comm. *ad loc.*

²²⁶Naar de eigenhandige kopie van Huygens' testament, gedateerd op 2 oktober 1682, thans in de Leidse universiteitsbibliotheek (UBL Hug. F 46). Zie ook Schinkel dl. 1, 1851, pp. 38-9.

²²⁷Schinkel 1842, pp. 9-15 en Hofman pp. 211-2.

²²⁸Schinkel 1842, pp. 15-6.

componeerde, rommelde het daar. Een gedeelte van de heerlijkheid, de vicarie van St.-Jan, bracht te weinig op om de eigen dijken te kunnen financieren, maar Huygens weigerde om er nog geld in te steken. Hij besloot zelfs de vicarie af te stoten. Dat kwam hem te staan op een proces wegens oneerlijke dijkverlating, waarin werd gepoogd om zijn financiële verplichtingen af te dwingen. Al kwam hij er niet zonder kleerscheuren vanaf, zelf ontkende Huygens iedere aansprakelijkheid voor dijkonderhoud.²²⁹

De guet-apens on travaille à me faire declarer proprietaire de ce qui n'a jamais esté à moy. Il est certain, monsieur, et tout mon monde par delà le sçait, que jamais je n'ay possédé ni voulu posseder un poulce de terre dans Zuylichem qui eust charge de digue.

Met valstrikken pogen ze mij tot eigenaar te bestempelen van wat nooit van mij is geweest. Het lijdt geen twijfel, mijnheer, en al mijn vrienden daar weten het, dat ik nooit een stuk land in Zuylichem heb bezeten of heb willen bezitten waaraan dijkonderhoud verbonden was.

In de loop van de achttiende eeuw heeft Zuylichem de strijd tegen het water definitief verloren. De Waal drong zover op dat de muren van het kasteel in 1722 al half in de dijk lagen.²³⁰ In 1753 werd het familiebezit verkocht en zeven jaar later is het afgebroken.²³¹ Recentelijk kwamen de funderingen onverwachts nog aan het licht tijdens herstelwerkzaamheden aan de Waaldijk.²³²

In *Mijn leven* belicht de passage over de heerlijkheid Zuilichem kort het aanzien van de buitenplaats door te refereren aan de vorige adellijke eigenaren (zoals de auteur dat ook deed bij het huis aan de Houtstraat) en aan de bijbehorende titel. Dan prijst Huygens de vruchtbaarheid en idyllische ligging, geschikt om in de zoetheit des buitenlevens de zorgen van alledag te vergeten (woorden waarmee Horatius zijn verlangen naar de rust uit de stadse hektiek beschrijft). Maar tegenover die wens stelt de auteur de ellendige realiteit van de vraatzuchtige Waal. Alleen de rivier wordt dus genoemd als opponent tegen wie Huygens de strijd moest aanbinden. De processen blijven verzwegen om de eenvoudige reden dat die de naam van de auteur geen goed doen. In die lijn ligt ook de exemplarische conclusie om op te passen voor rivieren bij grondaankoop. Die waarschuwing aan het nageslacht moge wat prozaïsch aandoen, maar tegelijk blijft ze wel een aanmoediging om het geslacht te verrijken met grond en titels.

413 Antierat De passage over Zuylichem ontbrak oorspronkelijk in de handschriften en is als los fragment in de vier netversies B, C, D en E ingeplakt. De chronologische ordening die wordt aangebracht met *Antierat* is correct: de heerlijkheid verwierf Huygens zeven jaar voordat hij zijn huis aan het Plein betrok. Wat bij de invoeging echter over het hoofd is gezien, is de aansluiting met het vervolg. In vs. 430 opent de passage over de dood van Huygens' moeder opnieuw met een tijdsbepaling (*Tempore non longo praecesserat altera clades*, vs. 430). Deze verwijst nog naar de 'oude' aansluiting bij de passage over het huis aan het Plein, niet naar het ingevoegde stuk over Zuylichem.

415 inubere glebâ De formulering is een variant op *ubere glebae* (*uber* als substantief) dat op de overeenkomstige verspositie voorkomt bij Verg. A. 1,531 en 3,164. Huygens gebruikt het adjectief

²²⁹Br. 6 no. 7145; Huygens aan onbekend, 14 januari 1680. Zie ook Van Dam van Brakel.

²³⁰Zie de afbeelding van het kasteel in de collectie van de UB Leiden, port. 313-III-45 met de vermelding dat het huis in 1722 reeds half in de Waaldijk lag. Zie ook UB Leiden port. 313-III-29.

²³¹Leerintveld 1988, p. 103. Zie de plattegrond van het huis te Zuylichem, UB Leiden port. 313-III-44, met de vermelding 'voor de sloop in 1760'.

²³²Zie ook Franckenhuis-van Scheijen p. 19.

inuber, dat in het klassiek Latijn slechts eenmaal voorkomt (*OLD* s.v. *inuber*). Voor de ablatiefuitgang *-e* zie *Mijn leven* 1,529 met n.

417-8 se maior, postquam diuortia passus Vicino properat Rhenus confundere Mosae De auteur beschrijft het land van Zuylichem in de Bommelerwaard, gelegen aan de bredere tak van de Rijn, de Waal, die verderop bij Gorinchem samenvloeit met de Maas. De bepaling *maior* wordt uitgelegd in de bijzin *postquam diuortia passus*: de Rijn heeft zich bij Schenkeschans vertakt (*passus* is indicatief perfectum van het semi-deponens *pandere*, zich spreiden) in de Waal, richting Nijmegen, en de (Neder-)Rijn richting Arnhem. Het reflexief pronomen *se* wordt geconstrueerd bij het verbum *confundere*. Voor het geslacht van *Mosa*, de Maas, houdt de auteur zich in het adjectief *Vicino* aan de regel dat namen van rivieren mannelijk zijn onder invloed van *fluvius* of *amnis*.

422-3 Sollicitae in pratis obliuia ducere vitae [...] agelli Huygens' bronvermelding in de marge, Catullus, is een vergissing. Hij citeert hier uit een passage van Horatius' *Satiren* waar de dichter verlangt naar de rust van het platteland om de zorgen van het dagelijks leven te vergeten (*S.* 2,6 vss. 60-2):

O rus, quando ego te aspiciam, quandoque licebit

Nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis

Ducere sollicitae iucunda obliviae vitae.

O platteland, wanneer zal ik je zien, wanneer mag ik

In de boeken der ouden of slapend of luiierend

Welkome vergetelheid zoeken van het zorgelijke leven?

In dezelfde satire gebruikt Horatius het woord *agellus* voor zijn bescheiden buiten (vs. 9).

423 Vahalis corrosor Het nieuw gevormde substantief *corrosor*, waarin het suffix *-or* de repetitief handelende aard van de rivier aanduidt, geeft de treffende typering van Huygens' aartsvijand in Zuylichem. Het wordt in de volgende verzen versterkt door *pugna assiduâ* en *quotannis* en *nullâ non*. Verderop in de autobiografie gebruikt de auteur de nieuwvorming *corrasor* (2,1175 met n. aldaar).

423-6 Absque fores nimius, Vahalis [...] et [...] Cogere [...] circumventique [...] raperes De conjunctieven *fores*, *cogere* en *raperes* worden alle drie ontkend vanuit *Absque*, dat een restrictie maakt bij de voorgaande wens om in Zuylichem een zorgeloze tijd te kunnen doorbrengen ('ware het niet dat'). In het klassiek Latijn komt de prepositie *absque* in deze voegwoordelijke functie uitsluitend voor in onpersoonlijke constructies met een nomen in de ablatief en een verbum in de derde persoon enkelvoud, zoals *absque te esset* (Kühner, Stegmann dl. 1, p. 510-1).

426 nullâ non De stijlfiguur onderstreept de herhaling zonder uitzondering. Zie *nullâ hora nihil* (2,313) met n. aldaar.

430-448 Het overlijden van Huygens' moeder, Susanna Hoefnagel

Huygens bevond zich met het leger voor Rijnberk of Rheinberg, het strategische Rijnstadje aan de oostgrens, toen hem op 20 mei 1633 vanuit Den Haag het bericht bereikte over de dood van zijn moeder. Vier dagen eerder was zij op de leeftijd van 71 jaar overleden. Daags na het bericht was de begrafenis in de Grote Kerk. De auteur was bij het laatste afscheid niet aanwezig. Hij arriveerde pas op 24 mei.

Susanna Hoefnagel, geboren op 28 oktober 1561, was net als Huygens' vader van Brabantse afkomst.²³³ Voor de Opstand was haar familie in Antwerpen zeer gefortuneerd en aanzienlijk. Ook in de kunsten genoten ze een grote reputatie. Haar broer Joris was beroemd miniaturist en hofschilder van Rudolf II. Van moederszijde stamde ze uit het zeer vermogende geslacht Vezeler, waarvan een aantal telgen trouwde in adellijke families. Een groot deel van de familie heeft tijdens de troebelen van de Opstand besloten om Antwerpen te verlaten. Huygens' moeder week voor enige jaren uit naar de Duitse Hanzestreek. Met Christiaan Huygens sr. was ze al voor die tijd bevriend. De secretaris, die zelf in het gevolg van de Prins was uitgeweken en na diens dood werkzaam werd in de Raad van State, vroeg haar per brief ten huwelijk, waarop Susanna samen met haar moeder en zwager Jacob Zuerius (de latere rechtendocent van Huygens) naar Den Haag is gekomen. Uit het huwelijk zijn zes kinderen geboren, de twee zoons Maurits en Constantijn en vervolgens vier dochters.

²³³Zie afbeelding 000. *Mijn jeugd* pp. 10-15 en Maurits' genealogische aantekeningen, gepubliceerd in Jorissen 1871, pp. 344-7. Zie ook Keesing 1987, pp. 12-22 en *In een web van vriendschap* pp. 10-25.

In *Mijn leven* is de mededeling dat het overlijden van Huygens' moeder voorafging aan de koop van Zuylichem (1630) niet correct. De laatstgenoemde passage is in een latere fase op een los blad ingevoegd en oorspronkelijk sloten de verzen over de dood van de moeder aan op die over de echtgenote. De chronologische bepaling aan het begon van de passage verwijst dan ook naar die gebeurtenis. De beschrijving zelf besteedt veel aandacht aan het feit dat Huygens geen afscheid heeft kunnen nemen van zijn moeder vanwege zijn verblijf in het legerkamp. De gegevens in de tekst suggereren dat de 'gulden slavernij' het niet toestond. In werkelijkheid heeft het overlijdensbericht Huygens echter zo laat bereikt dat het onmogelijk was om zelfs de begrafenis bij te wonen. De gekozen presentatie brengt zijn trouwe band met Oranje in beeld.

In de *laudatio* op de moeder blijft haar hoge afkomst en de reputatie van het geslacht niet onvermeld, zoals de auteur dat ook bij zijn vader had gedaan.²³⁴ Opvallender is de wijze waarop de auteur haar verdiensten, het moederschap, gestalte geeft. Eén van de twee lofargumenten is dat zij het leven schonk aan twee zoons en vier dochters en om allen evenveel gaf.²³⁵ Het andere is dat ze Huygens aan haar eigen borst heeft gevoed. In welgestelde milieus werden kinderen vaak gezoogd door de min, al waren medische, godsdienstige en morele autoriteiten krachtige pleitbezorgers van voeding door de moeder.²³⁶ Volgens de Amsterdamse medicus Stephanus Blankaart was borstvoeding het ware kenmerk van moederliefde en toewijding aan het gezin: 'Want het is geen moederlijk hart de kinderen sonder eenige reden van andere te laten suigen, en zijn eigen borsten op te droogen'.²³⁷ De opvatting suggereert dus dat de moeder die geen borstvoeding geeft, een deel van haar wezen verloochent. Datzelfde schrijft Van Beverwijck in de *Schat der Gesontheit*. De Dordrechtse arts roept de moeder ertoe op 'om haer kindt selver te soghen', want alleen zo is zij 'een geheele moeder'.²³⁸ Jacob Cats zegt in het *Houwelick* tot de moeder:²³⁹

Een die haer kinders baert, is moeder voor een deel;
Maar die haer kinders soogt, is moeder in 't geheel.

Zo rigide geformuleerd past de opvatting niet in *Mijn leven*. Huygens zou ermee immers de relatie van zijn moeder met de vijf overige kinderen in een negatief daglicht stellen. Elegant kiest hij daarom voor de speelse en vriendelijke variant, dat moeder in zijn geval 'als het ware een dubbel moederschap' vervulde. En zo slaagt de auteur er toch in om te beweren dat zijn moeder een bijzondere band met hem had. In de jeugdbiografie liet hij die woorden nog bescheiden aan anderen:²⁴⁰

[dat] ik als enige onder de kinderen gevoed ben [met moedermelk]. Op grond van dit laatste feit hebben sommige mensen gedacht dat mijn moeder voor mij een speciale genegenheid voelde, ofschoon zij als geen andere vrouw al haar kinderen gelijkelijk met haar liefde omringde.

²³⁴*Mijn leven* 2,225-7 met comm. *ad loc.*

²³⁵Over de vier zusters geeft *Mijn leven* nauwelijks informatie. Zie comm. *ad* 1,24-39.

²³⁶Yalom pp. 95-108 ('De huiselijke borst') en Schama pp. 540-1

²³⁷Stephanus Blankaart *Verhandeling van de Opvoeding en Ziekten der Kinderen*. Amsterdam, 1684. p. 3.

²³⁸Johan van Beverwijck, *Schat der Gesontheit*, ed. Dordrecht 1636, 2, 187. (=ed. 1672 000)

²³⁹Cats dl. 1, p. 392

²⁴⁰Worp, *Fragment* 14 en Heesakkers 16.

Parallele teksten: appendix 48

430 Tempore non longo praecesserat altera clades De chronologische bepaling verwijst naar het overlijden van de echtgenote (1637), niet naar het tijdstip van de aankoop van Zuylichem (1630).

431-2 Quae me sola suo lactauerat ubere Mater Optima, me solum Dat hij als enige door zijn moeder is gevoed benadrukt de auteur met *me* en *me solum*. Dat zij dat helemaal zelf en zonder hulp van een min gedaan heeft, wordt onderstreept door *sola* en *suo ubere*.

436-7 vincula duri Aurea servitij Het enjambement illustreert de twee zijden van Huygens' dienstverband, enerzijds zo wreed dat hij geen afscheid kon nemen van zijn moeder, anderzijds vorstelijk, omdat zijn meester de Prins van Oranje was. (Let op de variatie *Auriacum* - *Aurea*.) De auteur schetste zijn dienstverband al eerder als de gulden slavernij van de hoveling, zie 2,296 *Compede* met n. aldaar.

438-9 de stirpe vetusta, Nobili, et omnimoda virtutum laude celebri Aan de voorname afkomst van zijn moeder was Huygens in *Mijn leven* 1,36-7 kort voorbij gegaan: *Patrem habui matremque ambos* [...] *Non ignobilium natos de stirpe parentum*. Echte adel (*Nobili*) zijn de Hoefnagels noch de Vezelers. Beide takken zijn wel met edele geslachten vermaagschap.

440 dulcis Alumna De pregnante wijze van aanspreken herintroduceert het gegeven dat zijn moeder hem zelf gevoed heeft (*Quae me sola suo lactauerat ubere Mater* vs. 431). De lof op het 'dubbele' moederschap komt tot een climax in 445-6: *bis quasi Mater* [...] *Natum Nutrix et Alumnum*.

442 Non adscititio [...] **succo** De bepaling onderstreept dat Huygens' moeder de voeding van haar kind alleen verzorgde, zonder min. Voor het adjectief zie *adscititio labori* in 1,247 met n.

444 Prolis amans, ut amata ipsi dignissima proli De contrastieve woordherhaling met actief-passiefwisseling in *amans-amata* en de naamvalsvariatie *Prolis* (genitiefobject) - *proli* (auctorale datief) illustreert de wederzijdse liefde van moeder en kinderen.

445 bis quasi Mater [...] **Natum Nutrix et Alumnum** Het dubbele moederschap wordt geaccentueerd door alliteratie en klankspel in het verseinde.

447 storgen Het Griekse leenwoord *stovrgh*, waarvoor het Latijn geen equivalent heeft, wordt bij uitstek gebruikt om de band tussen ouder en kind aan te duiden (Lidell, Scott *Greek-English Lexicon* s.v. *stovrgh*). *Storge* is de naam van de personage Moeder in Buchanans tragedie *Jepthes sive Votum*. Daarop leverde Daniel Heinsius kritiek, want *storge* is de gemoedstoestand, niet de persoon die liefheeft (*De Tragoediae Constitutione*, ed. 1643, p. 205). Vondel maakte er in zijn bewerking *Jeptha ofte Offerbelofte* de naam *Philopaie* van. Die samengestelde naam, 'Zij die haar kind liefheeft', is weliswaar Potjesgrieks, maar geeft precies aan welke speciale band met het begrip *storge* wordt aangeduid.

448 Altili et ingenito simul [...] **in sanguine** De twee adjectieven dekken het genoemde 'dubbele moederschap' van de vrouw die het kind ter wereld brengt (*ingenitus*) en ook (*simul*) zelf voedt (*altilis*). De elisie van de lange *-i* door het korte *et* is uitzonderlijk, vgl. *Audio Aristotele* in 1,124 met n. aldaar.

449-463 Het overlijden van Huygens' enige broer, Maurits

De hiervoor beschreven situatie bij de dood van Huygens' moeder in 1633 dreigde zich te herhalen in 1642. Huygens bevond zich weer met de prins te velde, toen hem vanuit Den Haag slecht nieuws bereikte over zijn zieke broer. Aangeslagen spoedde hij zich vanuit Gennep huiswaarts, waar hij de volgende dag arriveerde. In tegenstelling tot het geval van zijn moeders overlijden, kon hij nu wel de laatste momenten met de stervende delen. Het dagboek vermeldt bij de aankomst op 23 september: 'mijn zieke broer sluit me vol liefde in de armen'. Een dag later overleed hij in rust en vertrouwend op God: 'Ach wat een schitterend, vroom einde. Laat het zo ook gegeven zijn aan mij en de mijnen'. De oudere broer overleed op 47-jarige leeftijd.

Informatie over Maurits (1595-1642) verschaft *Mijn leven* volop. Anders dan van de vier zussen kent de lezer de naam, de vorming en het ambt van de eerstgeboren

zoon uit het gezin.²⁴¹ Zijn overlijden neemt de auteur dan ook niet te baat voor een lof op reeds vermelde verdiensten, maar op zijn heengaan, dat Huygens al in zijn dagboek navolgenswaardig noemde. Ten eerste prijst de auteur Maurits' zorgzaamheid. Die eigenschap toonde hij al op zeer jonge leeftijd, toen hij zijn jongere broer bij het haardvuur van de dood redde door vader te waarschuwen.²⁴² Een bevestiging geven twee anekdotes die Christiaan Huygens sr. over hem noteerde:²⁴³

Doen hij [Maurits] wel twee maenden min hadde als drye jaren, ende ziende dat ick stil ende bedroeft zat en dat mijn huysvrouw int kinderbedde [kraambed] wel zieck was, en seyde nyets, maer des ander daeghs, wederom met mij ter taefele zittende vraeghde mij *Vader zijt ghij noch al om moeder bedroeft?* Zoo wanneer hy nae twee jaeren begonst te spreken sprack terstond zeer perfectelyck ontrent vyer jaren oudt ende zieck aen zekere cortse liggende, siende dat ick bedroeft was, seyde *Vader zyt nyet droevich, het zal met mij wel zyn.*

Huygens onderstreept die zorgzaamheid van, inmiddels *pater familias*, Maurits in de sterfscene: hij is in tranen, niet om zichzelf maar om het verdriet van zijn jongere broer en draagt tot in het uur van de dood zorg voor hem. Dat beeld wordt versterkt door de wijze waarop Huygens hun laatste begroeting gestalte geeft. Noteerde hij in zijn dagboek slechts de liefdevolle omhelzing, hier in *Mijn leven* wint het moment aan betekenis door de weergave van zijn woorden in de directe rede. Maurits' christelijke gemoedsrust op de drempel van de dood wordt ten slotte aan het eind van de passage expliciet als nastrevenswaardig bestempeld. Hoezeer de nieuwe *pater familias* hechtte aan voorbeeldig sterven blijkt wel uit het bekende gedicht op zijn 69-ste verjaardag, *Noch eens september, en nog eens die vierde dagh*. Daar wenst Huygens zich een uiteinde dat anderen zich ook zouden wensen:²⁴⁴

Wat wacht ick meer op aerd, waerom en scheid' ick niet?
'K wacht, Heer, dat ghij 'tgebiedt.
Maer, magh ick noch een' gunst by d'andere begeeren,
Laet mij soo scheiden leeren,
Dat yeder een die 't siet mijn scheiden en het sijn
Wensch' eenerhand te sijn.

Parallele teksten: appendix 49

449-52 Dum [...] luctor [...] occurris De werkwoordstijden verwijzen naar het moment van schrijven.

451 indelebile nomen De formulering is overgenomen uit het slot van de *Metamorfosen* waar Ovidius zijn fysieke dood afzet tegen het voortleven van zijn naam (*Met.* 15,876):

*Parte tamen meliore mei super alta perennis
Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum*
Maar het beste deel van mijzelf zal voor eeuwig
In de sterren staan, en mijn naam zal onuitwisbaar zijn.

²⁴¹Als eerstgeborene wordt hij vermeld in *Mijn leven* 1,24. In het verslag van de opvoeding (1,40-304) komt hij met regelmaat voor. Vanaf de rechtenstudie in Leiden staat zijn loopbaan in contrast met die van Huygens, zie 1,337-9; 559-61 en 2,234.

²⁴²*Mijn leven* 1,40-45 met comm. *ad loc.*

²⁴³'Jongelingsjaren' c. 4.

²⁴⁴*Gedichten* 7,89C vss. 21-26.

453 mea deflentem pro te suspiria Huygens gebruikt een verrassend beeld om de bezorgdheid van zijn broer voor ogen te stellen. Het verbum *deflere* staat voor het wenen van de nabestaanden om de stervende, maar hier hoort het participium *deflentem* juist bij Maurits. Het gebruik van *mea* en *pro te* markeert benadrukt dat beeld.

457 O oculos, ô amplexus, ô verba tenelle De emotie van de mededeling wordt onderstreept in de herhaalde exclamatie met hiaat en het trage versritme. Dezelfde techniek is gebruikt in de verzen op de dood van de echtgenote in *Mijn leven* 2,399.

457-9 ô verba tenellè, Ergo te video [...] morientibus edita labris Net als in de passage over de dood van zijn vader worden de laatste momenten uitvergroot met een directe rede, gesproken tot Huygens. Vgl. de formulering aldaar: *Eluctantibus e moribundo gutture verbis* (2,239). Voor het weerzien na lange afwezigheid gebruikt de auteur in *Mijn leven* 1,831 de uitroep *redux ego te video*.

460 de non saturo vivendi corpore De negatie ontkent het adjectief *saturo* en duidt op de relatief jonge dood op 47-jarige leeftijd. Bij de dood van zijn vader schreef Huygens *vitae satur* (2,244).

463 coronide Een *coronis* (Gr. *korwniv*) is een paraaf die het eind van een boek markeert, en staat in overdrachtelijke zin voor een eindpunt. De metafoor gebruikt Huygens ook in *Mijn leven* 2,912.

464-86 Frederik Hendrik en Huygens, patronus en cliens

De ambtsperiode van Frederik Hendrik (1625-1647) is voor Huygens de levensfase waarin zijn loopbaan bijzonder veel vrucht heeft gedragen. Hij onderscheidde zich bij de prins als een hardwerkende en betrouwbare dienaar. In de loop der tijd claimde en kreeg de secretaris steeds meer en verscheidener taken. Terwijl zijn collega Junius in Den Haag bleef, trok Huygens in de zomermaanden mee met de prins en dat leverde nieuwe werkzaamheden zoals het ontcijferen van geheimschrift, de dagelijkse berichtgeving in brieven aan 'Mevrouw de Princesse' Amalia van Solms over het gebeuren aan het front, en het bijhouden van de legeradministratie. Na 1640, toen Junius ziekelijk werd, nam hij bovendien een deel van diens taken over. Die inzet tekent Huygens' plichtbesef, evenals zijn streven om zich uit dynastieke overwegingen onmisbaar te maken.²⁴⁵ Frederik Hendrik op zijn beurt heeft de steun van zijn *cliens* niet onbeantwoord gelaten. Als *patronus* verleende hij Huygens verscheidene gunsten, die evenzeer blijken van waardering waren als middelen om hem aan zich te binden. Al genoemd is de schenking van de bouwgrond aan het Plein.²⁴⁶ Het patronaat leverde bovendien de drie gunsten die hier in *Mijn leven* gerubriceerd beschreven staan: het ambtelijk kapitaal van de functie in de Nassause Domeinraad, de pandschap over de heerlijkheid Zeelhem en de aanstelling van zijn oudste zoon Constantijn jr. als collega op het secretariaat, waardoor de *survivance* der Huygensen aan het hof verder gestalte begon te krijgen. De auteur geeft de welwillendheid van Frederik Hendrik gestalte op een wijze die net even positiever is dan de werkelijkheid. Want om de laatste twee gunsten te verkrijgen heeft de auteur een slim spel moeten spelen.

Als lid van de Domeinraad en opvolger van de kort tevoren overleden Eric Dimmer werd Huygens in oktober 1630 door de prins aangesteld. Naast secretaris van de prins was hij nu tevens Raad en Rekenmeester. Het vijf tot acht leden tellende college diende de prins van advies, hield toezicht op de financiën van het hof en beheerde de grondgebieden der Oranjes.²⁴⁷ De functie die, boven de vijfhonderd gulden uit het secretariaat, een jaarsalaris van duizend gulden opleverde, zou Huygens blijven

²⁴⁵Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, pp. 11-16.

²⁴⁶*Mijn leven* 2,390-412 met comm. *ad loc.* Zie ook *Domus* p. 16 en 22.

²⁴⁷Huygens' akte van *Commissie als Raed en Rekenmeester van Sijne Excellencie* is gepubliceerd in Jorissen 1871, p. 386-8. Zie Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, pp. 22-31 en Hofman 143-4.

uitoefenen tot op hoge leeftijd.²⁴⁸ Aanvankelijk viel de aanwezigheid in de raadsvergadering moeilijk te combineren met de werkzaamheden voor de secretarie, zodat hij meest van afstand zitting had in de raad. (Datzelfde gold voor zijn collega Junius.) Toen Huygens in de stadhouderloze periode na 1650 niet langer secretaris van de prins was, viel zijn betrekking aan het hof van Oranje terug tot alleen deze functie in de raad. Na de dood van het oudste lid Johan de Knuyt in 1654 zou hij het college gaan presideren als 'Eerste Raedt'.²⁴⁹ Zelfs als tachtigjarige vergaderde de voorzitter nog tweemaal daags twee uur lang, zij het dat de bijeenkomsten minder tijd vergden wanneer Willem III zelf aanwezig was:²⁵⁰

Meest den morgen

Bested' ick aenden plicht van Hoofsen Raed en sorgen;
Voor 't eerste aen 'tgehoor van Rijck en Arm, wie 't zij
Die 's Princen Recht of Gunst bejagen will' door mij:
Dan in de tsamen-komst van meer en wijser lieden
Die, neffens mij, syn' Haef bestieren, en gebieden
En straffen uijt sijn' naem, en cijfferen hem toe
Wat recht en redlickheit bevelen datmen 't doe.

Twee uren draeijt dat Rad voor noen, en na twee and're,
Ten zij de bijkomst van hem selver ijert verand're;
Want als 'them dienstigh dunckt dat hyder by verschijn'
En will syn eigen Raed en Rekenmeester zyn,
Soo doet hij 'tmeesterlyck, en met soo scherpe sinnen
Dat niemant dencken derv' om tweemaal te beginnen
Daer hy 't gelaten heeft [...]

De voorzitter van de Domeinraad was tevens bijzonder representant van de Oranjes. Huygens maakte in die functie een aantal reizen om hun belangen te behartigen. Verderop in *Mijn leven* doet de auteur uitvoerig verslag van zijn bezendingen naar de Zuidelijke Nederlanden en naar de parel onder de domeinen, Orange.²⁵¹

Parallele teksten: appendix 50

Ook Zeelhem was inzet in de relatie van *patronus* en *cliens* die Frederik Hendrik met Huygens onderhield. De heerlijkheid, gelegen in Brabant ten zuiden van Turnhout, was een bezitting van Oranje. In het verleden had de oudste zoon van de Zwijger, Filips Willem, de grond en titel afgestaan aan diens secretaris en hofmeester Robert de Moens, onder de voorwaarde dat de erfgenamen van Oranje het recht behielden om Zeelhem terug te kopen voor 6400 gulden. In feite was de heerlijkheid dus in pandschap afgestaan.²⁵² In 1645 schonk Oranjes jongste zoon en enige erfgenaam Frederik Hendrik het recht op lossing van de pandschap aan zijn trouwe secretaris. Huygens kreeg de heerlijkheid 'in bruikleen' voor de inmiddels gereduceerde pandsom van 4400 gulden. (Zuylichem had hem tienmaal zoveel gekost!) Twee jaar later werd Zeelhem opnieuw gebruikt als bindmiddel, toen in de relatie tussen

²⁴⁸Zie afbeelding 000.[[= Staet van Tractementen waarin Huygens als vierde genoteerd staat 'als Raedt' voor 1000 gulden].

²⁴⁹Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, p. 24.

²⁵⁰*Cluijswerck* vss. 149-168.

²⁵¹*Mijn leven* 2,718-1049.

²⁵²Huygens' aantekeningen over Zeelhem zijn gepubliceerd in Schinkel 1842, pp. 17-25. Zie verder Ten Brink 1870, p. 94-100; Hofman p. 213.

Huygens en Willem II. De nieuwe stadhouder, die de secretaris van zijn overleden vader in dienst nam, liet de erfelijke aanspraak op de heerlijkheid los en vergunde de auteur, zoals deze verderop vertelt, het volledig eigendom van Zeelhem.²⁵³

Net als Zuylichem droeg Zeelhem bij tot het aanzien van de Huygensen. De nieuw verworven titel droeg de auteur in 1651 over aan zijn oudste zoon Constantijn jr., die verderop in de autobiografie dan ook expliciet *Zeelhemius* wordt genoemd, heer van Zeelhem.²⁵⁴ Toen deze bij Huygens' overlijden heer van Zuylichem werd, ging de tweede zoon, Christiaan, zich heer van Zeelhem noemen. Het bezit en de titel bleven in het geslacht tot 1785, toen Susanna Louise overleed, de laatste directe afstammeling van de auteur.²⁵⁵

De wijze waarop Huygens in *Mijn leven* beschrijft hoe de heerlijkheid Zeelhem hem ten deel is gevallen, verdoezelt dat hijzelf zijn kandidatuur bij de prins heeft bepleit. Het was, anders gezegd, niet geheel een spontane geste van Frederik Hendrik. Toen de weduwe Moens, Vrouwe van Zeelhem, op 85-jarige leeftijd niet lang meer te leven had, meldden zich diverse gegadigden voor het pandschap, onder wie jonkheer Stephan de Geloës, heer van Loobosch. Deze richtte zich in april 1645 met zijn verzoek tot Frederik Hendrik, maar omdat Huygens daarbij als bemiddelaar optrad, kwam deze tot het plan om zichzelf voor te dragen. Ten koste van de andere belangstellenden werd het verzoek van de secretaris en raadsheer door de prins ingewilligd, want op 17 april 'geliefde Syne Hooch[ey]t daerin t'mynen behoefte seer genadelick te consenteren, op eenen sondagh 's morgens, eer hy uyt den bedde opstond'. De prins had ingestemd met Huygens' voorstel om hem de heerlijkheid toe te kennen, omdat hij wilde liever 'dat sulx by een vande synen als by een' vreemde wierde genoten'.

Ook aan de derde gunst die Frederik Hendrik verleende, is een slimme manoeuvre van Huygens voorafgegaan. Op de secretarie kwam in 1645 een post vacant door het overlijden van Jacob Junius. Hier zag de auteur mogelijkheden om zijn eerstgeborene in het zadel te helpen en zich misschien later door hem te laten opvolgen. Het plan blijkt uit een vertrouwelijke brief die is gericht aan de prins en gecomponeerd vlak voor het overlijden van zijn collega.²⁵⁶ Hierin stelde de auteur voor om na het openvallen van Junius' plek al het werk op zijn schouders te laten rusten (wat praktisch al het geval was geweest) en vooral geen opvolger aan te stellen, 'de n'avoir autre successeur à mon collegue que moy mesme'. Op die manier was er dus geen vacature meer. Een eventueel teveel aan werk zou kunnen worden opgevangen door zijn zoon, die de secretaris zelf zou betalen zonder dat het Zijne Hoogheid 'een cent hoefde kosten'. Hoe het plan uiteindelijk slaagt, blijkt uit Huygens' beschrijving van zijn zoons jeugd jaren. Nadat Constantijn jr. drie maanden als leerling had meegelopen stelde vader begin 1646 aan de prins voor om hem tot collega in de secretarie aan te stellen.²⁵⁷

Sulx nu all eenighe maenden gepleeght zijnde, ende ick Constantin bij occasie oeffenende in 'tghene mij voorviel, bestond ick endtelick op Honselaerdijck, ick meene ontrent April, Sijne Hoochheit te vermanen, hoe dat ick, trouwende, hem gesegt hadde, het soude wesen om jonghe secretarissen in syn

²⁵³*Mijn leven* 2,689 met comm.

²⁵⁴*Mijn leven* 2,1075.

²⁵⁵Keesing 1993 en Besier pp. 75-7.

²⁵⁶Br. 4 no. 3981; Huygens aan Frederik Hendrik, 17 juni 1645. Boven de brief staat *nunquam exhibitum*, nooit laten zien. Zie Groenveld 'C'est le pere' 1988, pp. 63-71.

²⁵⁷'Jongelingsjaren' c. 172. Zie ook Keesing 1983, p. 24

Huijs te brengen, ende hem te versoecken hij wilde mij de genade doen van mij mijnen sone tot Collega te geven. Sulx die goede Prince mij met beleefde woorden toegestaen hebbende, ende onder anderen seggende, hij twijffelde niet, oft hij soud'er sich soo wel ende getrouwelick af quytten als de vader hadde gedaen, hielde ick hem aldaer mijn soons eerste Acte voor, die hij teeckende, daervoor ick God loofde, siende yedereen (gelijck het bij goede successien gaet) mijn' procedure prijsen ende goed vinden. Soo hadde Constantin noch het geluck van een campagne onder dien grooten Capitein te sien in Vlaenderen, maer, Eilas, de swackheid van memorie ende andersins overviel dien ellendighen Prince soodanigh, datter niet als verdriet ende medelijden aen te sien en was.

Zo leek Huygens zijn oudste zoon 'uyt de schaduwe in 'tgroote licht' te hebben gebracht, maar het dient benadrukt dat de verworven positie van Constantijn jr. volstrekt niet gelijkwaardig was aan die van zijn vader. De kwalificatie 'collega', gebezigd in het hierboven geciteerde fragment en in *Mijn leven*, of de titel 'Secretaire de Son Altesse' waarmee Christiaan jr. brieven aan zijn broer ging richten, verhullen dat het ging om de functie van adjunct, betaald uit vaders zak.²⁵⁸ Wat *Mijn leven* ook verhult, is dat het successieplan maar korte tijd werkte. Na de dood van Frederik Hendrik installeerde diens opvolger Willem II naast Huygens toch weer een tweede secretaris, Johan Heilersieg, waardoor er voor Constantijn jr. eigenlijk geen reden meer was om te assisteren. (Hij ging in deze periode dan ook meerdere keren op educatiereis.) Bovendien viel bij de dood van Willem II in 1650 de functie van secretaris van de prins helemaal weg voor de Huygensen.²⁵⁹ De oudste zoon zou daardoor, ondanks diverse vaderlijke inspanningen, 11 jaar lang ambteloos blijven. In 1661, toen de auteur voor lange tijd naar Frankrijk vertrok, werd zijn zoon ter vervanging opgenomen in de Domeinraad.²⁶⁰ Uiteindelijk kreeg Huygens' eerstgeborene pas in 1672 zijn aanstelling als secretaris van prins Willem III.²⁶¹

464-5 Talibus aetatem ventis De versopening *Talibus* markeert een panoramische verteltechnische overgang (zie *Mijn leven* 2,1 met n.). Van het verlies van dierbaren gaat de auteur over op de toename van zijn vermogen dankzij de gunsten van Frederik Hendrik.

466 Sedulus assiduusque Duci Patriaeque Minister Het vers dat één afgeronde bepaling vormt, typeert Huygens als *cliens* in zijn relatie tot Frederik Hendrik en vormt de opmaat tot diens gunsten.

467-8 Plurima [...] hodiè partita [...] Multaque multorum nunc credita Het werk dat Huygens in het verleden alleen deed is thans (*hodie, nunc*) opgedeeld en verdeeld over verschillende functionarissen. Het herhaalde gebruik van de adjectieven *plurima*, *multa* en *multorum* (zie 2,214 n.) onderstreept zijn drukke werkzaamheden. Ook in *Mijn leven* 2, 301-2 had de auteur dat motief naar voren gebracht: *tot in turba rerum Belli Domique Quaeque hominem credas tumulare negotia totum*.

469 Solus agens Door uitstel van de dominante informatie *solus agens* en de plaatsing ervan aan het versbegin ontstaat grote nadruk. Dezelfde techniek gebruikt Huygens in *Mijn leven* 1,340: *Solus ego*.

471-2 quem sponte [...] cuperet [...] auctum Augeret facilis Het relativum *quem* verwijst naar de ik-persoon in de voorzin en is zowel object bij *cuperet* (in een participiumconstructie met *auctum*) als bij *augeret*. Het woordspel *cuperet auctum Augeret* onderstreept de realisering van een voorgenomen plan, zie 1,254-5 met n. Voorts benadrukt de auteur met *sponte* en *facilis* Frederik Hendriks eigen initiatief bij het verlenen van de gunsten, waarbij verzwegen blijft dat Huygens op twee van de drie gevallen (Zeelhem en Constantijn jr.) zelf had aangestuurd.

472-3 si quid daret hora quod hora Saepe negat Huygens' gnomisch aandoende formulering voor de gedachte van 'de tijd is rijp' heeft geen klassieke parallel. Vrijwel identiek is zijn verwoording in *Gedichten* 1,191B, vss. 47-9; ed. Ter Meer 2003, no. 31:

²⁵⁸ Groenveld 'C'est le pere' 1988, p. 66.

²⁵⁹ Zie *Mijn leven* 2,670-704 met comm.

²⁶⁰ Dagboek 1661, 6 okt.: *Constantinum meum in senatu Principis introduco, quod bene vertat Deus*.

²⁶¹ Zie *Mijn leven* 2,1074-8 met comm.

*Iam, verbis inuicta, moris superabitur olim,
Et dabit hora, quod hora negat: non omnibus omnem
Protinus aduertunt Superi mortalibus aurem.*

Nu niet met woorden te winnen, zal zij ooit wel zwichten voor lang wachten.

Dan zal de tijd geven wat de tijd ontzegt. Niet iedereen

Verhoren de goden direct.

474 Iunio comitante Huygens kreeg tegelijk met Jacob Junius, zijn collega in de secretarie, zitting in de Domeinraad. Daarover schrijft de auteur aan Daniel Heinsius in *Br.* 1 no. 557 (18 nov. 1630):

Defuncto Dimmero et nonnullis collegis, placuisse nuper clementissimo Principi Junium et Hugenum novae dignitatis auctario in illorum locum adsciscere.

Na de dood van Dimmer en enkele collega's heeft het mijn hartelijkste prins behaagd om Junius en Huygens met een nieuwe waardigheid te vermeerderen en op hun plaats aan te stellen.

476-7 Zeelhemium [...] pignus [...] paruo dedit aere redemptum Object bij *dedit* is *Zeelhemium pignus* met de bepaling *redemptum*, die dominant moet worden opgevat: 'de koop van de pandschap van Zeelhem'.

479-80 non olim fortè futurum, Sed vix prima semel tironem Castra secutum De gehele woordgroep is bepaling bij het object *socium*. De aanstelling van de zoon was dus geen toezegging voor de toekomst (*non olim futurum*), maar werd direct (*semel*) bekrachtigd, hoewel Constantijn jr. nog een leerling in de secretarie was (*tiro*) en samen met zijn vader amper zijn eerste veldtocht in het gevolg van de prins had meegemaakt (*vix prima castra secutum*).

481-2 Viderat omni iudicio penetrantius illud Iudicium De ampele lofprijzing betreft de oordeelkundigheid van Frederik Hendrik. Het pronomen *illud* is hier met nadruk gebruikt om te verwijzen naar de vorst. Tevens is het natuurlijk een compliment voor de opvoeder zelf dat zijn pupil de kritische keuring van de prins kan doorstaan.

482-4 quanto [...] cultu Ingenuos conatus eram introducere Mores [...] nec paterer Linguas nescire nec Artes De persoonsvormen *conatus eram* en *paterer* maken twee objectszinnen bij *Viderat*. Het eerste lid gebruikt de modus indicatief omdat het een realiteit betreft, het tweede de conjunctief vanwege de hypothetische voorstelling. De drie substantieven *mores*, *linguas* en *artes* weerspiegelen de kern van de opvoeding.

485-6 semente [...] messem De agrarische metafoor voor de vorming gebruikt de auteur ook in verband met de ontwikkeling van zijn muzikale talent in *Mijn leven* 2,336-7.

487-506 De opvoeding van de kinderen

Het belang dat Huygens aan de educatie hecht, kan de lezer van *Mijn leven* niet ontgaan. In het eerste boek heeft de auteur zijn eigen opvoeding tot in detail beschreven en nu brengt hij, naar aanleiding van zijn kinderen, de hoofdlijnen nogmaals onder de aandacht. Het programma, de didactische principes en de rol van opvoeder ontleende Huygens voor het grootste deel aan de wijze waarop zijn vader hem en zijn broer had opgevoed. Op gelijke wijze hield hij zelf de verantwoordelijkheid over de vorming van zijn kinderen in het eigen huis. Zoals zijn vader op papier de leerstof en vorderingen had bijgehouden, noteerde ook hijzelf, uitvoeriger nog, de vorming van zijn kinderen in de zogeheten 'Jongelingsjaren'.²⁶² Als opvoeder was Huygens dus een kopie van zijn vader, en als opvoedeling waren zijn kinderen kopieën van hemzelf, zij het, zoals de auteur in *Hofwijck* schrijft, dat zij 'het slechte principael' verre hebben overtroffen:²⁶³

Vijf erven van mijn Erf, vijf Jcken, vijf Copijen
Van't slechte Principael, dat sy, God lof, verbij, en
Onendelick verby in waerde zijn geraeckt;
Vier knechtjens, die mijn' sorg tot Mannen heeft gemaect,
Een Meisjen, tusschen moy en lijdelick van aensien,

²⁶²Jongelingsjaren' pp. 89-166. Hieraan vooraf gaan de aantekeningen van Christiaan Huygens sr.

²⁶³*Hofwijck* vss. 2641-6.

Daer in sich Moeders deughd ontwijffelick laet aensien.

In *Mijn leven* benadrukt Huygens deze overeenkomstige vorming door de belangrijkste kenmerken van zijn eigen opvoeding, die in boek 1 uitvoerig is besproken, nogmaals onder de aandacht te brengen. Zo nam hij van zijn vader de 'alleszins heilzame beslissing' over om de opvoeding binnen de muren van het eigen huis te verzorgen.²⁶⁴ Ook portretteert hij zichzelf als de toegewijde leermeester die de inhoud en uitvoering van het curriculum bepaalde.²⁶⁵ Daarbij benadrukt hij weer het gebruik van de zelfgemaakte, efficiënte lesmethodes met uittreksels om verveling te voorkomen en de snelheid te bevorderen.²⁶⁶ Het bewaard gebleven schriftje van Constantijn jr. voor de Latijnse grammatica getuigt inderdaad van een zeer beknopte leerweg.²⁶⁷ Een significant verschil met betrekking tot de leersnelheid is dat de auteur zijn kinderen vol trots prijst om hun wakkere geest, terwijl hij die factor voor zichzelf in het eerste boek had weggewoven.²⁶⁸ Ook in andere documenten klinkt de stem van een trotse vader als het gaat om de vorderingen van zijn kinderen. Zo prijst Huygens in de opening van *Domus* zijn jonge pupillen dat zij in minder dan twee jaar Latijn hebben geleerd, waar anderen er vaak vier of meer jaren over doen.²⁶⁹ Die eerste drie zoons waren 'wakkere verstande [...] die alles met geringhe moeite apprehendeerden ende onthielden'. Alleen Philips schijnt nogal wat moeite met leren te hebben gehad, al weet Huygens dat niet aan hem maar aan de 'onachtsaemheit' van gouverneur Henrik Bruno, die dan ook verder ontheven werd van de opvoeding van de vierde zoon.²⁷⁰

Als sluitstuk van de opvoeding noemt de auteur de educatiereis. Ook hiermee verwijst hij naar zijn eigen vorming die was afgerond met de reizen naar Engeland en Venetië. De vier zoons hebben in hun jeugd grote delen van Europa gezien. Constantijn jr. bezocht Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Italië.²⁷¹ Christiaan reisde naar Denemarken en naar Frankrijk in gezelschap van zijn broer Lodewijk.²⁷² Deze laatste, de grootste reiziger onder de broers zag naast Frankrijk ook Engeland, Duitsland en Spanje;²⁷³ Philips, ten slotte, ondernam in maart 1656 een reis naar Zweden en Polen. De tragische afloop ervan noemt Huygens verderop, in de individuele beschrijving van zijn kinderen.²⁷⁴

488 verbo Expediam De uitdrukking (*uno*) *verbo* staat voor 'kortweg' en wordt ook in het klassiek Latijn gecombineerd met *expedire* (*OLD* s.v. *verbum* 3b).

491-2 qui me [...] peruiderit, omnes Viderit, et minùs hic ovo non discrepat ovum De nadrukkelijke woordherhaling (*per-*)*viderit* benadrukt de gelijkenis tussen Huygens en zijn kinderen,

²⁶⁴*Mijn jeugd* p. 28. Zie ook *Mijn leven* 1,46-69 met comm.

²⁶⁵*Mijn leven* 1,56; 151; 167; 172; 177; 191; 199; 233; 243 en 264.

²⁶⁶*Mijn leven* 1,125-8 met comm. Zie ook 1,60-9. Over compendia spreekt de auteur herhaaldelijk in *Mijn jeugd*, voor de Latijnse vormleer en syntaxis (p. 36), de stijlleur (p. 43) en de retorica (p. 57).

²⁶⁷UB Leiden, sign. Hug F 49. Zie afb. 000

²⁶⁸*Mijn leven* 1,58-9.

²⁶⁹*Domus* p. 12.

²⁷⁰'Jongelingsjaren' c.178.

²⁷¹Het reisjournaal van Constantijn jr. door Frankrijk en Genève (1649-50) is uitgegeven in *Werken van het Historisch Genootschap te Utrecht*, Nieuwe Serie 46 (1888) 87-162; zijn reisbeschrijving van Italië is waarschijnlijk verloren gegaan (Frank- Van Westrienen p. 8; er rest één brief uit Italië, uitgegeven in Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 1, p. 127). Over zijn reis naar Engeland in het gezantschap van Adriaen Pauw (1 feb.-11 mrt. 1649) is geschreven door Heringa p. 350-1.

²⁷²Frank-Van Westrienen p. 68. Het verslag van de reis van Christiaan (en Lodewijk) door Frankrijk is onder de titel 'Le voyage en France de 1655' gepubliceerd in zijn *Oeuvres* dl. 22.

²⁷³Voor Lodewijks reizen zie *Mijn leven* 2,553-590 met comm.

²⁷⁴*Mijn leven* 2,594-601.

de 'Copijen van het principael' (*Hofwijck* vs. 2641-2; zie comm. hierboven). Om een treffende gelijkenis aan te duiden, als 'twee druppels water', kent het Latijn de uitdrukking 'als twee eieren' (*OLD* s.v. *ovum* 1). Als variatie hierop komen ook uitdrukkingen voor in de zin van 'twee zaken vertonen een grotere gelijkenis dan twee eieren', vgl. Erasmus *Ad.* 1,5,10: *Non tam ovum ovo simile*, zo sterk gelijken zelfs twee eieren niet. Huygens gebruikt de zegswijze ook in *Gedichten* 3,300D vs. 3; 3,309D vs. 1 en 6,3F vs. 1. De zegswijze is hier des te meer op haar plaats omdat het inderdaad gaat om 'legsel'.

494 nos [...] Pater: mihi [...] meorum Het ontbreken van een conjunctie onderstreept de parallelle tussen Huygens en vader als opvoeder en tussen Huygens en kinderen als opvoeding.

495-6 priuata Magistris Et praecepta dedi, et per quae compendia Het dubbele *et* coördineert het adjectief *priuata* bij zowel *praecepta* als *compendia*. Het adjectief benadrukt de tegenstelling met het lesmateriaal op de *Plebeis Scholis* (vs. 493).

497-8 quibus à cruciatibus, omni [...] praecisâ ambage, redemptos Het participium *redemptos* congrueert met *tirones* en heeft twee bepalingen: *quibus* (sc. *compendiis*) en *a cruciatibus*. Dat laatste wordt geëxpliciteerd in de ablativus absolutus *omni -ambage*. De mededeling doet denken aan de wijze waarop de auteur in het eerste boek Eglisshams omslachtige en vervelende logica van de hand wees ten faveure van een korte leerweg: *Qui [...] anteferat longis compendia tricus* (1,127-8).

499 in sterili Patrius labor De auteur zet de agrarische metafoor voort waarmee hij de passage over de opvoeding van zijn kinderen had ingeleid in vss. 485-6: *semente - non vilem messem*.

499-500 docti [...] praeuenere docentes Het passieve participium verwijst naar de leerlingen, het actieve naar de gouverneurs. De contrastieve herhaling van het verbum *docere* benadrukt de beschreven rolverwisseling van leerling en leraar. Het compliment maakte Huygens ook in het boven in de comm. geciteerde citaat uit *Hofwijck*, waar hij zelf de docent was. In de marge daarbij staat een parallelplaats uit de *Anthologia Graeca* 11,176 vs. 5: *Polloi; maghtai; kreivttone" didaskavln*, veel leerlingen zijn beter dan hun leraar. Huygens herhaalt het motief verderop in de beschrijving van het talent van zijn zoon Christiaan (*Mijn leven* 2,539-41): *praeceptoribus extans officia mutasti, et mox de tirone Magister Tironum*, jij stak boven je leermeesters uit, veranderde van rol en werd van leerling al gauw de leraar van de leerlingen.

500 Ocijus De comparatief duidt aan dat de zoons sneller vorderden dan gemiddeld.

501 fraeno, numquàm calcaribus De hippische beeldspraak voor het 'mennen' van de leerling door beteugeling of aansporing is klassiek. De didactische wijsheid zou door de Griekse redenaar Isocrates zijn geformuleerd en wordt aangehaald bij Quintilianus (*Inst.* 2,8,11), tot tweemaal toe bij Cicero (*Brut.* 204-5 en, hier geciteerd, *de Orat.* 3,36):

[...] *diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur.* [...] *Cuius est vel maxime insigne illud exemplum, ut ceteras artis omittamus, quod dicebat Isocrates doctor singularis se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere: alterum enim exsultantem verborum audacia reprimebat alterum cunctantem et quasi verecundantem incitabat.*

[...] mensen die lesgeven en opvoeden moeten zeer goed in de gaten houden, waar iemand van nature het meest toe geneigd blijkt. [...] Het beroemdste voorbeeld hiervan (om de andere kunsten even terzijde te laten) is de uitspraak van de uitzonderlijke leraar Isocrates: dat hij bij Ephorus altijd de sporen moest gebruiken, en bij Theopompus de teugels. Bij de één onderdrukte hij de bruisende woordenstroom, terwijl hij de ander, die aarzelend en wat verlegen was, juist wilde prikkelen.

503 Artibus imbutos et linguis De formulering brengt de reden in herinnering waarom Frederik Hendrik Constantijn jr. in dienst had genomen: omdat Huygens niet had toegestaan dat zijn kinderen weinig talen beheersten of gering verstand van de kunsten hadden: *Multas nec paterer Linguas nescire nec Artes* (vs. 484).

504 Ipsus Het archaïsme heeft een speels effect in de context waar Huygens de opvoeding van zijn kinderen vergelijkt met die van hemzelf ooit.

507-21 Constantijn jr.

Na het beknopte overzicht van de opvoeding gaat de vertelling verder met lofzangen op de vijf kinderen en kleinkinderen. Het uitvoerigst portretteert Huygens daarbij zijn zoons. De reeks opent met Constantijn jr. (1628-1697), de eerstgeborene die korte tijd zijn vaders collega was als secretaris van Frederik Hendrik en dat ambt vanaf 1672 uitoefende in dienst van Willem III. Ook kon Huygens veel in diens liefde voor de kunsten herkennen. Uit de 'Jongelingsjaren' komt hij naar voren als een makkelijk

lerend kind dat 'sonder arbeid' blijk gaf van een 'uytnemende verstand'.²⁷⁵ In de poëzie heeft hij zich al op jonge leeftijd onderscheiden. Zijn Latijnse epigrammen werden geprezen door Barlaeus:²⁷⁶

Schreef oock soo geestighe Epigrammata in dese tijd, dat yeder een, niet alleen over de Tael, maer sonderling over het *acumen* verwondert stonde, als by de stucken kan blijcken, ende 'tghene hem Barlaeus daerop wedergeschreven heeft.

Van zijn oeuvre zijn jeugdverzen bewaard gebleven, maar over epigrammen van na 1645 is thans niets meer bekend.²⁷⁷ Naast Apollo's dichtkunst beoefende Constantijn jr. ook Apelles' schilderkunst, in het bijzonder de tekenkunst. Uit de 'Jongelingsjaren' blijkt hoe hij zich al op zeer jonge leeftijd amuseerde met tekenen. Huygens schrijft daarin met verbazing over de prestaties van de zesjarige zoon, die hij net als hier in *Mijn leven* in verband brengt met het gegeven dat Susanna tijdens de zwangerschap bezig was geweest met het natekenen van een 'Hoefnagel', waarschijnlijk een werk van haar broer Joris Hoefnagel:²⁷⁸

[...] dat hij all drie jaer met teeckenende ende krabbelen besich zijnde veeltijds dingen maeckten die van die jaren niet en waren te wachten. Sonderling in blommen, daer hij een extraordinarise genegentheit toe hadde van jongst aen. Sulx ick altoos hebbe toegeschreven sekeren lust die mijn huysvrouw van hem groot gaende hadde ende versadigde in 'tcopieren van een stuxken van Hoefnagle dat ick doenmael van een vreemd coopman te leene bequam op haren heftiger instantie.

Van Constantijns tekeningen worden thans bundels bewaard in het Rijksprentenkabinet te Den Haag en in de Koninklijke Musea voor de Schone Kunsten te Brussel.²⁷⁹ Te betreuren is dat zijn 450 pagina's tellende manuscript over Italiaanse kunstenaars is zoekgeraakt.

Het lovende portret dat Huygens in *Mijn leven* schetst, toont naast de nagestreefde loopbaan van de oudste zoon, met name diens artistieke zijde. Daarbij worden twee zaken geaccentueerd. Ten eerste prijst de auteur de aanleg. De van moeder meegekregen liefde voor de schilderkunst zou hij als autodidact in zijn jonge jaren hebben ontwikkeld. Dat is niet helemaal naar waarheid, want uit de 'Jongelingsjaren' is bekend dat de jongen ten minste twee leermeesters heeft gehad, de één in Den Haag en de ander tijdens de Leidse studietijd.²⁸⁰ De auteur presenteert zijn zoon daarentegen als een natuurlijk talent. Die verteltechniek doet denken aan de wijze waarop hij zijn eigen ontwikkeling in de muziek en de dichtkunst had geportretteerd, met grote weerstand tegen les.²⁸¹ Het tweede accent is de typering van de kunst als

²⁷⁵'Jongelingsjaren' c. 145.

²⁷⁶'Jongelingsjaren' c. 130; zie ook c. 138, 145, 148, 150.

²⁷⁷De jeugdpoezie van Constantijn jr. wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, sign. KA LI.

²⁷⁸'Jongelingsjaren' c. 40; zie ook c. 43 en c. 169. Over Joris Hoefnagel zie comm. ad 2,430-48.

²⁷⁹Het betreft 47 resp. 13 landschapstekeningen. Een overzicht van het werk van Constantijn Huygens jr. geeft de bundel *Met Huygens op reis* (1982). Het zoekgeraakte manuscript van Constantijn jr. over Italiaanse kunstenaars heeft de titel *Aanteeckeningen van 't leven, wercken, ende manieren van Italiaensche Schilders, Beeldhouwers, Architecten*, en is nog geattesteerd in een veilingcatalogus uit 1875 (o.c. p. 29).

²⁸⁰'Jongelingsjaren' c. 169.

²⁸¹*Mijn leven* 1,60-69 en 91-102 met comm.

liefhebberij. Hoe groots de prestaties ook zijn – en dat blijkt uit de vergelijkingen met de antieke epigrammendichter Martialis uit Bilbilis en de beroemde antieke schilder Parrhasius – de poëzie beoefent Constantijn jr. 'als de lust hem bekruipt' en in de schilderkunst zou hij zich met de grootsten hebben kunnen meten, ware het niet dat zijn leven een andere wending heeft genomen. Beide zijn representaties van de *honnête homme*, de levensstijl die de auteur zelf uitdraagt en in het portret van zijn oudste zoon opnieuw benadrukt.

508-9 quantum responderit usque Votis ille meis Het gebruik van *usque* bepaalt samen met *quantum* het verbum *responderit*. Constantijn jr. beantwoordde *geheel* aan Huygens' wensen (*OLD* s.v. *usque* 9). De auteur heeft al beschreven hoe zijn zoon als secretaris in de voetsporen van zijn vader trad. Vervolgens beschrijft hij de artistieke zijde van de *honnête homme*.

510-11 Dotibus [...] nullis non artibus apti Ingenij De dubbele ontkenning onderstreept de veelzijdige aanleg voor de kunsten, zie n. 2,312-3.

511 cum libitum est De beoefening van de kunsten is voor de *honnête homme* een liefhebberij, geen beroepsmatige bezigheid.

511-3 quàm [...] felice Mineruâ Et Musas colit, et [...] à Musis obtinet epigramma Latinis Het verseinde *felice Mineruâ* varieert op Horatius' *crassâque Minerva*, plomp verstand (*S.* 2,2,3), en duidt op intellect en productiviteit (*felix*). Het herhaalde *et* distribueert deze bepaling bij de werkwoorden *colit* en *obtinēt*. Tegenover *Musas colit*, de algemene beoefening van de kunsten, staat het specifieke *obtinēt a Musis Epigramma Latinis*, het componeren van Latijnse epigrammen.

512-3 ipsam Bilbilin Het in enjambement benadrukte Bilbilis (het huidige Bámbola in Spanje) is de geboorteplaats van de grote antieke epigrammendichter Martialis.

514 Adde quod De formulering markeert een volgend element in de opsomming van kunsten. Vanwege het wat prozaïsche karakter verschijnt ze zelden in klassieke epen, maar wel in de lagere hexameterpoëzie. Huygens schroomt niet om dit soort elementen in de stijl van zijn autobiografie te gebruiken, zoals ook verderop in de passage over Hofwijck (2,630-69). Vgl. *hactenus haec* (2,216 met n.).

514 Apollini Apelles De vereniging van de twee kunsten in de persoon van Constantijn jr. verbeeldt de auteur in de klankovereenkomst, de iuxtapositie en de elisie.

515- 517 Miscet, et [...] etiam tantum Parrhasium, ut [...] etiam summis certare Huygens onderstreept het talent van zijn zoon door hem te vergelijken met Parrhasius, een van de beroemdste schilders uit de oudheid. Het eerste *etiam* versterkt *tantum*, het tweede is bepaling bij *summīs*. Voor de syllabische homophonie in *Miscet et* vgl. *Durat ad* (1,140 met n.).

516 si non aliorum Fata vocassent De restrictie is een echo van *Mijn leven* 1,233 waar de auteur over zichzelf schrijft dat hij zich in de schilderkunst zou hebben kunnen onderscheiden als vader of het lot dat hadden toegestaan, *si forte Patris jussa, aut Fortuna tulisset*.

518 puer aujtodivdaktō Het Griekse adjectief onderstreept het *ingenium* van de zoon.

519 hanc nascens Graphicen à sanguine traxit Dat het gedrag van de moeder tijdens de zwangerschap van invloed is op het kind, heeft de auteur ook in zijn jeugdbiografie beschreven. Huygens zou een zoetekauw zijn omdat zijn moeder, van hem in verwachting, plotseling een hevig trek in honing had gehad (*Mijn jeugd* pp. 15-6).

521 Ipsa super sexum genio provecta virilem In *Mijn leven* gebruikt Huygens de loftopos 'beter dan mannen' alleen voor zijn echtgenote Susanna van Baerle (zie comm. *ad* 2,360-89). Over haar schildertalent noteert de auteur in het werkplan voor *Dagh-werck: Schilderen quod tu me melius*, schilderen waarin jij beter dan ik (ed. Zwaan 1973, p. 23).

522-552 Christiaan

De tweede zoon, Christiaan (1629-1695), was als beroemdste wetenschapper van zijn tijd verbonden aan de Franse *Académie des Sciences* en leefde onder het patronaat van koning Lodewijk XIV in Parijs. Huygens kon er net als zijn vader slecht tegen als hij één van zijn kinderen moest missen.²⁸² De lofzang op Christiaan opent dan ook in een mengeling van vaderlijke trots over zijn roem en droefheid om de tol die daarvoor moest worden betaald. De wens om samen te zijn onderstreept de auteur met een ontlening aan Horatius' *Ode* 3,9, het gedicht waarin het verlangen naar een oude afwezige liefde culmineert in het slotvers: 'Met jou zou ik willen leven, met jou

²⁸²Zie *Mijn leven* 1,327.

graag sterven'. In 1681 zou Christiaan, mede onder druk van zijn vader, definitief uit Frankrijk terugkeren om zijn werk voort te zetten in de rust van Hofwijck.²⁸³

Voordat de *laudatio* toekomt aan de grote natuurkundige verdiensten, passeren enkele minder bekende kanten van Christiaan. Van relatief klein gewicht worden ze behandeld in een *praeteritio*, hoewel Huygens die techniek zo ampel uitwerkt dat ze uitmondt in een ruime demonstratie van zijn zoons veelzijdige aanleg voor muziek, wiskunde en tekenen. Dat is precies het beeld dat van Christiaan naar voren komt in de 'Jongelingsjaren'. Van allen was hij de muzikaalste, en telkens weer verbaasde hij zijn vader:²⁸⁴

[Dat Christiaan] met een ongelooffelicke vasticheit, reden ende distinctie, alle difficilste dingen, oock in Alto ende Tenor sleutelen indifferentelyck, ende sonder bekommeringhe wiste te singen.

Op zowel de viola da gamba als de luit en het clavecimbel was het 'insonderheit Christiaen, die de hand, soo wel als de oore, veel bequamer hadde'.²⁸⁵ In latere jaren veranderde de praktijk van het musiceren in theoretisch onderzoek. Hij verruilde de antieke opvatting volgens welke de muziek werd gezien als een afgeleide van de 'harmonie der hemelse sferen' voor een vernieuwende, rationeel-mathematische benadering van klankverhoudingen. Dat leidde tot een reeks studies over toonladders, samenklanken en stemmingsystemen. Zijn inzichten werden toegepast in een in zijn opdracht ontworpen clavecimbel met transponerend klavier. Met de muziektheoretische studie was hij nog volop in de weer toen Huygens in *Mijn leven* deze verzen over hem dichtte.²⁸⁶

Het beeld van de gedreven leerling met grote aanleg voor de wiskunde, is ook uit de 'Jongelingsjaren' op te maken. Daar beschrijft Huygens zijn tweede zoon als 'leergierich ende eergierich ten hoogsten'.²⁸⁷ Bij tijden kreeg hij de opdracht om te helpen bij het onderwijs aan zijn jongere broers en zelfs aan de oudere Constantijn. Vooral bij het rekenen bleek²⁸⁸

hoe kloekelick Christiaen alles begreep ende onthiel, jae selfs dagelix eenighe manieren van proeven ende anderssins wiste te inventeren, ende met solide redenen te bewijzen, soo dat ick hem veeltijds besighde tot onderwijs van Constantijn.

Poëzie zoals van Constantijn jr. was van Christiaan niet te verwachten; wel begreep hij met uitzonderlijke snelheid 'alle het ghene de Mechanique oft eenigh ander deel vande Mathematique mocht aengaen'.²⁸⁹ Later, tijdens de studie in Leiden, stond hij bekend als de grote mathematicus onder de studenten. Toen ook verwierf hij de bijnaam Archimedes, naar de grote wijsgeer van het oude Sicilië. Het schijnt evenwel

---

²⁸³Groenveld 'C'est le pere' 1988, pp. 88-89. Recente studies naar leven en werk van Christiaan Huygens zijn Andriess 1993 en de speciale aflevering van *De zeventiende eeuw* 12-1 (1996) die geheel aan hem is gewijd. Zijn werk is gepubliceerd in de 22-delige *Oeuvres* (1888-1950).

²⁸⁴'Jongelingsjaren' c. 110.

²⁸⁵'Jongelingsjaren' c. 155. Andere passages waarin zijn muzikaliteit geprezen wordt: cc. 124, 125 en 139.

²⁸⁶Rasch 1996, p. 54-5. Christiaans gepubliceerde geschrift over muziek, *Lettre touchant le cycle harmonique*, is pas na *Mijn leven* uitgegeven in 1691.

²⁸⁷'Jongelingsjaren' c. 78.

²⁸⁸'Jongelingsjaren' c. 144, zie ook c. 109.

²⁸⁹'Jongelingsjaren' c. 148; zie ook c. 164

dat hij voor het eerst zo is genoemd door de Parijse geleerde Marin Mersenne, aan wie Huygens stukken van zijn zoon toestuurde.²⁹⁰

Ja Marin Mersennus, de vermaerde monick te Paris, mijn groote vriend ende correspondent, verwonderde hem soo over eenighe sijner speculativen die ick hem toesonde, dat hij hem oyt zedert *mon Archimede* noemde, ende sich niet en konde versadighen van hem te loven.

Met zijn oudere broer deelde Christiaan wel weer de aanleg voor de tekenkunst.²⁹¹ Van beiden bewaarde Huygens 'uytnemende teeckeninghen, [...] insonderheit van Christiaan, wiens verstand van all wat hij aentaste capabel wierde bevonden'.²⁹² Bestaande specimina, afgezien van zijn natuurkundige schetsen, zijn tekeningen van Den Haag en omgeving, de kop van een oude man in grafiet, rood en zwart krijt naar een werk van Rembrandt en het portret van zijn vader dat in gravure diens *Korenbloemen* siert. Op de tuinmuur van het nieuwe huis aan het Plein had hij een voorstelling gemaakt met figuren uit de *Dodendans* van Hans Holbein.²⁹³

De apotheose van de lofzang op Christiaan is opgebouwd uit zijn wereldberoemde bijdragen aan de natuurkunde, in het bijzonder de uitvinding van het slingeruurwerk en de observaties van de planeet Saturnus. De verdiensten voor de optica blijven onvermeld, omdat hij zijn baanbrekende golftheorie van licht pas tegen het eind van zijn leven zou ontwikkelen. (In 1690 zou het *Traité de la Lumière* worden gepubliceerd.)

Zijn studie naar het gedrag en de regelmaat van de slinger leidde in de winter van 1656-7 tot de toepassing op het gebied van de tijd. Voor het eerst in de geschiedenis was een betrouwbaar uurwerk gemaakt, gereguleerd door de constante beweging van de slinger. De theorie en praktijk van de nieuwe tijdsbepaling zijn gepubliceerd in *Horologium Oscillatorium* (1673). Huygens dichtte een aantal Latijnse epigrammen op zijn zoons slingeruurwerk en de verhoopte, maar naar later bleek, onbetrouwbare toepassing ervan in de lengteberekening op zee.²⁹⁴

Theorie en praktijk gingen ook hand in hand bij de ontdekking van Staurus' ring en de maan Titan. Gebruikmakend van zijn kennis op het gebied van de optica, lenzen en focalisatie bouwde Christiaan samen met zijn oudere broer een 12-voets telescoop. Die stelde hij op in het huis aan het Plein en daarvanuit ontdekte hij op 25 maart 1655 de grootste maan rond Saturnus, Titan. De ontdekking werd gepubliceerd in *De Saturni luna observatio nova* (1656). De observatie van de planeet leidde tevens tot de verklaring waarom aan weerszijden van de planeet sikkels of 'oortjes' te zien waren. De wilde theorieën die daarover sinds Galilei de ronde deden, veegde hij in één keer van tafel in zijn *Systema Saturnium* (1659): de 'oortjes' waren het silhouet van een doorlopende ring om de planeet.

²⁹⁰'Jongelingsjaren' c. 168. Mersenne voorspelde zelfs dat Christiaan Archimedes voorbij zou streven (*Br.* 4 no. 4510; Mersenne aan Huygens, 3 jan. 1647).

²⁹¹Zie *Mijn leven* 2,507-521 met comm.

²⁹²'Jongelingsjaren' c. 169

²⁹³*Met Huygens op reis*, pp. 26 e.v. De tekeningen in de Leidse universiteitsbibliotheek worden bewaard onder sign. Hug. 14. Het portret van Huygens in de *Korenbloemen* is een gravure gemaakt door C. de Visser naar een tekening van Christiaan Huygens. Op dit portret schreef Huygens verzen (*Gedichten* 6,115B en 228B). Voor de *Dodendans* van Holbein zie Huygens' *Journal*, op 24 juli 1620 met n.

²⁹⁴*Gedichten* 7,32C; 33C en D

Zijn ontdekkingen en uitvindingen hebben Christiaan wereldberoemd gemaakt tot in deze tijd. Titan en de ring om Saturnus heeft Christiaan zelf ooit de getuigen van zijn onsterfelijkheid genoemd:²⁹⁵

Ingenii vivent monumenta, inscriptaque caelo
Nomina victuri post mea fata canent

Van mijn genie zullen de getuigenissen voortbestaan. Geschreven in het zwerk
Zullen zij ook na de dood mijn naam levend houden.

Huygens sluit de lofzang op zijn zoon af met een voorspelling over zijn onsterfelijke roem. Constantijn jr. had de verdiensten van zijn broer op gelijke wijze bezongen in het voorwerk van diens *Systema*: 'Laat zijn roem dan klinken met ontelbare stemmen; roem die eeuwig hoort te zijn als de sterren, om slechts te sterven als ook de hemel vergaat'.²⁹⁶ Intussen breidt de faam van Christiaan Huygens zich daadwerkelijk uit in het heelal. Door ons zonnestelsel reist op dit moment de ruimtesonde *Cassini-Huygens*, op weg naar Saturnus. In 2004 zal de planeet bereikt worden. Terwijl *Cassini* 'in orbit' blijft, is de eer aan *Huygens* voorbehouden om te landen op Titan.

522-3 cuius male nomen iniquis Hexametris, toto vix gloria clauditur Orbe De naam *Christianus*, met één korte syllabe omsloten door twee lange, is niet in te passen in de dactylische hexameter. Voor het motief vgl. *Mijn leven* 2,916-7: *Carminē claudī Hexametro nimis indocilem*. Ook bij de klassieke dichters komt het voor: *oppidulo, quod versu dicere non est* (een dorp dat ik niet in vers kan noemen; Hor. S. 1,5,87); *festus dies hic Quem plane hexametro versu non dicere possis* (een feestdag die je in een hexameter vers niet kunt noemen; Lucilius 6,228). Huygens contrasteert vervolgens de naam met de faam van zijn zoon. Die is bijna te groot voor de gehele wereld. Het speelse motief past de auteur ook toe in een lofdicht op Dirck Graswinckel (*Gedichten* 3,153C, vss. 5-6):

*Ne quaere quis Hic; vix Carminē tanti,
Vix toto nomen clauditur orbe viri.*

Vraag niet naar zijn naam. Die past nauwelijks in het vers,
Nauwelijks in de gehele wereld.

525-6 Gallia, fons Charitum, virtutis amoenae Mater Sinds 1666 was Christiaan verbonden aan de *Académie des Sciences*. Huygens prijst Frankrijk, en de Parijse academie in het bijzonder, als *fons Charitum* zoals hij Cambridge had beschreven als *Musarum Charitumque domos* (1,462). Ook *virtus* verwijst in deze context naar wetenschappelijke prestaties. Het adjectief *amoenae* activeert het beeld van een plaats waar men zich (dankzij het patronage van de koning) in alle rust ongestoord aan de wetenschap kan wijden. De verzen komen ook voor in het huwelijksdicht voor Willem III en Mary Stuart dat Huygens kort voor *Mijn leven* componeerde (*Gedichten* 8,168C, vss. 43-5; zie ook *Mijn leven* 2,1249-72 met comm.):

*Gallia, fons Charitum, virtutis amoenae
Mater, et ingenijs pollens*

Frankrijk, Charitenbron en moeder van gekoesterd talent,
Rijk aan genieën

528-9 Tecum viuere amem, tecum finire seniles Hosce dies De auteur onderstreept zijn verlangen om met Christiaan samen te zijn door een echo van het slotvers van Horatius' *Ode* 3,9: *Tecum vivere amem, tecum obeam libens*. Het vers citeert Huygens ook in zijn jeugdbiografie (*Fragment* p. 103; *Mijn jeugd* p. 114) en in *Gedichten* 3,282D vs. 7.

532-543 Plurima ne memorem [...] Ut non enumerem [...] Ut sileam [...] Ut sileam De *praeteritio* wordt driemaal bekrachtigd. Na de algemene beschrijving introduceert *Ut non enumerem* het muzikale talent, het eerste *Ut sileam* de aanleg voor de wiskunde, en het tweede het tekentalent.

536-7 Mente Manuque Musicus Christiaans praktische beoefening én theoretische bestudering van de muziek krijgt nadruk door de alliteratie.

²⁹⁵Verzen geciteerd uit Andriessse, p. 16. Dergelijke verzen schreef ook Constantijn jr. op zijn broer, zie Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 2, p. 424.

²⁹⁶Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 2, p. 424. Zie ook Keesing 1983, p. 53. De verzen variëren op Ov. *Met.* 15,875-6, waar de dichter zich onsterfelijke roem voorspelt.

540-1 de tirone Magister Tironum Siculique senis de nomine nomen De in enjambement onderstreepte herhaling *tirone Magister Tironum* toont Christiaans rolverandering van leerling tot leraar. De geleerde van Sicilië is Archimedes, eerder genoemd als *Sophus Siculus* (*Mijn leven* 2,17-8). De vernoeming wordt geïllustreerd door de gemarkeerde herhaling *de nomine nomen*, zie ook *Mijn leven* 2,923 en *Gedichten* 7,42C vs. 1. De formulering is ontleend aan Verg. A. 3,18: *Aeneadasque meo nomen de nomine fingo*, En de Aeneaden zal ik met mijn naam naamgeven.

547-52 Dum Caeli rota, dum Stellae voluentur et aequi - Horae; Dum Saturnium - Purum sidus erit; dum fabula desinet - Vives De auteur varieert op Aeneas' woorden, wanneer de Trojaanse held aan Dido zijn eeuwige respect verklaart (Verg. A. 1,607-9):

In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae

Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,

Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

Zolang de rivieren naar zee zullen stromen, zolang er schaduwen

Over de bergdalen zullen strijken, zolang er sterren aan de hemel zullen staan,

Zal ik altijd met respect jouw naam in ere houden

Huygens vervangt de eeuwigdurende natuurverschijnselen die Aeneas noemt, door een anafoor met Christiaans natuurkundige ontdekkingen: de bestudering van de hemellichamen, het slingeruurwerk en de ring om Saturnus. De *rota caeli* is het firmament dat vanaf de aarde gezien lijkt te draaien (al is deze visuele rotatie in feite het gevolg van de draaiing van de aarde). Met *stellae* worden hemellichamen in het algemeen aangeduid, zowel sterren als planeten. Er valt ook nog te denken aan de maan Titan, die om Saturnus draait. In het predicaat *purum erit* speelt de auteur met de dubbele betekenis van het adjectief. In combinatie met het complement *ab aurito probro* betekent het 'gezuiverd van'. Bovendien is *purus* de astronomische *terminus technicus* voor 'goed te zien' of 'helder' (OLD s.v. *purus* 1 resp. 6). Met de *probrum auritum* wordt verwezen naar Galilei's ontdekking van de 'anses' (oortjes) van Saturnus, die in het Nederlandse jargon ook wel sikkels genoemd worden en door Christiaan Huygens zijn verklaard als manifestaties van de ring om de planeet.

552 Vives non nisi cum Stellis debile nomen Huygens' woorden laten zich herkennen in het laatste distichon van het lofdicht van Constantijn jr. op de eeuwige roem van zijn jongere broer, gepubliceerd in het voorwerk van de diens *Systema Saturnium*:

Gloria sideribus quam convenit esse coevam

Et tantum Caelo commoriente mori.

Zijn roem hoort eeuwig als de sterren te zijn

Om slechts te sterven als ook de hemel vergaat.

Het beeld is ten eerste ontleend aan Ovidius, die in *Amores* 1,15 het voortbestaan van grote poëzie voorspelt. Daarbij koppelt de dichter telkens de duur van de werken aan de duur van het bezongene. Zolang Rome *caput mundi* zal zijn, bijvoorbeeld, zal de *Aeneis* gelezen worden, zolang er passie bestaat, zal men Tibullus kennen, zolang er onbetrouwbare slaven zijn, strenge vaders, koppelaarsters of verleidelijke prostituees, zal ook Menander er zijn. Over Lucretius, die dichtte over de verschijnselen op aarde en aan de hemel, zegt Ovidius daar (*Am.* 1,15 vs. 23-4):

Carmina sublimis tunc sunt peritura Lucreti,

Exitio terras cum dabit una dies.

De verzen van de grote Lucretius zullen eerst dan vergaan,

Wanneer de laatste dag de aarde ten einde brengt.

Huygens koppelt zo elders in zijn poëzie het voortbestaan van Petrarca's roem aan dat van de Vaucluse (*Gedichten* 7,83B, vss. 29-30):

O, qui inspirastis vestro monumenta Poetae

Non nisi cum vobis interitura, loci.

O Vaucluse, die uw dichter inspireerde tot monumenten

Die alleen verdwijnen als u vergaat.

Ten tweede varieert Huygens' formulering hier in *Mijn leven* op het slot van Ovidius' *Metamorfosen* waarin de dichter zich met zijn poëzie onsterfelijke roem voorspelt (*Met.* 15,875-6; zie ook *Mijn leven* 2,396 en 451 met n.):

Parte tamen meliore mei super alta perennis

Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum.

Maar het beste deel van mijzelf zal voor eeuwig

In de sterren staan, en mijn naam zal onuitwisbaar zijn.

De koppeling tussen het voortbestaan van de naam en dat van de sterren, *non nisi cum stellis debile*, verwijst in het geval van Christiaan uiteraard naar de ontdekkingen van Titan en de ring om Saturnus.

Net als zijn oudere broers had Lodewijk Huygens (1631-1699) een opleiding gehad die gericht was op een hoog ambt. Door de verzwakte positie van de Oranjes en dus ook van Huygens gedurende het stadhouderloze tijdperk, bleef de derde zoon lange tijd zonder aanstelling, evenals zijn oudste broer.²⁹⁷ Wel had hij in deze periode diverse malen een plaats in het gevolg van gezantschappen en reisde door Duitsland (1650), Engeland (1651 en 1652), Frankrijk (1655), en Spanje (1660-1661).²⁹⁸ Pas bij het herstel van de Oranjemacht in 1672 werd hij in een vaste betrekking benoemd, als drost van Gorinchem en dijkgraaf van het land van Arkel.²⁹⁹ Het ambt van lokaal vertegenwoordiger en adviseur van de prins bij plaatselijke benoemingen was prestigieus en bood Lodewijk als eerste Huygens toegang tot de Staten van Holland, maar uiteindelijk zou zijn invulling van de post geen succes blijken en juist een aanzienlijke smet werpen op de met zorg gecultiveerde reputatie van de familie.³⁰⁰ Over zijn functioneren werd kwaadgesproken, er kwamen rechtzaken en zelfs schandschriften. Kortom, de eer van de familie Huygens raakte in het geding.

Aanleiding tot het conflict was dat Lodewijk, door prins Willem III 'geparachuteerd' in het stadsbestuur van Gorinchem, zich vanaf het begin schuldig maakte aan het aannemen van grote sommen smeergeld bij benoemingen. Ook zou de drost tegen grove betaling gezorgd hebben voor strafvermindering van delinquenten. Deze, ook naar zeventiende-eeuwse maatstaven, ongebreidelde zakkenvullerij maakte hem en zijn begunstigen binnen korte tijd ongeliefd onder de andere bestuurders en de bevolking. Drie jaar na zijn ambtsaanvaarding stonden twee facties van stadsbestuurders lijnrecht en onverzoenlijk tegenover elkaar te staan. En dit in een zodanige verhouding, dat de groep rond Lodewijk één man minder telde dan die van zijn tegenspeler Jacobus van der Ulft. Ondanks pogingen tot verdachtmaking van tegenstanders lukte het hem niet om zijn eigen positie te versterken. Het was daarentegen juist de vijandige factie die garen kon spinnen bij een gerechtelijk onderzoek door het Hof van Holland: de drost hing nu een veroordeling boven het hoofd wegens machtsmisbruik en afpersing.

Vader Huygens deed nog pogingen om Willem III als bemiddelaar te vragen en zo het smadelijke proces af te wenden, maar ondanks zijn 'vijftichjaerighe getrouwe slavernij' weigerde de prins zich erin te mengen.³⁰¹ De verdediging van zijn zoon was erop gebaseerd dat deze had gehandeld uit onwetendheid. Het machtsmisbruik waarvan men Lodewijk betichtte, ontkende de *pater familias* niet maar schreef hij toe aan 'zijn onschuldig vertrouwen in mensen die oprecht lijken, maar in werkelijk uit

²⁹⁷Groenveld 'C'est le pere' 1988, pp. 71-83. Voor Constantijn jr. als secretaris van Willem III zie *Mijn leven* 2, 1074-8 met comm.

²⁹⁸Voor de reis door Duitsland zie Frank-Van Westrienen p. 69. Voor de eerste reis door Engeland in het gevolg van gezant Jacob Cats zie zijn *English journal*. Van zijn tweede Engelse reis in een gezantschap van april-juli 1652 bevindt het verslag zich in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag onder sign. KA LVIII. Voor de reis door Frankrijk samen met Christiaan zie diens *Oeuvres* dl. 22: 'Le voyage en France de 1655'. De reis naar Spanje in het gevolg van de ambassadeurs Johan van Merode, Godard Adriaan van Rhee en Phil. van Humada (1660-1) heeft Lodewijk beschreven in twee documenten die zich ook in handschrift bevinden op de Koninklijke Bibliotheek, sign. KA LVI (aantekeningen over Spanje en de Spaanse taal) en sign. KA LVII (reisjournaal).

²⁹⁹Huygens schrijft daarover dat het ambt Lodewijk toegang en stemrecht in de Staten van Holland gaf (*Br.* 5 no. 6873; Huygens aan Lady Swann, 10 dec. 1762).

³⁰⁰De Wit pp. 20-33.

³⁰¹*Gedichten* 8, 136B, vs. 4.

zijn op zijn val om zelf zijn plaats over te nemen'.³⁰² Een vaderlijk gedicht uit deze periode wijst er eveneens op dat de handelswijze geen kwade opzet was geweest:³⁰³

Distingue, Iudex, et quid intersit vide,
Peccârit imprudentiâ an dolo reus.
Dignissimum poenâ dolum, dignissimam
Veniâ bonorum constat imprudentiam.

Rechter, maak onderscheid en zie het verschil
Tussen een beklaagde die uit onervarenheid heeft gezondigd of uit kwade opzet.
List verdient ten zeerste straf,
Maar onervarenheid verdient de vergeving van goede mensen.

De drost werd bij vonnis van het Hof van Holland d.d. 3 juli 1676 schuldig bevonden en veroordeeld tot het teruggeven van de door hem geïncasseerde gelden, het betalen van 6000 gulden boete en de proceskosten.³⁰⁴ Bovendien zou hij voor lange tijd geschorst blijven uit zijn functie. Maar daarmee was de kous nog niet af. Ook na het proces bleef de Gorinchemse factie van tegenstanders aan Lodewijks stoel zagen. Er verscheen nu ook een werkje in druk dat de naam van de familie bepaald geen goed deed, volgens Huygens 'vol leugens, onrecht en vuile laster', *rempli de tant de faussetez, d'injures et de calommies atroces*.³⁰⁵ Hij was furieus, en gaf daarvan blijk in een ongekend bitter Latijns gedicht:³⁰⁶

Divisa Gornichemium in partes duas.
Hinc aequa digno Satrapae, Civi bono,
Civi erudito, moribus, vitâ probo
Hugeniâque stirpe spectato favet.
Hinc odit, hinc abhorret, hinc omni probro
Eadem atque eundem iniqua diffamat virum.
Faex ima plebis partium primam regit,
Ingrata, turpis, criminis multi rea;
In altera regnant viri optimi et graves,
Flos civitatis, publicae decus rei.
At sana multitudine et suffragijs
Pars victa cedit. esto: quis nam mavelit
Paucis bonis placere quam multis malis ?

Gorinchem bestaat uit twee delen.
De rechtvaardige factie steunt de waardige drost, een goed burger,
Een erudiet burger, zuiver in handel en wandel,
Afkomstig uit het gerenommeerde geslacht van Huygens.
De andere factie is vol haat en nijd, en probeert met elke mogelijke smaad

---

³⁰²Br. 6, no. 7015; Huygens aan Willem III, 25 maart. 1676. Zie ook Br. 6, no. 6998-7000 en 7013. De kwestie wordt uitvoerig beschreven in Roorda, pp. 216-220.

³⁰³Gedichten 8,137E, vss. 1-4

³⁰⁴Bericht van den Hove van Holand, wegens de sententie, gewesen jegens den Drost van Gorinchem, nevens een korte Memorye op de selve Sententie. Anno 1676, blz. 13 (Knuttel no. 11414; aangehaald in Gedichten 8,137 n.3). Zie ook Hofman p. 303.

³⁰⁵Br. 6 no. 7034, Huygens aan Willem III, 5 okt. 1676. Het boekje is getiteld *Eenige redenen van tegenbericht ... de heeren Staten van Hollant ... overvegeven[!], by ofte vanwege de regeeringhe der stadt Gornichem, teghens seecker bericht ende memorie vanden Hove van Hollandt, wegens de sententie jegens Louis Huygens* [1676] (Knuttel no. 11415; zie ook no. 11416).

³⁰⁶Gedichten 8,143C, d.d. 2 okt. 1676.

Diezelfde man en diezelfde levenswandel vijandig te besmeuren.
Het laagste uitschot bestiert de grootste partij,
Ondankbaar, schandelijk en schuldig aan menig misdrijf.
In de andere hebben goede mensen van aanzien zitting,
De bloem der burgerij en het sieraad van de republiek.
Maar voor de stemmen van de massa
Moet het betere deel het veld ruimen. Het zij zo. Wie wil nou liever
Een kleine schare goeden te vriend hebben dan een massa slechten?

In april 1678, terwijl Huygens werkte aan de compositie van *Mijn leven*, keerde zoon Lodewijk terug in zijn ambt van drost, maar geenzins onbetwist. Opnieuw barstte het gekrakeel in Gorinchem los, en binnen een jaar leidden de beschuldigingen zelfs tot een handgemeen, waarbij één van de tegenstanders afgeranseld werd en 'seer miserabel bij de Beenen is gesleept over de straet'.³⁰⁷ Nooit kwam het weer goed. In het jaar 1684 zouden de spanningen culmineren tot een gewapend optreden waarbij het stadhuis door een militie werd bezet en het woonhuis van de drost omsingeld. De ongemeen felle pamlettenstrijd die daarop volgde, overlaadde beide facties met beschuldigingen.³⁰⁸ Lodewijk Huygens kon niet langer functioneren en vertrok in 1685 naar Rotterdam. Daar was hem, om de bittere pil wat te verzachten, voor de rest van zijn leven een functie toegekend in de Admiraliteit van de Maas.

In *Mijn leven* wordt de passage over Lodewijk gedomineerd door het conflict. De auteur zet alles op alles om de naam van zijn zoon en de familie te zuiveren van eventuele laster. De techniek van de verdediging is in de autobiografie anders dan in de eerdere documenten uit 1676, die hierboven aangehaald zijn. Nu draagt de auteur geen verzachtende omstandigheden aan, maar ontkent hij elke vorm van machtsmisbruik. Verder zijn de apologetische elementen vergelijkbaar met die in de passage aan het begin van het tweede boek, waar Huygens zichzelf vrijpleit in verband met de in Londen verloren goudstukken: de beschuldiging is een lasterlijke leugen, de beschuldigde is onschuldig en God is daarvan de kroongetuige.³⁰⁹ Een Nederlandstalig gedicht over de zaak dateert van vlak voor de compositie van *Mijn leven*. Daarin verschijnen dezelfde elementen ter verdediging van de smetteloze naam van de familie:³¹⁰

OP YEMANT

Hoe lang duert uw geduld, achtbaere hoogwyse Rechters,
Hoe lang en walght ghij niet van alle daegh wat slechters,
Wat meer onlydelix te hooren uyt den mond
Die niet als laster braeckht uijt valscher herten grond?
Maeckt u 'tgeboefte quijt, en leert het haer eens schamen
Diens list is, vrome lien haer vleckeloose namen
Te schenden met een slijck gebaggert uijt den poel
Van nyd en Broederhaets onChristelijck gewoel.

553-4 mihi sine bile vocandus An venias, dubium est Het verbum *vocare* is pregnant gebruikt in zijn juridische betekenis 'dagen' (*OLD* q.v. 4c). Of Lodewijk daarop zal verschijnen, is twijfelachtig, wat impliceert dat hij de gerechtelijke procedures moe is.

555 meus es Als *pater familias* neemt Huygens zijn zoon in bescherming. De relatie wordt verderop benadrukt in *meam, mea viscera, Prolem* (565) en *fivle pai* (585).

³⁰⁷ Citaat overgenomen uit De Wit p. 25.

³⁰⁸ Knuttel no. 12215-12219 (voor het jaar 1684) en no. 12374 (1685).

³⁰⁹ *Mijn leven* 2, 116-144 met comm.

³¹⁰ *Gedichten* 8, 176E

555-6 Patrij candoris et aequi [...] amantem De formulering doet denken aan Huygens' Latijnse onderschrift bij zijn portret: *Ordinis et veri et justī constanter amantem* (*Gedichten* 4,5B vs. 1; zie n. 1,181).

557-60 quotiēs - Expertem collectari Na de voorzin *Turbor et incendor* volgt een ACI waarvan de subjectsaccusatief (*te*) *expertem* verwijst naar Lodewijk. *Quotiēs* heeft hier geen voegwoordelijke, maar exclamatorische functie (voor parallellen van deze constructie zie *OLD* s.v. *quotiens* 2).

559-560 sic sentio, ut ipse Si sentis, miser es De context leidt tot interpretatie van het verbum *sentire* als 'ondergaan'. *Sic* correleert met *ut*: Huygens ervaart de situatie op gelijke wijze als zijn zoon. De bijzin die met *si* wordt ingeleid drukt met de indicatief *sentis* geen voorwaarde uit, maar een feit.

560-1 omne quod actum est Ipsi qui vitio vertunt auctoribus actum Met nadrukkelijk gebruik van vormen van *agere* legt de auteur de schuld bij de aanklagers. Alle processen tegen Lodewijk (*omne quod actum est*) zijn aangespannen door juist diegenen (*ipsi auctoribus*) die hun eigen handelen (*actum*) hem als misstappen aanwrijven (*vitio vertunt*).

562-6 Quisquis es - ut quid nos [...] Persequeris, lacerasque [...] Prolem? Quisquis es Huygens geeft zijn verontwaardiging geëmotioneerd de vrije loop in een aaneenschakeling van syntactische fragmenten waarna uiteindelijk wordt hernomen met het begin *Quisquis es*. De consecutieve bijzin *ut - Persequeris* haakt aan bij *fecisse nocentes*. De bijzin krijgt door *quid* de structuur van een vraagzin. De constructie (lett. 'zodat je waarvoor ons zou aanklagen?') is niet in het Nederlands mogelijk. De indicatief *lacerasque* in plaats van conjunctief benadrukt dat de schade die Lodewijk van de beschuldigingen ondervindt, reëel is.

563 nil meritos fecisse nocentes Het object van *fecisse* is *nil meritos* met als predikaat *nocentes*. In de andere apologetische passage in de autobiografie gebruikt de auteur dezelfde formulering: *immeriti patris* (2,144).

564 nullâ cui fraude notatos De formulering is identiek aan die waarmee Huygens zijn vaders werk karakteriseert: *ministerij non ullâ labe notati* (*Mijn leven* 2,230).

565 meam, mea viscera, Prolem De emotie van de mededeling wordt benadrukt in de herhaling van het possessief *mea* en de woordkeuze *viscera*, 'mijn eigen vlees en bloed'.

566-7 vindice tecum Crimine contendam De appositie *vindice* moet genomen worden bij *crimine*: een aanklacht als vergelding. Het verbum *contendere* is hier in juridisch jargon gebruikt voor 'een proces aangaan'.

567 si quam, caue Numinis iram 'Mijne is de wrake en de vergelding', Deuteronomium 32,35; zie ook Hebr. 10,30 en Rom. 12,19, de plaats die de auteur in de marge aanhaalt in de kladversie A. De christelijke opvatting dat oordeel en wraak aan God alleen is voorbehouden, is frequent bij Huygens. Een prachtige parallel levert *Hofwijck* 2445--52:

God, die sich 't oordeel heeft en 't wraeck-recht voor behouden,
Als messen die hy ons, sijn' kind'ren, niet vertrouwden,
Sijn' blinde kinderen, dien geen geweer en past,
Soo langh wy menschen zijn en dolen byden tast.
Dit hebb ick half geleert, en tracht het heel te leeren,
En, was ick buyten 't spoor, ten halven om te keeren;
Herstelt my op de baen van dyn' gerechtigheid,
Die my het oordeel van mijn' Broeder hebt ontseit.

Verderop in de autobiografie zal de opvatting terugkeren in de beschrijving van Huygens' karakter. Zie *Mijn leven* 2,1138-9 met comm.

569-70 crepet inuidiâ quicumque crepare Collibitum est Het vers is een variatie op het beroemde slotvers van Mart. 9,97: *Rumpatur, quisquis rumpitur invidia*, Barste wie barst van afgunst. Het verbum *crepare* staat voor 'een knarsend geluid maken'.

570-1 Spartam tu, quam bene nactus es, orna Sedulus De auteur maakt gebruik van het Griekse spreekwoord *Sparta; n e[lace]*, *ταυταν kovsmei*, 'Sparta is je deel, verfraai het' (Otto s.v. *Sparta*; Erasmus *Ad.* 2,5,1), waarbij 'Sparta' staat voor een toebedeelde taak. De speelse toepassing van Huygens schuilt erin dat 'Sparta' weer enigszins wordt teruggebracht tot een letterlijke geografische aanduiding, zij het dat Lodewijk natuurlijk drost van Gorinchem was.

574 Crimine confusus De opvatting dat de lasteraar vroeg of laat verstrikt raakt in zijn eigen leugens komt ook voor in een Nederlands vers waarin Huygens zich tegen smaad verdedigt (*Gedichten* 6,253C vs. 79-80):

De Logen is een putt daer meestendeel in valt
Hij die hem selver groef [...]

578 Quàm tu indigna tamen tantâ virtute tulisti Tegenover de mededeling in het voorafgaande dat de lasteraar zal willen krijgen wat hij verdiend heeft, staat het onverdiende (*indigna*) wat Lodewijk (*tu*) heeft moeten doorstaan. De auteur onderstreept zijn verontwaardiging over het lot van zijn zoon door de krachtige *t*-alliteratie.

580-88 Post animi - post Gallos - Te tantum - Discerpi, semperque - implicito - dies lucere serenos De kern van de zin is de ACI *Te tantum -discerpi, semperque -dies lucere serenos*. In het tweede lid daarvan is *dies serenos* subjectsaccusatief en *implicito* datiefcomplement bij *lucere*, verwijzend naar Lodewijk. In het voorafgaande lange zinsdeel *Post animi - probaris* schetst de auteur ter invulling van *tantâ virtute* (578) in volgorde van de vorming de kwaliteiten van zijn zoon, die contrasteren met zijn lot, *indigna* en *nimum duris exercite Fatis* (578-9).

583-4 Sic aditos [...] Ut ciuem te cuique suo sermone probaris Beheersing van de vreemde talen is voor Huygens een belangrijke kwaliteit, zie *Mijn leven* 1,396-7. Lodewijk kende zeven talen. Toen Huygens tijdens de Gorinchemse toestanden hulp zocht bij Roeland van Kinschot, lid van de Hoge Raad, benadrukte hij dezelfde kwaliteit in zijn zoon (*Gedichten* 8,154B) vs. 55-8:

Doctrinâ ditem, linguâ septemplace gnarum

Cum totidem populis congrua verba loqui

Paene tot in terris tam non peregrina locutum,

Fecerit ut civem credere quamque suum.

Hij is rijk aan kennis, beheerst zeven talen,

En spreekt met evenveel volkeren in hun eigen tong.

En in bijna evenveel landen spreekt hij zodanig de taal van de mensen

Dat ieder land denkt dat hij zijn ingezetene is.

585 fivle pai' Het gebruik van Grieks op deze plaats is behalve verfraaiend ook functioneel omdat er juist gesproken is over de beheersing van vreemde talen.

585 à se lacerante popello Het denigrerende gebruik van het diminutief *popellus*, in contrast met de volkeren die Lodewijk waardeerden als hun eigen burger, komt ook voor in het gedicht aan Roeland van Kinschot *insano popello* (zie hierboven n. 583-4; *Gedichten* 8,154B, vs. 39).

586-7 semperque novis semperque nouandis [...] raros [...] raros De herhalingen versterken het pathos.

589-90 finemque impone labori Quem quantùm meruere boni metuere scelesti Huygens verrijkt de formulering *finemque impone labori* van Verg. A. 2,619 met de prachtige bijzin *quem - scelesti*. De parallellie daarin, die ondersteund wordt door de gelijke klank van *meruere* en *metuere*, illustreert de gelijke mate (*quantum*) waarin de uitslag van het conflict beide partijen toekomt. De perfecta kunnen verklaard worden door het gedrag in het verleden dat bepalend is geweest voor de uitwerking van de afloop: door hun vroegere gedrag verdienen zij nu of vrezen zij nu.

591-601 Philips

Philips (1633-1657) was de vierde van Huygens' zoons, die binnen een periode van iets meer dan vijf jaar werden geboren. Als laatste doorliep hij het onderwijsprogramma, maar was daarin minder voortvarend dan zijn broers. Uit de beschrijving van zijn jeugdijaren komt hij naar voren als een goedaardige, lange jongen die wat later was in zijn ontwikkeling en aanvankelijk nogal moeite had met leren: hij 'vluchtte voor de schoolkamer soo verre hij konde'.³¹¹ Met de 'wackere verstanden' van de oudste drie had gouverneur Henrik Bruno goed uit de voeten gekund, maar Philips, die 'wat meer drifts ende assidueits van doen hadde' kreeg hij niet aan het leren, zodat Huygens besloot hem op 14-jarige leeftijd aan een andere leermeester, in Poederroijen, toe te vertrouwen. Daar maakten zijn vorderingen in de studie voor Huygens zonneklaar 'door wiens faulte hij tot noch toe onderbleven was', zoals de auteur ook hier in *Mijn leven* een mindere aanleg van zijn vierde zoon met klem ontkent.³¹²

Ook Philips' vormingsjaren werden afgerond met een educatiereis. In 1656 vertrok hij in het gevolg van een Staats gezantschap naar Zweden en Polen.³¹³ Ruim een jaar

³¹¹'Jongelingsjaren' c. 119. Zie ook cc. 122,132,138 en 154.

³¹²'Jongelingsjaren' cc. 178-80.

³¹³Het gezantschap naar de Zweedse koning had instructie om waarborgen voor de vrije handel en scheepvaart op de Oostzee te verkrijgen en tevens een vrede tussen Zweden en Polen te bewerkstelligen. Van een van de meereizende jongelingen is het reisjournaal bewaard gebleven, waarin bij de leden van het gevolg wordt genoemd Philips Huygens de Sulichem, Hage. Dit verslag vertelt niets over Philips' ziekte en dood, omdat de schrijver ervan reeds eerder huiswaarts was

onderweg werd hij plotseling overvallen door een fatale ziekte, 'een bloedighe loop benevens eene continueele koortse die hem in den tijdt van 7 daeghen hebben weghgeruckt'.³¹⁴ Op 14 mei 1657 overleed hij ver van huis, in het Pruisische Marienburg. De *mors immatura* van Philips geeft Huygens in de autobiografie gestalte met een echo van Vergilius' passage over de jong gestorven Marcellus in het zesde boek van de *Aeneis*. Van Vergilius' verzen maakte Huygens' ooit zelf een Nederlandse vertaling.³¹⁵

Ostendent terris hunc tantum fata neque ultra
Esse sinent

Dat hoofd en sal het Lot de wereld maer eens thoonen,
Niet by haer laten woonen.

Om het pathos van de *mors immatura* te verhogen heeft Huygens de leeftijd waarop zijn zoon overleed, vervroegd. Wordt hij beschreven als 'nog geen twintig jaar', in werkelijkheid had hij de leeftijd van 23 bereikt.

Parallele teksten: appendix 51

591-3 Quartus erat non ingenio, non fratribus ullâ Dote minor [...] *Philippus* Reeds in het tweede woord van de passage markeert de auteur met het gebruik van de verleden tijd het droeve lot van zijn vierde zoon. De beschrijving van zijn talenten geeft te denken. In de bepaling *non ingenio, non ullâ dote minor* wordt de ontkenning zo sterk aangezet, dat de auteur zich lijkt te verzetten tegen een andere opvatting. Uit de jeugdbiografie, hierboven in de commentaar ter sprake gebracht, blijkt dat Philips aanvankelijk minder aanleg voor het leren toonde dan zijn drie broers.

594-6 Hunc tantum terris [...] *Ostensum* De auteur ontleent aan Verg. A. 6,869-70, hierboven in de commentaar aangehaald. Het woord dat de intertextualiteit onthult, *Ostensum*, krijgt bijzondere nadruk door de uitgestelde plaatsing, twee verzen verder, in de eerste positie. Dit is overigens de tweede ontlening aan de Marcellus-passage in Huygens' autobiografie. In boek 1 citeerde de auteur uit dezelfde passage de woorden *Heu miserande puer* voor de jong overleden Engelse kroonprins Henry. Zie 1,440-2 met n.

596 bis denum [...] *sub annum* De prepositie *sub* regeert de accusatiegroep *bis denum annum* in de betekenis 'vlak voor' (*OLD* q.v. 23). In werkelijkheid overleed Philips op 23-jarige leeftijd.

597-8 studio, quo torquemur peregrina videndi Paenè viri, captus, me non prohibente De auteur beschrijft de hang van de jongeling (*paene viri*) naar het buitenland als een rusteloos verlangen waaraan de vader zijn toestemming verleent. Het beeld correspondeert met de wijze waarop Huygens schreef over zijn eigen reiskoorts op die leeftijd en zijn vaders instemming met die *ambitio* (*Mijn leven* 1,373-80).

598-9 Boreum [...] *ad Axem* Ook Ovidius gebruik *Boreus axis* voor het hoge noorden: *vita [...]* *peragenda sub axe Boreo* (*Tr.* 4,8,41).

600-1 Mariaeburgi mortalia morbo, Me [...] *reliquit* De viervoudige *m*-alliteratie onderstreept het verdriet om het heengaan van Philips. Zowel *mortalia* als *me* zijn object bij *reliquit*. Op gelijke wijze beschreef de auteur het verlies van zijn echtgenote: *melior mei mutilum me parte reliquit* (2,396 met n. aldaar).

602-629 Susanna, en de kleinkinderen

'Men hadde een' Schurman van haer konnen maken, haddemense willen op dat fatsoen onder handen nemen, maer en was noyt mijne genegentheit om yet anders

---

gekeerd (C.E. Warnsinck-Delprat (ed.) *Reijse gedaen bij Adriaen Schagen aen de croonen van Sweden ende Polen inden jaere 1656*, 's-Gravenhage 1968, m.n. p. 125).

³¹⁴Brief van Christiaan Huygens aan David van Baerle (*Oeuvres* dl. 2, p. 33), hier geciteerd uit Andriessse 1993, pp. 137-8.

³¹⁵Verg. A. 6,869-70; Huygens' vertaling in *Gedichten* 3,4A vs.13-14

daervan als een geschickt ende niet ignorant meisen op te voeden'.³¹⁶ Dat is de droge constatering waarmee Huygens de beschrijving afsluit van de jeugdijaren van zijn dochter Susanna (1637-1725). Conform de toen heersende ideeën werd het meisje niet opgeleid voor een ambt, noch tot *femme de sagesse* zoals de uitzonderlijke Anna Maria van Schurman, maar tot een goede echtgenote. Zij beheerste het Frans, speelde clavecimbel en leerde tevens naaien, borduren en spinnen. De jongste van de vijf kinderen trad als eerste in het huwelijk. Ze trouwde in 1660 'op stand' met haar rijke neef Philips Doublet, zoon van Huygens' zuster Geertruid en Doublet sr., heer van St.-Annaland en thesaurier-generaal van de Unie.³¹⁷

De lofprijzing in *Mijn leven* sluit aan bij de traditionele visie die Huygens al in haar jeugdijaren onder woorden bracht. Niet worden zoals bij de broers de intelligentie of artistieke aanleg belicht, maar de wijze waarop zij haar rol als echtgenote en moeder vervult.³¹⁸ Met een elegante *praeteritio* laat de auteur het dan ook aan de echtgenoot en de kinderen om Susanna te roemen. Dat hij hen daarvoor vanuit het gedicht aanspreekt, verlevendigt natuurlijk de verteltrant maar is toch meer dan een denkbeeldigheid: de schoonzoon behoort samen met de drie nog in leven zijnde zoons van de auteur tot de aangesproken lezers van de autobiografie.³¹⁹

Met de vermelding van de kinderen van Susanna gaat Huygens over tot de beschrijving van zijn nageslacht in de tweede generatie.³²⁰ Uit het huwelijk van Susanna en Philips Doublet zijn naar waarschijnlijkheid zes kinderen geboren. Tot twee maal toe overkwam het de ouders dat een dochtertje werd geboren in hetzelfde jaar als een ander kwam te overlijden. Bij de tweede keer – de moeder beviel op 1 november 1672 en 10 dagen later verdrong haar oudste – dichtte Huygens de bittere wetmatigheid 'God haelt uw' kinderen soo dicht als hijs' u sendt'.³²¹ Dezelfde christelijke opvatting blijkt hier in *Mijn leven*, als de auteur hun overlijden beschrijft als Gods terugname van Zijn hemelse leengoed.³²²

Van Constantijn jr. was de eerste nakomeling een kind bij Isabella Dedel, de dochter van Huygens' oude leermeester. De auteur zelf had zijn zoon evenwel verboden om te trouwen met een zwangere bruid en de bastaarddochter, Justina, werd buiten de officiële genealogie gehouden.³²³ Een jaar later, in 1668, volgde het huwelijk met Susanna Rijckaert. Hoewel haar afkomst misschien niet helemaal voldeed aan de wens van de familie, beschouwde Huygens de ouders toch als 'honnestes gens' en gaf hij dit keer wel zijn goedkeuring.³²⁴ De echtelieden kregen één kind, een zoontje, geboren in 1674, dat werd vernoemd naar zijn vader en grootvader. Deze derde Constantijn, 'Tientje' of *Constantinulus* was de oudste mannelijke kleinzoon die de naam Huygens droeg. Tot 1680 woonde hij met zijn ouders in het pand aan het Plein, tot groot genoegen van grootvader, die graag

³¹⁶Jongelingsjaren' c. 191.

³¹⁷Rietbergen pp. 181-9.

³¹⁸Ook in de lof op zijn moeder en zijn echtgenote prijst de auteur het moederschap (*Mijn leven* 2,430-448 resp. 402).

³¹⁹Zie *Mijn leven* 2,1282-4 met comm.

³²⁰Genealogieën van het geslacht Huygens bevinden zich in de universiteitsbibliotheek Leiden, sign. Hug. F. 46, m.n. no. 9. Verder zij verwezen naar Ungers appendices in de editie van het *Dagboek*, naar de studie van Jorissen, pp. 329 e.v., en naar Leerintveld 1988, pp. 101-3.

³²¹*Gedichten* 8,86A; zie ook 8,85C en D.

³²²Op gelijke wijze heeft hij het heengaan van zijn vader beschreven in *Mijn leven* 2,241-2, zie comm. aldaar.

³²³Keesing 1983, pp. 71-3, en Leerintveld 1994, pp. 35-7.

³²⁴Groenveld 'C'est le pere' 1988, p. 83. Over Susanna Rijckaert zie Zwaans inleiding op *Cluijs-werck* pp. xii-xiv en Keesing 1983, pp. 71-4.

luisterde naar het 'rijpsinnighe geklapp, uijt een der schoonste Monden Die oyt mijn' Ooghen (lett, Groot-vaders ooghen) vonden'.³²⁵ Hem valt dan ook de eer te beurt om in *Mijn leven* als enige van de kleinkinderen met name genoemd en uitvoerig geprezen te worden.³²⁶

De derde zoon, Lodewijk, trad in het huwelijk met een ware regentendochter. Zelf in 1672 toegetreden tot het stedelijk patriciaat, als drost van Gorinchem, trouwde hij twee jaar nadien met de Delftse patriciërdochter Jacoba Teding van Berkhout.³²⁷ Hun kinderen prijst Huygens in *Mijn leven* als het 'Gorinchemse trio'. De oudste van de zoontjes was 'Beminde Constantijntje', de vierde naamgenoot, die zich later over Huygens' nalatenschap heeft ontfermd en ook uit verschillende losse aantekeningen het *Dagboek* van Huygens heeft gecompileerd tot één manuscript.³²⁸ Dat hun kleine moeder, zoals Huygens dicht, tijdens de compositie van de autobiografie in verwachting was van haar vierde kind, komt ook naar voren in de correspondentie tussen de vader Lodewijk en diens broer Christiaan. Een brief van 14 oktober 1678 bevestigt dat Jacoba hoogzwanger is en dat zij *pour la quatrième fois* vader en moeder zullen worden. Mocht het een jongetje worden, dan zou hij vernoemd worden naar oom Christiaan.³²⁹ Geen enkele bron maakt vervolgens nog melding van de geboorte. Pas op 22 april 1680 - grofweg 15 maanden later – werd een kind geboren dat de naam Christiaan kreeg. Huygens vermeldt in het dagboek bij diens geboorte: 'Lodewijks vierde zoon wordt geboren'.³³⁰ Er kan slechts gegist worden naar de loop der gebeurtenissen. Eén mogelijkheid is dat het kind een meisje was dat waarvan verder geen gegevens meer bekend zijn. Of moet uit het zwijgen van de bronnen worden opgemaakt dat de zwangerschap niet tot een voorspoedig einde is gekomen?

De schare van kleinkinderen die de auteur omringde ten tijde van de compositie van *Mijn leven*, telde in totaal vijf jongens (één van Constantijn jr., drie van Lodewijk en één van Susanna) en twee meisjes (van Susanna), in leeftijd variërend van 13 jaar tot 1 jaar. Daar voegden zich naderhand nog drie Gorinchemse kleinzoons bij en in 1684 beleefde Huygens de derde generatie nakomelingen. Zijn 'eerste en liefste kinds kinds kintje' ontving een versje van 'Over-Grootevaer, Niet verr van uw beghintje, Oud acht en tachtich jaer'.³³¹

De auteur sluit het overzicht van zijn nakomelingschap af met de aansporing om de naam en reputatie van de familie in stand te houden en te vergroten en zich, net zoals hij zichzelf, en zijn vader, in de autobiografie portretteert, in dienst te stellen van het vaderland. Zijn naam is tot in de derde generaties na hem voortgedragen, als laatste door Susanna Louise Huygens. Zij stamde langs twee lijnen van de auteur af. Haar vader was Constantijn IV, de oudste zoon van Huygens' derde kind Lodewijk. Haar moeder was Philippina Doublet, dochter van Huygens vijfde kind Susanna. Weduwe van Willem baron Van Wassenaar overleed ze kinderloos in 1785.

³²⁵ *Cluijs-werck* vss. 25-6

³²⁶ De grote Huygenskenner J.A.Worp vermeldt in een voetnoot in de uitgave van de correspondentie dat dit enige kind later *een lichtmis* is geworden (*Br.* 6, no. 6931 n., Anna Genoveva de Huybert aan Huygens, 6 mrt. 1674), maar in zijn correspondentie schrijft Huygens, geparafraseerd door Worp, dat 'het jongetje van zijn oudste zoon geldt als het mooiste jongetje van Den Haag' (*Br.* 6 no. 7050; Huygens aan H de Beringhen, 8 apr. 1677).

³²⁷ Groenveld 'C'est le pere' 1988, p. 83.

³²⁸ *Gedichten* 8,305D en Jorissen pp. 348-50.

³²⁹ Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 8, p. 111 (no 2141; Christiaan aan Lodewijk Huygens, 14 okt. 1678).

³³⁰ *Dagboek* 22 april 1680: *Nascitur Ludovico meo quartus filius.*

³³¹ *Gedichten* 8,340E. Het kind heette Susanna, en was de dochter van de naar grootvader vernoemde Constantia Theodora, oudste dochter van Susanna en Philips Doublet.

602-3 tot Fratrum, tot Fratribus unica verè Digna Soror De genitief *Fratrum* is bepaling bij *Soror*, de ablatief *Fatribus* complement bij *Digna*. De herhaling *tot Fratrum, tot Fratribus* onderstreept de veelheid van zoons tegenover de ene, enkele (*unica*) dochter Susanna. Een stukje terug in de autobiografie schreef Huygens over zijn dochter: *Fatribus una Soror quatuor* (2,391).

604 Virgo atque Marita De verdiensten van Susanna worden niet afgemeten aan haar *ingenium*, maar aan haar rol als ongehuwd en gehuwd meisje. Dat laatste wordt verderop uitgewerkt in *conjugio* en *matre* (vs. 611). Ook de schoondochters worden om die reden geprezen: *Rijckartia Conjux* (621) en *Berkhoutia mater* (625).

605-12 Dicere si aggrediar [...] si postera partem Saecula rettulerint [...] si nemo loquatur Te [...] nec velle quidem, nec posse silere [...] Si sileas tamen, en [...] Pignora In de *praeteritio* noemt de auteur vier getuigen van Susanna's kwaliteiten. De laatste twee, echtgenoot en kinderen, staan het dichtst bij haar. De kinderen zijn weliswaar niet mondig om haar lof te verkondigen (zoals dat van de andere drie wordt benadrukt met *dicere, referre, loqui, nec silere*) maar geven wel het levende bewijs.

609 Doubleti, generose Gener De keuze voor het adjectief *generosus* levert een woordspel met *gener*, maar onderstreept tegelijk de hoge afkomst van Philips Doublet, zoon en erfopvolger van de heer van St. Anneland.

612-3 vivos pretiosula testes Pignora De woordkeuze *pignus*, pand, appelleert aan het gangbare beeld van een kind als huwelijkspand. De auteur vormt daarbij het in klassiek Latijn ongekennde diminutief *pretiosula*, dat tevens affectie uitdrukt. Het adjectief *vivos* is pregnant gebruikt en vormt de opmaat tot de mededeling in de volgende verzen dat er twee kinderen zijn overleden.

613 duo Van de kinderen uit het huwelijk van Susanna en Philips Doublet stemmen de genealogieën niet overeen. Unger reconstrueert in de stamboom zes kinderen (Huygens *Dagboek*, appendix H), Jorissen zeven (p. 332). Volgens de eerste zouden er drie jong zijn overleden, volgens de tweede vier. Huygens zelf beweert hier in *Mijn leven* dat er twee jong zijn gestorven. Zijn correspondentie in 1665 maakt melding van het verlies van het oudste kind en de geboorte van het derde (*Br.* 6 no. 6486; Huygens aan S. Chieze, 17 dec. 1665):

Nostre gendre [Philips Doublet] vous aura sans doute adverti du trespas de sa petite miserable aînée [Constantia Doublet]. [...] Le troisieme enfant a réparé ceste bresche [Constantia Theodora, geb. 17 sept. 1665].

In de correspondentie van 1672 wordt melding gemaakt van een soortgelijke gebeurtenis (*Br.* 6 no 6873; Huygens aan Lady Swann, 20 dec. 1672):

My daughter [Susanna] was lately brought a bed of a most pretty girle [Philippina, geb. 1 nov. 1672], but in the same time it hath pleased God to deprive her of our lovely *Susjen*, her eldest daughter [11 nov. 1672; de oudste dochter sinds het overlijden van Constantia], to our universal and most sensible grief, as your Ladyship may consider, the child in this age of nine years.

Het negenjarige meisje is verdrongen, zoals Huygens dichtte in het *Grafschrift van mijn lieve kinds kindje Susanne Constance Doublet* (*Gedichten* 8,85C en D). Mogelijk was zij niet het tweede, maar derde kind dat vroegtijdig is overleden. Want het gezin telde vanaf 1667 ook een zoontje, de *primogenitus masculus* (*Dagboek* 17 nov. 1667), over wie verder echter niets bekend is, behalve dat er drie jaar later in het *Dagboek* staat (22 mrt. 1671): *Obit Philippulus Doublet, lectissimus infans*. In ieder geval werd er op 31 maart 1674 een *mas secundus* in het gezin geboren die opnieuw de naam Philips kreeg. Een laatste argument voor de mogelijkheid dat er niet twee, maar drie kinderen jong waren overleden, levert Huygens' troostdicht aan de moeder bij het overlijden van haar negenjarige Susanne. Daarin beschrijft hij de hierboven in de commentaar al gesignaleerde wetmatigheid dat God zijn dochter een kind geeft en er dan ook één ontnemt, en dat dit al de derde keer is (*Gedichten* 8,86A):

AENDE MOEDER

God haelt uw' kinderen soo dicht als hijs' u sendt:

Dit 's nu de derde reis; werdt ghy 't noch niet gewent?

Verdere gegevens zijn nodig om uitsluitel te geven over de gebeurtenissen in het gezin van Susanna en Philips Doublet.

613-4 nisi se duo tantum Digna retraxissent Superi Het verbum *retrahere* vertolkt de opvatting dat God het leven op aarde schenkt als hemels leengoed (zie ook 2,241-2 met comm.). *Se* is complement bij *digna* en verwijst naar het subject van de constructie *Superi*. Het adverbiaal gebruikte *tantum* lijkt in de context te moeten worden geïnterpreteerd als bepaling bij *digna se*: alleen de hemel(-ingen) waardig (en niet het aardse).

619 Facta Nurus me fecit Avum Het vers is een echo van de passage in Ovidius' autobiografische gedicht *Tr.* 4,10 waar de antieke dichter schrijft dat zijn dochter hem tweemaal grootvader maakte (vss. 75-6):

*Filia me mea bis prima fecunda iuventa,
Sed non ex uno coniuge, fecit avum.*

Tweemaal heeft mijn dochter, in haar vroege jeugd zwanger

Maar niet van één echtgenoot, mij grootvader gemaakt.

Met Ovidius' *filia mea* contrasteert Huygens' *Facta nurus*, dat een woordspel maakt met *me fecit Avum*.

618-20 *quot Nepotum [...] tot Sidera versor Inter et illustri recreor, sine nube, Senectâ* Huygens beschrijft zijn ouderdom als een levensavond, die zijn kleinkinderen als heldere sterren verlichten. (In overeenkomstige woorden beschrijft hij een letterlijke heldere hemel in *Mijn leven* 2,856: *Caelo illustri et sine nube*). De pregnante correlatie *quot - tot* geeft aan dat er van al deze kleinkinderen (in tegenstelling tot die in de voorgaande verzen, waarvan sommigen waren overleden) geen enkele is komen te overlijden en dat ze voltallig Huygens omringen. De woordkeuze *recreor* is pregnant, omdat Huygens niet alleen 'verkwikt' wordt door zijn kleinkinderen, maar in zekere zin ook 'herschapt', wat de auteur aangeeft door in het volgende vers de naam *Constantinus* te vermelden.

620 *O Puerum Constantino* De bepaling *Puerum* wordt gebruikt ter markering van drie generaties Constantijnen: de auteur, zijn zoon *Constantino* en diens zoon.

625 *Marium [...] Triadem, Marium [...] quadrigam* De herhaling van *Marium* onderstreept het opmerkelijke gegeven dat er louter zoontjes in het gezin waren geboren, en doet *Triadem* contrasteren met *quadrigam*. Het kind op komst, dat Huygens hier noemt, is niet meer terug te vinden in de bronnen. Pas in 1680 werd er een vierde zoon geboren, later zelfs nog een vijfde.

628 *Macte, meus sanguis, Macte*, van oorsprong een vocatief van *mactus*, wordt in het klassiek Latijn gebruikt als een versteende, onverbuigbare vorm die soms met een complement wordt geconstrueerd, en soms absoluut (*OLD* s.v. *macte*). In Huygens' poëzie komen beide gebruiken voor. De apostrophe *macte, meus sanguis* gebruikt hij in een vers aan zijn zoon Christiaan (*Gedichten* 7,32C vs. 3).

629 *Patriamque bonis bene Ciuibus auge* Als een verdienstelijk burger voor het vaderland prijst Huygens zijn vader (*Mijn leven* 1,38-9 en 2,228-9) en zijn broer (2,234). Ook zijn eigen streven was geweest een *dignus Patriâ ciuis* te worden (1,293).

630- 69 Hofwijck

In Voorburg, vlakbij de Utrechtse Baan en in de schaduw van het NS-station, ligt de plaats waar Huygens tussen 1639 en het najaar van 1641 de buitenplaats Hofwijck bouwde, zijn 'huysken van vertreck in tyde van sieckte als anderssins'.³³² Het stuk grond aan de Vliet had destijds een rustieke ligging met uitzichten tot aan Nootdorp en Delft. Rondom het bescheiden buitenhuis, groot genoeg voor de heer en wat personeel, strekte zich een aanzienlijke tuin uit. Het ene deel bestond uit fruitbomen, het andere deel was een bos met lanen en paden en een berg, en als geheel kende het een afgepast symmetrisch patroon, gebaseerd op de verhoudingen van het menselijk lichaam. In de naam Hofwijck of *Vitaulium* klinkt Huygens' verlangen door om er te kunnen ontsnappen aan de Haagse, hoofse beslommingen en in stilte op adem te komen bij het ruisen van de bomen.³³³ De bouwer heeft de wens gekoesterd dat ook zijn nakomelingen op Hofwijck ontspanning zouden vinden. In zijn testament legde Huygens vast dat het buitenhuis van zoon op zoon intact moest blijven, opdat het 'niet en kome vervreemt te werden'.³³⁴ De directe lijn van mannelijke erfgenamen stopte al in de achttiende eeuw; de laatste erfgenaam, Susanna Louisa Huygens deed Hofwijck in 1750 van de hand.³³⁵ In de negentiende eeuw ontkwam het pand op het nippertje aan sloop door onderdak te bieden aan een kaarsenfabriek. Thans is van het bos niets

³³²Schinkel A.D. (ed.) 1842, p. 77. Bijzonderheden over de aankoop en bouw van Hofwijck in Van Leer p. 6-67.

³³³Grappig detail is dat Huygens bij de feestelijke opening van het buitenhuis een Latijns gedicht componeerde waarin hij de naam onthulde (*Gedichten* 3,174 A). Wie de naam niet kon onthouden of nazeggen moest als boete zes pinten leegdrinken en op één been de gehele declinatie van *Vitaulium* opzeggen.

³³⁴Naar de eigenhandige kopie van Huygens' testament, gedateerd op 2 oktober 1682, thans in de Leidse universiteitsbibliotheek (UBL Hug. F 46). Zie ook Schinkel 1851, dl. 1, pp. 40 e.v.

³³⁵Leerintveld 1988, p. 103.

meer over, het uitzicht is onherkenbaar gemutileerd, maar het gerestaureerde huis staat, ingericht als Huygensmuseum, nog altijd 'Slots-gewijs' in de vijver te pronken.³³⁶

Gelijk een' steenen flesch in 't koel-vat werdt gesoncken.

De vlucht naar buiten die begon aan het eind van de zestiende eeuw, is een veelbeschreven verschijnsel.³³⁷ Zoals vermogende Amsterdammers buitenhuizen gingen bouwen langs de Amstel en de Vecht, verschenen langs de Vliet de eerste buitenplaatsen van rijke inwoners van Den Haag, Delft of Rotterdam. De Voorburgse oever werd halverwege de zeventiende eeuw gekoloniseerd door een stoet van welgestelde Hagenaars, en wie aan het eind van diezelfde eeuw over de Vliet van Leidschendam naar Rijswijk voer, zag er talrijke buitenhuizen liggen met ronkende namen als Leeuwesteijn, Welgelegen, Fonteynenburgh, en natuurlijk Hofwijck.³³⁸ De Vliet bij Voorburg kreeg met die nieuwe bebouwing steeds meer weg van een Haagse straat.³³⁹

Wel hey, wat 's hier weer nieuws, sal 't noyt geen einde wesen,
Alweer een new Casteel in eenen nacht geresen!
'K schick endelick de Vliet sal worden tot een' straet;
Den Haegh sal metter tijd niet weten waer hy staet,
Te Voorburg of aen duyn.

Aan die tendens om buitenhuizen te bouwen hebben verschillende motieven ten grondslag gelegen. In de eerste plaats was er onder regenten, kooplieden en andere mensen op vooraanstaande maatschappelijke posities een steeds groeiende behoefte aan een rustige plek buiten de stad ter ontspanning. Daarnaast fungeerde de buitenplaats als een statussymbool in het kader van de toenemende aristocratisering van de bovenlaag van de bevolking. De plaats die Huygens in deze tendens inneemt, is vrij uniek. Van de ambtenaren rondom Oranje was hij een van de eersten die de vlucht naar buiten ondernam en zich de levensstijl van rijke kooplieden en regenten aanmat. Tegelijkertijd, echter, was hij gebonden aan de grenzen van zijn maatschappelijke positie en het daarbij behorende sociale decorum. Bovendien gold er voor Huygens nog een andere 'remmende' factor: het morele aspect van een tweede huis.³⁴⁰ Was één huis niet genoeg en een tweede huis geen verkwisting? Bij de bouw van zijn huis aan het Plein, eerder in de autobiografie al ter sprake gekomen,³⁴¹ had hij zelfs nog stelling genomen tegen lieden die er meer dan één huis op na hielden.³⁴² Hij moest met Hofwijck dus manoeuvreren tussen een mode die gericht was op het etaleren van rijkdom en de ruimte die het sociaal decorum en de ethiek hem toestonden. Dat resulteerde in het relatief voorzichtige specimen dat Huygens aan de Vliet deed verschijnen: niet zo weelderig en protserig als de meeste buitenplaatsen, maar met mate en bescheiden uitgevoerd. De hele kwestie vormt in het gedicht

---

³³⁶Hofwijck vss. 2405-6.

³³⁷Literatuurverwijzingen over dit onderwerp zijn volop te vinden in De Vries 1998, pp. 19-27 met voetnoten, en Glaudemans.

³³⁸Van Leer p. 49. Voor een gedetailleerd overzicht van Voorburgse buitenhuizen zie De Vink 1903, pp. 261-451.

³³⁹Hofwijck vss. 2365-9.

³⁴⁰Hierover uitvoerig De Vries 1987, p. 61-64

³⁴¹*Mijn leven* 2,401-412 met comm.

³⁴²Blom, Bruin, Ottenheym 1999, pp. 13-4

Hofwijck een belangrijk motief: fictieve voorbijgangers die de auteur aan het woord laat, vertegenwoordigen zowel de voor- als tegenstanders van zijn buitenhuis.³⁴³

Dat bezingen van de eigen buitenplaats in hofdichten was evenzeer een mode van de sociaal-culturele elite. Wie zich beperkte tot het bouwen van een buitenplaats en verzuimde deze te bezingen, was volgens Huygens niet meer dan een simpele boer,³⁴⁴

Die meende te volstaen met planten en met graven,
De slechte boeren-konst, en moght de moeite niet
Sijn eighen maeckseltjen te cieren met een lied.

Huygens' 2824 verzen tellende *Hofwijck* kwam gereed in 1651 en verscheen voor het eerst, voorzien van illustraties, twee jaar later onder de titel *Vitaulium, Hofwijck, Hofstede vanden Heere van Zuylichem onder Voorburgh*. Het gedicht kende een grote navolging en was voor velen het standaardvoorbeeld in het genre van het hofdicht. Jacob Westerbaen bezong op vergelijkbare wijze zijn Ockenburgh (1654) en Jacob Cats deed hetzelfde met Sorghvliet (1656).³⁴⁵ Hier in *Mijn leven* verwijst de auteur expliciet naar zijn meesterwerk, niet alleen naar de titel maar ook naar het beroemde openings- en slotvers, 'De groote webb is af'.

De topiek waarmee de buitenplaats bezongen wordt, leunt sterk op de antieke voorbeelden van Vergilius' *Georgica* (met name de lof op het landleven) en Horatius' *Epode* 2. Beiden bezingen de vreugde van het buitenleven tegenover de drukte van de stad. 'Gelukkig is de man die ver van zijn beslommeringen zich wijdt aan het land (...) en wijkt van het forum', dicht Horatius, en dat laatste, in het Latijn *forumque vitat*, heeft Huygens wellicht geïnspireerd bij de keuze van de naam *Vit-aulium* of *Hofwijck*. In het gelijknamige gedicht omschrijft hij de functie van zijn buitenhuis kernachtig:³⁴⁶

Een Haventjen vertrecks uyt Hoofs gewoel en winden
Voor heul en ademtucht van ziel en lyf te vinden

Die rust en ontspanning van het buitenleven moeten overigens niet geïdentificeerd worden met het pastorale leven, zoals dat bijvoorbeeld wordt bezongen in Vergilius' *Eclogae*. Want de buitenplaats is niet de plek om languit in de schaduw van een lommerrijke beuk te liggen mijmeren. Veeleer leggen de beschrijvingen het accent op het edele handwerk, het ontginnen, onderhouden, snoeien en oogsten van de tuin, die de eigenaar het voorrecht biedt zich te laven aan de opbrengsten van zijn arbeid, aan de warmte van eigenhandig gekapt hout - want wie zijn eigen hout hakt wordt er twee keer warm van - en aan de genoegens van een ongekochte (vis-)maaltijd. Het idyllische van de natuur gaat dan ook hand in hand met baat, een opvatting die in onze tijd misschien nauwelijks nog opgang doet, maar in de zeventiende eeuw volop werd gehuldigd. Hiermee verweven is de christelijke overtuiging dat God de schepping in dienst van de mens heeft gesteld. Die moet er goed gebruik van maken; hij heeft de plicht te consumeren en te genieten wat daartoe geschapen is. 'Nutteloze' natuur heeft geen plaats in dit bestel. Frequentie motieven in het hofdicht zijn dan ook

---

³⁴³De Vries 1987; *eadem* 1998, pp. 162-5

³⁴⁴*Hofwijck* vss. 18-20.

³⁴⁵Van Veen biedt een chronologisch en analytisch overzicht van het genre; *Hofwijck* wordt besproken op pp. 28-30.

³⁴⁶*Hofwijck* vss. 2329-30 en andere plaatsen, bijv. vss. 1499 e.v.

de ontginning van woeste, onvruchtbare grond tot vruchtbare tuin en het catalogiseren van planten en bomen met bespreking van hun nut.³⁴⁷

In het gedicht *Hofwijck* besteedt Huygens zo'n 100 verzen aan de ontginning van zijn buitenplaats (vss. 33 e.v.). We lezen er dat de grond aan de zijde van de Vliet vruchtbaar was en dat de andere kant bestond uit *kroft*, onvruchtbare grond: 'Daer lagh een brockje vets, daer lagh een blockje magers'. De kleigrond werd de gaard met fruitbomen, de zandgrond werd het bos. Op de tekeningen van Hofwijck bij de uitgave van 1653 is die tweedeling duidelijk waar te nemen. Opvallend is dat de auteur hier in *Mijn leven* niet spreekt over de vruchtbare klei, maar alleen vermeldt dat hij van dorre velden een bos maakte. Dat accent versterkt de idee van het productief maken van nutteloze aarde.

De catalogus van de flora in *Hofwijck* is zeer omvangrijk. De lezer wordt door de gehele tuin geleid en krijgt bij alle boomsoorten uitleg over het nut ervan. In *Mijn leven* worden de fruitbomen niet genoemd en beperkt Huygens zich tot een beschrijving van het 'bos', het achterste deel van de tuin met de eiken, naaldbomen, elzen en berken en de vier dreven met steeneiken. De elzen vormden de omzoming van het bos. Zij hadden de functie om de andere bomen te beschutten en bovendien leverden ze (in tegenstelling tot de eiken) met hun nieuwe uitlopers elk jaar volop brandhout:³⁴⁸

D'ondanckbaer Eicken stamm en laet sich maer eens houwen:
U [de elzen] kan ick hondert mael behouwen en behouwen.
Behouwen? dat 's niet all. ghy levert goed voor quaed,
Ghy voedt die u verdoet, ghy segent die u slaet,
En, die de vreughd will sien van dickwils nieuwe telgen,
En neem niet als de moeijt van wreed zijn en verdelgen;
T'onthoofden geeft de winst: waer is dat noch gehoort?
Meer kinders dienen mij, hoe ick meer ouders moord.

In het hart van het bos, rondom de berg, lagen de vier percelen van de andere hier genoemde boomsoorten. De helft ervan was beplant met mastbos, dennenbomen. Het derde perceel bestond uit eiken en het vierde uit berken. Alle soorten worden geprezen om de beschutting tegen de zon, maar de berken waren extra functioneel omdat ze het duister van hun eigen schaduw tegelijk verlichtten met hun blanke stammen en de flikkerende druppeltjes. In *Hofwijck* vergelijkt Huygens ze dan ook met kaarsen:³⁴⁹

De Bercken staen om mij als Toortsen, die in Kercken
Niet half soo dienstigh staen en druippen op de Sercken,
Blanck-stammigh is de Boom, gelijk 't was vande Bijen
Sijn maker werdt onthaelt; noch is 't veel dat ick 't sie,
Soo duyster is 't in 't groen, soo groen is 't in den duyster,

Aan het slot van de beschrijving van de flora noemt Huygens in *Mijn leven* de vier eikendreven die het bos in de lengte perspectief gaven als zuilengalerijen. Zij vormen de 'architectuur' en temmen de wildernis van het bos (*Hofwijck* vss. 145-204). Want dat was Huygens' idee achter het bos: een mengstijl van wild en tam, 'een tamme

³⁴⁷Van Veen p. 32-4, 116-117 en 216

³⁴⁸*Hofwijck* vss. 1141-8

³⁴⁹*Hofwijck* vss. 341-52

wilderniss van woeste Schicklijkheden'. De ordening en symmetrische aanleg droegen naar de klassicistische maatstaven die Huygens had toegepast bij de aanleg, bij tot de schoonheid van het bos:

Den tammen lust voldoen vier wonderlicke dreven
Van Eicken saegbaer hout, van Boomen die daer streven
Om dichte byder aerd, om hooghten inde lucht ,
Om breedten onder weegh en groen en koel gerucht.
[...]
Soo zijn 't vier dreven dan, en altoos weer vier dreven,
Die 't Bosch verr en naer by sijn prachtighst aensien geven.

Vanwege het accent op het buitenleven krijgt de woning zelf in het hofdicht doorgaans minder aandacht.³⁵⁰ Huygens' beschrijving vormt hierin een uitzondering, want zowel *Hofwijck* als de onderhavige passage in *Mijn leven* gaan relatief uitvoerig in op het buitenhuis. In de eerste plaats wordt de bescheiden omvang ervan benadrukt. Dat is een anticipatie op de hierboven genoemde mogelijke verwijten van verkwisting en onnodig vertoon van rijkdom. Hoe bewust Huygens zich van dergelijke kritiek is, blijkt wel uit de passage in *Hofwijck* waar de Delftse veerman voorbijvaart en iemand aan boord een tirade houdt tegen de buitenhuizen langs de Vliet, en tegen Hofwijck in het bijzonder. De verontwaardiging is het grootst wanneer eigenaren hun tweede huis verdedigen als bescheiden optrekjes (vss. 2421-2):

en segtmend'r wat teghen,
'T heet maer een Weuninckje, een huysjen uyt den reghen.

Inderdaad is het precies die verdediging die Huygens hier in *Mijn leven* gebruikt. Zijn woning is maar een *palatiolum*, een paleis-je. In *Hofwijck* gebruikt hij verkleinwoorden als 'slotje' en 'huijsje', of karakteriseringe(n) als 'hut' of 'Duijven-kot'. Een epigram op het huis maakt zelfs de vergelijking met een sekreet:

Dit 's Hofwijck, een Casteel soo groot schier als een Cluijs,
Pas voor een' kleine Katt, of pass voor een groot Muijsje.
Als ick hier binnen tré, soo seghtm', Ick gae op't huijs:
Maer ick segg (met verlof) ick gae eens op het huijsje.

Van het huis wordt echter niet alleen gezegd dat het met mate is uitgevoerd, maar ook afgemeten. Dat wil in de eerste plaats zeggen dat het op maat gemaakt is voor de bewoner, zoals een slak of schildpad precies passen in hun huis of schild. De twee dieren hebben voor Huygens emblematische waarde: zij zijn het toonbeeld voor alles wat goed past, en duiken in zijn poëzie dan ook herhaaldelijk op in desbetreffende contexten. Een kleermaker, bijvoorbeeld, krijgt in één van Huygens' epigrammen het advies om op zijn uithangbord een *sleck* en een *schildpad* af te beelden. De betekenis ervan is:³⁵¹

Dat ghij gemackelijcke en niet te wijde kleeren,
En niet te nauw' en snijdt, als sleek en schildpads zijn.

---

³⁵⁰Van Veen p. 117.

³⁵¹*Gedichten* 7,197E; aangehaald zijn vss. 7-8. Zie over dit epigram Ter Meer 1991, pp. 90-91 en 182-3. Check Schöne-Henkel 000.

Op het gebied van de architectuur functioneren de twee dieren als illustratie van een belangrijk Vitruviaans grondbeginsel. De antieke architect stelt dat goede architectuur moet voldoen aan de drieslag van schoonheid, sterkte en nut (*venustas, fortitudo, utilitas*). Dat laatste vertaalt Huygens in 'gemak', dat wil zeggen dat het huis de bewoner past:³⁵²

't Wel passen vanden Heer in klein of groot Gebouw,
Is dat ick, voor 'tGemack, den besten regel houw.

Een schitterende illustratie hierbij geven de drie beelden die Huygens in de gevel van zijn huis aan het Plein had laten plaatsen.³⁵³ De beelden representeerden de hierboven genoemde Vitruviaanse drieslag, waarbij het Gemack twee attributen in haar hand hield: een schildpad en een slak. Voor de interpretatie kan Huygens zelf aan het woord gelaten worden:³⁵⁴

Hoe schilder ick 'tGemack? men sal het licht begrijpen,
Lettm' op het derde Beeld sijn' Schild-padd en syn' Slack,
En hoe dit soete volck haer' Huijsen noch en knijpen,
Noch over-wijd en zijn. Daer in staet al 't Gemack.

Naast 'gemak' noemt de auteur in de uitweiding over het huis van Hofwijck ook de 'Sterckte': het moet zijn heer beschermen en stand houden tegen zon en regen. Het beeld van de 'Sterckte' in de gevel van het pand aan het Plein houdt in haar hand een schild dat de auteur zelf uitlegt als symbool voor het verduren van 'Hagel-slagh en Wind'. Ten derde brengt Huygens ook het concept 'Schoonheid' in de passage naar voren. Het huis is immers *modica* (vs. 646), 'afgemeten' of 'passend', maar ook 'uitgemeten'. In dat laatste ligt de classicistische opvatting over architectonische schoonheid besloten, geen subjectief begrip, maar objectief uit te drukken in de *ratio* van juiste afmetingen en onderlinge verhoudingen. Het menselijk lichaam, de volmaakte schepping, staat ervoor model. Het derde van de hierboven genoemde beelden, *Venustas*, hield dan ook in de ene hand een passer en in de andere het beeldje van een mens. De classicistische schoonheid van menselijke proporties kenmerkt Hofwijck. De buitenplaats is niet zomaar een 'ding', maar een beredeneerde creatie naar de proporties van een mens:³⁵⁵

Een ding dat Armen hadd en Schouderen en Beenen,
Een redelick gestell van 't Hoofd af tot de Teenen,

---

³⁵²*Gedichten* 8,55A vss. 1-2

³⁵³Blom, Bruin, Ottenheym 1999, pp. 96-8 met een afbeelding van de voorgevel en de drie beelden.

³⁵⁴*Gedichten* 8,143D vss. 25-8. Het gedicht draagt de titel *3 Beelden op het frontispice van mijn huijs*; zie Ter Meer 1991, pp. 182-3, Blom, Bruin, Ottenheym pp. 102-5. Bij een passage in *Zee-straet*, waar Huygens over het gemak spreekt, wordt de vergelijking gemaakt met schelpdieren uit zee (vss. 645-50)

*Hoe wisten wij ons self te huijsen in 'tgemack
Van geen te ruijmen en van geen te nauwen dack.
Elck Vissjen past in 't zijn, daer hadden wij te leeren
De rechte regelen van Huijsing en van Kleeren :
Te ruijm en schickt sich niet, te nauw valt suer en bang,
De middelmaet en lijdt noch floddering, noch dwang.*

³⁵⁵Hofwijck 93-4.

Wie Hofwijck beziet op de bekende illustraties met het vogelvluchtperspectief, kan dan ook de aan de mens ontleende symmetrische ordening niet ontgaan: wat enkel is bevindt zich op de middenlijn, de andere delen liggen gespiegeld aan weerszijden daarvan. Aldus heeft Huygens de goddelijke schoonheid, met de mens als beste realisatie daarvan in de schepping, nagevolgd:³⁵⁶

Daer is een middel-lijn, die Hofwijck scheidt in deelen,
Daer van de slincker van de rechter niet en schelen:
Een' Oost' een' Wester poort, een' Oost' een' Wester laen,
Een Eiland Oost, een West, in beij gelijcke pa'en;
Een Boomgaerd midden in, een Plein, een Huijs, een Vijver,
[...]
Wie die verdeeling laeckt, veracht voor eerst zijn selven,
En 't schoonste dat God schiep. Eer ick bestond te delven,
Nam ick des wijsen less tot richtsnoer van mijn doen;
'K besagh mijn selven. meer heeft niemand niet van doen.

In twee opzichten is Huygens' Hofwijck zijn kind: niet alleen heeft hij het zelf geschapen (Pieter Post en Jacob van Campen, de twee architecten die in *Hofwijck* nog wel een ereplaats hadden gekregen voor hun inbreng, blijven in *Mijn leven* verzwegen),³⁵⁷ ook vertoont de buitenplaats de schoonheid van een mens. Om beide redenen rubriceert de auteur de passage onder het overzicht van zijn kinderen en kleinkinderen en doorspekt hij de beschrijving met metaforen uit de geboortesfeer.

De uitvoerige wijze waarop in *Mijn leven* het huis op Hofwijck bezongen wordt, blijkt dus, naast een anticipatie op mogelijke benijders, de klassicistische architectuurtheorie te verkondigen die Huygens in de Republiek zo sterk heeft gestimuleerd.³⁵⁸ Alle kenmerken die in de passage aan de woning worden toegedicht laten zich dan ook stuk voor stuk terugvinden in zijn architectuur-programmatische gedicht met de titel *Bouw-konst*:³⁵⁹

BOUW-KONST

Dirck, pronckt ghij met uw Huijs als met een deftigh werck?
Laet sien eens, is 'toock *Fraey*, *Gemackelick en Sterck*?
Fraey, heet ick, *als een mensch*, dien hadt ghij na te Apen,
Of, wilt ghij oock, een Beest; dat 's allerweegh *recht-schapen*:
Al 'tenckel midden in, al 'tdobbel aen weerzij;
Soo zijn Gods schepselen, de redenloos' en wij.
't *Gemackelick* past net, gelijk de *Schee* 't *Geweer* doet,
Als 'tal te ruijm niet slopt en 'tal te nau niet zeer doet,
Gelijk de *Schildpad* woont en 't*Sleckjen in sijn* 't *Kluijs*,
Niet grooter, ijeder een, niet kleiner als sijn Huijs.
Sterck noem ick dick en dicht van boven en ter zijden,
Om *Regen en om Wind* gerustelick te lijden,
Om, sonder 't*plaesteren* van alle daegh weer aen
D'een op den and'ren lap, sijn' jaeren uyt te staen.
Gebreeckt hier een van drij, 'ten is geen Huijs ter eeren,

³⁵⁶*Hofwijck* 969-80. Voor de menselijke figuur in de plattegrond van Hofwijck zie Van Pelt, pp. 116-123.

³⁵⁷*Hofwijck* vss. 613 e.v.

³⁵⁸Zie hierover Ottenheym pp. 87-109.

³⁵⁹*Gedichten* 8,38D, de cursiveringen zijn van mij.

En ick vergeeft, voor eens; maer ghij moet beter leeren.

Met zijn wilsbeschikking sluit de auteur en bouwer de passage over zijn geliefde buitenplaats af. Er zijn in het gedicht *Hofwijck* verschillende passages te vinden waar de auteur zijn nageslacht op het hart drukt de buitenplaats voor eeuwig in stand te houden. Sprekend over de eikendreven, bijvoorbeeld, neemt Huygens de gelegenheid te baat om zijn erfenis veilig te stellen.³⁶⁰

Ick segg' het eew voor eew, Kinds-kinderen, laet staen,
En brandt of warmt u niet aen hout dat ick hiet waschen:
Ondanckbaer erffeniss en is niet af te waschen:
Ten minsten moet hy doen het gheen de Sterver hiet,
Die 't leven door hem kreegh en van syn' sweet geniet.

Dat Hofwijck onveranderd en ongedeeld in het bezit van de zoons en dier zoons blijft en niet dan in uiterste nood aan derden zal toekomen, is ten slotte ook de wil die Huygens vastlegde in zijn testament:³⁶¹

Van myne Hofstede Hofwijck met alle het toebehoorige Land, Bosch ende dependentien van dien, verstaet ick dat den eigendom onder myne voorn. dry Sonen sal blyven gemeen ende t'allen tyden onverdeelt, sulx dat het zelve goed noyt anders als by gemeene toestemminge en sal mogen gealinieert werden, ende sulx noch niet anders als uyt gebreck van levens middelen, daervoor ick hope dat God haer alle genadighlyck sal beschermen, [...] op dat die partye van onsen toename niet en kome vervreemt te werden.

630-2 Dum partus retracto meos gentemque [...] numero, venit ultrò viuida Proles Altera Dezelfde techniek gebruikt Huygens in 2,449 om (de illusie van) een spontaan compositieproces gestalte te geven: *Dum vitae scopulos inter funestaque luctor [...] Mauriti [...] proximus occurris*. De buitenplaats wordt opgenomen in het overzicht van (klein-)kinderen. Daarmee presenteert Huygens zijn Hofwijck als zijn eigen schepping en tegelijk als een mens. Dat laatste past in de antieke opvatting dat schoonheid in de architectuur bestaat in de benadering van de menselijke proporties. Op een aantal plaatsen in het gedicht *Hofwijck* noemt Huygens zijn buitenhuis een kind, bijvoorbeeld vss. 90-95, 121, en hier geciteerd vss. 113-6:

Doe 't kind geboren was, hoe 't afliep met sijn luren,
Sijn' swachtels en sijn' wiegh, soud' hier wat langer duren
Dan 't yemand lusten moght; en van die eerste jeughd
En smaken meestendeel maer ouderen de vreughd.

634 Hanc ego sic peperī, ut non Obstetricis egenum Het bijzondere van dit kind Hofwijck is dat het niet door de moeder maar door Huygens zelf (*ego*) ter wereld is gebracht. De beeldspraak is mogelijk ontleend aan Ovidius, die zijn gedichten als zijn eigen borelingen zonder moeder beschrijft: *de me sine matre creata carmina sunt; stirps haec progeniesque mea est* (Ov. Tr. 3,14 vs. 13-4). De geboortemetafoor is voortgezet in de vermelding dat er geen vroedvrouw aan te pas hoefde komen; object bij *viderit* is (*me*) *egenum*. Door de gehele passage heen onderstreept Huygens de hand die hij zelf heeft gehad in de totstandkoming van Hofwijck: *meum est* (636), *feci, struxi* (637), *seui* (638) en *peperi* (656). Ter versterking van dat beeld verzwijgt de auteur in *Mijn leven* dat hij nauw had samengewerkt met Pieter Post en Jacob van Campen. Eerstgenoemde heet in het hofgedicht zelfs expliciet de vroedvrouw van het geestelijk concept (*Hofwijck* 613-7):

Post, die de Reden heeft veel meer roems doen bereiken,
In 't stellen van soo veel Pilaren schier als Eicken,
Dan hem van Hofwijck komt, sijn vormsel niettemin,
Gevroevrouwt door sijn' Penn, met dat het uyt den sinn,

³⁶⁰*Hofwijck* vss. 160-4; de testamentaire beschikking loopt door tot vs. 200.

³⁶¹Naar de eigenhandige kopie van Huygens' testament, gedateerd op 2 oktober 1682, thans in de Leidse universiteitsbibliotheek (UBL Hug. F 46). Zie ook Schinkel 1851, p. 40.

Den reden-rijcken sinn van Campen wierdt geboren.

636 Praediolum, quàm vile, meum est De bescheidenheidstopiek wordt verderop voortgezet in het tweede diminutief dat Huygens in deze passage gebruikt: *Palatium* (vs. 643).

637-8 Montem multâ Abiete struxi Conspicuum Voor het metrum moet de -i- van *abiete* als consonant gelezen worden. Dezelfde drielettergrepige scansie komt in de klassieke Latijnse hexameter voor, bijvoorbeeld Verg. *A. 5,663 pictas abiete puppis*. De ablatief duidt niet op de oorsprong van de berg. Deze is namelijk opgebouwd uit afgegraven zandgrond van het achterste gedeelte van de tuin, 'Turf-asch vande Hell' waar de net aangeplante eikenbomen stuk voor stuk afstierven (*Hofwijck* vss. 600 e.v.). Ook is het niet juist om hier te interpreteren dat de berg beplant was met dennen (vert. Loosjes: *Daar ik een' nieuwen berg, dien 'k opwierp uit het zand Voor 't oog van iedereen met dennen heb beplant*). De berg was immers niet anders beplant dan met een 'groen mutsje' van gras, kruiden en bloemen (*Hofwijck* 636 e.v.). Waarschijnlijk moet de bepaling worden opgevat als een plaatsaanduiding. Uit de illustraties van de tuin blijkt immers dat de berg is gesitueerd in het mastbos, als 'top boven de toppen' om met zijn alom zichtbare aanwezigheid te fungeren als 'ontbinder van het gezicht'. In *Hofwijck* schrijft Huygens dat de berg zo hoog was (vgl. hier de nadrukkelijke positie van *Conspicuum* in enjambement) dat men daarvandaan de Noordzee kon zien (vss. 813-21):

Blind had ick my geplantt, en, wild' ick my ontblinden,
Ick most een' hooger' topp dan all' mijn' toppen vinden,
Die nu gevonden is: thien trappen en thien meer
Ontbinden mijn gesicht, waer dat ick 't heenen keer:
Ick overtopp mijn self, en Hollands beste deelen,
Die veel en veel gesien geen' oogen en vervelen,
En all dat Delfland heet van Rhyn en Schie tot Maes,
Tot in het Noorder Silt sijn' golven, ben ick baes.

638-9 Alnetum [...], quod Ligna [...] reddit radicibus De gesnoeide elzentakken op *Hofwijck* dienden als brandhout. De bomen werden tot op de wortel (*radicibus*) teruggesnoeid, en liepen elk jaar vandaar weer uit. De bepaling *alternis* bij *radicibus* is niet zonder meer duidelijk. Mogelijk bedoelt Huygens dat het aanwassen van nieuwe twijgen gebeurt op telkens andere gedeelten van de wortels.

639 adde Het retorische middel om een *enumeratio* te structureren (*OLD* s.v. *addo* 12b) wordt herhaald in vs. 643 en mondt uit in de zelfcorrectie *adde. quid his addam?* (vs. 653).

640 Betulam Huygens wijkt terwille van het metrum af van de klassiek Latijnse orthografie en prosodie *betulla*, berk. Parallellen voor Huygens' variant zijn mij onbekend.

642 Robore porticibus vivas praestante columnas De woordkeuzes *porticibus* en *columna* zijn ontleend aan de bouwkunde en ondersteunen daarmee het beeld van de classicistische aanleg van de tuin. De woordgroep *vivas columnas* is object bij *praestante*, dat samen met *robore* de ablativus absolutus vormt die los is aangehangen aan de voorafgaande syntaxis. *Porticibus* is indirect object bij *praestante*.

643 Lacui De datief wordt herhaald in vs. 645 en is complement bij *Instructum* (vs. 646).

643-5 quasi Cantharus undae Immersus, si convivis placet algida Bacchi Potio Ook in *Hofwijck* maakt Huygens de vergelijking tussen zijn huis in de vijver en een wijnfles in de koeler (2405-6):

'T huys moet in 't water staen en Slots-gewys staen proncken,
Gelijck een' steenen flesch in 't koel-vat werdt gesoncken.

645 piscoso lacui seseque replenti De herhaling van *lacui*, na vs. 643, geeft ruimte voor de nadere bepalingen *piscoso* en *sesque replenti* waarmee het nut van de vijver wordt geïllustreerd. Hij is rijk aan vis en vult zichzelf aan, als de vissen worden gevangen voor consumptie. De visvangst op *Hofwijck* verwezenlijkt de Horatiaanse idee van de *dapes inemptae*, de ongekochte maaltijd (*Epode* 2 vs. 48), waaraan men zich op de buitenplaats tegoed doet. Huygens zelf noemt de vijver zijn 'Vischmarckt sonder geld' (*Cluijswerck* vs. 588) en dicht erover in *Hofwijck* vss. 2655-8:

De Vijver in 't gewoel, de Snoecken inde Ly,
Jan Maertsen [de hovenier] in de praem, en elck all even bly,
(Bly met de volle vangst, die seldom komt te missen
Van ongeroofde winst, van ongekochte vischen).

647 quod Hero Solem defendat et imbres Het verbum *defendere* is gebruikt in de betekenis 'afweren' met het object *solem et imbres*. De datief *Hero* is daarbij indirect object. Voor de syntaxis vgl. Hor. *Carm.* 1,17,3: *igneam defendit aestatem capellis*.

648-51 Hic quasi tu Cochleam videas [...], ego caelebs tego me De auteur maakt een contrast tussen de perceptie van de beschouwer *quasi tu videas* en de realiteit *ego tego me*.

648-51 quadrupes illud Reptile quod - Sentit Een *quadrupes* is een viervoeter, variërend van paard tot mol en kleiner. De volgende bepaling *Reptile* leidt de perifrasede bedoelde schildpad. De bijvoeglijke bijzin *quod - sentit* laat daar geen twijfel meer over bestaan en brengt bovendien de emblematische waarde van het dier in beeld.

650-1 et arctari vitam nec laxius esse Sentit Dit is Huygens' opvatting van het precies passende, ofwel ' 'tgemack Van geen te ruymen en van geen te nauwen dack' (*Zee-straet* vss. 645-6). De conjunctie *et* verbindt het werkwoord *sentit* met *condit* in het voorgaande vers; *nec* vormt een ontkenning bij zowel de groep *arctari vitam* als *laxius esse*. De vorm *laxius* is neutrum en congrueert met het onzijdige *quadrupes illud reptile, quod*. De comparatief moet geïnterpreteerd worden als 'ruimer dan nodig', vandaar 'te ruim'.

651 caelebs De bepaling *caelebs* kan op twee manieren geïnterpreteerd worden. Het huis is precies op maat voor de bewoner. Een slak en een schildpad wonen tenslotte ook alleen in hun huis. In de tweede plaats kan hierin een verwijzing schuilen naar het antieke motief van het kuise landleven tegenover de onkiese gewoonten van de stad, zoals beschreven door Vergilius (*G.* 2,524): *Casta pudicitiam servat domus*, het buitenhuis herbergt kuise reinheid.

651-2 paruoque Cubili Incubo, contentus parcè splendente salino De beelden zijn een intertextueel spel met Vergilius' afkeer van het stadse leven in zijn lof op het landleven (*G.* 2,458-542) en tegelijk met Horatius' beschrijving van eenvoudig geluk. Vergilius beschrijft de luxe van het stadsleven en de daarmee verbonden besognes. De mens in de stad, in vss. 506-7, beijvert zich

Ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro

Condit opes alius defossoque incubat auro

Om te kunnen drinken uit kristal en te slapen op een purperen Tyrische spreij

En een ander verstopt zijn rijkdom en ligt op zijn begraven goud.

Met dat stadsbeeld contrasteert Huygens de eenvoud van zijn buitenplaats: hij legt zich er te ruste op een simpel bed en is tevreden met een eenvoudige maaltijd. Dat laatste is een adaptatie van Horatius *Ode* 2,16 waarin de antieke dichter het geluk van de eenvoud bezingt (vss. 13-6; zie ook *Mijn leven* 1,312 met n.):

Vivitur parvo bene, cui patrum

Splendet in mensa tenui salinum

Nec leves somnos timor aut cupido

Sordidus aufert.

Gelukkig met weinig leeft hij, op wiens bescheiden tafel

Het zoutvatje van zijn voorouders pronkt,

Wiens dromen niet licht worden verstoord

Door angsten of lage hebzucht.

653 Vitaulia Tempe Voor *Tempe* zie *Mijn leven* 1,639 met n. Ook Vergilius gebruikt bij zijn lof op het landleven het Griekse leenwoord vanwege de idyllische connotatie (*G.* 2,469).

654-5 longo [...] absolui stamine telam Bij het noemen van zijn gedicht *Hofwijck* laat Huygens tevens een echo horen van het beroemde openingsvers, 'De groote webb is af', dat terugkeert aan het slot van het gedicht:

Soo scheid ick van mijn' vriend, so breeckt hy uyt mijn' banden,

So treed ick uyt mijn Touw, so raeckt ghy uyt mijn' handen,

Moe Leser, dien ick flus voor d'eerste groete gaf,

Nu voor de leste geef, De groote Webb is af.

655 meis Batauis Dit is de wijze waarop Huygens het publiek van zijn Nederlandstalige poëzie aanduidt. Vgl. *Mijn leven* 2,311: *tricena meis collecta volumina Belgis*, en in het prooemium van het gedicht (1,6) *poteram me Belga meis exponere Belgis* waarna volgt *Bataisque loqui vernaculus autor* (1,10).

657-66 Unum hoc iterare juuabit - vitaeque labores De passage waarin Huygens zijn nageslacht vraagt om Hofwijck niet te verhuren of verkopen, kent een hoog stijlregister dat het plechtige, testamentaire karakter van de verzen ondersteunt met woordkeuzes als *mando* (661), *Testator* (662) en *mandanti* (664) en de modaliteit van de verba *ne credat* (659), *agnoscat* (660) en *transeat* (661).

667-9 Vitauly fuit iste scopus: sic viximus. este Felices quâ parte fui; gaudebitis olim Exemplo monituque meo bene vivere docti In de epiloog formuleert de auteur de doelstelling van de autobiografie als 'overnemen wat ik goed deed en nalaten wat fout ging' (*Mijn leven* 2,1285-9). Hier, in het geval van de testamentaire beschikking over de buitenplaats, wordt het positieve deel uitgesproken.

670-704 Het overlijden van prins Frederik Hendrik en de opvolging door Willem II

De levensgrote beeltenissen van Frederik Hendrik en Amalia op het dubbelportret van Gerard van Honthorst sierden niet alleen het vorstelijke Huis ter Nieuburg in

Rijswijk, maar ook het pand van Huygens aan het Plein.³⁶² De auteur liet de kopie vervaardigen in 1637, juist toen de prins zijn grote overwinning bij Breda had behaald en in Den Haag kon aanschouwen welk bouwwerk zijn secretaris had laten verrijzen op de grond die hij zijn trouwe dienaar zelf had geschonken. Het portret onderstreepte de hechte band tussen de *cliens* en de *patronus*, en zou voor Huygens altijd de herinnering levend houden aan zijn grote mecenas en mooiste dienstjaren.³⁶³ Frederik Hendrik overleed op 14 maart 1647, 63 jaar oud.

In de autobiografie prijst de auteur 'zijn' prins dan ook uitvoeriger dan enig ander lid van het huis van Oranje. Eerder noemde hij hem al 'de eeuwige doodsverachter', 'eeuwige overwinnaar' en 'menselijkste onder de groten'.³⁶⁴ Hier, in de passage over zijn dood, werkt Huygens opnieuw de betekenis van de prins voor de Republiek en voor hem persoonlijk uit. Zijn roem als de militair die aan de zijde van zijn soldaten met doodsverachting meestreede, komt naar voren in de formulering 'eindelijk werd mijn prins dan toch weggerukt' en in de wijze waarop Frederik Hendriks levensjaren geplaatst worden tegenover zijn triomfen. Die antithetische graftopiek is ontleend aan Martialis, terwijl de daaraan toegevoegde formulering 'in ogeschouw nemen' een verwijzing lijkt te zijn naar de Oranjezaal in Huis ten Bosch, waar, mede door de bemoeienissen van Huygens, het leven en de triomfen van de Stedendwinger nog altijd voor het nageslacht zichtbaar zijn.³⁶⁵ De beschrijving van de dood als het verlies van zijn tweede vader brengt de persoonlijke band tot uiting.

Het overlijden van de werkgever hield automatisch in dat het dienstverband van het personeel eindigde. Als secretaris en raad werd ook Huygens demissionair en had af te wachten of hij bij de opvolging zou worden herbenoemd of ontslagen. Vier dagen later werd hem door Willem II een jaargeld van 1200,- toegekend 'boven de gagien ende tractementen die hy voor desen ende tot noch toe als Raet ende Secretaris heeft genoten gehad'.³⁶⁶ Huygens bleef dus in zijn vorige twee functies met een verhoging van zijn inkomen, hetgeen was bedoeld om, in de woorden van Willem II, 'te erkennen de goede en getrouwe diensten' aan diens vader Frederik Hendrik.³⁶⁷ Tevens schonk de jonge prins hem in mei van hetzelfde jaar Zeelhem tot bezit. De heerlijkheid was door zijn eerste meester, zoals eerder beschreven, in pandschap gegeven, en werd nu dus zijn volledig eigendom, zij het dat Huygens uit respect voor de wens van de eigenares om als Vrouwe van Zeelhem te sterven, wachtte met het opkopen tot april 1650.³⁶⁸

Met dit soort gunsten bond Willem II, net als zijn vader, Huygens aan zich als *cliens* en trouwe dienaar. In de persoonlijke sfeer kon het derhalve de schijn hebben dat het verlies van Frederik Hendrik werd gecompenseerd door de vriendschap met diens twintigjarige zoon. Toch was met hem de relatie niet wat ze met zijn voorganger geweest was. In de prinselijke secretarie had Huygens nu Johan Heilersieg naast zich, en die genoot, als één van Willems leermeesters, meer vertrouwen bij de prins dan de oude secretaris van zijn vader. Ook is het zeer de vraag of Huygens zich in het publiek optreden van zijn nieuwe meester heeft kunnen vinden. Onmiskenbaar voerde die een minder behoedzame politiek dan zijn vader,

³⁶²Afbeelding 000 (Dubbelportret Frederik Hendrik en Amalia). Tiethoff-Splithoff pp. 181-2. En afb. 000 Huygens (no. 15) aan het sterfbed van Frederik Hendrik.

³⁶³Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, p. 17.

³⁶⁴*Mijn leven* 2,285-94 en 355-59.

³⁶⁵Van der Ploeg en Vermeeren pp. 34-60.

³⁶⁶ARA, ND, H 600, Instructies 1647-1654, 4v-5r (18 maart 1647): Akte van Willem II voor Huygens, geciteerd bij Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, p. 17.

³⁶⁷Citaat overgenomen van Hofman p. 144.

³⁶⁸Zie *Mijn leven* 2,476-7 en comm. 2,464-86. Ten Brink, p. 99.

leidend tot vergaande polarisatie tussen Oranje en de machtige Staten van Holland.³⁶⁹ In feite voerden de stadhouder en Holland een politieke machtsstrijd, waarvan het hoogtepunt werd bereikt in het jaar 1650. De prins maakte zich sterk voor de handhaving van het staand leger op zijn voormalige oorlogsterkte, terwijl de Staten van Holland na de Vrede van Munster een reeds voor de vredessluiting overeengekomen reductie voorstonden. In juni maakte de prins zijn tocht door het gewest om de steden voor zijn standpunt te winnen. De weinig diplomatieke actie resulteerde voornamelijk in groeiende ergernis over de ambities van de prins. Toen besloot Willem II tot zijn beruchte machtsgreep. Samen met zijn secretaris Heilersieg en de griffier der Staten-Generaal, Cornelis Musch, bracht hij valse, lasterlijke pamfletten in omloop die Amsterdam in diskrediet moesten brengen. Daarnaast liet hij in Den Haag op 30 juli zes vertegenwoordigers van recalcitrante steden in de Statenvergadering oppakken en afvoeren naar Loevestein. En tegelijkertijd trok hij bij Amsterdam een troepenmacht samen om de machtige stad met geweld te overmeesteren.³⁷⁰ Door de waarschuwing van een postrijder mislukte de aanslag en dreigde een beleg van de stad, maar een paar dagen later kwam het tot een akkoord dat aan de eis van de prins gehoor gaf. De Republiek had door de gewelddadige *coup* van Willem II gebalanceerd op de rand van burgeroorlog.

Huygens' heeft het met zijn meesters autocratische optreden, waar hij zelf bij aanwezig was, niet makkelijk gehad. Vanzelfsprekend liggen expliciete veroordelingen bepaald niet voor het opscheppen in zijn brieven of gedichten uit die onstuimige jaren, maar een kort en zeker niet voor publicatie bestemd Latijns vers van 25 maart 1651, ruim een half jaar dus na de gebeurtenissen, toont een auteur die niet alleen Amsterdams houding afkeurt, maar ook de handelswijze van de prins.³⁷¹

Sic ego de Auriacis mecum quod sentio coeptis
Ejk muelou' yuch' " et sine felle loquor:
Audiat Amstelia et Princeps meus; improbo factum;
Improbo et huic facto quae data caussa fuit.

Dit is wat ik persoonlijk vind over het optreden van Oranje,
Ik spreek uit het merg van mijn ziel en vrij van haat:
Luister Amstel en luister mijn prins, het gebeurde veroordeel ik
Evenzeer als de aanleiding tot wat er gebeurd is.

Iets van dit standpunt keert terug in het oordeel over Willem II in de autobiografie. Want direct na de mededeling dat de nieuwe stadhouder zich veel gelegen liet liggen aan Huygens' raadgevingen, lijkt de auteur zich van diens *coup* te distantiëren met de parenthetische woorden 'had hij zich maar niet een keer ingelaten met andermans raad'. Het is verholde kritiek, subtiele *innuendo*, maar een veelzeggende mededeling uit de pen van een auteur die zich slechts bij uitzondering in negatieve zin uitlaat over politieke keuzes van zijn meesters.³⁷²

Parallele teksten: appendix 52-53

³⁶⁹Frijhoff en Spies pp. 75-9; Israel pp. 595-609; Kernkamp *passim*.

³⁷⁰Groenveld 1985.

³⁷¹*Gedichten* 4,257E.

³⁷²Hofman gaat in zijn biografie voorbij aan zowel het aangehaalde vierregelige Latijnse vers uit 1651 als de mededeling in *Mijn leven* en stelt in dit verband ten onrechte: 'Vulkanische gebeurtenissen op het politiek terrein lieten vaak merkwaardig weinig sporen achter in zijn geschriften' (p. 197).

Enkele maanden na de aanslag op Amsterdam kwam de machtsstrijd tussen Oranje en zijn tegenstanders tot een abrupt einde, toen Willem II op 6 november 1650 plotseling en kinderloos overleed. De reacties op zijn dood waren even polair als de partijen tegenover elkaar hadden gestaan: ontzetting onder de aanhang, 'nooit blijder maer in tachtig jaer' voor anderen.³⁷³ Voor Oranje zelf betekende het een buitengewoon zware klap. De in de loop der tijd steeds sterker geworden machtspositie viel in een keer weg nu er geen opvolger in de rechte lijn meer was. De jonge weduwe Mary Stuart, die een jaar eerder nog haar vader, de Engelse koning Karel I, op het schavot had verloren, schonk acht dagen na het verlies van haar man het leven aan Willem Hendrik. Maar na het voorgaande, fel omstreden stadhouderschap was het lang niet zeker was of de postume zoon ooit de functies van zijn voorvaderen zou kunnen gaan bekleden. Het keerpunt 1650 had verstrekkende gevolgen. Gedurende een periode van 22 jaar kende Holland zijn Eerste Stadhouderloze Tijdperk.

Dat bracht ook voor Huygens ingrijpende veranderingen. Anders dan bij de dood van Frederik Hendrik restte er nu geen beschermheer die hem als secretaris herbenoemde, maar slechts een zuigeling die voorlopig geen personeel behoefde, en een moeder en grootmoeder die, zoals de auteur in het vervolg zal vertellen, met elkaar op voet van oorlog stonden over de voogdij en het beheer van de Oranjebezittingen. Dat bezorgde hemzelf nog genoeg werk in de Nassause Domeinraad, maar kenmerkend voor zijn tanende invloed en het gebrek aan patronage is dat de diverse pogingen om een post voor zijn zoons te bewerken, in deze periode allemaal vruchteloos bleven.³⁷⁴ Pas in 1672 keerde de situatie zich voor de Huygensen ten goede. De nieuwe stadhouder Willem III stelde Constantijn jr. aan als secretaris en benoemde Lodewijk tot drost van Gorinchem.

De wijze waarop Huygens in *Mijn leven* de plotselinge dood van Willem II beschrijft, toont zijn verbondenheid met Oranje. Tegenstanders van de prins die om het bericht van zijn dood niet rouwden, bestaan in zijn versie eenvoudigweg niet: nadrukkelijk, wellicht iets te nadrukkelijk om geen andere waarheid te gaan vermoeden, spreekt hij van de ontzetting die zich meester maakte van de gehele Republiek, in al haar geledingen.³⁷⁵ Kenmerkend is ook dat direct na het overlijden van Willem II de geboorte van Willem Hendrik bezongen wordt. De euforische *consolatio* waarin Huygens het floreren van de Republiek onder leiding van Oranje bezingt, verwijst naar de situatie op het moment dat de verzen gecomponeerd zijn. De macht van Oranje was toen al weer zes jaar hersteld en even lang bekleedden Huygens' zoons aanzienlijke ambten, bijna alsof er nooit een stadhouderloze periode was geweest. Willem III was juist in het huwelijk getreden met Mary Stuart, wat hoop gaf 'op mannelijk nageslacht dat lang de Nederlanders zou leiden', zoals Huygens in zijn bruiloftslied dichtte, vlak voor de compositie van de autobiografie.³⁷⁶ De prins zou overigens zonder opvolger in de rechte lijn overlijden, waarop besloten werd het stadhouderschap opnieuw vacant te laten, en Holland het Tweede Stadhouderloze Tijdperk inging.

Parallele teksten: appendix 54-55

³⁷³Groenveld 1967.

³⁷⁴Zie Groenveld 'C'est le pere' 1988, pp. 71-83 en Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, pp. 18-21; Hofman pp. 241 e.v.

³⁷⁵Onder Huygens' poëzie bevindt zich een tweeregelig vers dat de vreugde van de tegenpartij veroordeelt (*Gedichten* 4,260C):

Oragnen light om veer; men lacht en seght, wat nood ist?

O kinderen ghij danst, maer om uws vaders doodkist.

³⁷⁶*Gedichten* 8,168C vs. 109. Zie *Mijn leven* 2,1256-68 met comm.

670-1 Quò me delitiae, quò me, mea Villa, vocastis, Quò feror imprudens? De woordkeuze (*delitiae*, *mea* bij *villa*) en de formulering met de emotionele herhaling *quo me* suggereren een auteur die zichzelf heeft verloren (*imprudens*) in het onbezorgde geluk van zijn buitenplaats. Met de in klassieke poëzie frequente formulering *Quo feror* (bijv. Ov. *Ars* 3,667) breekt Huygens in in zijn eigen verzen. Die plotselinge afbraak versterkt de illusie van een spontaan compositieproces (zie n. *ad* 2,630-2).

671-2 vitauimus Aulam Hactenùs Met een toespeling op de Latijnse benaming van zijn buitenplaats *Vit-aulium* beëindigt Huygens stellig (*hactenus* met nadruk in enjambement) de beschrijving van Hofwijck en keert hij inderdaad weer terug tot de gebeurtenissen aan het hof.

673-4 eundum est In lachrimas De formulering is een variatie op Verg. *A.* 4,413, waar Aeneas wegvaart van de Afrikaanse kust en Dido achterlaat: *Ire iterum in lacrimas [...] cogitur*, Weer moeten tranen stromen.

675 Eripitur tandem Het gebruik van *tandem* onderstreept Frederik Hendriks roem als doodsverachter en onsterfelijke legeraanvoerder, vgl. *Mijn leven* 2,283-4 met n.

675 Princeps meus Het possessief *meus* bij *Princeps* gebruikt Huygens in de autobiografie uitsluitend voor Frederik Hendrik, vgl. *Mijn leven* 2,407.

676-8 si aetatem video, vix [...] senilem [...], si quot capiti Victoria palmas Nexuit, annorum multos impleuerat annos

De antithese van levensjaren en triomfen heeft de auteur ontleend aan Martialis' grafscript op de wagenmenner Scopus (Mart. 10,53). Die overleed te vroeg, omdat het lot vanwege het grote aantal overwinningen dacht dat hij een lang leven had gehad:

*Ille ego sum Scopus, clamosi gloria Circi,
Plausus, Roma, tui deliciaeque breves,
Invida quem Lachesis raptum trieteride nona,
Dum numerat palmas, credidit esse senem.*
Hier lig ik, Scopus, de glorie van het joelende circus,
Uw applaus, Rome, en uw vermaak duurden kort.
Het inhalige lot greep mij al na 24 jaar,
Het telde mijn zegepalmen, en dacht dat ik oud was.

Net als Scopus behaalde Frederik Hendrik vele overwinningen, zoals de auteur hem eerder in *Mijn leven* prees als *lenissime victor*, *Victor perpetue* (2,355-7 met n.). Het gebruik van *video* dat ook in het tweede lid van de antithese elliptisch aanwezig is, kan een verwijzing zijn naar de reeks triomfvoorstellingen in de Oranjezaal van Huis ten Bosch. De woordgroep *annorum annos* is een Hebreeuwsche superlatief, zoals het nu nog bekende *vanitas vanitatum*, ijdelheid der ijdelheden, of *in saecula saeculorum*, tot in eeuwen van eeuwen.

679 At mihi quis vultus, quis tum color Met de conjunctie *At* wordt de aandacht verplaatst van het verlies voor de Republiek naar het persoonlijke verlies voor Huygens (*mihi*), vgl. *stupor multos, at me suavissimus horror* (2,294). Het verlies van kleur of uitdrukking op het gezicht (vgl. 'lijkbleek worden') duidt op ontsteltenis. Een klassiek Latijnse parallel geeft Ov. *Met.* 2,601-2:

*Et pariter vultusque deo plectrumque colorque
Excidit.*
En tegelijk verloor de god zijn gelaat en kleur,
En liet zijn plectrum vallen.

679-80 omnibus orbo Cum Patriaeque meoque iterum Patre De auteur beschrijft de dood van Frederik Hendrik als het verlies van de Vader des vaderlands die voor hem na de dood van zijn ouders een tweede vader was geweest. De woordkeuze *orbo*, wees, keert verderop terug in *Henrico Orbatus* (691-2).

681 Secessu De *secessus* is de technische term voor het zich uit het publiek leven van de stad terugtrekken in de privé-omgeving op het platteland (*OLD* q.v.). De ablatief is complement in de constructie *usus erat* (*OLD* s.v. *usus* 14).

684 Imperij compos *Imperium* wordt ook in vs. 1060 gebruikt voor het gezag dat de prins als kapitein-generaal in het Staatse leger heeft. Elders gebruikt hij de titel *imperator* (bijv. *Gedichten* 8,76C).

684-5 me vinxit eadem Compede, quâ excideram Het gangbare beeld van de hoveling die in boeien gekluisterd aan *gulden slavernij* is onderworpen, keert regelmatig terug in de autobiografie. Zie 2,295-6 met n.

686 fecitque suum De auteur gebruikt in *Mijn leven* diverse formuleringen om de aanstelling tot dienaar van de prins te verwoorden. Naast *fecit suum* (*OLD* s.v. *facio* 17b) schrijft hij *siveris esse tuum* (2,289) en *sibi adoptat* (2,1075).

686-7 Constantibus [...] consilijs (ut non alijs aliquando dedisset!) Het adjectief *Constantibus* bij *consilijs* speelt met het eigen motto *Constanter* en duidt op de standvastige raadgeving van Huygens. Daarmee contrasteert in de parenthese *alijs aliquando*. Om het contrast te benadrukken gebruikt de auteur bij dat laatste de negatie *non* in plaats van *ne*, dat de gehele mededeling zou ontkennen en minder nadruk aan het contrast zou geven.

688-9 quin ipsa suo stipendia motu Auxit, et impleto Zeelhemj munere donum Met behoud van het oude salaris, *veteri fixâ mercede*, had Frederik Hendrik het personeel van Maurits overgenomen bij zijn opvolging als stadhouder (2,286). Als blijk van waardering verhoogde Willem II Huygens' jaargeld. De andere gunst om zijn secretaris aan zich te binden was de schenking van de heerlijkheid Zeelhem, die de auteur van zijn vorige meester slechts in pandschap had gekregen. Net als *stipendia* is *donum* object bij *auxit*. De gunst van (de pandschap over) Zeelhem (*Zeelhemi donum*) vergrootte Willem II door de heerlijkheid een volledige schenking (*impleto munere*) te maken.

690-3 Omnia ridebant; [...] inibam [...] poteram [...] utebar Het gebruik van de imperfecta is een voorafschaduw van de kentering die na korte tijd optrad door de dood van de nieuwe meester. De ommekeer wordt verteltechnisch gemarkeerd met *At* en het perfectum *uit* in vs. 694.

695-6 Heroa [...] Auriacum De prinsen van Oranje prijst Huygens herhaaldelijk met de term *heros*, vgl. *Mauritium Heroem* (2,278 en 2,280).

696-7 Quid est super, unde, quis - resurget De auteur intensiveert de beschrijving door het invoegen van directe rede, vgl. *Mijn leven* 1,689-695 en 2,457-9 met n. De opstapeling van vraagwoorden illustreert de opschudding. De tmesis met inversie *quid est super* in plaats van *quid superest*, is niet ongewoon, vgl. *nihil erat super* (Nep. Alc. 8,1) of *Quodque de nato est super, fove* (Sen. Phaed. 1254).

698-700 Sic Populus lamentari, sic flere Popellus Sic Patres animis agitari, Matres Nurusque, Sic Proceres [...] suspirare Benadrukt door de viervoudige herhaling *sic* en traag versritme (*suspirare* maakt een spondee in de vijfde voet) wordt beschreven hoe de Republiek treurt in alle geledingen. De gekozen segmenten zijn ontleend aan de wijze waarop Ovidius beschrijft hoe een hele bevolking in opschudding is (*Met.* 3,529-30):

[...] *mixtaeque viris matresque nurusque*
Vulgusque proceresque.

[...] mannen en vrouwen, oud en jong,
Massa en leiders.

In plaats van Ovidius' *vulgusque* kiest Huygens voor *populus* en *popellus*, volk van hoog tot laag.

701 de viscere Regali De moeder is Mary Stuart, dochter van de Engelse koning Karel I en Henriëtte Maria, de zuster van de Franse koning Lodewijk XIII. De koninklijke afkomst van de prinses-royaal (en dus van het kind) benadrukt Huygens met het adjectief *Regali*.

701-704 Flos exijt, Ille, Ille [...] quo nunc Respublica floret Florebitque Floribus Auriacis Flos immortalis De triomfantelijke en exuberante opeenstapeling van bloemenmetaforiek toont Huygens' visie op de constitutie van de Republiek: Oranje staat garant voor haar bloei. In zijn *Epithalamium* op het huwelijk van Willem III en Mary Stuart verkondigde de auteur de wens dat de Nederlanders altijd door de nazaten van Oranje geleid zullen worden (*Gedichten* 8,168C vss. 107-9):

Prodeat a vobis, quâ nil felicius optant,
Prodeat, et longo vigeat per saecula tractu
Mascula perpetuos Proles rectura Batavos.
Dat jullie mogen krijgen, zo is onze vurigste wens,
Een nageslacht dat altijd zal voortbestaan,
Zoons die tot in de eeuwigheid de Nederlanders zullen leiden.

705-717 De voogdijtwist tussen Amalia en Mary

Na de dood van Willem II en de geboorte van Willem Hendrik ontvlamde binnen het Huis van Oranje een hevige strijd omtrent de voogdij over de postume zoon en het beheer van het familiebezit.³⁷⁷ Twee partijen eisten de twistappel op. Mary Stuart claimde haar recht als weduwe en moeder. Zij werd gesteund en geadviseerd door de verengelste Nederlander Heenvliet, hoofd van haar huishouding en niet wars van intriges ten bate van eigen belang. Amalia was de andere partij. Als *mater familias* en

³⁷⁷Zeer gedetailleerd over de gehele kwestie en Huygens' optreden daarin is Th. Jorissen 1873 in zijn inleiding (pp. L-CI) op de betreffende stukken. Hofman 1983, pp. 249-258, geeft hiervan een samenvatting. Zie ook Groenveld 'C'est le pere' 1988, pp. 71-2 en Troost pp. 37-40.

moeder van de vader van het kind voorzag zij dat indien de Engelse moeder als enige zeggenschap zou krijgen, het kind zou komen te vervreemden van de Oranjefamilie. Bovendien kon een aanzienlijk deel van het familiebezit verloren gaan. Zij wilde dus minstens participeren in de voogdij. Er werden zelfs advocaten in de arm genomen om via de hoogste rechterlijke instanties het pleit te beslechten. Huygens heeft zich meer dan enig ander lid van de Nassause Domeinraad ingezet voor een vreedzame oplossing van het conflict. Het uiteindelijke compromis van 13 augustus 1651 volgde in grote lijnen zijn voorstel. De voogdij werd toegekend aan beide partijen, en de Raad belastte zich, onder toezicht van de voogden, met de administratie van de Nassause domeinen en goederen. Daarmee had de bemiddelaar in feite meer partij getrokken voor Amalia dan voor Mary.

Van Huygens' pogingen om tot een akkoord te komen getuigen twee geschriften, *Considérations Pacifiques sur le subject de la tutèle*, en talloze brieven aan de betrokken partijen.³⁷⁸ Ook in zijn poëzie heeft de voogdijtwist sporen nagelaten.³⁷⁹ Het Latijnse gedicht *Pro pace Domus Auriacae votum* (Wens voor vrede in het Huis van Oranje) noemt de strijd tussen de Oranjemoeders erger dan burgeroorlog. In antithese brengt de auteur het getouwtrek onder woorden:³⁸⁰

Mater ait, meus est; sine me nec lucis haberet
 Usuram, sine me quantulus est, nec erat.
 Quae mihi materni solamen dura doloris
 Quae rapiant partus barbara jura meos?
 [...]
 Altera ait, meus est; sine me sine Patre fuisset:
 Sit meus hic Pater et non meus iste nepos?
 Denique quis fugiat saluâ ratione fateri
 Quantum materno praestet anilis amor?

De moeder zegt: 'Hij is mijn kind. Zonder mij zou hem het daglicht
 Niet zijn gegeven. Zonder mij, hoe klein hij ook is, was hij er niet.
 Wat zijn dat voor wrede, barbaarse wetten die mij mijn troost ontfangen,
 Die mij mijn eigen kind afnemen?
 (...)
 De grootmoeder zegt: 'Hij is mijn kind. Zonder mij had hij geen vader gehad.
 Zou de vader wel mijn kind zijn, en de kleinzoon niet?
 Wie zou trouwens nuchter durven ontkennen
 Hoezeer grootmoederlijke liefde die van de moeder overstijgt?

De vraag wie de zeggenschap over het kind toekomt, laat Huygens beantwoorden door de moeder aller moeders, *Natura*. Zij pleit voor gedeelde voogdij:³⁸¹

Matribus hunc ego, pro sublato Patre, duabus

³⁷⁸De brieven zijn als een eenheid bewaard gebleven, thans onder sign. KA XLVI van Huygens' manuscripten in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag. Ze zijn gepubliceerd in zijn *Briefwisseling*, dl. 5 vanaf no. 5086. De titels van de twee geschriften zijn *Considérations Pacifiques, sur le subject de la tutèle du jeusne prince d'Orange*, d.d. 29 jan 1651 en *Lettre écrite à un ami de condition, en suite des considerations pacifiques, sur le subject de la tutèle du jeusne Prince d'Orange*, d.d. 13 feb. 1651. Beide zijn door Jorissen gepubliceerd in Huygens' *Memoires*, pp. 97-114 resp. 115-25.

³⁷⁹*Gedichten* 4,242C; 244B; 250C; 251B; 253B; 257C-D en 263A. Ook het epigram *Twee testamenten* (*Gedichten* 4,242B) is een duidelijke verwijzing naar de problematiek: de personages *Ian* en *Claes* slaan respectievelijk op Amalia van Solms en Mary Stuart.

³⁸⁰*Gedichten* 4,242C vss. 19-22 en 23-6.

³⁸¹*Gedichten* 4,242C vss. 29-30.

Trado: Sit hinc Aviae, hinc Matris, utrimque suae.

Ik stel het kind ter vervanging van de overleden vader onder de hoede
Van twee moeders: de grootmoeder en de moeder, beiden de zijne.

Die oplossing werd niet meteen geaccepteerd. Vooral Mary moest er immers bij inleveren en haar partij heeft zich er dus lange tijd tegen verzet, tot ergernis van de auteur, die haar pleitbezorgers afschilderde als 'intriganten' die elk voorstel torpedeerden, het conflict misbruikten voor eigen belang en zich warmden aan de brand in het Huis van Oranje:³⁸²

[...] ces pipeurs raffinez,
Qui disent, Bien vous soit, et nous crachent au nez:
[...] ces escorcheurs, ces rustres,
Qui se chauffent au feu des familles illustres.

Zijn bemiddelende, maar toch niet geheel onpartijdige oplossing kwam hem van de zijde van Mary dan ook duur te staan. In het achtste artikel van het akkoord dat de partijen uiteindelijk sloten, liet haar partij definiëren hoe de Raad van de prins moest worden geformeerd. Van de zes demissionaire leden werden er slechts vijf opnieuw aangesteld, terwijl naast hen nog één lid door Mary zou worden aangewezen en één door Amalia; het was inderdaad juist Huygens die niet als vanzelf werd herbenoemd.³⁸³ In het ergste geval verloor hij zijn post, in het minder erge zou hij het namens Amalia toegevoegde lid worden, wat een nieuw soort aanstelling betekende die hem in de rangorde van het college achter de anderen zou plaatsen, terwijl hij de op één na oudste in dienstjaren was. Zo werd de bemiddelaar dus voor zijn diensten bedankt. In een ongekend verbitterd gedicht, geschreven op de dag na het akkoord, lucht hij zijn hart. Het draagt de titel *Cavri* "a[car]i", (Stank voor dank) en luidt kort samengevat als volgt.³⁸⁴ 'Vanaf het allereerste begin van de twist heb ik me constant in woord en geschrifte ingezet voor vrede. En welke dank van beide zijden, welke lof van beide zijden, welk loon is mijn deel? Ik krijg modder en aardewerk naar mijn hoofd, wagens vol onrecht rijden me omver, ik word genoemd zoals geen goed persoon mij ooit heeft genoemd, en men ontkent dat ik ben zoals de goeden van mij getuigen en de slechtsten der mensen niet hebben willen spreken. Weg, huichelaars en al het slijk der aarde, ik walg van jullie arrogantie en kwaadsprekerij en de schandalige streken waarmee jullie mij belagen. Het riekt naar onrecht en ondankbaarheid om de bemiddelaar te verketteren wiens raad je opvolgt.' Diep in zijn eer gekwetst vroeg hij Amalia om steun en zij zorgde er uiteindelijk voor dat Huygens in november toch nog samen met de anderen werd herbenoemd als 'Raedt ende Rekenmeester van syne Hoocheit den Heere Prince van Oranje'.

In de beschrijving van de twist om de voogdij in *Mijn leven* komen in kort bestek de verschillende aspecten van het hele conflict de revue langs. In contrast met de niet bij name genoemde intriganten als Heenvliet portretteert Huygens zichzelf als volstrekt neutrale bemiddelaar die vrede nastreefde, eerlijk, onpartijdig en in dienst van de goede zaak. Aan het slot van de autobiografie zal de auteur die kant van zijn persoonlijkheid opnieuw benadrukken in de schets van zijn karakter.³⁸⁵ Dat hij meer

³⁸²*Gedichten* 4,244B vss. 198-204. Zie ook Hofman p. 189-93 en 250.

³⁸³Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, pp. 23-4.

³⁸⁴*Gedichten* 4,263A, gedateerd 14 en 15 augustus 1651. Hierover handelt ook Huygens' geschrift *A mes fils*, gepubliceerd door Jorissen in de *Memoires*, pp. 129-62.

³⁸⁵*Mijn leven* 2,1130-66 met comm.

de belangen van Amalia behartigd had, blijft onvermeld en wordt vervangen door de ingehouden woede waarmee hij refereert aan de wijze waarop hij door Mary en de haren werd 'bedankt'. Verzwegen blijft daarbij de spanning rond zijn herbenoeming in de Raad. Dat zou wellicht zijn ethos te veel schaden. Een positiever beeld levert de voorstelling dat na het sluiten van het akkoord alles weer *pais en vree* was en hij automatisch, samen met de andere raadsleden, werd aangesteld in de oude functie.

707-8 item prauis alicunde foueri Artibus De auteur laat naam en partij van de intriganten in het midden. Tegenover de *prauae artes*, valse intriges, stelt Huygens in de volgende verzen zijn onberispelijke optreden ten bate van de vrede.

708 Occurri medius Huygens benadrukt zijn neutrale positie als 'bemiddelaar' met het adjectief *medius* (OLD q.v 10).

709 quo pax et amor coalescere possent De liefde van moeder en grootmoeder voor het kind stond vrede tussen beide partijen in de weg. Met de keuze van het verbum *coalescere* (lett. vergroeiën) duidt Huygens aan dat zijn opstelling erop gericht was om in het streven naar vrede de liefde van beide partijen recht te doen.

710 Non par gratia utrimque fuit Huygens stelt zijn positie expliciet als neutraal en integer voor, vgl. *Occurri medius* (708) en *Conscius aequi* (711). Maar de dank was van beide kanten niet dezelfde. Zonder expliciet te worden, uit de auteur zijn verontwaardiging over Mary Stuart. Reden voor haar om minder dankbaar te zijn dan Amalia was er overigens wel, want in Huygens' voorstellen werd haar overwicht in de voorgedij structureel beknot.

711 Integritate meâ me involui De formuleringen vormt een intertextueel spel met Horatius' *Ode* 3,29, waarin de antieke dichter beschrijft dat een rein geweten beter is dan de onbetrouwbare Fortuin (vss. 53-5):

Laudo manentem; si celeres quatit

Pinnas, resigno quae dedit et mea

Virtute me involvo

Ik prijs [de Fortuin] zolang ze blijft; maar slaat ze weer snel

Haar vleugels uit, dan doe ik afstand van wat ze gaf, en hul me

In mijn eigen deugden.

De echo is vooral zo op zijn plaats omdat Horatius' afkeer van opportunisme ook hier in *Mijn leven* een belangrijke rol speelt, waar Huygens zichzelf beschrijft als de neutrale bemiddelaar die onpartijdig en met *constantia* trouw blijft aan de goede zaak.

711 conscius aequi De formulering is een variant op Verg. A. 1,604 *mens sibi conscia recti*. Een andere variant werd in Huygens' autobiografie al eerder gebruikt bij een persoonlijke karakterisering: *conscia honesti Ambitio* (1,379-80).

712 constanter adhaesi De verwijzing naar het motto *Constanter* is frequent in contexten waar de auteur zijn eigen handelen beschrijft, vgl. *data penda trahentem Constanter* (2,299), *constanter amari* (2,360) en *constanter adhaesi* (1,322).

716-7 mecum, quae reliqua turba [...] veteri quoque munere functa est De herbenoeming in de functie is een constant motief als de auteur een machtwisseling beschrijft, vgl. *Mijn leven* 2,285-6 en 2,684-6. In dit specifieke geval, waar er nogal wat spanning was geweest over zijn aanstelling, verliep de procedure minder vlot dan de auteur zijn lezers doet geloven.

718-47 De Brusselse commissies (1656 en 1657)

De moeizame verhouding tussen Amalia en Mary, en de daarmee verbonden factievorming aan het Oranjehof, bleef een kleine tien jaar voortduren, totdat de prinses-royaal kwam te overlijden aan kinderpokken. Heel erg verdrietig is de auteur niet geweest; over haar dood wordt niet meer gezegd dan dat deze plotseling was, met daartegenover de nuchtere constatering dat de voorgedij nu zonder twist en in vrede door de grootmoeder werd voortgezet. Op de dood van Mary, 3 januari 1661, volgt chronologisch gezien Huygens' reis naar Frankrijk in verband met de restitutie van Orange. Maar voordat de auteur met die beschrijving begint, last hij nog het verslag in van zijn twee diplomatieke reizen naar Brussel in de jaren 1656-'57. Het effect van deze ingreep in de chronologie is tweeledig. Ten eerste wordt de voorgedijkwestie als een coherente passage afgerond. Tevens sluit het verslag van de Brusselse onderhandelingen thematisch goed aan bij de daarop volgende Franse missie. De

twee kleinere commissies worden gerepresenteerd als toonbeeld van succesvol onderhandelen en functioneren als een fraaie opmaat tot het grote verslag over Huygens' diplomatie rond Orange.

De reden van Huygens' afvaardiging naar de Spaanse landvoogd in de Zuidelijke Nederlanden was dat hij, inmiddels als president van de Domeinraad, de belangen van Oranje op twee fronten moest verdedigen.³⁸⁶ Allereerst moest hij aandringen op uitbetaling van achterstallige vergoedingen aan de Oranjes. Spanje had zich daartoe in de bepalingen van de Vrede van Munster verplicht, maar was tot dan toe in gebreke gebleven. Bovendien sleepte er al geruime tijd een rechtsgeding tussen de Oranjes en de gravin van Isenghien over enkele bezittingen in het zuiden. In deze kwestie was de opdracht om de schade zo beperkt mogelijk te houden. De omstandigheden zaten Huygens niet mee. Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk en gouverneur der Spaanse Nederlanden, stond op het punt om Brussel te verlaten. En zijn opvolger Johan Joseph van Oostenrijk, alias Don Juan, bastaardzoon van de Spaanse vorst Filips IV, werd in beslag genomen door legerzaken. Als gevolg van die weinig opportune situatie waren er twee bezendingen nodig, de eerste van 2 april tot 27 juni 1656 en de tweede van 20 januari tot 4 maart 1657.

Van de eerste ambassade is het door Huygens geschreven verbaal bewaard gebleven en dat geeft een fraai beeld van de *égards* die beide partijen uitwisselden als wezenlijk onderdeel van de diplomatie.³⁸⁷ Met hoffelijkheden en gedeelde culturele belangstellingen werd de koude uit de lucht gehaald en een bereidwillige houding van de onderhandelingspartner bewerkstelligd, om vervolgens het doel van de bezending ter sprake te brengen. Huygens was er een meester in. De aartshertog en hij vonden elkaar in hun gezamenlijke passie voor de muziek en poëzie. Tot tweemaal toe werd Huygens uitgenodigd om met hem in besloten sfeer de kamermuziek te beluisteren van het ensemble van Giuseppe Zamponi, de Italiaanse componist die als *maestro di musica di camera* aan het Brusselse hof verbleef:³⁸⁸

Des naermiddaghs ben ick volgens het appointment van de Eertshertogh in sijn camer gegaen, waer ick met seer beleefde vrindelickheit bejegent wierde door den Bisschop van Brugge, ende nu en dan tusschen de musique door den Eertshertogh selve, die mij twee of drijmael quam aenspreken, schynende groot vermaeck te nemen in de satisfactie die ick bethoonde te vinden in syn Musike, die uyttermaten schoon was.

Wilhelm Leopold was verheugd dat Huygens 'sellfs de hand aen compositien sloegh', waarop die een exemplaar van zijn *Pathodia sacra et profana* beloofde te zullen opsturen aan de muziekvriend (wat hem 'sonderling aengenaem soude wesen'). Ook prezen zij elkaars poëzie. Twee uur lang had de landvoogd in de *Momenta Desultoria* zitten lezen. Over zijn eigen poëzie merkte hij bescheiden op dat die het niet waard was door zo'n dichter gelezen te worden; het was rijmelarij van vrije ogenblikken 'te peerde of anderssins wandelende'. De topiek zal Huygens direct doorzien hebben, maar hij antwoordde in stijl: 'Op alles repliceerde ick naer my docht het subject te vereischen, waeronder veele complimenten voor de hertog'. Met trots noteerde hij in zijn dagboek een exemplaar in ontvangst te hebben mogen nemen van zijn recent

³⁸⁶Hofman pp. 258-66. Rasch 2001, pp.132-3.

³⁸⁷Hofman p. 259. Huygens' verbaal van de reis wordt bewaard in het Koninklijk Huisarchief Inv. G1 (archief Huygens), nr. 7, tweede deel. Het verslag heeft als titel: *Negotiatie tot Brussel (2 april - 27 juni 1656)*. De hieruit aangehaalde passages zijn overgenomen van Hofman pp. 258-266 en Rasch 2001.

³⁸⁸Sadie dl. 20, p. 635; Rasch 2001, p. 128 en citaat op p. 134.

verschenen Italiaanse dichtbundel: *Archidux donat mihi Poematum suorum Italicorum librum novum*, de aartshertog schenkt mij de nieuwe bundel met zijn Italiaanse gedichten.³⁸⁹ Na een maand moest er een einde komen aan de wederzijdse bejegeningen vanwege het vertrek van de aarthertog. Deze nam afscheid van Huygens met de warme woorden dat hij 'my altoos in estime soude houden, zijnde *tanto virtuoso*, en in alle scientiën ervaren'. Het was een allergalantst onderhoud geweest, maar het doel van de missie was niet gehaald. Na nog een maand te hebben gewacht keerde Huygens onverrichter zake terug in Den Haag.

In januari 1657 reisde hij dan opnieuw naar Brussel af, dit maal naar de nieuwe landvoogd die evenals zijn voorganger een groot muziekliefhebber was. Bij deze gelegenheid vertelde Huygens dat hij in het bezit was van een beroemde, en voor Don Juan persoonlijk veelbetekende muziekbundel. Waar het om ging was het manuscript van de *Konincklycke Fantasien*, een verzameling composities van de grootste Londense hofmusici uit de jaren '20. Ze waren destijds bijeengebracht ter gelegenheid van het voorgenomen (maar later alsnog afgesprongen) huwelijk van de Engelse koningszoon Karel met de dochter van de Spaanse koning Filips III.³⁹⁰ De werken waren door de kroonprins meegenomen bij zijn bezoek aan het Spaanse hof en toen hij in 1623 samen met zijn favoriet Buckingham terugkeerde naar Engeland, raakte hun schip in het Kanaal betrokken bij de jacht van vijf Zeeuwse oorlogsbodems op Duinkerke kapers. Openlijk partij kiezen deden de Engelsen niet, maar de Zeeuwse kapiteins werden aan boord uitgenodigd en net zolang vastgehouden tot de kapers buiten bereik waren. Mogelijk is bij die gelegenheid de koninklijke muziekbundel in Staatse handen geraakt, en vervolgens in het bezit van Huygens. De later in Amsterdam gedrukte editie van de *Koninklycke Fanstasien* zegt over de herkomst van de composities dat ze 'weerdigh [waren] gevonden om de Bruylofts-staetse van *Spanje* en *Engeland* te verheerlycken; dewelke mislukt zynde, by onsen *Stantvastigen* Hollandschen *Apollo* gelandt zyn.³⁹¹ Huygens had met het manuscript dus een kostbare troef in bezit, en zette die in bij zijn bezoek aan de zoon van Filips IV, broer van de prinses om wie het allemaal begonnen was. Maar Don Juan heeft niet gewild dat het origineel terugkeerde in de familie en stelde zich tevreden met een kopie. Amper teruggekeerd in Den Haag stuurde Huygens meteen de boeken op om ze te laten afschrijven, met een charmante begeleidende brief:³⁹²

J'obéis avec ce que je doibs de respect et de promptitude au commandement que Vostre Altesse a daigné me faire touchant les livres de Musique dont j'ay l'honneur de luy parler. Je m'assure, Monsieur, que dans la profonde connoissance qu'a Vostre Altesse de ce bel art, elle trouvera ceste collection choisie comme il falloir pour un grand Roy, comme il se pourroit par un puissant Favori, dans un País où Vostre Altesse a bien jugé que la Viole est dans sa haute perfection et la composition si solide qu'on n'y doibt rien à l'Italie.

³⁸⁹Zijn *Diporti del Crescente divisi in rime morali, devote, heroiche, amorose* is in 1656 te Brussel bij Joannes Mommaert verschenen onder het pseudoniem P. de Crescente. Zie ook Worp in een noot bij Huygens' lofdicht op de gedichten van de aartshertog, gericht tot Giuseppe Zamponi (*Gedichten* 6,56B; zie ook 9,60).

³⁹⁰Rasch 1994, pp.55-73. Over het huwelijk zie ook *Mijn leven* 2,21-8 comm.

³⁹¹Citaat overgenomen uit Rasch 1994, p. 56.

³⁹²*Br.* 4 no. 5531; Huygens aan Don Juan van Oostenrijk, 12 maart 1657. Al in 1648 waren de boeken in Huygens' bezit, getuige een briefje van de musicus Duarte aan Huygens, d.d. 27 december 1648 (*Br.* 3 no. 4903): '[wij] sullen geren sien de Musickboecken van de hertogh van Boeckingham, om iet daeruyt te laten schrijven, de welcke met behoorelycke sorge aen UE. terugge sullen beschickt werden.'

Met hoogachting en met de snelheid die ik U verschuldigd ben, geef ik bij deze gehoor aan de opdracht die U mij heeft willen geven betreffende de muziekboeken waarover ik met U heb mogen spreken. Ik ben er zeker van, Mijnheer, dat U met Uw kennis van deze schone kunst zult merken dat deze collectie is bijeengebracht zoals dat voor een groot vorst [sc. Filips IV] betamelijk is en zoals dat voor een invloedrijke gunsteling [sc. Buckingham] mogelijk is, in een land waarvan U weet dat het vioolspel er de hoogste graad van perfectie heeft bereikt en de composities zo voortreffelijk zijn dat men geenszins onderdoet voor Italië.

Het wrange van Huygens' Brusselse commissies is dat ze, ondanks de 'sonderlinge goedertierenheit en beleeftheit', geen van twee enig diplomatiek succes hebben gehad. Er kwamen geen toezeggingen voor de uitbetaling van de aan het huis van Oranje verschuldigde bedragen en het vonnis in de rechtzaak met de gravin van Isenghien was in het voordeel van de tegenpartij. Dat kan de lezer van *Mijn leven* in het geheel niet bevroeden. Zelfs wekt de onderhavige passage in de autobiografie de indruk dat de bezoeken aan de gouverneurs klinkende successen zijn geweest. De modellering concentreert zich geheel op de wijze waarop Huygens door middel van muziek en poëzie de gunst wist te winnen van de hoge Brusselse gezaghebbers, en bereikt een climax in de afsluitende verzen, waar hij zijn optreden in Brussel exemplarische waarde toekent als een schoolvoorbeeld van diplomatie aan het hof. Die presentatie ondersteunt de doelstelling van de autobiografie, waarin de auteur zichzelf als veelzijdig getalenteerd persoon portretteert die de gunst van vele grootheden heeft weten te winnen.

Parallele teksten: appendix 56-57

719 Eripuit Matrem praeceps Na een kort ziekbed overleed Mary Stuart op 3 januari 1661 aan de pokken. Ze was amper 30 jaar oud geworden. Hier, noch in enig andere bron, is een spoor van Huygens' rouw om het verlies te vinden. In een aantal chronogrammen op haar overlijden is het enige motief, net als hier, haar jonge leeftijd (*Dagboek* 1661, 3 jan.).

720 Pupilli In de tien jaar die hij onder de gedeelde voogdij van zijn moeder en grootmoeder opgroeide, is Willem Hendrik van *infans* (705) tot *pupillus* geworden, een minderjarige die onder toezicht van een oudere staat (*OLD* q.v.).

721 meamque operam multis experta fide[m] Non dubiam, et si quid vario sermone valerem Het participium *experta* regeert de objecten *operam* en *fide[m]*, nadrukkelijk gecoördineerd met *-que*, en ook de objectzin *si quid - valerem*, die met de voorgaande objecten verbonden is door *et*.

723 Magnatum In Neolatin is *magnates* de gangbare aanduiding voor 'groten', zie n. 2,355-7.

726-8 Ille sibi Italico [...] ore locutum, Nescio quo propere affectu [...], vocauit Object bij *vocauit* is (*me*) *locutum* met het datiefobject *sibi*. Het voordeel van talenkennis heeft de auteur al diverse malen in zijn autobiografie onderstreept, bijvoorbeeld bij de doge in Venetië wiens blik opklaarde toen hij in zijn eigen taal werd aangesproken (1,684-8 met comm.). Verderop in de tekst zal hij het opnieuw benadrukken bij zijn ontmoeting met Lodewijk XIV (2,777-9).

728 Saepiùs et solus solum Het unieke, besloten karakter van de bijeenkomsten onder vier ogen in het privévertrek wordt onderstreept door de woordfiguur *solus solum*. Verscheidene malen heeft Huygens zulke bezoeken gebracht aan de aartshertog. Op 2 en 3 mei werd hij er ontboden voor de concerten van Zamponi (appendix 56).

729-30 Zamponijque chori [...] unà Participem secum praesenti assistere jussit De kern van de syntaxis is *jussit (me) assistere*. Bepaling bij het elliptische *me* is *participem Zamponij chori*, in de hoedanigheid van deelnemer aan het koor van Zamponi. Daar komt de bepaling *una secum* bij, samen met hem. De bepaling *praesenti* congrueert met de ablatief *se*.

732 egregios et non pro Principe Versus Huygens beoordeelt de gedichten van de aartshertog door middel van het adjectief *egregius*, uitmuntend, en de bepaling *non pro Principe*, niet wat je van een vorst verwacht. Met dat laatste bedoelt hij uiteraard niet dat vorsten doorgaans slechte dichters zijn, maar dat zij vanwege hun functie *otium*, tijd, ontberen om goede poëzie te schrijven, hetgeen de vorst zelf ook toegegeven zou hebben (zie de aanhaling in de comm. hierboven).

734-6 Concentibus [...] harmonicis curarum taedia mulcens, [...] tentatis pollice chordis Voor de opvatting dat muziek een harmonieuze balseming voor het verstoorde gemoed is, vgl. *curas Omne*

graues mollire Melos (2,320-1 met comm.). De beschrijving van het luitspel is dezelfde als in 2,191: *animatis pollice chordis*. Eveneens wordt daar het verbum *tentare* gebruikt voor musiceren (2,193).

739-41 libros, quos omni Musica quondam Anglia delectu, Buckinghamio duce iussa, exornauerat De verzen onderstrepen de grote waarde van de muziekcollectie. De stukken waren een zorgvuldige selectie (*omni dilectu*) uit de musici van Engeland (*Anglia musica*), het land dat samen met Italië en Frankrijk de belangrijkste rol speelde op muzikaal gebied. En dat was gebeurd in opdracht van de machtige gunsteling van Jacobus I, George Villiers, hertog van Buckingham.

744-5 molles aditus et commoda fandi Tempora De auteur speelt een intertextueel spel met Verg. A. 4,421-4. Daar zendt Dido haar zuster Anna naar de Aeneas om van hem te weten te komen wat zijn plannen zijn. Anna is immers de enige die weet hoe ze zijn geheimen kan ontfutselen:

[...] *solam nam perfidus ille*
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri mollis aditus et tempora noras.
 [...] Want alleen voor jou heeft die trouweloze
 Respect, jou vertrouwt hij zijn diepste geheimen toe;
 Alleen jij weet wanneer en hoe je hem moet benaderen.

746-7 Sic seria ludo Lucremur Als clausula is de formulering *seria ludo* frequent in de klassieke hexameterpoëzie (Verg. *Ecl.* 7,17; Hor. *S.* 1,1,27 en *Ars* 226). Het begrippenpaar dat bij Horatius voorkomt in literatuurtheoretische uitspraken, wordt in Huygens' tijd toegepast in zeer uiteenlopende contexten.

748-68 Afvaardiging naar Lodewijk XIV wegens de bezetting van Orange

Het Zuid-Franse Orange was de parel onder de Nassause domeinen. Dit was het erfgoed waaraan de Prinsen van Oranje hun voornaamste, soevereine titel ontleenden, zoals de naam van het voormalige prinsdom nog tot op de dag van vandaag voorafgaat aan die van het stamland Nassau. Orange verschaftte de familie identiteit en status binnen de Republiek en temidden van de grote Europese vorsten, en daarom moest het bezit tegen elke prijs behouden blijven.³⁹³ Diep in Frankrijk gelegen, op 1200 kilometer van Den Haag, is de soevereine enclave meer dan eens doelwit van pogingen tot annexatie door het groeiende centrale gezag in Parijs. Om die reden had prins Maurits al in 1620 aan zijn opzichter van fortificatiën opdracht gegeven om er het middeleeuwse kasteel op de heuvel te versterken met moderne vestingwerken en rondom de stad een vestinggordel aan te leggen met vijf prominente bastions. (Een deel van het bouw materiaal was overigens afkomstig van de plaatselijke Romeinse monumenten.) Sindsdien was Orange een van de sterkste bolwerken binnen Europa en een doorn in het oog van de steeds machtiger wordende Franse vorsten.

In de loop van de jaren vijftig van de zeventiende eeuw, in dezelfde tijd als het nabijgelegen pauselijke Avignon voor kortere tijd werd opgeslokt, vond de jongste poging plaats om Orange onder Frans gezag te brengen.³⁹⁴ Daarbij werd dankbaar gebruik gemaakt van de onenigheid in het Huis van Oranje. Parallel met de hiervoor beschreven voogdijtwist en factievorming aan het hof in Den Haag ontstonden er ook in het plaatselijke bestuur van het prinsdom twee facties.³⁹⁵ Gouverneur Frederik van Dohna koos met de zijnen partij voor Amalia, terwijl een groot deel van het parlement uitsluitend Mary erkende als regentes. Een wirwar van ruzies, intriges, beschuldigingen en corruptie was het gevolg. De Engelse prinses-royaal meende haar claim op het bezit te zullen versterken door de hulp in te roepen van haar neef Lodewijk XIV. Maar dat had een catastrofale uitwerking. Voor de Franse koning bood het verzoek de mogelijkheid bij uitstek om Orange gelegitimeerd te bezetten. Hij trok zijn legers samen voor de vesting en in maart 1660 capituleerde het door twist verdeelde prinsdom aan de Zonnekoning. Om te voorkomen dat zijn inname

³⁹³Japikse 1948, dl. 1, p. 59-64.

³⁹⁴Van Rijssen-Zwart 1983 en 1987; Brachin 1991; Poelhekke; Hofman pp. 266-293 en Bots 1993, pp. 29-34.

³⁹⁵*Mijn leven* 2,705-717 met comm.

bekend zou komen te staan als de beroving van een minderjarig kind – Willem III was negen – werd in het capitulatieverdrag vastgelegd dat Lodewijk XIV Orange zou besturen uit naam van de jonge prins en teruggeven op het moment dat deze meerderjarig werd. In de praktijk liet de koning zich nagenoeg niets gelegen liggen aan Oranjes aanspraken. Hem was het te doen om de letterlijke afbraak van buitenlands gezag binnen Frans grondgebied. Kort op de inname volgde dan ook de voortvarend uitgevoerde sloop van Maurits' imposante citadel rond het kasteel (oktober 1660) en later die van de stadswallen (maart 1662).³⁹⁶ Intussen werd de bevolking van haar privileges beroofd en waren bedreigingen en geweldplegingen aan de orde van de dag.

Huygens heeft de bezetting van Orange in *Mijn leven* nogal gekleurd gestalte gegeven. Zijn versie suggereert een laffe annexatie van een weerloos staatje dat ernstig verzwakt zou zijn nadat Maurits' verdedigingswerken eerder al neergehaald waren. Verder gebruikt de auteur precies het beeld dat de daad van de Franse koning op z'n zwartst voorstelt, als de beroving van een kind. In werkelijkheid stonden bij de capitulatie de citadel en bastions van de stadsmuren nog geheel overeind, en had Dohna vanuit de enclave wel weerstand kunnen, maar gezien de overmacht niet willen bieden – de reden waarom het verwijt van lafheid door anderen juist werd gericht aan het adres van de gouverneur.³⁹⁷ Ook zwijgt de auteur over de verdeeldheid binnen het bestuur van Orange en over Mary's verzoek om hulp, dat de aanleiding tot de annexatie was geweest. Het zodanig gemanipuleerde vijandbeeld wordt nog aangezet met het vol pathos afgeschilderde lijden van de bevolking onder de bezetter. Als geheel is de voorstelling een krachtige opmaat tot Huygens' inspanningen en zijn uiteindelijke triomf, maar los van de context is het beeld wellicht ook geladen door de recente Franse bedreiging van de Republiek. Toen Huygens de verzen componeerde, had Lodewijk XIV had zich ontpopt tot haar nieuwe aartsvijand. In zijn *Guerre d'Hollande* (1672-8) had de *rex terribilis*, de gruwelkoning, zijn legers in regelrechte aanval naar het Nederlandse grondgebied gedirigeerd en ternauwernood was de gehele soevereine Republiek aan de ondergang ontkomen.³⁹⁸

748-9 altera longi Clausula seruitij Hoewel de auteur zijn dienst aan het hof van Oranje in gangbare topiek en vrij van enige negatieve bijmaak herhaaldelijk beschrijft als 'Slavernij' in 'gulden boeijen' (vgl. *Compede* 2,295-6 met n.; *Servitij jugum* 2,361-2 met n. en *vincula duri Aurea servitij* 2,436-7 met n.), is het beeld van onvrijheid hier op zijn plaats omdat Huygens, zoals hij zelf schrijft, tegen zijn zin de 'vierjarige ballingschap' aanvaardde.

749-52 Si [...] liceret [...] Non licuit De herhaling van het werkwoord in verschillende modaliteiten onderstreept het contrast tussen de wens om zich te excuseren, en de droge realiteit *Non licuit*. Dezelfde contrastieve herhalingsfiguur is gebruikt in *Mijn leven* 1,599-601, zie n.

750 Isset et Homophonie in twee opeenvolgende lettergrepen werd door de antieke grammatici verfoeid, al is het verschijnsel aanwezig in de grootste klassieke poëzie. In *Mijn leven* komt het spaarzaam voor, vgl. *durat ad* (1,140 met n.).

³⁹⁶Afbeelding 000. Manuscriptkaart van de stad Orange. De kaart werd hem in 1662 ter hand gesteld door de militaire ingenieur Clairville en bevat op de rugzijde aantekeningen van Huygens zelf. De kaart toont de fase waarin de citadel rond het oude kasteel op de heuvel geslecht is. De vestingwallen rond de stad zouden in maart 1662 gesloopt worden. Gegevens ontleend aan Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, p. 26.

³⁹⁷Van Rijssen-Zwart p. 45-6.

³⁹⁸Een ander symptoom van die antipathie jegens Frankrijk is dat de autobiografie, die op geen enkel punt nalaat de groei in status te beschrijven, ten enen male zwijgt over het feit dat Huygens in de ridderorde van St. Michel is opgenomen. Op 27 februari 1633 was hij met die waardigheid bekleed. Zie *Br.* 1 no. 770; Huygens aan L. Potier, Markies de Gesvres, 13 maart 1633. Ook *Dagboek* 27 febr. 1633: 'Defertur mihi per Beringamum, ordo S. Michaelis cum literis Regiis'.

751 Excusanda fuit vitae propè scena peractae De aan de theaterwereld ontleende woordkeuze *scena* duidt hier op een fase van het leven, zoals een bedrijf in een toneelstuk.

752 Amalia De naam moet in deze verspositie gelezen worden met een synizesis van de laatste twee syllaben, zoals ook in *Amalia medendi* (2,769), maar niet in *Amalia fulsit* (2,871).

754-5 Parendum [...] eundum Inuito fuit; inuitis linquenda Huygens' weerzin tegen zijn afvaardiging (zie ook n. 2,749 *seruitij*) wordt geaccentueerd door de opeenstapeling van gerundieven, de nadrukkelijke plaatsing van *Inuito* in de eerste verspositie en de herhaling daarvan in *inuitis*.

757 Infantem Auriacum *Auriacum*, Oranje, verwijst naar de jonge prins en activeert tevens de naam van het gelijknamige prinsdom. Het gebruik van de bepaling *infantem* is pregnant om verontwaardiging over de laffe daad tegenover een kind te wekken. Daarom verschijnt het woord in kort bestek twee maal: *Infanti Domino* (2,766).

757-60 quasi [...] quasi [...] Opprobrium leue, contemptus, vis, parua fuissent De herhaling van de conjunctie *quasi* en het ontbreken van coördinatie in de opstapeling van predicatieve bepalingen onderstrepen de verontwaardiging.

761-2 Saeuius aucta nefas et summum criminis ausa est Ambitio De conjunctie *et* verbindt de twee objecten van *ausa est*: *saeuius nefas* en *summum criminis*. De bepaling *aucta* moet gelezen worden als predicaat bij *ambitio*. De pregnante woordkeuze *ambitio* duidt op overschrijding van grenzen en heeft in deze context de negatieve connotatie van ethisch of juridisch ongeoorloofd.

762-3 Quae restabant [...] vetustae Arcis reliquae, nullo munimine Moles De auteur doet het voorkomen alsof het kasteel met de eromheen gebouwde citadel al ontmanteld waren voordat de Fransen Orange binnenvielen. Deze verdraaiing van de werkelijkheid dient om de Fransen van lafheid te kunnen betichten, vandaar ook dat hij met nadruk stelt dat het kasteel *nullo munimine* was, zonder enige weerstand.

765-6 imperij totas excussit habenas Infanti Domino De Franse versie was dat Lodewijk XIV Orange zou besturen uit naam van de jonge prins. Daartegenover stelt de auteur zijn versie: de Fransen hebben hem alle gezag, *totas habenas*, ontnomen. Voor de tweede keer gebruikt hij de bepaling *infans* (vgl. 757), opnieuw voorop geplaatst om het beeld van de laffe beroving van een kind te benadrukken.

766-7 gemuit [...] serua Libertas, gemuere Patres et subdita Plebes Het lijden van de bevolking wordt kunstig onder woorden gebracht met het paradoxale enjambement *serua Libertas* en de herhaling *gemuere-gemuere*. Het beeld is een intertextueel spel met Ov. *Met.* 1,124, waar beschreven wordt hoe na de paradijselijke tijden van het Gouden Tijdperk de os zijn vrijheid verloor en onder het juk werd geknecht om zuchtend het land te bewerken: *pressique iugo gemuere iuveni*. De mate van repressie is terug te vinden in Huygens' correspondentie, waar hij spreekt van onderwerping en slavernij, *esclavage*, door een regime waaronder niemand veilig was, *soubs lequel il n'y avoit personne dans la ville ou le país qui pust dormir en seureté* (Br. 6 no. 6442; Huygens aan Hollis, 6 mei 1665).

768 Usurpatori, pro Majestate, molesto Niet Lodewijk XIV zelf, maar degenen die uit naam van de koning (*pro Majestate*) Orange bestuurden, maakten zich schuldig aan machtsmisbruik. Dat beeld komt ook naar voren in Huygens' correspondentie: *le Roy, qui est si juste et si genereux et a tant d'aversion pour la violence, auroit de la peine à croire qu'il eust des subjects qui osassent abuser de l'autorité et du respect de son nom royal* (Br. 6 no. 6446; Huygens aan De Lionne, 27 mei 1665).

769-809 Onderhandelingen aan het Franse hof en in Londen (1661-64)

De mogelijkheden om de Franse bezetting ongedaan te maken waren uiterst gering. Een militaire reactie was mede gezien de zwakke machtspositie van Oranje uitgesloten. Andere pressiemiddelen ontbraken evenzeer. De enige begaanbare weg was die van diplomatie die zich beriep op geschonden rechten. Voor deze weinig kansrijke missie viel de keuze op de president van de Domeinraad. Huygens was 65 jaar en sinds enige tijd al belast geweest met de Bourgondische en Provençaalse Oranjedomeinen. Het Frans beheerste hij als zijn moedertaal, hij had internationale contacten, niet alleen in Parijs, maar ook in Engeland, en hij was in de Brusselse commissies een sierlijk pleitbezorger van Amalia geweest. Vier jaar lang heeft hij aan het hof in Parijs, en ook in Londen, gepleit voor restitutie van Orange. Uiteindelijk kreeg Willem III zijn erfgoed terug:³⁹⁹

[...] de Peerel van syn Erf

Staet, seghtmen, eenichsins op mijner diensten kerf:

³⁹⁹*Zee-straet* vss. 35-40.

En staet mij niet goed koop; vier mijner laeste jaeren
 Door Hoven vol gewoel, door Bergen en door Baeren,
 Door stormen en soet weer zijn even toegebracht
 Om 't Kind syn eigendom te brengen in sijn' macht.

Maar de 'vierjarige ballingschap' aan Europa's machtigste vorstenhoven ging bepaald niet over rozen en bij de uiteindelijke restitutie was er heel wat water bij de wijn gedaan. Amalia had haar representant ertoe geïnstrueerd dat Orange onvoorwaardelijk werd gerestitueerd, dat de sloop van de versterkingen ongedaan werd gemaakt, of op z'n minst financieel vergoed, en dat Dohna in zijn functie van gouverneur werd hersteld. Intussen moest niet alleen met de Fransen onderhandeld worden. Na de dood van Mary was haar broer, de Engelse koning Karel II, toeziend voogd van de jonge prins geworden en ook zijn vertegenwoordigers in Parijs moesten als onderhandelingspartners betrokken worden om de zaak van Oranje te behartigen. De Engelse ambassadeur schipperde echter tussen steun aan Huygens en vriendschap met Frankrijk, en bovendien werd hij al vrij snel naar Londen teruggeroepen om pas twee jaar nadien te worden opgevolgd.

Huygens' eerste audiënties in november 1661 verliepen in vriendelijke sfeer, al maakten ze wel duidelijk dat vlotte onderhandelingen een illusie waren. Uitsluitsel van Lodewijk XIV kon lang op zich laten, terwijl de koninklijke ministers Le Tellier en Colbert zich opwierpen tot geduchte tegenstanders van Huygens' pleidooi en de ontmanteling van Orange voortging. Een half jaar later, bij een audiëntie op 6 maart 1662, werd hem medegedeeld dat restitutie pas bespreekbaar werd als ook de vestingmuren met de vijf bastions waren geslecht.⁴⁰⁰ Bij de volgende audiëntie, 26 maart, waren de bolwerken gesloopt, maar kwam de nieuwe voorwaarde voor restitutie op tafel dat de gouverneur katholiek moest zijn, een eis die volledig indruiste tegen de soevereiniteit van Oranje.⁴⁰¹ Huygens' verzet, gezien zijn instructie, was krachtig, maar sorteerde geen effect: de Franse koning bleef bij zijn voorwaarde en de onderhandelingen raakten muurvast. Daarop besloot Amalia het werkterrein te verleggen naar Engeland, waar Huygens van 2 juni tot 1 oktober 1663 verbleef. Karel II wenste zich echter niet te committeren aan enige variant van schikking met een katholieke gouverneur. Zijn standpunt was alles of niets te eisen, hetgeen de nieuwe Engelse ambassadeur in Parijs in mei 1664 bij de Franse koning ter sprake bracht, zonder resultaat. Een jaar na het eerste bezoek aan Londen stak Huygens nogmaals het Kanaal over om met Karel II te overleggen. Dit keer gaf de koning helemaal geen uitsluitsel over de vraag op welke voorwaarde hij de zaak van Orange zou steunen. Later zou Amalia de Britse monarch verwijten dat de voortdurende impasse eerder zijn dan haar schuld was geweest, door de aanvankelijk onverbiddelijke en vervolgens besluiteloze opstelling.⁴⁰² De uitzichtloze situatie wist Huygens eind 1664 toch tot een aanvaardbaar compromis te brengen. Met diplomatieke finesse vond hij een uitweg: als de Franse koning zijn eis van een katholieke gouverneur zou temperen in een verzoek, zou Amalia de geheime garantie geven eraan te voldoen als Orange was ontruimd.⁴⁰³ Daarmee bleef alle betrokken partijen al te veel gezichtsverlies bespaard. Het akkoord tot restitutie werd getekend op 31 december 1664, zij het dat de Fransen nog als voorwaarde hadden gesteld dat de artillerie van Orange werd ontmanteld. Ook hierin moest Huygens schikken: van

⁴⁰⁰Br. 5, no. 5772; Huygens aan J. Sauzin, 10 maart 1662; no. 5774 Amalia aan Huygens, 19 maart 1662; no. 5775; Amalia aan Huygens, 22 maart 1662.

⁴⁰¹Br. 5, no. 5798; Huygens aan De Lionne, 26 april 1662.

⁴⁰²Van Rijssen-Zwart p. 65 en Br. 6, no. 6378, Amalia aan Huygens, 25 december 1664.

⁴⁰³br. 6 no. 6350; Huygens aan Prinses Amalia, 7 nov. 1664.

de 26 stukken geschut zou het kasteel er acht opdoeken. En op het laatste moment moest de onderhandelaar ermee instemmen dat aan de bezetter een flinke schadeclaim werd uitbetaald.⁴⁰⁴ *Les petits souverains exercent leurs souverainetes comme il plaist aux grands*, de kleine soevereinen zijn zo soeverein als de grote het willen, zou Huygens zijn Pyrrhusoverwinning voor Oranje later treffend karakteriseren.⁴⁰⁵ De Fransen trokken zich terug uit een goeddeels ontmantelde vesting en de schijn werd opgehouden dat Amalia uit eigen beweging en zonder druk een nieuwe gouverneur aanstelde. De plaats van de Oranjegetrouwe Frederik van Dohna werd overgenomen door Etienne de Milet, Sieur de Mesinay, een Franse katholiek.

In *Mijn leven* worden de onderhandelingen zodanig gepresenteerd dat Huygens gloreert in zijn trouwe dienst aan het Huis van Oranje, als sierlijk onderhandelaar aan de grote hoven van Parijs en Londen en als uiteindelijke overwinnaar in het conflict. Zijn loyaliteit komt tot uiting in de tegenstelling tussen leeftijd en onwil enerzijds en plichtsbefesf anderzijds: niet gaarne ging hij, maar toch heeft hij Amalia gehoorzaamd. Vervolgens brengt hij in beeld hoe de verschillende tegenspelers gunstig gestemd werden. Zelfs bij de afstandelijke Lodewijk XIV vonden zijn woorden ingang. Een herkenbaar detail daarbij is de beheersing van de taal. Zo heeft de auteur naar eigen zeggen de doge van Venetië ingepalmd, de koning van Engeland, de Spaanse gouverneur in Brussel en nu dus de grote Zonnekoning.⁴⁰⁶ Dat Huygens de kunst van het hofleven verstond bewijst ook de revue van bevriende Fransen. Eerst noemt hij de vorstelijke familie, te beginnen met de illustere echtgenote van Lodewijk XIV, Maria Theresia, dochter van de Spaanse koning Filips IV, aan wie hij een enkel gedicht richtte bij de dood van haar pas geboren dochter.⁴⁰⁷ Dan volgt Lodewijk II de Bourbon, prince de Condé en hertog van Enghien (1621-1686), de beroemde veldheer, die hij een exemplaar van zijn *Momenta Desultoria* heeft aangeboden.⁴⁰⁸ Philips, de broer van de koning en hertog van Orléans (1640-1701), vereerde hij met een lofdicht op zijn portret.⁴⁰⁹ Vervolgens noemt hij drie prominente koninklijke ministers. Met Hugues de Lionne, markies van Berny (1611-1671), dichter en groot liefhebber van muziek, raakte Huygens zeer bevriend. Daarvan getuigen een twintigtal Latijnse gedichten waarin, net als hier in de autobiografie, woordspelingen voorkomen op de naam Lionne.⁴¹⁰ Minder hartelijk waren de verstandhoudingen geweest met de andere twee staatsmannen, Michel le Tellier (1603-1685) en surintendant van financiën Jean Baptiste Colbert (1619-1683). Zij waren de voornaamste opposanten bij de onderhandelingen. Vooral Colbert was een geduchte tegenspeler, die zich naar Huygens' zeggen gedroeg als de slang in zijn familiewapen:⁴¹¹

Cur nihil impetrat Auriacus? Latet Anguis in herba
Si Coluber dicam, verior autor ero.

⁴⁰⁴ Br. 6 no. 6382; Amalia aan Huygens, 1 januari 1665; zie ook no. 6386, 6388, 6396, 6405, 6411 en 6412.

⁴⁰⁵ Br. 6 no. 7192 Huygens aan De Lubieres, 20 augustus 1682.

⁴⁰⁶ *Mijn leven* 2,726-7, 1,684-8 en 2,88.

⁴⁰⁷ *Gedichten* 7,27D. Op haar portret dichtte Huygens *Gedichten* 7,42D.

⁴⁰⁸ *Gedichten* 7,41B

⁴⁰⁹ *Gedichten* 7,46C

⁴¹⁰ *Gedichten* 7,2D, 8C, 9B, 9E, 11A, 12A, 19B, 26D, 35B, 36D, 43B, 46D-E, 47A, 48C, 52A, 69C, 70E, 71B, 71E, 72A-B, 74B, 77B-C, 79B, 80C. Toen De Lionne op 1 september 1671 stierf noemde Huygens hem in zijn dagboek *summus amicus meus*, mijn goede vriend.

⁴¹¹ *Gedichten* 7,49D. Verder 7,34C en 107C-108A.

Waarom krijgt Oranje niets voor elkaar? Er schuilt een adder onder het gras.
Of liever gezegd een Colbert-cobra

Tegenspelers of niet, Huygens verloor nooit zijn hoffelijkheid. Het best kan dat geïllustreerd worden aan de hand van het afscheidsgedicht dat hij op 15 december 1664 heeft gericht aan de *magna trias*, dezelfde drieëenheid van ministers die in *Mijn leven* wordt genoemd:⁴¹²

AD MINISTROS REGIOS VALEDICTIO
Tellerij, Colubrique et, nomina torva, Leaenae,
(Nomina, non semper Numina torva mihi)
En abeo, et laetum vobis, per sidera, laetum,
Per quot habent Caeli sidera, dico Vale.
Porta negata fuit, quaerenti inuenta fenestra est ;
Omnis ab ingrato est Carcere grata via.
Rima sit, an valvae, parui est, an janua stridens ;
Liberor (hoc magni est) Carcere et Exilio.
Vos quoque, quod grator, nimio sermone molesti
Compellatoris libero, magna Trias.
[...]

AFSCHEIDSGROET AAN DE MINISTERS VAN DE KONING
Le Tellier, Cobra en Leeuwin, grimmige namen,
Namen slechts, want jullie bejegeningen waren niet altijd kwaadaardig,
Ik ga weg en verheugd zeg ik jullie, verheugd, bij de sterren,
bij alle sterren die de Zon telt, Vaarwel
De deur bleef gesloten, maar een uitweg is gevonden door het raam,
En uit een ondiepbare kerker is elke uitgang dierbaar.
Laat het een spleet zijn, een poort of een krakende deur, dat doet er niet toe,
Ik mag gaan uit mijn kerker, mijn ballingschap, dat doet ertoe.
Ook jullie, grote drieëenheid, verlos ik daarmee
van het vele gepraat van een lastige volhouder.
[...]

Het resultaat van de onderhandelingen is volgens *Mijn leven* een regelrechte *victoria* voor Huygens en Oranje. Een eerste accent is dat de overwinning op de agressor behaald is met vreedzame middelen, door praten en schrijven. Die vredelievendheid zal de auteur aan het slot van de autobiografie sterk benadrukken in het portret van zijn innerlijk.⁴¹³ Voorts wekt de vertelling de indruk van een onvoorwaardelijke resitutie en onaangetaste soevereiniteit. Hoezeer aan de voorwaarden van Lodewijk XIV is tegemoet gekomen, dat er een katholieke gouverneur is aangesteld, dat Orange tijdens de onderhandeling goeddeels ontmanteld is, blijft allemaal verzwegen. Aan dat glorieuze beeld draagt ook de weergave van Karel II bij, alsof die zich vierkant achter de zaak van Oranje zou hebben opgesteld, en dat niet in de laatste plaats vanwege Huygens' bekendheid aan het Britse hof. De triomf in de zaak Orange koppelt de auteur dus zowel wat de Fransen als de Engelsen betreft, aan het motief van zijn 'vriendschap met de groten', zoals dat aan het slot van de autobiografie zal worden gethematiseerd.

---

⁴¹²*Gedichten* 7,72C. Ook uit deze verzen blijkt de uitkomst van de onderhandelingen niet optimaal, gezien de omschrijving 'een uitgang via het raam'. Daarmee hield Huygens al in april 1664 rekening, want hij schrijft dan over een laatste offensief 'qui me delivrent de mon exil, soit par la porte ou par la fenestre' (*Br.* 6 no. 6254; Huygens aan Lord Hollis, 28 april 1664).

⁴¹³*Mijn leven* 2,1130-66 met comm.

Parallele teksten: appendix 58

770-771 non vidit inermi Pupillo nisi se precibus succurrere posse De woordkeuze *Pupillo* brengt in herinnering dat Amalia voogdes van Willem Hendrik was, zie 2,720. Het adjectief *inermi* heeft nadruk door de laatste positie en wijst ten eerste op de weerloze leeftijd van de jongen, zoals de auteur dat kort tevoren al twee maal had onderstreept met *infans* (757 met n.) en ten tweede op de zwakke machtspositie van de prins, die anders dan zijn vader (nog) geen stadhouder was en dus geen leger kon leiden. De enige die iets voor hem kon doen was Amalia, maar ook haar stond niet meer ter beschikking dan de Fransen te vragen om restitutie, *nisi se precibus*.

773-4 Terribilem Regem [...] Regem Prosperâ et ad Caelum sublimi sorte ferocem De herhaling van het substantief *Regem* creëert ruimte voor de tweede bepaling *prosperâ - ferocem*. Voor de techniek vgl. *Lacui - lacui* (2,643-45 met n.). Het adjectief *ferox*, vermetel, heeft als complement *ad Caelum*, dat verwijst naar de bijnaam Zonnekoning. De elisie van de lange syllabe *-â* door het korte *et* in de tweede mora van de dactylus is in klassiek Latijn ongekend, maar komt in *Mijn leven* af en toe voor, vgl. *Audio Aristotele* (1,124 met n.).

775 Cogor adire: adeo De infinitief wordt hernomen door een indicatief, in dit geval om de realisering van de beangstigende opdracht te benadrukken. Voor de techniek vgl. *conficiendae Confeci* (1,254-5 met n.).

775-6 nec fronte serenâ Nec torvâ, facili attentè, grautierque benignâ De beschrijving van de bejegening door een vorst keert op diverse plaatsen in de autobiografie terug. De doge van Venetië oogde aanvankelijk ontzagwekkend maar antwoordde na Huygens' woorden *serenato vultu* (1,688). Frederik Hendrik stemde *vultu sereno* in met zijn nieuwe secretaris (2,288) en gaf blijk van zijn waardering middels een *frons serena* (2,359). De Engelse koning Jacobus leende hem *benigne* en *patienter* het oor (2,88-89). De Spaanse gouverneur in Brussel was *Nescio quo propere affectu permotus* (2,727). Het gelaat van de trotse Zonnekoning verraaft vijandschap noch vriendelijkheid, maar toont haast paradoxale kenmerken. Die komen ook naar voren in Huygens' verzen op het portret van de vorst (*Gedichten* 7,7C vss. 1-9):

*Serenitas augusta, blanda Majestas,
Suaue torvum, nemini grauis Regum
Ferox character, nemini bene contemptus,
Audacibus frons laeua, laeta percussis,
Iuuenile senium, canâ mente, non cano
Iuuenta mento, masculae venustates,
Neglecta pulchre verba, Regius sermo,
Et sic disertus, lenis aura, vel fulmen,
Ut poena prauis poscit, aut boni merces [...]
Verheven goedmoedig, minzaam majesteitelijk,
Vriendelijk grimmig, vermetel karakter
Door geen koning te zwaar, door geen koning te licht opgevat,
Blik van afkeuring naar de trotsen, van opgewektheid naar bangen
Jonge ouderdom, jeugd met beleid van een grijsaard,
Met baardeloos gezicht en mannelijke vrouwelijkheid,
Zorgvuldig onzorgvuldige woorden, koninklijke spraak,
Welsprekend als lichte bries of donder,
Naar gelang hij kwaden straft, of goeden beloont. [...]*

777-81 Non Regi ingratus [...] Sermo [...]. Non ingratus ego Augustae, non totius Aulae Principibus Het derde *non*, waarbij *ingratus* moet worden aangevuld, maakt een driedelige syntaxis waarin de auteur zijn ontvangst aan het Parijse hof beschrijft: de hooghartige koning was [in ieder geval] van zijn Frans gecharmeerd, en de koningin (*Augustae*) en de prinsen [zeker ook] van hemzelf (*ego* tegenover *Sermo*).

777-8 peregrino Gallicus ore Sermo parùm peregrinus Het contrast tussen de buitenlander en zijn on-buitenlandse spraak wordt geïllustreerd door de nadrukkelijke herhaling van *peregrinus*. Huygens beheerste al op jonge leeftijd het Frans al zijn tweede moedertaal, *ut quasi iam vernaculus* (1,54-5).

782 nescio quo adjutus rumore secundo Huygens verpakt zijn waardering in de bescheidenheidsformulering *nescio quo rumore*, zoals hij de techniek ook gebruikte in verband met zijn ontvangst in Brussel *nescio quo propere affectu permotus* (2,727; vgl. ook 2,1048 en 2,1262).

783-4 quin Tellerijs, Colbertis, Et mihi mansuetis sine fraude Leonibus ipsis De datieven zijn nog complement bij het voorgaande *in pretio vixi*. Onder de genoemde personen is de in de Republiek allerminst geliefde Colbert, die nadrukkelijk in de spondeïsche vijfde voet is geplaatst, en ook De Lionne, wiens Latijnse naam, *Leaena* (Leeuwin) of *Leo* (Leeuw), allerminst vriendelijkheid voorspelt.

Beide zijn reden voor het gebruik van de partikel *quin*. De bepaling *sine fraude* duidt erop dat de 'leeuw' daadwerkelijk mak was, dus oprecht vriendelijk, en geen bedrieglijke wolf in schaapskleren. Het gebruik van het meervoud *Tellerijs*, *Colbertis* en *Leonibus* wijst niet op verscheidene mensen met die naam, maar op deze en dergelijke staatslieden, vgl. *Heinsiadas Grotiosque* (1,862-3 met n.).

785 His fautoribus, his priuatis [...] amicis Huygens portretteert de genoemde personen als begunstigers van zijn zaak en persoonlijke vrienden. Dat eerste gold allerminst voor zijn voornaamste tegenspelers Colbert en Le Tellier.

787 Tantùm non totos quatuor sudauimus annos Vijf spondeeën schilderen met traag ritme de lange duur van de moeizame onderhandelingen.

788-9 mihi [...] de domitore Nepote Philippi Ludouico linguâ et calamo victoria parta est Huygens zet het beeld van zijn triomf kracht bij door de Franse koning nader te bepalen als *domitor*, hetgeen verwijst naar de grote veroveringen van de Franse koning, en als kleinzoon van de gewezen aartsvijand van de Republiek, de Spaanse koning. Lodewijk XIV was de zoon van Lodewijk XIII en Anna van Oostenrijk, dochter van Filips II.
000 De bepaling linguâ et calamo benadrukt, tegenover de veroveraar Lodewijk XIV, Huygens' vreedzame onderhandelingswijze. Het motief wordt herhaald in vs. 807 *non vi illatâ, ratione*. Ook in zijn bemiddeling bij de voorgedijtwisten komt het naar voren: *verbisque manuque et Consilijs* (2,708-9).

790-2 Lutetia [...] Aquae fontes [...] Sangermania [...] Sequana [...] Versallia Hier worden de drie aanzienlijkste vorstelijke paleizen nabij Parijs genoemd: Fontainebleau, St.-Germain en Versailles. De rivier de Seine staat in contrast met de Theems (vs. 794).

793 nostri [...] area Circi Bij herhaling ontleent Huygens in *Mijn leven* terminologie en metaforiek uit de antieke sportbeoefening, vgl. *curriculum* (1,297 en 2,691) en *palaestra* (1,116 en 2,517). In dit geval illustreert het beeld van een renbaan waarin hij rondes maakt, de herhaalde gang langs de diverse hoven.

794 Thamisisinque De spelling van de naam van de rivier verschilt hier van de overige drie plaatsen: *Tamesis* (1,535; 2,39; 2,60). Voor de afwijking is geen reden aan te geven.

794-5 bis arandus uterque Bis redarandus uterque De tweemaalige oversteek naar Londen wordt nadrukkelijk kleur gegeven door de herhaling in de formulering. Voor het intertextuele spel met Verg. A 2,780, waar Aeneas' moeizame tocht naar Italië als het 'doorploegen van verre zeeën' onder woorden is gebracht, zie *novum maris aequor arandum* (1,133 met n.).

798 Patris Aeneae [...] Avunculus Hector De auteur speelt een intertextueel spel met Verg. A. 3,339-43, waar vader Aeneas en oom Hector worden beschreven als de 'mentoren' van de jonge Ascanius:

Quid puer Ascanius? [...]

Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis

Et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?

En de jonge Ascanius? [...]

Wekken vader Aeneas en oom Hector hem

Tot aloude dapperheid en mannelijke krachten?

Huygens gebruikt het beeld van Ascanius omdat op gelijke wijze de jonge Willem III afkomstig is uit een geslacht van illustere voorgangers: *pater Aeneas* is de overleden Willem II en *avunculus Hector* is de Britse vorst Karel II, broer van Mary Stuart. Het beeld komt ook voor in een gedicht dat Huygens uit naam van Willem III richtte aan Lodewijk XIV (*Gedichten* 7,64C vs. 65):

Quid quod et Aeneas Pater est et Avunculus Hector?

Doet het u niets dat mijn vader Aeneas is en Hector mijn oom?

799-801 Tanta molis erat quae sciret Principis esse Gallia, vicini ne nollet Principis esse Huygens speelt een intertextueel spel met het bekende versbegin *Tanta molis erat* uit het eerste boek van de *Aeneis* om voor zijn moeite en reizen het beeld op te roepen van Aeneas die zich de grootste moeite moest getroosten om het Romeinse volk te grondvesten: *Tanta molis erat Romanam condere gentem* (Verg. A. 1,33). Op de hoofdzin *Tanta molis erat* volgt een bijzin met de conjunctie *ne*. Het subject van *ne nollet Principis esse* is *Gallia* met de daarvoor geplaatste bijvoeglijke bijzin *quae sciret Principis esse*. De nadrukkelijke parallellie tussen de twee zinsdelen *Principis esse* onderstreept het verschil tussen *scire*, weten, en *non nolle*, zich er niet tegen verzetten.

801 Sed conuicta De contrasterende conjunctie *sed* staat tegenover de negatieve formulering *ne nollet*, maar maakt geen inhoudelijke wending. Hetzelfde gebruik komt voor in 1,218-220: *Non haec nescire poterat Pater, sed scire [...]*.

802 indemnus Arausio De bepaling *indemnus* vertekent in hoge mate de werkelijkheid. Zowel de weerbaarheid als de soevereiniteit van het prinsdom waren na afloop van de onderhandelingen aanzienlijk kleiner dan vóór de Franse bezetting.

803 Dominum ciuis, Respublica Patrem Het sierlijke chiasme verfraait de mededeling dat Orange weer haar oorspronkelijke status heeft teruggekregen: het prinsdom kan de prins weer als rechtmatige eigenaar (*dominus*) erkennen, zoals hij ook als Vader aan het hoofd staat van het soevereine bestuur.

805 Adamas Adamante domatur De *gnome* dankt haar kracht niet alleen aan de inhoud maar ook aan de ritmiek en het klank- en woordspel. Het substantief *adamas* (Gr. *a j davma* ") is etymologisch verwant met *domare* (Gr. *davmnumi*).

806-7 Illum Iste mihi De iuxtapositie van pronomina brengt de auteur in beeld te midden van de grote vorsten.

808 Tanti erat - aduenisse Britannis De voorzin *Tanti erat* maakt een ACI waarin *me* subjectsaccusatief is bij *aduenisse*. Bepaling bij het subject is *non ignotum* met het datiefobject *Regibus Britannis* (de auteur kende Jacobus, Karel I en Karel II).

810-871 Het bezoek aan Orange, zomer 1665

Zoals in zijn instructie was vastgelegd reisde Huygens na de restitutie af naar Orange om ter plekke het gezag van Oranje te herstellen, een algemene amnestie af te kondigen voor bestuur en bevolking en een eed van trouw aan de prins van Oranje af te nemen. Vanuit Parijs arriveerde de auteur op 14 april in het prinsdom, waar hij werd binnengehaald als een *Moïse Libérateur*.⁴¹⁴ De stad putte zich uit in lofredes en ceremonieel, om ten slotte, op 7 mei, in een openbare plechtigheid met Huygens als middelpunt collectief trouw te zweren aan de Prins van Oranje. Was het toeval dat daarbij een *corona* aan de hemel verscheen?

Van de gehele gang van zaken bestaat een uitvoerig verslag, opgesteld door Chambrun, predikant van de stad, onder de titel *Relation de ce qui s'est passé au rétablissement d'Orange* (Verslag van hetgeen er gebeurd is bij de restitutie van Orange). Opgedragen aan Amalia belicht het 150 pagina's tellende werk het onthaal van haar vertegenwoordiger en loopt het vervolgens mee aan de hand van 'Monsieur de Zulichem' bij alle plechtigheden waarvan hij het middelpunt was. Het biedt goede mogelijkheden om de gang van zaken te reconstrueren en de presentatie in *Mijn leven* op haar juiste waarde te schatten.

Hoe de twee versies uiteenlopen, blijkt al bij het verslag van de tumultueuze ontvangst. Op 12 april 1665, de dag dat vanuit Lyon het langverwachte schip met Huygens aan boord zou aankomen in het domein van Orange, had zich in het kleine dorpje Balthazar aan de Rhone een bonte menigte van inwoners verzameld samen met vierhonderd *gentilhommes* en burgers in twee ruiterscompagnieën.⁴¹⁵ Onder luid trompetgeschal en uitroepen van vreugde zette 'de bevrijder' voet aan land. Per karos werd hij naar de stad gereden in een lange stoet met aan kop de cavalerie, waarvan de paarden waren uitgedost in *oranje, blanje, bleu*, daarna de rijtuigen en achteraan de grote menigte. Naarmate ze dichterbij de stad kwamen, werd de voortgang steeds meer verhinderd door de groeiende toeloop van mensen. Ordetroepen konden niet verhinderen dat het rijtuig telkens weer tot stilstand werd gebracht en dat velen erop klommen om Huygens de hand te kussen en in tranen dank te betuigen. Meermalen richtte hij zich tot de mensen om hen op vriendelijke wijze toe te spreken:⁴¹⁶

Plus on approche de la Ville plus on trouve de beau Monde: mais enfin apres que Monsieur de Zulichem les eut contentés par les discours qu'il leur faisoit, qui estoient remplis de tesmoignages d'amour et de bienveillance de la part de leurs Altesses, on arriva à ladite porte.

Naarmate men dichterbij de stad kwam, groeide de menigte. Nadat Zuylichem de mensen tevreden had gesteld door hen toe te spreken op een wijze die getuigde van liefde en welwillendheid van de kant van de Hoogheden, bereikte men eindelijk de stadspoort.

⁴¹⁴*Br.* 6 no. 6442; Huygens aan Lord Hollis, 6 mei 1665.

⁴¹⁵Chambrun pp. 38-41.

⁴¹⁶Chambrun p. 42.

De massale uitloop van de bevolking en de algehele uitbarsting van vreugde vormde een indrukwekkend schouwspel. Velen gaven hun tranen de vrije loop en ook Huygens zou daarbij niet geheel ongeroerd zijn gebleven:⁴¹⁷

Ces transports de joye tirerent bien des larmes des yeux de plusieurs personnes, et monsieur de Zulichem a avoué qu'il eut bien de la peine à retenir les siennes.

Die vreugde-uitingen wekten heel wat tranen bij diverse personen, en Zuylichem heeft toegegeven dat hij met moeite de zijne in bedwang kon houden.

Huygens' *Mijn leven* en Chambruns *Relation* vertonen grote overeenkomst in de beschreven feestvreugde. Maar er is ook één significant verschil en dat betreft het optreden van de auteur zelf. Wordt hij door Chambrun geportretteerd als een man die door de euforie van de menigte niet ongeroerd bleef, zichzelf schildert hij in *Mijn leven* af in een poging de storm van vreugde te luwen door op te roepen tot matiging. Dat accent in de autobiografie benadrukt het beeld van bescheidenheid, *constantia* en afkeer van grote uitspattingen, zoals dat aan het slot van het werk in de schets van innerlijk en uiterlijk opnieuw naar voren komt.⁴¹⁸

Die accentuering keert terug in de weergave van Huygens' reactie op de overstelpende welkomstredes in het kasteel van Orange. Twee dagen achtereen werd hij toegesproken door diverse afvaardigingen uit Orange, variërend van bestuurders tot geestelijken en de plaatselijke dames. Chambruns *Relation* meet de lof breed uit door over 44 pagina's maar liefst elf toespraken letterlijk op te nemen en daarbij telkens Huygens' galante weerwoorden te vermelden.⁴¹⁹ Daarentegen legt de autobiografische versie er nadruk op dat, wat de auteur betreft, al die lof niet nodig was geweest. Ironisch is zijn toon over de vele toespraken die hem ten deel vielen. Bescheidenheid en afkeuring van overdaad overwegen als hij vervolgens schrijft de lof niet te hebben verdiend en er geen waarde aan te hechten. In het geval van het damesbezoek wordt hij zelfs gek van hun gekakel.

Een tweede verschil tussen de *Relation* en *Mijn leven* ligt in de presentatie van de markante maatregel om het bestuur uit zijn functie te ontheffen en na een korte pauze weer te installeren. Daar werd het parlement van Orange op 21 april voor bijeengeroepen. Huygens hield bij die gelegenheid een strenge toespraak waarin hij erop wees dat de magistratuur zelf debet was geweest aan het leed van de Franse bezetting. Dat onderstreepte hij met het bijbelcitaat *omne malum a te ipso Israël*, alle ellende komt van uzelf, Israël.⁴²⁰ Men zou zich niet gehouden hebben aan de opdrachten van Oranje en bewust een troebele situatie hebben willen creëren voor eigen gewin. Sommigen waren daarin zelfs zo ver gegaan dat ze zich voorstanders hadden betoond van de Franse repressie:⁴²¹

On n'avoit pas laissé de tenir les eaux troubles, pour y pescher chacun selon son interest; [...] au lieu de ne faire que souffrir en patience la domination estrangere, plusieurs s'estoient prevalus de la violence du Chasteau, lequel s'ingeroit jusq'à la Justice, la Police et les Finances de son Altesse.

---

⁴¹⁷Chambrun p. 42.

⁴¹⁸*Mijn leven* 2,1079 e.v.

⁴¹⁹Chambrun pp. 44-88.

⁴²⁰Chambrun p. 92.

⁴²¹Chambrun p. 93.

Men had niet nagelaten het water troebel te houden, om zo voor eigen belang te kunnen vissen; [...] in plaats van lijdzaam de vreemde bezetting te verduren, hadden velen zich liever geschaard achter het geweld vanuit het kasteel, tot aan Justitie, politie en de Financiën van Zijne Hoogheid [de Prins].

Die inadequate en in sommige gevallen dus zelfs heulende opstelling was de reden om iedereen die een bestuurlijke functie bekleedde, te ontheffen uit zijn post, vervolgens een amnestie af te kondigen en daarna allen te her-installeren. Juist op dit punt wijkt de versie in *Mijn leven* af. De autobiografie wijdt geen woord aan het wanbeleid in Orange, evenmin aan de afvalligheid van Oranje of de toejuiching van de Franse bezetting. Huygens' presentatie is dat de amnestie nodig was vanwege de heersende conflicten onder de bevolking. Zorgvuldig heeft de auteur dus het voor Oranje pijnlijke punt gecamoufleerd dat sommigen zich achter de Franse bezetting schaalden, zoals hij dat ook had gedaan bij de inleidende verzen over de inname van het kasteel.⁴²²

De reden die *Mijn leven* aandraagt voor de amnestie aan het bestuur, de onderlinge verdeeldheid van de burgerij, was in werkelijkheid de reden voor de tweede ceremoniële maatregel, de amnestie aan de bevolking. Deze 'reiniging' vond plaats op 7 mei.⁴²³ De plaats van handeling was de Place du Cirque, de ovale open ruimte van het oude Romeinse theater waarvan aan de zuidzijde nog een hoge muur restte. Daartegenaan was voor deze gelegenheid een houten verhoging gebouwd. Centraal geplaatst was een troon, bekleed met damast, voor de afwezige prins van Oranje. Twee meter daarvoor stond Huygens' zetel met blauwe kleden. Aan weerszijden, ietwat naar achteren, waren de plaatsen voor de leden van de stadsraad. Op een lager plateau daarvoor namen de verschillende vertegenwoordigers van de openbare orde plaats. Het volk zelf verdrong zich op de Place, tot in de bomen; de vrouwen keken toe vanuit de ramen van de omringende huizen. De eerste stap die Huygens nam was de nietigverklaring van de talloze lopende ruzies en beschuldigingen. Hij kondigde een algemene amnestie af die onverkwikkelijkheden uit het verleden zou uitwissen en het onmogelijk maakte om oude vetes op te rakelen.⁴²⁴

Toutes rancunes, animositez, differens et querelles survenues, et fomentées pour cause de différentes religions, ou autres quelconques, ayant relation aux derniers troubles de l'Estat, doivent demeurer absolument esteintes, et abolies: Je declare en suite, et en vertu du pouvoir dont il a plu à son Altesse m'honorer, que tous Arrests et Jugemens donnez par contumace, en cause de la nature que dessus, depuis l'occupation du Chasteau par le puissance estrangere, des à present sont, et seront tenus cassez, nuls, et comme non advenus.

Alle haatgevoelens, vijandigheden, geschillen en ruzies vanwege uiteenlopende religies of anderszins, die betrekking hebben op de recente troebelen van het prinsdom, moeten gedoofd en losgelaten worden. Vervolgens verklaar ik, daartoe gemachtigd door Zijne Hoogheid, dat alle aanklachten en rechtzaken vanwege smaad, die dezelfde oorsprong hebben als hiervoor genoemd, en die lopen sinds de bezetting van het kasteel door de vreemde mogendheid, vanaf heden geseponeerd zijn en blijven, alsof ze er nooit zijn geweest.

De tweede stap was dat alle inwoners, van de magistraten van de stad en de omliggende dorpen tot de gehele bevolking, tegelijkertijd en publiekelijk met

---

⁴²²Zie *Mijn leven* 2,748-68 met comm.

⁴²³Chambrun pp. 112-4

⁴²⁴Chambrun p. 119.

opgeheven hand trouw zwoeren aan de prins en Amalia. Juist op dat plechtige moment viel samen met het natuurverschijnsel van de *corona*. De lichtkrans rond de zon verscheen vanuit het gezichtspunt van de massa precies boven de muur en de troon van de prins. Plaats en moment van de *corona* werkten de interpretatie in de hand dat God het nieuwe verbond door dit teken 'kroonde'. Chambrun zegt erover in zijn *Relation*:

Je sçay bien que les Couronnes de cette nature, que l'on nomme Halos ou Aurae, paroissent assez ordinairement, et que le Soleil fait souvent des figures de cette nature dans les nuës, qui sont les plus dechargées: neantmoins il y a ici quelque chose de merveilleux, qu'à l'heure, qu'au moment que le Prince donne grace à ces subjects, et que il reçoit de leur part un nouveau Serment de fidelité, une Couronne paroisse sur son Throsne. Sans doute Dieu a voulu monstren que cette clemence luy estoit agreable, et qu'il couronnoit ce Throsne, pour apprendre aux subjects de ce Prince, qu'il luy reserve quelque grand Empire.

Natuurlijk weet ik wel dat zulk soort *corona*'s, die men halo's noemt of aura's, vaak genoeg voorkomen en dat de zon dikwijls zulke tekeningen veroorzaakt in de dunste wolken. Nochtans was er hier iets wonderlijks, namelijk dat precies op het moment waarop de prins amnestie aan zijn volk verleende en van hen een nieuwe eed van trouw ontving, er een kroon verscheen boven zijn troon. Zonder twijfel heeft God willen laten zien dat die clementie Hem beviel, en dat hij de troon kroonde, om zijn onderdanen te leren dat deze Prins een groot rijk beschoren is.

Huygens zelf zou de laatste zijn om het woordspel dat de volksinterpretatie aanreikte onbenut te laten. Daags na het natuurverschijnsel componeerde hij het volgende epigram, dat is opgenomen in Chambruns *Relation*:⁴²⁵

Dum stat Arausiaca confirmatura Coronae
Antiquam Populi laeta Corona fidem;
Non dubie Caelo placuit, quod utrique Coronae
Tertia de Caelo missa coronat opus.

Terwijl een blijde *corona* van mensen op het punt stond
Hun oeroude trouw te bevestigen aan de Oranjekroon,
Heeft het de hemel niet weinig behaagd dat die twee kronen
Werden bekroond door een derde vanuit de hemel.

In *Mijn leven* wordt wel gerefereerd aan de volksinterpretatie van het meteorologische fenomeen, maar anders dan het hierboven geciteerde epigram neemt de autobiografische versie expliciet afstand van een dergelijk geloof in het bovennatuurlijke. Huygens presenteert zich in zijn levensverhaal als rationele kenner van de *causae rerum*, de oorzaken der natuurlijke fenomenen, en daarbij sluit deze verwerping van bijgeloof aan.⁴²⁶

De kleurrijke beschrijving van het verblijf in Orange sluit de auteur af met het verslag van 'de bonte avond': het feest ter afsluiting van de plechtigheden. Volgens Chambrun rende de bevolking in beschenken euforie – er zou wijn uit de fonteinen hebben gestroomd – door een met vuren verlichte stad. Het knalvuurwerk werd

⁴²⁵*Gedichten* 7,82C; Chambrun p. 149. Zie ook *Zee-straet* vss. 41-2

⁴²⁶*Mijn leven* 1,129-30; zie ook 2,896-902, over het mysterie van de Sorgue in Vaulcluse. Over Huygens' kritisch-rationele houding ten aanzien van 'geloof in tekens' zie Colie 1955, pp. 200-208.

verzorgd door de resterende kanonnen van het kasteel. Het siervuurwerk bestond uit een brandstapel op de Place du Cirque.⁴²⁷ Huygens voegt daar in *Mijn leven* aan toe dat hij die zelf zou hebben ontstoken, en dat er een vlamme tekst verscheen met de woorden *Vive Nassau Vive Amalie*. Dat is verteltechnisch natuurlijk een schitterende climax van de passage, maar in werkelijkheid ontstak de auteur op deze avond een gewoon vreugdevuur en had hij twee weken eerder, na de amnestie aan het bestuur op 21 april, vanuit zijn raam moeten toezien hoe een ingenieur de vuurwerktekst tot ontbranding had gebracht.⁴²⁸

810-2 non Maris aequor arandum Sed multae Telluris erat: adeunda [...] Visendumque De formulering haakt aan bij vs. *Oceanum Thamesimque voco; bis arandus uterque Bis redarandus uterque fuit* (2,794-5 met n.). Opnieuw duidt de auteur met het herhaalde gebruik van gerundieven op de onvrijwillige onderneming in opdracht van Amalia, zie 2,754-5 met n.

813 Quid reliqui factum De afhankelijke vraagzin is de tegenhanger van *quid abesset muris* in het voorgaande vers. De genitief neutrum *reliqui* wordt geconstrueerd bij *facere* in de betekenis 'iets laten bestaan' (*OLD* s.v. *reliquum* 2b).

813-4 quas instaurare ruinas, Quas non expedit De versaanvang *Quas non* contrasteert met *quas* in het voorgaande vers. De gebalanceerde constructie komt herhaaldelijk voor in *Mijn leven*, bijv. *quam vivere, quam non Vivere* (1,1-2 met n.).

815-6 inductis obducere Leges Legibus, aut prauos sanis compescere Mores De woordstelling van *inductis* en *obducere*, *Leges* en *Legibus* en *prauos* en *sanis* in herhaalde iuxtapositie illustreert de mededeling dat tegen wanbeleid en corruptie gezonde maatregelen zouden worden genomen. Het verseinde *compescere mores* komt voor bij Ov. *Ars* 3,501.

818-20 hinc Rhodani, quo nil velocius usquàm, Flumine praecipiti Auriacâ properanter in orâ Sistor De auteur schildert zijn reis in de ritmiek van de verzen. De snelheid van de bootreis over de Rhône (*praecipiti, velocius, properanter*) wordt verbeeld in de lichte loop van het vers: vs. 819 telt uitsluitend dactylen. De persoonsvorm *Sistor* aan het eind van de mededeling, verrassend geplaatst aan het versbegin, brengt de snelheid plotseling tot stilstand. Een vergelijkbare iconische opbouw is te vinden in *Mijn leven* 1,601-3, zie n. aldaar.

823 phalanges Het Griekse leenwoord is militair jargon (*OLD* s.v. *phalanx*). De woordkeuze duidt er in deze context op dat de jongelingen uit de streek in uniform waren uitgedost en in slagorde opgesteld.

824-5 Exsultabundae Matres et gaudia fuis Testantes lachrimis Het trage versritme geeft gewicht aan het beschreven tafereel. Het adjectief *exsultabundus* is opgebouwd uit de stam *exsulta-* en het suffix *-bundus*. Dergelijke woordvormingen komen veel voor in het klassiek Latijn, hoewel dit specifieke geval niet is geattesteerd.

825 Patribus mixtae atque Puellis Ter omschrijving van de gehele bevolking gebruikt Huygens een type constructie dat bij Ovidius voorkomt: *mixtaeque viris matresque nurusque* (*Met.* 3,529-30; zie ook *Mijn leven* 2,698-700 met n.).

827-8 Saepè renitenti, et moderatiùs obtestanti Exsiliant De vertraging in het ritme door de spondee in de vijfde voet schildert hoe Huygens een halt probeert toe te roepen aan de uitbundigheid. De conjunctief *exsiliant*, met de bepaling *moderatiùs*, is afhankelijk van *obtestanti*.

828-32 quasi Principis umbram Intuitos - cumulum decuisse putarunt Kern van de zin is *putarunt* dat de ACI *Omnem laetitiae cumulum decuisse* regeert. De objectsaccusatief bij *decuisse* is (*se*) *intuitos, tutos* en *respirantes*. De drie bepalingen, gecoördineerd met *Tum* en *-que* verklaren de uitbarsting van vreugde.

830-1 Libertatis felici vindice tutos Excussique jugi de pondere respirantes Het trage versritme, bewerkstelligd met vele spondeeën en geaccentueerd door de spondee in de vijfde voet van vs. 831, geeft de mededeling een gedragen karakter. Ze vormt dan ook de tegenhanger van het pathetische vers uit de inleiding op de passage *gemuit sub pondere serua Libertas* (2,766 met n.). De bouwstenen voor de formulering zijn ontleend aan het klassieke Latijn: *vindice tutos* komt als clausula voor bij Ov. *Met.* 1,93 en Mart. 3,91,10 en *vindex libertatis* is een eervolle titel (*OLD* s.v. *vindex* 2). In zijn correspondentie beschrijft Huygens dat de bevolking hem onthaalde als een 'Mozes' (*Br.* 6 no. 6442; Huygens aan Hollis, 6 mei 1665):

Enfin, monsieur, apres un si rude esclavage je vous supplie de considerer pour quel Moïse libérateur je passe icy.

⁴²⁷Chambrun pp. 150-2.

⁴²⁸Chambrun pp. 100-1.

834-41 alloquijs - Immensa [...] garrulitate Huygens' afkeer van het overtollige eerbetoon komt tot uiting in de keuze van overdrijvende 'grote woorden': *ingentibus, non defuit ullus, totas vires, Immensâ*.

837 nil tale merentem Met een geijkte bescheidenheidsformulering brengt de auteur zichzelf in beeld, vgl. *nil tale merenti* (2,155 met n.).

846-7 me multos [...] patiebar De persoonsvorm *patiebar* regeert de ACI met het subject *multos malorum assultus* en de infinitief *vexare*. Object daarbij is *me*.

849-50 Curia, supremâ cui Majestate Senatus Praesidet De regering van Orange wordt gevormd door een *curia* met aan het hoofd een *senatus*. In andere bronnen, zoals Chambruns *Relation*, wordt de term *parlement* gebruikt. Huygens' toevoeging dat er een senaat met het hoogste gezag aan het hoofd van het parlement stond, tekent de reikwijdte van het door hem uitgesproken ontslag: iedereen, tot in de hoogste posten van het parlement, werd uit zijn ambt ontheven.

852 Sic ratio, sic Tutricis mandata ferebant De decharge en her-installering van het parlement was een maatregel die reeds in Amalia's instructie was vastgelegd. Zij sprak dan ook haar tevredenheid uit over Huygens' handelswijze: 'tres-conforme à mes intentions' (*Br.* 6 no. 6445; Amalia aan Huygens, 21 mei 1665).

853-4 Restabat - diceret Subject van *restabat* is de bijzin (met ellips van *ut*) *vox publica diceret* (*OLD* s.v. *resto* 5a).

854 inque fidem Domini jurata rediret De constituent *in fidem domini* is complement bij *rediret*, vgl. *Tauriani in fidem populi Romani redierunt*, de Tauriani verklaarden zich weer trouw aan het Romeinse volk (*Liv.* 25,1,2 en *OLD* s.v. *redeo* 6b). De bepaling *jurata*, 'onder ede', heeft geen complement.

855 Urbis, et Urbium, et Auriacae pars optima Gentis Gebruikt in deze context waar trouw gezworen wordt, duidt het adjectief *optimus* op loyaliteit (*OLD* q.v. 5). De mededeling die gedaan wordt met de constituent *urbis, et urbium et Auriacae gentis* lijkt wat ampel, maar keert terug in de andere bronnen: de *urbs* is Orange, de *urbes* zijn de omliggende steden, en de *gens Auriaca* is de bevolking van het gehele prinsdom. Kortom, het gaat hier om een *serment de fidélité de toutes les communes* (*Br.* 6 no. 6445; Amalia aan Huygens, 21 mei 1665) of, zoals Chambrun het zegt: *les Officiers et Consuls de la Ville d'Orange et autres Villes et Lieux de l'Estat et habitants d'icelles cy presens presteront Serment de fidélité à son Altesse* (Chambrun p. 146)

856 Caelo illustri et sine nube De bepaling benadrukt het ongewone van de lichtkrans; in de wolken zijn lichtkringen minder opzienbarend.

857 radiantem in culmine Solem Ook in *Zee-straet* schrijft de auteur dat de *corona* op het middaguur verscheen, toen de zon op het hoogste punt stond (vs. 41-2):

Of 't menschen niet en de'en, God heeft het willen loonen,

God heeft het midden op den middagh willen kroonen.

858-9 Ingentis turbae - Theatrum Het indrukwekkende stemgeluid van de menigte die *en masse* luidkuils trouw beloofde aan de prins, is verbeeld in de donkere klankkleur van de verzen en de opvallende frequentie van de consonant -t (*ingentis turbae tonabant, ut vetus intonso tremere Theatrum*).

863-4 tum verò [...] et in hoc [...] Articulo De ampele formulering benadrukt het omineuze moment waarop de *corona* verscheen.

864 visum est praeferre quod ominis instar Het verbum *praeferre*, naar voren brengen, regeert het object *quod ominis instar*, lett. 'iets [wat] te vergelijken [was] met een voorteken'. De voorzichtige formulering bevestigt Huygens' distantie tot de bijgelovige interpretatie.

865 Quoque Epigrammaticis pruriret vena Poetis De conjunctie *-que* verbindt *quod ominis instar* met de relatieve bijzin *Quo - Poetis*. Ook Chambrun zegt dat er verscheidene epigrammen geschreven werden op de verschijning van de *corona*: 'plusieurs autres Epigrammes furent faites sur ce beau sujet' (*Relation* p. 149), maar het lijdt geen twijfel dat het meervoud *poetis* in dienst staat van de bescheidenheid en dat Huygens hier bovenal refereert aan zijn eigen epigram (dat als enige in druk is verschenen in Chambruns *Relation*).

866 Puluere sulphureo De omschrijving voor buskruit had de auteur ook gebruikt in verband met een geweer: *puluere praegnans Machina sulphureo* (1,156 met n.).

866-7 laetae nox laeta [...] peregit Lucis opus De herhaling van *laeta* bij *nox* en *lucis* illustreert de mededeling dat het feestelijk lichtspel van de dag onverminderd doorging in de nacht.

869-70 immissis facibus Patrumque meâque [...] manu Chambrun (p. 152) vertelt dat de fakkel door een lid van de Raad overhandigd werd aan Huygens, die vervolgens het vreugdevuur ontstak: 'Monsieur de Zulichem fut prié d'y mettre le feu avec un flambeau, qui fut donné par le premier consul'.

871 Artificum in flammis [...] fulsit De auteur omschrijft, met een vonkende *f*-alliteratie, het vuurwerk als de 'vlammen van kunstenaars'. Ook uit Chambruns *Relation* blijkt dat de woorden *Vive Nassau Vive Amelie* oplichtten in 'feu d'artifice' (p. 101).

872-905 Rondreis door de Provence

Na de hektiek in Orange ging Huygens 'er even tussenuit'. Een maand lang, van 14 mei tot 15 juni 1665, maakte hij een toer door zuidoost Frankrijk en bezocht achtereenvolgens Vaucluse, Avignon, Nîmes, Montpellier, Arles, Salon, Marseille, Toulon en Hyères. Vanaf de kust reisde hij door het Massif de la Saint-Baume met de Grot van Maria Magdalena naar Aix-en-Provence. Tot slot bezocht hij opnieuw Vaucluse, vanwaar hij via Carpentras terugkeerde in Orange.⁴²⁹ Het was een uitstapje zonder verplichtingen, een toeristische 'speelreis' ter ontspanning. Huygens deed zich tegoed aan de vele antiquiteiten in de streek – 'dans tout son voyage il n'oublia pas de visiter le moindre Monument de l'Antiquité'⁴³⁰ –, aan het prachtige landschap en bovenal aan de 'heilige voetsporen' van Petrarca.

In *Mijn leven* doet de auteur bondig verslag van de reis, door de steden en hun bezienswaardigheden 'in het voorbijgaan' te bezingen. Het is een luchtig, diverterend *hodoeporicon*, net als de reisbeschrijving naar en van Venetië in het eerste boek van de autobiografie. Toch legt de auteur enkele accenten die typerend zijn voor de zelfpresentatie.⁴³¹ Ten eerste kenmerkt de wijze waarop de plaatsen beschreven worden, zijn belangstelling en kennis op het gebied van de oudheid. Nîmes wordt gekarakteriseerd als antiek Romeins, de haven van Marseille wordt gelocaliseerd aan de Phocaeische kust, wat verwijst naar de oud-Griekse stad Phocaea vanwaaruit de kolonie Massilia is gesticht, bij Arles wordt het goed bewaard gebleven antieke amfitheater genoemd, en op de weg van Arles naar Salon voert de reis door de 'Stenen van Hercules'. Deze benaming voor de verspreid liggende rotspartijen in de vlakte van de Crau gaat terug op antieke geografen. Strabo haalt bij de beschrijving van het stenenlandschap enkele verzen aan uit een verloren gegane tragedie van Aeschylus, die vertellen over een gevecht van Heracles met geduchte vijanden en Zeus' hulp door middel van een regenbui van stenen.⁴³² De mythe heeft zijn weg gevonden naar de vroegmoderne reisgidsen en is bijvoorbeeld te vinden in Jodocus Sincerus' *Itinerarium Galliae*, de populaire zeventiende-eeuwse reisgids voor Frankrijk.⁴³³ Wat ook Huygens' bron mag zijn geweest, het etaleren van dit soort weetjes in *Mijn leven* geeft het beeld van een auteur die zijn klassieken kent. De volgende plaats waarlangs de reis voerde was Salon, het kleine vestingstadje dat zijn faam dankt aan Nostradamus die er in het jaar 1566 is overleden en nu nog steeds begraven ligt. Al tijdens zijn leven had de geleerde een grote naam opgebouwd met de uitgaven van zijn *Proféties*. Het verste punt van Huygens' reis door Zuid-Frankrijk was Hyères met de gelijknamige eilandengroep voor de kust, waar 's zomers de lavendel zo uitbundig bloeit dat de lucht er, ook vandaag nog, zwanger is van zoet

⁴²⁹Zie appendix 60 en Chambrun pp. 153-9.

⁴³⁰Chambrun p. 157.

⁴³¹Voor de reisbeschrijvingen naar en van Venetië zie *Mijn leven* 1,579-670 en 777-831 met comm.

⁴³²Strabo 4,1,7. Een licht afwijkende versie komt voor in Pomponius Mela *Chorographia* 2,78. Ook Plinius noemt de streek *Campi Lapidei* (Steenvelden), en verwijst naar de mythe van Hercules (*Nat.* 3,34).

⁴³³Jodocus Sincerus *Itinerarium Galliae*, ed. Amsterdam 1649, p. 137-8: *Arelate profectus Campos Lapideos a multis seculis celebratos transire necesse habes. 'Les Craux', vernacule appellant.* (Vanuit Arles moet je de Steenvelden over, sinds talloze eeuwen beroemd. In de volksmond heet het hier 'Les Craux'). Vervolgens vertaalt hij de betreffende passage uit Strabo (4,1,7) inclusief het citaat uit Aeschylus.

parfum. Al in de oudheid was de plaats om die reden beroemd. De antieke naam *Stoechaden* vereenzelvigt de eilanden met de lavendel.

Een ander accent komt naar voren in de wijze waarop de auteur zijn bezoek aan de Grot van Maria Magdalena beschrijft. Volgens Provençaalse overlevering zou zij de lokale bevolking hebben gekerstend en zich vervolgens hebben teruggetrokken in de eenzaamheid van het Massif de la Sainte Baume, de duizend meter hoge bergrug tussen Toulon en Saint Maximin. Sinds de 12de eeuw was de grot ('Baume' in het Provençaals) waar zij als kluizenaar zou hebben geleefd, een bedevaartsoord. De beschrijving die Huygens van zijn bezoek geeft, is echter het tegenovergestelde van een pelgrimage: hij kwam er eerder om de katholieke wondervertellingen te ontcrachten, zoals hij in de beschrijving van zijn eerste reis naar Engeland de volksverhalen over de bron van Rosamunda naar het rijk der fabelen verwees.⁴³⁴

Een derde accent wordt gegeven door de opvallende plaatsing van het bezoek aan Avignon, waar de pauselijke vice-legaat Alessandro Colonna met met veel égarde ontving en vervolgens vereerde met een tegenbezoek.⁴³⁵

Il [Monsieur de Zulichem] fût parfaitement bien reçu par le Vice-Légat, qui luy fit beaucoup de civilité extra-ordinaires, en luy donnant par tout le pas en son Palais, et en luy rendant aussy tôt la visite qu'il en avoit reçuë.

Zuylichem werd met luister ontvangen door de vice-legaat, die hem uitzonderlijke vriendelijk bejegende en bovenal toegang verleende tot het paleis. Tevens bracht hij hem een tegenbezoek.

Huygens' bezoek had in werkelijkheid plaats aan het begin van de rondreis, maar is in *Mijn leven* uit de oorspronkelijke volgorde gehaald en neergezet aan het eind van de passage. Die plaatsing geeft nadruk aan het autobiografische motief van 'de omgang met de groten'.

Het absolute zwaartepunt van de reisbeschrijving legt de auteur op zijn verering van Francesco Petrarca. Als door een magneet aangetrokken – met datzelfde petrarkistische beeld bezong Huygens eerder in *Mijn leven* de liefde tussen hem en Sterre⁴³⁶ – bezocht hij tot twee maal toe Vacluse om er als een soort bedevaartsganger de sporen te volgen van de filosoof-dichter en zijn Laura. Kunstig brengt de auteur dat onder woorden, door een intertextueel spel met Petrarca zelf, die na de dood van Laura zocht naar haar sporen:⁴³⁷

Lei non trov'io, ma suoi santi vestigi.

Haar vind ik niet, maar wel haar heilige voetstappen.

Huygens bezichtigde niet alleen, maar onderzocht de plaatsen die herinnerden aan Petrarca's verblijf: het groene dal van de rivier, de beroemde bron van La Sorgue en het huis waar Laura had gewoond. Zijn zoektocht naar de schimmen van de twee geliefden, die voor Huygens het volkomen ideaal van liefde waren, 'les deux amans les plus parfaits, et les plus purs qui ayent jamais esté', brengt hem zelfs tot aan het

⁴³⁴*Mijn leven* 1,419-22 met comm.

⁴³⁵Chambrun p. 157.

⁴³⁶*Mijn leven* 2,374.

⁴³⁷*Canz.* 306 vs. 12.

bed waar Laura haar laatste adem zou hebben uitgeblazen.⁴³⁸ Huygens' zoon Constantijn jr. die in september 1649 een bezoek aan Vacluse bracht, beschreef welke sporen er toen te zien waren. Het huisje van Petrarca's geliefde deed in die tijd dienst als papiermolen:⁴³⁹

Dit is een wonderlijcke plaets, leggende tussen in groote en steile berghen. De fontein komt achter uijt een groot hol van een bergh daer het water nochtans schijnt in stil te staen en is groenachtich van couleur, ijskout en wonderlijck claer. Wat verder komen onder uijt de gront de sources van de Sorgue met groot gewelt en geraes, soodat het water op een plaets wel een half mensch dickte, een voet of twee hoogh opborlt. All dese sources samen maken terstont een rivier die dertich passen vandaer navigabel is, en wonderlijck snel. Aen dese rivier op een rots, ontrent 50 of 60 voeten hoogh, staen de ruinen van het huijs van Petrarcha, daer niet af over is dan weinich mueren [...]. Beneden aen den bergh staet het huijs van Laura en is een slecht vierkant huijsje met een plat daeckje, wesende jegenwoordich een papiermolen. Daer is oock de grotte van Petrarcha, dat een klein gaetjen is, in tweeen afgeschut en in de rots uijtgehouden omtrent 20 voet langh en 10 of 12 breedt. De bergen rontsom zijn geweldich hoogh en wonder om sien.

Heel wat meer in vervoering heeft Huygens zelf de sporen van Petrarca en Laura bezongen in twee Latijnse gedichten die beide zijn opgenomen in Chambruns *Relation*.⁴⁴⁰ Ze verwerpen alle antieke inspiratiebronnen en bestempelen Vacluse als de enige echte Helicon met Petrarca als de ware Apollo.⁴⁴¹ In de slotverzen van het eerste gedicht komt zijn verering tot een climax:

O Genij, o puri Manes, o omnibus Umbris
 Utraque sub Terris sanctior Umbra mihi,
 Vos ego, si fas sit, vel humi prostratus adorem,
 Vobis liba libens intemerata feram.
 O latices vitrei, o stipatae floribus herbae,
 Quas roseo pressit candida Laura pede,
 O latebrae, o saxa, o ludentis nobilis horror
 Naturae, o vasti Fontis amoene furor,
 O, qui inspirastis vestro monumenta Poetae
 Non nisi cum vobis interitura, loci;
 Vos adij praesens, vos vestri plenus adibo
 Mente procul, quo me sors mea cumque vehet,
 Omnibus Umbra locis Laurae comes, Umbra Petrarchae
 Omnibus Hugenio, dum superabit, erunt.

O briljante geesten, kuise schimmen, o paar van schaduwen
 Mij heiliger dan alle schaduwen in de onderwereld,
 U aanbid ik, als dat mag, zelfs neergeworpen op aarde
 U breng ik graag ongeremde offers.

⁴³⁸Chambrun p. 155; zijn formulering is een verwijzing naar het laatste vers van Huygens' afscheidsgedicht aan Vacluse: *Sanctique Manes optimorum amantium*, heilige schimmen van de perfectste geliefden (*Gedichten* 7,86C vs. 41).

⁴³⁹Huygens Constantijn jr. *Reisjournaal* p. 132.

⁴⁴⁰*Gedichten* 7,83B en 86C, opgenomen in Chambrun pp. 153 en 159. Voor een overzicht van Petrarca in Huygens' overige oeuvre zie Ypes p. 118-38.

⁴⁴¹Voor het motief van 'the rejection of the Muses' zie *Mijn leven* 1,15-23 met comm.

O kristalhelder water, weiden met bloemen bezaaid,
Die smetteloze Laura nog met haar rozenvoetjes betrad,
O duisternis, o rotsen, o edel huiveringwekkend natuurspel,
O zoete razernij van die woeste bron,
O plek die de poëet heeft geïnspireerd tot monumenten
Die pas tegelijk met u zullen vergaan.
Tot u ben ik gekomen, vol van u zal ik van verre altijd tot u komen,
In mijn geest, waarheen ook mijn lot mij voert,
Overall zullen de schaduwen van Laura en Petrarca,
Overall zullen zij, zolang hij leeft, Huygens' metgezel zijn.

Huygens' tweede bezoek aan Vaucluse kwam, zoals in *Mijn leven* wordt benadrukt, tevens voort uit zijn belangstelling voor het geologische mysterie van La Sorgue. De bron is de uitmonding van een ruim driehonderd meter diep gelegen rivier – een diepte die volgens Huygens alleen wordt overtroffen door zijn inspiratiebron Petrarca.⁴⁴² Op bepaalde tijden stroomt het water overvloedig en op andere staat hij vrijwel droog:⁴⁴³

On ne peut pas bien juger de la grandeur de cest Abysme, si on ne le voit en trois divers periodes; à sçavoir quand la Fontaine est basse, et qu'on la voit reformée dans cet antre horrible; quand elle est mediocre, et qu'elle remplit plus que la moitié de l'antre; et quand elle est enflée, et se precipite par ces affreux rochers: ce fût là une des raisons de cette seconde visite.

De pracht van dit mysterie kan men alleen op waarde schatten door er op drie verschillende momenten een bezoek te brengen: als de bron laag is en men hem ver teruggetrokken in die duistere grot waarneemt; als hij half hoog is en meer dan de helft van de grot vult; en als hij op het hoogst is en zich uitstort over de grillige rotsen. Dat was één van de redenen waarom hij [Huygens] hem voor de tweede keer bezocht.

In *Mijn leven* grijpt Huygens het bezoek aan La Sorgue aan om zijn belangstelling voor de natuurfilosofie te etaleren. Hij portretteert zichzelf op zoek naar de verklaring van het merkwaardige verschijnsel. Kon hij eerder de *corona* in Orange als een voor hem bekend fenomeen bestempelen,⁴⁴⁴ hier moet de auteur teleurgesteld constateren dat het ondergrondse nog *terra incognita* is, in tegenstelling tot de observaties van het heelal. De scherpe blik van Lynceus tegenover de mol die blind door de aarde wroet, is een toepasselijk beeld, dat bovendien ook in het werk van Petrarca voorkomt.

Tot slot van de passage beschrijft Huygens zijn afscheid van Vaucluse. De droeve toon van de laatste verzen is identiek aan die waarmee hij in het eerste boek zijn afscheid van Italië heeft beschreven.⁴⁴⁵ Het pathos wordt verhoogd door de aanhaling van afscheidswaarden in de directe rede. Zij zijn een echo van het tweede gedicht dat de auteur over zijn bezoek heeft gecomponeerd. Met een zesvoudig *Valete* (vaarwel) neemt hij daarin afscheid van Petrarca, Laura en alle plekken in Vaucluse die hun herinnering dragen.⁴⁴⁶

Parallele teksten: appendix 60

---

⁴⁴²*Gedichten* 7,86C vss. 6-8.

⁴⁴³Chambrun p. 158.

⁴⁴⁴*Mijn leven* 2,856-864 met comm.

⁴⁴⁵*Mijn leven* 1,737-9.

⁴⁴⁶*Gedichten* 7,86C (door Huygens gedateerd op 15 juni 1665).

872 Compositis quae iussus eram componere De herhaling van het verbum *componere* benadrukt het beeld van Huygens als trouwe dienaar: zoals de opdracht zo was de uitvoering.

876 Massiliae [...] Phocaeo in littore Portum De kolonie *Massilia* is gesticht vanuit Phocaea, de Ionische stad aan de Egeïsche zee. Het adjectief *Phocaeus*, met lange eerste syllabe, verwijst naar zowel de moederstad als de kuststreek rond Marseille. De Franse havenstad was in de zeventiende eeuw volgens P.C. Hooft nog 'een clene Stadt' met als voornaamste bezienswaardigheid de schitterend gesitueerde natuurlijke haven (de huidige *Vieux Port*): 'Is gelegen aen de Middellantsche See, die inde stad compt ende maeckt den schoonsten haven die 't mogelijk is te sien: sijnde bevrijt voor tempeest door de hooge bergen van de sijde vander stad, en vande ander sijde, alwaer de stad niet bemuert en is' (*Reis-heuchenis* pp. 121-2).

880 Staechadas Stoechades (fem. pl.), hier verbogen volgens Griekse declinatie, is de naam van de eilandengroep bij Hyères en tevens de aanduiding voor lavendel (*OLD* s.v. *Stoechades* resp. *stoechas*).

881 bene olentis Hierae De formulering is gemaakt naar Verg. *Ecl.* 2,48: *Narcissum et florem iungit bene olentis anethi*. Vgl. Verg. *A.* 6,221: *grave olentis Averni*.

882 propè nubila monte De duizend meter hoge top reikt bijna tot aan de wolken, vgl. *caput inter frigida condens Nubila mons* (1,602-3).

883-4 quae dicere multi, Credere pauci audent De auteur maakt gebruik van het verseinde om het contrast in de parallelle formulering te benadrukken en zijn visie op de katholieke heiligenverering te veralgemeniseren.

886-7 cuius propè nomen longius ipsa est, Carpenteracti De ablativus comparationis *ipsa* veronderstelt een ellips van een vrouwelijk woord (bijv. *urbe*). De lange naam van de stad staat niet in verhouding tot haar omvang, hetgeen Huygens benadrukt door in het versbegin het tweeënhalve spondee tellende *Carpenteractum* te plaatsen: het langste woord in de autobiografie, samen met *Argentorati* (*Mijn leven* 1,810 met n.). Ook in zijn Nederlandstalige poëzie heeft Huygens het motief met overeenkomstige iconiciteit uitgewerkt (*Gedichten* 8,262E vs. 1-2):

Constantinopolen, nauw langer Stadt als 'twoord,

Ben ick, als ick 't begin te hooren, moe gehoort.

889 Petri Piscatoris Huygens' metonomie *Visser Pieter* (naar Petrus, de eerste paus) is een echo van Jezus' oproep tot Petrus: *Komt achter Mij en Ik zal u vissers van mensen maken* (Mattheüs 4:19 en Marcus 1:17). Hoewel de auteur op deze plaats slechts licht de spot drijft met het katholieke geloof, komen de termen *Pieter* en *Visser* bij hem geregeld in negatieve zin voor. Zo dichtte hij op Emilio Altieri, die in 1670 werd gekozen tot paus Clemens X (*Gedichten* 8,291C):

Adoratemi, sù, Romana gente,

Fatto subitamente

In un sol giorno d'hieri,

Di Cardinal e Peccatore Altieri

Humile Pescator, Santo e Clemente.

Vooruit! Aanbid mij, volk van Rome,

Nu ik plotseling

Van gisteren op vandaag

Van kardinaal en zondaar Altieri geworden ben

Tot eenvoudige Visser, Heiligheid en Clement.

In één van zijn felste gedichten tegen de Kerk van Rome, 'de rovershut van St. Pieter', stelt Huygens dat Petrus, de povere visser, de praal van de huidige kerk niet meer zou herkennen (*Gedichten* 8,280D, vss. 113-125):

889-90 quos contulit Vicino, quos reddiderim vicinus honores De herhaling *Vicino-vicinus* markeert met de naamvalswisseling de wederzijdse begroeting. De omschakeling van indicatief *contulit* naar conjunctief *reddiderim* staat in dienst van de bescheidenheid. Stellig is de auteur over de eer die hem te beurt viel, minder stellig over de eer die hij de vice-legaat toekende.

891-2 magnete tenaci Urgebar [...] rursùm [...] rursum Als een sterke magneet werkt Petrarca's aantrekkingskracht op Huygens. Met hetzelfde petrarkistische motief, *gemino magnete*, beschreef de auteur de liefde tussen hem en Sterre (2,374 met n.). Het herhaalde gebruik van *rursum* schildert de onverzadigbaarheid.

893 Indagare Niet zomaar rondsnuffelen, maar onderzoeken was het doel van (educatie-)reizen. De woordkeuze *indagare* gebruikte de auteur ook voor zijn onderzoekingen in Venetië: *oculo indagare voraci* (1,742 met n.).

893 mei vestigia sancta Petrarcae De formulering is een echo van Petrarca *Canz.* 306 vs. 12:

Lei non trov'io, ma suoi santi vestigi.

Haar vind ik niet, maar wel haar heilige voetsporen

Zoals de Italiaanse dichter na het overlijden van Laura de sporen van zijn geliefde Laura natrekt, volgt Huygens in Vacluse de sporen van de overleden dichter zelf. Het vers citeert de auteur ook in het prozaslot bij *Dagh-werck* (ed. Zwaan, p. 157 met comm. op p. 159; zie ook Ypes p. 137 000).

894-6 Quemque - Fontem De conjunctie *-que* koppelt aan *urgetur*, dat in het voorgaande vers is geconstrueerd met de doelaangevende infinitief *indagare*, nog een doelaangevende bijzin met ellips van *ut*. Kern van de bijzin is *viderem*. Object daarvan is *Fontem*, de bron van La Sorgue, nader bepaald door de relatieve bijzin *quem - spectaram*. Het plusquamperfectum *specta(ve)ram* (vgl. *optâram* 2,18 met n.) verwijst naar het eerste bezoek aan Vacluse, toen de auteur de bron niet alleen *specu plenâ* had gezien, maar vervolgens ook als het beginpunt van een woeste rivier, *protinus alti Fluminis autorem*. Predikaat bij *fontem viderem* is *siccâ sub rupe Absorptum*. De drie beschreven fasen, de volgelopen grot, de woeste rivier en de verdwenen bron, komen overeen met wat Chambrun over La Sorgue beweert in het hierboven in de commentaar aangehaalde citaat.

897 Singula scrutanti Niet alleen het verbum *indagare* (893 met n.) maar ook *scrutari* wijst erop dat Huygens een nauwkeurige bestudering maakte van Vacluse. Ook deze term gebruikt de auteur bij zijn observaties van Venetië: *Omnia scrutanti* (1,755).

897-8 minùs et minùs obuia [...] magis et magis ardua De parallelle constructie met herhaald gebruik van de comparatief schildert de diverse pogingen van de auteur om het mysterie te te doorgronden.

899-900 O subterranei nobis miracula Mundi Cimmeriam noctem De exclamatorische accusatieven zijn asyndetisch gekoppeld om de emotie van de uitroep te verhogen. De Cimmeriërs, een legendarisch volk ten noorden van de Zwarte Zee, zouden een land bewonen waar nooit de zon scheen (*OLD* s.v. *Cimmerii*). Overdrachtelijk wordt met Cimmerisch verwezen naar de donkere onderwereld. Huygens gebruikt het beeld van de Cimmerische nacht dus om het *summum* van duisternis te beschrijven, vanwege het gebrek aan zonlicht en het licht van de *ratio*.

900 quantum nescimus De formulering is ontleend aan de zinspreuk van Daniel Heinsius, *Quantum est quod nescimus*. Huygens refereert er tweemaal aan in gedichten op de grote geleerde (*Gedichten* 3,119B vs. 17 en 5,189D vs. 1).

901 sciolì Het diminutief *sciolus* ontbreekt in het klassiek Latijn, maar is vanaf de latere oudheid frequent. Huygens gebruikt het bij herhaling (bijv. *Gedichten* 2,245B vs. 3; 8,136D vs. 5 en 8,156B vs. 11).

901-2 Lijncei [...] Talpae De tegenstelling tussen de argonaut Lynceus, die vanwege zijn scherpe blik gebruikt wordt als toonbeeld van grote geleerdheid, en de blinde mol, als metafoor voor onwetendheid, komt ook voor in het werk van Petrarca zelf (*Ep. Extravag.* 3, *Misc.* 4; zie ook *Ep. Fam.* 19,4,9):

Quod autem in hac re de tanta turba doctorum hominum unius indocti consilium delegistis atque inter tot, ut sic dicam, linceas carens talpa luminibus placuit, non vester, sed amoris error.

Maar dat u in deze kwestie boven zo'n grote schare van geleerden het oordeel hebt verkozen van deze ene ongeleerde en dat om zo te zeggen temidden van zoveel Lynceuzen de keuze viel op een blinde mol, is niet jullie fout, maar die van genegenheid.

903-4 Invitum tandem Clausâ de Valle reduxi Obnixumque pedem et longum Het trage ritme door de vele spondeeën en de donkere klankkleur schilderen Huygens' schoorvoetende en bedroefde afscheid van Vacluse. *Longum* lijkt als bijwoord bij *dixi* temporeel te moeten worden geïnterpreteerd, vgl. *longum exoptata* (2,908).

904-5 loca dulcia, dixi, Hugenio posthac numquàm visenda, Valet. De directe rede, de voorspelling van het eeuwig afscheid en het afsluitende *Valet* gebruikt Huygens ook bij de emotionele beschrijving van zijn vertrek uit Italië (1,736-8). Het laatste woord van de passage, *Valet*, is het begin- en slagwoord van Huygens' afscheidsgedicht aan Vacluse (*Gedichten* 7,86C).

906-952 De terugreis vanuit Orange, bezoek aan Franche-Comté

Na de onderhandelingen in Parijs, de plechtigheden in Orange en de rondreis door de Provence kon Huygens op 18 juli 1665 de terugtocht naar Den Haag aanvaarden, bijna vier jaar na zijn vertrek in oktober 1661. Nog één maal putte Orange zich uit in eerbetoon en dankbaarheid. Chambrun vertelt hoe de mensen zich huilend aan zijn voeten wierpen onder het toewensen van 'adieux' en 'mille benedictions'. De magistraten, weer in genade opgenomen, deden hem met driehonderd ruiters uitgeleide tot aan de grens van het prinsdom.⁴⁴⁷ Het werk in Orange zat erop, maar

⁴⁴⁷Chambrun p. 167-9.

Huygens wachtte nog een laatste opdracht die op weg naar het noorden vervuld moest worden. De voorzitter van de Raad werd geacht een zijstap te maken via Bourgondië voor een bezoek aan de kleinere, maar niet onbelangrijke domeinen in Franche-Comté, het vrijgraafschap Bourgondië: 'une revue des Terres de la Maison de Chalons que S.A. Monseigneur y possède'.⁴⁴⁸ De bezittingen daar waren net als Oranje afkomstig uit de rijke erfenis van René de Châlon (1544), en verschaften de Oranjes goede inkomsten, met name uit de zoutwinningen, en adellijke titels zoals 'Erfburggraaf van Besançon', 'Baenderheer van Arlay, Nozeroy enz.' en 'Heer van Chastelbellin'.⁴⁴⁹

De problemen met het vruchtgebruik van de domeinen gingen terug tot het begin van de Opstand. Filips II, die Franche-Comté vanuit Brussel bestuurde, onthield Oranje een groot deel van de opbrengst uit de streek. Al in 1581 had Willem van Oranje zich erover beklagd dat hij in het vrijgraafschap 'soo ongerechtelick ende tyrannischer wijze' was beroofd en onterfd van wat hem daar toebehoorde.⁴⁵⁰ Vooral de onteigening van Chastelbellin betekende een financiële slag, omdat vandaaruit de zoutmijnen van Salins-les-Bains werden geëxploiteerd. Bij de ingang van het Bestand had Spanje het vruchtgebruik van Franche-Comté toegezegd. Maar aan die afspraak werd in de praktijk geen gehoor gegeven; Christiaan Huygens sr. was nog met zijn toen 15-jarige zoon naar Brussel en Mechelen uitgezonden om de 'hooghartigheid van het Spaans-Bourgondische hof' persoonlijk te ervaren.⁴⁵¹ Bij de Vrede van Münster in 1648 werd opnieuw Oranjes recht erkend, zowel wat betreft 'de zoutpannen van het Graafschap Bourgondië' als 'het pleit van Chastelbellin', maar ook nu weer zonder noemenswaardig effect. In 1659 was de zaak nog altijd niet afgedaan, zoals blijkt uit een inventarislijst van de dertig domeinen in Franche-Comté: achterstallige inkomsten bij Salins en Chastelbellin 'waerover noch tot Brussel moet werden verdragen'.⁴⁵² Het zou nooit goed komen.

De Spaanse dominantie over de Franche-Comté had niet alleen sporen nagelaten in het huishoudboekje van de Nassause Domeinraad. Het krijgsgeweld had de streek zelf buitengewoon zwaar op de proef gesteld. Als corridor tussen het zuiden en de opstandige Nederlanden viel Franche-Comté met name in de eerste twintig jaar van de Opstand bijna jaarlijks ten prooi aan plunderende Spaanse troepen die zich opmaakten voor de strijd in het noorden, of juist daarvan terugkeerden.⁴⁵³ De inmenging van Frankrijk in het conflict had catastrofale gevolgen voor de streek. Tijdens de 'Tienjarige Oorlog' waarin Spaanse en Franse legers van 1635 tot 1644 het strategische gebied op elkaar bevochten, is er op vreselijke wijze huisgehouden. Steden, dorpen en gehuchten werden ingenomen, uitgemoord en platgebrand, zoals een contemporaine Franse bron beschrijft:⁴⁵⁴

Jamais rien n'a été si ruiné [...] tous les villages étant brûlés, les habitants morts et la campagne tellement déshabitée, qu'elle ressemblait plutôt à un désert, qu'à un pays qui eût jamais été peuplé.

⁴⁴⁸Geciteerd uit *Gedichten* 7,88 n.3. De brief is in parafrase opgenomen als *Br.* 6,6463; Huygens aan de Prinses de Lislebonne, 29 aug. 1665.

⁴⁴⁹Japikse dl. 1, p. 59-64.

⁴⁵⁰Bremmer-Lindeboom, p. 126-7.

⁴⁵¹*Mijn jeugd* pp. 96-8.

⁴⁵²Krämer 1893, pp. 125-128. Citaat overgenomen van p. 128.

⁴⁵³Solnon 1983, p. 189 e.v.

⁴⁵⁴Citaat overgenomen van Solnon 1983, p. 282. Zie ook *Histoire de la Franche-Comté* p. 228-38.

Nog nooit was een streek zo verwoest [...]. Alle dorpen lagen er in de as, de inwoners waren vermoord en het platteland was zo ontvolkt dat het meer weg had van een woestenij dan van een streek waar ooit mensen hebben gewoond.

Zo zou Huygens Franche-Comté in de zomer van 1665 aantreffen. Zijn tocht ernaartoe voerde eerst over Grenoble naar Genève. Het bolwerk van protestantse godgeleerdheid ontving hem met een erewacht van ruim veertig studenten.⁴⁵⁵ Langs het meer trok hij verder naar Coppet om Frederik, graaf van Dohna, te ontmoeten op zijn landgoed. Dohna (1621-1688) was een steunpilaar en bloedverwant van het Huis van Oranje; hij was de oudste zoon van Ursula van Solms, zuster van Amalia. In Orange had hij tot de Franse bezetting de post van gouverneur bekleed.⁴⁵⁶ Uit hoofde van hun functies en ook als vrienden hadden Huygens en hij een levendige correspondentie, soms aangekleed met poëzie.⁴⁵⁷ Eén van die gedichten memoreert aan het feit dat de auteur tijdens het bezoek aan Coppet peetvader van Dohna's zoon werd.⁴⁵⁸ De graaf vergezelde Huygens een kleine maand, eerst tijdens het kleine uitstapje naar Bern en vervolgens bij het inspecteren van de Oranjedomeinen in Franche-Comté.

In *Mijn leven* begint de passage over de terugtocht, na het voorgaande verslag van de Provence, opnieuw als een poëtische reisbeschrijving in de trant van het *hodoeporicon*. De plaatsen van Grenoble tot Bern worden kort, in het voorbijgaan, bezongen. Dat verandert zodra de auteur aankomt in Franche-Comté. Dan neemt hij de ruimte om de streek voor ogen te stellen: de huizen, kastelen, dorpen en landerijen schetsen het rijke bezit van Oranje. Voorts schildert hij de trieste aanblik van het verwoeste landschap als verstilde getuige van de oorlogswaanzin, *furor belli*. Op verschillende plaatsen in de autobiografie geeft Huygens uiting aan zijn afkeer van krijgsgeweld, maar hier is het beeld van verwoesting gebruikt om Spanje zwart te maken. Dat ook de Fransen hun aandeel hadden, blijft verzwegen, omdat het de auteur te doen is om een aanklacht tegen Spanjes opstelling ten opzichte van Oranjes bezittingen in Franche-Comté. De kern daarvan wordt bereikt als Huygens verslag doet van zijn bezoek aan Dole, hoofdstad van de regio en zetel van de universiteit. Daar besprak hij de aanspraken op de domeinen, maar zonder resultaat aangezien de 'Spaanse leugenaars' in Brussel de rechtsgang bewust traineerden. Ook in latere jaren bleef de feitelijke erkenning van Oranjes bezit achterwege en de vrees die de auteur uitspreekt over de erfgoederen in Franche-Comté, is waarheid geworden. Zonder dat er rekening werd gehouden met Oranjes aanspraken, is geheel Franche-Comté in 1674 door Lodewijk XIV bezet en enige tijd later definitief, inclusief de domeinen, aan Frankrijk toegekend. Dat gebeurde bij de Vrede van Nijmegen, in het jaar dat Huygens deze verzen op schrift stelde. Hetzelfde is gebeurd met Besançon, de laatste plaats op de rondreis. De oude Romeinse stad, ooit het bestuurlijk centrum van Sequania, had een bijzondere vrijstatus en mocht zich als *Vesuntio Imperialis Libera* graag beroemen op haar autonomie.⁴⁵⁹ Oranje bezat de hieraan verbonden erfrechtelijke titel Burggraaf, al had de familie er in de praktijk nauwelijks

⁴⁵⁵Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 5, p. 435.

⁴⁵⁶*Neue Deutsche Biographie*, s.v. *Dohna, Friedrich*. Aitzema dl. 4, p. 621 e.v. Zie ook *Mijn leven* 2,748-809 met comm.

⁴⁵⁷*Br.* 4-6 *passim*; *Gedichten* 7,88D.

⁴⁵⁸*Gedichten* 7,180C; zie ook *Br.* 6 no. 7236; Huygens aan Dohna, 31 januari 1686.

⁴⁵⁹*Histoire de Besançon* p. 16.

zeggenschap.⁴⁶⁰ Dertien jaar nadat Huygens er als vertegenwoordiger van de Burggraaf was begroet, werd Besançon opgeslokt door het Franse koninkrijk.

Parallele teksten: appendix 61

906 exilij quadriennis Al eerder heeft de auteur de duur van zijn verblijf benadrukt (786-7). Het woord 'ballingschap' duikt bij herhaling op in de poëzie die Huygens tegen het einde van zijn missie in Frankrijk componeerde (*Gedichten* 7,71E vs. 4; 7,72C vs. 8, opgenomen in de comm. bij 2,769-809; en 7,84B vs. 6).

909 Ergo De herhaling van *ergo*, na vs. 906, benadrukt dat eindelijk het gelukkige moment van de terugkeer was aangebroken.

910 poteram [...] sed nempe Het imperfectum wijst erop dat de mogelijkheid niet is gerealiseerd, vgl. *et poteram me Belga meis exponere Belgis* (1,6).

911-2 pavreron Restabat, longique operis non longa coronis Het bezoek aan Franche-Comté was een extra opdracht die niet strikt tot de missie behoorde, vgl. *parerga* (1,243 met n.). De herhaling van het adjectief *longus* staat in dienst van het contrast. Voor *coronis* in de overdrachtelijke betekenis 'slot' zie *coronide* (2,463 met n.).

913-4 Chaloniam quondam Praedia, Nassauij in praesens pulcherrima juris De domeinen in Franche-Comté die in 1544 door vererving overgingen van het Huis van Chalon op Nassau, zijn tot 1678 in het bezit van Oranje gebleven. De tijdsbepaling in *praesens* staat tegenover *quondam*.

915 Allobrogum [...] fines Met de naam *Allobroges* wordt door de klassieke Latijnse auteurs verwezen naar de Gallische stam die in het noorden van *Gallia Narbonensis* leefde. Die streek kan grofweg worden geïdentificeerd met Savoie.

916-8 quam, Carmine claudi Hexametro nimis indocilem, vitiosa Grenoblam Dictio designat De passieve infinitief *claudi* is afhankelijk van het adjectief *indocilem*, dat een bepaling is bij *quam*. De naam *Grenobla* is, zoals Huygens erkent, potjeslatijn voor het correcte *Gratianopolis* (Graesse q.v.). Die naam, met een korte *-i-* omsloten door twee lange syllaben, past echter niet in de dactylische hexameter, zoals eerder in de autobiografie de naam *Christianus* niet kon worden gebruikt, zie *Mijn leven* 2,522-3 met n.

921 tuum, Dona generose, Copetum De naam van Dohna's landgoed, iets ten noorden van Genève, is Coppet. De gelatiniseerde naam wordt hier, evenals in vs. 954, met een enkele *-p-* geschreven om de eerste syllabe van het woord niet te verlengen. De naam *Dona* bestaat uit twee lange syllaben, de eerste van nature, de tweede omdat de naam in feite een ablatief is, als verkorting van *comes a Dona*, graaf van Dohna.

923 nostro de nomine nomen De formulering is eerder gebruikt in *Sicilique senis de nomine nomen* (2,541 met n.) en komt oorspronkelijk voor bij Verg. A. 3,18.

926-36 singula tecum - Tecum singula [...] peragro De lange rondreis langs alle domeinen in Franche-Comté wordt verbeeld in de distributie van de informatie. De opgestarte syntaxis *singula tecum* wordt tien verzen verder hernomen. Tussen begin en einde van de periode laat de auteur de vele bezittingen de revue passeren. Voor dergelijke iconische opbouw vgl. *Sic properans -Sic properans* (1,331-7 met n.).

927 non ambiguo tibi sanguine juncti Van moederszijde was Dohna verwant met Oranje. Zijn moeder, Ursula van Solms, en Amalia waren zusters. Mogelijk omdat de zusters door huwelijk beide een andere familienaam hadden gekregen, benadrukt de auteur de verwantschap met de bepaling *non ambiguo*.

928-9 per Burgundos et Sequana [...] Arva De stam der *Sequani* bewoonde in de Romeinse tijd de streek tussen de rivier Saône en de Jura. De naam *Burgundi* is van later tijd en verwijst uiteraard naar Bourgondië. De Franche-Comté, waar de bezittingen van Oranje lagen, is het noordelijk deel van Bourgondië en het zuidelijk deel van het vroegere gebied der Sequani. Verderop, in vs. 952, en ook in andere bronnen, wordt kortweg de naam Bourgondië gebruikt.

930 Aeternas et inexhausto de Fonte Salinas De mijnen van Salins-les-Bains zijn sinds de oudheid geëxploiteerd tot ver in de twintigste eeuw. Elders schrijft Huygens dat de Oranjes 'samen met de Aartshertogen [in Brussel] voor eenderde deel eigenaar van de zoutwinningen in het graafschap Bourgondië zijn' en noemt hij de jaarlijkse opbrengst ervan 'zeer hoog' (*Mijn jeugd* p. 97).

⁴⁶⁰Dat het burggraafschap van Besançon niet meer dan een titel was, blijkt uit het feit dat het niet meer wordt meegenomen in inventarissen van bezittingen en inkomsten van Oranje: *Het burghgraafschap Bezanson werd in den inventaris niet uytgetrocken, oock in de rekening van de domeynen 1650 geen mentie van gemaect* (citaat overgenomen uit Krämer 1893, p. 121).

932 pulchrae tristesque ruinae De paradox van de schoonheid van het verwoeste landschap wordt tot viermaal toe met een iuxtapositie geschilderd. Op deze plaats door *pulchrae tristesque*, vervolgens met *magnificam stragem* en *flentesque superbe* in vs. 939 en *marmoreis sub rudibus* in het daaropvolgende vers.

933-5 palustris Montanique soli quantum non Milvus ab Ortu Solis ad Occasum praedae venator oberret De verre vlucht van de havik is spreekwoordelijk in de klassiek Latijnse literatuur (*OLD* s.v. *miluus*). Huygens schildert de weidsheid van het landschap met een citaat uit Pers. 4,26:

Dives arat Curibus quantum non miluus errat

De rijke man in Cures die meer land bezit dan een havik kan bestrijken.

Om de vergelijking aan kracht te laten winnen vult Huygens het beeld verder in door er de tijdsduur van een geheel etmaal aan toe te voegen en de omstandigheid dat de havik op jacht is naar prooi. In eenvoudige vorm gebruikt de auteur de vergelijking in *Gedichten* 8,355B vs. 11-12, schertsend over zijn buitenplaats Hofwijck:

Hic ubi spectanti quantum non Milvus oberret,

Ante oculos late jugera mille virent.

Hier waar, weidser dan een havik kan bestrijken,

Duizenden groene hectares zich voor het oog uitstrekken.

942-3 Ambiguas experta vices, vincentis Iberi, Saepiùs et victi, neutrâ non sorte nocentes De auteur verbeeldt de wisseling van de krijgskans door het actieve *vincentis* te contrasteren met het passieve *victi* (dat door *Saepius* wordt versterkt), en onderstreept dat Franche-Comté in beide gevallen te lijden had, door de dubbele ontkenning en alliteratie *neutrâ non nocentes*. Het participium congrueert met de accusatief meervoud *ambiguas vices*. Strikt genomen is degene die schade berokkent dus niet de Spanjaard maar in *abstracto* de krijgskans. Hofman Peerlkamps conjectuur *nocentis* is *lectio facilior*, maar niet nodig.

944 Tun' Het enclitische *-ne* wordt in het klassiek Latijn vaak verkort tot *-n* (*OLD* q.v.). De vraagpartikel benadrukt hier de verontwaardiging in de retorische vraag.

947-9 contendere visum est Auriacos consulturis de Iure Patronos Auriaco De kern *visum est* regeert het datiefobject (*nobis*) *consulturis*. Het participium heeft als direct object *Auriacos Patronos* en als prepositieobject *Auriaco de Iure*. De herhaling *Auriacus* benadrukt dat de rechtgeleerden in dienst van Oranje waren en dus zijn recht hadden moeten verdedigen, maar de realiteit wees anders uit: *sed quos*.

949-51 fallacis Iberi Infinitis lactabat versutia technis, Bruxellense nefas Bijzonder fel haalt Huygens uit naar Spaans Brussel dat zich niet hield aan de gemaakte afspraken over Oranjes bezit in Franche-Comté. De krachtige woordkeuze wordt ondersteund in het langzame ritme van de vele spondeeën.

951-2 cuius, dum scribimus haec, dat [...] Hosti Burgundia poenas Op het moment van schrijven (1678) is Franche-Comté sinds vier jaar bezet door de Fransen. Huygens suggereert hier dus dat het Spaanse wanbeleid de teloorgang van de domeinen in Franche-Comté heeft veroorzaakt.

953 Heros Met de titel *heros* worden graven of andere vooraanstaande personen aangeduid. Zo heet de graaf van Suffolk *Suffolcius Heros* (1,447 met n.) en Henry Rich, de Engelse graaf van Holland, *Hollandus Heros* (2,97).

958-9 grandis Vesuntio [...] non tota tui Vesuntio juris De herhaling van de stadsnaam versterkt het contrast in de respectievelijke bepaling *grandis* en *non tota tui juris*. Huygens refereert aan de trotse autonome status van Besançon als vrije rijksstad, waarvan Oranje nochtans Erfburggraaf heette.

960-2 Auriacum agnoscunt quâcumque Tribunal Parte [...] Castri Comes audit auito Iure tui Princeps De auteur beschrijft de status van Oranje als Erfburggraaf (*aito Iure Castri Comes*) van Besançon: zijn uitspraak in een geschil (*Tribunal*) werd erkend door elke partij (*quâcumque parte*). Het verbum *audire* is hier geconstrueerd met een predicatief substantief in de betekenis 'luisteren naar (de titel)' of 'genoemd worden' (*OLD* q.v. 5).

964-6 Applausit compellanti formosa, vetusta, Nobilis Urbs - seruans Het succes van de toespraak in Besançon onderstreept de auteur door een gedragen ritme met veel spondeeën. Daarbij wordt het ethos van de stad vergroot door de beschrijving van de vroegere en huidige status.

967-977 Een ijsgrot

Het verslag van het bezoek aan Franche-Comté vervolgt Huygens met een diverterende, kunstige passage over het bezoek aan een ijsgrot. De tegenstelling tussen de hitte onder de augustuszon en de koude in de grot werkt hij uit in een spel van paradoxale formuleringen en verbeelding van omgekeerde natuurwetten. Het motief dat tegenstrijdigheden in de natuur de ervaring van één of ander versterken,

roept herinneringen op aan de passage in het gedicht *Hofwijck*, waar de auteur beschrijft hoe zijn huis in de vijver koeler wordt naarmate de temperatuur buiten omhoog gaat, en juist warmer aanvoelt als het buiten kouder wordt:⁴⁶¹

En soo doet Vrouw Natuer, in vele van haer' Wercken,
Het wederstrijdighe door 't strijdighe verstercken:
Soo werdt de kelder warm als 't ijs in 't water leit,
Soo wert de kelder kout als 't Somer-veld verheidt:

De overgang vanuit de grot naar de hitte onder de brandende zon illustreert Huygens met de ervaring van een vis die uit zijn koele beek wordt overgezet in een *caldarium*, een heet bad. Een vergelijkbaar beeld gebruikte hij ooit in een Nederlands epigram om de onaangename verrassing te schetsen van een man die tijdens het dansen onverwachts in de boeien werd geslagen:⁴⁶²

Heeft oyt History van een weeldrigh man gerept,
Die midden uyt den dans gevanghen wierd genomen;
Mij dunckt, dat was een visch die, seilend in syn' stroomen,
In een' door-heete pan met boter wierd geschept.

967 Canicula Het rijzen van de Hondster, *Sirius ardens*, markeert de heetste tijd van het jaar, de Hondsdagen.

968-9 valle virenti Inclusam De formulering en plaatsing in het vers komt overeen met Verg. A. 6,679-80: *conualle uirenti Inclusas animas*, in een groene vallei ingesloten de zielen.

969 dumisque rubisque De keuze van deze twee plantensoorten, *dumus* (doornstruik) en *rubus* (braambos), voor de schildering van het zomerlandschap kan geïnspireerd zijn door Verg. G. 3,315 waar de dichter beschrijft hoe de schapen in de zomer zich tegoed doen aan braambos en struiken: *horrentesque rubos et amantes ardua dumos*.

970 pedes intro De constructie kent geen parallel in de klassiek Latijnse literatuur, maar is gemaakt naar analogie van *pedes ire* (te voet gaan; *OLD* s.v. *pedes* 1) waarbij het substantief *pedes* een appositionele bepaling is bij het subject.

970 mirabile dictu De parenthetische formule komt in deze verspositie herhaaldelijk voor bij Vergilius (bijv. G. 2,30; A. 1,439).

971 Obuius intrantem ferijt rigor, obuius horror De herhaling van het werkwoord *intrare* na het voorgaande vers, markeert dat direct bij binnenkomst de koude Huygens overviel. De rillingen worden verbeeld in de kille klankkleur van het vers en de herhaling van de *-r-*. Dezelfde twee technieken zijn voor beschrijving van koude gebruikt in *Mijn leven* 1,651-3, zie n. aldaar.

972-5 Aestate December Perpetuus, nisi - Hiemes isto feruescere in antro Et bullire niues Zoals Ovidius een plek op Sicilië beschrijft waar het altijd lente is, *Perpetuum ver est* (*Met.* 5,391), zo is het volgens Huygens in de ijsgrot altijd december. Het voorbehoud dat hij maakt in de bijzin met *nisi*, perkt de waarde in van het adjectief *Perpetuus* en beschrijft de omdraaiing der seizoenen. De auteur voert de ervaring van de tegengestelde seizoenen binnen en buiten de grot op kunstige wijze door tot het absurde: als het er 's zomers vriest, zou het 's winters wel eens bloedheet kunnen worden. Om de absurditeit te onderstrepen verbindt hij, in iuxtapositie, volstrekt onverenigbare begrippen: *Aestate December, Hiemes feruescere* en *bullire niues*.

976 Re verâ si non sensi, sentire videbar De stellige uitspraak wordt genuanceerd op dezelfde wijze als de auteur zijn ervaring beschreef toen een kar bijna zijn hoofd verbrijzelde: *aut sensi, aut sentire videbar* (2,105 met n.).

977-1002 De terugreis vanuit Franche-Comté: Basel, Freiburg en Straatsburg

Op de terugweg vanuit Franche-Comté bracht Huygens uit naam van Oranje een bezoek aan het bevriende vorstendommen Montbéliard, dat destijds bestuurd werd

⁴⁶¹*Hofwijck* vss. 309-12.

⁴⁶²*Gedichten* 6,20D.

door hertog Georg van Württemberg. Vervolgens trok hij naar Basel om vandaar, net als op de terugreis vanuit Venetië in 1620, de loop van de Rijn te volgen.⁴⁶³ Verteltechnisch wordt de euforie bij het zien van de rivier onderstreept door het gebruik van de directe rede. De verzen doen denken aan het gedicht dat de auteur componeerde op de reis zelf, tussen Basel en Freiburg, op zijn 69e verjaardag. Na vier jaren waarin hij in Frankrijk, en Engeland rivieren heeft bevaren die hem verder van huis brachten, heeft hij eindelijk 'Vader Rijn' bereikt, die hem zal meevoeren naar de Lage Landen:⁴⁶⁴

Inueni te, Rhene pater, sit gratia Fatis,
Inueni quae me deferat unda domum.

Ik heb u gevonden, Vader Rijn, het lot zij gedankt.
Ik heb het water gevonden dat me meevoeren zal naar huis.

Voordat hij echter de stroom zou volgen tot Straatsburg – bekend van de torenbeklimming uit het eerste boek van de autobiografie⁴⁶⁵ – maakte Huygens nog een veelbetekenende pelgrimage. Van Basel ging hij naar Freiburg, dezelfde weg die zijn held Erasmus voor hem was gegaan toen die in 1529 van de ene naar de andere stad uitweek voor de troebelen van de Reformatie.⁴⁶⁶ Vlak voor zijn dood in 1536 is de geleerde weer naar Basel teruggekeerd, waar hij onderdak vond in het huis van Hieronymus Froben, de zoon en opvolger van Erasmus' drukker Johan Froben. Huygens portretteert zich, net als kort hiervoor in Petrarca's Vaucluse, als een ware bedevaartsganger, op zoek naar de voetsporen van Erasmus, het huis van de Frobens in Basel, de nalatenschap aan Bonifacius Amerbach en het huis in Freiburg. Niet verwonderlijk dat hij zich er in het begin van de autobiografie op beroemde een eeuwgenoot te zijn.⁴⁶⁷ In het overige oeuvre zijn de getuigenissen van zijn eerbied voor Erasmus talrijk, onder meer in de zeven Latijnse gedichten op het standbeeld te Rotterdam.⁴⁶⁸ Van de Fransman Henry de Loménie, comte de Brienne, kreeg hij in 1662 een kopie van het door Holbein gemaakte portret. De poëzie die dat geschenk begeleidde, vertelt hoe Huygens de beeltenis vaak stiekem had gekust.⁴⁶⁹ Sierlijk dankte hij ervoor met een Latijns gedicht dat overloopt van verering voor Erasmus:⁴⁷⁰

Erasmus ille, quo nihil Batauia
Nec Orbis ipse vidit eruditius,
Politius, disertius, venustius,
Erasmus ille, Patriae decus meae,
Decus perenne, Erasmus ille, Lomeni
Amice, te volente factus est meus?
Dij Deaeque, quanta me repente sors
Opinione major atque spe meâ

⁴⁶³Zie *Mijn leven* 1,782-830 met comm.

⁴⁶⁴*Gedichten* 7,89A vss. 7-8.

⁴⁶⁵*Mijn leven* 1,785-815 met comm.

⁴⁶⁶*Gedichten* 7,89B.

⁴⁶⁷*Mijn leven* 1,26 met comm.

⁴⁶⁸*Gedichten* 2,276E; 277A,B,C; 278E; 279A,B. Zie verder 6,279E vss. 131-3; 7,190D; 8,20E en 276A.

⁴⁶⁹*Gedichten* 7,21C vss. 1-5. Zie ook *Gedichten* 7,12D. Het betreffende artikel van Van der Blom laat de verzen onbesproken.

⁴⁷⁰*Gedichten* 7,22B vss. 1-9.

Beatum inaurat et Dijs facit parem!

De grote Erasmus, het geleerdste wat Nederland
En de hele wereld ooit hebben gezien,
Het verfijndste, het welsprekendste, het sierlijkste,
De grote Erasmus, parel van mijn vaderland,
Eeuwige parel, is de grote Erasmus, vriend Lomenius,
Met uw toestemming de mijne geworden?
Goden en godinnen! Wat een fortuin,
Meer dan ik had kunnen denken of hopen,
Heeft mij verguld van geluk en godengelijk gemaakt!

983 Euge, Pater Ter benadrukking van het emotionele moment voerde de auteur zich ook bij het afscheid van Vacluse sprekend tot het landschap op (2,904-5). *Euge* (Gr. eu\ge) is een uiting van vreugde of aangename verrassing (*OLD* q.v.). De titel *Pater* voor rivieren is gangbaar, vgl. *Rhene pater* (*Mijn leven* 1,783 met n.).

983-4 vel te comitabor euntem In patriam, vel me Patriae vitaeque pigebit De twee mogelijkheden die Huygens schetst zijn dat hij nu de Rijn gaat volgen en terugkeert naar het vaderland, of dat hij dat niet doet en het dientengevolge te kwaad krijgt met zijn vaderland en zijn leven. De formulering van het eerste lid lijkt een verwijzing naar de wijsheid in Plautus *Poen.* 627-8:

*Viam qui nescit, qua deveniat ad mare,
Eum oportet amnem quaerere comitem sibi.*
Wie niet weet hoe hij bij de zee komt,
Moet een rivier als reisgenoot zoeken.

986 validum [...] Brisacum Al in de oudheid was Breisach, *Mons Brisiacus*, een sterke vesting als strategische oversteekplaats aan de Rijn.

987-91 reliquias [...] ingentis Erasmi [...] monumenta Papijrus Aurea [...] et Frobeniorum [...] aedes De auteur schildert zijn zoektocht naar Erasmus' sporen met drie elementen: voorwerpen, de papieren nalatenschap en de woning waar hij zijn laatste levensdagen doorbracht. De woordkeuze *reliquias* maakt Erasmus haast een heilige.

992 Visere, quas et Friburgi De ellips moet worden aangevuld met *aedes* uit vs. 991.

993 spontaneus exul De auteur lijkt een zekere overeenkomst tussen Erasmus en hemzelf te signaleren. Weliswaar niet *spontaneus* was Huygens immers ook in 'ballingschap', zie *exilij* (906 met n.).

994-6 Patres, quos nomen Iesu Collegit socios, Mundo, dubites, an Caelis Arctius intentos Huygens maakt een sneer naar de *Societas Iesu*, de jezuïeten, door ze te betichten van zucht naar materieel gewin. Het is een motief waarmee katholieken herhaaldelijk worden beschimpt (zie *Mijn leven* 1,512-3 met n. en 2,889-90 met n.). De adverbiale comparatief *Arctius* is bepaling bij het adjectief *intentos*. De datieven *Mundo* en *Caelis* zijn daarbij complement. Het verbum *dubites* distribueert (*utrum*) - *an*.

996-1002 Brisaco - periclo Deze verzen komen op een los blad voor in een kladversie, met de vermelding van het jaartal 1665 (*Gedichten* 7,90B). Worp dateert het fragment daarom op dat jaar. Maar dat is een onjuiste veronderstelling, omdat *denuo* (vs. 1001 met n.) een tekstinterne verwijzing is naar de passage in het eerste boek van de autobiografie. Het gaat dus om een losse kladversie die vervolgens met enkele kleine wijzigingen is opgenomen in het gedicht. Het jaartal verwijst naar de tijd waarin het beschrevene plaatsvond, niet naar het moment van compositie.

998-1000 Urbe; Urbe - Iuventus De herhaling creëert ruimte voor de lange nabepaling (vgl. *Lacui* - *Lacui* in 2,643-45 of *Regem* - *Regem* in 2,773) en legt nadruk op de voor de lezer nog bekende stad waar Huygens in zijn jonge jaren het avontuur op de spits van de torenspits had beleefd.

1001 Denuò Gerefereerd wordt aan de waarschuwing in het verslag van zijn onbezonnen beklimming in *Mijn leven* 1,785-815.

1003-1043 Laatste deel van de terugreis: de Palts, Mainz, het graafschap Nassau, Keulen en de thuiskomst in Den Haag

Het laatste deel van de reis, afgelegd in september 1665, beschrijft Huygens aan de hand van zijn ontmoetingen met de keurvorsten langs de Rijn. De eervolle ontvangsten schetsen zijn vriendschap met de groten en illustreren de uitspraak aan

het eind van de autobiografie dat hij 'aan elk hof welkom was'.⁴⁷¹ Na Speyer, de zetel van het Duits hooggerechtshof, deed hij allereerst het keurvorstendom van de Palts aan. Inmiddels waren er 45 jaar verstreken sinds zijn eerste bezoek op doorreis naar Venetië in mei 1620.⁴⁷² Kort daarop had keurvorst Frederik V moeten vluchten en onderdak gevonden in Den Haag. Daar verbleef het hof in ballingschap totdat de Palts bij de Vrede van Westfalen werd teruggegeven aan zijn zoon Karl Ludwig, die er tot zijn dood in 1680 keurvorst zou zijn. Gouverneur aan het hof was Ezechiël Spanheim, zoon van de beroemde Leidse theoloog. Onder zijn begeleiding bezocht Huygens opnieuw de residentie Heidelberg met haar bezienswaardigheden als de renaissancistische paleistuin, de oude universiteit en de *Bibliotheca Palatina*. Wat de auteur op zijn eerste reis nog niet gezien had, was het stedenbouwkundig *novum* Mannheim. De stad was recentelijk gebouwd volgens humanistisch ontwerp, bestaande uit 144 blokken waarin de haaks op elkaar staande straten werden aangeduid met cijfers en letters zoals de coördinaten van een schaakbord.

Via het wijnstadje Bacharach voerde de reis verder naar het tweede keurvorstendom, Mainz. De vorst Johann Philipp von Schönborn, stond op voet van oorlog met de Palts. Over de spanningen tussen de twee keurvorstendommen voerde Huygens uitvoerige gesprekken aan het hof, om bij vertrek de informatie direct door te geven aan Karl Ludwig.⁴⁷³

Vervolgens week Huygens even van de kortste route af. Hij trok oostwaarts over Frankfurt naar Hanau, en vandaar weer westwaarts langs de geneeskrachtige bronnen van Bad Schwallbach om zo een bezoek te kunnen brengen aan de oorsprong van het geslacht van zijn meesters, het graafschap Nassau. De gelijknamige burcht op de hoge linkeroever van de Lahn (niet te verwarren met de Dillenburg aan het zijriviertje de Dill, waar Willem en Maurits waren geboren) was in de zeventiende eeuw vervallen tot een ruïne.⁴⁷⁴ De vergankelijkheid van het bouwwerk stelt de auteur in *Mijn leven* tegenover de onsterfelijke roem van Nassaus zeges.

Het laatste keurvorstendom waar Huygens een bezoek bracht, was het bisdom Keulen. Hier sprak hij met de aartsbisschop en keurvorst Maximiliaan Hendrik. Wederom benadrukt de auteur zijn vriendelijke ontvangst aan het hof in Bonn, de residentie van Kurköln.

Met zevenmijlslarzen leidt Huygens de lezer ten slotte door het laatste deel van zijn terugreis, zij het dat het eigen bezit Zuylichem er toch nog even uitgelicht wordt.⁴⁷⁵ De thuiskomst staat als altijd in het teken van de verheerlijking van Den Haag. In *Mijn leven* had de auteur zijn geboorteplaats al bezongen aan het einde van de educatiereizen naar Engeland en Venetië.⁴⁷⁶ Bij terugkeer van de 'vierjarige ballingschap' was zijn liefde niet bekoeld, eerder nog versterkt door de ouderdom en de kennis van vreemde landen. Den Haag was in de tussentijd trouwens nóg aanzienlijker geworden dankzij de nieuwe, door Huygens ontworpen, straatverbinding via de duinen met Scheveningen. In het eerste jaar dat hij weer thuis was, componeerde de auteur dan ook het trotse gedicht *Zee-straet* en prees zich er (om meer dan één reden) gelukkig om weer terug te zijn in 'mijn uysterse behaegh, mijn noijt volpresen, noijt half uijt gepresen Haegh'.⁴⁷⁷

⁴⁷¹*Mijn leven* 2,1167-70 met comm.

⁴⁷²*Mijn leven* 1,583 met comm.

⁴⁷³*Br.* 6 no. 6464; Huygens aan de keurvorst van de Palts, 17 september 1665; *Br.* 6 no. 6594; Huygens aan Lady Swann, 29 dec. 1666.

⁴⁷⁴Japikse 1948, dl 1, p. 16 e.v.

⁴⁷⁵*Mijn leven* 2,413-29 met comm.

⁴⁷⁶*Mijn leven* 1,554-58 en 830-32 met comm.

⁴⁷⁷*Zee-straet* vss. 77-81.

Ick kom van over zee, van uijt de warme landen
 Die over-bueren zijn van d'Africaensche stranden,
 En hebbe daer doorsocht, doorkropen en doortre'en,
 Wat heerlijk, aengenaem en liefflijk was, of scheen;
 Maer Oost of West thuijs best. [...]

Tot slot van de driehonderd verzen over Orange keert de vertelling terug naar het hof. Amalia, die aan het begin werd beschreven als de vastbesloten vrouw die 'niet wenste te horen over zogenaamde welverdiende rust op mijn oude dag' en Huygens zonder pardon op pad stuurde, wordt aan het einde opnieuw geportretteerd als geen gemakkelijke dame. Dat hij toch ruimhartige beloningen in ontvangst mocht nemen, strekt tot des te meer lof. Op geraffineerde wijze etaleert de auteur zodoende het autobiografische motief van lof, geschenken en onderscheidingen voor verrichte arbeid.⁴⁷⁸

1004 Iuridicae dudum [...] *Spirae* Speyer was de plaats waar sinds lang (*dudum*) het Duitse hooggerichtshof, het *Reichskammergericht* zetelde. Huygens zag de stad vanaf de Rijn op de linkeroever liggen (zie *Mijn leven* 1,818-9).

1005-6 Manhemio [...], noui moliminis Urbi, Intentum [...] *tuo Manhemio* is gezien de bijstelling *Urbi* datiefcomplement bij *Intentum*. De nieuwe stad was een stedenbouwkundig project van de keurvorst.

1006-8 Regia Proles, E Batauis humilem non dedignatus amicum De omschrijving die Huygens voor zichzelf gebruikt activeert het gegeven dat het hof van de keurvorst van de Palts lange tijd in ballingschap verbleef in de Republiek. Het adjectief *humilem* contrasteert met *Regia Proles* en staat, evenals *indigno* (vs. 1009), in dienst van de bescheidenheid.

1013 Cimelia Huygens gebruikt *cimelia* (Gr. *keimhvliā*), 'kostbaarheden' consequent voor kunstschaten, bijv. *Gedichten* 3,139B vs. 5 en 3,158A vs. 1 (de duim van het standbeeld van Alva in het bezit van P.C. Hooft).

1015-7 Hancee [...] *Conscendi* De distributie van informatie in de zinsopbouw schildert Huygens de afstand die hij per keurvorstelijk rijtuig aflegde voordat hij aan boord ging: na het object aan het begin van de mededeling volgt *Conscendi* pas aan het einde. Vgl. 1,601-3 met n.

1019 Bacchi [...] *Aram* De Latijnse naam van Bacharach wijst op de wijnproductie. In het eerste boek omschreef de auteur de plaats als *Ara Patris Lyaei* (1,822 en n. aldaar).

1021 digressus Het uitstapje dat vanuit Mainz voerde naar Frankfurt, Hanau en het graafschap Nassau, lijkt weer terug te zijn gekomen in de plaats van vertrek: *Moguntiaci Praesule veniam nactus* (vs. 1030).

1023 Swalbachias per Aquas, vicinaque Balnea Hier omschrijft de auteur het kuuroord Bad Schwallbach, waar aan het eind van de zestiende eeuw geneeskrachtige bronnen waren ontdekt.

1024-6 Impositam [...] *Lahnae conuallibus Arcem Nassauiam* De beschrijving doelt op de ruïnes van de burch Nassau, gelegen boven het dal van de rivier de Lahn, en niet op de Dillenburg aan de Dill. Die laatste burch was bovendien nog niet vervallen.

1028-9 famae tabulis non ulla vetustas Exedat Auriaco partas in stemmate palmas Tegenover het tijdelijke van bouwwerken plaatst de auteur het eeuwige van de roem. De *vetustas edax* is het bekende beeld dat Ovidius aan het slot van de *Metamorfosen* gebruikt. Ook daar staat de vergankelijkheid van materie tegenover de onvergankelijkheid van in dit geval literaire roem (Ov. *Met.* 15,871-2):

Iamque opus exegi, quod nec Iovis ira nec ignis

Nec poterit ferrum nec edax abolere vetustas.

Ik heb een werk voltooid dat Jupijns woede,

Noch vuur, ijzer of de tand des tijds kan uitvlakken.

1030 Moguntiaci veniam de Praesule nactus De titel *praesul* (in het klassiek Latijn de aanduiding van de leider van een religieuze processie) wordt gebruikt voor lieden op leidende kerkelijke posities, in het bijzonder voor aartsbisschoppen, vgl. *Spalatorum Praesulis* (de aartsbisschop van Spalato, in 1,506) en *magne praesul* (de aartsbisschop van Canterbury, in *Gedichten* 8,43B vs. 6 en 8,63D vs. 4).

⁴⁷⁸Zie *Mijn leven* 1,765-69; 2,10; 271-3; 353-9 en 731-2.

De woordkeuze *veniam*, verlof (om te vertrekken), duidt op de gastvrijheid van de keurvorst, vgl. *veniâ vix impetratâ* (*Mijn leven* 1,455 met n.).

1035-6 nimis notis quam quas exponere curem, Urbibus De bepaling *nimis* bij *notis* (*urbibus*) contrueert de modale bijzin *quam quas exponere curem* (zie *OLD* s.v. *nimis* 3b). Het relativum *quas* verwijst naar *Urbibus*.

1036 velis remisque De combinatie van zeil en riemen is metafoor voor 'op volle snelheid' (*OLD* s.v. *velum* 2c).

1038-9 Nec mora, dilectam, et quâ nil formosius usquam His oculis fuerat spectatum, deferor Hagam Net als in de beschrijving van de terugreis uit Venetië 'haast' de auteur zich om thuis te komen in Den Haag, zie *Mijn leven* 1,828-30. De constructie van het participium *spectatum* met *fuerat* voor *erat* is in klassiek Latijn gangbaar (*OLD* s.v. *sum* 21b) en komt in *Mijn leven* herhaaldelijk voor, bijv. 2,264 *datus fuerat*.

1047-9 Praemia [...] digna, Nescio an immerito nimiùm generosa Ministro, Non exspectanti certè data sanctè testor De auteur beschrijft de beloning ten eerste in relatie tot de schenkster: ze waren Amalia waardig, met de ontlening *praemia digna* aan Verg. A. 605. Vervolgens meet hij ze af aan zijn eigen verdienste. In contrast met de bescheidenheidsformuleringen waarvan de auteur zich doorgaans bedient, zoals *nil tale merentem* (2,155 en 837) of *indignus* (2,156 en 1009), is hij over zijn vier jaar trouwe dienst 'in ballingschap' iets minder terughoudend: 'de geschenken waren misschien niet onverdiend'. Wat vervolgens wordt getemperd met 'al was het niet zo dat ik erop rekende'. De datiefgroep *non exspectanti* is dus na *nescio an immerito* de tweede bepaling bij *Ministro*. De groep *sanctè testor* staat syntactisch op zichzelf. Het ritme van het spondeïsche vers geeft de passage een gedragen slot.

1050-1078 Het herstel van Oranje, Constantijn jr. aangesteld als secretaris

De chronologische vertelling van *Mijn leven* laat de auteur eindigen op zes jaar voor het moment van compositie. Het slot vertelt twee belangrijke gebeurtenissen die in het jaar 1672 samenvielen: de verheffing van Willem III tot stadhouder en de benoeming van Constantijn jr. tot secretaris van de prins. Een glorieus eindpunt voor het levensverhaal waarin Oranje en de 'vorstelijke slavernij' van de Huygensen zo'n dominante rol spelen.

De stadhouderloze constitutie vanaf 1650 wierp de vraag op hoe de postume zoon van Willem II bij meerderjarigheid de publieke zaak zou kunnen gaan dienen. In het Eeuwig Edict van augustus 1667 was het stadhouderschap in Holland afgeschaft en het opperbevel over het Staatse leger onverenigbaar verklaard met een stadhouderschap in één van de andere provincies. Willem Hendriks hoogst haalbare positie in dit harmonie-model was een lidmaatschap van de Raad van State en eventueel een benoeming na zijn 23ste levensjaar tot kapitein-generaal, zonder stadhouderschap.⁴⁷⁹ Maar onder invloed van de toenemende oorlogsdreiging aan het eind van de jaren zestig veranderde de politieke situatie in de Republiek gestaag in het nadeel van raadpensionaris Johan de Witt en de 'Ware Vrijheid'. Tegelijk herwon Oranje terrein. Zonder dat De Witt ervan op de hoogte was, werd de prins in september 1668 benoemd tot Eerste Edele in de Staten van Zeeland. Een maand later, op 25 oktober, legde Amalia de voogdij over haar kleinzoon neer en verklaarde hem eigenmachtig meerderjarig. De prins gaf blijk van een sterk ontwikkelde persoonlijkheid en grote capaciteiten. Hij was, volgens Huygens' woorden hier in *Mijn leven*, een jongeman die 'meester over zichzelf en zijn goederen was', en beantwoordde daarmee aan één van de nadrukkelijkste, aan de stoa ontleende doelstellingen uit zijn educatieprogramma: *Qui est maître de soy-meme, il est maître de tous les autres*. Willem was dus klaar voor de publieke zaak. Op overeenkomstige gronden lichtte Amalia haar besluit toe om terug te treden als voogdes.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹Israël 1995, p. 791; Troost pp. 61-68.

⁴⁸⁰*Hollandsche Mercurius* 1668, p. 160-1.

[...] dat wy vertrouwen en verhoopen dat sijn Bewindt en Gouverno in hem sal verwecken een particuliere liefde en genegenheyt, niet alleen tot de behoudenisse en conservatie van die zijne Domeynen ende Goederen, maer oock tot voortsettinge en vermeerderinge van de selve, en dat hy daer van daen aen den staet sal kunnen geven preuven van syn bequaemheyt, oock tot bedieninge van de publijcke saken, die aen zijne voor-Ouders omtrent dese der selver jaren altijdt begonnen betrouwt te werden, soo wanneer de Staet hem daertoe mede sal gelieven te gebruycken.

Door de eigenmachtig verklaarde meerderjarigheid kon de politieke opmars van Willem III versneld gestalte krijgen. In mei 1670 werd hij lid van de Raad van State en in november van hetzelfde jaar maakte hij een reis naar de Britse koning Karel II, zijn oom. Huygens vergezelde hem op die reis als voorzitter van de Domeinraad. Een van de punten die Willem ging bepleiten was de immense schuld die de Stuarts bij hem hadden openstaan, bijna drie miljoen gulden, waarvan een derde bestond uit de nooit betaalde bruidschat van zijn moeder. Na de terugreis van Willem in januari 1671 had Huygens nog negen maanden nodig om een toezegging tot gedeeltelijke afbetaling te krijgen.⁴⁸¹ Waren het dus hoofdzakelijk privé-zaken die de prins in Londen besprak, politiek werd zijn optreden door De Witt gezien als een ongewenste toenadering van Oranje tot Karel II. Dat versterkte de polarisatie tussen beiden. Terwijl er bij zijn terugkeer in de Republiek op grote schaal stemmen opgingen om de prins aan te stellen tot kapitein-generaal, probeerde de aanhangers van de Ware Vrijheid, inmiddels afgekald tot een kleine, hardnekkige groep met de raadpensionaris als machtigste factor, de benoeming te verhinderen, of in ieder geval uit te stellen tot november 1673, het begin van zijn 23e levensjaar.⁴⁸² De tegenstand baatte niet: al op 25 februari 1672 legde de prins in de Staten-Generaal zijn eed af als kapitein-generaal voor één seizoen. In de volgende maanden van het Rampjaar, toen Franse, Keulse en Munster troepen het land tot aan de Hollandse Waterlinie bezetten, de Frans-Engelse vloot over zee de aanval openden en de Republiek balanceerde op de rand van haar ondergang, schaarde de bevolking zich massaal achter Oranje en kwam ook het stadhouderschap in zicht. Burgeroproer dwong De Witt de politiek te verlaten. De in het nauw gedreven raadpensionaris smeekte Willem per brief om hem te zuiveren van de laster die over zijn persoon gesproken werd. Huygens adviseerde de prins dat verzoek te negeren, om de steun van het volk niet te verspelen.⁴⁸³ Willem besloot wel te reageren, maar ontkrachtte in zijn antwoord niets van de boze beweringen en gaf daardoor juist voeding aan het burgertumult. De tragische climax is bekend; 20 augustus 1672 werden de demissionaire raadpensionaris en zijn broer op het Groene Zootje in Den Haag door een woedende volksmassa gruwelijk om het leven gebracht. Hun lijken werden aan de voeten opgehangen en tot de ingewanden toe verminkt, zonder dat er iemand ooit ter verantwoording is geroepen. Voor Oranje bracht het oproer daarentegen een volledige overwinning. Willem III, 21 jaar oud, was zijn grote tegenspeler kwijt, voerde het opperbevel over het leger en was na herroeping van het Eeuwig Edict tevens verheven tot stadhouder. Het herstel van de oude machtspositie had direct gevolgen voor de clienten van het Huis van Oranje, onder wie Huygens. De zoons Constantijn jr. en Lodewijk, beiden inmiddels de

⁴⁸¹Br. 6 nos. 6822; 6838-40. Over Huygens' laatste Engelse reis handelt uitvoerig Bachrach 1987. Zie ook Troost pp. 69-72.

⁴⁸²Japikse, dl. 1 (1930), p. 174; Troost pp. 72-77.

⁴⁸³Br. 6 no. 6848; Huygens aan Willem III, 18 [juli] 1672. Troost pp. 92-4.

veertig gepasseerd, verwierven eindelijk een vaste betrekking, de een als secretaris van de prins, de ander als drost van Gorinchem.⁴⁸⁴

In *Mijn leven* benadrukt de auteur zijn inbreng bij het herstel van Oranje en de benoeming van zijn oudste zoon. Niet zonder trots koppelt hij het succesvolle beheer van de domeinen, waarvoor hijzelf in zijn missie naar Orange en Franche-Comté zorg had gedragen, met het bewijs dat de prins klaar was voor de publieke zaak. Vervolgens noemt hij de korte reis van Willem naar de Britse koning en de uitvoering van zijn eigen opdracht aan het hof. Dat het daarbij ging om de terugvordering van schulden blijft verzwegen, evenals het slechts gedeeltelijke succes. De passage culmineert in de beschrijving van het herstelde stadhouderschap. In felle bewoording veroordeelt Huygens de kleine groep van tegenstanders en stelt hij tegenover hun afgunst de *raison d'état*, het staatsbelang, en de massale steun van het volk. Dat laatste was ook het argument waarmee de auteur de tegenstanders van Oranje om de oren sloeg in het Nederlandse epigram op de benoeming van Willem III tot operbevelhebber:⁴⁸⁵

Telt, soo ghij tellen kont, het groot getal der Menschen
Die tot nu toe vergeefs naer desen uytslagh wenschen,
En loopen nu als dol van vreugde langs de Stadt:
Soo vele vijanden hebt gh' al dien tyd gehad
[...]

De gruwelijke moord op de gebroeders De Witt, ten slotte, heeft Huygens nergens in zijn oeuvre becommentarieerd, behalve hier in *Mijn leven*. Zonder hun naam te noemen betreurt de auteur dat er bloed had moeten vloeien. De woorden zijn zuinig en neutraal gekozen en bekrachtigen de afkeuring van geweld en bloedvergieten, zoals de auteur dat verscheidene malen in de autobiografie heeft benadrukt en nog zal benadrukken.⁴⁸⁶

Nadat de auteur zijn inbreng bij de verheffing van Oranje heeft geschilderd, gaat hij in één adem door met de benoeming van Constantijn jr. Die directe overgang brengt de relatie van *patronus* en *cliens* in beeld tussen Oranje en Huygens: trouwe dienst wordt beantwoord met gunst. (Niet voor niets ook spreekt hij over zijn zoon als Zeelhem, gebruikmakend van de titel van de heerlijkheid die dankzij een vroegere gunst in bezit kwam.⁴⁸⁷) De oudste zoon, die als secretaris van de prins in de voetsporen trad van zijn grootvader en vader, had zijn aanstelling inderdaad te danken aan een belofte. In een brief onderstreept de *pater familias* hoe hij de prins ging gelukwensen met zijn nieuw verworven waardigheid en toen op zijn beurt gefeliciteerd werd met het beloofde ambt voor zijn zoon:⁴⁸⁸

Lorsque *in turba gratulantium* je suis allé feliciter Son Altesse de sadite promotion, il est venu à moy d'un visage riant, et en me remerciant m'a dit: Je vous felicite aussy avec Monsieur vostre fils, qui dès maintenant sera mon serviteur, comme je vous l'ay promis.

Toen ik in de menigte van gelukwensers de prins ben gaan feliciteren met zijn promotie, kwam hij naar me toe met een stralend gezicht en terwijl hij me bedankte, zei hij: Ik mag u

⁴⁸⁴Zie *Mijn leven* 2,553-590 met comm.

⁴⁸⁵*Gedichten* 8,78C vss. 3-6. Zie ook *Gedichten* 8,76C.

⁴⁸⁶Vergelijk de verhulde kritiek op de aanslag van Willem II op Amsterdam (2,687 met comm.).

⁴⁸⁷Voor Zeelhem zie *Mijn leven* 2,464-86 met comm.

⁴⁸⁸*Br.* 6 no. 6834 Huygens aan De Chièze, 17 maart 1672.

ook feliciteren met uw zoon, die vanaf dit moment mijn dienaar zal zijn, zoals ik het u heb beloofd.

Parallele teksten: appendix 62-63

1050 Te quoque, [...] Gulielme Verslag van de reis langs de Nassause domeinen deed Huygens niet alleen aan de voogdes maar ook aan de prins zelf. De nadrukkelijke plaatsing van *Te* aan het begin van het vers markeert de scenewisseling.

1051-2 quam sis latè Dominator [...] quàm nobilium possessor Agrorum *Quam* bepaalt *late*: 'over welk een uitgestrekt gebied' en wordt met ellips daarvan herhaald in het tweede lid. De titel *Dominator* wordt gebruikt om Willem Hendrik aan te duiden als heer van zijn domeinen. Het adjectief *nobilium* verwijst naar de adellijke titels die aan de goederen ontleend worden.

1052 sub aetatem Huygens duidt hier op het moment dat Amalia haar voogdij ophief (25 oktober 1668) en Willem Hendrik eigenmachtig meerderjarig verklaarde, een maand voordat hij achttien werd. Eveneens eerder dan zijn leeftijd eigenlijk toeliet, werd de prins als 21-jarige opperbevelhebber van het Staatse leger, op 25 februari 1672.

1053-4 tua [...] generosa regendi Ambitio Het adjectief *generosa* duidt op Willem Hendriks hoog-adellijke status, vgl. *nobilium agrorum* (vs. 1051), en geeft *Ambitio*, dat doorgaan een negatieve connotatie heeft (zie n. 1,380), een positieve karakterisering.

1054 nandi sine cortice De zegswijze uit Hor. S. 1,4,120 *nabis sine cortice*, je gaat zwemmen zonder kurk, gebruikt Huygens ook in zijn jeugdbiografie voor het stadium dat iemand op eigen benen kan staan (*Fragment* p. 108; *Mijn jeugd* p. 120).

1056 vel propè tempus erat, vel cesserat Het verbum *cedere* wordt bij tijdsbepalingen gebruikt in de betekenis 'aanbreken' (*OLD* q.v. 6b). Ook hier benadrukt Huygens dus het gegeven dat Willem Hendrik al voor het bereiken van de wettelijk meerderjarige leeftijd gereed was om zelf zijn domeinen en goederen te beheren, vgl. *sub aetatem* (2,1052 met n.).

1058-60 cui defuncti, inuito liuore, Parentis Iam promittebant Ratio et Respublica totum Imperium De bepaling *inuito liuore* verwijst naar de aanhangers van de Ware Vrijheid, die de macht van de prins beperkt hadden willen houden. Tegenover hun beleid stelt Huygens *Ratio et Respublica*, dat is de *raison d'état*, het algemeen staatsbelang. Zijn opvatting dat de benoeming van Willem Hendrik in de functies van zijn vader een kwestie van staatsbelang was, tekent Huygens als Orangist en voorstander van de gemengde constitutie. De nadrukkelijke plaatsing van het adjectief *totum* op het verseinde onderstreept de mededeling dat het gehele gezag van Willem II, zowel diens opperbevel als stadhouderschap, zou gaan toekomen aan Willem III. Het gegeven wordt herhaald in de laatste woorden van de passage: *omnes adscripsit honores* (vs. 1073).

1060-3 ut, qui Se regere [...] sciret [...] Spem faceret, Patriae - Curatorem, Patremque, Ducemque Huygens verwerkt hier de aan de stoa ontleende opvatting 'wie zichzelf beheerst, beheerst de anderen'. De regel 'Qui est maître de soy-meme, il est maître de tous les autres' had bijzondere aandacht te midden van het 412 paragrafen tellende educatieve programma van de prins, *Discours sur la nourriture de S.H. Monseigneur le Prince d'Orange*. Hoewel er geen zekerheid over bestaat, zou Huygens de opsteller van het opvoedkundige traktaat geweest kunnen zijn (Troost p. 39 n.18 en Japikse 1930-33, dl. 1, p. 58). De datief *Patriae* is complement bij *futurum*. De genitiefgroep *Belli Pacisque* is bepaling bij de substantieven in het volgende vers.

1065 iter ad Consanguineum non grande Britannum Willem Hendrik was als de zoon van Mary Stuart verwant aan koning Karel II van Engeland, de broer van zijn moeder. De reis naar zijn oom duurde een kleine drie maanden, van begin november 1670 tot eind januari 1671. Huygens zelf bleef er een klein jaar, tot oktober 1671.

1065-73 Post iter - omnes adscripsit honores De zinsconstructie loopt over 9 verzen en bereikt dan de climax van Willems benoeming in alle digniteiten van zijn voorouders. Het eerste deel is de prepositionele bepaling *post iter - emensum*. Dan volgt in parentheses de ablativus absolutus *me - relicto - reuerso*. Vervolgens wordt met een correlerend *quantâ vi - tanto impetu et obsequio* de hoofmededeling gedaan. In de twee leden daarvan wordt er gecontrasteerd tussen de tegenwerking van de kleine groep van verdorven lieden (*paucorum*) en de massale steun van de gehele bevolking (*Gens tota*).

1071 optarim *Optaverim* is verkort tot *optarim*, zoals eerder *optâram* is gebruikt voor *optaveram* (2,18 met n.).

1074 promissi memor obstrictique fauoris Nadrukkelijk brengt de auteur onder de aandacht dat de benoeming van zijn zoon een aan hem gedane belofte was, een clientelaire gunst dus.

1075 sibi sponte [...], neque pressus adoptat Het bescheidenheidsmotief is in de autobiografie al vaker gebruikt bij toegekende gunsten, vgl. *sponte* (2,471) en *suo motu* (2,688). De woordkeuze *adoptat* activeert het beeld van een relatie tussen vader en zoon, zoals Huygens zijn eigen verstandhouding met Frederik Hendrik heeft gekarakteriseerd (zie 2,680 en n.).

1077-8 testaris tu, Clementissime, et illum Quâ - voluntas De tweede persoon *testaris* heeft als subject *tu*, waarmee *voluntas* op losse wijze verbonden is. Het pronomen *illum* verwijst naar Zeelhem en is object in de bijvoeglijke bijzin *quâ ornasti*.

1079-1129 Fysieke gesteldheid

Bij vers 1079 begint het laatste deel van *Mijn leven*. Het uitvoerige, chronologische levensverhaal, *fortuna*, maakt plaats voor een portrettering van de auteur, de traditionele (auto-)biografische rubriek *natura*. Allereerst geeft Huygens een beeld van zijn fysieke gesteldheid op 82-jarige leeftijd. Het leidmotief van de passage is de *comparatio*, waarbij de ouderdom wordt vergeleken met de jonge jaren. Gesteund door een citaat van Petrarca in de marge gaat Huygens er prat op dat zijn lichamelijke gesteldheid van dit moment niet minder, op een enkel punt zelf beter is dan in de kracht van zijn jeugd. In een gedicht op zijn tachtigste verjaardag verbaasde de auteur zich over zijn gezondheid, omdat die eigenlijk helemaal niet paste bij zijn leeftijd: 'Een man die nog altijd over een gezonde geest in een gezond lichaam beschikt, zou je zo'n man bejaard noemen?'⁴⁸⁹

De beschrijving van de fysieke gesteldheid in *Mijn leven* heeft een gestructureerde opbouw. Eerst wordt het functioneren van de gewrichten behandeld, dan de zintuigen en tenslotte de eet- en drinkgewoonten. Hoe goed Huygens op hoge leeftijd nog ter been was, illustreert zijn autobiografische gedicht *Engelsche wandeling* uit 1671.⁴⁹⁰ Daarin beschrijft de 75-jarige voorzitter van de Domeinraad hoe hij heel Londen *met gemack en sonder overgaen* te voet was doorgelopen.⁴⁹¹ Bij thuiskomst was hij nauwelijks vermoeid en daarom luiden de laatste verzen van het gedicht niet zonder enige trots: 'Die 't kan, beroeme sich, En dancke God, met mij, op vijf en zeventich'. Nog in het jaar 1677 componeerde Huygens een sneldichtje waarin hij de fysieke gesteldheid van een zieke leeftijdsgenoot contrasteert met die van zichzelf. Beide gaan het tachtigste jaar in, de één liggend, de ander op twee benen:⁴⁹²

AEN EENEN OUDEN SIECKEN VRIEND

Wij gaen te samen in ons tachentichste jaer:

Soo noemt het onse tael, en 'tis ten beiden waer.

Ten beiden evenwel is 't in een' and'ren sin:

Ghij lighter in. God danck, ick gae en staeder in.

Op 18 maart 1677, enkele maanden voordat hij met *Mijn leven* begon, vertegenwoordigde Huygens de prins nog in de begrafenisstoet van Michel de Ruyter, waarbij hij vier uur achtereen in een zware rouwmantel over de hobbelige keien van Amsterdam had gelopen zonder moe te worden.⁴⁹³ Maar enige tijd later manifesteerden zich aanvallen van jicht aan de voeten. Het lopen werd daardoor aanzienlijk belemmerd en de auteur gedwongen het bed te houden. Zijn jicht zal Huygens pas helemaal aan het einde van het werk ter sprake brengen, in een gunstig

⁴⁸⁹*Gedichten* 8,147F vss. 3-4.

⁴⁹⁰*Gedichten* 8,52C.

⁴⁹¹Over Huygens' laatste reis naar Engeland zie 2,1065-8 met comm.

⁴⁹²*Gedichten* 8,159E.

⁴⁹³*Br.* 6 no. 7050; Huygens aan H. de Beringhen, 8 april 1678.

licht.⁴⁹⁴ Op deze plaats kiest de auteur ervoor de aandoening te verzwijgen en zijn fysieke gesteldheid zo positief mogelijk af te schilderen. Daarbij legt hij zich erop toe niet ongeloofwaardig of pedant over te komen door getuigenissen van zijn conditie in de mond van anderen te leggen. Die autobiografische verteltechniek komt geregeld voor in dienst van schijnbare bescheidenheid en objectiviteit.⁴⁹⁵

Na de motoriek van het lichaam volgt het functioneren van de vijf zintuigen. Reuk en smaak zijn nog even goed als in de jonge jaren. De tast zou zelfs beter zijn geworden. Het argument daarvoor, zijn gracieuze luitspel, portretteert Huygens als een man die tot op hoge leeftijd musiceert, zoals dat ook benadrukt was in de passage over zijn composities.⁴⁹⁶ Dan volgt het gezichtsvermogen. Op geen enkel portret is Huygens met bril te zien. Toch kampte de auteur met twee oogkwalen. Op jonge leeftijd al had hij zichzelf betrappt op een vertroebeld beeld bij het lezen. Dan zweefde hem soms 'een dichte wirwar van vliegen en spinnenwebben' voor de ogen.⁴⁹⁷ Met name het rechteroog heeft er ondanks allerlei medicaties langdurig mee te kampen gehad.⁴⁹⁸ Serieuze problemen had Huygens met het zien op afstand. Door zijn van nature wijd openstaande, bolle ogen leed hij aan myopie, bijziendheid.⁴⁹⁹ Dat compenseerde hij in eerste instantie door te knijpen, maar vanaf zijn zestiende gebruikte hij stevast een bril met holgeslepen glazen.⁵⁰⁰ In tegenstelling tot de geleerde leesbril was een bril om in de verte beter te zien in zijn tijd nog een relatief zeldzaam fenomeen. De nieuwigheid (die niet in de laatste plaats moest voorkomen dat hij mensen beledigde door niet te groeten), maakte dan ook heel wat reacties los bij lieden die er 'uit afgunst' de spot mee dreven.⁵⁰¹

Velen dachten dat het helemaal niet nodig was en dat het puur een kwestie van aanstellerij was. Anderen dat de ogen juist door het gebruik verslechteren zouden. Het is nu eenmaal zo dat mensen er behagen in scheppen om alles wat onbekend is met argwaan te bekijken.

Die beschimpingen heeft Huygens ook in Nederlandse verzen onder woorden gebracht. Zijn bril, het 'gelassen oogh', zou ervan getuigen dat hij meer wilde zien dan anderen. Daarentegen vraagt hij begrip voor zijn oogkwaal die misschien vroeg of laat tot blindheid zal leiden:⁵⁰²

Oh! die mij hier beklapt, Leent liever uw medooghen
En broederlijck beklach: twee groote flickerooghen,
Die in mijn aengesicht te wachte staen geplant
Voldoen haer' plichten niet: een ingesoncken sand
Bekommert mij de strael die 'tuijterlicke blincken
Der dinghen van hun ruckt, en met een schielijck wincken

⁴⁹⁴*Mijn leven* 2,1223-72 met comm.

⁴⁹⁵Zie bijvoorbeeld 1,46-51 en comm. *ad loc.*

⁴⁹⁶*Mijn leven* 2,318-40.

⁴⁹⁷*Mijn jeugd* p. 108.

⁴⁹⁸*Cluijswerck* vss. 423-4. Zie ook *Br.* 1 no. 209; Huygens aan Raphael Thorius, 2 nov. 1623. Zie ook *Br.* 1 no. 210 en 211; Huygens aan Jacob Cats, 3 resp. 8 nov. 1623. Enkele van de recepten tegen zijn kwaal zijn bewaard in het handschrift KA XLVII, thans in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag.

⁴⁹⁹Van Lieburg p. 172.

⁵⁰⁰Appendix 64.

⁵⁰¹*Mijn jeugd* p. 107-8, met een uitgebreid excurs over de vraag of men in de oudheid een bril droeg.

⁵⁰²*Gedichten* 1,295B vss. 77-84; *Nederlandse gedichten* no. 46. Aan de eigen oogkwaal wijdt Huygens ook een korte passage in *Ooghen-troost* vss. 31-42.

Den sinnen t'huys bestelt; soo dat ick off van bijts
'Tgesicht beklemmen moet, off met een wijle tijds.

De wijze waarop Huygens zijn gezichtvermogen beschrijft in *Mijn leven*, is een flatteuze weergave van de werkelijkheid. Enerzijds ontkent hij tot op dit moment een bril nodig gehad te hebben, anderzijds geeft hij toe dat het zicht op afstand niet al te scherp is. De toevoeging dat door een telescoop de blik in de verte haarscherp is, draagt daar nog aan bij en toont tegelijk zijn interesse in de optica.⁵⁰³

Naast een verminderd gezichtsvermogen heeft Huygens een groot deel van zijn leven ook een verminderd gehoor gehad:⁵⁰⁴

Ick lyd' aen Oor en Oogh; en, waeren bei genesen,
Mij dunckt, geluckiger en kost geen Mensche wesen.

Zijn 'half gehoor' is Huygens in zijn jeugd ontvallen.⁵⁰⁵ Het dagboek vermeldt in de marge van het jaar 1618 – op de leeftijd van 22 jaar – *auris surda*, doof aan één oor. Het enige geluid dat hij er nog mee kon horen was een soort gerommel. Dat blijkt uit de kladversie van de autobiografie. Daarin had de auteur bij de passage over de Leidse studietijd aanvankelijk ook geschreven over het verlies van zijn gehoor:⁵⁰⁶

Mijn linkeroor werd volstrekt onverwachts door een ontsteking beroofd van zijn scherpe en fijne gehoor. Slechts gerommel, gekraak en geknetter bleven tot mijn verdriet over in dit zintuig dat me boven alle andere dierbaar is. Geen arts heeft er een medicijn tegen kunnen vinden, zodat ik geleefd heb en sterven zal als éénoor. Maar het was de wil van de Pottenbakker. Zo heeft hij Zijn pot gewild [...]

Na de onherstelbare schade aan het linkeroor schijnt een tweede ontsteking op latere leeftijd, in het jaar 1639, zijn enige nog functionerende oor, zijn 'eenigh Oor en all', te hebben aangetast zodat hij korte tijd zelfs geleden heeft aan volledige doofheid.⁵⁰⁷

Net als bij het gezichtvermogen geeft *Mijn leven* bij het gehoor een iets positiever beeld dan wat uit de hierboven geciteerde plaatsen blijkt. Hij ontkent expliciet volledige doofheid aan één kant en stelt daarvoor in de plaats dat het oor door de ontsteking in zijn jeugd niet goed functioneert. De wijze waarop hij vervolgens zijn droefheid over de handicap onder woorden brengt, tekent Huygens als calvinist: het zou Gods wil geweest zijn dat zijn jeugdige succes aan banden werd gelegd en de mens heeft daarover niets in te brengen. De opvatting is een echo van de bijbelpassage in Romeinen 9,19-21:

Want wie wederstaat zijn wil? Maar gij, o mens! wie zijt gij, dat gij God zoudt tegenspreken? Zal het geboetseerde soms tot zijn boetseerder zeggen: Waarom hebt gij mij zo gemaakt? Of heeft de pottebakker niet de vrije beschikking over het leem om uit dezelfde klomp het ene voorwerp te vervaardigen tot eervol, het andere tot alledaags gebruik?

---

⁵⁰³Zie comm. ad 2,185-220 en 2,522-552.

⁵⁰⁴*Gedichten* 8, 34E vss. 1-2.

⁵⁰⁵*Cluijswerk* vss. 418-9.

⁵⁰⁶Kladversie van *Mijn leven* vanaf 1,372. Huygens schrijft erbij 'dit verderop uitgebreider behandelen'.

⁵⁰⁷Het citaat is uit vs. 6 van het gedicht *Genesen van doofheid, tot God* (*Gedichten* 3,124B).

Dergelijke opvattingen over de wil van de Pottenbakker zijn in contexten van lichamelijk ongemak veelvuldig in zijn poëzie te vinden. Een prachtige Nederlandstalige parallel geeft een passage in *Ooghentroost*, het troostdicht voor een één oog blind geworden vriendin:⁵⁰⁸

De Pottebackers will is meester van sijn' aerde,
 Misbruyckt hy 't aerden vat tot diensten van onwaerde,
 Wat reden heeft het vat te seggen, Waerom dus,
 Waerom en ben ick niet soo kostelick als flus?
 Verstaet mij, aerdigh vat, voll allerhande deughden,
 God heeft u van een' kleij die oor en oogh verheughden
 Voordachtelick gedraeyt: nu lust hem van die kleij
 Wat aerdighs af te doen. denckt of de Schepper zei',
 Schoon' aerde, wordt tot aerd: wat staet u toe te seggen?
 Waer mede meent het kind de macht te wederleggen
 Van 'svaders wijs bestier? wat reden heeft een worm
 Te klagen, Ben ick oock gegoten in Gods vorm,
 Waerom vertreedt hij mij? Leert suchtende belijden
 Dat Hem de roeij toe komt, en u de schuld van 't lijden:
 En, of 't u erger ging, 'tvat heeft geen woord in 'tvat
 Om seggen, waerom doet de Pottebacker dat?

De laatste categorie aan de hand waarvan Huygens zijn fysieke gesteldheid schetst is de *victus*, de eet- en drinkgewoonten. Aan zijn eetlust, die gegeven het leidmotief van de hele passage nog even gezond is als in de jonge jaren, koppelt de auteur de deugd van matigheid. Met een kwinkslag naar de copieuze Romeinse maaltijd *ab ovo ad mala*, van het ei tot het fruit, beschrijft hij zijn avondmaaltijd als bestaande uit ofwel het voorgerecht ofwel alleen het fruit. De middagmaaltijd is uitgebreider. In *Cluijswerck*, geschreven op 85-jarige leeftijd, informeert Huygens de lezer over zijn gezonde eetlust op een wijze die sterk overeenkomt met de passage hier in *Mijn leven*, en bovendien over de inhoud van de maaltijd:⁵⁰⁹

Mijn' Maelyd is, twee sneden Brood,
 Meer naerde middelmaet als groot,
 Met soo veel Spijs daer toe als Magen,
 Onsiecke Magen, licht verdragen.
 Spijs uijtter zee, spijs uijt de Wey,
 Spijs uyt den Hof, spijs uijt de Hey,
 Spys na mijn' eigen Tong gekoren,
 Spijs toegespijst met haer behooren.
 Drij togen Bier, twee droncken Wijn,
 Daer kan ick mé verzadicht zijn.

De twee accenten die Huygens plaatst in de beschrijving van zijn eetgedrag, zijn gezonde maag en matiging, laten zich terugvinden in zeventiende-eeuwse medische verhandelingen over de leefwijze van ouderen. Van Beverwijck schreef er bijvoorbeeld over in zijn hoofdstuk betreffende de *maniere des levens van Oude luyden*. De arts betoogt dat de ouden van dagen geen grove, harde of taaie spijs

⁵⁰⁸*Ooghen-troost* (ed. Zwaan) vss. 15-30; zie ook de vss. 177-8 en 995-8.

⁵⁰⁹*Cluijswerck* 263-72.

dienen te nuttigen omdat hun maagwerking is verminderd, 'waer door sy niet wel en verteren'.⁵¹⁰ Bovendien moeten ze de inname van spijs spreiden over de dag om de maag tijd te geven voor digestie. Daarentegen vermeldt Huygens met trots dat zijn oude maag nog steeds alles verteert en op de reguliere tijden, bij het middag- en avondmaal, aan het werk gezet kan worden. Zijn matiging sluit wel nadrukkelijk aan bij de belangrijkste eetregel voor mensen van zijn leeftijd: 'dat Oude luyden niet al te veel en eten'.

Wat zijn drinkgewoonten betreft is er wel iets veranderd ten opzichte van zijn jeugd jaren. De geheelonthouder die hij lange tijd was, is hij niet meer op zijn oude dag. Huygens nuttigt een glaasje wijn, 'melk voor oude lieden', om de dorst te lessen of als medicijn. Deze modelbeschrijving vertoont een treffende overeenkomst met de medische voorschriften in Van Beverwijck:⁵¹¹

De wijn is mede haer [de oude lieden] niet min dienstigh en wert derhalven de Melck van Oude luyden genoemd. Ende de wyse Plato schrijft in 't tweede boeck van de Wetten dat Godt de *oude luyden* den *wijn* gegeven heeft als een heylsaem *genees-middel*. [...] Maer dit moet van het matelick gebruyck verstaen werden.

Ook de auteur benadrukt dat hij zich bij het nuttigen van een heilzaam glaasje wijn niet inlaat met overmaat, met 'drincken sonder dorsten'.⁵¹² 'Ik ben nooit dwaas geweest of beest', biechtte hij op zijn vijfenzeventigste: 'droncken heb ick noijt geweest'.⁵¹³ Wie wil zich wil laven aan de 'kraen van Baccharach', moet dat vooral doen, als hij maar niet wordt gedwongen om mee te doen:⁵¹⁴

Ick gunt haer dien het lust, mits men mij niet en quelle
Met mé-doen, eigentlijck haer Hemel en mijn' Helle.

Dronkenschap verafschuwt Huygens als het verlies van zelfcontrole. Vrolijke gezelschappen die zich laten vervoeren door drinken, dobbelen en hoeren, hebben hem altijd, zelfs in het heetst van de jeugd, koude rillingen bezorgd:⁵¹⁵

Maer druijven overdaed, en, die malkander volghen,
Spel, twisten en gevecht, naer datmen volgeswolghen
Tong, voet en vingeren beroerende nae giss
Het halve herssen-huijs gheen meester meer en is,
En hebb' ick noijt gevolgt: de vuile vrouwen kennis
Die velen deser eew een onversust gewen is
Een kondigh tijdtverdrijff, een openbare vreucht,
Hebb' ick afgrijselijck, in 'theetste van mijn' Jeught,
Gevloden en verdoemt;

---

⁵¹⁰Van Beverwijck *Schat der Gesontheit*, p. 242b.

⁵¹¹Van Beverwijck *Schat der Gesontheit*, p. 243a.

⁵¹²*Cluijswerck* 321.

⁵¹³*Gedichten* 7,320B.

⁵¹⁴*Cluijswerck* vss. 345-45.

⁵¹⁵*Gedichten* 1,295B vss. 37-48; *Nederlandse gedichten* no. 46. Andere verzen tegen drank, dobbel, hoererij of kaartspel: *Gedichten* 3,225B,C; 3,230B; 4,160C; 4,205C; 4,266A; 5,205B; 7,252F; 7,310F; 8,46A-C; 8,266B; 8,291D-E; *Gedichten* 2,11C vss. 117-124 (*Nederlandse gedichten* no. 65) en *Hofwijck* vss. 2112-18.

1079-81 magis aut minùs infelicitèr [...] nunc mollia duris, Nunc adversa bonis distinguere, tristia laetis De auteur schakelt over naar de autobiografische rubriek *natura* nadat hij het chronologische overzicht van het leven, de *fortuna*, afrondt met een samenvatting van voor- en tegenspoed. De wisselingen van het lot worden verbeeld in een trits van iuxtaposities van goed en slecht. De tegengestelde adjectieven doen denken aan de lotswisselingen zoals beschreven in 2,464-5: *ventis saepe secundis, Saepius aduersis, laetus lugensque*.

1082 valens vegetusque De combinatie van beide adjectieven komt in de antieke literatuur alleen voor bij Gellius 3,1,11: *corpore vegeto ac valenti*. Huygens gebruikt de formulering buiten deze plaats nog twee maal om te verwijzen naar zijn eigen gezondheid (*Gedichten* 8,165B vs. 29; 8,166C vs. 19-20).

1083 paucis de mille Ook in de klassiek Latijnse literatuur wordt deze formulering gebruikt om uniciteit uit te drukken, bijv. *de mille unum* (Hor. *Ep.* 1,16,55).

1083 [marg.] Ego in hoc statu - Franc. Petrarcha de Reb. Senil. lib. 8. ep. 2a Het beeld van een goede lichamelijke en geestelijke gezondheid op hoge leeftijd ondersteunt Huygens met een citaat uit Petrarca's *Epistolae de Rebus Senilibus*, 'Brieven over het leven op de oude dag'. In de betreffende brief 8,2 (*Opera quae extant omnia*, Basel 1554, p. 830-4) prijst Petrarca zijn staat van ouderdom omdat zijn geest nog volop actief is, des te meer nu de jeugdige, geest-vertroebelende zinnen zijn afgezwakt:

Ex professo senex sum, ipse annos meos in speculo, alij in fronte legunt mea, mutatus est primus ille oris habitus, et laetum lumen oculorum maesta, ut aiunt, at ego sentio, laeta nube reconditum, comae labentes, et cutis asperior, totoque vertice nix albescens, adesse aetatis hyemem nunciant. Gratias autem illi, qui nos a prima luce ad vesperam, et a prima aetate in senium prospectat et regit. Ego in hoc statu non solum animi vires auctas, sed corporeum robur, ac studia solita, & honestos actus, nulla ex parte decreuisse sentio. Nam ad alia invalidus fieri, et gaudeo, et nitor, et aetatem ipsam ieiunio, labore, vigiliis adiuvo.

Ik ben onmiskenbaar een oude man. Zelf zie ik de jaren in de spiegel, zoals anderen ze zien op mijn gelaat. Mijn vroegere gezicht is veranderd. Over mijn sprankelende ogen hangt nu volgens anderen een droeve waas, maar ikzelf vind die prettig. Mijn haar hangt en mijn huid is verdroogd, op mijn kruin ligt sneeuw. Dat alles wijst op de winter van het leven. Geloofd zij Hij Die van de eerste zonnestraal tot de avond, van de geboorte tot de oude dag over mij waakt en mij leidt. Ik voel dat in deze staat niet alleen mijn geest sterker is geworden, maar ook dat mijn lichaamssterkte, mijn gebruikelijke interesses en mijn eerzaam handelen niet zijn verminderd. Dat ik voor andere zaken de kracht verlies verwelkom ik en streef ik na, en ik bespoedig zelfs mijn ouderdom met vasten, zwaar werk en waken.

Het is duidelijk dat de Petrarca's context voor Huygens niet bruikbaar is. Selectief citeert hij slechts het middenstuk. Het gegeven dat de fysieke verzwakking profijtelijk is voor de geest, blijft buiten het citaat.

1085 testantur amici Door de beweringen over zichzelf in de mond van anderen te leggen creëert Huygens de schijn van zowel objectiviteit als bescheidenheid, vgl. bijvoorbeeld 1,52-3 *saepe audiui*.

1086 feruente iuuentû De *comparatio* met de jeugdigen wordt op verscheidene plaatsen in de passage over de fysieke gesteldheid herhaald: *qualis fuit, est* (1089); *constat* (1091); *quam quondam iuueni* (1093); *nil ventriculo iuuenile senili Magis est* (1110); *ut quondam subeunte iuuentû* (1117).

1087-8 circumferre [...] artus [...] erectos ad sidera vultus Het verbum *circumferre* wordt in de betekenis 'bewegen' ook in het klassiek Latijn geconstrueerd met de objecten *vultus* en *artus* (OLD q.v. 1b). Het beeld van het gezicht dat naar de hemel kijkt, is een echo van de passage in Ovidius' *Metamorfosen* waar de schepping van de mens beschreven wordt. In tegenstelling tot de dieren die met de kop naar de aarde gericht zijn, kreeg de mens een hoofd dat omhoog gericht is (*Met.* 1,85-6):

Os homini sublime dedit caelumque videre

Iussit et erectos ad sidera tollere vultus.

Hij gaf de mens een gezicht dat naar boven gericht was en liet hem

Naar de hemel kijken en zijn gelaat oprichten naar de sterren.

Het intertextuele spel activeert het beeld dat Huygens ook op hoge leeftijd nog geheel mens is. Elders in *Mijn leven* functioneert de echo op overeenkomstige wijze, zie 1,204-210 en n. aldaar.

1089 Qualis Odoratus fuit, est in naribus idem Het chiasische vers plaatst op het spiegelpunt de iuxtapositie van perfectum en praesens om de *comparatio* vroeger-nu kracht bij te zetten.

1091-3 in Attactu [...] nisi me mea somnia palpant Sprekend over de tast maakt de auteur op speelse wijze gebruik van *palpant* (prikkelend aanraken): hij meent dat de wijze waarop hij zijn luit bespeelt (*attactu*) nu beter is, of hij wordt bedrogen door waanbeelden die zijn geest bespelen. De analogie wordt onderstreept door het nadrukkelijke *me mea* in het tweede lid.

1094 Visio ad hanc usque aetatem non indiga vitri De expliciete ontkenning *non indiga vitri* lijkt haast te polemiseren met het beeld dat de overige bronnen van Huygens' gezichtvermogen geven.

Eenzelfde expliciete negatie komt ook enige verzen verderop voor in de passage over het gehoor: *non exstincta [...] sed corrupta*.

1095 Lynceâ in admotis acie Het beeld is speels gekozen, omdat Lynceus' blik (zie n. 2,901-2) juist in de verte onfeilbaar was.

1096 Apta tamen telescopijs adjuta pusillis Het bijwoord *tamen* nuanceert de voorgaande uitspraak dat de ogen in de verte niet goed kunnen zien. Met behulp van een telescoop (*telescopijs adjuta*) zijn de ogen geschikt om de kleinste dingen in de verte waar te nemen (*apta pusillis*). Voor de syllabische homofonie in *Apta tamen* zie *Durat ad* (1,140 met n.).

1098-9 absque gravi quo non exstincta Catarrho Altera, sed corrupta fuit De prepositiegroep *absque graui catharro* verklaart de voorgaande irrealis *poteram*. In de bijvoeglijke bijzin *quo non exstincta, sed corrupta* is *altera* (sc. *auris*) subject. Een 'catarre' of 'zinking' (Gr. *katarrov*) is medisch jargon voor een ontsteking die gepaard gaat met vochtscheiding. Voor de verbale constructie *corrupta fuit* vgl. *spectatum fuerat* (2,1038 en n.). Over het verstoorde gehoor in het linkeroor schreef de auteur gedetailleerder in de kladversie van de autobiografie. Die 16 verzen staan in hs. A in de marge bij de passage over de Leidse studententijd, rond *Mijn leven* 1,372. Huygens' redactionele noot *haec alibi amplius* (dit verderop uitvoeriger) wijst erop dat de passage in de definitieve versie later in het werk zou worden opgenomen. De laatste zeven verzen komen in grote lijn overeen met vss. 1103-9. De eerste negen vertellen welk geluid Huygens nog wel hoort met zijn linkeroor (parafrase in de commentaar hierboven):

Auribus haec audis agitant, inopina superno
Fluxio in attenti foedâ cum labe sinistram
Descendit, audituque bono, subtili et acuto
Memento miserum spoliauit, murmure tantum
Opstrepero tonitruque molesto in parte relicto
Parte (dolens testor) longe super omnia carâ
Membra mihi, at cuius medicorum ex arte medendi
Nemo vivus inuenit sic, cum nil pharmaca possent
(Grammatici ignoscant) vixi moriarque monauris.
Nempe Creatoris figuli fuit ista voluntas;
Sic statuit de vase suo. Quid homuncio, quis, quâ
Fronte lutum auctori domino contendere tentem?
Quin grandes tibi, magne Deus, quas debeo grates
Offero, qui quod opus nôras bene dispensasti.
Compescendus eram nimiâ fortasse iuventae
Sorte tumens nimium ventis ad vota secundis.

1101 ô quo grauius nil De ritmestoornis in het ongebruikelijke verseinde onderstreept de emotionele mededeling over het verslechterde gehoor.

1103-5 Creatoris Figuli [...] vase [...] quid homuncio, quis [...] lutum De woordkeuze volgt geheel het Latijn van de Vulgaat (Rom. 9,19-21; Nederlandstalige versie hierboven geciteerd):

Voluntati enim eius quis resistit? O homo tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam.

1105 quâ Fronte De hier geactiveerde connotatie 'onbeschaamdheid' van *frons* komt ook in het klassiek Latijn voor (*OLD* s.v. *frons* 3). Bij latere auteurs als Augustinus is de uitdrukking *quâ fronte* geheel synoniem aan *quam impudice* (bijv. *Civ. Dei* 19,4).

1107 qui quod opus nôras bene dispensasti In de objectsbijzin *quod opus noras* is *opus* predicaat bij een ellips van *esse*. De woordkeuze *nôras* verwijst ernaar dat vermindering van Huygens' gehoor voortkwam uit 'Gods wijsheid'.

1110 De reliquis Hier markeert Huygens de overgang naar *victus*, de eet- en drinkgewoonten, in aansluiting op de motoriek (vss. 1084-8) en de vijf zintuigen in vss. 1089-97.

1110-1 Ventriculo [...] audaculus De diminutieven zijn gebruikt om een mogelijk beeld van vraatzucht te voorkomen.

1114 Sumpta tamen non immodice, non omnibus horis De nuancering van de hiervoor beschreven eetlust wordt gemarkeerd met de partikel *tamen* (vgl. n. 1096). Voor de syllabische homofonie zie *Durat ad* (1,140 met n.).

1116 pomum [...] Ouo Een Romeinse maaltijd opende met een *gustatio*, waarin vaak een ei verwerkt was, en sloot af met fruit. Horatius verwijst naar die eetgewoonte met *ab ouo usque ad mala* (Hor. *S.* 1,3,6). Daarentegen stelt Huygens zich bij de avondmaaltijd tevreden met slechts het voorgerecht of het toetje.

1122-3 si quem vertigine foedâ Se sibi delectat subducere De infinitief *subducere* regeert het direct object *se* en het indirect object *sibi*. De iuxtapositie van beide objecten onderstreept de beschreven dronken dwaasheid om aan jezelf jezelf te ontnemen.

1126 Deprendisse reum Het predicaat *reum* bij *deprehendere* is proleptisch, aangezien de zondaar eerst betrapt moet worden (*deprehendere*) en dan pas aangeklaagd kan worden (*reum facere*). De formulering komt niet voor in het klassiek Latijn.

1127 Alea pernox Huygens brengt zijn afkeer van het nachtenlange dobbelen onder woorden met een ontlending aan Iuv. 8,10: *luditur alea pernox*. Dezelfde ontlending komt voor in *Gedichten* 3,230A vs. 1-2: *turbidum Pernox fritillum*. In *Mijn leven* 1,250-4 staat de ledigheid van het nachtelijk dobbelspel (*ingenuis a moribus Alea discors*) tegenover Huygens' oefening in de wiskunde waar hij zich in het geheim 's nachts mee bezighield (zie n. 1,250 en 251).

1128 bene quaesiti mala dilapidatio nummi De woordkeuze *dilapidatio* is pregnant in de context van het dobbelen. In de eerste plaats activeert het het beeld van de worp der stenen en in metaforische zin refereert het aan weggegooid geld, verkwisting. De gesubstantiveerde vorm van het verbum *dilapidare* komt niet voor in klassiek Latijn, maar is in later Latijn wel geattesteerd (TLL s.v. *dilapidatio*).

1129 Tanto [...] fuerunt Door de correlatie van *tanto* met *quanto* (vs. 1126) kan in de hoofdzin de ellips van de datiefgroep *horrori atque odio* (vs. 1127) ontstaan.

1130-1166 Het innerlijk

Het beeld van het uiterlijk wordt gevolgd door een blik op het innerlijk, een zedenschets. Het eerste deel beschrijft zijn omgang met de medemens en is opgebouwd uit christelijke deugden. In het tweede deel verantwoordt Huygens zich als auteur: hij verdedigt het satirische element in zijn epigrammen. Daarmee geeft *Mijn leven* een ethische recensie van Huygens' dichterschap, zoals die nergens anders in zijn oeuvre te lezen valt.⁵¹⁶ De bijbelse funderingen uit het begin van de passage raken hier versmolten met opvattingen van antieke auteurs, met name de Romeinse epigrammendichter Martialis, de satiricus Horatius en de ethicus Cicero.

De passage opent met de biografische topiek van het temperament. Volgens opvattingen die teruggingen op de Griekse arts Galenus, werd het menselijk temperament bepaald door de verhouding van de vier lichaamsvochten, bloed, slijm, geel-witte gal en zwarte gal. Naar gelang de dominantie was het karakter sanguinisch, flegmatisch, cholerisch of melancholisch. Huygens zag zichzelf als *biliosus*, beheerst door de gal. Daaronder schaarde hij zowel de zwarte als geel-witte gal, 'de beide galsoorten waarmee ik rijkelijk bedeed ben'.⁵¹⁷ Hier in *Mijn leven* noemt hij zijn temperament *sine bile maligna*, cholerisch zonder dominantie van kwaadaardige gal. De volgende verzen werken dat verder uit: zijn woede is als gevolg van het cholerisch temperament snel gewekt, maar blijft beperkt en is zeker niet kwaadaardig. Met het beschreven karakter wist de auteur zich overigens in goed gezelschap, want ook Horatius vertelt dat hij snel geprikkeld, maar makkelijk te verzoenen was.⁵¹⁸

Wat betreft de omgang met de medemens baseert Huygens zich op de christelijke deugd om vrede te houden met allen. De leefregel is te vinden in zowel de Brief aan de Romeinen als die aan de Hebreërs:⁵¹⁹

Houdt zo mogelijk, voor zover het van u afhangt, vrede met alle mensen.

⁵¹⁶Ter Meer 1991 (pp. 36-7) meent dat Huygens 'het satirische aspect alleen ter sprake [brengt] in verband met de epigrammen *Uyt Spaensch OnDicht*', maar betreft in haar onderzoek niet deze passage in *Mijn leven*. Zie ook Van Strien 1987 en 1990, hst. 2.

⁵¹⁷*Mijn jeugd* p. 16; *Fragment* p. 15-6.

⁵¹⁸Hor. *Ep.* 1,20 vs. 25.

⁵¹⁹Rom. 12,17-18; Hebr. 12,14.

Al in *Dagh-werck*, Huygens' gedicht over de inrichting van het leven, had de bijbelpassage als uitgangspunt moeten dienen voor een uitgebreide verhandeling over zijn levenswijze. In de schematische opzet van het werk noemt de auteur onder de *generalia*, de algemeenheden, een geplande bespreking van de regel *pacem cum omnibus*, vrede houden met allen.⁵²⁰ Uiteindelijk bleef het gedicht onvoltooid en is de behandeling pas in *Mijn leven* gerealiseerd. Kort en bondig heeft hij er ooit nog een Nederlandstalig epigram over geschreven met de titel *Vredesucht*.⁵²¹

De Mensch en waer geen Mensch, waer hij van ondeugd vrij:
Die haet ick niettemin, en daerom haet ick mij.
Om eene deughd alleen kan ick mij niet verwenschen;
God zij der voor gelooft, 'ksoeck Vré met alle menschen.

Uit dezelfde Brief aan de Romeinen is ook de opstelling jegens vijanden afkomstig: overwin het kwade door het goede.⁵²² Huygens heeft zijn vreedzame omgang met *haeters* veelvuldig verwoord.⁵²³ Hier in *Mijn leven* is de deugd tweeledig geformuleerd: zorg dat je niet gehaat wordt en haat in ieder geval zelf niet. Het exemplarische van de leefwijze blijkt wel uit het gegeven dat de auteur dezelfde boodschap in een bondig Nederlandstalig epigram meegeeft aan zijn kinderen:⁵²⁴

Mijn' allerliefste, in allen staet
Gedenckt aen dese leer;
Geluckigh is dien niemand haet,
Die niemand haet, noch meer.

Aangedaan leed moet dan ook niet beantwoord worden met vergelding, maar vergeving, want het is niet aan de mens maar alleen aan God om te vergelden. Opnieuw is de opvatting te vinden in de Brief aan de Romeinen: 'want er staat geschreven, Mij komt de wrake toe'.⁵²⁵ De zondige mens zal immers alleen dan voor zijn zonden vergeven zal worden, als hij zelf vergeven heeft: 'indien gij de mensen niet vergeeft, zal ook uw Vader uw overtredingen niet vergeven'.⁵²⁶ De christelijke deugd is een frequent motief in Huygens' gedichten. Epigrammatisch formuleerde hij het eens als volgt:⁵²⁷

't Is waer, ghij lydt geweld in een' gerechte saeck:
Maer en gedenckt u niet, waer God seght, mij de Wraeck?
Antoni, meentgh' op hoop van salicheit te leven,
(Dat 's van vergiffeniss) en wilt ghij niet vergeven?

Schuld en vergeving spelen natuurlijk een belangrijke rol in Huygens' reeks van diep religieuze *Avondmaalsgedichten*. In één ervan beschrijft de auteur de opvatting dat Christus aan het kruis is gestorven om de zonden van de mensheid op zich te nemen,

⁵²⁰*Dagh-werck* p. 24 en 155.

⁵²¹*Gedichten* 7,203A met verwijzing naar Hebr. 12,14.

⁵²²Rom. 12,21.

⁵²³*Gedichten* 7,161F;7,163C; 205C en *Hofwijck* vss. 1569-72.

⁵²⁴*Gedichten* 8,125B.

⁵²⁵Rom. 12,19. Zie ook Hebr. 10,30.

⁵²⁶Matt. 6,15; ook 6,12 en 18,35.

⁵²⁷*Gedichten* 7,254E. Zie ook *Gedichten* 7,206B en 8,111B

en spreekt hij de hoop uit dat God hem zijn zonden zal vergeven, want zelf heeft hij in ieder geval altijd zijn 'schuldenaers' vergeven.⁵²⁸

en kant'er wat toe strecken,
Dat ick mijn' schuldener vergeve wat hij dé,
Wat ick niet en verdiend' en wat ick van hem lé,
Stout en ootmoedigh, Heer, derv ick mij des beroemen:
En sult ghij in 'tgericht geen' menschen-ziel verdoemen,
Dan die geen' menschen-siel syn schuld vergeven kost,
Soo ben ick, niettemin door dijnen arm, verlost.

Een opvallend detail in *Mijn leven* is dat Huygens aan de deugd van de vergeving laat vooraf gaan dat hij geneigd is om hem aangedaan onrecht te vergeten. Ook daarvoor bestaat een fraaie parallelle passage in het Nederlandstalige epigram *Van mij*:⁵²⁹

Sij hebben mij niet lang te vreesen, die mij krencken.
All socht ick het te doen, ick kan 'niet lang gedencken.

Zijn vredelievendheid transposeert de auteur in het tweede gedeelte van de karakterbeschrijving naar de context van zijn epigrammen. Ten eerste ontkent Huygens ooit lasterlijke verzen te hebben geschreven die kwetsend zijn. Dat is een echo van Horatius. 'Waar haal je het vandaan?', antwoordde de satirendichter op de fictieve aantijging dat hij met zijn werk zou willen kwetsen: die zieke, 'zwarte' humor was niet aan hem besteed.⁵³⁰ De scherts waarvan Huygens zich bedient is elegant. In navolging van wat Cicero in *De Officiis* over 'jok' (*iocus*) zegt, verwerpt de auteur grove, gemene, smerige en 'onedele' grappen en kiest hij verfijnde, intelligente en 'edele' scherts, scherpzinnig maar onschadelijk, passend bij 'urbanitas', de beschaafde levenswijze.⁵³¹ De aard van die scherts is nauw verbonden met het publiek. Huygens' kwinkslagen zijn bedoeld voor een elite van fijnproevers: hij brengt ze te berde onder vrienden en geestverwanten en legt ze op papier vast voor 'edel' nageslacht. Dat is weer een echo van Horatius, die zegt niet voor de eerste de beste te schrijven maar 'door edele handen' opgeslagen en 'door ontwikkelde ogen' gelezen te willen worden.⁵³²

De volgende verantwoording die de auteur aflegt, is waarom hij zijn werk in druk heeft uitgebracht. Twee mogelijke verwijten pareert hij daarbij, roemzucht en schande. Wat het laatste betreft pleit Huygens zich vrij door erop te wijzen dat niemand persoonlijk slachtoffer van zijn poëzie is geworden. De epigrammen zijn maatschappelijk satirisch, niet *ad hominem*: 'niet de dwazen, maar de dwaasheid heb ik terecht gewezen'. In het voorwoord bij *Momenta Desultoria* had Caspar Barlaeus Huygens' epigrammen op gelijke wijze verdedigd: 'laat niemand denken dat persoonlijk tegen hem is gezegd wat tegen de ondeugd is gezegd'.⁵³³ Deze topiek, die in vele variaties bij contemporaine epigrammendichters en -theoretici te vinden is, gaat terug op de Romeinse epigrammaticus Martialis die de satirische kant van het

---

⁵²⁸*Gedichten* 5,47C vss. 38-44. *Avondmaalsgedichten* (ed. Zwaan 1968), p. 60-62.

⁵²⁹*Gedichten* 7,226D vss. 2-3.

⁵³⁰Horatius *S.* 1,4 vss. 78-85 in de vertaling van Louis van der Laar (Baarn 1988), p. 26.

⁵³¹Cic. *Off.* 1,104.

⁵³²Hor. *Ep.* 1,19,33-4.

⁵³³*Momenta Desultoria* 1655, *praef.* *8v.

genre sterk tot uiting heeft gebracht en zich daarvoor verantwoord heeft in het bekende slot van epigram 10,33:⁵³⁴

Dit is de regel waar mijn boeken zich aan weten te houden:
Feilen noemen en personen sparen.

Bovendien heeft zijn poëzie nut. (Vergelijk Horatius' *utile dulci*, vreugd en vrucht, en het op de satire toegesneden *ridentem dicere verum*, de waarheid zeggen met een lach.) Die heilzame werking ligt besloten in het mechanisme dat de zoete scherts algemeen maatschappelijke wantoestanden en feilen noemt, en dat het vervolgens aan de lezer is om zichzelf te herkennen en zijn eigen wonden te helen. In een programmatisch gedicht dat de serie *Sneldicht uyt Spaensch Ondicht* inleidt, noemt Huygens zichzelf een dokter die geneest met lach:⁵³⁵

Sulck goedje schaff ick hier: sy bijten en sy steken,
Maer sy genesen weer de menschen haer' gebreken,
En 'tbijten heeft sijn nutt, en 'tsteken heeft syn vrucht,
En syn tucht meestendeel, en altyd syn genucht.
Mij dunckt, het sou bij ons geen slechte Doctor wesen,
Die siecke menschen kost met kittelen genesen,
En, in plaats van gewalgh, van krimping en gesteen,
Die 'tvolck all lacchende kost helpen op de been.

Maakt Huygens bij de verantwoording van zijn satirische epigrammen dus rijkelijk gebruik van antieke opvattingen, aan het slot van de passage put hij weer uit de christelijke ethiek en benadrukt hij dat voor zijn leven én zijn epigrammatiek godvrucht de leidraad is. Zo antwoordt hij ook op het mogelijk verwijt van eierzucht en ijdelheid: 'De Enige in wie ik roem is Heer'. Daarmee houdt de auteur zich inderdaad aan Gods woord 'Wie roemt, roeme in de Heer'.⁵³⁶ Huygens vindt het streven naar roem dus niet verwerpelijk, maar verdedigbaar als een eerbetoon aan de Schepper. Jacob Cats formuleerde het in zijn autobiografie als 'Het voordeel quam van Hem, en niet van onse kunst'.⁵³⁷ Een Nederlandstalig epigram van Huygens zegt het zo:⁵³⁸

Ick hoord' een waerdigh Mann sijn' eigen' deugden roemen,
Sijn' feilen overslaen (een ander moghtse noemen)
God, zaid hij, had hem kloeck geschapen van verstand,
God had hem goed gemaect, mild-dadigh vande hand,
Aensienelyck, geleert, beleeft, soet en mewaerdigh
Met mind're gaven meer. Dit vonden vele onaerdigh.
Ick sprack in tegendeel, All zei de Mann noch meer,
Wat waerd'er aen misdaen? hij roemt in God den Heer.

Ter nuancering van het moreel verantwoorde beeld dat Huygens van zichzelf als dichter neerzet in *Mijn leven*, moet worden gezegd dat de auteur weliswaar geen

---

⁵³⁴Mart. 10,33 vss. 9-10; voor parallellen van Huygens' tijdgenoten zij verwezen naar Ter Meer 1991, p. 36.

⁵³⁵*Gedichten* 4,180B vss. 48-58.

⁵³⁶I Kor. 1,31.

⁵³⁷Geciteerd uit Porteman p. 159.

⁵³⁸*Gedichten* 7,196G. Dezelfde gedachte keert terug in *Gedichten* 7,265E.

persoonlijk kwetsende epigrammen in druk heeft laten verschijnen, maar toch wel geschreven heeft. Voor zijn gedrukte poëzie is een aantal gedichten niet in aanmerking gekomen omdat ze niet discreet waren.⁵³⁹ Dergelijke kwetsende epigrammen bleven in portefeuille, zoals het ironische distichon op Cats' poëzie:⁵⁴⁰

Met ick aen't Lesen kom ben ick het lesen sat;
Het heele Boeck van Cats is Ick en weet niet wat.

Andere epigrammen op bestaande personen besloot de auteur voor publicatie te 'de-personifiëren'. De naam van de adressaat werd dan in de gedrukte versie weggelaten of vervangen door een fictief personage. De uitgegeven poëzie toont dus een door zichzelf gecensureerde dichter. Met die publieke kant correspondeert het zelfportret in *Mijn leven*.

1130 sine bile maligna De gal, die Huygens' karakter domineert, is niet gemeen van aard. Mogelijk varieert de auteur op de grafschriftformule (*uixi sine bile* (OLD s.v. *bilis* 2a).

1131 certè prauī nil cordis adhaesit Het *cor pravum* wordt frequent genoemd in bijbelteksten (bijv. *abominabile Domino cor pravum*, een verkeerd hart is de Heer een gruwel; Spr. 11,20,1). Huygens' formulering lijkt een specifieke echo van psalm 101, 3-4 (Vulgaat):

*non proponebam ante oculos meos rem iniustam
facientes praevaricationes odivi
non adhesit mihi
cor pravum
declinante a me maligno non cognoscebam
Ik stel geen schandelijke dingen voor mijn ogen.
Het doen der afvalligen haat ik
Een verdorven hart kleeft mij niet aan
De boze wijke verre van mij en wil ik niet kennen.*

1132 Qui me irritassit, poterit mouisse De gesyncopeerde vorm *irritassis* voor het futurum exactum *irritaveris* komt voor bij Plautus (*Am.* 454, *Per.* 828 en *St.* 345). Het object bij *mouisse* is een elliptisch *bilem* (OLD s.v. *bilis* 2b).

1132-3 sed ipso Corruit ille calor, non excandescit in ortu De woede wordt beschreven als een proces van hitte (*calor*) die ontstaat en meteen weer dooft (*corruit in ipso ortu*) zonder vlam te vatten (*non excandescit*). Horatius schrijft in woorden van gelijke strekking over zichzelf: *irasci celerem, tamen ut placabilis essem*, snel geprikkeld, makkelijk te verzoenen (Hor. *Ep.* 1,20 vs. 25).

1134-7 Pace mihi nihil acceptius [...] Pacem Omnibus antefero, Pacem colo, defero Pacem In vier korte nevenschikte syntaktische eenheden brengt Huygens zijn vredelievendheid onder woorden. De formulering *Omnibus antefero* is ook gebruikt in 2,171: *Te, maxime Donni, Omnibus antefero*.

1137 Omnibus - Pacem Als gevolg van de twee opeenvolgende identieke verseinden van vs. 1136 en 1137 is het laatste vers bij het kopiëren in D uitgevallen. De fout is niet hersteld, ondanks de zo ontstane ondeugdelijke syntaxis.

1138-9 qui me cumque oderit, aut ne Oderit efficiam, aut certè non odero Het gedrag jegens vijanden is tweeledig: streven naar verzoening of, als dat niet lukt, in ieder geval zelf niet haten. Maken hier in het Latijn de uitgangen van de persoonsvormen het spel, in de Nederlandstalige versie *Aen mijn kinderen* (*Gedichten* 8,125B; hierboven volledig geciteerd) wordt de pointe gemaakt door de uitgang van het relativum: *Gelukkig is dien niemand haet, Die niemand haet, noch meer*. Over zijn opstelling jegens vijanden zegt Justus Lipsius in het zelfportret aan het einde van zijn autobiografie (Lipsius ed. 1997, p. 6, vert. op p. 22):

*Calumniatores tamen aut carptores habui, sed paucos: eos ipsos patientia & silentio mitigavi, aut mutavi.
Ik kende lasteraars en afgunstigen, maar ze waren weinig talrijk. Met geduld en stilzwijgen heb ik ze allen milder, sommigen zelfs gunstig gestemd.*

⁵³⁹Strengholt 'Dit niet te drucken' 1987, p. 258.

⁵⁴⁰*Gedichten* 5,245F. Een ander voorbeeld is het epigram op Vondels *Altaer-geheimenissen* (*Gedichten* 4,69C).

1139-40 lites Execror Ook Lipsius zegt in het zelfportret aan het einde van zijn autobiografie een afkeer van ruzie te hebben gehad: *lites fugi* (Lipsius ed. 1997, p. 6). Huygens' variant speelt met het gegeven dat juist in ruzies *exsecrationes*, vervloeking, voorkomen. Het spel wordt benadrukt door de pauze vanwege het verseinde.

1141 condono libens De christelijke deugd van de vergeving (zie comm. hierboven) is hier mogelijk geformuleerd als een echo van Matt. 18,35: *Alzo zal ook mijn hemelse Vader u doen, indien gij niet, een ieder zijn broeder, van harte vergeeft.*

1141-2 inferre cuiquam Absit ut aggrediar Nadat Huygens beschreven heeft hoe hij omgaat met hem aangedaan onrecht, *offensam illatam* (vs. 1140), ontkent hij vervolgens ooit zelf met onrecht te beginnen.

1142 famoso Carmine De formulering is ontleend aan Horatius *Ep.* 1,19,31:

*Nec socerum quaerit, quem versibus oblinat atris,
Nec sponsae laqueum famoso carmine nequit.*

Hij zoekt geen schoonvader om in gemene verzen te besmeuren
Of knoopt een strop voor zijn bruid in een lasterlijk gedicht.

1143 Laedere non didici De nadrukkelijke positie van de infinitief *Laedere* aan het begin van het vers markeert de topic van het kwetsen. Horatius laat hetzelfde gespreksonderwerp over zijn satirische poëzie eveneens openen met een gefocaliseerde infinitief (*S.* 1,4,78-80):

'Laedere gaudes'

*Inquit 'et hoc studio pravus facis.' unde petitum
Hoc in me iacis?*

'Kwetsen vind je leuk',

Zegt men, 'en je doet het met boze opzet.' Waar haal je vandaan
Wat je me verwijt?

Het motief komt in dezelfde bewoording terug in Hor. *S.* 2,1 vs. 21: *Quanto rectius hoc, quam tristi laedere versu*, Hoeveel beter is dat dan te kwetsen met een bitter vers. Even verderop zegt de dichter: *Sed hoc stilus haud petet ultro Quemquam animantem*, Maar mijn pen zal geen mens uit eigen beweging kwetsen (vs. 39-40).

1143-4 non [...] hostem Ludere De negatie zet de voorgaande constructie *non didici* voort. Parallel aan *Ciuem Laedere* bouwt Huygens met *hostem Ludere* de gedachtegang uit naar de omgang met vijanden.

1144-5 cui dolus an virtus imponat, Laus eadem Cui verwijst naar [*hostem*] *publicum* en is datiefobject bij *imponat*, te grazen nemen (*OLD* q.v. 16). In één uitzonderlijk geval houden Huygens' epigrammen zich niet aan fatsoen. Vijanden van de staat bedriegen of beschadigen is te allen tijde een deugd. Had de auteur eerder in de autobiografie zijn vader geprezen om *dolus* tegen de Spanjaard (2,267-8) en ook voor hemzelf het gebruik van *fraus* gerechtvaardigd als 'in vijandschap geaccepteerd middel' (*quod in hoste receptum est* vs. 2,348-9), hier wordt bij wijze van *sententia* de aanval met gemene poëzie gelijkgesteld aan *virtus*, dapperheid, op het slagveld.

1149-50 posteritati Ingenuae Huygens wil geen kwetsende verzen schrijven, waar het gewone volk zoveel genoeg aan beleeft, maar elegante scherts voor 'edel', dat is 'ontwikkeld' nageslacht. Met hetzelfde adjectief *ingenuus* op dezelfde positie in het vers omschrijft Horatius zijn elitaire publiek (*Ep.* 1,19,33-34):

Iuvat immemorata ferentem

Ingenuis oculisque legi manibusque teneri.

Het verheugt me, nu ik iets nieuws breng,

In handen van ontwikkelden te komen en door hen gelezen te worden.

Het citaat van Horatius heeft in de edities van Huygens' gedichten een belangrijke plaats gekregen ter afsluiting van de reeks *Zede-printen* (zie bijv. *Korenbloemen* ed. 1672, p. 162).

1150 nulli damnosa papijrus De formulering is ontleend aan Juv. 7,101. De satiricus verwijt geschiedschrijvers stapels papier vol te schrijven:

*Nullo quippe modo millensima pagina surgit
Omnibus et crescit multa damnosa papyro;*

Zonder enige mate wordt jullie duizendste bladzijde gevuld
En rijst de schade van papieren overdaad.

1151-2 Horum quot retuli, me collectore, - Libros De ACI die afhankelijk is van *glorior* (1153) heeft *torcular Latinum* als subject en *Libros* als object. Nadere bepaling bij *Libros* is *horum*, dat verwijst naar *salibus* (vs. 1146). De bijzin *quot retuli* is bepaling bij *horum*. Voor *referre* in de betekenis 'op schrift vastleggen' zie *OLD* q.v. 8. De bepaling *me collectore* die nadruk krijgt door de ritmevertraging, wijst erop dat Huygens zelf zijn kopij verzorgde. Met andere woorden, als *autor* (vs. 1153) en tekstbezorger, *collector*, is hij volledig verantwoordelijk voor de publicatie van zijn werk.

1152-3 totidemque Batauis Ter Batauus extare meis De rekensom *totidem Ter* geeft de getalsmatige verhouding weer tussen de Latijnse en Nederlandstalige gedrukte epigrammen. Wat daarbij de rekeneenheid is, is niet duidelijk. In aantallen boeken van de respectievelijke bundels is de verhouding *Momenta Desultoria - Korenblomen* 14:27 (vgl. *Tricena meis collecta Volumina Belgis* in 2,311 met n.). De verhouding tussen de individuele epigrammen is ruim duizend Latijnse tegenover drieduizend Nederlandstalige (Ter Meer 1991, p. 5). Een derde interpretatie die in de context van publicatie eveneens de aandacht verdient, is dat de auteur hier de verhouding weergeeft van de respectievelijke oplagen. Voor de herhaling van *Batauus* ter benadrukking van de idee 'landstaal voor landgenoten' vgl. *et poteram me Belga meis exponere Belgis* (1,6).

1154-6 Nec doleo. Doleat [...] si qua laesus [...] fuisset. Non fuit Het contrastieve herhalingspel met de verschillende modi markeert het verschil tussen mogelijkheid en realiteit, vgl. *si licuisset -Non licuit* (1,599-601 met n.).

1155 calamo petulante *Petulans*, onbeschaamd agressief, is naast *flagitiosus* en *obscenus* één van de adjectieven die Cicero gebruikt voor 'onedele scherts' (*De Off.* 1,104).

1156-7 Excutias me, nasutissime lector, Non perages hac labe reum Het beeld is dat van nauwgezet fouilleren op zoek naar belastend materiaal voor een rechtzaak. Het adjectief *nasutus* (lett. 'langneuzig') heeft de connotatie van 'kritisch, scherp oplettend' (*OLD* q.v. 2). *Reum peragere* is juridisch jargon voor 'blijven vervolgen tot de gerechtelijke uitspraak' (*OLD* s.v. *perago* 3).

1157-8 prurigo nocendi Ridendo procul atra fuit Zwart, de kleur die slechtheid markeert (vgl. n. 2,242-3), wordt ook door Horatius gebruikt in de context van 'foute', kwestende grappen. 'Zwart' is degene de lachers op zijn handen wil krijgen door de naam van zijn vrienden in diskrediet te brengen. Die ondeugd, die 'zwarte spog van de inktvis' blijft verre van zijn geschriften. (Hor. S. 1,4,81-5; volgend op de aangehaalde passage in n. 1143)

1158-9 insania saeculi Cum perstricta est, insaniis parcere De verantwoording van zijn satirische epigrammen culmineert in het kernachtige *insaniam perstringere, insaniis parcere*. Het is een echo van de epigrammaticus Martialis 10,33 vs. 9-10:

Hunc servare modum nostri novere libelli

Parcere personis, dicere de vitiis.

Dit is de regel waar mijn boeken zich aan weten te houden:

Feilen noemen en personen sparen.

Evenzo zegt Barlaeus in het voorwoord op de *Momenta Desultoria* over Huygens' poëzie: *nemo in se dici putet, quod in vitium* (ed. 1655, *praef.* *8v). In een Nederlandstalig vers bracht de auteur zelf het onderscheid net zo kernachtig onder woorden: *Ick haet de dolinge, maer den verdoolden niet* (*Gedichten* 8,280D vs. 151).

1163 Iussa capessiui De woordkeuze markeert de relatie tussen dienaar en meester. In Verg. A. 1,76-7 draagt de godin Iuno aan Aeolus op om de vloot van Aeneas te vernietigen door vreselijk noodweer te ontketen. Daarop antwoordt Aeolus:

Tuus, o regina, quid optes

Explorare labor; mihi iussa capessere fas est.

U werk is het, koningin, te zeggen

Wat u verlangt. Mijn plicht is me te houden aan uw opdrachten.

De impliciete mededeling van Aeolus is dat hij niet kan weigeren (vgl. ook de comm. van Servius *ad loc.*: *nefas est non implere quae iusseris*, ik kan niet weigeren wat u opdraagt).

1165 kauca'sqai me discat in Illo Door Grieks te gebruiken markeert de auteur de echo uit het Nieuwe Testament (1 Cor. 1,31, met varianten in 2 Cor. 10,17 en Jer. 9,24):

οὐ καυχώμενοι ἐν κυρίῳ / καυχώσθω

Wie roemt, roeme in de Heer

1167-1194 Vriendschappen en correspondentie

Het begrip 'vriendschap' dekte in de oudheid en vroegmoderne tijd verscheidene soorten van relaties. Aan de ene zijde van het wijde spectrum lag de filosofische 'ware vriendschap', een relatie zonder officiële regels, gebaseerd op vertrouwen, genegenheid en het delen van gemeenschappelijke belangstelling, normen en waarden, waarbij de persoon niet werd gekozen om zijn rol, status of functie, maar om wie hij was. Ver verwijderd van deze ideale privé-aangelegenheid die nog te vergelijken is met de huidige westerse opvatting over vriendschap, bestonden de gangbare vriendschappen echter in strategische relaties die behoedzaam werden onderhouden door de uitwisseling van diensten en gunsten, en in de eerste plaats

dienden tot een maatschappelijk verzekeringssysteem voor de betrokkenen. Sociaal vermogen, positie en prestige werden voor een belangrijk deel bepaald door zo'n zorgvuldig opgebouwd en gecultiveerd netwerk van relaties. De personen die dat netwerk vormden werden de 'vrienden' genoemd.⁵⁴¹

In de humanistische autobiografie dragen vriendschappen bij tot het beeld van de auteur en vormen ze, in min of meerdere mate gerubriceerd, een wezenlijk onderdeel van de levensbeschrijving. Ovidius noemt als zijn vrienden grote *literati* zoals Propertius en Horatius; zij bevestigen zijn eigen status als dichter.⁵⁴² Petrarca schildert zich in zijn *Brief aan het Nageslacht* af als *poeta laureatus* die in de voornaamste kringen gewaardeerd wordt. De vrienden die hij beschrijft zijn dan ook afkomstig uit de hoogste sociale geledingen: prinses, koningen en edellieden.⁵⁴³ In Huygens' *Mijn leven* speelt vriendschap een bijzonder grote rol. Tot twintig maal toe worden in het chronologische levensverhaal vorsten, hovelingen, geleerden en andere vooraanstaande personen betiteld als vrienden. Het leidmotief wordt hier aan het eind van het werk behandeld als een thematische rubriek, onderverdeeld in twee soorten, vriendschappen met het karakter van een relatie tussen patronus en protégé, en de vriendschappen met mannen van faam.

Voorop in de reeks plaatst de auteur de vorstelijke vriendschappen, vooral omdat juist deze een grote bijdrage leveren aan zijn eer en prestige. Met een dun laagje bescheidenheid – 'ik meen' – stelt Huygens dat hij van elke vorst de gunst wist te veroveren. De formulering is een echo van de bekende dichtregel uit Horatius' versbrief over de relatie van patronus en protégé: 'niet weinig lovenswaardig is het de gunst van vorsten te winnen'.⁵⁴⁴ De vorstelijke vriendschappen onderstrepen tevens zijn functioneren in hofkringen. Met de groten bouwde hij naar eigen zeggen relaties op door zijn juiste opstelling van bereidwilligheid (*voluntas*) en dienstbaarheid (*obsequium*). In zijn levensverhaal schetste de auteur zich met regelmaat als trouw dienaar van het Huis van Oranje, waarbij niet vergeten werd de gunsten en beloningen voor zijn inzet te vermelden.⁵⁴⁵ Ook bij ontmoetingen met buitenlandse vorsten beschreef hij 'hoe de deur voor onderhandelingen wijd open kwam te staan' dankzij zijn opstelling.⁵⁴⁶ In filosofische bespiegelingen wordt dienstbaarheid als middel tot vriendschap gekrtiiseerd. Cicero's dialoog *De Amicitia*, bijvoorbeeld, pleit voor *veritas*, oprechtheid, en waarschuwt dat *obsequium* kan leiden tot vleierij.⁵⁴⁷ Huygens beschrijft hier echter niet de moraal-filosofische 'ware vriendschap', maar de praktijk aan het hof, waar vriendschap een noodzakelijk middel tot 'overleven' was, een berekenende verstandhouding van diensten en wederdiensten tot voordeel van beide partijen. Bondig formuleerde hij zijn opstelling eens in een Nederlandstalig versje:⁵⁴⁸

LESS

Wilt gh'allom welkom zyn en nergens onbemint;

⁵⁴¹Kooijmans p. 14-8 en 245. Voor vergelijkbare antieke opvattingen over de vriendschap zij verwezen naar de studies van Fiore, Fürst en Hyatte.

⁵⁴²Ov. *Tr.* 4,10 vss. 45-54.

⁵⁴³Petrarca *Epistola Posteritati*, ed. 1998, pp. 260-1, c. 8.

⁵⁴⁴Hor. *Ep.* 1,17,35. Zie ook *Mijn leven* 1,484-99 met comm.

⁵⁴⁵Sprekend voorbeelden zijn *Mijn leven* 2,464-86 (Frederik Hendrik); 2,684-93 (Willem II); 2,748-55 en 1044-9 (Amalia).

⁵⁴⁶*Mijn leven* 2,718-47 (Brussel); 2,769-84 (Parijs); 2,804-9 (Londen); 2,82-100 (Londen); 1,681-95 en 765-70 (Venetië).

⁵⁴⁷Cic. *Amic.* 89.

⁵⁴⁸*Gedichten* 8,161H

Voeght u na de Wijz en Tyd, en blaest noijt tegen wind.

Zo'n zelfde invulling van het begrip vriendschap geldt ook voor de na de vorsten beschreven groep vrienden, die wordt gedefinieerd als 'ieder goed mens die mijn diensten kon gebruiken'. Hier tekent de auteur zijn relatie met mensen die een beroep op zijn hulp deden. Met zijn invloedrijke positie aan het hof kon Huygens voor velen iets betekenen, en dat hij dikwijls voor hulp benaderd is, getuigen de vele verzoeken die in briefvorm aan hem gericht zijn. Het voor-wat-hoort-wat van dergelijke vriendschappen brengt een delicate relatie tussen beide partijen tot stand. Voor zijn diensten mag de begunstiger immers een vorm van voldoening van de begunstigde verwachten, zodat er een verplichting ontstaat die met een wederdienst, financieel, materieel of anderszins, ingelost dient te worden. In het uiterste geval raakt vriendschap dan verbasterd tot zelfverrijking en vriendendienst tot koopwaar: 'koopluijder vriendschappe'.⁵⁴⁹ Het past geheel binnen de lijn van de zelfpresentatie in *Mijn leven*, waar Huygens' reputatie zo'n belangrijke rol speelt, dat de auteur zich expliciet vrijpleit van een op gewin gerichte en dus 'niet bij vooraanstaanden' passende vriendschap. Zijn 'aristocratische' hulp verlangt geen andere voldoening dan dank en is een vorm van onbaatzuchtige vrijgevigheid.⁵⁵⁰ De *officia*, de diensten in de vriendschapsrelatie worden dus eigenlijk gepresenteerd als *beneficia*, weldaden die horen bij een heer van stand. Daarmee deelt de auteur het standpunt van de moraalfilosoof Seneca, die *liberalitas*, vrijgevigheid, ziet als kenmerk van welgeborenen, maar waarschuwt tegen het verlies van waardigheid als de weldaad te gelde gemaakt wordt.⁵⁵¹ In een Nederlandstalig epigram, waarbij in de marge Seneca als bron vermeld wordt, heeft Huygens zijn opvattingen over vriendschap, dienst, verplichting en voldoening als volgt onder woorden gebracht:⁵⁵²

DANCKBAER HERT
Myn lang-verplichte vriend,
Ghy hoeft mij niet te vreesen;
Heb ick u veel gedient,
Thoont my maer aen uw weesen,
Dat ghij wilt danckbaer wesen.
Mijn weldaet is verdient,
En zijt ghy 'tinder daet
Gelijck als in gelaet,
Ick vraegh niet of 'tvoldoen nu of oijt in uw macht is,
Ick houw mij voor voldaan, soo 'tmaer in uw gedacht is.

Tekent het eerste gedeelte van de rubriek vriendschappen het sociaal-politiek prestige van Huygens, de tweede groep, de coryfeeën, schetst zijn sociaal-cultureel vermogen in een breed spectrum van geestverwanten. Toen Huygens in zijn jeugdbiografie de vriendschap met het kunstenaarsgeslacht De Gheyn beschreef, voegde hij daar in een klein, maar veelbetekenend zinnetje aan toe dat hij 'altijd gaarne uit [was] op vriendschappen met beroemdheden'.⁵⁵³ De omvang en diversiteit van het netwerk laat

⁵⁴⁹De woorden van Dirk Volkertsz Coornhert zijn geciteerd uit Kooijmans p. 15.

⁵⁵⁰Zie ook Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, p. 16.

⁵⁵¹Zie bijvoorbeeld Seneca *Ben.* 3,14,4 waar de auteur stelt dat de waardigheid verloren zal gaan als wij de weldaad tot koopwaar maken, *si beneficium mercem facimus*. Ook *Ben.* 4,25,2: Het is een schande de weldaad te verkopen, *Pudeat ullum venale esse beneficium*.

⁵⁵²*Gedichten* 5,276A in marg. Seneca.

⁵⁵³*Mijn jeugd* 74.

Huygens hier in zijn autobiografie getuigen door de correspondentie, het *officium* waarmee vriendschappen op afstand onderhouden en verdiept werden. De brief werd gezien, zoals ook uit *Mijn leven* blijkt, als de fysieke aanwezigheid van een vriend die op bezoek komt en spreekt tot de adressaat. Het beeld bestond al in de oudheid. Cicero richtte tot zijn correspondenten alsof hij in aanwezigheid met hen sprak, *quasi tecum coram loquerer*.⁵⁵⁴

Huygens heeft naar eigen zeggen per maand zo'n 100 à 120 brieven geschreven. Zijn correspondentie wordt dan ook geschat op ongeveer 72.000 brieven over het gehele leven, exclusief de ingekomen post.⁵⁵⁵ Dat de briefwisselingen zijn kabinetten deden uitpuilen is niet overdreven. In bundels stonden ze gearriveerd in zijn huis aan het Plein, gerubriceerd naar taal en de status van de correspondent, zoals 'Brieven van luyden van Staet aen my', 'Lettres de Grands à moy' of 'Lettres de hauts officiers militaires des Provinces Unies à moy'. Een groot deel ervan was uit hoofde van zijn functie geschreven; naar schatting een kwart waren particuliere brieven. De nauwgezette archivering was niet alleen een ambtelijke noodzaak, maar voorzag ook in eventuele deelpublicaties van de correspondentie als getuigenis van zijn rijke leven. Dat het vaderland, zoals de auteur beweert, niet weinig bij gebaat zou zijn bij zo'n galerij van groten, is een reden die voortkomt uit bescheidenheid. De andere is natuurlijk dat het overzicht van zijn netwerk een grote bijdrage geleverd zou worden aan zijn eigen reputatie. Hoezeer het Huygens ernst is geweest met de uitgave van zijn correspondentie door zijn (klein-)kinderen blijkt wel uit de passage in zijn testament waar de schriftelijke nalatenschap ter sprake komt. Hij laat de keuze aan zijn nakomelingen om te beslissen over eventuele publicatie van manuscripten, maar wat betreft de briefwisseling, en dan met name die in het Latijn, herhaalt Huygens de vier jaar eerder in *Mijn leven* vastgelegde wens dat die 'ter goeder memorie van mijnen naem' zal worden gepubliceerd:⁵⁵⁶

Sal mede hy Constantin in syne bewaeringe houden ende sorgvuldigh opsluyten alle de schriften bij mij curieuselyck versamelt ende ten deele in boecken gebonden, soo van Groote, oft Geleerde oft andersints aensienlycke persoonen aen my geschreven, oock insonderheyt die ick van myn eyghen handt in prosa ende carmine ende in verscheyden taelen koome naer te laeten, waervan doch oock syne broeders, sulcx versoekende, visie sullen hebben, alsoo ick t' haerer gemeyne voorsichtigheyt ende discretie gerecommandeert laete, hoedanige van deselve myne eyghene schriften ter goeder memorie van mynen naem sullen mogen in druck werden uytgegeven, insonderheyt van de Latynsche Brieven door mij ende aen mij geschreven, alsmede van het ghene by nieuwe editien tot myne Latynsche ende Nederduytsche Poë sien kan werden gevoeght, sijnde sulcx een officie het welck wy sien dat by de kinderen ende erfgenaemen van geletterde Luyden ter eeren van haere vaderen loffelijck werdt betracht.

Eén van de kleinkinderen, Constantijn IV, de oudste zoon van Lodewijk Huygens en vanaf 1725 in het bezit van de nagenoeg complete nalatenschap van zijn grootvader,

⁵⁵⁴Voor de antieke topiek van de brief als gesprek en aanwezigheid van de vriend zie Thraede p. 33--46.

⁵⁵⁵*Br.* 6 no. 6933; Huygens aan S. Chieze, 27 mrt 1674. De schatting is gemaakt door J.A. Worp in de inleiding bij de uitgave van de *Briefwisseling* (dl. 1, p. xvi). Zie ook Groenveld 'Een out ende getrouw dienaar' 1988, p. 10.

⁵⁵⁶Naar de eigenhandige kopie van Huygens' testament, gedateerd op 2 oktober 1682, thans in de Leidse universiteitsbibliotheek (UBL Hug. F 46). Zie ook Schinkel dl. 1, 1851, pp 40 e.v.

lijkt de opdracht te hebben willen vervullen. Van de Latijnse brieven maakte hij kopieën, wat wijst op een voorgenomen publicatie die uiteindelijk niet gerealiseerd is.⁵⁵⁷ Pas nadat een groot gedeelte van de correspondentie in de jaren twintig van de negentiende eeuw van particulier eigendom overging in nationaal bezit, zijn er initiatieven genomen tot deelpublicaties. In het begin van de twintigste eeuw heeft J.A. Worp Huygens' briefwisseling in zes kloeke delen verzorgd.⁵⁵⁸

1167-8 quibus usus amicis Vixerim Vriendschap is een leidmotief in de autobiografie en dat blijkt wel uit het gegeven dat Huygens de bepaling *amicus* (of afgeleiden daarvan) twintig maal gebruikt om relaties mee aan te duiden. In boek I in de verzen 283 (Dedel), 302 (Zuerius), 318 (Heinsius), 384 (Sir Dudley Carleton), 389 (Noel de Caron), 444 en 476 (Sir William Heydon), 500 (Burlamachi), 505 (Calandrini), 505 (Marcantonio de Dominis). In boek II in de verzen 12 (Thorius), 15 (Drebbel), 147 (de bezoekers van het Killigrew-huis), 173 (Donne), 215 (Drebbel), 692 (Willem II), 785 (de Franse ministers), 936 (Dohna), 1007 (Karl Ludwig), 1021 (keurvorst van Mainz).

1168-9 in omni Aula quotquot Magnatibus [...] placuisse puto De kwantiteit van de vriendschappen wordt getekend met *quotquot*. De formulering wordt enkele verzen verderop herhaald als Huygens zijn vriendschappen met mannen van faam beschrijft: *quotquot Sidera* (vss. 1183-4). Met *Magnatibus placuisse* varieert Huygens op Horatius' *dictum*: *Principibus placuisse viris non ultima laus est* (Ep. 1,17 vs. 35). In het eerste boek van zijn versbrieven zegt Horatius in het autobiografische slot over zichzelf dat hij in de gunst stond van de voormannen van de staat: *me primis urbis belli placuisse domique* (Ep. 1,20 vs. 23). Andere plaatsen in Huygens' oeuvre die refereren aan deze verzen van Horatius, zijn *Mijn leven* 2,1264; *Gedichten* 3,162C vs. 27vv en 3,260A vs. 1. Zie tevens *Mijn leven* 1,484-99 met comm.

1169-70 quod et aequa parique Omnibus obsequio [...] voluntas De ablatiefgroep *pari obsequio* is bepaling bij *voluntas* op hetzelfde niveau als *aequa*. De twee bepalingen zijn nadrukkelijk verbonden door *et* en *-que*. Indirect object is *omnibus*. Juist in verband met vriendschap is *obsequium* controversieel. Cicero thematiseert het begrip in zijn dialoog over de vriendschap, *De Amic.* 89, en stelt dienstbaarheid tegenover *veritas*, vrijelijk de waarheid zeggen. Huygens schetst hier niet het ideaal van de *vera amicitia*, maar geeft als het ware een fingerwijzing voor de omgang met machthebbers. Eénmaal eerder heeft Huygens de term gebruikt in *Mijn leven*, en wel op de plaats waar hij zijn opstelling jegens Amalia van Solms roemt (*gloria obsequij* in 2,754). De hoveling is immers, in Huygens' eigen woorden, een *dienstigh Ydel-man* (afkomstig uit de zedeprint *Een wijs hoveling*), die een berekende relatie onderhoudt met machthebbers. Erasmus formuleerde de pragmatiek kernachtig in *Ad.* 2,9,53: *Obsequium amicos, veritas odium parit*, met dienstbaarheid oogst je vrienden, met oprechtheid haat.

1171 cuicumque bonorum Wellicht schuilt achter de nadrukkelijke toevoeging *bonorum* een verwijzing naar Cicero's *De Amicitia* waar voorop gesteld wordt dat vriendschap alleen kan voorkomen met goede mensen: *sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse* (maar vooreerst meen ik dat vriendschap alleen kan bestaan onder goede mensen). Zo wordt immers gegarandeerd dat de diensten die een vriendschap met zich meebrengt, goed zijn (*Amic.* 18; 44 en 65).

1172-3 uti [...] obuenit, Usus [...] est De herhaling van het werkwoord, met in het tweede lid een indicatief van het perfectum, benadrukt realisatie, vgl. *conficiendae Confeci* (1,254-5 met n.).

1173 ex aequo Het 'faire' karakter van zijn vriendschappen wordt hier kort na de eerste keer in vs. 1169, *aequa parique omnibus obsequio voluntas*, nogmaals benadrukt.

1173 Ciuis, peregrinus, egenus Het adjectief *egenus* bepaalt zowel *civis* als *peregrinus*. In contraststelling met *peregrinus* heeft *civis* de connotatie landgenoot zoals in *Cic. Amic.* 19:

ut inter omnes esset societas quaedam, maior autem, ut quisque proxime accederet. Itaque cives potiores quam peregrini, propinqui quam alieni.

dat er tussen alle mensen een soort band bestaat, die sterker is naarmate iemand dichterbij is, zoals de band met medeburgers sterker is dan met buitenlanders, die met verwanten sterker dan met vreemden.

Op dezelfde wijze staan de twee tegenover elkaar in *Mijn leven* 2,1135-6.

⁵⁵⁷Leerintveld 1988, p. 101.

⁵⁵⁸Worp schatte de in zijn dagen nog bestaande correspondentie op 8500 brieven, wat in integrale uitgave nog altijd goed zou zijn voor 25 delen, maar in zijn editie door selectieve opname en parafrase teruggebracht werd tot zes delen. Er komen evenwel nog steeds brieven van en aan Huygens tevoorschijn.

1174 Nec [...] petax, nec mercenaria De auteur pleit zich vrij van de onder het volk gesignaleerde praktijk (*vulgo*, vs. 1180) om vriendendienst als koopwaar in te zetten. De spelling van *mercenarius* is frequenter met dubbele -n-, maar komt in laat-klassiek Latijn ook voor in Huygens' schrijfwijze (TLL s.v. *mercenarius*).

1175 corrasor De vorm is in het Latijn van de oudheid niet geattesteerd, wel in dat van de zeventiende eeuw (Spanoghe q.v.). Het suffix -or geeft het maniakele karakter aan van de persoon die zich bezighoudt met *corradere*, samenschrapen. Zie ook *Vahalis corrosor* (2,423 met n.).

1176-7 non credo dici meruisse, nec [...] Dictus, nisi [...] dixit In feite is de driedelige woordfiguur een uitgebouwde vorm van de bij Huygens frequente werkwoordsherhaling waarbij het tweede lid in de indicatief van het perfectum staat (zie n. 1172-3 hierboven en uitgebreid 1,254-5 met n.). In dit geval bestaat het tweede lid uit de perfecta *dictus* en *dixit*. De toevoeging *nisi sola calumnia dixit* geeft overigens te kennen dat er over Huygens daadwerkelijk verwijten van hebzucht hebben geklonken.

1178-9 Pluris amicitiam feci quàm vile peculj [...] augendi studium De uitdrukking *pluris facere* staat voor 'van meer waarde achten' (OLD s.v. *plus*¹ 5b). Het is een speelse vondst om juist in deze context waarin wordt gesproken van geldzucht, een 'financiële' verwoording te gebruiken voor vriendschap die geen winst najaagt. Hetzelfde spel speelt de auteur in *Mijn leven* 2,11.

1180 feci gratis Door de plaatsing tegenover *vendere* in het volgende vers is het verleidelijk om *gratis* weer te geven met het Nederlandse 'gratis'. Toch draagt het Latijnse *gratis* de denotatie voor (*niets anders dan*) *dank*. En hoe belangrijk dat laatste is bij vriendendiensten, moge blijken uit het in de commentaar hierboven geciteerde epigram *Danckbaer Hert*.

1182-3 Altera amicorum series et carmine multo Enarranda foret Door de invoeging van *et* is *carmine multo* op hetzelfde niveau geplaatst als de bepaling *altera* bij *series*. De ablatiefgroep is dus strikt genomen geen bijwoordelijke bepaling bij *enarranda*: 'Er zou hier uitgeweid moeten worden over een tweede en vele verzen omvattende vriendengroep'.

1183-4 quotquot in illo Felicis Patriae micuerunt Sidera Caelo Door de afstand van *in illo* tot *Caelo* krijgt de 'sterren'-metafoor nadruk, wat bijdraagt aan de in het vers beschreven rijkdom aan coryfeeën van de zeventiende-eeuwse Republiek. Ook in zijn *Domus* verkondigde Huygens de visie dat 'de Republiek op elk gebied van de kunsten en wetenschappen uitblonk', *omni artium ac disciplinarum genere excellentem Batauiam* (*Domus* p. 18, c. 16). Hoewel Huygens' connecties en correspondenten ook in het buitenland talrijk waren, beperkt hij zich hier nadrukkelijk tot de vaderlandse grootheden. Dat is een onmisbare schakel in de verderop volgende argumentatie om de brievenverzameling te publiceren. De auteur stelt in het laatste vers van de passage immers dat de uitgave van het corpus juist door het vaderland op prijs zou worden gesteld, omdat de collectie een weids spectrum van haar grootheid biedt.

1186-8 quo quisque frequenter Alloquio me conuenit testabitur ingens Chartarum cumulus Bij lineaire lezing ontstaat het beeld van vrienden die bij Huygens voor een gesprek (*alloquio*) op bezoek komen (*conuenit*). Het enjambement van *ingens Chartarum cumulus* versterkt vervolgens de verrassing dat het hier gaat om correspondentie. Het traditionele beeld van de brief als gesprek in aanwezigheid van de vriend (zie Thraede pp. 33-46 en comm. hierboven) is op die manier een elegant, verrassend gebruikte topiek, en geen versleten metafoor.

1188-90 multique [...] Indicia, et non pauca mei quoque mutua cultus Officij interposta Het subject *ingens chartarum cumulus* wordt geëxpliciteerd met de twee andere groepen *multique* - *indicia* en *non pauca* - *mutua interposta*. De eerste beschrijft de door de vrienden geschreven brieven aan Huygens, de tweede noemt de (afschriften van) brieven van hem aan zijn vrienden. Het adjectief *mutua* in het laatste deel moet dan ook niet gelezen worden als 'wederzijds' maar als 'de andere kant op' (OLD q.v. 3). De genitiefgroep *mei cultus officij* is bepaling bij het uit het voorgaande aan te vullen substantief *indicia*: getuigenissen van mijn toewijding (*mei cultus*) aan de vriendschapsplicht (*Officij*).

1194 Acceptum Patriae [...] volumen Tot uitgave van de correspondentie spoort Huygens aan onder voorwendsel dat ook het vaderland er prijs op zou stellen. Om die reden was enkele verzen tevoren de groep bevriende coryfeeën beperkt tot de sterren aan het firmament van de Republiek (*in illo Felicis Patriae Caelo*).

1195-1222 Bibliotheek

De rubriek vriendschappen gaat over in de beschrijving van Huygens' bibliotheek, de dode vrienden. De passage opent met een blik op de enorme omvang van de bibliotheek, benadrukt vervolgens de frequente 'conversatie' met de boeken en mondt uit in een bespiegeling over de waarde van het geschreven woord boven de gesproken

taal. Evenals de hiervoor beschreven correspondentie met geleerden draagt deze passage over het boekenbezit bij aan het beeld van Huygens' eruditie.

Hoeveel en welke titels Huygens' verzameling heeft geteld, valt slechts tot op beperkte hoogte te reconstrueren.⁵⁵⁹ Schattingen liggen tussen acht- en tienduizend boeken. In *Dagh-werck* leidt Huygens de lezer door zijn bibliotheek, de plaats waar hij het liefst vertoeft 'als in zijn aengenaemste tijdverdrijf'. Eerst wandelt de auteur langs de theologen, vervolgens de juridische literatuur, dan de 'schrijvers in medicine'. De passage breekt voortijdig, vanwege het plotseling overlijden van Sterre, af bij de 'Politiquen', waardoor het voornemen om op ook de rest van het boekenbezit te bespreken helaas nooit is gerealiseerd.⁵⁶⁰ Van het rijke, veelzijdige bezit is een gedeelte (2930 titels) na Huygens' dood ter veiling aangeboden en beschreven in de catalogus van de Haagse boekhandelaar Abraham Troyel (1688). Andere delen kwamen terecht in de collecties van de drie nog levende zoons. Voor de onderlinge verdeling had Huygens in zijn testament geen enkele sleutel gegeven behalve dat de boeken en manuscripten die hij uit het bezit van Justus Lipsius had verworven, bijeengehouden zouden worden en de muziekcollectie aan Christiaan werd vermaakt.⁵⁶¹ De bibliotheek van vader Huygens is dus ook ten dele geveild in de collecties van Christiaan (1695) en Constantijn jr (1701).⁵⁶²

Als één van de grootste boekenverzamelaars van zijn tijd heeft Huygens zich in zijn poëzie herhaaldelijk verdedigd voor de 'menigte van Boecken, die 'k lang vergadert heb, en meer en meer doe soecken'.⁵⁶³ Ten eerste zet hij zich daarbij af tegen lieden die het boeken verzamelen als een doel op zich stellen, zonder daarbij op de kwaliteit te letten. Zo'n bibliotheek getuigt niet van eruditie, maar juist van het tegenovergestelde:⁵⁶⁴

OP DE BOECK-CAMER VAN EENEN ONGELEERDEN

'T is hier voll in alle hoecken:
'Ksie all Boecken waer ick sie,
Maer niet over twee of drie
Goede en *uijtgelesen* Boecken.

⁵⁵⁹Zie hierover Leertintveld 1998 en De Kooker, Van Selm, pp. 84-87.

⁵⁶⁰*Dagh-werck* vss.1460-1968 en prozaslot r. 1-5 (ed. Zwaan p. 153).

⁵⁶¹Leerintveld 1988, p. 100.

⁵⁶²De Veilingcatalogus 1688 (Constantijn Huygens sr.) is in 1903 diplomatisch uitgegeven door W.P. van Stockum & Zoon te 's-Gravenhage, naar het exemplaar aanwezig in Museum van het Boek/Meermann-Westreenianum, sign. 112 D 12. (Een tweede exemplaar van de oorspronkelijke catalogus is recentelijk teruggevonden in Kopenhagen.) Een fotografische herdruk van de veilingcatalogus 1695 (Christiaan Huygens) naar het exemplaar in de Koninklijke Bibliotheek, Verz. Cat. 15676 (*olim* 341 C 3), is verschenen in Christiaan Huygens *Oeuvres* dl. 22 (La Haye 1950) tussen pp. 816 en 817. Exemplaren van de veilingcatalogus 1701 (Constantijn Huygens jr.) zijn aanwezig in Leiden UB (sign. 2080 G 20), Amsterdam UB, Utrecht UB, Den Haag KB en enkele buitenlandse bibliotheken. Van een veiling van Lodewijk Huygens' bibliotheek zijn geen gegevens bekend. De werken uit de collectie van Lipsius zijn in 1722 in het bezit van de universiteitsbibliotheek Leiden gekomen. Zie Van Selm p. 95 en 130 n. 65 en ook Rasch 1987, pp. 142-144. Het is aannemelijk dat bepaalde delen uit de bibliotheek nog langer in bezit van de familie zijn gebleven. De laatste directe nakomeling, Susanna Louise Huygens, overleed in 1785 en eveneens toen is er een boekenveiling gehouden. Ook bij de veiling van achterneef Jean Theodore Royer, 1816, zouden nog delen van de Huygensbibliotheek onder de hamer zijn gekomen. Zie Leerintveld 1988, pp. 104-108 en Van Campen pp. 3-8.

⁵⁶³*Gedichten* 8,5G vs. 1-2.

⁵⁶⁴*Gedichten* 3,287B.

De door Huygens typografisch gemarkeerde woordkeuze *uijtgelesen* zegt iets over de kwaliteit van de boeken en activeert tegelijk een tweede motief, dat ook hier in *Mijn leven* wordt genoemd, te weten dat de bibliotheek niet dient voor de sier, maar om gelezen te worden.⁵⁶⁵

AEN BOECKRIJCKE DIRCK

Ghij hebt veel' Boecken, Dirck: maer, wat ick soeck,
Ick vinder niet een uijtgelesen Boeck.

Wie zijn kasten volzet met boeken en daar vervolgens niets mee doet, degradeert zijn bibliotheek tot nutteloze ballast, en mag wat Huygens betreft vergeleken worden met een gebochelde, die zijn leven lang rondzeult met iets wat hij nooit onder ogen krijgt.⁵⁶⁶

Dirck heeft een groot Comptoir voll boecken:
Maer daer en moet men Dirck niet soecken;
Hij komt'er van syn leven niet.
Sulcke arme gecken stell ick neven
Den Bultenaer die all syn leven
Het pack draeght dat hij noijt en siet.

Van zichzelf schetst Huygens daarentegen het beeld van boekenverzamelaar én -lezer. Tussen zijn boeken, dicht hij ergens 'ben ick gedurigh of te vinden, of te soecken'. Zoals hij zijn bibliotheek hier in *Mijn leven* bespreekt in de context van vriendschappen, noemt hij zijn boeken elders 'papiere vrienden'.⁵⁶⁷ Het opslaan van een auteur is als een bezoek aan een vriend: hij converseert van persoon tot persoon, de schrijver luistert en reageert met antwoorden op zijn vragen. Dat spreken met de boeken is een geliefkoosde humanistische bezigheid die Huygens deelt met geleerden als Petrarca en Erasmus.⁵⁶⁸ De eerste ging met de antieke auteurs om als waren zij vrienden van vlees en bloed. Hij had ze lief, kon kwaad op ze worden en converseerde met ze.⁵⁶⁹

Nunc hos, nunc illos percunctor, multa vicissim,
Respondent, et multa canunt, et multa loquuntur.

Nu eens belaag ik deze auteur met mijn vragen, dan weer die,
En ik krijg veelvuldige antwoorden, in verzen en in proza.

Ook Erasmus benadert de dode auteurs als levende vrienden. In de opdrachtbrief bij zijn editie van Cicero's *Tusculanae Disputationes* wordt Cicero opgevoerd als één van zijn 'oude vrienden', *veteres illos amicos*. Hij hoopt weer eens intensief met hem om te kunnen gaan (*familiariter vivere*) en te converseren.⁵⁷⁰ Het is niet toevallig dat die laatste term, in het Latijn *confabulari*, ook door Huygens wordt gebruikt om zijn omgang met de boeken te karakteriseren.

---

⁵⁶⁵Gedichten 8,121C.

⁵⁶⁶Gedichten 5,252F; een bewerking van een epigram van Zincgref (zie Worp *ad loc.*).

⁵⁶⁷Het eerste citaat is *Cluijs-werck* vs. 386; het tweede is de titel van een gedicht over boeken als vrienden (Gedichten 8,5G).

⁵⁶⁸Heesakkers 1993, pp. 133-4.

⁵⁶⁹Fr. Petrarca *Epistolae Metricae* 1,7 (in *Opera quae extant omnia*, Basel 1581, III, p. 83).

⁵⁷⁰Heesakkers 1993, p. 138

De stilte in een bibliotheek is dus slechts schijnbaar. De dode auteurs zijn in hun boeken nog springlevend en nooit zullen zij zwijgen als het graf. De Leidse humanist Daniël Heinsius heeft het motief van de 'sprekende zwijgers' eens treffend verwoord in een Grieks epigram dat hij componeerde ter gelegenheid van de aanvaarding van het ambt van bibliothecaris van de Leidse universiteitsbibliotheek. 'Hier is het rijk van de wijze denkers uit Hellas en Rome', een rijk waar de doden leven, de zwijgenden spreken:⁵⁷¹

Qnhtoi; ajei; zwvonte", ajei; lalevousa siwph;
jAndrw'n oijcomevnwn ejnqavde naietavei.

Hier wonen eeuwig levende doden, eeuwig sprekend zwijgen
Van mensen die zijn heengegaan.

Het beeld van de sprekende doden, van de conversatie met de boeken, is frequent in Huygens' oeuvre. Naast deze plaats in *Mijn leven* verschijnt het bijvoorbeeld in *Cluijs-werck*, waar Huygens zijn bibliotheek een kerkhof noemt, dat hij vaak tot middernacht bezoekt om te converseren:⁵⁷²

'tZijn doode Menschen, dien ick 't wijten magh; niet eenen,
Maer thienen, vijftighen, ja vele honderden,
En, dat een botten Boer wel meest verwonderden,
't Zijn menschen sonder ziel en lijf, die met mij spreken,
Als mij het hooren lust, 'tzijn Wijsen die mij preken,
't Zijn Sotten die mij vreugd aendoen en vrolickheit,
't Zijn oude hoofden die mij 'taller naest bescheid
Van d' oudste eewen af ordentelijck verthoonen,
't Zijn Konstenaers die 'k niet en hoeve te verschoonen.
Ick vraeghe met gebied, sy doen mij rekenschap
Van 'tinnerlijcke mergh van all' haer wetenschap.
Die Lijcken houd ick staen gesloten in een Kerckhof.
Dat Kerckhof is de Sael daer ick het meeste werck of
Van all' mijn Salen maeck, die op haer' schoonsten dagh
Niet schoons en dragen als geweven woll en rach.

De overeenkomst tussen *Mijn leven* en het bovenstaande fragment betreft de conversatie met de 'menschen sonder ziel en lijf' en ook die veelzeggende toevoeging in het daarop volgende vers 'Als mij het hooren lust'. Dat is één van de argumenten om de meerwaarde van het geschreven woord boven het gesproken woord te onderbouwen: boeken spreken op verzoek. Het andere argument is dat de betekenis en de waarde van die op schrift gezette gedachten onvergelijkelijk groter is dan de loze praat van onberaden babbelaars. Ook dat argument heeft Huygens in Nederlandstalige verzen onder woorden gebracht met eenzelfde dédain voor het 'ijdele gerucht van dagelicx geklapp' als hier in *Mijn leven*:⁵⁷³

O dooden die noch zijt, o Boecken die ick eere,
En soo gemackelick en soo gern mé verkeere,

⁵⁷¹Vss. 5-6 van Heinsius Griekse epigram dat voor het eerst gedrukt werd na zijn *oratio* in het voorwerk van de eerste bibliotheekcatalogus uit 1612 (cat.; UBL Bibliotheek Archief C2i).

⁵⁷²*Cluijswerck* vss. 367-84.

⁵⁷³*Zee-straet* vss. 237-43.

Hoe komt ghij mij te stae, dien 't ydele gerucht
 Van dagelyx geklapp noch vreught en geeft noch vrucht?
 Waer ick mij henen wend', ick vind mijn' arme ooren
 Soo veel onlydelix gedwongen aen te hooren,
 Dat ick het schouw en vlucht, en bergh mij onder u.

Even verderop in het hierboven aangehaalde gedicht zet Huygens uiteen waarom boeken zo waardevol zijn. Ook op dat punt correspondeert de gedachtegang volledig met die in *Mijn leven*: het geschreven woord is ontsproten aan een wijze geest, die eerst eens rustig nadenkt, uiteindelijk op papier formuleert en in herziening optimaliseert wat eventueel nog voor verbetering vatbaar zou zijn:⁵⁷⁴

Dit weet ick: wat Papier bevolen is geweest,
 Was sekerlyck de vrucht van een' bedaderden geest.
 Die schrijver satt 'er toe, en waer het in 'tvermogen
 Van syn vernuft geweest sijn selven t'overpoogen,
 En doen meer dan hij deed' en beter dan hij schreef,
 Het hadd in 'twitt gestaen: de schael hing recht en scheef,
 En wipte menighmael ter slincker en ter rechter,
 Eer hij, sijn eigen Roe, sijn eighen scherpe Rechter,
 Het vonnis vellen dorst, en seggen eens op 'tlest,
 Ick weet het nauwer niet te siften, dit's mijn best.

1195 Optima Amicorum in censu De overgang van de vrienden naar de boeken is vergelijkbaar met de eerdere overgang van de (klein-)kinderen van vlees en bloed naar Hofwijck: *et in censu vult non contempta videri* (2,632).

1195 cui multus adhaesi In plaats van een adverbiale vorm die op deze positie metrisch niet mogelijk is, wordt *multus* predicatief gebruikt (*OLD* q.v. 6).

1195-6 Optima amicorum [...] Mortua turba, Libri, est Lineaire lezing van de verzen brengt met gebruikmaking van de pauze aan het verseinde de overgang van vrienden van vlees en bloed, tot boeken (*Mortua* in eerste positie) verrassend in beeld. De nominatief *Libri* is bijstelling bij *mortua turba*. Het tweede deel van de verrassing is herhaald in *Cluijs-werck* vs. 53-4:

Doo Luijden nu en dan, die uijt haer graven spraken
 (Haer Boecken) quamen oock ons' herssenen vermaken.

1196-8 horum si copia justo Amplior - Invasit numerosa meos De met *si* ingeleide bijzin heeft als apodosis *liuoris acerbi Non est quod metuam dentes* (vs. 1198-9). De indicatief *invasit* in de bijzin wijst niet op een voorwaarde, maar op een realiteit: 'ook al [is het zo dat ...]'. De buitenproportionele omvang van de boekerij wordt ten eerste beschreven met de door enjambement versterkte bepaling *justo amplior*. Ten tweede voegt Huygens de ablativus absolutus *sensim grandi agmine facto* in. De formulering *agmine facto* staat voor 'aaneengesloten', zoals bijvoorbeeld in Verg. A. 1,82 *venti velut agmine facto [...] ruunt*, de winden breken als in één horde los (zie verder *OLD* s.v. *agmen* 4b). Huygens schetst het beeld van de boeken die beetje bij beetje (*sensim*) binnenkomen en geleidelijk zijn aangewassen tot één groot geheel. Tot slot wordt hun overvloed benadrukt met de tautologische bepaling *numerosa*.

1199-1201 quasi vana supellex Gloriolae collecta meae stet inutile pondus Musaeo graue nec Domino sub murice notum Huygens formuleert hier de mening van zijn critici, die zijn grote collectie maar dikdoenerij zouden vinden. Binnen dat gezichtspunt past het pejoratieve diminutief *gloriolae*. Dat de boeken niet gelezen zouden worden, is weergegeven met het beeld van museumstukken die slechts staan te staan, *stet*, en eigenlijk nutteloze ballast zijn, *inutile pondus*, gewichtig in kilo's en uitstraling, *graue*. Die schone schijn wordt nogmaals benadrukt door de pregnante beschrijving van de boekbanden: daarvoor gebruikt Huygens immers de metafoor van de *murex*, de purperschelp, die vanwege zijn kleur een 'dure' uiterlijk heeft.

⁵⁷⁴Zee-straet vss. 247-56. Zie ook het epigram *Wacht wat* (*Gedichten* 6,22A).

1202 Novimus inter nos De prepositie *inter* geeft het wederzijdse karakter van de bekendheid aan, ter onderscheiding van het wederkerige *novimus nos*, 'wij kennen ons(zelf)'.

1202-3 rarus [...] stat quicum rarò confabuler Autor De herhaling van *rarus* benadrukt het uitzonderlijke geval dat een boek werkloos blijft staan, *stat* (vgl. *stet* n.1199), omdat Huygens er niet mee converseert. De vorm *qui* wordt in een enkel geval als ablatief gebruikt 'especially when followed by enclitic *cum*' (*OLD* s.v. *qui*¹). De nominatief *Autor* is subject in zowel de hoofd- als bijzin en duidt erop dat hij als schrijver in gesprek is met andere schrijvers. Het werkwoord *confabulari* wordt ook door Erasmus gebruikt voor de conversatie met boeken (zie comm. hierboven). Huygens gebruikt de term in overeenkomstig verband in zijn jeugdbiografie, waar hij de kerkvader Chrysostomus beschouwt 'als een plezierige reisgezel voor de lezer, met aangename conversatie', *instar iucundi comitis in via confabulando* (*Mijn jeugd* 46; *Fragment* p. 42).

1204 Objiciunt Nadat de aantijging van ijdelheid is weerlegd in het eerste deel van de passage, markeert Huygens hier zijn anticipatie op een volgend mogelijk bezwaar, dat conversatie met zwijgende doden minder verkieslijk is dan die met de sprekende levenden.

1204-8 Malè non vivis te impendis amicis, cum vivis liceat [...] mutos Praefero non mutis Vivis is in beide delen van de zin datiefobject. (In de *cum*-zin kan het hoofdwerkwoord worden aangevuld uit het voorgaande.) De nadrukkelijke herhalingen van de adjectieven heeft een speels argumentatie-effect. In plaats van de formulering van de denkbeeldige tegenstander *non vivis - vivis*, stelt Huygens zijn voorkeur *mutos- non mutis*.

1208 cum posco, loquuntur Enige jaren later formuleert Huygens het argument in het Nederlands (*Cluijs-werck* 373-4):

't Zijn menschen sonder ziel en lijf, die met mij spreken,
Als mij het hooren lust.

1209 garrulitate molesti De woordkeuze brengt in herinnering hoe Huygens in Orange werd geteisterd door het gekakel van de dames die hem tot walgens toe kwamen danken voor zijn komst (*Mijn leven* 2,841).

1210 Obtundunt, miseras [...] vulgo lancinat aures De woordkeuze *obtundere* creëert een beeld van oren die worden verdoofd door het gekakel (*OLD* s.v. *obtundo* 2). Het Latijn komt hier dicht bij de Nederlandstalige verwoording in *Zee-straet* vss. 241-2:

Waer ick mij henen wend', ick vind mijn' arme ooren
Soo veel onlijdelicks gedwongen aen te hooren.

1211 cacoethes Het Griekse adjectief *κακὸς νόσος*, 'kwaadaardig' wordt in medische context in de gesubstantiveerde, onzijdige vorm gebruikt voor een ongeneeslijke ziekte. Getranscribeerd komt de term ook in het Latijn voor in zowel medische contexten als in de metaforische zin van een ongeneeslijke aandoening van de geest. Heeft Huygens het over een *cacoethes loquendi*, Juvenalis spreekt van een *cacoethes scribendi*, 'een ongeneeslijke schrijflust' (7,52).

1212 praepete linguâ Hier sluit de passage nauw aan bij *Zee-straet* vss. 267-8 waar Huygens zijn walging uitspreekt,

Van 'tgeen' bij rappe lien en rapper tongen wordt
Met beckens, mogelick met emmers uyt gestort.

1212-3 sciolorum [...] vomentum De genitiefgroep is bijstelling bij *vivorum*. Voor het pejoratieve diminutief *sciolus* zie *Mijn leven* 2,901 met n. De woordkeuze *vomentum* komt dicht bij de Nederlandstalige versie in *Zee-straet* vss. 257-260:

Hoe anders, Hemelen, sienw' ons de Hoofden breken
Bij menschen, meestendeel, die metter haest eerst spreken
En dan bedencken! Volck, dat ons bij loss gevall
Haer' wilde tael toebraeck.

1213 quidquid in expensi in buccam ruit Met de woordkeuze *ruit* versterkt Huygens de gangbare uitdrukking *in buccam venire*, 'iemand op de lippen komen' (*OLD* s.v. *venio* 12c). Het subject *quidquid in expensi* 'alles wat hij heeft aan onafgewogenheden' staat tegenover de overdenkingen en afwegingen van een auteur voordat hij iets op schrift stelt. Dat proces heeft Huygens ook in het Nederlands met het beeld van de weegschaal beschreven (*Zee-straet* vss. 252-6):

de schael hingh recht en scheef,
En wipte menighmael ter slincker en ter rechter,
Eer hij, sijn eigen Roe, sijn eighen scherpe Rechter,
Het vonniss vellen dorst, en seggen eens op 'tlest,
Ick weet het nauwer niet te siften, dit's mijn best.

1214 quae producere iussi producunt De bepaling *iussi* herneemt de in vs. 1208 beschreven idee *cum posco, loquuntur*. De statige woordkeuze *producere* contrasteert met het 'woorden braken' van kakelende levenden.

1215 de labris nata Het beeld van woorden die op de lippen ontstaan als metafoor voor loos gekakel (*inanem loquacitatem*) wordt gebruikt door Quintilianus: *verba in labris nascentia* (Inst. 10,3,2)

1216 sed cocta diu De conventionele kookmetafoor als beeld van het toebereiden van de gedachtegang gebruikt Huygens ook in een epigram over het goed formuleren in dichtvorm (*Gedichten* 8,172):

POESIE

Hackt en speckt levervleisch, en wentelt het en keert het
Tot Beuling vulsel naer de Keuckenkonst, en leert het
Soo smaecken als het niet en smaeckten, eer ghij 't sneedt.
Doet kruidjens van *hautgoust* wel dicht daerin gekneedt.
Dit morssen kan den smaeck verscherpen en verversen:
Soo schelen, na mij dunckt, goed' effen tael en verssen.

1216-7 verso atque reverso Saepe stijlo De pen omdraaien wil zoveel zeggen als de bolle achterkant op het wastafeltje plaatsen om het geschrevene te wissen. Huygens maakt een toespeling op de passage in Horatius waar de dichter aanspoort om kwalitatief goed te schrijven (S. 1,10,72-3):

Saepe stilum vertas, iterum quae digna legi sint

Scripturus

Keer vaak de stift om als je iets wilt schrijven

Wat een tweede keer lezen waard is.

1220 Vel quae nox multis cordatior una diebus Als alternatief van de in het voorgaande vers beschreven ijver van een herziening noemt Huygens nog een mogelijkheid waardoor het geschreven woord gepolijst wordt. Optimalisatie kan ook plaats hebben in zo'n unieke nacht vol inspiratie, waarin in één keer het werk van vele dagen wordt overtroffen. De bijvoeglijke bijzin *quae multis cordatior diebus [est]* moet dus in beperkende zin worden worden gelezen bij *una nox*.

1222 Elingues Vivis praestant Heroibus Umbrae De gehele passage over de bibliotheek en de waarde van op schrift gestelde gedachten boven de ijdele praat van levende kakelaars sluit Huygens af met een ritmisch benadrukte, welverzorgde *golden line* waarin de bij elkaar horende zinsdelen gespiegeld zijn om het middelpunt *praestant* en de contrasterende adjectieven en substantieven in iuxtapositie zijn geplaatst. Een speelse *leçon par l'exemple* bij het gehouden betoog over verzorgd taalgebruik.

1223-72 Slaap, jicht en dicht

Ter aanvulling op het voorgaande portret van de fysieke gesteldheid eindigt Huygens met een opmerking over zijn slaapedrag. In feite is het de opstap voor een beschrijving van de jicht die hem aan het bed gekluisterd houdt, verhindert te slapen en aandrijft tot poëzie. De autobiografie wordt net als het huwelijksdicht voor Willem III en Mary Stuart beschreven als 'koortsige kunst'. Op het eerste gezicht is het opmerkelijk dat Huygens aan het begin van de passage expliciet toegeeft een stevige slaper te zijn. Op vele plaatsen in zijn oeuvre zegt hij immers een voorstander te zijn van optimale tijdsbesteding, welk beeld hij ook in *Mijn leven* staande houdt.⁵⁷⁵ Voor ouden van dagen werd slaap echter gezien als een wezenlijk onderdeel van een gezonde levenswandel. Zij mochten, nee zij moesten meer slapen dan anderen, zoals blijkt uit Van Beverwijcks *Schat der Gesondheyt* in het hoofdstuk *Van de Maniere des levens van Oude Luyden*:⁵⁷⁶

De slaep is de Oude luyden hoogh-noodigh, en moet in haer oock langer wesen als in andere, om haer droogh lichaem te vervochtigen, de rauwe vochtigheyt te doen verteeren, ende de beginselen des levens te verstercken. [...] Want daer is naeuwelicx yet anders, dat de lichamen der Oude luyden soo versacht als de Slaep; en daerom hebben sommige de Slaep het leven van de Oude luyden genoemd.

⁵⁷⁵Zie bijv. *Mijn leven* 1,253; 1,329-30 of 2,312-3.

⁵⁷⁶Van Beverwijck *Schat der Gesondheyt*, p. 243b

Huygens' beeld beantwoordt dus aan de doktersvoorschriften van zijn tijd en vormt bovendien een bruikbare opstap voor het vervolg van de passage waarin hij over de jicht spreekt.

Jicht is een plaag die in de zeventiende eeuw weinigen spaarde. Dat is de reden waarom Jacob Cats zich in zijn autobiografie gelukkig prees dat hij *niet* was aangetast: 'Het quastig flerecijn en heeft my noyt bestreden, De nepen van 't graveel en heb ick niet geleden'.⁵⁷⁷ De aandoening is het gevolg van het neerslaan van uraatkristallen in de gewrichten en manifesteert zich meestal eerst in de grote teen, aanvankelijk als een gloeiende tinteling. Na verloop van tijd vormt zich een knobbel ('kwast') op het gewricht. Omdat juist de grote teen van belang is voor het evenwicht wordt het lopen ernstig bemoeilijkt. Als de ziekte zich eenmaal heeft aangediend geneest ze niet meer; ze keert bij tussenpozen terug in aanvallen die gepaard gaan met extreem felle pijn. De uraatkristallen kunnen niet alleen in de gewrichten neerslaan, maar ook in de nieren. In dat geval ontstaan nierstenen. Beide aandoeningen kunnen derhalve de manifestaties zijn van dezelfde oorzaak. Een factor die van invloed is op het ontstaan van jicht en nierstenen is een teveel aan eiwitrijke voeding (vlees en alcohol). Een tweede factor is erfelijke aanleg.

De zeventiende-eeuwse kennis van de jicht verschilde weinig van die van de huidige tijd. Van Beverwijcks *Schat van Ongesontheyt* wijdt er een omvangrijk hoofdstuk aan.⁵⁷⁸ Over het ongeneeslijke en terugkerende karakter van de jichtige pijn schrijft de arts:⁵⁷⁹

De Gichte is Pijn in de vliesige deelen der gewrichten, die met poosen gemeenlijk weder komt. [...] Want den aert van dese sieckte is soo hartneckigh, dat als sy eens yemandt besocht heeft, den selfden seer lichtelijck weder komt besoecken, al is 't oock datse somtijds eenige maenden achter blijft, en haren waert schijnt vergeten te hebben.

In zijn beschouwing wordt ook al gesignaleerd dat nierstenen ('graveel') en jicht vaak samen voorkomen, 'dickwils te samen gaen, en alleen verschillen, dat de sultige Stoffe [de uraatkristallen] in de Gewrichten, ofte Nieren blijft steken'.⁵⁸⁰ Als factoren die het ontstaan van jicht bevorderen noemt hij ten eerste een onmatige leefwijze en vervolgens aanleg. Jicht is een aandoening die 'van de ouders, ofte voor ouders (want het slaet al-te met wel een graed over) op de kinderen en kints-kinderen erft'.⁵⁸¹ De erfelijkheid speelt volgens hem ook bij de aan jicht verwante nierstenen een grote rol. In het hoofdstuk over de stenen, het *Steen-stuck*, wordt de genetische factor geïllustreerd met een vegetatieve metafoor uit de poëzie van de Italiaanse humanist Baptista Mantuanus:⁵⁸²

Het groen, dat in de bladers blinght,
Na boven uyt de wortel dringht:
De kinders van haer ouders quaedt,
De kranckheydt in de lenden slaet.

⁵⁷⁷Cats dl. 2, p. 337b; zie ook dl. 2, p. 322a.

⁵⁷⁸De verhandeling *Van de Gichte ofte Flerecijn* is opgenomen in de *Schat van Ongesontheyt* (tweede boek uit Van Beverwijcks *Wercken der Genees-konste* 1672) en vormt daarin als het vierde hoofdstuk een zelfstandige eenheid (pp. 307-326).

⁵⁷⁹Van Beverwijck dl. 2, p. 307b.

⁵⁸⁰Van Beverwijck dl. 2, p. 312b.

⁵⁸¹Van Beverwijck dl. 2, p. 314b.

⁵⁸²Van Beverwijck dl. 2, p. 258b.

In de familie Huygens is jicht een constante plaag. Zolang als de auteur zijn vader heeft gekend, moest die bij tijden het bed houden omdat hij 'aent flerecijn kranck lach'. Ook zijn zoon Constantijn jr. werd erdoor geteisterd.⁵⁸³ Huygens zelf maakte zich er al rond zijn dertigste zorgen over toen hij in de biografie van zijn jeugd een excurs wijdde aan het ziekbed van vader. Bevreesd voor wat hem te wachten staat, beschreef hij de erfelijkheid van de ziekte met dezelfde verzen van Baptista Mantuanus die door Van Beverwijck werden geciteerd:⁵⁸⁴

Nu ik aan die droeve toestanden terugdenk, aan al die keren dat ik de verslagen getuige was van de vreselijkste pijnen van mijn geliefde vader, kan ik niet verhelen vaak de angst gekend te hebben dat ik als zijn nakomeling samen met mijn broer eenmaal de erfgenaam van die verschrikkelijke ziekte zal blijken te zijn. Immers, 'het sap dat de bladeren doet groenen, komt voort uit de wortels; en met het zaad van de vader erven de kinderen ook diens kwalen'. Wel heb ik mij daartegen bij voorbaat door matigheid gewapend. (Tijdens geheel mijn kindertijd en mijn jonge jaren was ik van nature matig met wijn en ook later heb ik mij nooit kunnen verleiden tot dronkenschap; en anderen hebben mij evenmin zover gekregen.) Maar of ik erin slagen zal de natuur op die manier om de tuin te leiden? Daaraan begin ik van dag tot dag meer te twijfelen, sinds ik gemerkt heb dat mijn grote tenen van tijd tot tijd warm worden door prikkelingen, die door de leden van de medische stand gezien worden als voorboden van de jicht. Bovendien heeft de bekende lijfarts van koning Frederik van Bohemen, Christiaan Rumpf, die mij om zijn veelzijdige geleerdheid zeer dierbaar is, een keer tijdens een koortsaanval mijn urine onderzocht en toen voorspeld dat het een wonder zou zijn, als ik op mijn oude dag aan de jicht zou ontsnappen.

Zijn eerste aanval van jicht kreeg Huygens te verduren op de leeftijd van 74 jaar, tijdens zijn laatste reis naar Engeland in 1670-71.⁵⁸⁵ Vier jaar later kwam de kwaal terug. Uit die tijd dateren de eerste gedichten waarin de auteur schreef dat hij de jicht 'aen boord' heeft gekregen.⁵⁸⁶ Vanaf november 1677, in de periode dat de autobiografie tot stand kwam, werd Huygens opnieuw geteisterd.⁵⁸⁷ Hij had naar eigen zeggen last van 'jichtige nachten' en leed 'een weinig'.

Mijn leven geeft een uiterst gunstige presentatie. In de eerste plaats schittert de jicht tweeduizend verzen door afwezigheid. Pas hier aan het eind vertelt de auteur

---

⁵⁸³Constantijn Huygens jr. *Journal*, dl. 1, p. 81 (14 febr. 1689). Zie ook Keesing 1983, p. 114 met n. op p. 190.

⁵⁸⁴*Mijn jeugd* p. 101-2. De verzen komen ook voor in Huygens' *Domus* waar hij zijn bouwlust als een erfelijke aandoening beschrijft (p. 20, c. 20).

⁵⁸⁵*Br.* 6 no. 7066; Huygens aan H. de Beringhen, 23 dec. 1677. Zie ook *Gedichten* 8,165B vs. 13: *Illa* [sc. *podagra*] *semel salsos inter mihi nota Britannos* (de jicht heb ik een keer temidden van de Engelsen bij mezelf opgemerkt).

⁵⁸⁶*Br.* 6 no. 6977; Huygens aan H. de Beringhen, 11 juli 1675. *Gedichten* 8,127E; 128D, beide uit juni 1675.

⁵⁸⁷*Gedichten* 8,166B. Verder 8,168A en B. Zie ook *Br.* 6 no. 7065; Huygens aan N. Heinsius, 11 dec. 1677; no. 7066; Huygens aan H. de Beringhen, 23 dec. 1677; no. 7070 Chambrun aan Huygens, 26 jan. 1678; no. 7082; Huygens aan Willem III, 20 april 1678; no. 7087; Huygens aan N. Heinsius, 22 juni 1678. Latere vermeldingen van jicht zijn te vinden in *Gedichten* 8,291B, 292C, 293B en *Br.* 6 no. 7186; Huygens aan Don Emanuel de Lira, 18 mei 1682. Over *chiragra* schrijft de auteur vanaf 1683, zie *Gedichten* 8,322B, 327G, 329B, 330C en D, 331A en ook *Br.* 6 no. 7208; Huygens aan H. de Beringhen, 16 sept. 1683; no. 7216; Huygens aan J. Wiert, eind maart 1684.

over het leed van zijn vader, terwijl dat aan het begin van het levensverhaal, in de beschrijving van het gevaar aan de haard op jonge leeftijd, zorgvuldig verzwegen is.⁵⁸⁸ Ook in de ruim vijftig verzen tellende passage die is gewijd aan vader Christiaan, blijft de ziekte onvermeld.⁵⁸⁹ Over zijn eigen aandoening zwijgt de auteur in het voorgaande portret van zijn fysieke gesteldheid. Hij beweert 'nog altijd even goed ter been te zijn als in de kracht van zijn jeugd'.⁵⁹⁰ Op geen van de genoemde plaatsen zou de vermelding van jicht een positief effect op de beeldvorming hebben. Hier aan het slot ligt dat anders. In de context van het slaapgedrag geeft Huygens de jicht gestalte als een nuttige ziekte. De slaap van de oude dag wordt er immers ten dele door bedwongen. Tevens benadrukt hij dat het fysieke ongemak relatief klein is. Om dat te onderbouwen concentreert de auteur zich op de erfelijksheidsfactor: de langdurige en hevige pijnen van zijn vader voorspelden voor hemzelf niet veel goeds. Tegen het perspectief van de verwachting steekt de realiteit gunstig af: van nierstenen heeft Huygens in het geheel geen last en het leed van zijn jicht is draaglijk en recent.

De hoge ouderdom van de getroffen auteur leidt tot de kwinkslag dat de ziekte te laat kwam om hem een lang leven te kunnen voorspellen. Huygens speelt hier met de opvatting dat jicht een 'garantie' voor lange levensduur is. Dat denkbeeld is terug te vinden in de traditie van het paradoxale encomium, het genre dat met veel retorisch vernuft de lof zingt van onbeduidende of last veroorzakende zaken als luizen, vlooien of koorts. Op de jicht schreef de humanistische medicus Hieronymus Cardanus de invloedrijke *Encomium Podagrae*; in een Nederlandse vertaling met de titel *'t Lof der Gichte* is de lofzang onder meer als appendix opgenomen bij Van Beverwijcks hoofdstuk over dit onderwerp. Eén van de argumenten waarom de jichtige zich volgens Cardanus gelukkig zou moeten prijzen, is dat de kwaal niet levensbedreigend is en bovendien de eigenschap heeft andere ziekte te verdrijven. Wie door jicht wordt aangetast, geneest min of meer van andere aandoeningen en moet bovendien rust houden, waardoor slecht gezelschap of verderfelijke omstandigheden vermeden worden. Dat leidt tot een gezonde levenswandel, 'wackere sinnen, een welgedaen lichaam, suyvere gesontheit' en dus ook 'een langh leven'.⁵⁹¹ Huygens zelf gebruikt de encomiastische topos enkele malen in zijn epigrammen. Nog van voor de tijd dat hij er zelf door werd aangetast, dateert het vers over *Gichtige Claes* die, nu hij jicht heeft gekregen, nog een lange levensweg te gaan heeft (maar een evenlange lijdensweg):⁵⁹²

Lang leven, seghtm', en Flerecijn
Dat naere Bloedverwanten zijn.
Ten besten moet' het Claes gedijen,
Hy sal lang leven en lang lijn.

In een tweede epigram neemt de auteur zichzelf als voorbeeld van de jichtige die een hoge leeftijd bereikt heeft. Het vers is een voorloper van de grap die hier in *Mijn*

---

⁵⁸⁸*Mijn leven* 1,40-45 met comm.

⁵⁸⁹*Mijn leven* 2,221-273.

⁵⁹⁰*Mijn leven* 2,1079-1129 met comm.

⁵⁹¹Geciteerd uit de vertaling in Van Beverwijck dl. 2, pp. 324-6. Het origineel van Cardanus is te vinden in diens *Opera Omnia* dl. 1, p. 223-4b.

⁵⁹²*Gedichten* 7,189C.

leven gemaakt wordt. De belofte van een lang leven is in zijn geval achterhaald, omdat Huygens al bejaard was op het moment dat de kwaal zich voordeed:⁵⁹³

Men seght mij datter bij Doctoren staet geschreven,
Dat Gicht een teecken is van 's menschen langer leven.
Vraeght ijemand na bewijs, ick maeck een regel klaer,
En krijgh de Gicht aen boord ontrent mijn tachtich jaer.

Is de grap over de garantie voor ouderdom nog een speels gebruik van de encomiastische topiek, in het vervolg van de passage maakt Huygens er serieus werk van zijn nadeel zijn voordeel te maken. De auteur noemt zijn toestand 'gezonder dan normaal' omdat zijn koortsige geest niet anders kan dan dichten. Zo bezien is de jicht geen kwaal, maar een kwaliteit, wat naadloos aansluit bij de traditie van het paradoxale encomium.⁵⁹⁴ Vele schrijvers, observeert Cardanus schrande, waren niet tot schrijven gekomen 'indien sy welvarende [gezond] waren geweest'. Erasmus geldt als het grote voorbeeld. Zijn jichtige slapeloosheid maakte hem gezonder dan in gezondheid, en productiever:⁵⁹⁵

't Onsen tijde, een man van groote geleertheit, Erasmus, heeft al wat waerdig is gelesen te werden, getapt uyt een Gichtige Kamer; gesonder in die Sieckte, als in Gesontheyt. Voor wat al treffelicke Schriften van Geleerde Mannen zijn wy den danck schuldigh aen de Gichte?

Een van de meest bizarre voorbeelden van het welvaren der muzen dankzij de jicht toont de *Verantwoordingh voor 't Podagra* (1664). Daarin passeren over een lengte van diverse pagina's allerlei kunsten en wetenschappen de revue, die zich gelukkig prijzen met hun geplaagde beoefenaars: 'Want, niet hebbende om te doen, soo latense niet na, middelertijt haer in de goede kunsten te oeffenen'.⁵⁹⁶

Huygens maakt herhaaldelijk gebruik van de topos en benadrukt het voordeel van de kwaal meer dan eens met het treffende rijmpaar *gicht* en *dicht*.⁵⁹⁷ In een Latijns epigram uit de jichtige periode van vlak voor de autobiografie waarschuwt de auteur voor een niet in te dammen stroom aan verzen: 'Dokters, breng middelen tegen de pijn, want zolang ik niet kan slapen, dicht ik en teistert mijn koortsige hoofd de mensen met telkens nieuwe oprispingen, met verzen zonder eind. En dat leed is vele malen groter dan jicht!'⁵⁹⁸ In *Mijn leven* stelt de auteur zijn kwaal verantwoordelijk voor zijn bruiloftslied op Willem III en Mary Stuart en voor de autobiografie zelf.

⁵⁹³*Gedichten* 8,127E. De grap wordt ook in de correspondentie gemaakt, *Br.* 6 no. 7070; Chambrun aan Huygens, 26 jan. 1678, in de parafrase van Worp: 'Gij zijt jichtig en dat verheugt me want jichtige mensen worden oud'.

⁵⁹⁴Blom 2001.

⁵⁹⁵Geciteerd naar de vertaling in Van Beverwijck dl. 2, p. 323a. Het Latijn van Cardanus luidt: *Nostra aetate vir magnae eruditionis Erasmus e cubili Podagrae quicquid legi meretur exprompsit. Sanior longe in morbo quam in bona valetudine. Quot pulcherrima monumenta eruditorum virorum Podagrae debemus?* (*Opera Omnia* dl. 1, p. 222b).

⁵⁹⁶De *Verantwoordingh voor 't Podagra* is het eerste encomium in de bundel *Veeler Wonderens Wonderbaarelijcke lof*. Amsterdam 1664, (pp. 1-38 met het citaat staat op p. 19). De tekst is een vertaling van de *Laus Podagrae* door Pirckheymer in de bundel *De podagrae laudibus doctorum hominum lusus*, Argentorati 1570 (met de betreffende passage op fol. B8v).

⁵⁹⁷*Gedichten* 8,292C vss. 1-3.

⁵⁹⁸*Gedichten* 8,166B.

Het *Epithalamium*, ruim honderd statige Latijnse hexameters lang, componeerde Huygens op 9 en 10 november 1677.⁵⁹⁹ Dat hij toen jichtig was, wordt bevestigd door de aantekening *Aeger* ('Ziek') onder de verzen in het manuscript. De jonge stadhouder trad op 14 november, de dag van zijn 27-ste verjaardag, te Londen in het huwelijk met de 15-jarige, oudste dochter van de Engelse kroonprins Jacobus II, hertog van York.⁶⁰⁰ Een maand later vond de intocht van het echtpaar in Den Haag plaats. De verbintenis zou grote consequenties kunnen hebben voor de politieke verhoudingen in Europa, niet in de laatste plaats bij de Nijmeegse vredesonderhandelingen met Frankrijk, waarmee de Republiek nog steeds in oorlog was.⁶⁰¹ Die politieke lading, de *concordia* van het huwelijk tussen de vorsten en hun staten, vormt het centrale thema in Huygens' bruiloftslied. Het eerste gedeelte gaat in op de verbintenis tussen Engeland en de Republiek en bezingt de gewenste eenheid van beide volkeren die door het huwelijk bekrachtigd zou zijn: 'Met een eeuwige huwelijksband belooft Eendracht een vrede zonder eind. Wij zijn één volk, Nederlanders en Britten.'⁶⁰² Het tweede deel van het *Epithalamium* richt zich tot Frankrijk. De auteur roept het land op de oude banden te gedenken, de strijd tegen de Republiek te staken en te delen in het nieuwe verbond om met vereende krachten weerstand te bieden tegen de vijand van het christendom die dan driewerf het hoofd zal buigen voor drie vereende landen.⁶⁰³ Ondertekend met Huygens' motto *Constanter* is het bruiloftslied in twee kolommen in plano gedrukt. Ook buiten de landsgrenzen heeft het zich, wellicht vanwege de internationale strekking en ook door verzendingen van de auteur, in een grote belangstelling kunnen verheugen.⁶⁰⁴ Zowel in Londen als Parijs is het gelezen en vertaald.⁶⁰⁵ Waar de Engelse vertaling naar Huygens' smaak geen recht deed aan het origineel, is de auteur zeer te spreken over de Franse versie, in opdracht van Lodewijk XIV vervaardigd door de abt en dichter Claude Boyer. Die was mooi en elegant en week weinig af van het origineel, al kon het statige Latijn het altijd net iets krachtiger en bondiger zeggen dan het sierlijke Frans.⁶⁰⁶ Niet alleen de vertaling zal Huygens trouwens hebben gepleid. Franse critici schijnen er een lovende recensie over geschreven te hebben in de politiek-literaire krant *Mercure Galant*.⁶⁰⁷

⁵⁹⁹*Gedichten* 8,168C. De titel is *Epithalamium Guilielmi Henrici Arausii et Mariae Eboracensis regiorum principum* (Bruiloftslied op Willem Hendrik van Oranje en Maria van York, Prinsen van koninklijke bloede). Een exemplaar is aanwezig in de universiteitsbibliotheek Leiden, sign. Pamfl. 1677 S 114-4. Onder het manuscript staat vermeld: *Aeger Hagae. 10. nocte Nouemb. Coeperam nonâ, Ziek te Den Haag, 10 november 's nachts, begonnen op de negende*. Zie ook *Br.* 6 no. 7065; Huygens aan N. Heinsius, 11 december 1677.

⁶⁰⁰In het dagboek noteert Huygens bij 14 november 1677: *Princeps meus, die suo natali nuptias Londini celebrat cum Maria Ducis Eboraci filia primogenita. Hoc Dei clementia bene vertat* (Mijn prins treedt op zijn geboortedag te Londen in het huwelijk met Mary, oudste dochter van de Hertog van York. Dat Gods goedheid dit begunstigt).

⁶⁰¹Japikse 1930-33, dl. 2, p. 68-80; Israel p. 824.

⁶⁰²*Epithalamium* vss. 25-7.

⁶⁰³*Epithalamium* vss. 50-51 en 92-3.

⁶⁰⁴In de maanden december 1677 en januari 1678 heeft Huygens zijn *Epithalamium* aan verscheidene buitenlandse connecties verzonden (*Br.* 6 no. 7066, 7067 en 7068) en kort daarop ontving hij diverse positieve reacties (*Br.* 6 no. 7069, 7070, 7075 en 7078).

⁶⁰⁵Over de waardering in Engeland zie Bachrach 1987, pp. 70-1.

⁶⁰⁶*Br.* 6 no. 7082; Huygens aan Willem III, 20 april 1678. De naam van Boyer, 'de coryfee der Franse poëzie', noemt de auteur in *Br.* 6 no. 7087; Huygens aan N. Heinsius, 22 juni 1678.

⁶⁰⁷*Br.* 6 no. 7091; S. Chieze aan Huygens, 9 sept. 1678 (in de parafrase van J.A. Worp): 'in de *Mercure Galant* staat een lovende recensie van het epithalamium'. De editie 1677 is in Huygens' bezit geweest, zoals blijkt uit de *Catalogus der bibliotheek* p. 49 no. 257 (*Libri miscellanei in duodecimo*). Zie ook het epigram *Sur les Mercures Galants* (*Gedichten* 8,174E).

Het succes van het *Epithalamium* zou de jichtige auteur vervolgens hebben aangemoedigd tot de compositie van *Mijn leven*, een voorstelling van zaken die in de correspondentie over de autobiografie is terug te vinden. Kort na de voltooiing lichtte Huygens de gang van zaken toe aan een vriend:⁶⁰⁸

Toen mijn oude Muze enige waardering oogste, ik bedoel vanwege mijn Latijnse *Epithalamium*, dat ik in 2 of 3 jichtige nachten ter wereld bracht, heb ik met gelijke voortvarendheid een ander gedicht opgezet waar ik niet meer dan een paar vellen papier aan dacht te zullen besteden [...]. Toen ik eenmaal weer ter been was, is het een beetje blijven liggen, *achter de kist*, zoals wij dat zeggen. Nochtans is de sneeuwbal tussen de bedrijven door, onder het wandelen enzovoorts, aangegroeid tot een omvang van 1950 verzen en heeft hij onlangs de titel gekregen: Constantijn Huygens *Mijn leven verteld aan mijn kinderen in twee boeken*.

Bij de zorgvuldig opgebouwde voorstelling der omstandigheden rondom het ontstaan van de autobiografie kiest Huygens er dus voor om ten eerste de jicht als aanleiding te benadrukken en vervolgens het succes van het *Epithalamium* als een aanmoedigende factor te noemen. De chronologie der handschriften laat daarentegen zien dat de eerste aanzet tot *Mijn leven* dateert van vóór de recensie in de *Mercure Galant*, voor de vertalingen, voor de publicatie en zelfs van voor de compositie van het *Epithalamium*. Reeds in de nacht van 4 november 1677 stonden de eerste verzen van de autobiografie op papier,⁶⁰⁹ vijf dagen voordat de auteur zich zou buigen over het bruiloftsgedicht. De gekozen presentatie, in zowel *Mijn leven* als de correspondentie erover, begunstigt het ethos van de auteur en moet het bestaan van zijn autobiografie aanvaardbaar maken. De jicht plaatst het werk in de traditie van geschriften die een nadelige ziekte tot voordeel maken. De verdraaiing van de chronologie rond het *Epithalamium* en de autobiografie wekt vervolgens de indruk dat de beschikbaar gekomen tijd eerst werd ingevuld met de compositie van het huwelijksdicht en pas in latere instantie met de autobiografie.

1223-5 quasi me depictor ad unguem [...] exponam [...] Pro lectore De volledigheid waarmee Huygens zichzelf gestalte geeft (*exponam*), onderstreept hij met drie bepalingen (*depictor*, *ad unguem* en *Pro lectore*) die uit drie verschillende disciplines afkomstig zijn, de portretschilderkunst, beeldhouwkunst en literatuur. De formulering *ad unguem*, op dezelfde verspositie gebruikt in Hor. S. 1,5,32 en Ars 294, is jargon uit het beeldhouwersvak en wil zeggen dat het kunstwerk zodanig gepolijst en afgewerkt is dat er geen enkele oneffenheid wordt gevoeld wanneer de nagel over het oppervlakte glijdt (*OLD* s.v. *unguis* 1b). Frequent genoeg in humanistisch Latijn om voor 'versleten metafoor' door te gaan, is het beeld hier verrassend gebruikt in de context van de verschillende kunsten.

1224 Omnibus exponam omnimodis laudisque probique Het bijwoord *omnimodis*, 'op alle mogelijke manieren', resumeert de overvloedige metafoor in het voorgaande vers. De abstracte ablatief *Omnibus* wordt nader bepaald door de genitieven *laudisque probique*, 'in alle aspecten van goed en slecht'. De ampele formulering benadrukt de volledigheid van de zelfbeschrijving.

1225-6 quis et somni modus in Sene, pergo Dicere De constructie *pergo dicere* duidt op de overgang, vgl. *dicere pergam* (1,35 en n. aldaar). Object bij *dicere* is de indirecte, elliptische vraagzin *quis ... in sene*.

⁶⁰⁸Br. 6 no. 7094; Huygens aan N. Oudart, 25 november 1678. Worp geeft de brief in parafrase. De passage is geciteerd uit W.J.A. Jonckbloet *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (4e dr.) dl. 4, p. 88 n. 3. Dezelfde voorstelling van zaken in Br. 6 no. 7087; Huygens aan N. Heinsius, 22 juni 1678; zie daarover Van Strien 1987, pp. 65-6.

⁶⁰⁹*Gedichten* 8,166A.

1226 dormitor De markante gesubstantiveerde vorm *dormitor* - het woord komt slechts één keer voor in het klassiek Latijn (Mart. 10,4,4), en ook bij Huygens slechts op deze plaats – geeft aan dat het slapen een welhaast maniakale eigenschap van de persoon is, vgl. *natatorem* (1,203 met n.), *corrosor* (2,423 met n.) en *corrasor* (2,1175 met n.).

1228 Non interruptâ - hausi De diepe nachtrust wordt verbeeld in het trage versritme met vijf spondeeën.

1230-1 Tantillum, quo me vel momentanea [...] Surripiat mihi rapta quies Dat Huygens het geringste moment nodig heeft om even in te dutten, benadrukt hij met het diminutief *tantillum*, het adjectief *momentaneus* (ongekend in klassiek Latijn, gangbaar in latere tijd) en het woordspel *quies rapta surripiat*. Object bij *surripiat* is *me*, indirect object is *mihi*. Huygens bezigt naast de spelling *surr-* tevens de variant *subr-*, vgl. *subriperem*, *subripui* (1,245 en 248).

1235 tremor occupat artus De formulering op deze verspositie komt herhaaldelijk voor in de klassieke hexameterpoëzie en heeft de auteur eerder gebruikt in *Mijn leven* 1,617; zie n. aldaar.

1236-7 leuis et contempta Podagrae Mentio me titillauit Door middel van de woordkeuze benadrukt de auteur de lichte variant van zijn jicht, in vergelijking tot die van zijn vader.

1238-9 quàm dira parente Quàmque diù passo genitus Podagro Chiragroque Kern van de bijstelling is de nominatief *genitus*, 'kind van', met het ablatiefcomplement *parente* dat nader wordt bepaald door de adjectieven *Podagro Chiragroque*. De andere bepaling bij *parente* is het participium *passo* met het complement *quam dira [...] quamque diu*.

1240 immunis tantâ lue Het adjectief *tantâ* verwijst naar het genoemde leed van Christiaan Huygens sr. en duidt erop dat de auteur tot dan toe gespaard was gebleven van de grote ellende die zijn vader had moeten doormaken.

1243-5 Nephritis [...], exsectus Patri quam Calculus olim Non dubiam haeredi promittere visa fuisset Het subject van de door *quam* ingeleide relatieve bijzin is *exsectus Calculus* met de datief *patri* als complement. Het object van *promittere* is *quam* [sc. *Nephritem*] met de predicatieve bepaling *non dubiam*. De datief *haeredi* [sc. *mihi*] is indirect object. De vrouwelijke vorm in werkwoordsvervoeging *visa fuisset* gaat voorbij aan het grammaticale, mannelijke onderwerp *calculus* en lijkt beïnvloed door het in de gedachtegang dominante vrouwelijke substantief *nephritis*.

1246-8 Quin podagrae tam sera lues portendere longam Dicta diem, ut - praediceret illa futurum De in het voorgaande beschreven verwachting, dat Huygens vanwege zijn vaders medische geschiedenis zelf ook wel snel slachtoffer zou worden van jicht en nierstenen, wordt middels *quin* gecontrasteerd met de realiteit: [in tegenstelling tot de verwachting] manifesteerde de jicht zich zo laat dat de ziekte niet eens meer kon voorspellen dat hij oud zou worden, omdat hij het al was. Kern van de hoofdzin is het predicaat *tam sera* (sc. *luit* of *venit*) bij het subject *podagrae lues*. Attributieve bepaling is *dicta portendere longam diem*. In de bijzin verwijst het subject *illa* naar *podagrae lues*. Het werkwoord *praediceret* regeert de objectszin *futurum* (sc. *me grandaevum*). De restrictie daarop wordt gemaakt in de *nisi*-zin: 'als ik niet reeds stokoud zou zijn geweest'. De interjectie *si qua fides vulgo* duidt erop dat de opvatting dat jicht een lang leven garandeert, volksgeloof is. Elders in zijn poëzie noemt Huygens zijn jichtpijnen 'voorboden, zoals wordt beweerd, van een langer leven': *Vitae, quod aiunt, longioris augures* (*Gedichten* 8,128D vs. 2-3; zie ook de in de bovenstaande commentaar aangehaalde Nederlandstalige epigrammen).

1250 nec Avum doluisse dolebit Het woordspel *doluisse dolebit* speelt met *dolor*, leed, in de letterlijke en figuurlijke zin.

1252 Lecto me affixit De formulering is, zonder gebruikmaking van de oorspronkelijke context, afkomstig uit Hor. S. 1,1,81:

*At si condoluit temptatum frigore corpus
aut alius casus lecto te affixit, habes qui
adsideat [...]*

Maar als je lichaam door koude is gekweld en pijn doet,
Of als een ander ongemak je aan je bed kluistert,
Heb je dan iemand die naast je zit? [...]

Dezelfde formulering gebruikt Huygens in *Gedichten* 8,139C als hij schrijft over zijn slapeloosheid:

*Si forte, lecto affixus atque insomniâ
Vexatus aeger, versibus me exerceo [...]*

Wanneer ik eens gekluisterd lig aan mijn bed, door slapeloosheid
Ziek gekweld word, en mij in verzen oefen [...]

1254 Non potui non esse meus, non [...] aut De persoonsvorm *non potui* distribueert drie infinitieven: *non esse*, *dare* en *impendere*. Het eerste *non* is een negatie bij *potui* en staat op hetzelfde niveau als het derde, dat een ellips van *potui* veronderstelt. Het tweede *non* ontkent *esse meus*, zodat in het eerste lid de pregnante formulering *non potui non*, 'ik kon niet anders dan', wordt gebruikt (zie OLD s.v. *non* 8b). Met *meus esse* wordt in de eerste plaats Huygens' isolatie aangeduid, wat wordt

uitgewerkt in het tweede lid *non [potui] otium amicis Omnibus omne dare*. Ook wijst het erop dat hij permanent bij bewustzijn is en zich niet kon overgeven aan slaap: *non potui [otium] impendere vanis somnijs*.

1256 Sanior [...] insomnia De slapeloosheid als gevolg van de jichtpijnen is gezonder dan gezondheid. Het argument is een echo van de paradoxale topos in de lof op de jicht: *Sanior longe in morbo quam in bona valetudine*, 'gesonder in die Sieckte, als in Gesontheit' (Cardanus *Opera Omnia* 1672, dl. 1, p. 222b en de Nederlandse vertaling in *Lof der Gichte* in Van Beverwijcks *Schat der Ongesontheit* p. 323a).

1257-9 Festam Me solo sine vate, meo sine carmine lucem Principis ire mei suspiratosque Hymeneos De accusatief *Festam lucem* met het explicatieve *suspiratosque hymeneos* is subject in de ACI. De infinitief *ire* is gebruikt in absolute zin, 'verlopen', zoals gangbaar bij subjecten als *dies* en *lux* (OLD s.v. *eo* 19). De prepositiegroep *Me solo sine vate, meo sine carmine* beschrijft dat het feest voorbij zou gaan terwijl Huygens er als enige niet over gedicht had ('waarbij alleen ik als dichter ontbrak'). De herhaling van het pronomen *me* in het possessief *meo* benadrukt het contrast tussen Huygens enerzijds en de overige dichters anderzijds.

1261-4 Cum vetus ingenij leuiter tentata facultas [...] Fuderit Auriaco Carmen: scio [...] placuisse De voorzin *Cum - Carmen* is nadrukkelijk bescheiden over het bruiloftslied: het was het resultaat van een lichte beproeving (*leuiter tentata*) van Huygens' oude kunnen (*vetus facultas*) en de auteur weet niet of het zal voortleven (*quod nescio an - duret*). Daartegenover staat in de hoofdzin de vaststelling (*scio*) dat het grote waardering heeft geoogst.

1263-4 Regibus ipsis [...] placuisse Een echo van Horatius' vers: *Principibus placuisse viris non ultima laus est* (*Ep.* 1,17,35; zie 2,1168-9 met n. en comm. ad 1167-94). Onder de genoemde koningen is de Engelse vader van de bruid en ook, zoals uit het vervolg blijkt, Lodewijk XIV.

1265 meas, mala carmina, nugas De aan Horatius ontleende depreciatie van de eigen poëzie staat in dienst van de bescheidenheid. Zie *Mijn leven* 2,314-5 met n.

1269 Tam non illepidio successu turgida Voor de constructie *tam non* vgl. *tam non inficior* (2,319-20 met n.). Het substantief *successus* kan zowel duiden op de concrete uitkomst van de inspanning, het *Epithalamium*, als op het effect ervan, de waardering (OLD q.v. 2). De context leidt tot de tweede interpretatie; Huygens werd aangemoedigd door de hiervoor beschreven lof.

1271-2 In tenui tentare [...] et huius Haec, nimis extensi dudum sermonis origo est. Huygens adapteert hier de passage uit Horatius autobiografische afsluiting van het eerste boek van zijn versbrieven, waar de dichter zijn lage afkomst en klein vermogen contrasteert met zijn prestaties. Als volgt spreekt hij er zijn bundel toe (*Ep.* 1,20,19-21):

Cum tibi sol tepidus pluris admoverit auris

Me libertino natum patre et in tenui re

Maiores pennas nido extendisse loqueris.

Wanneer de milde zon jou [sc. de bundel] een groter publiek brengt,

Zeg dan over mij dat ik de zoon ben van een ex-slaaf,

En klein van vermogen vleugels heb gespreid wijder dan mijn nest.

Doelt de metafoor bij Horatius op een reputatie die haar afkomst en middelen ruim is ontstegen, Huygens' adaptatie heeft een concrete invulling. Het 'kleine' onderwerp, Huygens' leven, wordt ruim overstegen door de omvang van het verhaal. In de opdracht bij de autobiografie gebruikt Huygens dezelfde adaptatie op letterlijk en figuurlijk niveau.

1273-1295 Peroratio

Het slot is een spiegeling van de opening van de autobiografie. Zoals de auteur in de invocatie tot God bad om hulp bij de compositie van *Mijn leven*, staat hier in de peroratie het dankgebed voor de voltooiing ervan.⁶¹⁰ De enige wens die rest aan het einde van het leven(sverhaal), is om in genade het hemelse leven te mogen ontvangen. De bede tot God, gericht op het eeuwige leven, doet sterk denken aan het *Besluit* van Jacob Cats' autobiografie, waar de auteur vraagt vergeven te worden voor zijn zonden en zonder angst 'de reys' te mogen aanvaarden:⁶¹¹

[O Godt] Seg tot mijn innig hart; en wilt niet langer beven,

⁶¹⁰Zie *Mijn leven* 1,15-23.

⁶¹¹Cats dl. 2, p. 64.

Mijn zoon hebt goeden moet, uw zonden zijn vergeven:
 Op dat ick van de dood, of van de helsche pijn
 Geen angst meer op en vat, of meer bevreest mag zijn,
 Voor al laet uwen Geest in my soo kragtig wercken
 Dat ick naer rechten eysch myn afscheit mag bemercken.
 Op dat ick wel bereyt mag wesen tot de reys,
 Als Gy my sult ontdoen van dit ellendig vleys.

Na de bede stelt Huygens zijn beschreven leven ten voorbeeld aan zijn nageslacht. De in de openingsverzen van de autobiografie genoemde afweging van goed en slecht ('hoezeer ik het waard was te leven en hoezeer niet'), keert hier terug: wat goed was, verdient navolging, wat fout was, juist niet.⁶¹² Het levensverhaal zal ten dienst staan aan de mannelijke lijn van het nageslacht, in eerste instantie aan Constantijn jr., Christiaan, Lodewijk, en de schoonzoon Doublet, de naamgenoot van zijn jong overleden vierde zoon Philips, en vervolgens aan alle zoons in de volgende generaties, kortom aan allen die de naam van het geslacht zullen voortdragen. Huygens heeft het zelf overigens zeer betreurd, dat zijn eigen vader juist zoveel wijsheid mee had genomen in het graf. Een passage in *Cluijs-werck* licht dat toe en zegt tegelijk dat de auteur daarom zijn eigen kinderen graag met levenservaring van dienst is:⁶¹³

Veel' oude brengen daer een kennis in haer Graf
 Daer voor een nasaet wel een dusend dancken gaf,
 Als s' achterhaelbaer was: wat heb ick wel vergeten
 Met vragen t' onderstaen, wat heeft hij wel geweten,
 Die dertich jaeren schier mijn wijse Vader was,
 En om de zeventich en vier, mij noch te ras,
 Ter tyd uyt wierd geruckt! wat heb ick sien geschieden
 Dat ick mijn' kinderen verr beter kost bedieden
 Dan 'thaer uyt yemands Mond of Pen gebeuren kan,
 En, sochten sij 't, hoe geern queet icker mij niet van?

Nergens heeft de auteur zich zo gaarne van de taak gekweten om zijn nazaten te instrueren naar aanleiding van de eigen levenservaring als in *Mijn leven*.⁶¹⁴ Voor verdere discussie over de doelgroep en doelstelling van *Mijn leven* in samenhang met de familiesfeer en de literaire traditie wordt verwezen naar de inleiding.

1273 sine quo non hunc Het pronomen *hunc* verwijst naar *huius sermonis* in het voorgaande vers. Zonder Gods hulp had de auteur zijn autobiografie niet kunnen componeren, noch zijn leven zoals beschreven kunnen leiden. Voor dat laatste vgl. *Mijn leven* 2,1166: *Quo sine nec valeo quicquam, nec spiro, nec exto*. Het dankgebed is een echo van de invocatie: *Te precor hanc ipsam quam me detexere telam Passus es, hoc iterum calamo patiare retexi* (1,22-3).

1274 Gloria in excelsis, soli tibi gloria De christelijke lofzang 'Ere zij God in de hoge' is gebaseerd op de bijbeltekst Luc. 2,14. De formule *Soli deo gloria* gaat terug op 1 Tim. 1,17.

1274-7 Caeli Aeternum numen, quod humi prostratus adoro. Annue [...] Aeternamque diem Huygens stelt Gods hemelse grootheid tegenover zijn eigen nietigheid op aarde. De formulering *humi prostratus adoro* gebruikt de auteur ook in het gedicht aan de 'goddelijke' Petrarca en Laura: *Vos ego,*

⁶¹²Zie *Mijn leven* 1,1-2.

⁶¹³*Cluijs-werck* vss. 35-44.

⁶¹⁴Aansprekingen van het eigen nageslacht in 1,807-8; 2,142-4; 2,314-7; 2,332-5; 2,380-2; 2,660-64; 2,628-9; 2,1191-4 en 2,1249-51. De exemplarische waarde van de levensbeschrijving wordt genoemd in 1,605-6; 1,786-8; 2,427-8 en 2,667-9.

si fas est, vel humi prostratus adorem (zie comm. ad 2,872-905). De bede *An-nue* correspondeert met de aanspreektitel *Numen*, het object van de bede *Aeternam diem* met het adjectief bij de titel, *Aeternum*. De formulering van Huygens' verlangen naar het eeuwige leven is identiek aan de wijze waarop hij de wens van zijn echtgenote onder woorden bracht: *Aeternamque diem, quam suspirarat, adiuit* (2,395).

1278-80 formidatumque tribunal - Seruator Diuine De plechtige inhoud wordt ondersteund door hoog register, vele spondeeën en traag versritme. *Tribunal* is de benaming van de rechterstoel van God in Rom. 14,10 en, hier naar de Vulgaat geciteerd, 2 Cor. 5,10:

omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi ut referat unusquisque propria corporis prout gessit sive bonum sive malum.

Want wij moeten allen voor de rechterstoel van Christus openbaar worden, opdat een ieder wegdrage wat hij in zijn lichaam verricht heeft, naardat hij gedaan heeft, hetzij goed, hetzij kwaad.

1280-1 sine crimine pro me [...] reum [...], pro me sine labe nocentem De herhaling in de verzen onderstreept het belang van de mededeling. De woorden waarin Huygens Jezus' veroordeling tot het kruis beschrijft, zijn juridisch jargon, wat past in de context waar de auteur spreekt over zijn eigen verschijning voor het *tribunal*.

1282-4 chara Trias Fratrum, et [...] Doubleti [...], quartique, Philippe [...] successor digne Philippo De autobiografie is gericht tot *Posteritati meae masculae*, zoals in de opdracht en aan het eind van het gedicht, vss. 1291-2, onder woorden gebracht. Hier aan het begin van de peroratio spreekt Huygens daarentegen direct tot het deel van het publiek dat zijn tekst als eerste onder ogen zal krijgen: zijn eigen zoons en schoonzoon. Philips Doublet wordt daarbij aangesproken als de 'opvolger' van zijn vierde zoon Philips die al op jonge leeftijd was overleden (zie *Mijn leven* 2,591-601 met comm.). De genitief *quartique* [sc. *fratris*] is bepaling bij *successor*. De datief *Philippo* is complement bij *successor*. De parallelle plaatsing met *Philippe* in het voorgaande vers verbeeldt de vervanging. Voor de vocatief *Philippe* in vs. 1283 hebben de afschriften D en E onder invloed van *quartique* de genitief *Philippi*, maar dat levert geen zinnige mededeling.

1283 Doubleti, dilecte gener Terwijl Huygens eerder in de autobiografie zijn schoonzoon aanspreekt als *generose gener* om middels het woordspel de hoge afkomst van Philips Doublet te benadrukken (zie *Mijn leven* 2,609 met n.), kiest hij hier voor het adjectief *dilecte* om in overeenkomst met het adjectief *chara* zijn genegenheid onder woorden te brengen.

1285-8 Si bene sic vixi, docui vos viuere; si sic Non bene, non doceo [...] Utimini, non utimini De balans van goed en slecht, die in de eerste twee verzen van *Mijn leven* met enjambement is geformuleerd als *quam vivere, quam non Vivere dignus eram*, wordt hier aan het slot van het werk tot tweemaal toe benadrukt. *Si bene sic - docui* staat tegenover *Si sic Non bene, non doceo* en *Utimini* staat tegenover *non utimini*. De woordherhalingen staan in dienst van de contrasterende negatie in het tweede lid. De klankrepetitie *si sic* in de laatste voet van de hexameter komt voor bij Juv. 10,123.

1287 à tramite recto Devius in laeuam delirauisse De metafoor is pleonastisch geformuleerd: *devius*, van het pad af, *in laeuam*, het verkeerde pad op, *delirauisse*, uit het juiste spoor geraken. metafoor van het verkeerde pad opgaan. In *Mijn leven* 1,443 wordt de formulering *de tramite recto* in concrete zin gebruikt.

1290-1 Nil datur hic Vulgo, [...] solis dico, dedico, solis Het adverbium *hic* verwijst naar de tekst van *Mijn leven*. De opeenvolging van *dico* en *dedico*, met *datur* in het voorgaande vers, is een echo van de in opdrachten gangbare formule *dat, donat, dedicat* (D.D.D.). De herhaling van *solis* onderstreept de exclusiviteit van het publiek.

1292 Et, quae de vobis nascetur Mascula, proli De omschrijving van de toekomstige mannelijke lijn van het geslacht Huygens na de generatie van zoons en schoonzoon is een variant op Verg. A. 3,97-8, waar Apollo orakelt dat de wereld zal worden geregeerd door Aeneas' nakomelingen:

Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris

Et nati natorum et qui nascentur ab illis

Heersen over alle streken zal het Huis van Aeneas,

De zoons van zijn zoons en wie uit hen geboren zullen worden.

Huygens heeft in de correspondentie over zijn autobiografie dezelfde formulering gebruikt. In *Br.* 6 no 7094 (zie comm. hierboven) schrijft hij in het Frans, met het Vergilius-citaat in het Latijn, dat het werk is opgedragen 'à mes trois fils et un Gendre, *Quique mares nascentur ab illis*'.

1293 Este mei memores De frase komt in dezelfde verspositie twee maal voor bij Ovidius: *Met.* 13,380, aan het einde van Odysseus' rede in het *iudicium armorum* na de dood van Achilles, waar hij zich richt tot de voormannen van het Griekse leger; en *Met.* 14,730, waar het de slotwoorden zijn van de 'amator exclusus' Iphis, gericht tot de goden, voordat hij van gedaante verandert. Geen van beide contexten geven aanleiding om te veronderstellen dat Huygens hier meer beoogt dan een formulaire ontlening.

1293-4 hoc saltem pignore [...], si nihil occurret Het adverbium *saltem* is gebruikt in samenhang met de erop volgende bijzin die wordt ingeleid met *si*: 'als er niets [anders] zal zijn, gedenk me dan tenminste bij dit pand'.

1295 testatus amorem De slotwoorden van de autobiografie zijn een welgekozen echo van de passage uit de *Aeneis* waar Andromache definitief afscheid neemt van Aeneas en de Trojaanse vloot. Zij richt zich tot Aeneas' zoontje Ascanius en schenkt hem zelfgeweven kleden als aandenken (Verg. A. 3,486-7):

Accipe et haec, manuum tibi quae monimenta mearum

Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem.

Neem deze geschenken aan, die mijn handen voor jou hebben gemaakt

Om je aan mij te herinneren, lieve jongen, en te getuigen van mijn liefde.

Overgebracht naar de context van de autobiografie is de tekst van *Mijn leven* (die elders als weefsel werd aangeduid - 1,22-3) het afscheidsgeschenk aan de kinderen, een waardig teken van liefde dat hen aan de maker zal herinneren.

APPENDIX

1 Levensgevaar op éénjarige leeftijd (*Mijn leven* 1,40-45)

Dagboek 1598

A quelques moiz moins d'un an et demy, j'echappay le feu ut in Mauritio.

Fragment 17

Impleto mense duodevicesimo cum solo fratre Mauritio ad focum ludens per transennam ferream, quae igni circumposita erat, cervice forte transmissâ ita ut reduci non posset, insigne vitae discrimen adieram, nisi, percussus cum atroci spectaculo tum eiulatu meo, fraterculus in proximum conclave, ubi ex podagrâ aeger et tum casu quoque nemine adsidente decumbibat pater, balbutiendo inter lachrimas nomen meum identidem expressisset ac toto gestu auxilium imploranti similis infirmo seni suspicionem gravis cuiuspiam mali fecisset, et hic, nullâ ratione morbi habitâ, e cubili protinus decurrens evidenti me periculo emisisset.

Mijn jeugd 19

Anderhalf jaar oud was ik eens alleen met mijn broertje Maurits bij het haardvuur aan het spelen. Om het vuur stond een ijzeren hek. Op een gegeven moment stak ik daar mijn hoofd doorheen en omdat ik toen niet meer terug kon, was ik duidelijk in levensgevaar. Tot mijn geluk raakte mijn broertje door het afschuwelijke tafereel en mijn geschreeuw in paniek, zodat hij naar het aangrenzende vertrek rende, waar mijn vader op dat moment geheel alleen met jicht in bed lag. Stamelend en huilend bracht hij mijn naam uit en met al de gebaren van iemand die hulp zoekt wist hij de zieke man duidelijk te maken dat er iets ernstigs gebeurd was. Mijn vader vergat onmiddellijk zijn eigen toestand, vloog naar de andere kamer en redde mij uit mijn benarde positie.

2a Zang op tweejarige leeftijd (*Mijn leven* 1,46-48)

Dagboek 1598

Environ Decembre à l'aage de 2 ans et 3 moiz je chantoy les X commendemens

hs. C: A deux ans et .... mois je chantay les X commandemens

Fragment 17

Mensis, ut opinor, December erat, cum mensem tertium supra aetatis annum alterum ingressus, cantillanti forte matri adstans et in os eius avidè intuens me quoque cantare ut doceret blande postulabam. Placuit puerile monitum lectissimae mulieri et illico mihi in sinum recepto primum decalogi tetrastichon, carmine Gallico a Cl. Marotio expressum, lente praecinuit, mirata summopere (nam saepissime commemorantem plurimi audiere), non illos modo me primores quatuor, sed mox, crescente discendi in me, in ipsâ docendi voluptate, omnes ad calcem versiculos triginta sex clare, articulatim nec puerili modulatione exprimere, ut, quas proferrem exoticas voces, facile omnes praeter me intelligerent.

Mijn jeugd 19

Het moet december geweest zijn toen ik, twee jaar en drie maanden oud, bij mijn moeder stond terwijl zij een lied zong. Ik bleef geboeid naar haar mond kijken en vroeg haar heel aandoenlijk mij ook te leren zingen. De uitzonderlijke vrouw was geroerd door dit verzoek. Zij nam mij op schoot en zong mij langzaam de vier regels

voor van de eerste strofe van de Tien Geboden in de Franse berijming van Clement Marot. Tot haar grote verbazing, zo heeft zij keer op keer aan allerlei mensen verteld, begon ik niet alleen die eerste vier regels na te zingen, maar met toenemend plezier – bij mij in het aanleren, bij haar in het voordoen – ook de andere zesendertig. Ik zong ze duidelijk, goed gearticuleerd en helemaal niet op een kinderlijke manier, zodat iedereen, behalve ikzelf, de vreemde woorden goed kon verstaan.

2b Zangles op vijfjarige leeftijd (*Mijn leven* 1,49-51)

Dagboek 1601

En cet an ayant 5 ans j'ay apprins la musique: dancer

hs C: La musique il m'enseigna en 6 Semaines et chantay parfaitement avant les 6 ans.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 10 (*sub* Maurits)

De musicq heb [ick] hem geleert in zess weken dat hij die met ons deurgaens volcomelyck sonck noch ten volle gheen zess [jaeren] oudt zijnde.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 5

Die musicque leerde ick hem corts nae zijne zevenden jaren, [te weten in Julio ende Augusto 1602] zoodat hij binnen 3 weken perfectelyck alle psalmen coste mette noten zingen.

Fragment 19

Anno currente quinto visum fuit iucundioribus iterum studiis adolescens ingenium oblectare. Itaque praxi musicae adhibeor, adeo felici successu, ut intra hebdomadam sextam nullum usquam cantionis genus offerri posset, quo maximâ facultate non defungerer. Eam rem, quandoquidem summae multis admirationi esse solet, ego hic ingenue profiteor, non ulli praecellenti ingenio meo, quo praeditus nunquam fui, adscribendam, sed parentis maximis prudentissimi consiliis et instituto laudatissimo.

Mijn jeugd 21

In mijn vijfde levensjaar werd besloten mijn ontluikende geest van weer een nieuwe vorm van aangename bezigheden te laten genieten. Ik kreeg zangles. Dit ging zo goed dat ik binnen zes weken elk willekeurig lied dat men mij in handen gaf met het grootste gemak ten gehore kon brengen. Bij veel mensen wekt zo iets altijd de grootste bewondering, maar ikzelf beken ronduit dat dit helemaal geen bewijs van uitzonderlijke aanleg is. Die heb ik ook nooit bezeten. Het resultaat is in hoofdzaak te danken aan de inzichten en onvolprezen lesmethode van mijn zeldzaam wijze vader

Cluys-werck vss. 435-444

Danck hebben sij, door wien ick pas vijf jaerigh kind
In d' eerste papp-pott wierd met soet geluijd geMint.
Soet' Ouders, die verstond hoe goed voor alle dingen
Den Heere lofsang is aendachtelijck te singen,
En geen onorden self te brengen in sijn Kerck,
All om d'onkundighen haer onbeschaemde werck.
Ick hebber boven u geen' Meester toe versleten,
't Geen icker eerst af wist heb ick door u geweten,
En u vermaecte 'twel geluckte kinds-gesangh
Met meerder moeijte niet als van sess weken lang;

3 Viola da gamba (*Mijn leven* 1,52-53)

Dagboek 1603.

En febvrier à 6 ans moiz 5 de la viole.

hs. C: A six ans et 5 mois j'apprins 6 à 7 sepmaines à toucher le violet d'un Anglois.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 5 (*sub* Maurits)

Die musicque leerde ick hem corts nae zijne zevenden jaren [in juli en augustus 1602] zoo dat hij binnen 3 weken perfectelyck alle psalmen coste mette noten zingen. [...] dry maenden voor zyn acht jaren leerde hy opte vyoole de gambe spelen, continueerende in't leren, ontrent 2 maenden nyet voluyt, zulckx dat hy daernae genoegh allerhande stucken musicque speelde, doch nyet zoo wel oft vast als Constantin zijn breurken.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 11

Zess jaren ende vijff maenden oudt zijnde leerde opte viole spelen ontrent 6 ofte 7 weken, zulckx dat hy zeker alle handen musiq conde spelen soe swaer die was, met zunderlinghe gratie ende perfectie.

Fragment 23

Incidere haec principia in mensem Februarium anni 1603 cum quinto mense aetatis annum sextum excederem. Praeceptor eam ad rem deligebatur Britannus quidam, Gulielmus H., qui tum sub Marcello Baxio, viro, ut supra docui, nobis amicissimo, merebat. Hoc homine non toto bimestri spatio neque id severâ assiduitate, sed ludibunde sicut in caeteris omnibus usus cum essem, testati saepe parentes fuere, eam me plectri facultatem adeptum, ut quodammodo incredibili gratiâ ac facilitate omne modulationum genus cum solus, tum in concentu aliorum exprimere valerem.

Mijn jeugd 25

Het begin van de lessen viel in februari van het jaar 1603, toen ik ruim zes jaar en vier maanden oud was. De leraar die hiertoe werd aangezocht was de Engelsman William H. Deze was toen in dienst bij Marcelis Bax, een zeer goede vriend van ons, zoals ik al verteld heb. Zonder mij erg in te spannen en spelenderwijs zoals met alles, leerde ik onder leiding van deze man in minder dan twee maanden de strijkstok zo vaardig hanteren dat ik, naar mijn ouders herhaaldelijk verzekerd hebben, in staat was om allerlei muziek met een schier ongeloofelijke liefelijkheid en moeiteloosheid te spelen, zowel solo als in concert.

Cluys-werck vs. 445

Tot d'Engelsche viool noch andere sess weken

Jongelingsjaren cap. 124 (*sub* kinderen)

Op den 6. Martij te voren hadde ick hem ende Christiaen de Viole de Gamba beginnen in de hand te geven, hebbende daertoe een expres Accord uyt Engeland ontboden, costende 300 gl.

4 Frans (*Mijn leven* 1,54-59)

Dagboek 1603

Environ Octobre (ayant 7 ans et un moiz) Dominique le françois. 6 moiz.

hs. C: A 7 ans et un mois nous commençames le français soubs Dominiq, 6 mois de suite

Dagboek 1604

Après Dominique, en May, Brouart vint, regul. gram. comediae gall.

hs. C: Après Dominiq, Brouart vint et demeura 15 mois de May 1604 jusqu' en Aout 1605. Vide Maur.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 10

Den alphabeth, het lezen, het françois heeft hij al zeer jonck begost te leeren ende zeer lichtelyck gelyck zijn broeder.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 5 (*sub* Maurits)

Franchois heeft hy ende Constantineken tsaemen begonst te leeren als hy was 8 jaeren en 5 maenden [oktober 1603] deur eenen die heur eerst een urken quam thuyt leeren, dat duerde 6 maenden zoo dat zy veel begonsten te verstaen. Daerna haelde ick een joneman in huys die 6 maenden met hem converseerde spelende en sprekende ander nyet als franchois, die met ons woonde ontrent 15 maenden te weten van May 1604 tot in Augusto 1605, zoodat zij beyde binnen zess weken allerhande lange propoosten in franchois wisten te houden.

Fragment 25

... ad linguae Gallicae rudimenta eiusdem anni mense Octobri admovere nos coepit, quos iam ante precatiunculis quotidianis adsuefacere pronuntiationi exoticae instituerat. Utebatur hic operâ Dominici cuiusdam Galli, in suae gentis ecclesia, quae Hagae collecta erat, publici lectoris. Is horâ unâ in dies singulos legentibus assidens (accedente vero parentis maxime industriâ et exercitandi nos indefesso studio) efficit, ut bimensi fere spatio commode et concinne vocabula quaeque efferentes plurima quoque non ambigue interpretaremur; quo gradu eo pervenisse visum sumus, ut porro praeter eloquendi promptitudinem nihil deesset. Ei rei prudentissimus parens adhibendos nos scholis publicis, uti nec unquam alias, ita hic vero nullâ ratione censuit; quotumquemque enim adeo sub magistellis, quorum prae ingenti numero auditorum nulla in usum singulorum diligentia est, vernaculos accentus exuere, ut non etiam, promiscuâ barbarie ex contagio accitâ, duplici molestiâ ad hanc olim ipsâ in Gallia deponendam implicetur. Ergo intra domesticos parietes ut continere nos saluberrimo consilio instituit, nescio quo iuvante, iuvenem Bruxellensem reperit, Joannem Brouartium, medicinae tum temporis candidatum, nunc Londini doctorem singularis peritiae et existimationis, Principis autem Henrici, domini mei clementissimi, una cum fratre Thoma Brouartio, eiusdem hodie aerario praefecto summo, collectaneum. Huic homini circa mensem Maium anni 1604 honorario modico ad contubernium domus suae advocato, quod in aula nescio cuius viri nobilis Galli educatus exactissime linguam calleret, iniunxit magnâ sollicitudine, ne qua sibi vocem vernaculam elabi sineret, plane ut simplices puelli persuasum haberent, hominem exterum, quicum assidue colloquendum, ludendum, deambulandum erat, Belgice nihil quidquam intelligere.; quâ necessitate adducti tantam paucis mensibus Gallice loquendi facultatem adepti sumus, cum ipi se parentes in gratiam studii puerilis eisdem legibus obligarent, ut mox anno elapso quasi sponte nostrâ sermone isto familiariter uteremur...

Mijn jeugd 27

Intussen liet hij ons, in oktober van hetzelfde jaar [1603], kennis maken met de beginselen van het Frans. Aan de bijzondere uitspraak had hij ons al door de dagelijkse gebeden gewend. Wij hadden daarbij de hulp van een Fransman, een zekere Dominique, die lector was in de Waalse kerk in Den Haag. Diens assistentie bij ons dagelijks leesuur had, vooral in combinatie met de ijver en het onvermoeibare streven van mijn vader om ons te laten oefenen, tot resultaat dat wij binnen twee maanden alle woorden gemakkelijk en goed verstaanbaar konden uitspreken en van de meeste ook de betekenis begrepen, zodat ons alleen nog maar de spreekvaardigheid leek te ontbreken. Zoals steeds vond mijn vader met zijn scherp inzicht het ook nu weer onnodig ons naar de stadsschool te sturen. Het ontzaglijke leerlingenaantal maakt het de arme schoolmeesters onmogelijk aandacht te besteden aan het individuele kind. Daardoor raakt men zijn landsaccent nooit kwijt, zodat een barbaars mengtaaltje ontstaat en het dubbel lastig wordt om dit later bij een verblijf in Frankrijk zelf af te leren.

Toen mijn vader eenmaal de alleszins heilzame beslissing genomen had ons binnen de muren van het eigen huis te houden [1604], kwam hij via-via in contact met een jongeman uit Brussel, Joannes Brouart, toen kandidaat in de medicijnen en nu arts van uitzonderlijke bekwaamheid en reputatie te Londen. Hij is de zoogbroeder van mijn allergenadigste heer prins Hendrik, samen met zijn broer Thomas Brouart, diens huidige thesaurier. Rond mei 1604 nam mijn vader deze man in huis, omdat hij aan het hof van een Franse edelman was opgevoed en de Franse taal perfect beheerste. Hij bond hem met klem op het hart zich nooit ook maar een woord in de landstaal te laten ontvallen, zodat de kinderen in hun argeloosheid zouden denken dat de man met wie ze voortdurend moesten praten, spelen en wandelen een buitenlander was die geen woord Nederlands verstond. Noodgedwongen en mede omdat onze ouders zelf zich ten behoeve van onze kinderlijke ijver dezelfde gedragslijn oplegden, bereikten wij al binnen enkele maanden zo'n grote spreekvaardigheid in het Frans, dat wij aan het einde van het jaar die taal als vanzelf in de omgang gingen gebruiken.

5 Luit (*Mijn leven* 1,60-69)

Dagboek 1604

En febvrier à 7 ans 5 moiz j'apprins du luth. près de la Princesse souvent.

hs. C: A 7 ans et 6 mois , qui fut en febr. 1604, je commençay la luth et continuay 1 1/2 ans; depuis j'appris encore un 1/2 ans à 10 ans: j'excellay.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 11

In februari 1604 wesende alsdoen oudt seven jaren end 5 maenden begon hij te leeren spelen opte luyt daer in hij seer cort wonderlyck proffiteerde continuerende anderhalff jaer, Daernae eens wederom hervatten een heel jaer lang. (...) Opte luyt hy heeft geexelleert als hij 9 jaren oudt was ter verwonderens toe.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 5 (*sub* Maurits)

Den maendt voor zijn negenden jaer heeft hy begost opte luyt te leeren, alle dagen een halff urken...

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 6 (*sub* Maurits)

In februari 1604 begon hij te leeren spelen opte luyt yerst anderhalff jaer. daernae noch Constantin alleen een halff jaer, ende daer nae weder hernomen, maer ten lesten heeft hy de luyt gans laten varen.

Fragment 27

Tertio mense ante Brouartii adventum, qui Februarius erat, annorum VII et mensium V puer testudini musicae una cum fratre applicor, adducto, ut opinor, patre cum affectu proprio erga rem omnem musicam, quâ summopere oblectabatur, tum priorum id generis institutionum facili successu, praeterea quod barbiti peritiam conducere ad cytharae profectum non temere persuasus fuerat, harmoniâ fidium plane simili et solius plectri dextraeque discrimine. Magistro ad hanc rem utebatur Hieronimo Somerensi, iuvene honesto et artis suae pro saeculi captu egregio perito. (...) Neque spem successus fefellit. Etenim paucis mensibus asperiori artis rudimento superato tam caetera feliciter industriae cesserunt, ut mox citra biennii spacium, quo omnino operam magistro dedi, hunc ipsum duabus maxime rebus vincerem, primâ, quod offerri vix ulla cantio scripto comprahensa posset, quam subito manu non expedirem, alterâ, tanto digniore, quanto minus vulgatâ, quod omissis plerumque iis, quorum addiscendo taedium incesserat, ingenio et inventioni propriae felici temeritate obludens, inaudita omnibus, mihi vero nullo arduo conatu nata promerem, ut iam neque varietas manum deficeret, neque haec praevisam rem invita sequeretur. Haec vere naturalis facultas neque ullis cuiquam praeceptis inculcabilis cum pro aetatis et iudicii incremento succresceret, sic exulta a me fuit, ut extare credam id genus opuscula mea et adolescentiae tenellos partus, quorum nec poenitere autorem, nec taedere auditorum possit.

Mijn jeugd 29

Drie maanden voor de komst van Brouart, in februari, toen ik zeven jaar en vijf maanden oud was, begon ik tegelijk met mijn broer met het bespelen van de luit. Ik denk dat hiervoor bij mijn vader twee factoren een rol speelden: allereerst zijn eigen liefde voor de muziek in het algemeen, waaraan hij zeer veel genoeg beleefde, en vervolgens het succes dat onze muzikale vorming tot nu toe had gehad. Verder was hij er terecht van overtuigd dat de vertrouwdheid met de viola da gamba de vorderingen op de luit ten goede zou komen. De afstemming der snaren is immers dezelfde en het verschil zit alleen in het gebruik van de strijkstok, respectievelijk de rechterhand.

Onze leraar was Hieronymus van Someren, een keurige jongeman die voor zijn tijd zeer bekwaam was in deze kunst. (...) Het succes bleef niet bij de verwachtingen ten achter, want binnen een paar maanden was de moeilijke start in deze kunst gemaakt. Daarna ging de rest dankzij mijn ijver zo spoedig, dat ik nog voor de twee jaar, gedurende welke ik alles bijeen les had, voorbij waren, mijn leermeester in twee opzichten de baas was. Ten eerste kon mij nauwelijks een partituur worden voorgelegd die ik niet onmiddellijk kon spelen. Ten tweede (iets wat minder vaak voorkomt maar daarom des te meer waardering verdient) speelde ik meestal geen stukken waaraan ik door het oefenen een hekel had gekregen, maar liet ik met veel succes de vrije loop aan mijn eigen aanleg en improvistievermogen. Zo bracht ik muziek ten gehore die niemand ooit gehoord had en die moeiteloos uit mijzelf opwelde. Mijn hand kon voldoende variaties voortbrengen en ze hoefde niet meer tegen haar zin dingen te spelen die ze al eerder gezien had. Dit was een van nature meegekregen begaafdheid, die niemand ooit door onderricht kan worden bijgebracht. Zij groeide nog uit met het klimmen der jaren en met de verdere ontwikkeling van mijn smaak en ik heb haar zover ontwikkeld, dat er in dit genre nog steeds werkjes van mij bewaard zijn, tedere vruchten van mijn kinderjaren, die bij de maker geen gevoel van spijt en bij de muziekluisteraar geen gevoel van verveling oproepen.

Cluijs-werck 446-460

Doe quam de Luijt; daer viel wat langer mé te spreken
 Voor korte vingeren op sterck en stracker snaer:
 Van seven duerde dat tot aen mijn negenst Iaer,
 Uyt was de leererij, en ick swom sonder biesen
 Op eigen houtje, schip en goed, winst en verliesen.
 Waer toe 't gekomen is, en hoe die Ball van Snee
 In 'trollen is gegroeijt, brengt d' ondervinding mé.
 Een Boogh, een Vinger-werck en kost mij niet versaden,
 Myn' heete Toon-lust most in wijder weelde baden,
 Clavier op IJser en op Coper-draed, op Tinn
 Tot Pypen uijtgesmeedt, dat wonderlick versin,
 Theorbes lang gedarmt, en uijt der Mooren landen
 Gitarre, bastard Luijt, vermanden ick met handen
 Die 'k alles machtigh vond, na dat het jong gewricht
 Luijt-machtig was gemaect, daer 't altemael voor swicht.

Jongelingsjaren cap. 139 (sub kinderen)

Eer ick te velde trock besteede ick Constantin ende Christiaen aen mijnen gewesen meester Jeronimus van Someren, om op de Luyt te leeren spelen, daertoe ick voor eerst den ouden toon verkoos, zijnde mijn voornemen, niet groote Lutenisten van haer te maecken, maer dat sij even soo wel leeren mochten, dat sij eenen Psalm oft ander Air singende, de stemme gracelick met de hand souden kunnen sustineren, zijnde sulx het spel *quod mihi ingenua manu maxime dignum videbatur* [dat ik bij een voorname hand het meest vond passen]. Soo wie van haer, dacht ick, meerder lust tot hooger studie op dat swaere Instrument mochte krijgen, dien wilde ick daarmede, hier, oft in Vranckrijck komende, laten begaen. In dese beginsselen gaven sij mij goed genoeghen; maer in alles wat de Musique betrefte, muntte Christiaen merckelick uijt boven sijnen Broeder.

Jongelingsjaren cap. 155 (sub kinderen)

Gaende naer 't Leger dede ick Constantin ende Christiaen, uyt de Luyt nu gescheiden zijnde, voor het laeste Instrument, de Clavecinghel leeren verstaen onder meester Steven Schoonsone van Mr Pieter de Vois, onsen blinden vermaerden orgelist; ende dede ick dit niet soo seer om haer gansch meester van dit spel te maken, 'twelck de dochters wel soo wel schijnt te voegen, als om dat ick begeerde dat sij daeraf, als van het principaelste ende volmaectste van allen, in tijden ende wijlen, souden weten te oordeelen, ende met verstand spreken; mede sien hoe de partijen inde Tabulature, bij gemeene noten van musique, onder den anderen wierden gestelt, ende die soo te kunnen doorgronden, sulx haer inde compositie soude seer te stade kunnen komen. Als ick in septemb. thuijs quam vonde ickse seer fraey daerin gevoordert, ende veel meer dan ick hadde verwacht, maer insonderheit Christiaen, die de hand, soo wel als de oore, veel bequamer hadde tot alle sulcke dinghen.

6 Latijn (*Mijn leven 1,70-102*)*Dagboek 1605*

En juillet soubz Brouart je commencoy le Latin.

En Aoust Brouart partit. Après d' Anrald le Latin (1/2 an). Puis de Philippe.

hs. C: A 8 ans et 8 mois je commencay le Latin soubz Brouart, qui fut en Juillet 1605, après d'Anrald 1/2 an: depuis de Philipps.

Dagboek 1606 (manu Christiaan Huygens sr., p. 1)
6 November. Comt Joannes Deedel tot onsent.

Dagboek 1609 [!] (manu Christiaan Huygens sr., p. 1)
6 November 1606 venit Joannes Deedel in myn dienst om de kinderen te leeren.

Dagboek 1606
6 novembre Dedel vient. Leges Latine loquendi. Patris regulae.

hs. C: Tum Dedel 6 9bre 1606: hic abiit 6 aug. 1613. Je fis des vers premiers que bien sçavois grammaire ou syntax.

Dagboek 1607
1° Novembris coepta prosodia Latina. Dedeli prosodia. vid. ipsam. De poësi mea, belg. praesertim

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 11
Het Latijn begon hij te leeren oudt wesende acht jaer en 8 maenden. en wonderlyck toenam zoo dat hy al versen maeckte eer hij zijne grammatica oft syntaxis wel geleert hadde, ende zeker zeer promptelijck allerhande versen int Latijn ende Griecx met zeer groot lichtichyt gemaect heeft zoo dat 't verwonderen is te zien de schoone geleerde veersen ende poesijen die hij tzijnen elff 12 13 jaren gemaect heeft.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 6 (*sub* Maurits)
In Julio 1605 heeft hy yerst begost Latyn te leeren wesende doen 9 jaren ende twee maenden oudt. Eerst van Brouwer die hem françois geleert hadde ende terstondt daernae van eenen Jacob Anraet een halff jaer ende daernae van ons neeffken Philips Zuerius die mij quam dienen. Ende daernae van Johannes Dedele die hem en syn broeder geleert heeft ontrent acht jaeren by ons in huys woonende, ende hadde voor gagie vyftich gulden sjaers. Eerst leerde met de Grieksche tale, maer liet het daernae varen, hadde begonnen zeer goede Latynsche verzen te maken, maer en continueerde daeraen oock nyet.

Fragment 31
Cum iam nono aetatis anno bimestri dumtaxat spatio minor essem, tentare leviter patri libuit, qui ad palatum Latinae linguae rudimenta facerent. Harum itaque literarum quicumque deinceps successus fuerit, Brouartio primam gratiam et minerval debeo. Sed ille patri, ut opinor, ultra annum non obstrictus, cum haec Iulio mense inchoata essent, Augusto decessit, dignioris paedagogiae conditionem [...] nactus. Apud nos successorem habuit Iacobum Anratiū, iuvenem, si spectandi mores essent aut corporis habitus, nec aulicum plane, nec urbanum; si dotes animi, iam tunc medicinae et humanioris reliquae literaturae apprime peritum; Latinitatis vero, quā potissimum parte usui nostro placebat, tam Romane callentem, ut, si lucubratiunculas, quas ab eo, pridem defuncto, reservavi, inueor, nihil tersius legi posse, neminem aptius adolescentiae admoveri potuisse plene persuadear. Cum vero et hunc vel privatorum studiorum ratio praehabita, vel nescio quae sequiores caussae nobis ademissent, postquam exacto sexto mense ad Latinorum vocabulorum familiarem balbutiem nos evexisset, intercessit studiorum quaedam non longa statio, quā sub Philippo Zuerio cognato, patris parvulo amanuensi, [...] tuebatur parta magis, quam ut quidquam promoveremus, donec circumspectanti passim patri, unde non desultorii

praeceptoris operam reperiret, occurrit tandem Joannes Dedelius, Gulielmi filius, iuvenis pro aetate probe doctus et iam toto, ni fallor, triennio in Academia Leidensi iurisprudentiae cognitionem non perfunctoriam adeptus, quibus principiis cum praxin fori Hollandici adhibendam duceret, oblatis contubernii conditionem haud gravate accepit. Etiam eâ sic usus fuit, ut, cum praecipue nobis vacare teneretur, sibi vero subcisivas horas, vespertinas quoque et non raro nocturnas plurimas tribueret, insignis diligentiae fructum tulerit, senatoriam Curiae nostrae dignitatem, quâ, dum ista scribo, singulari cum laude perfungitur.

Mensis November anni 1606 erat, cum ex morbo puerili variolorum, quos morbellos vulgo vocant, una cum sororibus quatuor confirmati et novello statim praeceptori admoti, indicto vernaculae linguae exilio, nec tamen Gallicae, cuius cum parentibus perenne commercium erat, Latinae penitus addicebamur, interposito lectionis faciliū autorum et scriptionis etiam assiduo exercitio. Parentis optimi et, cum ista intueor, incomparabilis praeclaram industriam et laboriosam, quo nobis parceret, omittere hic religio sit. Is inter gravissimas reipublicae curas, puerorum in gratiam puer iterum, variâ grammaticorum copiâ collectâ singulisque sedulo collatis, primum superflua quaeque praecidit, mox necessaria selegit et cum grammaticae, tum syntaxeos praecepta tam concinnis versibus suo Marte inclusum ivit, ut, si praecipuos harum rerum autores spectes, nihil prae hoc nostro praestitisse fatearis. Ego sane, qui lucubrationum istarum exemplaria manu scripta et egregio, quo pollebat ipse, caractere exarata in usum posteriorum, si sic Deo visum erit, religiose asservo, summâ cum voluptate eorum temporum recordor, quibus per salebrosa studiorum primordia iucunde profecto et quodam quasi amoeno per roseta compendio vectus fui. Nam et mercedulâ numaria, si Diis placet, inescare pueros vir suavissimus norat, ut ab aula vel itinere nonnumquam longiori redux iam quasi tot regularum profectum totidem assibus mercaretur, conductor operum in usus locatoris.

His itaque rebus factum est, ut elapso anni spatio profectu forte non vulgari Calendis Novembribus 1607 idonei videremur, qui prosodiae regulis imbueremur. Ad poetices apparatus cur adduci nos pater vellet, nihil magnopere attinet dicere. Ut artem pauci facias, est in conatu non leve operis pretium. Composituro versiculum tironi excutere quam aggressit verborum omnem penum et synonymorum copiam investigare necesse est. Huius iam quodammodo amoeni laboris, sive, ut poeta dixit, difficilium nugarum fructum, quis non videt? Ego praeter utilitatem voluptate summâ inde ab tenellis initiis fruebar, si quando pangendi epigrammatii spatium nactus essem. Otiari enim iam tunc eo in genere delitiarum videbar, quo in fatis erat publice otiaturum. Vigiliis matutinas summo ardore huic rei impendebam, dum nec pater ingenio obnitendum duceret, nec studii, sibi satis grati, laudem puero, sibi voluptatem invidendam. Omittere nec decet iterum haec rudimenta curae ipsi fuisse, ut iam adlaborante Dedelio prosodiae regulas (quas manu meâ exaratas posteris asservo) facili ut priora compendio addisceremus, relictis usui plerisque, quibus volumina praeceptorum inflare magistelli solent. Huius doctrinae quis eventus fuerit, eventus dicat et quae succedentibus annis non infelici venâ, genio duce, vario sermone, stilo, argumento lusimus.

Mijn jeugd 33

Toen ik op twee maanden na negen jaar was, wilde mijn vader voorzichtig nagaan hoe ons de eerste beginselen van het Latijn zouden smaken. Voor alle successen die ik op dit terrein geboekt heb ben ik in de eerste plaats Brouart mijn dank en schoolgeld verschuldigd. Omdat hij zich echter, als ik het wel heb, slechts voor een jaar aan mijn vader gebonden had, en het begin daarvan in juli was gevallen, ging hij in augustus weg, aangezien hij een betere positie als huisleraar had gevonden.

[...]

Bij ons werd Brouart opgevolgd door Jacob Anraet, een jongeman die blijkens zijn manier van optreden en zijn lichaamshouding bepaald geen hoveling of stadsmens was, maar die wat zijn gaven van geest betrof toen al bijzonder kundig was in de medicijnen en in de schone letteren in het algemeen. In het Latijn echter, en daar ging het ons in de eerste plaats om, leek hij een volbloed Romein. Als ik de werkjes die ik van hem bewaard heb (hij is allang overleden) inkijk, bekruipt mij weer het zekere gevoel dat men geen mooier Latijn kan lezen en dat er absoluut geen betere leraar voor de kinderen te vinden was geweest. Ook hem raakten wij weer kwijt omdat zijn eigen studie ertussen kwam of om wat voor reden dan ook.

Nadat hij ons in zes maanden tot het gewone gestamel van Latijnse woordjes gebracht had, stond onze studie een korte tijd stil. Wat wij toen deden, was meer een kwestie van bijhouden van hetgeen wij al wisten dan van vorderingen maken. Wij kregen leiding van onze neef Philips Sweerts, het klerkje van mijn vader. [...] Dit duurde tot het moment dat mijn vader na veel zoeken erin slaagde de hulp te vinden van een leraar die niet zo sterk op afwisseling uit was. Hij kwam namelijk in contact met Johan Dedel Willemszoon, een jongeman die voor zijn leeftijd behoorlijk onderlegd was en zich door zijn verblijf van, naar ik meen, drie jaar aan de Leidse universiteit reeds een diepgaande kennis van het recht verworven had. Hij vond dat hij deze theoretische kennis moest completeren met praktijkervaring aan het Hof van Holland en nam het aanbod van logies op de daaraan verbonden voorwaarde gaarne aan. Ook deze positie heeft hij goed benut, want hoewel hij gehouden was in de eerste plaats voor ons beschikbaar te zijn en voor zichzelf – naast de avond- en niet zelden de nachtelijke uren – alleen wat restuurtjes overhield, plukte hij toch de vruchten van zijn grote ijver, in die zin dat hij raadsheer is geworden van ons Hof – een waardigheid die hij op dit moment dat ik schrijf op zeer verdienstelijke wijze bekleedt.

In november 1606, toen wij tegelijk met onze vier zusjes juist hersteld waren van de kinderziekte van de kleine pokken, in de volksmond de mazelen genoemd, kregen wij onze nieuwe leraar. Met uitzondering van het Frans dat wij met onze ouders spraken, werd de volkstaal uit het huis gebannen en was al ons spreken op het Latijn gericht. Daartussendoor hadden wij geregeld lees oefeningen met teksten van eenvoudige auteurs en schrijfoefeningen. Het zou onjuist zijn hier stilzwijgend voorbij te gaan aan de opvallende en energieke inspanningen, waarmee mijn goede vader het ons zo gemakkelijk mogelijk probeerde te maken. Als ik hierop terugkijk, dan ken ik werkelijk niemand die de vergelijking met hem zou kunnen doorstaan. Tussen de zwaarste officiële verplichtingen door werd hij weer kind omwille van de kinderen. Hij verzamelde een groot aantal verschillende grammatica's, onderwierp ze aan een nauwkeurige vergelijking, sneed eerst het overbodige weg, bracht vervolgens het onmisbare bijeen en ging er vervolgens toe over de regels van de vormleer en de syntaxis eigenhandig in vloeiende verzen om te zetten. Wie de belangrijkste auteurs op dit terrein bekijkt, zal toegeven dat zij in vergelijking met hem niets gepresteerd hebben. In elk geval weet ik wel dat ik de manuscripten van die teksten, uitgevoerd in dat prachtige handschrift van hem, met de uiterste zorg bewaar ten behoeve van het nageslacht, zo God dat wil. En ik denk met het grootste welbehagen terug aan die tijden, toen ik de hobbelige kronkelwegen van het eerste begin van deze studie bewandelde op een manier zo plezierig, als was het een zeer korte en lieflijke weg tussen rozenperken. Want bij God, de alleraardigste man wist ons kinderen ook nog met kleine geldelijke beloningen te stimuleren. Als hij thuiskwam van het hof of soms van een lange reis, dan beloofde hij het aantal bijgeleerde regels met een even groot aantal centen, als was hij een aannemer die zijn werk had uitbesteed.

Hierdoor kwam het dat wij na verloop van een jaar, per 1 november [1607], vanwege onze misschien toch wel ongewone vorderingen voldoende toegerust leken om in de regels van de versleer te worden ingewijd. Er is weinig aanleiding hier in te gaan op de motieven van mijn vader om ons met de hulpmiddelen van de poëtica vertrouwd te maken. Ook al slaat men de kunst niet hoog aan, het loont ten zeerste er zijn krachten op te beproeven. Als een beginnening een versje wil maken, kan hij er niet omheen de hele woordenschat en de hele voorraad synoniemen die hij heeft aangelegd door te nemen. En wie ziet niet de vruchten van deze in zekere zin lieflijke bezigheid, van deze 'inspannende spelletjes', zoals een dichter [Martialis 2,86,9] ze noemt? Ikzelf heb er, nog afgezien van het profijt, vanaf het prilste begin het grootste plezier in gehad om bij gelegenheid een kort epigram te dichten. Toen al scheen ik namelijk mijn ledige uren te besteden aan genoegens, die waren voorbestemd om het publiek mijn 'Ledige uren' te schenken. Vooral mijn vroege ochtenduren besteedde ik hieraan met het grootste enthousiasme. Mijn vader vond dat hij deze aanleg niet moest tegengaan en op een terrein dat hem na aan het hart lag zichzelf niet het genoeg en zijn kind niet de complimenten moest misgunnen. Ik mag niet verzwijgen dat mijn vader ook hier weer de beginselen voor zijn rekening nam. Hij zorgde dat wij, nu met assistentie van Dedel, de regels van de versleer (die ik in mijn eigenhandig geschreven dictaat voor het nageslacht bewaar) leerden aan de hand van een gemakkelijke samenvatting, zoals dat tot nu toe met alles gegaan was. De meeste voorschriften waarmee de schoolmeestertjes hun dikke boeken vullen, werden overgelaten aan de praktijk. Het succes van deze leermethode mag men afmeten aan de gedichten die ik in de jaren daarna, dankzij een gelukkige inspiratie en geleid door eigen talent, heb geschreven en die een grote afwisseling in taal, stijl en onderwerp vertonen. Ik herinner mij met genoeg dat mijn jeugdwerk, de leeftijd in aanmerking genomen, bij de geleerden bewondering oogstte.

Jongelingsjaren cap. 121 (sub kinderen)

Met het lesen van verssen quam den lust tot de Poesie te groeijen, soo dat ick van haer selfs tot de Prosodie geperst wierde, die ick haer in Martio dede voorhouden, doende copieren het oude exemplaer, dat ick in mijne kindsheid daeraf onder Dedel hadde geschreven. Want hoewel het meer kort als gansch volkomen was, docht mij wanneer sij soo verre daarmede geraeckten als ick gedaen hadde, dat sij, voor haer doel, Poeets genoegh souden wesen. In der daed, die lesse duerde niet veel meer als eene weke, ende sij vielen datelick aen 't componeren, 'twelck hun soo wel af gingh dat ick met verwondering haere eerste gedichten aen sagh, ende, als alle andere dingen, wel sorghvuldichlick bewaerde.

7 Retorica (*Mijn leven* 1,103-116)

Dagboek 1608

21 Octob. Rhetoricae figurae coeptae.

Dagboek 1610

Hoc anno Praecepta Rhetorices.

Fragment 38-9

Ingressus anni duodecimi initia [1608] tropos et figuras rhetoricas, quas vocant, attigi, sed ut, superfluis hic etiam patris ac Dedelii cura praecisis, paucae paginae restarent ediscendae. [...] Inter caeteros compendiose hanc partem attigit Cornelius Valerius, cuius bene dicendi tabulas in pretio apud parentem meum fuisse reperio et hinc maxime petita, quae dictari nobis praecipua circa hanc materiam voluit; [...] Hanc

vero tertiam, ut a veteribus censeri solet, officii oratorii partem, curiis, quae de inventione sunt ac dispositione, praemissam voluerit, nihil ambigo. Vidit vir sollertissimus et manuducendae iuventuti, si quisquam, factus ea, quae in verbis praecepta versantur, ad puerilem captum propius multo accedere iis, quorum circa res robustior eruditio est.

Mijn jeugd 42-3

In het begin van mijn twaalfde jaar [1608] maakte ik kennis met de zogenaamde tropen en figuren van de retorica. Ook hier was door de zorgen van mijn vader en van Dedel al het overbodige wegggesnoeid en bleven er slechts een paar bladzijden te leren over. [...] Dit onderdeel van de retorica is onder anderen door Cornelius Valerius behandeld. Ik kan constateren dat diens retorische schema's bij mijn vader hoog in aanzien stonden. Vooral daaraan ontleende hij de belangrijkste gegevens die hij ons over dit onderwerp wilde laten dicteren. [...] Ik begrijp heel goed waarom mijn vader het onderdeel in de rij van de taken van de redenaar dat in de oudheid op de derde plaats kwam, een plaats gaf vóór de 'inventio' en de 'dispositio'. Begiftigd met een scherp verstand en meer dan wie ook een geboren opvoeder van jeugdige personen, had hij begrepen dat de regels voor de formulering veel beter bij het bevattingsvermogen van kinderen passen dan de regels die over de inhoud gaan.

Fragment 52-3

[1610] Dum in his versantibus nihil opitulari pater nisi votis et ad laudem stimulis posset, expensâ iudiciorum adolescentium maturitate, proximum putavit, ut rhetoricae praecepta libremus, quorum, sive Fab. Quintilianum videret, sive tot recentiores, qui commentaria, si diis placet, aut paraphrasin in Laconismum illum meditati sunt, tantam ubique molem offendens, ut, si brevissimos autores ediscendos daret, in carnificinam acturus videretur ingenia illa, quae tam delicate hactenus habuisset, statuit vir optimus, neque rei rhetoricae sane imperitus, iterum se consulere et compilatis, quam succincte fieri posset, iis, quorum prae caeteris non utilis modo, sed et necessaria cognitio esset, simul et scriptoris et magistri partibus exacte fungi. Ergo in paucissimas paginas, quod aegre credatis magistelli, coniectum fuit quidquid artificii rhetorici unquam hausit; et has etiam religiose liberis asservo.

Mijn jeugd 57

[1610] Op dit terrein [van de regels van de retorica] trof hij, of hij nu keek naar Quintilianus of naar latere schrijvers die diens alles behalve beknopte werk zonodig moesten becommentariëren of parafraseren, een ware rijstebrijberg aan. Het leek hem dan ook beulswerk om ons hier zelfs maar de beknoptste handboeken te laten leren, te meer omdat hij ons tot dan toe zo omzichtig behandeld had. De brave man, die in de retorica behoorlijk goed thuis was, besloot zelf aan het werk te gaan en een samenvatting van de kleinst mogelijke omvang te maken, die alles zou bevatten wat bij uitstek nuttig en onontbeerlijk was om te weten. Hij zou tegelijk onze handboekschrijver en leraar zijn. U, schoolmeestertjes, zult het niet kunnen geloven: in slechts luttele bladzijden lag alles opgeslagen wat ik ooit aan retorica heb geleerd. Ook deze heb ik met zorg voor mijn kinderen bewaard.

Fragment 62

Finem argumento rhetorico impositurus, unum hoc addam, quantâ nobis diligentiâ vir praestantissimus selectas ex historicis oratiunculas (Ciceronis enim licet observantissimus prolixam dictionem aspernabatur), quantâ industria ipse praelegerit. [...] Livium, Curtium, Salustium et aliquando Tacitum evolvens tam iucundâ

floridâque methodo, quid in singulis notatu aut vitatu dignum observasset , exponebat.

Mijn jeugd 69

Ik wil mijn uiteenzetting over de retorica besluiten en er alleen nog aan toevoegen met hoeveel zorg mijn vader de korte redevoeringen voordroeg die hij uit de geschiedschrijvers had overgenomen. Voor de breedvoerigheid van Cicero, die hij toch zeer hoog achtte, had hij namelijk geen goed woord over. [...] Bij de lectuur van Livius, Curtius, Sallustius en soms Tacitus gaf hij volgens een opvallend plezierige en fleurige methode bij elk van deze auteurs aan wat behartenswaardig was of wat vermeden moest worden.

Fragment 112

In Latinis, ut patri visum esset, cum carmine, tum prosâ praecipue, nam, quod in rhetoricis supra praeverti dicere, hic annus erat, quo praelegendis Livii, Curtii, Sallustii, Taciti, aliorum oratiunculis (ad M. Tullii laxitatem , ut dixi , fastidiebat) diligentissime nos exercebat.

Mijn jeugd 123

In het Latijn schreef ik, in opdracht van mijn vader, zowel gedichten als vooral prozateksten. Dit was namelijk het jaar waarin hij, zoals al ter sprake kwam bij de passage over de retorica, ons zorgvuldig liet oefenen aan de hand van kleine oraties uit Livius, Curtius, Sallustius, Tacitus en andere auteurs (de breedvoerigheid van Cicero stond hen tegen, zoals ik vertelde).

Jongelingsjaren cap. 130 (sub kinderen)

Gelijckelick op dese tijd gaf ick haer [Constantijn jr. en Christiaan] *Institutiones oratorias* in handen, die mijn vader saliger voor ons hadde bij een gestelt, ende beviel haer de korthed daerof seer wel; hadden oock noch maer half daarmede gedaen, oft Constantin begonde all een fatsoentje van een oratie te ontwerpen.

Jongelingsjaren cap. 138 (sub kinderen)

Desen somer wierden sij twee [Constantijn jr en Christiaan] oock geoëffent in sekere oratien uyt verscheiden historicis vergadert, daerop Constantin alleen mede sijne oratoriam all schrijvende te werck stelde; maer Christiaan en kond'er noyt aen komen.

Jongelingsjaren cap. 153 (sub kinderen)

In martio den 29. begon hij [Lodewijk] Rhetoricam, en hadder doorgegaen den 2en Junij, maer compositien en konde ick dienaengaende van hem niet bekomen, niet meer als in carmine, zedert hij Prosodiam hadde gehoort.

8 Logica (*Mijn leven* 1,117-128)

Dagboek 1612

Julio Logicam sub Eglizemio

hs. C soubs Eglisem 16 Juli Logica

Fragment 94

Hac tempestate, cum invalesceret non vanus rumor de C. Vorstii, professoris publici, dogmatibus paradoxis et circa divinitatis intellectum sententiis novis et insanis, iam et Jacobo VI, Magnae Britanniae Rege geologovtatw' / , publice privatimque contra

fremente, quidam regi suo magis quam religioni aut conscientiae gratificaturus Georgius Eglizemius, natione Scotus, magno impetu in has regiones delatus, publicae disputationis periculum homini ambizioso programme obtulit. [...]

Non omittendam ratus divinitus oblatam occasionem, pater illico operi admovendam manum statuit logicaeque, quâ profecto subtilissimus Scotus magnopere pollebat, accingendos. Iamque paucis hebdomadis tractatum quendam non ineptum de disputatione, etiam ab ore dictantis exceptum, devoraveramus disceptatiunculisque syllogisticis quotidie exercitati voti compotem parentem reddideramus, cum non indociles ille adolescentes expertus suadere coepit, ut evecâ in altum cymbâ, quâ primum litus hactenus legeramus, auderemus vela facere, quâ iuvenilis animi generositatem suus ardor vocaret, sane 'vitreo daturi nomina ponto'. Enimvero cohortantem ducem secuti imbellis cohors primum per nescio quae taedia prodidagmatum logicorum de vocum, ut vocabat, sectionibus infinitâ scripture deducti, mox amplioribus multo nugis tractatuque secundo de vocum suppositione seu acceptione misere protrahebamur, denique non nullius momenti operam navasse rati, hactenus nos in vestibulo artis obhaerentesprehendimus. Ille enim serio iam dilectae sibi dialecticae accinctus, assumpto Aristotelis Organo universo, cum nescio quibus non Toletis et Fonsecis in professoriam cathedram suo more adscendebat, quâque Rhotomagi aut Lutetiae iuventutem academice circumvexerat (verius circumvenerat), sensim nos quoque et instantem frustra patrem ambulandus deduxit. [...]

Tandem, quibus dixi taediosissimis ambagibus, totis decem mensibus ad aestatem proximam protelati, finem logicae fessi viatores invenimus.

Mijn jeugd 104

Omstreeks deze tijd verspreidden zich niet zonder reden steeds meer geruchten over de onorthodoxe leerstellingen van de hoogleraar C. Vorstius en over diens vreemde en heilloze uitspraken omtrent de kennis Gods. Zelfs de *formidable theoloog* koning Jacobus VI van Groot-Brittannië kwam daartegen al in het geweer, zowel in het openbaar als in eigen kring. Dit leidde tot de overhaaste komst naar ons land van een zekere George Eglisam, een Schot met meer oog voor de dienst aan zijn vorst dan voor die aan de godsdienst of zijn eigen geweten. Deze daagde Vorstius op een ambitieus programma uit tot een openbaar debat. [...]

Mijn vader meende deze van Godswege geboden kans niet onbenut te mogen laten. Hij bepaalde dat we terstond de hand aan de ploeg zouden slaan en een begin zouden maken met de logica, waarin de spitsvondige Schot een waar meester was. Al binnen een paar weken hadden wij een traktaat over het debat doorgewerkt, dat hij ons ook had gedictéerd en dat helemaal niet slecht was. Voeg daar de dagelijkse oefeningen in het redeneren met behulp van syllogismen aan toe, en mijn vaders doel was bereikt. Eglisam echter had gemerkt dat hij met leergierige jongens te doen had. Hij begon er bij mijn vader op aan te dringen dat wij, na deze eerste verkenningen langs de kust, ons met de boot op volle zee zouden wagen, volgens de koers die zijn eigen enthousiasme onze edele jongensgeest zou wijzen, stellig 'om onze naam te hechten aan een spiegelende zee'. Als een makke compagnie volgden wij de aanmoedigingen van onze commandant. Eerst werden wij met een eindeloos dictaat geleid door een oervervelende wirwar van logische preliminaria over wat hij de verdeling der woorden noemde. Daarna werden wij jammerlijk op sleeptouw genomen door nog uitvoeriger beuzelarijen, in een tweede traktaat over de onderstelling of betekenis der woorden. Toen wij tenslotte dachten al behoorlijk wat bereikt te hebben, kwamen wij erachter dat wij nog steeds vertoefden in het voorportaal van deze wetenschap. Nu pas stond hij echt klaar voor zijn geliefde dialectiek. Met het hele *Organon* van

Aristoteles en met weet ik wat voor Toledo's en Fonseca's onder de arm beklom hij op de hem eigen wijze de professorenkatheder. En zoals hij vroeger te Rouen en Parijs de jeugd langs de academische weg (of beter gezegd, om de tuin) had geleid, zo voerde hij geleidelijk ook ons en onze vader, die vergeefs op spoed aandrang, mee langs zijn dwaalwegen. [...]

Eindelijk dan bereikten wij via die eerder genoemde oervervelende dwaalwegen, die tien volle maanden duurden, de volgende zomer. Als vermoeide reizigers kwamen wij bij het eindpunt van de logica aan.

Jongelingsjaren cap. 147 (*sub* kinderen)

Constantin ende Christiaen waren ten einde deses jaers met de *Logica* Burgersdicij besigh, daer sij spoedigh mede doorgingen ende mij bethoonden met goed oordeel wel te vatten.

Jongelingsjaren, Vervolgh 151

Desen somer dede ick haer Constantin ende Christiaen alnoch Burgersdicij Logicam overgaen, als seer wenschende dat sij in die wetenschap gansch geverseert mochten sijn, ende hadden 't mijne occupatien toegelaten, soudese self daer in ende andere dinghen op een ander fatsoen geoeffent hebben dan Bruno machtigh scheen te doen.

Jongelingsjaren, Vervolgh 161

In 'tende van dit jaer wierden Constantin ende Christiaen naer repetitie vande *Logica* in disputation op verscheiden opgesochte subjecten geoeffent.

9 Natuurfilosofie (*Mijn leven* 1,129-130)

Dagboek 1613

Sphera soubz Eglizem

Physica, medica, alchym., profum., metaph., ethica,

Fragment 112

Etiam philosophiae naturalis (cuius, quod paullo superius omiseram, perfunctoriam lectionem Eglizemmii ad Titelmannum praeceperamus), amoenitatem modice indulsit, pauca facile suffectura ratus medicinae nunquam destinatis. Me nobilissimi omnisque conditionis mortalibus dignissimi studii perpetuus amor incessit, tandem ut effecerim, pauca in physicis occurrere vel obiici, quorum satis exacte causam eruere nequeam, sed generalibus terminis fucatisque et speciosis, quibus insitiam palliare suam scholas constat, nunquam inhaesi.

Mijn jeugd 123

Ook gunde mijn vader mij een kort vertier in het schone gebied van de natuurfilosofie (daarvan hadden wij al een voorproefje gehad in een korte cursus van Eglisham, aan de hand van het werk van Titelmans; dat vergat ik hierboven te vertellen). Hij vond dat wij hiervan niet veel hoefden te weten, omdat wij toch niet voor een medisch beroep bestemd waren. De liefde die ik opvatte voor deze zeer edele discipline, waarvoor niemand zich te goed hoeft te voelen, heeft mij nooit meer verlaten.

Fragment 112

Sed generalibus terminis fucatisque et speciosis, quibus inscitiam palliare suam scholas constat, nunquam inhaesi. Meâ libertate vagus passim omnia tentavi, neque in Platonis aut Aristotelis verba sic adactus fui, quin recentissimi cuiusque contradictionem, veritatis periculo nixam, promptissime semper admiserim. Veterum,

quae dixi , inanium notionum, theorematum, axiomatum censores praestantissimos duos aetate meâ suspexi, Franciscum Baconium, Angliae non ita pridem cancellarium, et disparis loci, non ingenii, Cornelium Drebbelium Batavum.

Mijn jeugd 123

Met [...] prachtig opgepoetste, duur klinkende en generaliserende terminologie, waarmee de scholen onmiskenbaar hun onkunde proberen te verhullen, heb ik mij nooit ingelaten. Ik heb me de vrijheid voorbehouden om overal rond te kijken en alles te onderzoeken. Nooit heb ik mij in die mate gehecht aan de woorden van Plato of Aristoteles, dat ik niet onmiddellijk open stond voor een tegengestelde bewering van zelfs de meest recente onderzoeker, mits zij hun bewering maar proefondervindelijk konden bewijzen. Ik sprak over de inhoudsloze begrippen, theorieën en axioma's der antieken. De belangrijkste kritiek daarop is in mijn tijd geleverd door twee mensen tegen wie ik hoog heb opgezien. Dat zijn Francis Bacon, tot voor kort kanselier van Engeland, en een Hollander van een heel andere stand, maar van dezelfde geniale aanleg, Cornelis Drebbel.

10 Grieks (*Mijn leven* 1,130-147)

Dagboek 1609

Julio Grammatica graeca

Dagboek 1610

25 Martii Prosodia graeca

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 6 (*sub* Maurits)

Eerst leerde met de Grieksche tale, maer liet het daerna varen. [sic]

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 10

Het Latijn begon hij te leeren oudt wesende acht jaer en 8 maenden. en wonderlyck toenam zoo dat hy al versen maeckte eer hij zijne grammatica oft syntaxis wel geleert hadde, ende zeker zeer promptelijck allerhande versen int Latijn ende Griecx met zeer groot lichticht gemaect heeft zoo dat 't verwonderen is te zien de schoone geleerde veersen ende poesijen die hij tzijnen elff 12 13 jaren gemaect heeft.

Fragment 40

Cogitare pater de Graecâ [linguâ] coepit, sibi parum perspectâ eoque, ut sane iudicabat, maiori studio nobis inculcandâ, cum incommoda hic ipse, quod querebatur, inscitiae suae non exigua tulisset. Ergo hanc soli Dedelio provinciam dare necesse habebat. Hic sedulo praemonitus, ut, selecto prius grammatico, quem brevissimâ simul ac tutissimâ viâ in Graeciam ducere comperisset, compendium de compendio formaret, nec illis frustra ambagibus seduci nos pateretur, tum praecedentium laborum tam facile exactorum memor, perquam sollicito commodo nostro incubuit. Testes habeo tot ipsius manu in Clenardi grammaticam, quam caeteris praetulerat, adscriptas notas, tot in regulam coactas observationes, tot ex textu pro tempore amputata praecepta vel ommissa, quae ut saepe ostentandae eruditionis gratiâ magis adferri a scriporibus animadvertit, quam ut a iunioribus exigenda putent, ita minore taedio, profectu ampliore, ab usu et lectione haurienda iudicavit. [...]

Cras et prosodiae leve compendium instituebatur, quo devorato ad versiculos etiam non gravi operâ convolabam. Sed hi sequentis anni fructus erant, cum interea illectus elegantîâ sermonis et pulcherrimarum rerum tam ore rotundo traditarum felicem Hellenismi facultatem brevi adipisceretur. [...]

Fatetur alicubi Quintilianus, sermonem ipsum Romanum non recipere illam solis concessam Atticis venerem. Equidem Romani prae quocumque alio mihi noto et arduae in illo maiestatis et intensioris nervi, quem frustra alibi quaeras, ad stuporem admirator asserere non dubito, aliquid in hac Atticâ venere linguae auribusque adblandiri, quâ caeteris valde praestet; ut et hodie autoribus Graecis, quorum potissimos longo usu satis familiariter utor, cum assiduâ voluptate fruar.

Mijn jeugd 44

Toen begon mijn vader te denken aan het Grieks, een taal die hij zelf nauwelijks kende. Juist om die reden vond hij dat wij er extra aandacht aan moesten besteden. Het was zijn vaak geuite klacht, dat hij de grote nadelen van zijn onkunde aan den lijve had ondervonden. Hier moest hij het karwei dus helemaal aan Dedel overlaten, maar deze werd heel precies geïnstrueerd. Eerst moest hij een schrijver van een grammatica zoeken, van wie hij wist dat deze ons langs de kortste en veiligste weg naar Griekenland zou brengen. Vervolgens moest hij van diens werk weer een samenvatting maken en ervoor zorgen dat wij ons niet tot doelloze omwegen lieten verleiden. Dedel, die het succes van deze aanpak bij de vorige gelegenheden bewust was, deed zeer zijn best om het ons gemakkelijk te maken. De bewijzen hiervan heb ik in mijn exemplaar van de grammatica van Clenardus, waarop zijn keuze gevallen was. Daarin vind ik talloze noten van Dedels hand, talloze passages die in één regel werden samengevat, talloze regels die voor het moment werden ingekort of geschaft. Hij constateerde dat de auteurs veel materiaal opvoeren om met hun eruditie te pronken en niet zozeer omdat zij het beschouwen als een vereiste voor de kinderen. Naar zijn mening was deze kennis met minder tegenzin en met meer profijt te halen uit praktische oefeningen en uit lezen. [...]

Ook de versleer [werd] alleen maar in een eenvoudige samenvatting gegeven. Op basis daarvan begon ik zonder veel problemen Griekse verzen te schrijven. Deze vruchten plukte ik overigens pas in het jaar daarna, want ik was in de ban geraakt van de charme van de taal en van al het schoons dat daarin zo mooi verwoord was weergegeven. [...]

Ergens geeft Quintilianus toe, 'dat zelfs de taal der Romeinen niet die charme kent, die alleen aan de inwoners van Attica ten deel is gevallen'. Meer dan voor enige andere taal die ik ken, heb ik zelfs een haast onvoorstelbare bewondering voor het Latijn om zijn statigheid en gespierdheid die men elders tevergeefs zal zoeken, maar toch durf ik zonder meer te beweren dat de schoonheid van de taal van Attica die van de andere talen verre overtreft. Het heeft iets dat de tong en de oren zo streelt, dat ik tot op heden van de Griekse auteurs –vooral van de grootsten onder hen, met wie ik door jarenlange lectuur behoorlijk vertrouwd ben– blijf genieten. Chrysostomus (welk een kerkvader!) is een van mijn lievelingsauteurs en van deze keuze hoef ik geen spijt te hebben, sinds ik de grote Daniel Heinsius, een goede vriend van mij, heb horen verklaren dat geen enkele auteur van dit genre hem vaker genotvolle lectuur verschaft. Inderdaad: genotvolle lectuur, want met de honingzoete overredingskracht van zijn gulden mond is hij als een plezierige reisgezel voor de lezer, die hij onder een aangename conversatie langs de binnenweggetjes van een mooie route omhoog leidt naar de moeilijkste geboden van het geloof.

Fragment 52

Prosodiae Graecae, quam obiter supra commemoravi, annus proximus et semina et uberiores fructus tulit, ut post etiam typis aliquid dignum aestimaretur, quod hoc in genere luseram. Sed, ut parum saeculi interesset Graeco carmine ab adolescente

Batavo expleri, magis haec acquirendae verborum copiae quam ulli maioris momenti consilio dabantur.

Mijn jeugd 57

Over de Griekse versleer heb ik al even gesproken. Het tweede jaar [1610] dat daaraan besteed werd, resulteerde in volledige ontplooiing. Iets van de rijke oogst op dit gebied werd later zelfs goed genoeg bevonden om uitgegeven te worden. Maar onze tijd heeft natuurlijk niet zoveel belang bij Griekse poëzie van een Hollandse jongen. Het ging er mij meer om mijn woordenschat te verrijken dan mij te koesteren in de illusie dat ik iets belangrijks presteerde.

Jongelingsjaren cap. 143 (sub kinderen)

Desen somer vonghen Constantijn ende Christiaen aen het Grieksch te leeren, over de moeyelickheid van 't welke sij in 'teerste all wat kreunden. Maer vonde se evenwel, in 'thalve jaer, dat ick [ongevoelick] uyt was geweest seer wel gevoordert.

Jongelingsjaren cap. 152 (sub kinderen)

Inde Grieksche Tale deden sij ondertuschen seer goede progressen, hebbende nu in Junio het Evangelium Lucae afgedaen, neffens eene menichte Grieksche Woorden, die ick haer, mits belooninghe van geld, gestadelick van buijten dede leeren.

Jongelingsjaren cap. 153 (sub kinderen, Lodewijk)

Het Grieksch begonde hij den 24. Augusti, ende was door de rudimenta den 3. decemb. Waermede ick hem terstond het Evangelium Mathaei dede beginnen.

11 Omgang met wapens (*Mijn leven* 1,148-166)

Dagboek 1613

25 apr. Pique mousquet

hs. C: 25 april 1613 tum piques et mousques

Dagboek 1614

19 May Escrime

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren cap. 7 (sub Maurits)*

Ick dede hem leeren te paerdt ryden ontrent 6 ofte 7 weken by eenen picqueur, ende oick de spiesse en musquette te handelen, dwelck hy terstondt zeer wel dede. [...] Hebbe hem oick doen leeren te verstaen het zadelen en toomen en handelen der peerden, oick te kennen de deughden en ondeughden der peerden, ende oick eenichssins leeren spelen ofte schermen met het rappier, ende mede oick leeren dansen.

Fragment 105

Iterum hoc anno [1613] cogitare pater coepit, quâ corporis exercitatione ingenii laborem sublevaret adeoque nullo non viatico in omnem fortunae eventum instruendos pueros putavit, ut et armorum usum non excluderet. Summi Principis Mauritii incomparabili studio atque industriâ tot annorum factum erat, ut, quo nihil neque firmitus neque felicius neque laudabilius in republica esse, militaris autor statuit, militibus eruditus abundaremus. [...] Mauritio οϚϩlodidakth;n, sive campidoctorem, nullo parem aetas vidit. Ut saeculi forte socordiâ et in peius utique lapsu pulcherrimae disciplinae exercitatio corruere olim posset, monumentum

acerrimae virtutis atque industriae perenne posteris reliquit insignes tabulas, quibus, pictore Gheinio patre, totius exercitii militaris formam posituras regulas exhiberi fecit.

Itaque paucis hebdomadis exerciti sub eo semel in die tam venuste ac facile omne genus armaturae tractare, quo miles apud nos instruitur, omnes huius numeros, omnes gestus didicimus. (...) Sane parentis desiderium brevi impleveramus, nam, ne quis inutiles aut supervacaneo studio vexasse iuventutem nostram existimet prudentissimum senem, id secundario agebat, ut, ad rempublicam aliquando si adhiberemur, quae potissima eius pars est, perenni patriae calamitate, inscitia nostrâ nequid detrimentum caperet.

Mijn jeugd 116

In ditzelfde jaar [1613] begon mijn vader te zinnen op een lichaamstraining, die ontspanning zou brengen bij onze intellectuele bezigheden. Hij vond dat zijn kinderen moesten beschikken over alle middelen die hun tot leefschoot konden dienen, in wat voor levensomstandigheden dan ook. Zelfs de wapenhandel behoorde daartoe. Dankzij de jarenlange onvergelykelijke toewijding en inspanning van de verheven prins Maurits was het nu zo dat wij, om met een krijgskundig auteur te spreken, 'een overvloed aan goed onderlegde soldaten hadden, de belangrijkste garantie voor stabiliteit, geluk en roem van de staat'. [...] Er is nooit een tijd geweest die een *wapenleraar* of een drillmeester gekend heeft van de allure van Maurits. Voor het geval de beoefening van die prachtige kunst door de achteloosheid van onze tijd en door een bedenkelijke achteruitgang ooit in verval mocht geraken, heeft hij aan het nageslacht heel bijzondere platen nagelaten als een onvergankelijk bewijs van zijn wakkere moed en toewijding. Daarop heeft hij de opstelling en de regels van een volledige militaire exercitie in haar totaliteit door de schilder De Gheyn sr. laten uittekenen. [...]

Toen wij nu enkele weken lang eenmaal per dag [door Pierre du Moulin, kapitein en lid van de lijfwacht van prins Maurits] getraind waren, waren wij al zo ver dat wij alle soorten wapens, die bij ons door de soldaten gebruikt worden, elegant en behendig konden hanteren en 'alle bijbehorende bewegingen en handgrepen' beheersten. [...] Het duurde niet lang of wij hadden het doel bereikt dat mijn vader voor ogen had. Laat nu niemand denken dat de wijze oude man onze jeugd verpestte met een nutteloze en overbodige bezigheid. Hij beoogde daarmee namelijk nog een tweede doel. Mochten wij ooit in staatsdienst komen, dan mocht het departement van dienst, dat gezien de permanente staat van oorlog in ons vaderland van het grootste belang was, zeker geen schade ondervinden van onkunde van onze kant.

12 Paardrijden (*Mijn leven 1,167-176*)

Dagboek 1609

A cheval circa hoc tempus 6 septm.

Dagboek 1613

30 Octobre. seller brider etc., chevaux.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 7 (*sub* Maurits)

Ick dede hem leeren te paerdt ryden ontrent 6 ofte 7 weken by eenen picqueur [...]. Hebbe hem oick doen leeren te verstaen het zadelen en toomen en handelen der peerden, oick te kennen de deughden en ondeughden der peerden

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 12

Hij heeft als zijn broeder leeren ryden zess weken en oick de peerden sonder sadelen toomen end hieraf deughden en heure ondeughden kennen

Fragment 48-50

Sedentarias disciplinas pater iis, quae ad corporis exercitationem reficiendosque spiritus facerent, interpolare identidem magno in negotio habuit. [...] Mox ut iucundo utile misceret et, his invicem conditis, neque temporis dispendium faceremus, nec animi recreatione privaremur, sufficere aetatem duxit, ut rei equestris rudimenta libaremus. [...] Hunc habuisse glorior nobilem Gallum H. Beaumontium, equitandi omnium, quos deinceps videre memini, callentissimum atque eo nomine iam tunc Frederico Henrico Principi, domino nunc meo clementissimo, charum, mox eiusdem stabuli praefectum ac tandem turmae equitum, quae reipublicae militabat, praestantissimum ducem. Is pauculis hebdomadis effecerat, ut, quâ decebat venustate, equo insidentes praecipuas artis regulas hausissemus, egregiâ lenitudine, quod adstans plerumque pater curabat, pueros erudiens; vir tamen adustiore naturâ ad iracundiam valde praeceps, praeterquam quod, ut militaris disciplina rudi et [hier ontbreekt een regel in het handschrift], sic haec equitandi quoque severitate quâdam acri doceri amat, ratione, quod ad me attinet, nondum bene perspectâ, ut principum saepe liberos regumque miratus sim hac in re solâ tantâ verborum asperitate duci velle vel debere, nisi quod a teneris ad militiam formandos rudiori disciplinâ indurari expediat. Patris mei, qui huc non collimaret, aliud institutum erat, nec, per se pueritiae nostrae indulgentissimus magister, tanti perfunctoriam artem literatoribus esse credebat, ut hic tyronibus, quod alibi nusquam, accideret vapulare vel obiurgari. [...] qui id unice curabat, ut, si quando iter facturi aut aliâ occasione equum conscendere necesse haberemus, positi extra periculum essemus et peritiorum irrisiorem.

Mijn jeugd 53-5

Mijn vader hechtte er groot belang aan het zittend werk van de studie af te wisselen met de bezigheden die op de oefening van het lichaam en de ontspanning van de geest gericht zijn. [...] Om het aangename met het nuttige te verenigen en het ene met het andere te kruiden tot een smakelijke maaltijd, zodat wij geen extra tijd zouden verliezen en tegelijk aan geestelijke ontspanning geen tekort zouden hebben, achtte mijn vader ons nu oud genoeg voor een eerste kennismaking met de paardrijkunst. [...] Ik ben er trots op les te hebben gehad van de Franse edelman N. de Beaumont, de bekwaamste paardrij-instructeur die ik ooit heb gekend. Om die reden stond hij toen al in de gunst bij mijn genadige heer prins Frederik Hendrik en kort daarop werd hij zijn stalmeester. Uiteindelijk heeft hij het gebracht tot bevelhebbers van een ruiterscompagnie van het Staatse leger. In een paar weken wist Beaumont te bereiken dat wij met gepaste zwier het paard bestegen en de belangrijkste regels van de rijkunst onder de knie hadden. Mede omdat mijn vader er doorgaans bij was, behandelde hij zijn pupillen tijdens de lessen met opvallende vriendelijkheid, ofschoon de man opvliegend van aard was en om niets in toorn ontstak. Daar komt bij dat men de paardrijkunst, evenals de militaire tucht, nu eenmaal graag bijbrengt in een sfeer van felheid en barsheid. [...] Van huis uit voor ons kinderen toch al een zeer meegaand leermeester, vond hij de rijkunst voor geletterden slechts bijzaak. Zij was niet belangrijk genoeg om er leerlingen voor bloot te stellen aan slaag of schelden, als dat verder op geen enkel ander terrein gebeurde. [...] Het ging er hem alleen om dat wij de kunst verstonden om voor een reis of voor een andere gelegenheid van het paard gebruik te maken zonder al te veel risico's en zonder dat wij meteen een gek figuur sloegen.

Jongelingsjaren cap. 165 (*sub* kinderen)

Hierneffens dede ickse oock onder den Picqueur Aert Thomasz te peerde sitten om dienaengaende, wanneer sij buytenshuys mochten komen, buyten spott van andere te wesen, sulx sij lichtelyck vatteden tot groot genoeghen vanden meester.

13 Dansen (*Mijn leven* 1,177-186)

Dagboek 1613

1 may. saltationes.

hs. C: 1 May à dancer

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 7 (*sub* Maurits)

Hebbe hem oick doen leeren te verstaen het zadelen en toomen en handelen der peerden, oick te kennen de deughden en ondeughden der peerden, ende oick eenichssins leeren spelen ofte schermen met het rappier, ende mede oick leeren dansen.

Fragment 21

[1601] Iam nihil ad huius rei exercitationem accedebat propius quam ut ea, quae manui hactenus incumbibat, moderatio ad pedes quodammodo descenderet. Saltandi nimirum leges praeire suo Marte puerulis pater instituit. Atque adeo repraehensus aliquando a viro pio W. Helmichio, verbi tum divini apud Amstelodamenses praecone doctissimo, qui forte adesset, quod rei vitiosae semina in tenellos animos non bono exemplo iactum iret, perquam apposite meâ opinione, respondit, non agnoscere se primo caussam, cur ecclesiastici hoc exercitii innoxium genus tantopere exagitarent, deinde praeter voluptatem, quam ipse e ludicrae rei spectaculo caperet, eo se maxime contendere, ut a teneris formae staturaeque concinnae, motui etiam membrorum facili et decoro adsuesceremus.

Mijn jeugd 23

[1601] Niets lag bij deze [muzikale] oefeningen meer voor de hand dan dat wij het maatgevoel dat tot nu toe een zaak van de hand was, als het ware lieten afzakken naar de voeten. Ik bedoel dat mijn vader het besluit nam om persoonlijk zijn kinderen de regels van het dansen bij te brengen. Een keer was daar toevallig de vrome W. Helmichius, in die tijd een zeer geleerd predikant te Amsterdam, bij aanwezig. Helmichius verweet mijn vader dat hij met dit slechte voorbeeld in onze tere kinderzieltjes de kiemen van het verderf uitstrooide. Mijn vader antwoordde hem naar mijn gevoel ter zake, dat hij om te beginnen niet inzag waarom predikanten over dit onschuldig soort oefeningen zoveel misbaar moesten maken. Bovendien, afgezien van het genoeg dat hij er zelf in had, was het er hem vooral om te doen dat wij van jongs af vertrouwd zouden zijn met wat schoon is in voorkomen en lichaamshouding en wat de motoriek sierlijk en soepel maakt.

Fragment 107

Saltationis sive tripudii eâdem aetate [1613] repetitionem quandam indulsit magis quam iniunxit. Cum enim eorum, quae infantes docuerat (ut suo loco memoratum est), aut excidissent pleraque, aut pro more saeculi in obsoletis essent, non magnopere restitit, quin recentioris elegantiae, quam Galliae tradidissent, obiter praecepta haeriremus. Id factum est Brueillo Gallo, exquisitissimo magnae artis nugatore eoque nomine Mauritio Principi in ministeriis dilecto. Etenim et Martem illum ad hanc se

Venerem demisisse non raro vidimus; dubites, an laxandi animi magis, an quod in levissimis rerum ordine, praeceptis, regulis oblectaretur et vel ingredi numerose mallet quam otiosus esse, cum nihil ageret.

Mijn jeugd 118

Dat wij op deze leeftijd [1613] het dansen of ritmisch bewegen weer opnamen, was van zijn kant meer een kwestie van toestemming dan van opdracht. Wat hij ons in dezen als kind had bijgebracht (dat is op de betreffende plaats al gememoreerd), waren wij goeddeels vergeten of het was uit de mode geraakt. Hij had er weinig bezwaar tegen dat wij ons nu enigmate vertrouwd zouden maken met de moderne élégance die uit Frankrijk was komen overwaaien. Onze leraar was de Fransman Brueil, een allercharmantste virtuoos in deze kunst en daarom door prins Maurits in dienst genomen. Menigmaal namelijk heb ik onze Mars Maurits aan deze Venuskunst zijn diensten zien aanbieden. Deed hij dat ter ontspanning? Of beleefde hij zelfs in de kleinste kleinheden zoveel plezier aan orde, tucht en regels, dat hij zich liever bewoog volgens voorgeschreven maten dan door zo maar wat heen en weer te lopen, wanneer hij niets te doen had? Ik zou op deze vraag geen antwoord kunnen geven.

Jongelingsjaren cap. 114 (*sub* kinderen)

Voorts waeren sij in desen tijd seer frisch ende lustigh, naerde lesse ofte den eten altoos tot springen en danssen genegen. Soo dat ick Constantin de cinq pas begonde te wijsen, dat hij strax begreep, ende met een' sonderlinghe dispositie ende gratie van beenen uyt voerde, springende mede seer goede capriolen daerbij. In allen 'twelcke Christiaen hem volgde met sijn' natuerlicke aemulatie ende ambitie, maer en hadde die avantagie van stature niet, altoos geneghen de voeten wat binnenwaerts te dragen, ende de knijen voor uijt.

Jongelingsjaren cap. 165 (*sub* kinderen)

Oock dede ick haer de beghinsselen van danssen leeren, om het lichaem des te beter tot goed fatsoen te leeren strecken.

14 Springen, worstelen, schaatsen en zwemmen (*Mijn leven* 1,187-203)

Fragment 48

Adeoque neque campestris ludos quoscumque, saltum neque venationem pueris invidit, ut se comitem oblectamenti non raro adhibuerit. Natationi operam ut daremus, etiam serio iniunxit, non ignarus, magno in discrimine quid praecipue qui vel modice in ea exercitatus sit. Sed audire ab ipso memini, sicut Suetonius video de Caligula memorare, ad caetera tam docilem, natare nescivisse, hac in re sola, post reliquas feliciter admissas animo disciplinas, defuisse sibi discentium industriam. De me fateor etiam operose conanti nunquam obtigisse, ut ad quindecim aut viginti passus nando transmitterem, adeo sive corporis imbecillitate, quae in caeteris non apparuit, sive pulmonum vitio (cum ad cantum et loquelam tamen facili et praelongo spiritu semper polluerim), lassatae statim vires deficiunt nec, si capitis periculum adeundum sit, progredi ultra sinunt, magno sane moerore meo ac molestiâ, qui ut permutandi artem istam cum reliquarum aliquâ facultas esset, saepius optavi, cum unâ praecipue calopodii, ut nuncupare liceat, Hollandici, quâ per adstrictas aquas glacie ingenti celeritate labimur. Hac enim, praetore Dedelio, egregio artifice, tantopere valebam, ut, si in conspectu hominum esset, omnium oculos brevi tam staturâ puellus nec, ut aiebant, invenustus in me adducerem; si, quae laxior voluptas erat, per prata inundata cum commilitationibus vagari libebat, in prioribus ubique veherer, observato interim corporis decoro gestu, quod in ludicris etiam exacte pater procurabat.

Mijn jeugd 53

Allerlei buitensporten, zoals springen, hardlopen en jagen, gunde hij [Christiaan Huygens sr.] de kinderen zo van harte, dat hij niet zelden als medespeler aan het plezier deelnam. Ook drukte hij ons op het hart aan zwemmen te doen, omdat hij besepte hoezeer zelfs een geringe vaardigheid op dit gebied in geval van nood zijn voordeel heeft. Maar ik herinner mij dat ik hem heb horen zeggen wat, naar ik zie, Suetonius van Caligula zegt: 'zo leergierig als hij tegenover alle andere te leren dingen stond, zo weinig had hij leren zwemmen.' Na het succes bij het aanleren der overige vakken was dit het enige onderdeel, waarin de inspanning van zijn leerlingen hem teleurstelde. Van mijzelf moet ik zeggen dat het mij ondanks verwoede pogingen nooit gelukt is vijftien tot twintig meter zwemmend af te leggen. Het moet een gebrek aan lichaamskracht zijn, dat zich bij andere sporten achter niet heeft geopenbaard, of iets aan de longen, al moet ik zeggen dat ik voor zingen of spreken toch altijd over een moeiteloze en heel lange adem beschik. Bij het zwemmen laten mijn krachten mij door vermoeidheid meteen in de steek en is het mij onmogelijk door te gaan, zelfs als ik in levensgevaar zou zijn. Ik vind dat heel vervelend en hinderlijk, en vaak genoeg heb ik, als zoiets zou kunnen, voor de zwemkunst met plezier een van de andere sporten willen inruimen, bij voorkeur de sport van de zogenaamde Hollandse schaats, waarop wij met ongeloofelijke snelheid over bevroren wateren glijden. In het voetspoor van Dedel, een uitstekend kunstrijder, was ik hierin zo bedreven, dat ik als klein en naar men zegt niet onknop ventje op de openbare ijsbaan al gauw ieders oog op mij gericht zag. Als wij een vrijere ontspanning zochten en met een groepje trektochten maakten over de ondergelopen weilanden, was ik altijd onder de eersten te vinden, terwijl ik tegelijk lette op een sierlijke lichaamshouding, want ook bij dit soort ontspanning was mijn vader daar heel precies in.

Jongelingsjaren cap. 133 (sub kinderen)

In desen winter liet ick Constantin ende Christiaen de schaetsen aenbinden, daerop sij in weinige daghen soo wonderlick toenamen dat het wat vreemds om sien was, rydende terstond met goede gratie, vast, ende all heel rasch, naer haere krachten.

15 Teken en schilderen (*Mijn leven 1,204-242*)

Dagboek 1611

Hoc anno Hondius. Dic de miniatura, Boetseren, gieten.

Perspective –

... et tunc de pictura Lauterhonii (?)

hs. C: Marquer chez Hondius 3 mois. Peint, échanté [onleesbaar], Miniature

Dagboek 1618/1619 in marg. [niet vermeld door Unger]

Miniature

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren cap. 7 (sub Maurits)*

[Maurits] heeft oick 3 maenden leeren teekenen by eenen plaetsnyder, zoo dat hy met het pinceel begonde te schilderen.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren cap. 12*

[Hij heeft] oick leeren teekenen 3 maenden tzoo wel dat hij oick yet fraeys met het pinceel heeft geschildert en gebootzeert

Fragment 62-66

Dum haec studia cum caeteris Graecis Latinisque ex voto et, ut dixi, prorsus iucunde procederent, iterum tamen de interpolandis, quod sine incommodo vel detrimento fieret, cogitare coepit et, observato a teneris in picturam utriusque affectu naturali, dum nostro Marte et puerili conatu effingere quae offerentur aere lignove incisa non cessaremus, tentare instituit, quem et huic arti matura ingenia successum datura essent. Utili mehercle rudimento! et ad quamvis vitae conditionem educatis apprimis necessario. [...] Parine in pretio hodie pictura sit, οὐjc οἰrivzw. Sufficit ad honorem, quod summis terrarum dominis chara vel ab ingenuis tractetur, vel tales reddat a quibuscumque cum successu colitur. Utilitatis (siquidem hoc nomine lucri compendia aestimes) immensae semper fuit. Sed neutro horum intuitu patrem meum illexit. Viderat, quo et Graeci procul collimarunt, et suâ, ut aiebat, imperitiâ didicerat fieri non posse, ut de pictura (nusquam non hodie obvia) quisquam vel modice iudicaret, qui manu propriâ rudimenta artis quodammodo non tractasset. Viderat summos viros et ab omni maiore disciplinâ celeberrimos latis pro autoritate de picturâ sententiis inter peritos derisui fuisse. Hinc illud propositi semper animo servârat, ut, quos omnium artium callentes reddere non posset, eo perduceret, ut in iudicio praecipuarum citra contemptum essemus. Caeterum ne hoc quidem argumento potissimum impulsus, aliud rei emolumentum prae oculis habebat, quo attendere velim et quidem tempestive, quicumque iuventutis educandae curam suscepere. Observabat non tam picturae nobilioris, quae coloribus et penicillo perficitur, quam linearis (vox C. Plinii est [Hist. Nat. 35,5]) quae solius cretae vel calami, vel obiter etiam penicilli est, in plurimis necessitatem, nusquam non usum esse; quamcumque mathematicae partem attingeremus, exercitatae manus graphiique fructum percepturos. Si peregrinari contingeret, multae scriptionis compendium fore, ubi depingenarum rerum memorabilium promptâ facultate polleremus. Ergo cum Iacobi Gheynii, artificis praestantissimi, sed, ut fortunâ tunc iam lautiore, institutionis suae nimis parci, operam frustra expetisset, Henricum Hondium elegit, quo ductore prima delineandi rudimenta inchoaremus, virum sane probum et lenitudine insitâ liberali adolescentiae idoneum, artis etiam suae non imperitum, sed, ut quod res est dicam, suae dumtaxat, non illius gnarum, quâ maxime opus habebamus; non illius, inquam, quâ hominum atque animalium formae statusque quilibet, arborum item fluviorum, montium et huiusmodi rerum campestrium figurae levi, florido vivoque ductu celeriter effinguntur, quo nunc artificio, si quisquam (nec veteres hic excipio) Belgae mei praestant; cuius vero habitu si destituatur quicumque rerum quarumlibet sive civilium, sive praesertim militarium functionem obiturus sit, operam sane luserit et infructuosi laboris molestiam tulerit. Iam Hondii mei de vulgaribus chalcographi diversa facultas erat, caelatura durior, rigidi ductus et ad pylas, ad marmora et immobilia quaeque aedificiorum exprimenda facti magis quam ut fluxa et mobilia ista, velut gramina, frondes, frutices, vel ruinarum in sua canitie ac deformitate elegantiam assequerentur. Neque prorsus tamen trimestre spatium, quo Hondio, ni fallor, operam dedi, perdidisse puto. Habebat in suo genere, cuius nescium tyronem referret non esse. Corporis humani membra non contemnendâ methodo suis dimensionibus singula et maiusculo volumine efformanda dabat. Mox collectis universis puerum, deinde hominem totum, denique ternos, quaternos in tabella repraesentare docebat, illud continue occinens, vix fieri posse, ut quis totum animal minutiore, cum opus esset, formâ construeret, qui hac anatome praeviâ singulorum artuum exactam notitiam adeptus non fuisset. Itaque et huius disciplinae non nullius pretii rudimentum fuit; qualis autem profectus, gaudeo doceri exemplis posse, quorum in adversaria congestorum tam non inepta seges est, ut nec tenerae quidem aetatis excusatione velata peritiorum aciem et censuram ferat, multorum saepe

admirationem excitaverit. Quidni etiam rotunde laudes meas proloquar, qui et vitia hic mea et virtutes, tamquam alienas, enarrandas sumpsi?

Quod praestantius delineandi genus supra attigi, dehinc naturâ duce et pro re natâ frustatim exercui. Ad colores patre nescio (utpote prae nimio studiorum avocamento haud facile permissum) quadriennio post convolare aggressus fui. Sed cum eâ tempestate et oculorum imbecillitate affligi inciperem et in iurisprudentiae initia protruderer, nihil admodum nisi tabellam unam aut alteram perfeci, quas in pretio parentibus pro affectu fuisse memini et in instrumento aedium maternarum extare credo. Delicatiorem picturam, quam aquatis coloribus miniaturam nuncupamus, multo serius exercitavi, praeitore Iacobo Hoefnaglio cognato. [...] Quid in eâ praestiterim, documento plusculae tabellae sunt, quas amicis subinde distributas asservari non indigne puto. Pleraeque Batavis, aliqua Britannis relicta fuit. Unam uxor obtinuit, carminibus olim decantatam, cum inter me et Vischeras virgines iucunda harum rerum aemulatio intercederet. In eâ nuces aliquas, candelae frustum, tubulum paetiarium, et, si memini, muscam maiusculam ad vivum singula sic expressi, ut, praeterquam Hoefnaglio et universis spectatoribus, Gheiniis ambobus, parcis praeconibus, non simulatam laudem extorserint.

Mijn jeugd 69

[1611] Toen dit onderdeel van de studie [retorica], evenals de rest van het Grieks en Latijn, naar wens en, zoals ik zei, ook plezierig verliep, begon mijn vader weer eens aan iets extra's te denken, wat overigens de voortgang niet mocht bemoeilijken of afremmen. Nu had hij bij beiden van ons van jongs af aan een aangeboren voorliefde voor het tekenen waargenomen. Wij kregen er niet genoeg van alles wat wij aan gravures en houtsneden tegen kwamen uit eigen beweging met kinderlijke hand na te tekenen. Daarom besloot hij na te gaan wat het resultaat zou zijn als wij ons nu op rijpere leeftijd zouden wijden aan deze kunst, een werkelijk nuttige ondergrond en een eerste vereiste voor hen die door een veelzijdige opleiding voor elke willekeurige maatschappelijke functie inzetbaar moeten zijn. [...] Of de schilderkunst tegenwoordig dezelfde waardering geniet, *daarover doe ik geen uitspraak*, maar haar aanzien blijkt voldoende uit de liefde die de groten der aarde haar toedragen: degenen die haar beoefenen zijn van adel, ofwel de beoefenaars worden geadeld mits zij succesvol zijn. Haar nut (als je dat woord verstaat in materiële zin) is altijd zeer groot geweest. Toch waren dit niet de motieven waardoor mijn vader zich liet leiden. Hij had het resultaat gezien, dat de Grieken ongetwijfeld ook voor ogen had gestaan. Als volslagen leek, zoals hijzelf zei, had hij geconstateerd dat men op het terrein van de schilderkunst (waar men tegenwoordig overal mee geconfronteerd wordt) onmogelijk tot een ook maar enigszins gefundeerd oordeel kan komen, als men niet zelf de beginselen van deze kunst metterdaad in praktijk heeft gebracht. Hij had gemerkt dat belangrijke personen, die om hun veelzijdige ontwikkeling bekend stonden, zich de spot van de mannen van het vak op de hals hadden gehaald als zij over de schilderkunst hun mening ten beste gaven. Dit had geleid tot zijn onwrikbaar besluit te bewerkstelligen dat wij – daar wij nu eenmaal niet in alle takken van de kunst experts konden worden – althans bij de voornaamste kunsten met ons oordeel nooit een belachelijk figuur zouden slaan.

Overigens was dit niet zijn eerste overweging. Hij had nog een ander voordeel op het oog en ik zou willen dat iedereen die de zorg over de opvoeding van de jeugd op zich genomen heeft, hieraan in een vroeg stadium aandacht zou schenken. Hij had vastgesteld dat – meer nog dan de zo edele vorm van schilderen met verf en penseel – het tekenen (de term is van C. Plinius), dat geschiedt met krijt of stift en een enkele keer ook wel met een penseel, in heel veel situaties onmisbaar is, en in geen situatie

helemaal zonder nut. Als wij ons in enigerlei vorm met wiskunde zouden bezighouden, dan zouden wij het nut van de geoefende hand en de stift bemerken. Ingeval wij op reis gingen, zouden wij ons veel schrijfwerk besparen als wij de kunst verstonden om de bezienswaardigheden ter plekke in een schets vast te leggen.

Zo deed mijn vader eerst een vergeefs beroep op de hulp van de hoogst begaafde kunstenaar Jacob de Gheyn, wie het toen al voor de wind ging en die daarom niet veel zin meer had om nog les te geven. Toen viel zijn keuze op Hendrik Hondius, onder wiens leiding wij kennis moesten maken met de eerste beginselen van de tekenkunst. Hondius was een goed mens en zijn zacht karakter maakte hem voor ons, welopgevoede jongelui, tot een geschikt leermeester. In zijn eigen specialisme, dat moet ik er uitdrukkelijk bij zeggen, was hij ook zeer kundig, maar dat was niet het geval met wat wij nu juist nodig hadden. Ik bedoel de kunst om elke vorm en elke houding van mens en dier, om de contouren van bomen en stromen, van bergen en andere landschapstaferelen snel en in een luchtige, fleurige en levensechte tekening weer te geven. (In deze kunst staan onze Nederlanders momenteel op een peil dat nog door niemand ooit bereikt is, zelfs niet door de antieken.) Iedereen echter die hetzij in het burgerlijke, hetzij vooral in het militaire leven, een taak op zich neemt waarvoor hij de aanleg mist zal bedrogen uitkomen en zichzelf alleen maar teleurstellingen bezorgen.

Onze Hondius nu had een manier van graveren die afweek van de algemeen gangbare methode. Zijn graving was harder, zijn tekening stijver en meer geschikt om zuilen, marmer en onbeweeglijke onderdelen van gebouwen weer te geven. In de weergave van losse en beweeglijke voorwerpen, zoals gras, bladeren, struiken of vervallen ruïnes in al hun vormeloze pracht was er weinig schoonheid mee te bereiken. Toch acht ik de drie maanden die ik, als ik mij goed herinner, aan Hondius' lessen heb besteed, geen verloren tijd. Er was een element in zijn werkwijze dat voor de beginnening heel nuttig was, namelijk zijn methode (waarover men beslist niet laatdunkend moet doen) om de ledematen van het menselijk lichaam stuk voor stuk op ware grootte of iets vergroot te laten uittekenen. Daarna leerde hij ons combinaties te maken en tot een afgeronde voorstelling te komen, eerst van een kind, dan van een volwassene, en tenslotte van een groepje van drie of vier personen op één vel. Hij bleef er maar op hameren dat het onmogelijk was een levend wezen in het klein weer te geven, als men niet eerst met behulp van zulke anatomische studies een precieze kennis der afzonderlijke ledematen had verworven. Dus ook op dit terrein was het eerste onderricht niet zonder betekenis. Mijn verdere vorderingen laten zich tot mijn voldoening gemakkelijk illustreren aan de hand van de voorbeelden die in mijn schetsboeken bijeengebracht zijn. De oogst is van dien aard, dat deze de serieuze kritiek van de kenners kan doorstaan, zelfs als men er geen rekening mee houdt dat het om werk uit mijn vroege jeugd gaat. Ze hebben dan ook bij velen bewondering gewekt. Waarom zal ik niet ronduit spreken over datgene wat mij tot eer strekt? Ik heb mij immers tot taak gesteld verslag te doen van mijn ondeugden zowel als mijn deugden, als waren het die van een ander.

Het meer verheven genre van tekenen, waarvan boven sprake was, heb ik sindsdien al naar gelang de lust en de omstandigheden incidenteel beoefend. Buiten medeweten van mijn vader, die daar niet voor geweest zou zijn omdat het teveel van de studie kon afleiden, ben ik vier jaar later overgegaan tot het schilderen in kleur. In diezelfde periode begon evenwel mijn oogaandoening zich voor het eerst te openbaren. Bovendien maakte ik een aanvang met mijn rechtenstudie. Ik heb dan ook maar een of twee paneeltjes gemaakt, maar ik herinner mij dat die bij mijn ouders in de smaak vielen. Ik geloof dat ze nog deel uitmaken van het huisraad van mijn moeder.

Het meer verfijnde schilderen in waterverf dat wij miniatuurkunst noemen, ben ik pas veel later gaan beoefenen, onder leiding van mijn familielid Jacob Hoefnagel. [...] Een bewijs voor mijn prestaties op dit terrein vormen de vele schilderijtjes, die ik van tijd tot tijd onder mijn vrienden uitdeelde en die mijns inziens terecht bewaard worden. De meeste heb ik afgestaan aan Hollandse vrienden, enkele aan Engelse. Mijn vrouw heeft er een gekregen, waarop nog gedichtjes gemaakt zijn in de tijd dat de meisjes Visscher en ik in dat soort speelsigheden met elkaar wedijverden. De voorstelling bestaat uit een paar hazelnoten, een kaarstomp, een tabakspijp en, als ik het wel heb, een nogal forse vlieg. Ik had dit alles zo natuurgetrouw weergegeven, dat het mij oprechte complimenten opleverde, niet alleen van Hoefnagel en alle anderen die het gezien hebben, maar zelfs van de De Gheyns, die met complimenten bepaald niet gul zijn.

Jongelingsjaren cap. 169 (*sub* kinderen)

Inde Teecken Conste voorderden sij [Constantijn en Christiaan] te Leiden mede seer, onder eenen M. Pieter Couwenhoorn, hebbende tevoren inden Haghe de beginsselen daerof met Constantijn geleert by eenen ... Monix, Schilder ende goed Teeckenaar. Getuijghenisse daerof geven de uytnemende teeckeninghen, die ick van die hare jaren, insonderheit van Christiaan beware, wiens verstand van all wat hij aentaste capabel wierde bevonden.

Jongelingsjaren cap. 171 (*sub* kinderen)

In het Teeckenen, dat hij [Philips] met Lodewijck mee leerde van voornoemde Mr. Monickx, ging hij den oudsten klaer verbij, ende oeffende sich daerin met eenen gestadighen ende seer geluckigen ijver, selfs naert leven met een' stoute kluchtigheid ende goed opmerck vele dinghen teeckenende.

16 Wiskunde (*Mijn leven* 1,243-266)

Dagboek 1609 (*manu* Christiaan Huygens sr., p. 1)

Arithmetica begost by mr. Samuel

Dagboek 1609

12me d'Octobre. Arithmétique Sam. Cloot.

hs. C: Arithmétique de Cloot.

Dagboek 1611

Ad mathematica ventum erit

Dagboek 1615

Hoc anno in Geometricis fui sub Cobbio

Dagboek 1616

In feb. Geometriam patri obtuli, quae et a Principe visa. Hic de omni mathesi mea.

Fragment 46

Eiusdem anni [1609], cuius in praesentia telam pertexo, pars subcesiva rudimentis arithmetice tributa fuit. Ei rei parens indulgentissimus (qui, quod in ore habebat, nullis impendiis in educationem nostram parcere statuerat) [...] curiose delegerat Samuel Clootium, Ludolphi Coloniensis [...] mathematici summi, generum dignissimum, quippe qui supra dotis aestimationem soceri quoque virtutum ac

scientiarum particeps factus, suffragante Mauritio Principe iam tum eo munere fungebatur, quod architectonum castrensium, donec aliud vocabulum literati suppeditaverint, meo iure nuncupare soleo, [...] tum bibliothecae Mauriti et supellectili mathematicae impositus, duplici beneficio praeclarae de se opinionis testimonium ferebat. Hic vir eximius et, quod praemature paucis exinde annis patriae subductus, iam morti proximus ad se visenti testabatur, mei amantissimus, per duos non amplius menses paternis aedibus frequentatis, tam planâ faciliq[ue] methodo (quod suo more unice pater petierat) adolescentium ingenia erudierat, ut in re arithmetica fateretur nihil restare, quo magnopere egeremus, sive ad supputationes aerarias, qui tum parentis scopus erat, sive ad mathematicas introductiones, quas, ut suo loco memorabitur, consulto differebat.

Mijn jeugd 51

De rest van het jaar waarover ik schrijf [1609] werd besteed aan de beginselen van de rekenkunde. Hiervoor had mijn ruimhartige vader welbewust het oog laten vallen op Samuel Cloot. Vaak heeft mijn vader verklaard dat hij zich nu eenmaal voorgenomen had voor onze opvoeding kosten noch moeite te sparen. [...] Cloot was de schoonzoon van Ludolph van Ceulen [...], zeer groot wiskundige. Hij was een schoonzoon die zijn schoonvader waardig was, want hij had van hem niet alleen een aanzienlijke bruidsschat, maar ook een aandeel in zijn kwaliteiten en kennis verworven. Gesteund door prins Maurits had hij toen al de functie van wat ik, zolang de taalgeleerden er nog geen term voor hebben gevonden, nu maar op eigen gezag vestingarchitectuur noem. Cloot was ook belast met het toezicht op Maurits' bibliotheek en op diens wiskunde-instrumentarium. De dubbele functie bewees hoe goed hij stond aangeschreven. De voortreffelijke man is een paar jaar nadien ontijdig het vaderland ontvallen. Hij was zeer op mij gesteld. Toen ik hem vlak voor zijn dood bezocht, heeft hij verklaard dat hij onze jeugdige geest slechts twee maanden bij ons aan huis heeft onderricht. Zijn methode was dermate overzichtelijk en gemakkelijk (dit was het enige wat mijn vader gewoontegetrouw van hem had gevraagd), dat er volgens zijn zeggen op het gebied van het rekenen niets meer over was, wat wij node zouden missen bij het maken van financiële berekeningen of bij het aanvangsonderwijs in de wiskunde. Het eerste was het onmiddellijke doel dat mijn vader voor ogen stond, het laatste stelde hij opzettelijk uit, zoals wij te zijner tijd zullen vermelden.

Jongelingsjaren cap. 57 (sub Constantijn jr.)

Met het beghin van December begonne ick Constantin ende Christiaen in het cijfferen, des avonds naerden eten te oeffenen. 'tWelck sij lichtelick begrepen, volgens de klaere maniere hiermede ick het haer inscherpte, hoewel ick seggen moet dat Constantin in desen sijn broeder nauwelix konde esqaleren.

Jongelingsjaren cap. 78 (sub Christiaan)

Hoe hij desen winter in de beghinsselen van 't Cyfferen sijnen broeder voorbij liep, ende meer gedaen soude hebben, hadde men se niet met discretie neffens een houden gaen, hebb ick en passant onder Constantin verhaelt.

Jongelingsjaren cap. 109 (sub kinderen)

Constantin ende Christiaen, die ick in decemb. 1637 hadde begonnen in 'tCijfferen te onderwijsen, voorderden in 't beghinssel deses jaers soo seer daer in, dat ick seggen magh, sij de 4 specien ende Regel van drijven in weinighe weken heel exact ende promptelick hebben geleert.

Jongelingsjaren cap. 117 (sub kinderen)

De Cijfferkonst hadden sij met gedurighe oeffeninghe wel onderhouden.

Jongelingsjaren cap. 164 (sub kinderen)

In dit selve jaer stelde ick Constantin ende Christiaen onder Stampioen, die haer de Mathematique quam leeren, met sonderlingh succes: hoewel dat meest in uijt muntte Christiaen, die niet alleen alle dinghen lichtelick begreep ende onthiel, maer selfs dagelix allerhande konstighe dinghen inventeerde, ende in een boeckjen bij een vergaderde, soo dat mender sich hooghelick over hadde te verwonderen.

Jongelingsjaren cap. 168 (sub kinderen)

Tot Leiden besteedde ickse met eenen oock onder den jonghen Schooten, korts daerna Professor Matheseos vemaculae in plaetse van syn Vader. Dese leerde haer Algebram van M. Descartes, ende sagh met extreme verwonderingh aen hoe insonderheit Christiaen sich daarvan quete.

Jongelingsjaren cap. 174 (sub kinderen)

Christiaen, veel korter van stature blijvende, liet ick ondertuschen te Leiden, daer hij met lust syne studien, maer wel in sonderheit die van Mathesis, Teeckenconste ende musique vervoorderde.

17 Bezoeken aan Louise de Coligny (Mijn leven 1,267-281)

Dagboek 1604

En febvrier à 7 ans 5 moiz j'apprins du luth. Près de la Princesse souvent.

Fragment 28

Inter musicae rei fructum, qui providum parentem non fefellit, de praecipuis duco, quod hoc nomine multis mortalibus charus et acceptus vixi. Perpetui honoris et observantiae caussâ Illustrissimae Lodovicae de Coligni, Principis Auriacae, meminisse prae caeteris hic libet. Illa me excelsissima mulierum, illa me omni maiore elogio dignissima heroina cum dilecti sibi patris filium, tum gratae sibi musices artificem tantopere amare potuit, ut paucae septimanae essent, quibus aliquoties se adiri a me non pateretur sane, sed vero nec iuberet. Et incrementum cum adolescenti aetate familiaritas ista caepit, nec musicae tandem, sed maiorum rerum commercium intercessit, ut quam saepissime seu in cubiculo assidens, seu in horto obambulans horas mihi totas uni, amoto nobilium comitatu, vacaret, nec tum recenter natae circa religionem controversiae, de quibus frequens inter dissidentes sermo erat, quidquam pristinae amicitiae detraherent.

Haud facile homunculis nobis excidunt, quae vero an falso laudi nostrae semel adscripta fuerint. Ego ignosci mihi postulo, si ambitiose commemoro, quod enunciasse aliquando summam mulierem de me admodum iuvene satis, ni fallor, causae est cur recorder, *non solere se a me discedere nisi doctiorem*. Hui! doctiorem, domina doctiorem? quam augustissimi Principum coluere, quam Henricus Magnus Galliae Rex cum amaret maxime, suspexit magis, quam, uti profiteri solitus erat, parentis loco habuit, quam, quod instar omnium est, uxorem incomparabilis Gulielmus Auriacus, filiam Gaspar Colignius, prudentiae ac fortitudinis invictae aeternum exemplum? Sed affectum et benevolentiam singularem tantae foeminae demonstrare intendi. Huic adscriptum est, quod immerito tributum fuit. Sat indignitatis meae memor mihi testis sum, ut applicari ne nunc quidem patiar, quae ut merito applicentur, nunquam futurum est.

Mijn jeugd 30

Ik zie het als een van de belangrijkste vruchten van mijn musiceren (wat mijn vader met zijn vooruitziende blik ook wel besepte), dat ik er de sympathie van veel mensen mee heb gewonnen. Meer dan aan alle anderen wil ik hier denken aan de doorluchtige Louise de Coligny, prinses van Oranje, die blijvend mijn eerbied en toewijding geniet. Zij, de hoogst geplaatste onder de vrouwen, de heldin die men niet hoog genoeg kan prijzen, zij was zeer gesteld op mij, het kind van een vader die haar dierbaar was en de vertolker van een muziek waarvan zij hield. Slechts zelden ging er een week voorbij, waarin ik niet een paar keer de toestemming, om niet te zeggen, de dringende uitnodiging kreeg om haar te bezoeken. Naarmate ik opgroeide nam deze vertrouwelijkheid nog toe, en niet alleen de muziek, maar ook zaken van groter gewicht kwamen aan de orde. Talloze keren heeft zij al haar hofdames weggestuurd en uren lang met mij alleen in haar kamer gezeten of in de tuin gewandeld. Zelfs de godsdiensttwisten, die toen juist opkwamen en waarover wij bij onze gesprekken een verschillend standpunt vertegenwoordigden, hebben aan de bestaande vriendschap nooit iets afgedaan.

Als er ooit iets heel eervol over ons gezegd is, of dat nu terecht is of niet, dan vergeten wij kleine mensen dat niet licht. Men houde mij ten goede als ik hier met een vleugje zelfgenoegzaamheid een uitspraak citeer, die de voorname vrouw ooit over mij gedaan heeft toen ik nog heel jong was. Juist dit laatste aspect verklaart, naar ik meen, voldoende waarom ik mij die uitspraak herinner. Deze hield in, 'dat zij altijd iets geleerd had, wanneer zij bij mij vandaan kwam.' Nee! Zij, de vorstin, iets geleerd? Zij, die in ere stond bij de grootste vorsten. Zij, voor wie de grote Franse koning Henri een grote liefde en een nog grotere bewondering koesterde en die naar zijn eigen zeggen voor hem was als een moeder. Zij, die (en dan hoeft er verder niets meer gezegd te worden) de vrouw geweest was van de unieke Willem van Oranje en de dochter van Gaspard de Coligny, het onvergankelijke toonbeeld van wijsheid en van onoverwinnelijke kracht. Ik wil hiermee alleen maar een bewijs geven van de liefde en buitengewone genegenheid die deze zo grote vrouw ten toon spreidde. Alleen daaraan moet ik dit onverdiende compliment toeschrijven. Ik ben mijzelf heel goed bewust, dat het onverdiend was en is en dat het dat te allen tijde zal zijn.

18 Vertrek van Johan Dedel (*Mijn leven* 1,282-289)

Dagboek 1613

Aug. 13. Dedel abit Disputat. scribo jambos. scribo ei graecam epistolam.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 6 (*sub* Maurits)

... Johannes Dedele die hem en zyn broeder geleert heeft ontrent acht jaren by ons in huys woonende, ende hadde voor gagie vyftich gulden sjaers.

Fragment 32-3

[1606] occurrit tandem Joannes Dedelius Gulielmi filius, iuvenis pro aetate probe doctus etiam toto, ni fallor, triennio in Academia Leidensi iurisprudentiae cognitionem non perfunctoriam adeptus, quibus principiis cum praxin fori Hollandici adhibendam duceret, oblatis contubernii conditionem haud gravate accepit. Etiam eâ sic usus fuit, ut, cum praecipue nobis vacare teneretur, sibi vero subcisivas horas, vespertinas quoque et non raro nocturnas plurimas tribueret, insignis diligentiae fructum tulerit, senatoriam Curiae nostrae dignitatem, quâ dum ista scribo, singulari cum laude perfungitur.

Mijn jeugd 35

[Mijn vader] kwam [in 1606] namelijk in contact met Johan Dedel Willemszoon, een jongeman die voor zijn leeftijd behoorlijk onderlegd was en zich voor zijn verblijf van, naar ik meen, drie jaar aan de Leidse universiteit reeds een diepgaande kennis van het recht had verworven. Hij vond dat hij deze theoretische kennis moest completeren met praktijkervaring aan het Hof van Holland en nam het aanbod van logies op de daaraan verbonden voorwaarde gaarne aan. Ook deze positie heeft hij goed benut, want hoewel hij gehouden was in de eerste plaats voor ons beschikbaar te zijn en voor zichzelf — naast de avond- en niet zelden de nachtelijke uurtjes — alleen wat restuurtjes overhield, plukte hij toch de vruchten van zijn grote ijver, in die zin dat hij raadsheer is geworden van ons Hof — een waardigheid die hij op het moment dat ik dit schrijf op zeer verdeinstelijke wijze bekleedt.

Fragment 109

[...] restat hoc solum, Augusto mense [1613] Dedelium, iam ante iustum septennium, ut Senecae apud Neronem verbis utar, *spei nostrae admotum*, commeatum a patre non invito impetrasse. Eo enim propecti videbamus, ut ad humaniores literas quod attineret sine cortice, ut aiunt, natandi facultatem adepti essemus, quod ad iuris studium, aut Academiae maturi, aut principiorum, si sic expediret, nostro Marte capaces haberemur. Dedelium ut propriorum studiorum fructu diutius frustraremur, nulla ratio sinebat. Ergo ille, sui iuris factus, quas tempestive de pignoribus et hypothecis theses iuridicas paraverat, promotionis privatae augurales, Lugdunum publice defensum ivit, tantâ cum ingenii doctrinaeque laude, ut gloriae ac felicitati summae adscriptum nobis fuerit, tali sub paedagogo educatos fuisse. Mox Heusdam administrandis negotiis matronae cuiusdam viduae lautioris fortunae evocatus, etiam de more iuventutis Belgicae adeundae Galliae otium et occasionem nactus est; denique postliminio Hagiensi foro redditus huius in arenâ sic se exercuit, ut, quam alibi memorasse puto et adhuc strenue dignitatem administrat, non immerito sit visus adipisci. Domi nostrae tam gratam sui memoriam reliquit, ut paribus omnium votis et auxiliis Isabellam Vogelariam cognatam uxorem obtinuerit, quâcum feliciter hactenus, nec parcae, nec poenitendae prolis pater, vitam agit agatque diu sospes amicus integerrimus.

Mijn jeugd 120

[...] rest mij alleen nog te vertellen dat mijn vader in de maand augustus [1613] bereidwillig inging op het verzoek om ontslag van Dedel. Zeven volle jaren geleden al was Dedel, in de woorden van Seneca aan het adres van Nero, 'belast met de zorg voor onze voorbereiding op de toekomst.' Nu leken wij voldoende gevorderd om wat betreft de letterenstudie voortaan, zoals dat heet, 'zonder kurk te kunnen zwemmen'. Voor wat de rechtenstudie aangaat, mochten wij rijp geacht worden voor de universiteit en ook voldoende toegerust om desgewenst op eigen gelegenheid de beginselen van het recht aan te leren. Er was dan ook geen enkele reden om Dedel nog langer het vruchtgebruik van zijn eigen studie te onthouden.

Eenmaal vrij vertrok Dedel naar Leiden voor de openbare verdediging van zijn juridische theses over *Onderpand en hypotheek*. Hij had deze al klaar liggen ten behoeve van een private promotie. Bij de verdediging oogstten zijn scherpzinnigheid en geleerdheid zoveel lof, dat wij het als een eer en een zeer groot geluk beschouwden voor onze opleiding zo'n gouverneur gehad te hebben. Kort daarop werd hij beroepen naar Heusden om de bezittingen van een welgestelde douairière te beheren. Ook vond hij de tijd en de gelegenheid om conform het gebruik onder Nederlandse jongeren een reis door Frankrijk te maken. Tenslotte keerde hij weer terug bij het Haagse Hof. In die arena deed hij zoveel ervaring op, dat hij de

waardigheid die hij daar kreeg (ik geloof dat ik dat al heb verteld) en die hij nog steeds met verve bekleedt, ten volle verdiend lijkt te hebben. Ons gezin bewaarde zulke goede herinneringen aan hem, dat hij de zegen en medewerking van ons allen had toen hij met ons familielid Isabella de Vogelaar ging trouwen. Nog steeds aan haar zijde leidt hij, nu vader van een talrijk en veelbelovend kroost, een gelukkig leven en ik hoop dat deze meest integere vriend dat nog lang in goede welstand mag doen.

19 Voorbereiding op de rechtenstudie (*Mijn leven* 1,290-311)

Dagboek 1613 [!] (*manu* Christaan Huygens sr., p. 1)

19 Mey Incipiunt filii mei institutiones Juris discere.

Dagboek 1614

19 May. Institut. sub avunculo

hs. C: Institutiones Justiniani 19 May 1614

Brief van Hugo Grotius aan Christiaan Huygens sr. over de voorbereiding op de rechtenstudie, gedateerd Rotterdam, 30 nov. 1614 (KB sign. hs. 68 B 24/4)

Mynheere:

Gelijck ick u.E. altydt ten hoogste hebbe geadmireert over de sonderlinge sorge dije de selve is draegende in het opbrenghen van zyne zoonen, waer van ick my nijet minder en belove dan dat dye t'eenighen tydt sullen zijn de uijtnemenste verstanden van onse quartieren, alsoo heb ick u.E. zeer <te> bedancken van de eere dije my werdt aengedaen als ick versocht werde om tot een soo treffelijcken saecke mijn advijs te contribueren. Om daerinne u.E. te dijenen soo heb ick nijet connen naelaeten u.E. te adverteren dat ick mij wel hebbe bevonden met naerstelijcke te resumeren de paratitla Wesembecij. Maer nochtans considererende dat ter behulp van memorie vande Jonckheyt nijet soo dijenstigh en is als een goed Methode dije in ordine Pandectarum nijet en werdt bevonden, so soude ick prefereren secker Compendium Juris Ciuilis ertydts gedictert by Donellum waer van veele studenten, oock enighe advocaten hebben geschreven Copijen. My gedenckt het selve gelezen te hebben ende daerin bevonden beter ordre en claerder definitien, divisien ende regulen als in Lago. 'T soude goetd zijn dat den precepteur dije haer dit Compendium soud voorlesen hem selve wat verstonde in editien Commentarijs Donelli de welcke dijenen ter breder explicatie van het selve Compendium: ende soo wanneer Donellus (gelijck meest alle gelerden doen) sustinert enighe zijne particuliere opinie dat de discipulen daervan cortelijck mochten werden geadverteert. Ick meene dat het onnoodigh sal zyn u.E. soonen te vermaenen dat zij haer selven wel familier maecten tres titulos Pandectarum, de Origine Iuris, de Verborum Significationibus et de Regulis Juris daer bij voegende alia Axiomata a Pacio, Grimaldo, et alijs collecta ex toto Juris corpore.

't Epithalamium bij u. E. soon gemaect op de bruijloft van d'heere hautain geeft my hoope dat hy in de Poesie soo in dije als in andre taelen soude connen excelleren soo hy hem ernstelijck daer toe wilde begeven. De inventie is levendigh; de woorden exquijs. Ick sal met u. E. oorloff de copije my by u. E. behandicht ter mijn contentement ende ter eeren van soo goeden verstant bewaeren. Biddende God Almachtigh Mynheere dat <Hy> u.E. wil gunnen met zijn E. huijsvrouw lange ende aengenaeme vruchten te trecken van soo sorghvuldighe educatie.

Tot Rotterdam, den laetsten Nouembris 1614 Ue E. Dijenaer H. de Groot.

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 7 (*sub* Maurits)

Myn zwagher Suerius heeft hem de Institutiones ende regulas juris, en de verborum significationes en primordia juris zeer wel geleert.

20 Student in Leiden (*Mijn leven* 1,312-330)

Dagboek 1616 (*manu* Christiaan Huygens sr., p. 2)

20 Mey Maurits en Constantin myne lieve soonen vertrekken nae Leyden in de studie. Godt wiltse wysheyt gheeven en bewaeren.

Dagboek 1616

20 May Leidam

hs. C: A Leiden 20 May 1616

Christiaan Huygens sr. *Jongelingsjaren* cap. 8 (*sub* Maurits)

Ontrent xx jaren zijnde is tot Leyden gaen wonen effen een jaer lanck ende daer voirts in de Rechten gestudeert, maer hadde hem yerst ontrent drye maenden doen gaen scrijven bij een procureur genaemt Potz. Van Leyden wedergekeert heb hem de practijcke doen leeren en daghelickx de rolle te gaen frequenteren, ende daerna 8 oft 9 maenden hebbe hem doen comen in de secretarje vanden Rade om den oude stijl te leeren.

21 Publieke disputatione (*Mijn leven* 1,331-367)

Dagboek 1617

... May disputo publice

hs. C: Ad meam disputationem

Fragment 53

Academiae Leidensi [...] statim a disputatione iuridica brevi oratiunculâ valedixi. Cuiusmodi illa fuerit et quo gestu pronunciata, testari cupio superstites viros magnos, qui assederunt, potius quam ut ipse commemorem. Hoc scio, universis unâ re maxime placuisse, cuius serio semper curam pater gesserat, quod nervose concepta proferrentur ingenuâ animi praesentiâ et quae prae se ferret aulicae magis quam scholasticae educationis documenta, ut inter commilitones perorantem nemo nec turbatum, nec pudore, nisi qui generosam modestiam deceret, affectum notaret.

Mijn jeugd 58

Zo heb ik [...] onmiddellijk na mijn juridische disputatione de Leidse universiteit vaarwel gezegd met en korte redevoering. Over de kwaliteit en de feitelijke voordracht laat ik, liever dan daar zelf op in te gaan, het woord aan de belangrijke personen die erbij zijn geweest (voor zover zij nog in leven zijn). Wel weet ik, dat ik ieders bijzondere waardering oogstte door een eigenschap waarop mijn vader altijd grote nadruk had gelegd. Mijn krachtig geformuleerde tekst werd uitgesproken met een natuurlijk zelfvertrouwen, dat meer blijk gaf van hoofse dan van een schoolse opleiding. Niemand van mijn medestudenten zag bij mij tijdens de voordracht ook maar een spoor van nervositeit of van bedeesdheid, of het moest zijn dat deze voortvloeide uit de bescheidenheid die bij mijn status pastte.

22 Afscheid van Leiden en praktijkervaring (*Mijn leven* 1,368-372)

Dagboek 1617

22 Aoust. Praxin incipimus
4 Septemb. Praxin absolvimus

hs. C: 22 aug. Praxin incip. id. post Leiden. 4 sept. Praxin absol.

Dagboek 1618
15 mrt. Ad Hubert Zierixzee

hs. C: Je vay à Zierixzee

23 Educatiereis naar Engeland (*Mijn leven* 1,373-401)

Dagboek 1618
7 Jun. En Ang.^{re} aveq Carleton

hs. C: Je vay en Angelterre avec Carleton

24 Bezoek aan Oxford (*Mijn leven* 1,402-427)

Br. 1 no. 52; Huygens aan zijn ouders, 29 juli 1618.
Je n'ay receu vostre lettre du 9e que le 26e et celle de l' 11e que le 28e de ce Mois; et ce à cause de mon voyage d'Oxford où la bonne occasion des Comices m'a fait employer sept jours, en compagnie de Messieurs Brasser et De Gheyn [...] Par l'adresse d'un fils du feu Monsieur le Président Metkercken ...

25 Bezoek aan Cambridge (*Mijn leven* 1,428-474)

Br. 1 no. 57; Huygens aan zijn ouders, 28 sept. 1618.
Door allerlei omstandigheden is mijn reis naar Cambridge uitgesteld tot heden; ik sta klaar om te paard te stijgen en slaap vannacht te Theobalds (parafrase Worp).

Br. 1 no. 58; Huygens aan zijn ouders, 6 okt. 1618.
Au chemin de Cambridge j'ay couché deux nuits au palais du Comte de Suffolk, [...] ou j'ay receu beaucoup d'honneur qui me vault le voyage de Cambridge.

26 Luitspel voor koning Jacobus I (*Mijn leven* 1,484-499)

Caron introduceert Huygens bij de koning, het luitspel wordt nog even uitgesteld
Br. 1 no. 50; Huygens aan zijn ouders, 14 juli 1618
Comme il [Jacobus I] estoit à table et tous nos autres retirez au bout de la sale, Monsr. Caron l'entretenant prit occasion de luy parler de moy (comme il m'avoit promis, desirant qu'en tout evenement je tinsse un lut prest) et me faisant approcher de la table, ou il n'y avoit que le Roy et le Prince luy servant à genoux; il luy dit (tout au plus ample) comme j'estois fils du premier Secretaire de nostre Estat; et qu'au reste j'avois acquis si bonne perfection sur le luth qu'il s'asseuroit que sa Majesté, prenant la patience, je pourrois luy donner du contentement. Sur quoy (comme il estoit en fort bonne humeur) il fit aussi fort bonne mine, et loua beaucoup d'exceller en un si bel art (ce sont à peu pres ses propres paroles) sans toutefois estre du mestier, comme Monsr. Caron (à ce que je l'avois prié) luy fit assez entendre que ce n'estoit nullement de ma profession. La dessus il dit que, si le temps le permettoit, il seroit fort aise d'entendre ce que je sçavoye, mais que, pressé qu'on le voyoit, il desiroit qu'on le differast pour quand il viendrait à Backshut, qui est le parc et la maison dont il a fait present à Monsr. Caron, ou il l'asseurat de coucher le deux ou troisieme jour de son progres qui sera le 20e de ce mois, viel stile, dont apres je vous sçauray à conter la ratelée.

Verslag van het luitspel voor de koning te Bagshot

Br. 1 no. 56; Huygens aan zijn ouders, 17 sept. 1618

Estant à Bagshot, ou le Roy coucha deux nuits, Monsr. Caron print occasion de ramentevoir à sa Majesté ce qu'autrefois il luy avoit parlé en mon regard, avec beaucoup d' autres bonnes recommandations en ma faveur. Sur quoy sa Majesté, se resouvenant encor bien de ce que dessus, comme il estoit apres à se botter à la chasse, respondit qu'il me desiroit entendre sonner du luth à son retour. Mais le bonheur fut qu'un orage de pluie et de vents extraordinaires (qui ce jourd-huy semblerent conspirer à rompre les desseins du Roy pour favoriser les miens) l'empecherent de sortir, bien que desia il eut pied dans la portiere pour monter en Carosse. De façon que, retiré dans sa chambre privée, il s'amusa à passer le temps aux cartes avec son grand mignon le Lord Marquis de Buckingham et quelqu'autre Gentilhomme de la chambre. Quelques deux heures apres il se souvint de me mander de dedans la chambre de Monsr. Caron, lequel en cette occurrence desirant specialement me tesmoigner, combien il a mon honneur en recommandation, volontairement et sans que mesme je l'en priasse, me favorisa de sa conduite à la présence de sa Majesté, où (je ne sçay *quo Daemone dextro* qui m'encouragea à faire quelque chose digne de l'oreille d'un grand Roy) une petite demie heure je m'acquitay si passablement bien que ce Prince, naturellement peu adonné à la Musique, fut tiré à interrompre par diverses fois son jeu à me donner audience, comme il fit fort debonnairement, sans espargner ses serments ordinaires, pour m'asseurer du contentement qu'il y prenoit, me faisant mesmes l'honneur de parler à moy avec un visage doux et soubriant. Sur quoy luy ayant baisé la main je prins congé *omni meliore modo*, assez esjouï du bon succes de mes petites affaires. Voici une *Iliade* sur le passé d'une demie heure. Excusez moy, si je me forcours puerilement au contentement d'avoir *principibus placuisse viris*.

27 Terugreis vanuit Engeland (*Mijn leven* 1,522-534)

Dagboek 1618

2 Novembre reversus ex Anglia cum episcopis

hs. C: Je reviens d'Ang. avecq les evesques

Br. 1 no. 58; Huygens aan zijn ouders, 6 oktober 1618

Aujourdhuy Mons.r Caron enuoye à Mess.rs les Estats Copie translatée des lettres que luy escriuit hier le secretaire Naunton par charge de sa Majesté, pour les aduertir d'envoyer quelque bon Navire de Guerre à transporter les quatre deputez au Synode. [...] Tellement que pour moy, *en altera quae vehat Argo*; je ne sçay comment l'occasion me pourroit fauoriser d'avantage, si tant est que *non de ponte cadit qui cum sapientia vadit*. Outre ce que de se noyer avec la sagesse, ce seroit aucunement se noyer sagem[ent] Dialectice. [...] De ces deputez le premier est un Evesque, l'autre Doyen d'une Eglise Cathedrale, les deux autres Docteurs en Theologie et chefs de l' Université de Cambridge.

28 Tweede educatiereis, met Van Aerssen naar Venetië (*Mijn leven* 1,559-578)

Dagboek 1617

1 Novemb. frater in Secretaria

hs. C: 1 Novemb. Maurits Comptoir

Dagboek 1624

9 Jan. frater secretarius

Dagboek 1620 (manu Christiaan Huygens sr., p. 4)

25 April. Nae 2 uyren nae middagh vertreckt myn lieven soone Constantyn nae Venetien met den Ambassadeur Aerssen. Godt wil hem over al syn leydsman syn. Amen.

Dagboek 1620

25 Aprilis. Venetias

29 Welkomstplechtigheden in de steden van Veneto (*Mijn leven* 1,662-670)

Van Aerssen pp. 87-8

Ontrent de stadt comende is seecker signaal aen die van de castelen gegeven, ende daerop is oock 't geschut rontsomme los geschoten, gelijk oock dat van de stadt, alle de soldaten hebben hun salve aen de poorten ende op de wallen gedaen, de clocken sijn oock geluyt, ende ick ben bij de Venetiaensche heeren, den podestà, capitaneo ende twee camerlinghi (dat rentmeesters sijn) daerop verwellecompt, in hunne carossen getreden, midden door d'ordre van de soldaten tot op hun paleysen gevoert, aldaer gelogeert ende met een costelick publicq banquet ende goede musique van stemmen ende verscheyden instrumenten getracteert. Ende dat is mij van stadt tot stadt overal bij de heren officieren, yder om strijdt wie 't beter ende costelicker soude beschicken, gecontinueert, sonderlingh tot Verona ende Vicenza, daer publicq bal van de gequalificeerste dames is geweest door last van de republique ende buyten de gewoonte. De casteelen sijn mij ende de mijnen overal geopent, de magazijns ende munitien van oorloch getoont, 't woort ende de sleutelen gepresenteert, de vrijheit van eenige Nederlandtsche gevangen vergunt; lancx de dorpen hebben de clocken 't default ende 't debvoir vant geschut gesuppleert.

30 Bezoek aan de doge van Venetië (*Mijn leven* 1,681-695)

Van Aerssen p. 89

Niemand en is mij verschenen, omdat ick eerst met solemniteyt moest ingehaelt worden; om 't welck niet lanck uyt te stellen, hebbe datelicken Constantin Huygens, (den welcken ick in qualiteyt als secretaris vande ambassade hebbe gebruyct, waerinne hij hem oock met goet verstant, beleyt ende respect wonderlick wel heeft gedragen ende gequeten, meriterende dat in voorvallende occasien bij uwe Ho. Mo. opt employ van zijnen persoon gelet worde) aen den prince gesonden om advis van mijn aencomste te geven, mette aanbiedinge van mijne dienst, ende te eysschen tijt ende bestemminge om aen sijne sereniteyt van wegen uwe Ho. Mo. ende sijne princelicke Ex.cie de handen te mogen kussen ende mijnen last openen.

Sijne sereniteyt heeft mij doen relateren blijde te sijn over mijn voorspoedich arrivement, wilde mijn wat laten rusten ende daernaer ordre stellen op mijne receptie, die moest precederen, eer ick audientie conde vercrijgen, daeromme soude bedencken een vande eylanden om aldaer gesalueert, ontfangen ende ingehaelt te worden, 'twelck tot contentement van mijn principalen geresolveert was, te sullen moeten geschieden met gelijcke ceremonien ende eer als aende ambassadeurs vande hoochste qualiteyt.

31 De welkomstceremonie in Venetië (*Mijn leven* 1,696-712)

Journal 16 juni

Le 16e, qui estoit le jour, que le Prince avoit determiné à la reception, Monsieur l'Ambassadeur s'embarqua avec tous les siens en 5 Gondoles, et se fit mettre hors de la ville au Monastere de San Georgio d' Aliga, par devant où on passe en venant de Liza Fusina; la mesmes se trouverent tous les principaulx de la nation avec leurs Gondoles; y ayants attendu une bonne heure, vismes partir de la ville 22 Gondoles avec autant de Senateurs du Pregadi, qui arriverent tost apres au Monastere, tous gents d'age, à la barbe grise, habillez de robes de tafetas rouge à manches grandes et larges. Arrivez qu'ils furent, s'assemblerent tous dans l'Eglise du couvent, et ayants fait advertir Monsieur l'Ambassadeur de leur venue par un secretaire, qui marchoit par tout devant, vindrent le rencontrer dans une Galerie, et le Seigneur Foscarini, jadis Ambassadeur en France, ayant prins Monsieur l'Ambassadeur à sa droite, tous les autres suivirent apres, et en prindrent chascun un de nous autres pareillement à la droite, nous menants ainsi aux Gondoles, dans lesquelles nous fismes le trajet, et abordames à une ruë pres du logis, pour estre le canal devant la porte trop estroit; marchames derechef en pareille façon par les ruës jusqu'à dedans la chambre de Monsieur l'Ambassadeur, qui les ramena jusqu'en bas à la porte, et à la descente leur fut baillée la main droite, selon la coustume de la Republique.

De 16e, de dag die de doge bestemd had voor de welkomstceremonie, ging mijnheer de ambassadeur met zijn gevolg aan boord van vijf gondels en liet hij zich buiten de stad afzetten bij het klooster op San Giorgio in Alga, waar je langs vaart als je vanuit Fusina komt. Op het eiland waren ook alle notabelen van de republiek aanwezig met hun gondels. Na ruim een uur wachten zagen we uit de stad tweeëntwintig gondels vertrekken met evenzoveel senatoren van de Pregadi, die spoedig erna bij het klooster aankwamen. Allen waren heren van hoge leeftijd, met grijze baarden en gekleed in mantels van rode tafzijde met grote, wijde mouwen. Ze verzamelden zich in de kloosterkerk en nadat ze zich bij mijnheer de ambassadeur hadden aangekondigd door middel van een secretaris, die ver voor hen uit liep, begroetten ze hem in een galerij. Eerst nam de heer Foscarini, voormalig ambassadeur in Frankrijk, mijnheer de ambassadeur aan zijn rechterhand, en vervolgens namen de overige senatoren elk één van ons op gelijke wijze bij de hand. Zo brachten ze ons naar hun gondels en maakten we de oversteek. We gingen bij een kade in de buurt van ons palazzo weer van boord, omdat het water voor de deur te smal was, en begaven ons vandaar over straat, nog steeds zij aan zij, naar het vertrek van mijnheer de ambassadeur. Die deed hen ten slotte weer uitgeleide tot aan de benedendeur, terwijl nu, bij het afgaan van de trappen, zij volgens gebruik van de republiek de rechterhand kregen aangereikt.

32 Van Aerssens harangue en het compliment van de doge (*Mijn leven* 1,713-720)

Journal 17 juni

Nous abordasmes à San Marco et montames au Palais, parmi une presse continuelle du monde accourant, jusqu'à dedans la Sale del Collegio, où il fut permis à un chascun d'entrer. Le Prince y estoit assis en un lieu eslevé à 5 ou 6 degrez dans son siege de 2 marches plus haut que les places des Conseigliers et Savii à costé. Monsieur l'Ambassadeur approchant pour luy faire la reverence, il descendit des 2 marches susdites et, l'ayant embrassé, le fit seoir à sa main droite, et se couvrir incontinent. Tost apres que le bruit de la presse commença à s'appaiser, Monsieur l'Ambassadeur entama de parler, et acheva sa proposition environ en un quart d'heure, à laquelle le Prince respondit en quelque peu moins de paroles; peu de replique et duplique ayant esté donné, Monsieur l'Ambassadeur se leva; Monsieur son fils s'avança à faire la reverence à sa Serenité, et nous le suivimes un à un. Mon tour estant venu, le Prince me recogneut aussi tost, et en mesme temps (à ce que depuis il a pleu à Monsieur l'Ambassadeur de m'en rapporter) rendit si louable tesmoignage du message que passé 2 jours j'avoye eu l'honneur de luy faire, que la modestie ne souffre point que j'en face le recit.

[in de marge: 'Gravissimi principis judicium in minoribus etiam rebus consequi pulchrum est. Plin. Sec. Ep. L. 4.]

We stapten uit bij San Marco en terwijl het volk in groten getale toestroomde, gingen we het Palazzo Ducale binnen en betraden de Sala del Collegio, die voor iedereen toegankelijk is. Op een verhoging van vijf of zes treden zat daar de doge in zijn zetel, die weer twee treden hoger was dan de zitplaatsen van de *consiglieri* en *savii*, adviseurs en wijze mannen, aan de zijkant. Mijnheer de ambassadeur trad naar voren om een revérence te maken, waarop de doge de twee treden afdaalde en hem omarmde. Hij liet hem plaatsnemen aan zijn rechterhand en vervolgens de hoed weer opzetten. Toen dan het rumoer van de menigte begon te verstommen, nam mijnheer de ambassadeur het woord voor zijn harangue. Die duurde ongeveer een kwartier, en de doge antwoordde met iets minder woorden. Na wat repliek en dupliek rees mijnheer de ambassadeur op en trad mijnheer zijn zoon naar voren om een buiging voor Zijne Sereniteit te maken. Hierna volgden wij één voor één. Toen mijn beurt gekomen was, herkende de doge me gelijk en gaf hij – naar wat ik later van mijnheer de ambassadeur heb mogen vernemen – zo hoog op van de wijze waarop ik hem twee dagen eerder de boodschap had mogen overbrengen, dat het de bescheidenheid niet schaadt dit te vermelden.

[In de kantlijn citeert Huygens uit Plinius de Jongere *Brieven* 4,8,1: 'Het is een goed ding om zelfs in de onbetekenendste zaken waarde te hechten aan het oordeel van een groot vorst.']

Br. 1 no. 83; Huygens aan zijn ouders, 18 juni 1620

Mon tour estant venu, le bon Prince me recogneut encores. J'entendis qu'il dit à Monsr. l'Ambassadeur: *Questo è suo segretario, giovane discreto e savio*. Mais – à ce que depuis Monsr. l'Ambassadeur m'a rapporté – il adjousta bien autre chose, c'est que passé 2 jours je luy avoye fait mon message si modestement, si sagement et en si bons termes italiens, qu'il en avoit esté grandement estonné, etc. Ceci sont des comptes qui conviennent mal à mon propre rapport, mais le contentement que je m'asseure vous en recevrez me fait parler librement.

Toen mijn beurt gekomen was, herkende de doge me nog. Ik hoorde dat hij tegen de ambassadeur zei: *Dat is uw secretaris, een betrouwbare en talentvolle jongeman*. En – naar wat de ambassadeur me later vertelde – hij voegde daar nog aan toe, dat ik hem twee dagen geleden mijn boodschap had overgebracht op zijn bescheiden en verstandige wijze en in zulke fraaie Italiaanse woorden, dat hij er hoogst verbaasd over was geweest, enz. Dit zijn dingen die ik niet zelf over mijzelf zou moeten vertellen, maar het genoeg dat jullie er zeker uit zullen putten, doet me vrijuit spreken.

33 Paolo Sarpi niet ontmoet (*Mijn leven* 1,755-764)

Journal 30 juni

Après disner nous allames entendre un concert des plus estimez Musiciens de toute Venise, au logis d'un honeste marchand de la Nation, qui, à ma requeste, les avoit assemblez de longue main. Il y eut force bonne compagnie, entre autres le Pere Fulgentius, Servite, Religieux d'eloquence et capacité renommée. Je l'abborday, et luy fis mes plaintes, de n'avoir peu trouver moyen pour toute diligence de saluer le Pere Paolo, son Compagnon, à qui j'avoye fait tenir une lettre d'un sien ami au Païs Bas. Il me fit ses excuses, que ledit Pere Paolo m'avoit fait dire auparavant, qu'estant ce Pere journellement employé aux grands affaires de la Republique, il n'y avoit pas moyen, qu'il entrast aucunement en conference avec tel, qu'il sçavoit communiquer aux affaires d'un Ambassadeur de dehors, sans congé de la Seigneurie, qui difficilement se pouvoit impetrer; que sans cela le Reverend Pere Paolo avoit eu beaucoup d'envie de me veoir en particulier.

Na het middagmaal gingen we naar een concert van de hoogst gewaardeerde musici van heel Venetië, ten huize van een vooraanstaande koopman uit ons land die op mijn verzoek zijn grote invloed had aangewend om hen bijeen te brengen. Er was veel goed gezelschap, waaronder de servietenpater Fulgenzio, befaamd om zijn welsprekendheid en kennis. Ik sprak hem aan en vertelde hem over de teleurstelling dat ik ondanks al mijn inspanningen geen kans had gezien zijn collega Padre Paolo te begroeten, die ik een brief had doen toekomen van één van zijn vrienden uit de Nederlanden. Hij bracht me diens verontschuldigen over, zoals Padre Paolo me die zelf al eerder had doen toekomen. Ze hielden in dat de pater dagelijks gemoeid was met belangrijke staatsaangelegenheden en dus geen mogelijkheid had om zonder verlof van de *Signoria* (die daartoe moeilijk te bewegen is) in gesprek te

treten met iemand van wie hij wist dat die betrokken was bij de aangelegenheden van een buitenlandse ambassadeur. Anders had de eerwaarde Padre Paolo me graag persoonlijk willen ontmoeten.

Br. 1 no. 89; Huygens aan Heinsius, 13 aug. 1620

[...] a P. Paolo, cuius viri notitiam commendationi tuae debere gestiebam, non refero ne salutem quidem, nisi fideicommissariam et ab ore Fulgentij, cuius mihi copiam benignior sors fecit per occasionem musici conventus [...]. Alterum non conveni; quid autem? ne vidi quidem, neque de facie novisse glorior, nisi ex fide pictorum. Cave mireris tamen et iniquus sis, si ullum immotum lapidem reliquisse dubites, quo ad optatissimum tanti viri aspectum admitterer. At enim publicis negotijs admoveri – hunc honorem ab ampl.mo D. legato deferri passim innotuerat – et privata eorum consuetudine frui, quorum patria quotidie vel ope, vel concilij utitur, τῷ τῷ αἰδυνάων est in illa republica, ubi tria verba cum exteris commutata neque protinus ad senatum delata odium, suspicionem, invidiam et quiddam amplius inducere ipsi vidimus, ipsi comperimus, forsan et ipse tu didiceris ab ijs, qui ante nos istorum hominum lustraverint a[stea kai; novon. Porro literas tum tuas homini deferendas curavi; eas quam habuerit charas, quam acceptas, quam item doluerit non ferre utriusque nostrum conditionem, ut horulam cominus de amico tam singulari confabulemur, plenissime fidem Fulgentius fecit, cuius congressu aliquanto sane consolator Venetij discessi, quasi lunae intuitu contentus, cum solis non daretur.

[...] Van Padre Paolo, wiens kennismaking ik zo graag aan uw aanbeveling had willen danken, breng ik zelfs geen groet over behalve dan via-via bij monde van Fulgentius, die ik bij een concert gelukkig wel heb mogen ontmoeten [...]. Met de eerste heb ik niet gesproken. Sterker nog: ik heb hem niets eens gezien, en moet tot mijn spijt bekennen dat nog steeds niet weet hoe hij eruit ziet, behalve van portretten. Maar wacht u zich te verbazen en me ervan te beschuldigen als zou ik niet alles in het werk gesteld hebben om deze man naar mijn vurige wens te mogen aanschouwen. Want betrokken zijn bij staatszaken – hij had intussen gehoord dat de legaat mij die eer toegekend had – en tegelijk privé omgaan met mensen die hier dagelijks in raad en daad hun land dienen, behoort in deze republiek tot de onmogelijkheden, waar een kort praatje met een buitenlander, zonder dat direct te melden aan de raad, meteen leidt tot haat, verdenking, nijd en ergers, zoals ik zelf heb gezien en ervaren en u misschien weet van mensen die in voorgaande tijd 'de steden en gezindte' van dit volk hebben leren kennen. Verder heb ik er voor gezorgd dat uw brief aan hem is overgebracht. Hij zou er zeer mee ingenomen zijn en hebben betreurd dat ons beider situatie niet toeliet, dat we op z'n minst een uurtje samen over onze bijzondere vriend konden praten, zo vertrouwde mij Fulgentius toe. Diens ontmoeting maakte mijn afscheid van Venetië ietsje draaglijker, doordat ik bij wijze van spreken toch nog de maan had mogen aanschouwen toen de zon verboden was.

34 De gouden ketting, geschonken door Venetië (*Mijn leven* 1,765-769)

Journal 4 juli

Le 4e du matin à 11/7 heures il vint de par la Seigneurie un Bilancier, ou Ragionale de la Zecca, presenter à Monsieur l'Ambassadeur une chaine d'or de 14 tours, une autre à Monsieur son filz de 6, et une troisieme à moy de 4, à tous les autres Gentilshommes chascun une medaille, portant d'un costé les Armes de la Seigneurie, de l'autre celles des Provinces Uniës.

De 4e, 's ochtends om elf/zeven uur, kwam er uit naam van de *Signoria* een *Ragionale della Zecca*, dat is een vertegenwoordiger van de Munt, die mijnheer de ambassadeur een gouden ketting aanbod, bestaande uit veertien strengen. Aan mijnheer zijn zoon gaf hij er een van zes, aan mij een derde, van vier strengen, en aan ieder van de overige heren een medaille met aan weerszijden de wapens van de *Signoria* en van de Verenigde Provincies.

Br. 1 no. 88; Huygens aan zijn ouders, 4 juli 1620

Ce matin on est venu presenter à Monsr l'Ambassadeur une chaine de 14 tours de 2000 francs, à Monsr son fils une autre de 6 tours de 800 francs, et une troisième al Sign. Secrétaire de 4 tours d'entre 4 et 5 cents francs.

Vanmorgen is men de gezant een gouden keten van 14 snoeren komen schenken ter waarde van 2000 franc, zijn zoon één van zes snoeren van achthonderd franc, en de secretaris één van vier van tussen de vier- en vijfhonderd franc.

35 Terugkomst uit Venetië (*Mijn leven* 1,831-834)

Dagboek 1620 (*manu* Christiaan Huygens sr., p. 4)

7 Augustus Constantin mon fils retourné de Venise sain et sauf graces à Dieu.

Dagboek 1620

7 August. reversus

36 De inscriptie op het praalgraf van Willem van Oranje (*Mijn leven* 1,850-867)

Dagboek 1620

Hoc anno in Epitaphiis Delphicis fui

Dagboek 1621 (*in marg.*)

Epitaph. Delph.

Huygens aan Daniel Heinsius, 27 maart 1620 [sign. KA XLa 1619, fol. 3v; ontbreekt in de *Briefwisseling*, overgenomen van de eerste uitgave door Kuiper 1987, pp. 178-9]

Rogatus fui Epitaphium adaptare sepulchro, quod publico procerum decreto pia memoriae Guilielmi Principis Delphis extruitur; sane si preces Principes nesciunt, jussus fui, quod ut apud te excusatio valeat id unum curo. Nam per fidem quis ego qui tanti heroïs encomia proloqui sustineam aut quantulus ille Princeps cuius hic calamus laudes capiat? Sed pridem antiquata est ut teneat veritos inscitia debilis actus, et inviti cogimur bene de nobis opinari, id est volentes decipere. Parui itaque, et quantum vides, pro modulo concinnavi; verbis quidem quoad eius fieri potuit, brevibus ac succinctis; quo genere dictionis capi Principem vicarium et ante noveram et indicaverat ipse. Restat, ut tibi probentur, Vir Maxime, cuius iudicio ac censurae subjicienda omnino cum ipse volui, tum Patris praecipue monitu, qui te uti libere de hoc foetu liberato sententiam feras ex animo rogatum cupit. Ego te valere, et in meliorem partem interpretari audaciam meam.

Mij is gevraagd de inscriptie te maken voor het graf dat in opdracht van de regering ter gewijde nagedachtenis van Prins Willem te Delft wordt opgericht. Eerder is het een bevel, aangezien prinsen geen verzoeken kennen. En dat alleen wil ik bij u als een verontschuldiging laten gelden. U zult wel zeggen: dat is een harp in handen van een grondwerker, en dat geef ik grif toe. Want wie ben ik om het op me te nemen de lof van een zo grote held te verkondigen, of hoe klein moet de prins zijn, wiens roem mijn pen kan bezingen? Maar al lang verworpen is de regel die incapabele groentjes daden ontzegt, en met tegenzin word ik gedwongen een dunk van mezelf te hebben en de mensen, die daarom vragen, te bedriegen. Ik heb dus gehoorzaamd, en naar u kunt zien, een compacte tekst gecomponeerd, zo kort en bondig als mogelijk: de stijl die de stadhouder aanspreekt, zoals ik al wist en hij nog eens aangegeven had. Wat overblijft is dat hij ter goedkeuring aan uw oordeel en controle wordt onderworpen, grote geleerde. Dat is mijn eigen wens, maar evenzeer een advies van mijn vader, die graag wil dat u gevraagd wordt vrijuit en oprecht uw mening te geven over dit vrijgegeven geesteskind. Ik van mijn kant hoop dat u het goed maakt en mijn brutaliteit ten goede zult duiden.

De tekst van de inscriptie op het monument [geciteerd uit Beaufort p. 35]:

D.O.M.
ET
AETERNAE MEMORIAE
GULIELMI NASSOVII
SUPREMI ARAUSIONENSII PRINCIPIS
PATRIS PATRIAE
QUI BELGII FORTUNIS
SUAS POSTHABUIT ET SUORUM:
VALIDISSIMOS EXERCITUS AERE PLURIMUM PRIVATO
BIS CONSCRIPSIT, BIS INDUXIT
ORDINUM AUSPICIIS: HISPANIAE TYRANNIDEM
PROPULIT: VERAЕ RELIGIONIS
CULTUM, AVITAS PATRIAE LEGES
REVOCAVIT, RESTITUIT:
IPSAM DENIQUE LIBERTATEM
TANTUM NON ASSERTAM
MAURITIO PRINCIPI
PATERNAE VIRTUTIS HEREDI FILIO
STABILIENDAM RELIQUIT:
HEROIS VERE PII, PRUDENTIS, INVICTI
QUEM
PHILIPPUS II HISPAN: REX
ILLE EUROPAE TIMOR TIMUIT
NON DOMUIT, NON TERRUIT,
SED EMPTO PERCUSSORE FRAUDE NEFANDA
SUSTULIT.
FOEDERAT. BELG. PROVINC.
PERENNI MERITOR: MONUMENTUM
P.C.C.

TER EEUWIGE NAGEDACHTENIS
AAN WILLEM VAN NASSAU
HOOGSTE PRINS VAN ORANJE
VADER DES VADERLANDS.
HET LOT DER NEDERLANDEN
STELDE HIJ VOOR HET ZIJNE EN DAT VAN DE ZIJNEN.
DE KRACHTIGSTE LEGERS BRACHT HIJ GOEDDEELS UIT EIGEN GELDEN
TWEEMAAL IN PARAA THEID EN LEIDDE HIJ TWEEMAAL TEN STRIJDE
ONDER HET GEZAG VAN DE STATEN-GENERAAL. DE SPAANSE TIRAN
VERDREEF HIJ. HET WARE GELOOF,
EN 'S LANDS EIGEN WETTEN
HERSTELDE HIJ.
EN DE VRIJHEID,
NAGENOEG HERWONNEN,
LIET HIJ
TER HANDHAVING NA
AAN PRINS MAURITS
ZOON EN ERFGENAAM VAN ZIJN DAPPERE VADER,
WARE GODVRUCHTIGE, WIJZE EN ONOVERWINNELIJKE HELD.
HEM HEEFT SPANJES KONING FILIPS II,
DE VREES VAN EUROPA, GEVREESD,
NIET ONDERWORPEN, NIET BEVREESD,
MAAR MIDDELS DE HAND VAN EEN HUURMOORDENAAR,
IN EEN VERDORVEN LIST,
VERMOORD.

IN OPDRACHT VAN DE VERENIGDE NEDERLANDSE PROVINCIËS
IS DIT MONUMENT OPGERICHT EN GEWIJD AAN DE
EEUWIGDURENDE NAGEDACHTENIS AAN ZIJN VERDIENSTEN.

37 Tweede reis naar Engeland (*Mijn leven* 2,1-20)

Dagboek 1621 (*manu* Christiaan Huygens sr., p. 4)

23 January. Myn soon Constantyn vertrekt recht op de noen mette Ambassadeur nae Engelant, als Secretaris van de Ambassade. Godt wil hem geleyden en bewaeren. Amen.

Dagboek 1621

23 Jan. cum 6 Legatis in Angliam.

30 Aprilis reversus.

hs. C: 23 Jan. avecq les 6 Amb.rs vers Ang.rre

38 Derde en vierde reis naar Engeland (*Mijn leven* 2,21-28)

Dagboek 1621 (*manu* Christiaan Huygens sr., p. 4)

5 December. Vertrecken de Ambassadeurs nae Engelant en met hun myn soone Constantyn, die Godt bewaere, Amen.

Dagboek 1621

5 Decemb. cum Aersenio, Bas, Tuil in Angliam.

Thorio innotui

hs. C: 5 Dec. avecq Aerssen, Bas amb. vers Ang. rre

Dagboek 1623

13 Feb. ex Anglia reversus

Dagboek 1624

26 Feb. In Angliam cum Aerssenio et Joachimi

5 Jul. Reversus

39 Hachelijke overtocht van negen dagen dwalend in de mist (*Mijn leven* 2,29-64)

Het onderstaande is geëxcerpeerd uit Huygens' *Dagverhaal*.

[Dag 1, 26 februari 1624. Afvaart onder gunstige omstandigheden:] Den 26en feb. 1624 naer noen ontrent 5 uren zijn wij, in Gods name t'seyl gegaen van voor Scheveningen met eenen tamelicken Oosten wint, zeylden voorspoedelick alle dien nacht ende een stuck inden mergestond.

[Dag 2. De oostenwind gaat liggen en er komt mist. Vanaf 11 uur 's ochtends liggen ze stil:] Den 27en is ons een soo dicken donckeren mist overvallen dat onse stierman ende Lootsman (van doen aff gissende niet verre van land te kunnen wesen) niet geraden vonden voorder te gaen dienvolgende hebben wij 't ancker laten vallen ontrent den 11 uren voormiddach, ende aldaer de goeden S.O. wind leggen versuymen den ganschen dach ende naevolgende nacht.

[Dag 3. Tot aan de middag wordt met lichte zzw-wind gevaren, maar vanwege toenemende mist en zware regen gaat men opnieuw voor anker:] Den 28 zoo het scheen een weynich te willen opklaren, hebben wij ons ancker gelicht ende met eenen S.S.W. wind geseylt tot den middach, wanneer ons Volck duchtende alreede op de fransche custe vervallen te wesen, ende den mist met donckeren regen meer ende

meer toenemende, raedsaem vonden weerom ten ancker te komen, sommige selfs haer inbeeldende dat sy Calais cliff te loefwaert van ons hadden gesien.

[Dag 4. Stukje bij beetje gaat het voort, nog steeds tijdens mist en zware regens:] Ten 2 uren na noen 't ancker lichtende, seylden noch tot den 5en wanneer de lootsman opinie hebbende dat wy hoe lang soo min water behoorden te vinden, hoe wy namentlick naerder de walle geraeckten, ende ter contrarien bevindende hoe langs soo meer diepte, ende ten laetste schielijcken vervallende van 26 Vadem wederom op 15, stelde den Capiteyn ende ons allen in soo grooten perplexiteyt, als oft wij genoechsaem om hals waren geweest, doende datelick wenden ende 't ancker uytwerpen [...]. Dus hebben moeten resolveren beter weder aff te wachten, alsoo het by poosen soo mistich ende duyster wierd, datmen qualick twee schips lengdes van sich sien konde.

[Dag 5. De mist verdwijnt door opstekende wind. Men neemt Engeland waar:] Ondertusschen suyverde de stercken wind de lucht rondom soo wel dat wij nu den eersten sonneschijn krijgende van uijt de marsch land sagen, heel elders dan wij 't meenden te moeten sien, namentlick S.W.T.S. van ons, ende wel het voorland van Engeland, waarmede de groote mislagen van onse gissingen aen den dagh quamen, ende onse Capiteyn met de sijne heel een ander aengesicht begonde voor te stellen, hebbende tot dien tijd toe seer stille ende confus geweest.

[Dag 6. Het schip is voor Merrigat waar een loods aan boord wordt gehaald. Vanwege de harde wind gaat men voor anker, blij land in zicht te hebben:] Den 2en gingen wij 't seyl mette Ebbe ende een S.W.T.S. wind des morgens ontrent vier uren ende geraeckten laverende ontrent 10 uyren voor Merrigat, daer wij met een Signaelschoot een Pilot van 't land ontboden. [...] Wij wierpen ons anker voor de droochten van de Rekulvers des middags ten 1 uren. Ende stack de wind tegen avond seer op, soo dat wij metten storm des nachts in een moeylicke wiege lagen ende niettemin blijde waren het land ende hooger wal aen d'een sijde te hebben.

[Dag 7. Vanwege de harde wind wordt er niet gevaren uit angst op de zandbanken te raken. Maar het anker schiet los en het schip raakt op drift:]

Den 3en [...] sagen geen apparentie om van dien dach ofte naesten nacht over de Sanden te mogen raken. Blevens oversulcx patientelick voor ons anker leggen rijden, dat, door 'tswaeyen van 't schip in de morgenstond onklaer raecten, ende was het schip alreede soo verre verdreven dat wij bij de 12 voet waters verloren hadden, ende geschapen waren plat op de platen te vervallen.

[Dag 8. Tijdens rustig weer is men zo dicht bij land dat men per reddingsboot provisie wil gaan halen, maar om het tij niet te verspelen wordt het bootje weer met een schot teruggeseind. Men probeert over de zandplaten te komen met behulp van de loods, maar de wind is te zwak om te laveren en het schip strandt:] Den 4en was het liefelick still weder geworden, waerom wy onse boot aen land stuerden om provisie van brood ende andersins, dan siende den wind zuydelycken draeyen, ende vreesende ons getij te verfutselen, riepen se met een schoot weder te rugge, ende gingen 't seyl metten vloet ontrent 8 uren. Weynich tijds geseylt hebbende ende nu op 't quaetste van den sande zijnde, alsoo daer weynigh winds was, waerdoor het schip laverende naer des Pilotens meeninghe niet soo vaerdigh wenden konde, stieten plomp op de drooghte aen, ende niettegenstaende alle mogelycke weet van boeghsaerden ende andersins, vervielen soo langs soo meer naer 't hoogste toe, daer entelick geen affkompste van en is.

[Men besluit met de reddingsboot naar de wal te roeien:] Daerover de Capiteyn in seer groote verbaestheit staende, yeder een sijn koffers ontledighde van 't ghene hem waerdste was, ende stonden gereet om eenighe soo veel konden, mette boot aen land te roeyen ende voorts aff te wachten wat van 't schipp ende goederen geworden

zoude. Doch de Heere alles ten beste versierende gaff dat het schip met de noch inkomende vloet aen 't vloten geraeckte ende wy voorts mette stilte drijvende ontrent 5 mijlen opwaerts naer de riviere, daer wy ons getij stoppen moesten.

[Dag 9. Men bereikt de haven van Gravesend bij het opsteken van een geweldige storm:] Den 5en smergens den vloet wederom waernemende laveerden wij voorts opwaerts aen met soo geweldighe W.N.W. wind, dat veele andere schepen geen seyl voeren konden.

40 De ridderslag (*Mijn leven* 2,93-100)

Dagboek 1622

22 Octob. diploma equestre.

27 Octob. l'Accollade. Et ab equo lapsus

41 Het overlijden van Christiaan Huygens sr. (*Mijn leven* 2,221-226)

Dagboek 1624 (*manu* Susanna Hoefnagel, Huygens' moeder, p. 6)

9 January. Werdt onsen soone Maurice, Secretaris van den Raedt van Staeten gemaect.

7 February. Is myn lieven man deeser waerelt overleeden op een Woensdagh 's mergens ten 9 uyren, nae dat hy omtrent 7 weeken was sieck geweest, de eerste 3 weeken van 't flerecyn, dewelcke doe oovergingh, en de leste 4 weeken van een slytende coortse, en is seer christelyk in den Heer ontslaepen, en den 11e der selver maent seer eerlyck begraven in de Groote kerk in 's Haege aghter op 't Coor, in 't selve graf daer myn saelige Moeder ende 2 doghters begraven syn geweest, alwaer ick nu eene kelder van hebbe laeten maeken.

Dagboek 1624

9 Jan. frater secretarius

7 Feb. obit pater

42 De genealogie van de Huygensen (*Mijn leven* 2,225-227)

Fragment 2-3

Patrem habui Christianum Hugenum, Cornelii filium, Laurentii Hugonii nepotem, abavi mei, filium item Geertrudae Baxiae et ex hoc latere Christiani Baxii et Luciae Back nepotem. Cognata fuit haec Lucia Adrianae Back, abaviae domini Wolferd de Brederode, quâ de caussâ amici, quibus istiusmodi magis curae sunt, saepius nos monere solent, non dubiâ cognatione prosapiam nostram spectare ad iam dicti Brederodii familiam illustrem.

Mijn jeugd 7

Mijn vader was Christiaan Huygens, de zoon van Cornelius en de kleinzoon van Laurens Huygens, mijn overgrootvader. De moeder van mijn vader was Geertruy Bax. Via haar was hij de kleinzoon van Christiaan Bax en Lucia Back. Deze Lucia was verwant aan Adriana Back, betovergrootmoeder van Johan Wolfert van Brederode. Vrienden die waarde hechten aan dit soort zaken, wijzen er ons daarom vaak op dat onze familie onmiskenbaar verwant is aan het beroemde huis van deze Brederode.

43 Christiaan Huygens sr. bevrijdt het kind te Londen (*Mijn leven* 2,254-273)

Br. 2 no. 1512; Huygens aan P.C. Hooft, 22 dec. 1636 (UBL. Pap. 2):

Belangende de saecke hebb ick voor desen de weinighe stucken gevonden die hier neffens gaen: 1. Mijn vaders Last tot in Zeeland toe, ende 2. een beworp (beide van sijn eighen hand) van 't werck, in Engeland te beleiden. noch 3. Copie van D. Bernandins Verbintnisse; 4. pasport bijden Secretaris Walsijngam, doemaels groot dienaer vande Coninghinne, ende deser Lande vrund, geteeckent naer 'tstuck verricht was; ende endtelijk 5. des Princen voorschrijven aende Staten van Zeeland ten behoeve van de helbaerdier, mij onder andere stucken bij gevalle eens ter handen gekomen. Namen ende andere kleine omstandicheden sal U.E. uijt 'teen en 'tander konnen trecken. Het meeste beleidt andersins ende den grond daervan, acht ick Rhedanus wel ten besten verhaele [...] soo dat ick geloove hij mijn' vader mondeling daerop gehoord sal moghen hebben. Mij heeft dese wel verhaelt gehadt, hoe dat hij, afscheidt vanden Prince nemende, ende in 'tuintgaen vande Stove haperende aende touw, die de deure met gewicht toe haelde, de Prince lacchende hem waerschouwde, het waer als een voorspooock, hij hadde sich, in dit werck, vande coorde te wachten. Daer en is niet te twijffelen oft hij heeft ter wederkomste een daghelix verhael van sijn wedervaren geleverd: maer sulx en hebb ick tot noch toe niet ondervonden. Binnen Londen hebb ick verscheidene reisen in 'tselve huijs vanden Ambassadeur gegeten, bijde weduwe vanden H.e Winwood, die het in eigendom bewoonde, ende wel kennisse van 'tfeit hadde; soo mij noch onlanghs Mijlord Andever, vanden huijs Howard, verhaelt heeft, de geschiedenis tot den Grave van Arondel, sijnen oom, (dien wij desen avond wachten) in schilderije uijtgebeeldt te hangen. Ick meene daernaer te talen, ende een dobbel daerof te bekomen, is 't doenlijck. Want den aenslaghe, schoon geensins van de grootste zijnde, is daerin wat aensiens waerd, dat hij met vernuft en stilte, en niettemin met spoed moste verricht werden, om de Ratten sonder schrick aende vall te krijgen; sulx doch van elders belett werde. Sonder gevaer en ging oock alles niet toe. D'ambassadeur (naer veel dreighens ende verspiedens, daertoe een bijgeleghen kercken seer diende) op eenen naermiddagh wandelen gereden zijnde, vattamen den jongen van onder de dienaers ende kinderen daer hij mede speelde; paeijden hem in't schreewen met klein geld, of appelen, of ijel sulx; en ruckten hem in'thuijs dat daertoe open stonde. van daer doorstack men hem, soo ick meene de schrijvers wel verhaelen; maer daer quam bij, dat de Spaensche knechts in huijs gevolght zijnde, dewijle de gemeente te hoope quam, mijn vader, ende den helbaerdier, eenen wenteltrap met den deghen mosten verdedighen; soo dat, het middel van geweld feilende, ende den Ambassadeur daerover thuijs komende, met luid geschreew over straet, *mi hijo mi hijo* etc den wegh van 'thof koos; rende flux naerde Coninghinne; maer keerde ongehoort: men wende voor, het was laet, ende de Coninghinne vertoghen in 'tgemack. U.E. sal daer aen, ende uijt desen Stucken oordelen, dat die Majesteit niet ongewaerschouwt was, hoewel sij inde saecke niet en roerde, als door haere eene hand, Walsijngam, die mijn' vader, noch voor middernacht, met den jongen, in een' gedeckte Barge, bij sich ontbode, ende hertelick geluck over de d'uijtkomste wenschte, oock met de voorseide paspoort sonder melden van eenighe sijne bedieningh in Nederland versagh. D'ambassadeur woeden ende woelden ondertuschen als te dencken is, en speurde seker den Schaecker soo dicht opde hielen, gewapender hand, ende selfs met eenighen schijn van hooger hands weghen, dat 't als niet en scheelde, hij en hadde den jaegher met de proije betrapt, in seker scheepken daer sij versaeckt, oft versteken, oft andersins uijtgeholpen werden: want die omstandicheit, vele der andere waerdigh, is mij ontgaen. T'huijs werde de saecke ende haer beleidt gelovet, de goede dienaer gedanckt, ende hem te keure gestelt, een stuk ter gedachtenisse daervoor te maecken. De kennisse van sijns Meesters ongelegenheit was het snoer van sijn' begeerte: ende het loon een Goude Penningh, met de hoofden vanden Prince ende Princesse ten weder zijden, ende opde

dickte van 'tmetael dese woorden, wichtiger dan haer stoffe: Mandati Strenue Executi Monum. Mijn broeder bewaert het keimhvlion.

P.C. Hooft *Nederlandsche Historiën* (ed. 1972, dl. 5), p. 777-81

Don Bernardyn van Mendoza, Spaansch Ambassadeur in Engelandt, alzoo hy de Neêrlandsche oorloghscheepen by wylen daer zagh haavenen, deed eenige Hopluiden aangaan, door zeeke Neêrlanders zyn dienaers, en eenen voorspraak genaamt Bouchart, om t'ondertasten oft eer en eedt hun zoo hecht in 't hart zaaten, dat aanblik van baat niet meer daarop vermoghte. Twee, met naamen Wilhelm Janszoon van Hooren en Kornelis Leenhouder, gelaaten zich te luisteren; en maakten hem dietsch, men sliep zoo vast op hunne trouw tot Vlissinge, dat, als zy quaamen voor in zeilen, naa een deel volghende scheepen, die men met Kooningsche soldaaten laaden kon, niet eens zouw worden omgezien. Hiermeê trompen z'hem, zoo nu zoo dan, eenigh geldt af, bij voorweten ende orde des Prinsen van Oranje, dien zy hun weedervaren al vroegh hadden oovergebrieft. Thans verzoekt Wilhelm etlycke duizendt kroonen, quansuis om aanhang te maaken. Hierop zeide Mendoza geenszins te twyfelen aan zyne geneegenheit; maar hem waare niet quaalyk af te neemen, dat hy eenighe verzeekering vorderde voor zoo merkelyck een' som, waaraf hy, als een dienaar des Kooninx, anderszins niet te verantwoorden wist. De hopman, weeder, vraaghde, dewyl zyn goedt buiten Engelandt lagh, en zyn lijf by 't werk zyn moest, wat hem dan, om te verpanden, ooverschoot. Toen verght hem d'Ambassadeur, zyn zoonken, eenen jongen van tien oft elf jaaren, te leeveren.: waartoe Wilhelm verklaarde bereidt te zyn; maar te duchten dat de moeder, die 't zotlyk bezint had, te byster een wangelaat zouw toonen: niettemin, wilde naa Vlissinge gaan, om te proeven oft hy haar paayen konde. Zoo vertrekt hy, en komt den Prinse aandienen, dat zyn kindt in gyzeling te geeven hem te hardt en derhalven van der zaake niet, vallen zouw. Dan de Prins verstond'er hierom niet uit te scheiden, maar moedighd'hem tot stellen zyns zoons in handen van Mendoza, onder schriftlyk verbandt van dien niet te vervoeren uit Engelandt: op welcken voet zyn' Doorluchtigheit zeide raadt te weeten, om den gyzelaar, door gunst der Kooninginne, te vryen, wen schoon de vyandt tot Vlissinge verschalkt waar. De Hopman, ooverreedt, volght dit onderwys; ontfangt, op den tweeëntwintighsten van Grasmaant, een bondtschrift in de gemelde form van Mendoza, en staat, daarop, den jongen af. Naa 't bestemmen van den dagh, ontwerpt men middel, teeghens dien, om de aanslaaghers, in gissing op een maklyke veroovering, met een' zuur' en bloedighe neêrslaagh t'onthaalen. Om 't kindt te redden, beval zyn' Doorluchtigheit oover Zeelandt nae Engelandt te gaan, den Heere Christiaan Huighens, haaren dat pas, naamaals geheimschryver van Staate der Vereenighde Neederlanden: wiens zoon de Ridder Constantyn Huighens, Heer van Zuilichem, jeeghenwoordelyck 't zelve ampt by Prins Fredrik Hendrik bekleedt; inborst gezooght met den room der zinlykste zeeden; vernuft doorzult in 't mergh der heusche konsten en achtbaare weetenschappen; kerne der aardigheit, en ooghelyn van dat hof. [...] Als Huighens zijn afscheit van den Prins nam, haaperd' hy in 't uitgaan, aan de lyn van 't gewicht, dat tot het toehaalen der stoofdeure diende. Ende zaid'hem, hierop, zyn' Doorluchtigheit lachende, 't scheen een waarschuwend voorspoock, dat hy zich, in dit werck, voor de koorde moeste hoeden.

Wyders, in Zeelandt vond hy de zaaken zoo geleegeghen, oft klaarde ze zulx, dat hy naa Londen ooverscheepte. Hier hield hy, om d' opzight te myden, zich meest in de herbergh, by Fransch gezelschap, als een jongman van dien Landtaardt, en gekoomen uit zinlykheit om dit Kooninkryk te bezichtighen, samt hoe men de gezanten eerde, die daar de zaaken des Hartoghen van Anjou bezorghden. Maar ter bequaamste stonde verwoeghd'hy zich, met eenen brief van Villers Hofspreecker des Princen, by

La Fontaine Leeraar der Fransche kerke; dien hy 't stuck ontdeckte, verzoekende zynen raadt, om in Mendozaas wooning te doen verspieden, hoe 't kindt daar gehandelt, hoe kort oft ruim het gehouden werd, wat men daarmee voor hadde, en oft men 't ook dacht uit Engelandt te vervoeren, hoe 't gekleedt was, en diergelyke. [...]

Naa gieten des besteks in veelerley vormen, vond men deeze de bequaamste. Zynde de geleegenheit van 's Ambassadeurs huis genoeg doorkeeken, waartoe zeeker kerxken, daarentrent, groot hulp gaf; neemt Huighens, op eenen naamiddagh, terwyl Mendoza reed wandelen, zyne stonde waar, juist ten zelve daaghe als Vlissinge zouw geleevert worden; en doet den gyzelaar, tussen de dienaars en kindren, daar hy, voor deur, meê speelde, opfakken door de stoutheit van eenen 's Princen helbardier genaamt Antonis Vermeeren, die van verre noch eenighe rapsche gasten t'zyner toeverlaat had, zoo hy wierd' aangeranst. Den krijtende jongen stilt men met kleen geldt, ooft, oft andere snuistering: en de schaaker vlieghe, met den roof, door zeeker huis, dat, te dien einde zoo voor als achter oopen stond; voorts in het tweede, en van daar naa het derde. De Spaansche knechts, niettemin, hadden hem zoo naa achterhaalt, dat Huighens en hy zich gedrongen zaaghen, t'schrap te staan met den deeghen op zeekeren wenteltrap, tot dat de gemeente te hoop schoot, en de vervolghers belemmerde. D'Ambassadeur verstaande t'zyner t'huiskoomst de geschiedenis, maakte maghtigh misbaar met veinzen oft het zyn eighe kindt geweest waar; en schreeuwende oover straat, *Mi hijo, mi hijo, myn zoon, myn zoon*, rende flux naa 't Hof toe, om recht van de Kooningin te verzoeken. Men wendde voor, 't was te spaade, en haare Majesteit in 't gemak vertooghen. Zoo keerde hy ongehoort. Walsyngham, hebbende, noch voor middernacht, Huighens met den verlost, in een' gedekte roeibarze, by zich ontbouden, wenschte hem hartlyken geluk, oover 't afloopen des handels, en voorzagh hem met vryereizbrief, zonder vermaan van eenighe zyne bediening in Neêrlandt. Al t' welk genoegzaam meldt, dat de Kooningin, hierin, hem als een' doove vyl van 's jongens boeyen beezighde. Don Bernardyn, midlerwyle, woedende van ongedult, dat men alzo zulk eenen Spanjaardt verkloekt en uitgestreeken had, roerde hemel en aard' om; en speurde, zeeker den jaagher zoo naa op de hielen, gewaapender handt, zelfs met eenighen schyn van toestandt der Ooverheit, dat het niet als scheelde, oft hy waar, met vangst en al, betrapt geweest in zeeker scheepken, daar zy verzaakt oft versteeken, oft behendelyk uitgeholpen werden: want hieraf weet ik geen' klaarheit. Hoewel nu Parma zyn voorneemen teeghens Vlissinge aan d'een zyde zette, zich naader bezinnende, ter oorzaake voorzeit, zoo Meetren verhaalt: oft om dat Treslong zyne scheepen quaalyk oover kon brengen, zonder schalk oogh te geeven, gelyk van Reid meent; echter liet men niet de verrichting van Huighens op haare waare waarde te schatten. Aan de Engelschen loech ze wonderlyk toe: men steld'er de geschiedenis ten toon in schildery, die noch heeden te zien zoude hangen, in de wooning des Graaven van Arondel. T'huis werd hy danklyk bewelkoomt, en te zyner keure gestelt, wat kleinoodt, tot heughenis, hem gevele te doen maaken. Zeldzaame zeedigheit, ook te hoov' onverbastert gebleeven, paste zyne begeerte naa de maat der soobre geleeghenheit zyns meesters. 'T loon was een goude penning, met de hoofden van Prins en Prinses, neevens deeze woorden, wightigher dan 't metaal: *Mandati strenue executi monum: gedenknis van bevel strengelyk uitvoert*. Maar, naar dat ik van zynen aardt verstandicht ben, zoo moest zyn hart meer smaax in de bewustenis der daadt, dan in deezen lof vinden. [...]

44 Secretaris van Frederik Hendrik (*Mijn leven* 2,288-289)

Dagboek 1625

15 Jun. Principem saluto
18 Jun. Recipior Secretarius

45 Huwelijk (*Mijn leven* 2,360-389)

Dagboek 1627

22 Febr. Amstelodami cum sorore Geertruda et fratre
24 Febr. Pacta nuptialia conclusa et coram consistorio
13 Maert. 1. Annonces
21 Maert 2. annonces
28 Maert 3. Annonces
6 April Uxorem posthume duco

Dagboek 1627

13 October In domum nostram intramus [Het huis aan de Lange Houtsraat]

hs. A: In domum meam intro

46 Geboorte van dochter Susanna en overlijden van Sterre (*Mijn leven* 2,390-412)

Dagboek 1637

7 Febr. Vendo domum meam Apollonio Schotto senatori
13 Mart. nascitur circa 20 minut. post undecimam vespertinam Susanna mea, filia prima, quinta liberorum
30 Mart. Acutissimo morbo, sub horam duodecimam nocturnam affligitur charissima puerpera mea.
6 [April] Apparent aphthae miserae uxori meae
29 [April] Efferō aegram meam in domum affinis Admiralii et nocte insequenti prosternitur in gravissimam recidivam
1 May Transfero familiam in aedes novas
10 May Spiritum Deo reddit 30 min. post quintam vespertinam Heu! delictum meum. Heu anima mea.
16 May Terrae cadaver mandatur frequentissimo comitatu
17 May Intro in novas aedes, Heu! sine meâ turture

47 Verovering van Breda (*Mijn leven* 2,406-408)

Dagboek 1637

7 Julii Cum principe Hagâ discedo
23 Julii Ad Bredam castra locamus
1 Sept. Fossa operis coronati transita.
7 Sept. Cornutum opus fortiter expugnatum

ARAVSIVS
BREDAM
EXPVGNAT
SEXTA
OCTOBRIS

ORANJE
NEEMT
BREDAM
ZES OKTOBER
(MDCXXVVII)

Appendix

AUXILIO
SOLIUS DEI
AUSPICIIS
CONFAERERATI BELGII
IN OCULIS HISPANORUM
XXIII IULII OBSESSAM
XII AUGUSTI OPPUGNATAM
BREDAM
ARAVSIUS EXPUGNAT
SEXTA OCTOBRIS

GESTEUND
DOOR DE ENIGE GOD
MET HULP
DER STATEN-GENERAAL
IS ONDER DE OGEN DER SPANJAARDEN
OP 23 JULI DE OMSINGELING
OP 18 AUGUSTUS HET BELEG BEGONNEN
VAN BREDA
ORANJE OVERWON
OP 6 OKTOBER
(MDCXXVVII)

6 Octob. Bredani de deditione agunt.

10 Octob. Exit Bredâ praesidium hostile.

7 Nov. Cum domino dominâque salvus Bredâ Hagam redeo, Deo laus in saecula.

hs. B: 10 May. Uxor obit. Breda.

48 Overlijden van Huygens' moeder, Susanna Hoefnagel (*Mijn leven* 2,430-448)

Dagboek 1633

13 Mey Ad urbem [sc. Rhynberck] castra metamur

16 Mey Obit Hagae mater charissima tertia hora matutina

20 Mey Affertur mihi ad Rhynbergam nuncius de obitu matris

21 Mey Sepelitur

22 Mey Ex castris

24 Mey Appello Hagam a meridie

3 Juny In castra redeo

4 Juny Exit obsidium Rhynbergâ

19 Aug. Redimus Hagam

49 Overlijden van Maurits Huygens (*Mijn leven* 2,449-463)

Dagboek 1642

21 Sept. Vocor Hagam ad charissimum fratrem aegrum

22 Sept. Discedo Gennepâ afflictissime!

23 Sept. Accedo 9a matutinâ, et ab aegro amplexibus ardentissimis excipior

24 Sept. Obit 10a vespertinâ Unicus frater et amicus meus, constante iudicio Christianissimo ad finem. Heu! pulcherrimum, piissimumque finem! Sic mihi fas, et meis, o meus Deus! Et sileo quia tu fecisti

2 Octob. Terrae mandamus cadaver fratris optimi

50 Raad en rekenmeester van de Nassause Domeinraad (*Mijn leven* 2,473-476)

Dagboek 1630

19 Octob. Post coenam Consiliarii munus a principe obtineo.

15 Nov. ingredior in Senatum principis

hs. B: 19 Octob. In consilium admittor, 15 Nov. ingressus.

51 Het overlijden van Philips Huygens op zijn educatiereis (*Mijn leven* 2,591-601)

Dagboek 1656

9 Mart. Philippus meus cum legatis ad Regna Sueciae et Poloniae Slingeland, Dorp van Maesdam, De Hubert et Ysbrandts Hagâ discedit.

hs. B: Philippus cum Legatis Slingeland, Dorp, De Hubert, Ysbrandts in Sueciam et Poloniam.

Dagboek 1657

14 May Obit Marienburgi in Prussiâ, hora 4 matutinâ, dilectissimus meus Philippus, cujus fieri non potest ut umquam obliviscar. At sit nomen Domini benedictum.

hs. B: Obit Marienburgi in Prussia Philippus meus. Herstallam et Leodium ablegatus in itinere nuncium accipio.

Brief van Christiaan Huygens aan David van Baerle (geciteerd uit Andriesse, pp. 137-8)

Men schryft ons dat syn sieckte is geweest een bloedighe loop benevens eene continueele koortse die hem in den tijdt van 7 daeghen hebben weghgeruckt, niets anders beklagende als dat hij sijn Vader en naeste vrunden niet soude moghen den leste adieu seggen. UE kan wel dencken hoe seer ons dese tydinghe verslaegen heeft, hebbende te voren niet in 't minste van zijn indispositie geweten; en wat een groote afflictie mijn Vader aenstaende is, die over eenighe daeghen [een paar dagen geleden] ter oorsaeck van Syn Hoogheys affairen naer Luyck is verreyt.

52 Overlijden van prins Frederik Hendrik (*Mijn leven* 2,670-681)

Dagboek 1647

14 Mart. Obit 5â matutinâ clementissimus Princeps meus Fredericus Henricus Auriacus. Deus misereatur Populi sui.

hs. B: 14 Mart. Obit Princeps Fr. Henricus.

53 Prins Willem II met Huygens voor Amsterdam (*Mijn leven* 2,682-688)

Dagboek 1650

30 Julii detinentur De Witt, De Wael, Ruyl, Duyst van Voorhout, Keiser et Stellingwerf.

31 Julii Cum Principe Amsterodamium proficiscor; detenti Louvesteiniam vehuntur.

1 Aug. Houtsteinius cum litteris Amsteldamum missus. Exeunt De Graeff, Verdoes, Cloeck et Tulp.

2 Aug. Redeunt 7a matutinâ et 8â vespertinâ, et in castris manent.

3 Aug. Mane concludunt pacem. Vesperi referunt ratihabitionem.

4 Aug. 2a matutinâ discedo. Princeps circum meridiem. Omnes Hagam revertimur.

hs. B: Iter per Hollandiam. Lovesteinii. Amstelodamum obsessum.

54 Het overlijden van Willem II (*Mijn leven* 2,694-700)

Dagboek 1650

6 Nov. Obit salus Patriae Gulielmus clementissimus Princeps meus, prope nonam vespertinam. Miserere populi hujus et mei, O magne Deus.

hs. B.: Princeps Gulielmus obit 6 nov.

55 De geboorte van Willem Hendrik (*Mijn leven 2,701-704*)

Dagboek 1650

14 Nov. Parit Princeps Regia Principem Posthumum incredibili gaudio omnis populi

hs. B.: Nascitur Gulielmus Henricus Princeps

56 Bij aartshertog Leopold Willem in Brussel (*Mijn leven 2,724-732*)

Dagboek 1656

2 April Hagâ discedo.

8 April Bruxellas appellimur, quo Beaumontius praecesserat.

24 April Archiducem convenimus.

2 May Intersum musicae privatae Archiducis ab ipso invitatus.

3 May Eidem denuo, rogatus iterum. Archidux donat mihi Poematum suorum Italicorum librum novum.

6 May Archiduci valedico, humanissime exceptus et dimissus.

9 May Commissariis Regiis mandata nunc primum exponimus.

27 Juni Hagam redeo.

57 Bij Don Juan van Oostenrijk in Brussel (*Mijn leven 2,733-747*)

Dagboek 1657

20 Jan. Cum Beaumontio Bruxellam ablegatus

25 Jan. Bruxellam appellimus

2 Febr. Principem dominum Joannem Austriacum convenimus

24 Febr. Denuo ad principem admissi valedicimus.

26 Febr. Vespere Bruxellis discedo.

58 Onderhandelingen aan het Franse hof en in Londen (*Mijn leven 2,769-809*)

Dagboek 1661

7 Oct. Iter Gallicum ingredior.

21 Oct. Circa meridiem Lutetiam intro.

26 Oct. Appello Fontainebleau, saluto St. Albanum legatum Angliae, et Reginam magnae Britanniae.

4 Nov. Ad regem verba facio

Dagboek 1662

Deest, quod doleo, annus 1662.

Dagboek 1663

[niets over de onderhandelingen]

hs. B

2 Jun. Lutetiâ Londinum. 1 Oct. redeo Lutetiam

Dagboek 1664

7 Juny. Proficiscor Lutetiâ in Angliam.

hs. B

7 Jun. Lutetiâ Londinum rursus. 11 Oct. redeo Lutetiam.

59 Huygens bezoekt Orange (*Mijn leven* 2,810-816)

Dagboek 1665

26 Mart. Discedo Parisiis Arausiam versus

hs. B 1665

26 Mart. Lutetiâ Arausionem profectus. 12 April ibi appello.

60 Rondreis door de Provence (*Mijn leven* 2,872-905)

Dagboek 1665

14 May Vaclusam lustrum. l'Isle cubo.

29 May Arausione Avenionem profectus, viso et invisor a V. Legato

30 May Avenionem lustrum.

31 May Avenione Nemausum profectus, salutor a consistorio.

1 Junii Nemausum lustrum. Lunel pransus.

2 Junii Monspelium profectus ibi cubo, salutatus a consistorio.

4 Junii Monspelio Ayguemortas profectus

5 Junii Salines in Paquet lustratis in Camargum transeo, et Arelate visâ ibi cubo.

6 Junii Prandeo St. Martin. Cubo in Salon.

7 Junii Prandeo au Griffon, cubo Massiliae.

8 Junii Lustrum Massiliam.

10 Junii Touloni portum et exteriora urbis schaphâ vectus lustrum. Lustrum navem regiam *le grand Philippe*, excipior jentaculo ab equite Pol. Hieres cubo.

11 Junii Ad sanctam Palmam cubo. Praetervectus Sohier, et Boisgenci pransus.

12 Junii Prandeo ad Sanctum Maximinum, cubo in CastauNoulonrouge.

13 Junii Mane Aquas Sextias appello, ibi pransus, Malemortii trajecto Duranza, cubo in pago Merindol.

14 Junii Post concionem Vaclusam tendo et Lisle cubo.

15 Junii Carpentoraci pransus, exceptus a Nini Capitano et dominâ Soubiras, sero vespere Arausium redeo.

61 Vertrek uit Orange en bezoek aan Franche Comté (*Mijn leven* 2,906-966)

Dagboek 1665

18 Junii [!] Arausione discedo.

21 Junii [!] Per Tullin vectus Moran prandeo, cubo Grenoble

[vervolg ontbreekt]

hs. B

18 Jul. Discedo Arausione omnibus actis et lustratis Avenione et Vacluse, Langedoc, Provence, Burgundia, Germania. 5 Oct. Hagam redeo.

62 Reis met de jonge Willem Hendrik naar Engeland (*Mijn leven* 2,1065-1068)

Dagboek 1670

31 Mayi Princeps meus in Senatum ordinum introducitur a Werckendamio et Stavenisse, quod ad majora bene vertat Deus.

22 Octob. Appellit Comes D'Osseri cum navibus Regis Britanniae, ut Principem vehat

1 Nov. Cum Principe conscendimus in Angliam profecturi.

6 Nov. Consensâ nave *Mommouth* vela facimus statim a meridie
9 Nov. Princeps Londinum appellit
10 Nov. Londinum appellimus
3 Dec. Princeps Cambrigiam proficiscitur
7 Dec. Redit Londinum
28 Dec. Princeps a meridie Oxonium proficiscitur.

Dagboek 1671

23 Jan. Princeps Londino discedit
11 Oct. Sanus et salvus Hagam redeo. Deo aeterno laus in saecula.

hs. B

1670 1 Nov. cum Principe in Angliam navigo
1670 10 Nov. appellimus
1671 Princeps Londino discedit, me relinquit. redeo domum ...

63 Stadhouder Willem III, Constantijn jr. secretaris (*Mijn leven* 2,1069-1078)

Dagboek 1672

24 Febr. Principi defertur Imperium exercitus foederati Belgii, eodem die
Constantinum meum assumit Secretarium.
25 Febr. Princeps Sacramentum Ordinibus Generalibus dicit

hs. B

1672 Principi defertur imperium. Constantinum assumit Secretarium. Annus
miserabilis.

64 Huygens' bril (*Mijn leven* 2,1094-1096)

Dagboek 1612

Hoc anno coepi perspicillo uti

Mijn jeugd p. 107:

In dit jaar [1612], mijn zestiende levensjaar ben ik een bril gaan dragen, zo'n
holgeslepen bril voor jeugdige personen. Deze heb ik sindsdien steeds gebruikt.

Mijn jeugd p. 108

Ik wist namelijk dat de kwaal mij allang te pakken had en niet alleen maar op de loer
lag. Als je goed keek, was er geen twijfel mogelijk. Ik wist immers nog dat ik hoog
aangebrachte schilderijen en opschriften vroeger heel goed kon lezen. Nu zag ik ze
helemaal niet of slechts vaag, ook als ik mijn ogen samenkneep en daardoor op één
punt concentreerde en afschermdde bvoor het licht uit de omgeving. Van nature heb ik
namelijk wijd openstaande, grote, bolle ogen. Die vorm geeft vanzelf al haast een
slechter gezichtsvermogen. Daarbij nu kwam nog een soort helder traanvocht ten
gevolge van een inwendige secretie. Omdat ik steeds vaker last van kreeg, heb ik
meer dan eens ernstig bezorgd gemaakt, dat ik volledig blind zou worden ten gevolge
van staar. Ik zie namelijk overal een een dichte wirwar van vliegen en
spinnenwebben, volgens de artsen onmiskenbare symptomen van latere blindheid.
[...] De lieden die vroeger uit afgunst met mijn kinderbrilletje de spot dreven, zullen
nu inzien dat dat helemaal geen verwaandheid van mij was. Ik probeerde alleen de
mensen die bij de begroeting de voorrang moesten ghebben en die daarvoor nogal
gevoelig waren, zo mogelijk al uit de verte te herkennen en daarmee aanstoot te
voorkomen.

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

- Br. Constantijn Huygens *De briefwisseling (1608-1687)*. Uitgeg. door J.A. Worp. 6 dln. 's-Gravenhage, 1911-1917
- DNB *Dictionary of national biography*. ... dln. Londen [enz.], 1885 -
- LD Ch.T. Lewis and Ch. Short *A Latin dictionary, founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary*. Rev., enl. and in great rewritten. Oxford, 1879
- NNBW Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. Onder red. van P.C. Molhuysen, P.J. Blok, Fr.K.H. Kossmann. Met medew. van tal van geleerden. 10 dln. Leiden, 1911-1937
- OLD *Oxford Latin Dictionary*. Ed. by P.G.W. Glare. Oxford, 1982
- TLL *Thesaurus Linguae Latinae*. Editus auctoritate et consilio Academiarum quinque Germanicarum. ... dln. Leipzig, 1900 -
- WNT *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Bew. door M. de Vries, L.A. te Winkel [e.a.]. 29 dln. 's-Gravenhage [enz.], 1882-1998

BIBLIOGRAFIE

- Aerssen van F. 'Rapport gedaen bijden Heere van Sommelsdijck aende Hooge ende Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, den xi augusti 1620, van zijne legatie aende Republycque van Venetien, vertrocken den 25 aprilis ende wedergekeert den 7 augusti.' Medegedeeld door C.A. Rethaan Macaré. In *Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht* dl. 5, st. 1. Utrecht, 1853. p. 45-137
- Ahsmann M. *Collegia en colleges. Juridisch onderwijs aan de Leidse universiteit (1575-1630) in het bijzonder het disputeren*. Groningen, 1990. Diss. Groningen
- Aitzema van Lieuwe Saken van Staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, beginnende met het jaer 1621 ende eyndigende met het jaer 1669. 6 dln. 's-Graven-Haghe, 1669-1672
- Akkerman F. 'Constantijn Huygens als Neolatijns dichter' in *Huygens in Noorder licht. Lezingen van het Groningse Huygens-symposium*. Onder red. van N.F. Streekstra en P.E.L. Verkuyl. Groningen, 1987. p. 99-112
- Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV - MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula*. Ed. Guilielmus du Rieu. Hagae Comitum, 1875
- Alpers S. *The art of describing. Dutch art in the seventeenth century*. Chicago, cop. 1983.
- Andriess C.D. *Titan kan niet slapen. Een biografie van Christiaan Huygens*. Amsterdam [enz.], 1993
- Bachrach A.G.H. *Sir Constantine Huygens and Britain: 1596-1687. A pattern of cultural exchange, Vol. 1, 1596-1619*. Leiden [enz.], 1962
- Bachrach A.G.H. 'Constantijn Huygens's Acquaintance with Donne. A note on evidence and conjecture' in *Essays presented to G.I. Lieftinck*. Dl. 3: *Neerlandica Manuscripta*. Ed. by J.P. Gumbert, M.J.M. de Haan. Amsterdam, 1976. p. 111-117
- Bachrach A.G.H. 'The role of the Huygens family in seventeenth century Dutch culture' in *Studies on Christiaan Huygens: invited papers from the symposium on the life and work of Christiaan Huygens, Amsterdam, 22-25 August 1979*. Ed. by H.J.M. Bos [e.a.]. Lisse, 1980. p. 27-52

- Bachrach A.G.H. 'Les Huygens entre la France et l'Angleterre' in *Huygens et la France, Paris, 27-29 mars 1979: Table ronde du Centre national de la recherche scientifique*. Avec avant propos de R. Taton. Paris, 1982
- Bachrach A.G.H. 'Engeland en Huygens in zijn levensavond' in *Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag*. Onder red. van A.Th. van Deursen, E.K. Grootes en P.E.L. Verkuyl. Deventer, 1987. (Deventer Studiën 2). p. 65-78
- Barendrecht S. *François van Aerssen, diplomaat aan het Franse hof (1598-1613)*. [Leiden,] 1965. Diss. Leiden
- Beaufort de W.H. 'Paolo Sarpi en Constantijn Huygens' in *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde*. 4e reeks, 7e deel. Amsterdam, 1906. p. 288-299
- Beaufort de R.F.P. *Het mausoleum der Oranje's te Delft*. Delft, 1931. Diss. Utrecht
- Besier F.J.J. 'De heerlijkheid Zeelhem en Huygens' in *Jaarboek Oranje-Nassau Museum* 1987. p. 75-77
- Beverwijck Joh. van *Wercken der Genees-konste, bestaende in den Schat der Gesontheit, Schat der Ongesontheit, Heel-konste* [enz.]. Alles volgens de lest-vermeerderde exemplaren van nieuw overzien, doorgaens grootelijcx vermeerderd en verbeterd: mitsgaders nieuwe registers. 3 dln. Amsterdam: weduwe J.J. Schipper, 1672
- Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme*. Onder red. van D. Nauta [e.a.]. ... dln. Kampen, 1978-
- Biographie und autobiographie in der Renaissance*. Herausgeg. von A. Buck. Wiesbaden, 1983
- Blom F.R.E., H.G. Bruin, K.A. Ottenheym *Domus. Het huis van Constantijn Huygens in Den Haag*. [Zutphen, 1999]
- Blom F.R.E. 'Van jicht en dicht. De kunst van het terugkijken' in *Kerven in een rots. Opstellen over Nederlandse taalkunde, letterkunde en cultuur, aangeboden aan Jan W. de Vries bij zijn afscheid als hoogleraar Dutch Studies aan de Universiteit Leiden*. Onder red. van B. Dongelmans, J. Lalleman, O Praamstra. Leiden, 2001. (SNL7). p. 141-62
- Blom N. van der 'Habent sua fata tabellae. Over een kopie naar Holbeins "Erasmus im Rund", 1557/8 in Basel vervaardigd, waarschijnlijk 1662 aan Constantijn Huygens geschonken, 1862 door Rotterdam verworven' in *Rotterdams Jaarboekje* 1996, p. 121-4
- Boogman J.C. 'De raison d'état-politicus Johan de Witt' in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 90 (1975), p. 379-407
- Bor P. *Oorsprong, begin en vervolg der Nederlandsche Oorlogen, beroerten en burgerlyke oneenigheden* [enz.]. 4 stucken. Amsterdam, 1679-1684
- Bostoen K. 'De autobiografie van Jacob Cats' in *Ik is anders. Autobiografie in verschillende culturen*. Onder red. van Mineke Schipper en Peter Schmitz. Baarn, 1991. p. 89-102
- Bots H. 'De kosmopoliet en virtuoos Constantijn Huygens in geletterd Europa' in *Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag*. Onder red. van A.Th. van Deursen, E.K. Grootes en P.E.L. Verkuyl. Deventer, 1987. (Deventer Studiën 2). p. 9-19
- Bots H. 'Constantin Huygens, diplomate et homme des lettres. Ses rapports avec la France' in *Les Pays-Bas et la France des guerres de religion à la création de la*

- République Batave. Exposés faits au colloque historique, organisé à l'occasion de la commémoration de quatre siècles de relations diplomatiques franco-neerlandaises à La Haye les 17 et 18 novembre 1988.* Éd. par W. Frijhoff, O. Moorman van Kappen. Nijmegen 1993 (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut no. 29)
- Brachin P. 'Constantijn Huygens als huisvader' in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* 1958-9. p. 13-43
- Brachin P. 'Un poète neerlandais chez le Roi-Soleil: la mission diplomatique de Constantin Huygens à Paris' in *Septentrion* 20 (1991) 4. p. 23-27
- Bremmer-Lindeboom L.G.A. 'Op verkenning in Franche-Comté (van 9 tot 14 mei 1983)' in *Jaarboek Oranje-Nassau Museum* 1983. p. 116-35
- Brink ten J. 'Hoe ridder Constantijn Huygens Heer van Zeelhem werd' in *De taal- en letterbode* 1 (1870). p. 94-100
- Brinkman P. *Het geheim van Van Eyck. Aantekeningen bij de uitvinding van het olieverven.* Zwolle, cop. 1993.
- Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit.* Uitgeg. door P.C. Molhuysen. 7 dln. 's-Gravenhage, 1913-1924. (Reeks Gesch. Publicatiën. Grote serie 20, 29, 38, 45, 48, 53, 56)
- Bruin H.G. 'Het Plein en het huis' in F.R.E.Blom, H.G. Bruin, K.A. Ottenheym *Domus. Het huis van Constantijn Huygens in Den Haag.* [Zutphen, 1999]. p. 47-86
- Buitenhof B.J. *Bijdrage tot de kennis van Constantijn Huygens' letterkundige opvattingen.* Gouda, 1923. Diss. Groningen
- Camden William *Britannia, sive florentissimorum regnorum Angliae, Scotiae, Hiberniae et insularum adiacentium ex intima antiquitate chorographica descriptio.* 3e dr. Frankfurt, 1580
- Campen van J. *Royers Chinese kabinet. Voorwerpen uit China verzameld door Jean Theodore Royer.* Zwolle, cop. 2000. Uitg. n.a.v. de gelijknamige tentoonstelling, Rijksmuseum Amsterdam, 9 sept. 2000-11 maart 2001
- Cardanus Hieronymus 'Podagrae Encomium'. In: Hieronymus Cardanus *Opera Omnia.* 10 dln. Lugduni, 1663. Dl. 1. pp. 221-225. Vertaald onder de titel 'Lof voor 't Podagra' in: *Veeler Wonderens Wonderbaarelijcke lof.* Amsterdam, 1664. p. 39-45
- Castiglione B. *Het boek van de hoveling.* Vert. A. Haakmat. Amsterdam, 1991. Oorspr. titel: *Il libro del Cortegiano*
- Catalogus der bibliotheek van Constantijn Huygens. Verkocht op de groote zaal van het hof te 's-Gravenhage 1688.* Opnieuw uitgegeven naar het eenig overgebleven exemplaar door W.P. van Stockum. 's-Gravenhage, 1903
- Cats Jacob *Alle de wercken [etc.].* 2 dln. [Utrecht, 1976]. Facs. van de ed. Amsterdam: Heekeren [etc.], 1712.
- Chambrun de Jacques Pineton *Relation de ce qui s'est passé au restablissement d'Orange. Ensemble les discours et harangues qui ont esté faictes pour le mesme subject.* Orange, 1666.
- Clark G.N., W.J.M. van Eysinga *The colonial conferences between England and the Netherlands in 1613 and 1615 [enz.].* 2 dln. Leiden, 1940-1951
- Colie R.L. 'Constantijn Huygens and the Rationalist Revolution' in *TNTL* 73 (1955). p. 193-209
- Colie R.L. *Some Thankfulness to Constantine. A study of English influence upon the early works of Constantijn Huygens.* Den Haag, 1956
- Constantijn Huygens 1596-1996. Lezingen van het tweede Groningse Huygens-symposium.* Onder red. van N.F. Streekstra. Groningen, 1997

- Curtius E.R. *European Literature and the Latin Middle Ages*. With a new afterword by Peter Godman. [Princeton, c. 1990]. (Bollingen series 26). Vert. uit het Duits door W.R. Trask
- Dam van Brakel *De eer van Constantijn Huygens gehandhaafd, tegen het vermoeden van oneerlijke dijkverlating te Zuilichem, in 1679. Een bijdrage tot de kennis van het voormalig inboezemingsregt*. Gorinchem, 1855.
- Dek A.W.E. 'Genealogie der Heren van Brederode' in *Jaarboek van het Centraal bureau voor Genealogie* 13 (1959). p. 104-146
- Dekker A.M.M. *Janus Secundus (1511-1536). De tekstoverlevering van het tijdens zijn leven gepubliceerde werk*. Nieuwkoop, 1986. Diss. Utrecht
- Dekker R.M. "'Dat mijn lieven kinderen weten zouden ...'" Egodocumenten in Nederland van de zestiende tot de negentiende eeuw' in *Opossum Tijdschrift voor Historische en kunstwetenschappen* 3 (themanummer 8, lente 1993). p. 5-22
- Dekker R.M. *'Uit de schaduw in 't grote licht.' Kinderen in egodocumenten van de Gouden Eeuw tot de Romantiek*. Amsterdam, [1995]
- Dekker R.M. 'Van manuscript tot drukwerk, van privé tot publiek. Dagboek en autobiografie' in *Biografie Bulletin* 7 (1997). p. 107-113
- Dictionary of National Biography*. ... dln. Londen [enz.], 1885-
- Dizionario Biografico degli Italiani*. Ed. A. M. Ghisalberti. ... dln. Rome, 1960-
- Dijksterhuis E.J. *De mechanisering van het wereldbeeld*. 5e dr. Amsterdam, 1985. (Meulenhoff editie; E 817)
- Dodds E.R. *The Greeks and the irrational*. Berkeley [enz.], 1951. (Sather Classical Lectures no. 25)
- Du Cange Ch. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Nouveau tirage. 10 dln. Paris, 1937-8.
- Duits H. 'De levens der doorluchtige poëten. Observaties van de zeventiende-eeuwse schrijversbiografie' in *Voortgang, Jaarboek voor de Neerlandistiek* 12 (1991). p. 121-150
- Duits H. 'De levens der doorluchtige poëten II. Kanttekeningen bij Geeraardt Brandts biografieën van Hooft en Vondel' in *Voortgang, Jaarboek voor de Neerlandistiek* 13 (1992). p. 91-120
- Ellenius A. *De arte pingendi. Latin art literature in seventeenth-century Sweden and its international nackground*. Uppsala [enz.], 1960. (Lychnos-Bibliotek 19)
- Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*. Herausgegeben von A. Henkel und A. Schöne. Taschenausgabe. Stuttgart [enz.], 1996
- Eyffinger A. 'Constantijn Huygens 1596-1687. Een onderschat collega?' in *Hermeneus* 59 (1987) 3. p. 169-76.
- Eyffinger A. "'Voor haar doel poeets genoegh": de klassieke vorming van Constantijn Huygens en zijn kinderen' in *Soeticheydt des Buyten-levens. Leven en leren op Hofwijck*. Onder red. van V. Freijser. Delft, 1988. p. 29-42
- Ex N., Scholten F. *De prins en De Keyser: restauratie en geschiedenis van het grafmonument voor Willem van Oranje*. Bussum, 2001
- Finett Philoxenis *Som choice observations of Sir John Finett [...] touching the reception, and precedence, the treatment and audience, the punctillios and contests of forren ambassadors in England*. London, 1656
- Fiore B. 'The theory and practice of friendship in Cicero' in *Greco-Roman perspectives on Friendship*. Ed. by J.T. Fitzgerald. Atlanta [enz.], c. 1997. p. 59-76

- Frankenhuis-van Scheijen C. 'Zuilichem, de heerlijkheid, het kasteel en driemaal Constantijn Huygens' in *Tussen de Voorn en Loevestein: contactblad van de historische kring 'Bommelerwaard'* 1978. p. 9-21
- Frank-van Westrienen A. *De Groote Tour. Tekening van de educatiereis der Nederlanders in de zeventiende eeuw*. Amsterdam, 1983. Diss. Leiden
- Frijhoff W.Th.M. 'Verfransing? Franse taal en Nederlandse cultuur tot in de revolutietijd' in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 104 (1989). p. 592-609
- Frijhoff W.Th.M. 'Bastertspreeck en dartele manieren' in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde* 1989/90. p. 13-26
- Frijhoff W.Th.M., Spies M. 1650. *Bevochten eendracht*. Met medewerking van W. van Bunge en N. Veldhorst. Den Haag, cop. 1999. (Nederlandse Cultuur in Europese context)
- Fürst A. *Streit uner Freunden. Ideal und Realität in der Freundschaftslehre der Antike*. Stuttgart [enz.], 1996. (Beiträge zur Altertumskunde 85).
- Gelder van H.E. *Ikonografie van Constantijn Huygens en de zijnen*. 's-Gravenhage, 1957
- Gemert van L. "'Hoe dreef ick in myn sweet": de rol van Louise de Coligny in de Oranje-drama's' in *De zeventiende eeuw* 10 (1994) 1. p. 169-180
- Geyl P.C.A. *Christofforo Suriano, resident van de Serenissime Republiek van Venetië in Den Haag, 1616-1623*. 's-Gravenhage, 1913. Diss. Leiden
- Gibson W.S. *Pleasant places. The rustic landscape from Brueghel to Ruisdael*. Berkeley [enz.], cop. 2000
- Giskes J.H. 'Venetiaanse muziek in zeventiende-eeuws Amsterdam' in *Amsterdam: Venetië van het Noorden*. Onder red. van M. de Roever. 's-Gravenhage, 1991. p. 174-187
- Glaudemans M. *Amsterdams Arcadia. De ontdekking van het achterland*. Nijmegen, 2000. (SUN-architectuur). Diss. TU Eindhoven
- Goltzius-studies: *Hendrik Goltzius (1558-1617)*. Onder red. van R. Falkenburg, J. P. Filedt Kok, H. Leeftang. Zwolle, 1993 (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 42-43)
- Graesse J.G.Th., F. Benedict, S. Ch. Plechl *Orbis Latinus. Lexicon latienischer geographischer Namen des Mittelalters und der Neuzeit*. 3 dln. Braunschweig, 1972
- Groenveld S. *De Prins voor Amsterdam: reacties uit pamfletten op de aanslag van 1650*. Bussum, 1967
- Groenveld S. "'Een enckel valsch ende lasterlijck verdictsel." Een derde actie van prins Willem II in juli 1650' in *Bestuurders en geleerden. Opstellen over onderwerpen uit de Nederlandse geschiedenis van de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw, aangeboden aan prof. dr. J.J. Woltjer bij zijn afscheid als hoogleraar van de Rijksuniversiteit te Leiden*. Onder red. van S. Groenveld, M.E.H.N. Mout, I. Schöffer. [Amsterdam, cop. 1985]. pp. 113-125
- Groenveld S. 'Een heer van stand? Over de plaats van Constantijn Huygens in de zeventiende-eeuwse samenleving' in *Nieuw Letterkundig Magazijn* 5 (1987) 1. p. 4-7
- Groenveld S. "'C'est le pere, qui parle." Patronage bij Constantijn Huygens (1596-1687)' in *Jaarboek Vereniging Oranje-Nassau-Museum* 1988. p. 52-107
- Groenveld S. "'Een out ende getrouw dienaar, beyde van den staet ende welstant in 't huys van Oragenen." Constantijn Huygens (1596-1687), een hoog Haags ambtenaar' in *Holland, regionaal-historisch tijdschrift* 20 (1988). p. 3-32

- Groenveld S. 'De institutionele en politieke context' in *Van Tresorier tot Thesaurier-Generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager*. Onder red. van J.Th. Smidt, R.H.J.M. Gradus, S.G.A. Kaatee. Joh. de Vries, m.m.v. R.M. Sprenger. Hilversum, 1996. pp. 55-88
- Groenveld S. 'Frederik Hendrik en zijn entourage. Een politieke levensschets' in *Vorstelijk vertoon. Aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia*. Samenst. en red. M. Keblusek en J. Zijlmans. Den Haag [enz.], cop. 1997. Uitg. ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in het Haags Historisch Museum, 6 dec. 1997-29 mrt. 1998. p. 18-33
- Groenveld S., Hertog den J.B. 'Twee musici, twee stromingen. Een boek-octrooi voor Anthoni van Noordt en een advies van Constantijn Huygens, 1659' in *Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag*. Onder red. van A.Th. van Deursen, E.K. Grootes en P.E.L. Verkuyll. Deventer, 1987. (Deventer Studiën 2). p. 108-127
- Grijp L.P. 'Muzikale facetten bij Huygens' in *Huygens in Noorder licht. Lezingen van het Groningse Huygens-symposium*. Onder red. van N.F. Streekstra en P.E.L. Verkuyll. Groningen, 1987. p. 127-140
- Haitsma Mulier E.O.G. *Constitutioneel republikanisme en de mythe van Venetië in het zeventiende-eeuwse Nederland*. Amsterdam, 1978. Diss. Utrecht
- Haitsma Mulier E.O.G. 'Aandacht voor het staatsbestel. Overeenkomst en verscheidenheid in het republikeinse denken van de zeventiende eeuw' in *Amsterdam: Venetië van het Noorden*. Onder red. van M. de Roever. 's-Gravenhage, 1991. p. 46-65
- Haks D. *Huwelijk en gezin in Holland in de 17de en 18de eeuw. Processtukken en moralisten van het laat 17de- en 18de-eeuwse gezinsleven*. Assen, 1982. Diss. Leiden
- Heer de A.R.E. 'Het tekenonderwijs van Constantijn Huygens en zijn kinderen' in *Soeticheydt des Buyten-levens. Leven en leren op Hofwijck*. Onder red. van V. Freijser. Delft, 1988. p. 43-66
- Heer de A.R.E. 'Constantijn Huygens en de penningkunst' in *Jaarboek voor munt- en penningkunde* 80 (1993). p. 271-88
- Heesakkers C.L. 'Secundusverering in Nederland' in *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen* 90 (1986) 2. p. 25-37.
- Heesakkers C.L. 'Biografie en autobiografie. Christiaan en Constantijn over hun kinderen en Constantijn over zichzelf' in *Soeticheydt des Buyten-levens. Leven en leren op Hofwijck*. Onder red. van V. Freijser. Delft, 1988. p. 7-16
- Heesakkers C.L. 'Driemaal Cicero. De Neolatijnse Cicero-cultus van Petrarca tot Lipsius' in *Lampas* 26 (1993) 2. p. 131-158
- Heinsius Daniel *Bacchus en Christus. Twee lofzangen*. Opnieuw uitgeg. door L.Ph. Rank, J.D.P. Warners, F.L. Zwaan. Zwolle, 1965. (Zwolse drukken en herdrukken voor de Maatschappij der Ned. Let. no. 53.)
- Heinsius Daniel *Auriacus, sive Libertas saucia (1602)*. Editie met vert., inl. en comm. door Jan Bloemendal. 2 dln. Voorthuizen, 1997. Diss. Utrecht
- Heinsius Daniel *Poemata Latina et Graeca*. Ed. Nic. Heinsius. Amsterdam, 1649
- Held J.S. 'Constantijn Huygens and Susanna van Baerle: a hitherto unknown portrait' in *The Art Bulletin* 73-4 (december 1991). p. 653-68
- Hentzner Paul *Itinerarium Germaniae, Galliae, Angliae, Italiae*. Breslau, 1617

- Heringa J. *De eer en hoogheid van de staat. Over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw*. Groningen, 1961. Diss. Groningen
- Hermkens H.M. *Bijdrage tot een hernieuwde studie van Constantijn Huygens' gedichten*. Nijmegen, 1964. Diss. Nijmegen
- Highfill Ph. H., K.A. Burnim, E.A. Langhans *A biographical dictionary of actors, actresses, musicians, dancers, managers and other stage personnel in London, 1660-1800*. 16 vols. Carbondale [enz.], 1973-1993
- Histoire de la Franche-Comté*. Publiée sous la direction de Roland Fiétier. [Toulouse, 1977]. (Univers de la France et des pays francophones no. 40).
- Hoeufft J.H. *Parnasus Latino-Belgicus, sive plerique e poetis Belgii Latinis epigrammate atque adnotatione illustrati*. Amsterdam, 1819
- Hofman H.A. *Constantijn Huygens (1596-1687). Een christelijk-humanistisch bourgeois-gentilhomme in dienst van het Oranjestad*. Utrecht, 1983. Diss. Utrecht
- Hofman Peerlkamp P. *Annotatio in Vitam Constantini Hugonii*. Haarlem, 1821
- Hofman Peerlkamp P. *Liber de vita doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina Latina composuerunt*. Ed. alt. emendata et aucta. Haarlem, 1838
- Hooft P.C. *Proeven van tekst en commentaar voor de uitgave van Hoofts lyriek. II. Gedichten voor Huygens*. Tekstverzorging door P. Tuynman, commentaar door F.L. Zwaan. Amsterdam 1968. (Verhandelingen der K.N.A.W., afd. Letterkunde. Nieuwe reeks - dl. 73, n. 4)
- Hooft P.C. *Alle de gedrukte werken, 1611-1738*. Onder red. van W. Hellinga en P. Tuynman. 9 dln. Amsterdam, 1972. Fotomech. herdr.
- Hooft P.C. *Reis-heuchenis*. Naar de autograaf uitgegeven, ingeleid en toegelicht door J. de Lange, m.m.v. A.J. Huijskes. A'dam [enz.], 1991
- Hooft P.C. *Lyrische poëzie*. Nieuwe tekstuutgave door P. Tuynman, bezorgd door G.P. van der Stroom. 2 dln. Amsterdam, 1994
- Hoogstraeten van S. *Inleyding tot de hooge schoole der schilderconst, anders de zichtbaere werelt*. Rotterdam, 1678
- Hooykaas R. 'Experientia ac Ratione'. *Huygens tussen Descartes en Newton*. Voordracht gehouden bij de opening van de tentoonstelling "Christiaan Huygens, een quaestie van tijd" in het Museum Boerhaave op 19 april 1979. Leiden, [z.j.]. (Mededeling Museum Boerhaave no. 201)
- Hoven R. *Lexique de la prose latine de la Renaissance*. Leiden, 1994
- Huigen S. 'Een wijs hoveling: een nieuw elite-ideaal voor een nieuwe elite' in *Verrigtinge van die vyfde driejaarlikse neerlandistiekongres, aangebied deur die Departement Afrikaans en Nederlands van die Universiteit van Stellenbosch op 25-27 Januarie 1989*. Onder red. van E.C. Britz [e.a.]. [Stellenbosch], 1989. p. 74-90
- Huygens herdacht. Catalogus bij de tentoonstelling in de Koninklijke Bibliotheek ter gelegenheid van de 300ste sterfdag van Constantijn Huygens*. Onder red. van A. Eyffinger. 's-Gravenhage, 1987
- Huygens in Noorder licht. Lezingen van het Groningse Huygens-symposium*. Onder red. van N.F. Streekstra en P.E.L. Verkuyl. Groningen, 1987
- Huygens Christiaan *Oeuvres complètes*. Publ. par la société Hollandaise de Sciences. 22 dln. La Haye, 1888-1950
- Huygens Christiaan sr. 'De jongelingsjaren van de kinderen'. Uitgeg. door A. Eyffinger en E. de Heer in *Huygens herdacht. Catalogus bij de tentoonstelling in de Koninklijke Bibliotheek ter gelegenheid van de 300ste sterfdag van*

- Constantijn Huygens*. Onder red. van A. Eyffinger. 's-Gravenhage, 1987, p. 76-88
- Huygens Constantijn *Avondmaalsgedichten en Heilige Dagen*. Uitgeg. en toegel. door F.L. Zwaan. Zwolle, 1968
- Huygens Constantijn *De briefwisseling (1608-1687)*. Uitgeg. door J.A. Worp. 6 dln. 's-Gravenhage, 1911-1917
- Huygens Constantijn *Cluijs-werck*. Uitgeg., ingel. en toegel. door F.L. Zwaan. Jeruzalem, 1977
- Huygens Constantijn *Correspondence of Descartes and Constantijn Huygens 1635-1647*. Ed. from manuscr. now in the Bibliotheque Nationale formerly in the possession of the late Harry Wilmot Buxton, F.R.A.S. by L. Roth. Oxford, 1926
- Huygens Constantijn *Het dagboek*. Voor de eerste maal naar het handschrift van diens kleinzoon uitgegeven door J.H.W Unger. Amsterdam, 1885
- Huygens Constantijn *Dagh-werck*. Uitgeg. door F.L. Zwaan. Assen, 1973
- Huygens Constantijn 'Dagverhaal eener reis naar Engeland'. Uitgeg. door J.H.W. Unger in *Oud Holland* 14 (1896). p. 199-202
- Huygens Constantijn *Dingen*. Uitgeg. door J.P.G. Heersche en H.M. Hermkens, m.m.v. F.J. Claessens [e.a.]. Amsterdam, 2001. (Stichting Neerlandistiek VU 34)
- Huygens Constantijn *Domus*. Teksteditie en vert. door F.R.E. Blom. In F.R.E. Blom, H.G. Bruin, K.A. Ottenheym *Domus. Het huis van Constantijn Huygens in Den Haag*. Zutphen, 1999. p. 12-34
- Huygens Constantijn *Epimikta. Een rouwklacht in het Latijn op de dood van zijn echtgenote (1637-1638)*. Met inl., vert. en comm. van J.P. Guépin. Voorthuizen, 1996
- Huygens Constantijn *Epithalamium Guilielmi Henrici Arausii et Mariae Eboracensis regiorum principum*. [z.p., 1677]
- Huygens Constantijn 'Fragment eener autobiografie'. Uitgeg. door J.A. Worp. In *B.M.H.G.* 18 (1897). p. 1-122
- Huygens Constantijn *De gedichten*. Naar zijn handschrift uitgegeven door J.A. Worp. 9 dln. Groningen 1892-1899
- Huygens Constantijn *Hofwijck*. Uitgeg., ingel. en toegel. door F.L. Zwaan. Jeruzalem, 1977
- Huygens Constantijn 'Instruction d'un pere à son fils, La Haye, 2 Déc. 1651' in *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*. Publ. par la Société Hollandaise de Science. 22 dln. La Haye, 1888-1950. Dl. 22. p. 446-448
- Huygens Constantijn 'De jongelingsjaren van de kinderen'. Uitgeg. door A. Eyffinger en E. de Heer in *Huygens herdacht. Catalogus bij de tentoonstelling in de Koninklijke Bibliotheek ter gelegenheid van de 300ste sterfdag van Constantijn Huygens*. Onder red. van A. Eyffinger. 's-Gravenhage, 1987, p. 89-166
- Huygens Constantijn *Journaal van de reis naar Venetië*. Ingeleid, uitgegeven, vertaald met toelichting en van illustraties voorzien door Frans R.E. Blom, m.m.v. Judith Heydra en Trudy Sniijders-De Leeuw. Amsterdam, 2003
- Huygens Constantijn *Latijnse jeugdpoëzie*. Teksteditie, vertaling, comm. en inl. door T.L. ter Meer, 000
- Huygens Constantijn *Het leven van Constantijn Huigens in gemeenzamen dichttrant, voor zijne kinderen, door hem zelve beschreven, in twee boeken*. Uit het Latijn in dichtmaat overgebracht door A. Loosjes. Haarlem, 1821
- Huygens Constantijn *Mémoires* [etc.]. Publiées pour la première fois, d'après les minutes de l'auteur, précédés d'une introduction par Th. Jorissen. Den Haag, 1873

- Huygens Constantijn *Mijn jeugd*. Vert. en toelichting C.L. Heesakkers. Amsterdam, 1987
- Huygens Constantijn *Nederlandse gedichten 1614-1625*. Historisch-kritische uitgave, verzorgd door Ad Leerintveld. 2 dln. Den Haag, 2001. (Monumenta Neerlandica 12)
- Huygens Constantijn 'Norma studiorum et vitae reliquae praescripta Constantino et Christiano Hugeniis Academiam Leidensem adituris' in *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*. Publ. par la Société Hollandaise de Science. 22 dln. La Haye, 1888-1950. Dl. 1. p. 4-5. Ook gepubliceerd in Th. Jorissen (1873) pp. 242-3.
- Huygens Constantijn *Pathodia sacra et profana: unae voci basso continuo comitante*. Edidit F.R. Noske, collaboravit N. Barker. Amsterdam [enz.], 1957. Ed. altera correcta. Amsterdam, 1976
- Huygens Constantijn *Tien gedichten*. Door F.L. Zwaan. Amsterdam, 1976
- Huygens Constantijn *Oogentroost. Een interpretatieve studie*. Door C.W. de Kruyter. Boom [enz.], c. 1971
- Huygens Constantijn *Ooghen-troost*. Uitg. naar de autograaf en de drukken, ingel. en toegel. door F.L. Zwaan. Groningen, 1984
- Huygens Constantijn *Stede-stemmen en dorpen*. Ingel. en geann. door C.W. de Kruyter. Zutphen, 1981. (Klassiek Letterkundig Pantheon 223)
- Huygens Constantijn *De vita propria sermonum inter liberos libri duo*. Primum edidit et annotatione illustravit Petrus Hofman Peerlkamp. Belgicis versibus adumbravit Adrianus Loosjes. Haarlem, 1817
- Huygens Constantijn *Zee-straet*. Ingel. en toegel. door L. Strengholt. Zutphen, c. 1981
- Huygens Constantijn jr. *Journal van 21 October 1688 tot 2 Sept. 1696*. 3 dln. Utrecht, 1876-1888. (Werken van het Hist. Genootsch. N.R. no. 23).
- Huygens Constantijn jr. *Reisjournaal 1649-1650* in *WHG* n.s. 46 (1888). p. 87-162
- Huygens Lodewijk *The English journal. 1651-1652*. Ed. by A.H.G. Bachrach. Leiden, 1982
- Huygens Maurits 'Een vijftiental brieven aan zijn broer Constantijn (van 20 mei 1622 tot 7 juni 1624)'. Medegedeeld door M. de Haas in *B.M.H.G.* 50 (1929). p. 1-40
- Hyatte R. *The arts of friendship. The idealization of friendship in Medieval and Early Renaissance Literature*. Leiden [enz.], 1994. (Brill's Studies in intellectual history 50)
- IJsewijn J. 'Humanistic Autobiography' in *Studia Humanitatis. Ernesto Grassi zum 70. Geburtstag*. Hrsg. von. Hora E. und Kessler E. München, 1973. p. 209-19
- IJsewijn J. 'Die humanistische Biographie' in *Biographie und Autobiographie in der Renaissance. Arbeitsgespräch in der herzog August Bibliothek Wolfenbüttel vom 1. bis 3. November 1982*. Vorträge herausgegeben von A. Buck. Wiesbaden 1983, p. 1-19
- IJsewijn J., Sacré D. *Companion to neo-Latin studies*. Dl. 2: *Literary, linguistic, philological and editorial questions*. Second entirely rewritten edition. Leuven, 1998. (Supplementa Humanistica Lovaniensia 14)
- Ik is anders. Autobiografie in verschillende culturen*. Onder red. van M. Schipper, P. Schmitz P. Baarn, 1991
- Illustrium et clarorum virorum epistulae [...]*. Collegit ac ed. S.A. Gabbema. Ed. II altera. Harlingen, 1669
- In een web van vriendschap. Brieven van Nederlandse vrouwen uit de zeventiende eeuw*. Samenst. M.B. Smits-Veldt en M.S. Bakker. Amsterdam, 1999. (Griffioen)

- Israel J. *The Dutch Republic. It's Rise, Greatness and Fall (1477-1806)*. Oxford, [1995]. (Oxford History of Early Modern Europe).
- Israel J. 'Maurits en de wording van de buitenlandse politiek' in *Maurits, Prins van Oranje*. Uitgeg. door Kees Zandvliet. Met bijdragen van A. Eyffinger, S. Groenveld, Ch. van den Heuvel [e.a.]. Zwolle, [2000]. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Rijksmuseum Amsterdam. pp. 65-75
- Japikse N. *Prins Willem III, de stadhouder-koning*. 2 dln. Amsterdam, 1930-33.
- Japikse N. *De geschiedenis van het Huis van Oranje-Nassau*. 2 dln. Den Haag, 1948
- Jessen J. *Bibliographie der Autobiographien*. 3 dln. München, 1987-9
- Jimkes-Verkade E. 'De ikonologie van het grafmonument van Willem I' in *De stad Delft; cultuur en maatschappij van 1572 tot 1667*. Onder red. van I.V.T. Spaander en R.A. Leeuw. Delft, 1981. p. 214-227
- Jonckbloet W.J.A., Land J.P.N. *Musique et musiciens au XVIIe siècle. Correspondance et oeuvres musicales de Constantin Huygens*. Leiden, 1882
- Jonge de J.C. *Nederland en Venetië*. 's-Gravenhage, 1852
- Jongh de E. Portretten van echt en trouw: huwelijk en gezin in de Nederlandse kunst van de zeventiende eeuw. Zwolle [enz.], 1986
- Jongh de E. 'Voor netvlies en trommelvlies' in *Kunstschrift* 42 (1998) afl. 6. p. 10-14
- Jongh de E. 'Medicijn voor verdriet' in *Kunstschrift* 42 (1998) afl. 6. p. 44-51
- Jorissen Th. *Constantin Huygens. Studiën*. Eerste deel. Arnhem, 1871
- Jorissen Th. 'De handschriften van Huygens' in *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Afd. Letterkunde*, 2e reeks, 3e dl. (1873). p. 211-243
- Kamphuis G. 'Constantijn Huygens, bouwheer of bouwmeester?' in *Oud-Holland* 77 (1962), p. 151-180
- Kamphuis G. 'Enkele kanttekeningen bij de biografie van Constantijn Huygens door Jacob Smit' in *TNTL*. 97 (1981) 4. p. 276-96
- Keesing E. *Constantijn en Christiaan. Verhaal van een vriendschap*. Amsterdam, 1983
- Keesing E. *Het volk met lange rokken. Vrouwen rondom Constantijn Huygens*. Amsterdam, 1987
- Keesing E. 'Wanneer was wie heer van Zeelhem?' in *De zeventiende eeuw* 9 (1993) 1. p. 63-5
- Kernkamp G.W. *Prins Willem II 1626-1650*. 2e dr. Rotterdam, 1977
- Kiliaen C. *Etymologicum Teutonicae Linguae: sive dictionarium Teutonico-Latinum, praecipuas Teutonicae linguae dictiones et phrases Latine interpretatas et cum aliis nonnullis linguis obiter collectas complectens*. 2 dln. Traiecti Batavorum 1777
- Knuttel W.P.C. *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek; met een inleidend essay en een handleiding voor de gebruiker door H. van der Hoeven*. 9 dln. Utrecht, 1978. Fotomech. herdr., met handgeschreven verbeteringen, aanvullingen en varianten, naar de uitg. s-Gravenhage 1890-1920
- Kooker de H.W., Selm van B. *Boekcultuur in de Lage Landen 1500-1800. Bibliografie van publikaties over particulier boekenbezit in Noord- en Zuid-Nederland, verschenen voor 1991*. Met een voorwoord van P.G. Hoftijzer. Utrecht, cop. 1993
- Kooijmans L. *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw*. Amsterdam, 1997
- Krämer F.J.L. 'De bezittingen van het huis Oranje-Nassau in de zeventiende eeuw' in *De navorscher* 43 (1893). p. 119-140

- Kühner R. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Erster Band. Elementar-, Formen- und Wortlehre*. 2e dr. Hannover 1912
- Kühner R., Stegmann C. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Satzlehre*. 2 dln. 3e dr. Leverkusen, 1955
- Kuiper E.J. *De Hollandse 'schoolordre' van 1625. Een studie over het onderwijs op de Latijnse scholen in Nederland in de 17de en 18de eeuw*. Amsterdam, 1958. Diss. Amsterdam
- Kuiper G.C. 'Huygens, Heinsius, en het grafschrift voor Oranje' in *Jaarboek Vereniging Oranje-Nassau-Museum* 1984. p. 102-117
- Kuiper G.C. 'Huygens' eervolle opdracht: een brief aan Heinsius over Oranjes grafschrift' in *Hermeneus* 59 (1987) 3. p. 177-80
- Lacey R. *Sir Walter Raleigh*. New York, 1974
- Landtsheer de J. 'Ijspret: Justus Lipsius en andere Humanisten uit de Nederlanden op glad ijs' in *De zeventiende eeuw* 15 (1999) afl. 1. p. 86-101.
- Lattimore R. *Themes in Greek and Latin epitaphs*. Urbana, 1942. (Illinois Studies in language and literature 28 no. 1-2). Diss. Univ. of Illinois. Ook verschenen als Illini books no. 5
- Leer van der K. 'Constantijn Huygens op Hofwijck. Een hoveling als hovenier' in *Historisch Voorburg, Tijdschrift van de Historische Vereniging Voorburg* 2 (1996) 2. p. 8-67
- Leerintveld A.M.Th. "'Ter goeder memorie van mynen naem": de nalatenschap van van Constantijn Huygens' in *Soeticheydt des Buyten-levens. Leven en leren op Hofwijck*. Onder red. van V. Freijser. Delft, 1988. p. 97-115
- Leerintveld A.M.Th. "'Tquam soo wel te pass": Huygens' portret-bijscripten en de datering van zijn portret geschilderd door Jan Lievens' in *Nederlandse portretten. Bijdragen over de portretkunst in de Nederlanden uit de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw*. Onder red. van H. Blasse-Hegeman [e.a.]. 's-Gravenhage, 1990. p. 159-183
- Leerintveld A.M.Th. 'Politiek, religie en literatuur. Het fonds van de Haagse drukker en uitgever Aert van Meurs en de familie Huygens' in *De zeventiende eeuw* 8 (1992) 1. p. 139-149
- Leerintveld A.M.Th. 'De S. van Sterre' in *In de zevende hemel: opstellen voor P.E.L. Verkuyl over literatuur en kosmos*. Onder red. van H. van Dijk, M.H. Schenkeveld-van der Dussen, J.M.J. Sicking. Groningen, 1993. p. 9-13
- Leerintveld A.M.Th. 'Het huwelijk van Constantijn Huygens jr.' in *Nieuw letterkundig magazijn* 12 (1994) 2. p. 35-7
- Leerintveld Ad. "'Magnificent papers": the library of Constantijn Huygens' in *Quaerendo* 28 (1998). p. 165-184
- Lewis C.T., Short Ch. *A Latin dictionary. Founded on Andrew's edition of Freund's Latin Dictionary*. Rev., enl. and in great part rewr. [z.p.], 1975. Reprint van de ed. 1879
- Lieburg van M.J. 'Constantijn Huygens en Suzanna van Baerle. Een pathobiografische bijdrage' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 171-180
- Lipsius Justus *Epistolae*. Uitgeg. door de Koninklijke Academie voor wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. ... dln. Brussel, 1978 -
- Lipsius Justus *Vitae descriptio, Mijn leven, Ma vie, Mein leben, My life*. Overijse, 1997.
- Lissberger E. *Das Fortleben der römischer Elegiker in den carmina epigraphica*. [z.p.], 1934. Diss. Tübingen

- Logan A. 'Kunstenaars, kooplieden en verzamelaars. Venetiaans-Amsterdamse kunsthandel in de zeventiende eeuw' in *Amsterdam: Venetië van het Noorden*. Onder red. van M. de Roever. 's-Gravenhage, 1991. p. 137-155
- Loon van G. *Beschryving der Nederlandsche historipenningen, of beknopt verhaal van 't gene sedert de overdracht der heerschappye van keyzer Karel den Vyften op koning Philips zynen zoon, tot het sluyten van den Uytrechtschen vrede, in de zeventien Nederlandsche gewesten is voorgevallen*. 4 dln. 's-Gravenhage, 1723-1731
- Malcolm N. *De Dominis (1560-1624): Venetian, Anglican, Ecumenist and relapsed heretic*. Londen, 1984.
- Mander van K. *Den grondt der edel vry schilder-konst*. Uitgeg. en van vert. en comm. voorzien door H. Miedema. 2 dln. Utrecht, 1973
- Matthey I. 'De betekenis van de natuur en de natuurwetenschappen voor Constantijn Huygens' in *Constantijn Huygens. Zijn plaats in geleerd Europa*. Bijdragen van Helen Brenninkmeyer e.a. Uitgeg. door H. Bots. Amsterdam, 1973. (Studies van het instituut voor intellectuele betrekkingen tussen de West-Europese landen in de 17e eeuw, no. 1). p. 334-359
- Meer van der G. 'Herinnering aan een vastberaden uitgevoerde opdracht: "Mandati strenue executi monumentum"' in *Jaarboek Oranje-Nassau Museum* 1983. p. 5-14
- Meer ter T. *Snel en dicht. Een studie over de epigrammen van Constantijn Huygens*. Amsterdam, 1991. Diss. Amsterdam
- Meer ter T. 'Huygens' eerste pennevruchten: schoolwerk of toch niet helemaal' in *TNTL*. 112 (1996) 4. p. 320-335
- Meilink-Roelofs M.A.P. *Asian trade and European influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630*. 's-Gravenhage, 1962. Diss. Utrecht
- Met Huygens op reis, Tekeningen en dagboeknotities van Constantijn Huygens jr. (1628-1697), secretaris van stadhouder-koning Willem III*. Eindred. J.F. Heijbroek [e.a.]. Zutphen, [1982]
- Meteren Emanuel van *Historie der Nederlandscher Geschiedenissen, van den jaere 1566 tot den jaere 1612 in het corte gebracht: Ende van den jaere 1612 tot den jaere 1618 ghecontinueert ende vermeerdert door Guilielmum Baudartum van Deynse*. Amsterdam, 1618.
- Meyerman A.M. *Hollandse winters*. Hilversum [enz.], 1967. (Phoenix boeken)
- Miedema H. "'Ut pictura poesis" bij Karel van Mander: een relatie op theoretisch niveau?' in *Dans der muzen: de relatie tussen de kunsten gethematiseerd*. Onder red. van A.C.G. Fleurkens, L.G. Korpel, K. Meerhoff K. Hilversum, 1995. p. 73-80
- Misch G. *Geschichte der Autobiographie*. Bd IV,2: *Von der Renaissance bis zu den autobiographischen Hauptwerken des 18. und 19. Jhs*. Frankfurt, 1969
- Modelling the Individual. Biography and Portrait in the Renaissance. With a critical edition of Petrarch's Letter to Posterity*. Ed. by K. Enenkel, B. de Jong-Crane and P. Liebrechts. Amsterdam [enz.], 1998. (Studies in Literature 23)
- Moll W. 'Kerck-gebruyck der psalmen; een onuitgegeven geschrift van Constantijn Huygens' in *Studiën en bijdragen op 't gebied der historische theologie* 3 (1876). p. 111-123
- Moorman van Kappen O., Korf J., Verschuer van O.W.A. *Tieler- en Bommelerwaarden, 1327-1977: grepen uit de geschiedenis van 650 jaar waterstaatszorg in Tielerwaard en Bommelerwaard*. Tiel, 1977
- Motley M. *Becoming a French Aristocrat. The Education of Court Nobility 1580-1715*. Princeton, cop. 1990

- Naerebout F.G. 'Snoode exercitien. Het zeventiende-eeuwse protestantisme en de dans' in *Volkskundig Bulletin* 16 (1990) afl. 2. p. 125-155
- Nellen H.J.M. 'Een Haags dichter over "de Delftse Cicero". Hugo Grotius in de brieven en gedichten van Constantijn Huygens' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 125-137
- Nichols J. *The progresses, processions and magnificent festivities of King James the First, his royal consort, family and court*. 4 dln. New York, 1973. Repr. of the edition London, 1828
- Niedermeier L. *Untersuchungen über die antike poetische Autobiografie*. München, 1919. Diss. München
- Nierop H.F.K. *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw*. 2de gewijzigde dr. Amsterdam, 1990
- Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*. Onder red. van P.C. Molhuysen, P.J. Blok, Fr.K.H. Kossmann. 10 dln. Amsterdam, 1974. Fotomech. herdr. van de uitg. Leiden 1911-1937
- Nieuwenhuis-Van Berkum A. 'Constantijn Huygens als kunstadviseur. Schilders, aankopen en opdrachten, 1625-1652' in *Huygens in Noorder licht. Lezingen van het Groningse Huygens-symposium*. Onder red. van N.F. Streekstra en P.E.L. Verkuyl. Groningen, 1987. p. 113-126
- Noske F.R. 'Huygens de musicus. Enkele aspecten' in *Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag*. Onder red. van A.Th. van Deursen, E.K. Grootes en P.E.L. Verkuyl. Deventer, 1987. (Deventer Studiën 2). p. 129-140
- Noske F.R. 'Two unpaired hands holding a music sheet: a recently discovered portrait of Constantijn Huygens and Susanne van Baerle' in *Tijdschrift van de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 42 (1992) 2. p. 131-40
- Orenstein N.M. *Hendrik Hondius and the business of prints in seventeenth-century Holland*. Rotterdam, cop. 1996. (Studies in print and printmaking 1)
- Otegem van M. *A bibliography of the works of Descartes (1634-1704)*. [Utrecht], c. 2002. (Quaestiones infinitae vol. 38). Diss. Utrecht
- Ottenheim K.A. 'Huygens en de classicistische architectuurtheorie' in F.R.E. Blom, H.G. Bruin, K.A. Ottenheim *Domus. Het huis van Constantijn Huygens in Den Haag*. [Zutphen, 1999]. p. 87-109
- Otterspeer W. *Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit, 1575-1672*. Amsterdam, 2000. (Groepsportret met Dame, 1)
- Otto A. *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*. Gesammelt und erklärt. Leipzig, 1890
- Over de autobiografie*. Onder red. van E. Jongeneel. Utrecht, 1989
- Pelt van R.J. 'De wereld van Huygens' Hofwijck' in *K.N.O.B.* 82 (1983). p. 116-23
- Petrarca Francesco *Opera quae extant omnia* [enz.]. Basel, 1554
- Petrarca Francesco *Canzoniere*. Testo critico ed introd. di G. Contini, ann. di D. Ponchirolì. Torino, 1964. (Nuovo Universale Einaudi, 41)
- Petrarca Francesco *Epistola Posteritati*. A critical edition by K.A.E. Enenkel. In *Modelling the Individual. Biography and Portrait in the Renaissance. With a critical Edition of Petrarch's Letter to Posterity*. Ed. by K. Enenkel, B. de Jong-Crane and P. Liebrechts. Amsterdam [enz.], 1998. (Studies in Literature 23). p. 243-81
- Ploeg van der P., C. Vermeeren "'Uijt de penningen vande zeeprinsen." De stadhoudelijke schilderijenverzameling' in *Vorstelijk verzameld. De kunstcollectie van Frederik Hendrik en Amalia*. Door P. van der Ploeg, C.

- Vermeeren. Met bijdragen van B. Broos [e.a.]. Den Haag [enz.], cop. 1997. p. 34-60
- Poelhekke J.J. 'Orange, Avignon en Constantijn Huygens' in *Album aangeboden aan Charles Verlinden ter gelegenheid van zijn dertig jaar professoraat*. Onder red. van S.J. de Laet [e.a.]. Gent, 1975. p. 247-67
- Porteman K. 'Jacob Cats' *Twee-en-tachtigjarig leven* als autobiografie' in *Eer is het lof des deuchts. Opstellen over renaissance en classicisme aangeboden aan dr. Fokke Veenstra*. Onder red. van H. Duits, A.J. Gelderblom en M.B. Smits-Veldt. [Amsterdam, 1986]. p. 154-161
- Post S.D. 'Constantijn Huygens' "Muscae". Achttiende-eeuws handschrift werpt nieuw licht op Huygens' nagelaten composities' in *De zeventiende eeuw* 8 (1992) 2. p. 275-283
- Rasch R.A. 'Huygens' *Pathodia* opnieuw uitgegeven' in *Mens en melodie* 31 (1976). p. 129-131
- Rasch R.A. 'Constantijn Huygens: een muzikale heer van stand' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 99-114
- Rasch R.A. 'The "Konincklycke Fantasien" printed in Amsterdam in 1648: English Viol Consort Music in an English-Spanish-Dutch Political Context' in *A viola da gamba miscellany. Proceedings of the International Viola da gamba Symposium, Utrecht 1991*. Ed. by J. Boer and G. van Oorschot. Utrecht, 1994. p. 55-73
- Rasch R.A. 'Constantijn en Christiaan Huygens' relatie tot de muziek. Overeenkomsten en verschillen' in *De zeventiende eeuw* 12 (1996) 1. p. 52-63
- Rasch R.A. 'Waarom schreef Constantijn Huygens zijn "Pathodia Sacra et profana"?' in *Constantijn Huygens 1596-1996. Lezingen van het tweede Groningse Huygens-symposium*. Onder red. van N.F. Streekstra. Groningen, 1997. p. 95-124
- Rasch R.A. 'Constantijn Huygens in Brussel op bezoek bij Leopold Wilhelm van Oostenrijk' in *Revue Belge de Musicologie, Belgisch tijdschrift voor Muzikwetenschap* 54 (2001). p. 127-146
- Regteren Altena van I.Q. *Jacques de Gheyn. Three generations*. 3 dln. 's-Gravenhage, 1983
- Rietbergen P.J.A.N. 'Den Haag, 20 april 1660: de bruiloft van Susanna Huygens' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 181-9
- Rijssen-Zwart van W. *La contestation politique de la principauté d'Orange pendant la période 1660-1665. Le rôle important d'une petite principauté dans la politique européenne au XVIIe siècle*. [s.l.], 1983. Mémoire de maîtrise, Univ. de Strasbourg, 1983
- Rijssen-Zwart van W. 'Het huis Oranje-Nassau en de bezetting van het prinsdom Orange door Lodewijk XIV, 1660-1665' in *Jaarboek Oranje-Nassau Museum* 1987. p. 29-76
- Roemers Tesselschade *De gedichten*. Uitg. en toegel. door A.A. Sneller en O. van Marion. M.m.v. Netty van Megen. Hilversum 1994
- Roever de M. 'Venetiaans glas uit Amsterdam. Introductie van een luxe-industrie naar Italiaans model' in *Amsterdam: Venetië van het Noorden*. Onder red. van M. de Roever. 's-Gravenhage, 1991. p. 156-73
- Roorda D.J. *Partij en factie. De oproeren van 1672 in de steden van Holland en Zeeland, een krachtmeting tussen partijen en facties*. Groningen, c. 1978. Oorspronkelijk verschenen als diss. Utrecht, 1961.
- Routh C.R.N. *Who is who in history*. Vol. 2: *England 1485-1603*. Oxford, 1964

- Sacré D. 'De metriek in de Neolatijnse poëzie van Huygens' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 79-89
- Sacré D. 'Neologismen in de Neolatijnse poëzie' in *Handelingen Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 41 (1987), pp. 159-179
- Sadie S. *New Grove dictionary of music and musicians*. 20 vols. London [enz.], 1980
- Schama S. *Overvloed en onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw*. 2e dr. Amsterdam, 1989. Vert. uit het Engels *The embarrassment of riches* door E. Dabekaussen, B. de Lange, T. Maters.
- Schenkeveld-van der Dussen M.A. *Duistere luister. Aspecten van obscuritas*. [z.p.], 1988. Inaugurele rede Utrecht
- Schenkeveld-Van der Dussen M.A. 'Otium en Otia' in *Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag*. Onder red. van A.Th. van Deursen, E.K. Grootes en P.E.L. Verkuyl. Deventer, 1987. (Deventer Studiën 2). p. 194-204
- Schenkeveld-Van der Dussen M.A. 'Word and image in Huygens' *Otia*' in *Word & Image* 4 (1988). p. 238-45
- Schinkel A.D. *Opgave der handschriften van Constantijn en Christiaan Huygens*. 's-Gravenhage, 1840
- Schinkel A.D. *Bijdrage tot de kennis van het karakter van Constantijn Huygens, ontleend uit aantekeningen wegens het beheer zijner goederen*. 's-Gravenhage, 1842
- Schinkel A.D. *Nadere bijzonderheden betreffende Constantijn Huygens en zijne familie, alsmede eenige door hem vervaardigde doch onuitgegeven dichtstukjes*. 2 dln. [z.p.], 1851-1856
- Schotel G.D.J. *Het oud-Hollandsch huisgezin der zeventiende eeuw*. Tweede, verb. en geïll. uitgave door H.C. Rogge. Leiden [1904]. Eerste uitg. Haarlem, 1868
- Schrijvers P.H. 'De enthousiasmo poetico: La discussion continuée. Burmannus, Vossius, Petitus' in *Renaissance-Poetik, Renaissance Poetics*. Herausgeg. von, edited by H.F. Plett. Berlin [enz.], 1994. p. 379-390
- Schutte O. *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810*. 's-Gravenhage, 1976. (Rijks Geschiedkundige Publicatien)
- Seggelen van A. 'Huygens' Franse poëzie' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 71-78
- Selm van B. *Een menighe treffelijkcke Boecken. Nederlandse boekhandelscatalogi in het begin van de zeventiende eeuw*. Utrecht, 1987
- Sickinghe P.F.O.R. *Orange en Oranje*. Baarn, 1969
- Slits F.P.T. *Het Latijnse stededicht. Oorsprong en ontwikkeling tot in de zeventiende eeuw*. Amsterdam, 1990. Ook verschenen als diss. Nijmegen, 1990
- Sluijter E.J. 'Venus, visus en pictura' in *Nederlands kunsthistorisch jaarboek* 42-43 (1991-1992). p. 337-396
- Smetius Johannes *Nijmegen, stad der Bataven*. Inl. door Sandra Langereis, vert. A.A.R. Bastiaansen, S. Langereis en L.G.J.M. Nelissen. 2 dln. Nijmegen, 1999. Uitg. t.g.v. de opening van het nieuwe museum Het Valkhof in september 1999
- Smit J. 'Varia over Huygens en de Huygens-studie' in *TNTL* 92 (1976). p. 203-25
- Smit J. *De grootmeester van woord- en snarenspeel. Het leven van Constantijn Huygens (1596-1687)*. 's-Gravenhage, 1980
- Smit J. *Driemaal Huygens: vergelijkende karakteristieken van Constantijn Huygens' Batava Tempe, 't Costelick mal en de Uytlandighe herder*. Assen, 1966.

- Sneller A.A. *Met man en macht. Analyse en interpretatie van teksten van en over vrouwen in de vroegmoderne tijd*. Kampen, 1996. Diss. Utrecht
- Soeticheydt des Buyten-levens. Leven en leren op Hofwijck*. Onder red. van V. Freijser. Delft, 1988
- Solnon J.F. *Quand la Franche-Comté était espagnole*. [z.p., 1983]
- Spanoghe E. *Synonymia Latino-Teutonica (ex Etymologico C. Kiliani deprompta). Latijnsch-Nederlandsch woordenboek der zeventiende eeuw*. 3 dln. Antwerpen [enz], 1889-1902. (Uitg. der Antwerpse bibliophilen 16, 18, 22)
- Spigt P. *Het ontstaan van de autobiografie in Nederland*. Amsterdam, 1985
- Straten van E. *Koud tot op het bot. De verbeelding van de winter in de zestiende en zeventiende eeuw in de Nederlanden*. 's-Gravenhage, 1977
- Streekstra N.F. 'Huygens als Donne-vertaler. Linguïstisch-stilistische aspecten van een vertaalstrategie' in *Huygens in Noorder licht. Lezingen van het Groningse Huygens-symposium*. Onder red. van N.F. Streekstra en P.E.L. Verkuyl. Groningen, 1987. p. 25-44
- Streekstra N.F. *Afbeeldingsrelaties: een taal- en letterkundig essay over Huygens' Donne-vertalingen*. Groningen, 1994. Diss. Groningen
- Strengholt L. *Huygens-studies. Bijdragen tot het onderzoek naar de poëzie van Constantijn Huygens*. Amsterdam, 1976. Diss. Amsterdam
- Strengholt L. 'Woordspel voor fijnproevers' in *Nieuw Letterkundig Magazijn* 2 (1984) 2. p. 34-5.
- Strengholt L. *Constanter. Het leven van Constantijn Huygens*. Met medew. voor de illustraties van A.R.E. de Heer. Amsterdam, 1987
- Strengholt L. 'Dit niet te drucken. Over de gedichten die Huygens niet publiceerde' in *Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag*. Onder red. van A.Th. van Deursen, E.K. Grootes en P.E.L. Verkuyl. Deventer, 1987. (Deventer Studiën 2). p. 251-263
- Strengholt L. 'Huygens tussen specialisme en integratie' in *Huygens in Noorder licht. Lezingen van het Groningse Huygens-symposium*. Onder red. van N.F. Streekstra en P.E.L. Verkuyl. Groningen, 1987. p. 9-24
- Strengholt L. 'Constantijn Huygens (1687-1987)' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 3-15
- Strien van A. 'Anti-idealistische poetica bij Huygens?' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 65-70
- Strien van A. *Constantijn Huygens, Mengelingh*. Amsterdam, 1990. Diss. Amsterdam
- Thraede K. *Grundzüge griechisch-römische Brieftopik*. München, 1970. (Monographien zur klassischen Altertumswissenschaft 48)
- Tiethoff-Splithoff M. 'Representatie en rollenspel. De portretkunst aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia' in *Vorstelijk vertoon. Aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia*. Samenst. en red. M. Keblusek en J. Zijlmans. Den Haag [enz.], cop. 1997. Uitg. ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in het Haags Historisch Museum, 6 dec. 1997-29 mrt. 1998. p. 161-200
- Tierie G. *Cornelis Drebbel (1572-1633)*. Amsterdam, 1932. Diss. Leiden.
- Troost W. *Stadhouder-koning Willem III. Een politieke biografie*. Hilversum, 2001
- Ulianich B. 'Sarpiana: la lettera del Sarpi allo Heinsius' in *Rivista storica italiana* 63 (1956). p. 425-46.
- Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag*. Onder red. van A.Th. van Deursen, E.K. Grootes en P.E.L. Verkuyl. Deventer, 1987. (Deventer Studiën 2).

- Veen van P.A.F. *De Soeticheydt des buyten-levens, vergheleschapt met de boucken. Het hofdicht als tak van een georgische litteratuur*. Utrecht, 1985
- Veldhuijsen van P. 'Huygens en Persius. Vondst en Uitleg' in *De zeventiende eeuw* 3 (1987) 2. p. 59-64.
- Veeler *Wonderens Wonderbaarelijcke lof*. Amsterdam, 1664
- Venn J., J.A. Venn *Alumni Cantabrigienses. A biographical list of all known students, graduates and holders of office at the university of Cambridge [enz.] from the earliest times to 1900*. 4 vls. Cambridge, 1922-7
- Verbeek Th. *De wereld van Descartes. Essays over Descartes en zijn tijdgenoten*. [Amsterdam, 1996]
- Vink de A.W. 'Voorburgsche Buitenplaatsen' in *Die Haghe* 1903. p. 261-451
- Vliet van der J. 'De promotie van Constantijn Huygens' in *Oud Holland* 14 (1896). p. 129-146
- Vondel van den Joost *De werken*. Volledige en geïllustreerde tekstuutgave, levensbeschrijving, geschied- en boekkundige toelichting, literatuuropgave enz. door J.F.M. Sterck, taalkundige bewerking door H.W.E. Moller, letterkundige inleidingen van C.R. de Klerk [e.a], bandtekeningen van R.N. Roland-Holst. 11 dln. Amsterdam 1927-1940
- Vondel van den Joost *Twee zeevaart-gedichten. Hymnus ofte Lof-Gesangh, over de wijd-beroemde scheepvaart der Vereenighde Nederlanden (1613), Het lof der Zee-vaart (1623)*. Uitg. met inl. en comm. door M. Spies. 2 dln. Amsterdam [enz.], 1987. (Monumenta Literaria Neerlandica 3,1-2)
- Vorstelijk verzameld. De kunstcollectie van Frederik Hendrik en Amalia*. Door P. van der Ploeg, C. Vermeeren. Met bijdragen van B. Broos [e.a.]. Den Haag [enz.], cop. 1997. Uitg. ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in het Koninklijk Kabinet van Schilderijen Mauritshuis van 6 december 1997 tot 29 maart 1998
- Vos de D. 'Grotius over een jeugdvers van Constantijn Huygens' in *Meta, mededelingenblad voor neerlandici* 15 (1981). p. 89-91
- Vries de J. 'De Latijnse poëzie van Constantijn Huygens' in *Verslag van het verhandelde in de algemeene vergadering van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*. Utrecht, 1984. p. 5-31
- Vries de Th. 'Paolo Sarpi: ketter of dissident?' in *Geschiedenis, godsdienst, letterkunde; opstellen aangeboden aan dr. S.B.J. Zilverberg ter gelegenheid van zijn afscheid van de Universiteit van Amsterdam*. Onder red. van E.K. Grootes, J. den Haan. Roden, 1989. p. 70-80
- Vries de W.B. 'Onbesproken winst voor onverboden vreugde: Huygens en zijn tweede huis' in *Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk*. Een bundel ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag. Onder red. van A.Th. van Deursen, E.K. Grootes en P.E.L. Verkuyll. Deventer, 1987. (Deventer Studiën 2). p. 51-64
- Vries-Schenkeveld de W. B. *Wandeling en verhandeling: de ontwikkeling van het Nederlandse hofdicht in de zeventiende eeuw (1613-1710)*. Hilversum, 1998. Diss. VU
- Vrijman L.C. *Kaapvaart en zeerooverij. Uit de geschiedenis der vrije nering in de Lage Landen*. Amsterdam, [1938]
- Walther H. *Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi*. 9 dln. Göttingen, 1963-1986. (Carmina medii aevi posterioris latina 2)
- Wesseling A. 'Are the Dutch uncivilized? Erasmus on the Batavians and his national identity' in *Erasmus of Rotterdam Society Yearbook* 13 (1993), pp. 68-102.

- Wiegand H. *Hodoeporica. Studien zur neulateinischen Reisedichtung des deutschen Kulturraums im 16. Jahrhundert. Mit einer Bio-Bibliographie der Autoren und Drucke*. Baden-Baden, 1984. (Saecula Spiritalia 12)
- Wilson M.I. *Nicholas Lanier, Master of the King's Musick*. Cambridge, 1994
- Wit de H.F. *Gorcums heren. Regentenpolitiek 1650-1750*. Gorinchem, 1981. (Merewade, Facetten van Gorinchems verleden 4)
- Wootton D. *Paolo Sarpi between Renaissance and Enlightenment*. Cambridge [enz.], 1983.
- Worp J.A. 'Hugeniana' in *De Nederlandsche Spectator* 1892. p. 38-40.
- Wulp van der J.K. *Catalogus van de tractaten, pamfletten enz. over de geschiedenis van Nederland: aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman*. 3 dln. [z.p.], 1866-68
- Yalom M. *Geschiedenis van de borst. Westerse beeldvorming door de eeuwen heen*. Baarn, 1997. Vert. uit het Engels *A History of the breast*
- Ypes C. *Petrarca in de Nederlandse letterkunde*. Amsterdam, 1934. Diss. Amsterdam
- Zijlmans J. 'Aan het Haagse hof. Hovelingen in Den Haag' in *Vorstelijk vertoon aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia*. Samenst. en red. M. Keblusek en J. Zijlmans. Zwolle, [1997]. p. 30-46

Namenregister

Cursieve nummering verwijst naar de Latijnse verzen van *Mijn leven* (dl. 1). Nummering voorafgegaan door 'inl.' verwijst naar de Inleiding (dl. 1). Overige nummering verwijst naar de commentaar (dl. 2).

Abydos	60
Achates	1,763; 160
Aeneas	2,798
Aerssen van Sommelsdijk, François van	
gezant naar Engeland (1621-3)	inl. 13; 2,24; 195; 197; 201-4; 208-9
gezant naar Engeland (1624)	inl. 13; 2,24; 196-7
gezant naar Venetië	inl. 12-3; 1,571; 1,614; 1,633; 1,714; 1,720; 1,735; 1,766; 121-3; 125; 127; 132-3; 145-51
welsprekendheid	1,569; 1,714; 2,24; 2,67; 204
Aeschylus	368
Aix-en-Provence	2,884
Aix-en-Savoie	2,918
St. Aldegonde, Marnix van	256
Algiers	1,776; 161
Alpen	1,595; 1,640; 1,779; 1,836; 1,847; 121; 124; 129-30; 162
Amboina	196
Amerbach, Bonifacius	2,990; 385
Amsterdam	1,260; 332
Anraet, Jacob	34
Ansbach, markgraaf van	127
Antwerpen	inl. 10
Apelles	1,224; 64; 69; 294
Apennijnen	1,730
Apollo	1,15; 1,160; 1,331; 2,186; 2,303; 12; 15; 38; 52-3; 225-6; 248; 294
Archimedes	2,18; 2,541; 193; 298; 301
Arena (Verona)	139
Aristoteles	inl. 11; 1,124; 38; 43-6
Arles	2,877; 368
Arminius	40
Arsenaal (Ven.)	154
Arundel	99
Athene	1,145
Athene, Pallas	1,238; 66
Audley End	1,445; 105-6
Augustus, keizer	105
Avignon	2,887; 347; 368
Bacharach	1,822; 2,1019; 165; 387; 402
Bacchus	2,644; 2,1129; 165
Back, fam.	230
Bacon, Francis	43-4
Baerle, Susanna van, zie Huygens-Van Baerle	

Bagshot	<i>1,490</i> ; 110
Ballard, Robert	252
Barbarije	161
Barentz, Willem	137
Barlaeus, Caspar	inl. 8; 140; 294; 410
Bas, Dirck Jacobsz	2,26; 195; 197
Basel	2,980; 162; 384
Bax, fam.	230
Bellay, Joachim du	inl. 33
Berkeley, Eng. fam.	2,161; 217
Bergamo	1,655; 138
Bern	2,924; 378
Besançon	2,958; 377; 379
Beverwijck, Johan van	32; 251
Beza, Theodoor	21
Bilbilis	2,513; 295
Blooteling, Abraham	234
Bodley, sir Thomas	1,405; 100
Bohemen	127; 191
Bologna	152
Bonn	1,823; 2,1032; 388
Bourgondië	2,915; 2,928; 2,952; 2,968; 376-84
Boyer, Claude	437
Brasser, Govert	1,403; 99
Breda	2,407; 272; 330
Brederode	2,226; 230
Breisach	2,986; 2,996
Brenta, riv. It.	1,672, 140
Brescia	1,655; 138
Brienne, Henry de Loménie, comte de	385
Brouart, Joannes	1,54; 27; 34; 112
Bruno, Henrik	292; 309-10
Brussel	2,724; 2,951; 146; 341-5; 377-9
Buckingham, George Villiers, hertog van	2,740; 110; 343
Burgersdijk	39
Burlamacchi, fam.	1,500; 113
Caesar, Julius	153
Calandrini, fam.	1,501; 113-4
Calandrini, Cesare	1,504; 113-4
Cambridge	inl. 12; 1,430; 1,443; 1,457; 92-3; 104-9
Campen, Jacob van	inl. 7; 261; 324
Cardanus, Hieronymus	inl. 32; 435-6
Carleton, sir Dudley	inl. 12; 1,382; 95; 100; 239
Caron, Noël de	inl. 12-3; 1,389; 1,491; 1,530; 2,27; 95; 110; 123; 208; 218
Carpentras	2,887
Casa di San Marco	1,645; 136; 142
Casaubon, Isaac	192
Castiglione, Baldassar	50-1; 59; 62-3

Cato Maior	147
Cats, Jacob	inl. 29; inl. 46; 11; 260; 263; 319; 411; 442
Ceulen, Ludolph van	72
Chalon, René de	2,913; 376-7
Chambéry	2,918
Chambrun, auteur van de <i>Relation Orange</i>	359
Chastelbellin	377
Chiavenna	1,637; 136
Chur	1,595; 130
Cicero, Marcus Tullius	1,105; 38-9; 41; 57; 147; 409; 417; 419; 425
Cimmeria	375
Clotius, Samuel	1,258; 72
Coen, Jan Pietersz	196
Colbert, Jean Baptiste, Frans minister	inl. 24; 2,783; 351; 353-5
Coligny, Louise de	inl. 27; 1,269; 74-77
Coligny, Gaspard de	1,273; 75
Colonna, Allesandro, pauselijk vice-legaat	369-70
Comomeer	1,638; 136
Condé, Lodewijk II, prince de	2,781; 353
Coppet (Zw.)	2,921; 2,954; 380
Cromwell, Oliver	210
<i>Dagh-werck</i>	inl. 7; inl. 21; 2,300; 243; 269
Daedalus	47
David, koning-profeet	2,333; 251-2
Dedel, Isabella	312
Dedel, Johan	1,93; 1,123; 1,282; 34; 46-7; 60; 77-9
Delft	1,28; 1,857; 171-2
Demosthenes	1,714; 147
Denemarken	292
Den Haag, zie 's-Gravenhage	
Descartes, René	inl. 11; 1,131; 43-6; 71
Dijck, Anthonie van	inl. 7
Dillenburg	387
Dimmer, Eric	2,473; 285; 290
Dohna, Frederik van	2,921; 2,936; 2,953; 347; 351; 378
Dole	2,947; 379
Dominique, leraar Frans	27
Dominis, Marcantonio de	1,506; 1,519; 113-4; 157
<i>Domus</i>	inl. 17-8; 268
Don Juan, zie Johan Joseph	
Donau	1,587; 128; 131
Donne, John	2,170; 220-1
Dordrecht	1,525
Doublet jr., schoonzoon Philips	inl. 16; inl. 22; 2,609; 2,1283; 311; 443
Dousa, Janus	192
Drebbel, Cornelis	2,16; 2,211; 44; 192-3; 226-7

Duitsland	inl. 12; 1,837; 121; 124; 191-2; 292; 303
Dürer	153
Eglisham, George	1,122; 40; 45; 112
Elisabeth van Bohemen	191; 239
Elisabeth, koningin van Engeland	1,409; 2,176; 2,265; 94; 100; 221-3
Engeland	
educatiereis	inl. 12; 1,380; 2,582; 92-4; 292; 303
gezantschappen	inl. 20; 2,7; 2,22; 2,64; 2,76; 2,265; 2,1065; 191-230; 392; 434
monarchie	inl. 12; 1,387; 1,409; 1,426; 1,459; 1,485; 2,265; 2,795; 2,809; 2,1065; 147; 203; 221-3; 355; 392
muziek	1,498; 26; 30; 110-1; 225-6
taal	inl. 12; inl. 19; 1,392; 92-3; 96; 98
<i>Epithalamium</i> Willem III	inl. 46; 2,1259; 436-8
Erasmus, Desiderius	inl. 24; 1,26; 2,987; 17; 162; 384-6; 425; 436
Euclides	1,262
Eyck, Jan van	66
Filips II, koning van Spanje	377
Filips III, koning van Spanje	2,737; 343
Filips IV, koning van Spanje	344
Florence	1,731; 1,738
Fontainebleau	2,791
Forte di Fuentes	136
Fortuna	inl. 31; 1,233; 1,488; 1,563; 2,116; 2,694; 2,733; 101; 112
Franche-Comté	2,913; 2,928; 2,941; 376-82
Francius, Petrus	inl. 47
Frankenthal	1,819; 164
Frankfurt	1,582; 2,1021; 126; 387
Frankrijk	
Bartholomeüsnacht	1,273; 75
educatiereis	2,582; 92; 151; 292; 303
<i>Guerre d'Hollande</i>	inl. 23; 26; 348; 392
monarchie	2,780; 147; 347-58
muziek	2,196; 2,335; 110; 225; 252; 353
Orange	inl. 15; inl. 19; inl. 23; 2,764; 2,812; 347-68
taal	inl. 11; inl. 19; 1,54; 2,777; 26-8; 96
Frederik V, keurvorst van de Palts	126; 164; 191; 434
Freiburg	2,992; 384
Froben, Hieronymus	2,990; 384
Fulgentius, serviet	1,763; 157
Galenus	407
Galilei, Galileo	43-4; 299

Ganges	2,22; 2,350; 197-8; 258
Gardameer	1,657; 138
Gaultier, Jacques	2,200; 225-6
Genève	2,920; 378
Gheyn II, Jacob de	1,404; 52; 65; 103; 418
Gheyn III, Jacob de	1,404; 65; 96; 99; 103; 418
God	1,40; 1,543; 2,109; 2,139; 2,242; 2,298; 2,327; 2,363; 2,567; 2,589; 2,614, 2,1080; 2,1103; 2,1161; 2,1273; 12; 23; 38; 56; 117; 211; 213; 252; 261; 267; 282; 306; 312; 363; 399-400; 408-11
Goltzius, Hendrik	1,229; 65; 70
Gomarus	40
Gothofredus, Dionysius	127
's-Gravenhage	inl. 7; inl. 24; 1,30; 1,540; 1,554; 1,830; 2,253; 2,1039; 18; 21; 120; 388
Gravesend	2,61; 199
Graubünden	130-1
Greenwich	95
Grenoble	2,917; 378
Griekenland	32
taal	46
Grotius, Hugo	inl. 33; 1,309; 1,862; 32; 41; 79- 80; 171; 173-4
Gruterus, Janus	127
Hamburg	113
Hanau	2,1022; 387
Hanneman, Adriaen	inl. 7
Hector	2,798
Heidelberg	inl. 12; 1,583; 2,1012; 126-7; 387
Heilersieg, Johan	288; 331
Heinsius, Daniel	inl. 8; inl. 19; 1,317; 1,758; 1,862; 32; 83-4; 140; 157; 172-4; 192; 271; 290; 426
Heinsius, Nicolaas	inl. 461,319; 7; 12; 83-4
Hellespont	1,202; 60
Helmichius, Wernerus	56
Henrietta-Maria, koningin van Engeland	217
Henry, prince of Wales	1,438; 99-100; 105
Hercules	368-9
Hero	60
Hessus, Helius Eobanus	inl. 33
Heydon, John	1,480; 106
Heydon, sir William	1,431; 1,456; 1,480; 105-6
Hoefnagel, Jacob	66
Hoefnagel, Joris	66; 294
Hoefnagel, Susanna, zie Huygens-Hoefnagel	
Hoeufft, Mattheus Theodorus	inl. 48

Hofman Peerlkamp, Petrus	inl. 34; inl. 48-9; inl. 51
Hofwijck	inl. 7; inl. 14; inl. 22; 2,633; 2,667; 297; 316-30
<i>Hofwijck</i>	318
Holbein jr., Hans	162; 299; 385
Holland, zie Nederland	
Holland, Earl of, Henry Rich	2,94; 209-10
Homerus	inl. 19; 93
Hondius, Hendrik	1,223; 65
Honthorst, Gerard van	330
Hooft P.C.	inl. 9; 32; 192; 233
Hoogstraeten, Samuel van	62; 66
Horatius	205; 251; 277; 297; 319; 407; 409; 416; 417
Huygens, Christiaan jr. zoon	inl. 13; inl. 16; inl. 22; 2,522; 2,1282; 45; 72; 297-303; 424; 443 2,388
geboorte	2,487; 292
opvoeding	
Huygens, Christiaan sr. vader	
afkomst	inl. 10; inl. 20; 1,35; 2,225; 230
bevriend met Louise de Coligny	1,280
bevrijder van gijzelaar in Londen	inl. 9; 2,260; 233-5
gevangen in Nijmegen	2,255; 232-3
huwelijk	inl. 10; 279
jichtig	2,1238; 23; 230; 433
opgevolgd in het ambt door Maurits	inl. 10; inl. 15; 1,338; 1,559; 2,233; 230
overlijden	inl. 10; inl. 13; 2,221; 197; 230-8
secretaris	1,39; 2,230
vader	inl. 9-13; inl. 16; 1,24; 1,41; 1,151; 1,167; 1,177; 1,191; 1,199; 1,219; 1,233; 1,243; 1,265; 1,312; 1,326; 1,349; 1,379; 1,541; 1,544; 1,734; 1,834; 1,847; 2,242; 2,494; 17; 23; 39; 45-6; 51; 55-6; 64; 72; 75; 78; 94-5; 113; 118; 121; 212; 253; 259; 291; 377; 443
Huygens, Constantijn jr. zoon	inl. 13; 2,507; 2,1282; 45; 294-5; 370; 419; 424; 433; 443
collega van Huygens in de secretarie	inl. 15; inl. 22; 2,478; 285-9
geboorte	2,388
huwelijk	312
opvoeding	2,487; 291-2; 298
secretaris van Willem III	inl. 15; 2,1076; 333; 390; 393-4
vader van bastaardkind	312
Huygens, Constantijn, kleinzoon	2,621; 312
Huygens, Constantijn IV, kleinzoon	inl. 48; 313; 420
Huygens, Lodewijk zoon	inl. 13; inl. 16; inl. 22; 2,553; 2,568; 2,624; 2,1283; 303-9; 333; 393; 443

geboorte	2,388
huwelijk	313
opvoeding	2,487; 291-2
reizen	92; 100; 221; 303
Huygens, Maurits broer	
broer	inl. 10; inl. 13; inl. 26; 1,542; 1,834; 23; 209; 213; 239; 259 1,44; 1,223; 2,491
jeugd	inl. 10; inl. 12; inl. 15; 1,337; 1,559; 2,234; 121
opvolger van vader in het ambt	inl. 22; 2,449; 282-4
overlijden	inl. 12; 1,291; 87
studie	inl. 13; inl. 16; inl. 22; 2,593; 2,1284; 309-11; 443
Huygens, Philips zoon	
geboorte	2,388
opvoeding	2,487; 292
Huygens, Susanna jr. dochter	inl. 13; inl. 16; inl. 22; 2,603; 311- 2
geboorte	2,390; 267
Huygens, Susanna Louise	inl. 48; 287; 313-4; 317
Huygens, zusters	inl. 26; 1,542; 1,834; 2,441; 17; 117-8
Huygens-Van Baerle, Susanna echtgenote	
huis aan het Plein ontworpen	2,403
huwelijk	inl. 13; inl. 21; 2,364; 259-67
lof	2,399; 261-2
moeder van Huygens' kinderen	2,38; 2,402; 2,518; 264; 294
overlijden	inl. 21; 2,390; 267-75
Huygens-Hoefnagel, Susanna moeder	
afkomst	inl. 10; 1,35; 2,438
moeder	1,367; 1,541; 1,734; 1,834; 2,431; 113
overlijden	2,430; 279-82
voedster van Huygens	2,443
Huygens-Ryckaert, Susanna, schoondochter	2,621; 312
Huygens-Teding v. Berkhout, Jacoba, schoond.	2,625; 313
Hyères	2,881; 368-9
Icarus	1,141; 1,625; 47-8; 133
Indië	196
<i>Instruction</i>	inl. 17; inl. 19
Isocrates	293
Italië	
antiek	1,83; 36
architectuur	1,655; 1,671; 1,744
beeldende kunst	1,744
educatiereis	inl. 12; 1,651; 1,726; 92; 292; 303
literatuur	1,743
muziek	1,743; 2,197; 26; 30; 110; 152-3; 161; 225; 252

taal	inl. 19; 1,684; 2,726; 36; 122; 146; 152; 345
Jacobus I, koning van Engeland	1,388; 1,485; 2,7; 2,65; 2,85; 2,120; 40; 43; 94; 98; 104; 109-112; 123; 191; 193-6; 201-6; 208-210
Jermyn, Eng. fam.	2,161; 2,164; 217
Joachimi, Albert	2,26; 196-7
Johan Joseph, landvoogd	2,733; 342-5
<i>Jongelingsjaren</i>	16
<i>Journal van de reis naar Venetië</i>	inl. 20; 1,670; 124-5; 140-1
Junius, Jacob	2,295; 2,474; 239; 284; 287
Justinianus	79; 81
Juvenalis	164
Karel I, koning van Engeland	195; 217; 225; 333; 343
Karel II, koning van Engeland	2,795; 2,804; 2,807; 351-2; 392
Karel V, keizer, koning van Spanje	1,27; 17
Karl Ludwig, keurvorst Palts	2,1006; 387
Kent	2,48
Kepler	43
Keulen	1,581; 1,823; 2,1031; 124-5; 388
Keyser, Hendrick de	171
Keyser, Thomas de	inl. 7
Killigrew, sir Robert	inl. 20; 2,151; 2,158; 216-8
Killigrew-Woodhouse, Mary	2,187; 216-7; 224-5
Kinschot, Roeland van	309
Knuyt, Johan de	285
Koblenz	126
<i>Koninklycke Fantasien</i>	343-4
<i>Korenbloemen</i>	inl. 8; 2,311; 221; 245-9; 299
Lago di Mezzola	136
Lahn (riv. Dld)	2,1024; 387
Lanier, Nicolas	2,192; 225
Laura	inl. 13; 2,892; 260; 370-3
Leander	60-1
Leiden	1,313; 1,321; 1,361; 1,365; 1,368; 1,827; 82; 90; 192; 298
Leopold Wilhelm, landvoogd	2,725; 146; 342-3
Leyden, Lucas van	153
Lievens, Jan	inl. 7
Linden, van	1,616; 133
Lionne, Hugues de, Frans minister	2,783; 353
Lipsius, Justus	inl. 29; inl. 31; 424
Livingstone	131
Lodewijk XIV	inl. 15; inl. 19; inl. 23; 2,768; 2,773; 2,789; 2,806; 2,1266; 28; 146; 297; 347-58; 379; 437
Lombardije	1,654; 138

Londen	1,428; 1,548; 2,101; 2,114, 2,122; 2,148; 2,167; 2,266; 92-3; 192-3; 351-2
Loosjes, Adriaan	inl. 49
Lorelei	126
Lynceus	2,901; 2,1095; 372; 404
Lyon	2,817; 90; 359-60
Maas	2,29; 2,418
Main, riv. Dld	1,582; 124; 126
Mainz	1,581; 1,821; 2,1011; 2,1020; 2,1030; 126; 165; 387
Mander, Karel van	62; 66
Mantuanus, Baptista	433
Mannheim	2,1005; 387
Marcellus	1,442; 105; 310
Maria Magdalena	2,882; 100; 369
Marienburg (Pruisen)	2,600
Marino	252
Marot, Clemens	24
Mars	1,557
Marseille	2,876; 368
Martialis	73; 295; 330; 410
Mary Tudor, koningin van Engeland	1,410; 100
Mechelen, Margaretha	264
Meetkercke, Eduard	1,403; 99-100
Melpomene	2,303; 248
Memphis	1,425; 103
Mendoza, Bernardino de	2,265; 233
Mera, riv. It.	1,637; 136
Mersenne, Marin	298
Middelburg	1,539
<i>Mijn jeugd</i>	inl. 17
Milaan	152; 162
Minerva	2,511; 296
Moens, Robert de	286
Molinaeus, Petrus	1,127; 39-40; 43
<i>Momenta Desultoria</i>	inl. 8; 2,310; 244; 249; 343; 353; 410
Montbéliard	2,978; 384
Monteverdi, Claudio	153; 228
Montpellier	2,874; 368
Morbegno	1,640; 1,780; 124; 136-7; 162
Moulin, Pierre du	52
Mozes	359; 366
Munster, Vrede van	2,946; 331; 342; 377
Murano	1,747; 154
Musch, Cornelis	331
Muze	1,94; 1,160; 1,173; 1,331; 1,462; 1,586; 2,303; 2,1269; 12; 15; 34; 37-8; 52-3; 244

Myle, Cornelis van der	147
Napels	<i>1,732; 1,739; 139; 152</i>
Nassau, graafschap (Dld)	387
Nassau, stamslot (Dld)	2,1025
Nassau, Justinus van	140
Nassau, Louise Juliana van	126
Nederland	
diplomatieke status 147	
Holland (Batavi)	<i>1,189; 1,851; 2,76; 2,255; 2,695; 2,738; 2,911; 2,1007; 2,1043; 2,1152; 59; 385; 422</i>
identiteit	59; 171; 173
Republiek (respublica)	<i>1,569; 1,575; 2,5; 2,282; 94; 171; 202; 330; 348</i>
taal	<i>1,6; 2,311; 11, 32</i>
Vaderland (patria)	<i>1,161; 1,556; 1,564; 1,856; 2,220; 2,228; 2,256; 2,317; 2,330; 2,466; 2,486; 2,504; 2,675; 2,756; 2,984; 2,1062; 2,1073; 2,1184; 2,1194; 422-3</i>
Verenigde Provincies	160; 164-5; 191; 195; 238
Nijl	<i>1,590; 131</i>
Nijmegen	<i>1,824; 2,258; 165; 168; 232</i>
Nijs, Daniel	153
Nîmes	2,875; 368
<i>Norma Studiorum</i>	inl. 17; inl. 19
Nostradamus	2,880; 369
Nova Zembla	137
Odysseus	93
Ogle, Utricia	30; 225
Oldenbarnevelt, Johan van	75; 95; 116
Oost-Indië	2,21; 2,75
Oppenheim	<i>1,821; 165</i>
Orange	inl. 7; inl. 15; inl. 23-4; 2,757; 2,802; 2,812; 2,819; 2,909; 162; 286; 347-68
Oranje, Huis van	inl. 15; inl. 20; <i>1,39; 1,865; 2,228; 2,1029; 173; 175; 347-8</i>
Oranje, Frederik Hendrik prins van	
gunsten aan Huygens	inl. 10; inl. 13; inl. 15; inl. 20; inl. 22; 2,288; <i>2,471; 242; 284-9</i>
overlijden	inl. 15; inl. 23; <i>2,675; 2,691; 330-1</i>
stadhouder	inl. 21; 2,249; 2,284; 2,352; 2,407; <i>2,436; 2,466; 2,481; 75; 238-40; 256-7; 271-2</i>
Oranje, Maurits prins van	
overlijden	inl. 20; 2,274; 238-40
stadhouder	inl. 12; <i>1,164; 2,249; 2,759; 52-3; 55; 72; 95; 116; 122; 126; 217; 232; 264; 347; 387</i>

Oranje, Willem I prins van	
praalgraf	inl. 20; <i>1,851</i> ; 170-5
stadhouder	inl. 9; 2,262; 2,271; 17; 126; 151; 171; 230; 233-5; 377; 387
vermoord	inl. 10; <i>1,27</i> ; 75
Oranje, Willem II prins van	
gunsten aan Huygens	2,692; 330-1
overlijden	inl. 15; 2,696; 239; 288; 332-3
stadhouder	2,685; 2,1058; 2,1069; 288; 330-4
Oranje, Willem III prins van	
gunsten aan Huygens	inl. 16; inl. 22; inl. 24; 2,1074; 289; 303; 393-4
huwelijk	2,1259; 436-8
stadhouder	inl. 15-6; inl. 24; 2,701; 285; 303- 4; 333; 390-4
voogdij	inl. 15; 2,705; 2,720; 2,757; 2,771; 2,796; 2,799; 2,828; 2,851; 2,871; 2,1050; 337-41; 348; 363; 390-1
Oranjezaal (Huis ten Bosch)	330
Orléans, Philips, Duc de	781; 353
Orpheus	2,192; 225
<i>Otia</i>	inl. 8; 2,308; 83; 246; 249
Ovidius	inl. 28-9; inl. 33; 11; 24; 60; 63; 193; 204; 416
Oxford	inl. 12; <i>1,402</i> ; <i>1,422</i> ; <i>1,429</i> ; 92-3; 99-101; 109; 192
Padua	<i>1,661</i> ; 151
Palladio, Andrea	139-40
Palts	inl. 12; 2,1003; 124; 126; 191-2; 387
Parijs	2,335; 2,790; 350-5
Parma	233
Parrhasius	2,516; 64; 296
<i>Pathodia Sacra et Profana</i>	inl. 8; 252; 343
Pegasus	<i>1,16</i> ; 12; 16
Persius	12
Petrarca	inl. 13; inl. 29; inl. 31; 2,893; 2,1080; 11; 154; 206; 260; 269; 302; 368; 370-3; 396; 425
Petrus	2,889; 374
Phaëton	140
Phoenix	65; 238
Pieck, fam.	2,414; 275
Pieck-Grevenbroeck, Elisabeth	276
Plinius de Jongere	<i>1,638</i> ; 136
Plinius de Oudere	7; 62; 247
Plutus	<i>1,261</i>
Polen	292; 310
Post, Pieter	324
Pregadi	146; 150

Priuli, Antonio, doge van Venetië	<i>1,682; 1,717; 145</i>
Propertius	<i>416</i>
Proteus	<i>1,115; 65</i>
Protophenes	<i>64</i>
Provence	<i>inl. 24; 368-76</i>
Pindus	<i>1,15</i>
Pythagoras	<i>194</i>
Quintilianus, Marcus Fabius	<i>1,114; 38-9; 46; 49; 147</i>
Raetië	<i>1,595</i>
Raleigh, sir Walter	<i>2,181; 221</i>
Rauriacum	<i>1,782</i>
Regemorterus, Catharina	<i>113</i>
Rembrandt	<i>64; 69</i>
Reneri, Henri	<i>44</i>
Republiek der Zeven Verenigde Provinciën, zie Nederland	
Rhenen	<i>1,825; 165</i>
Rhône	<i>2,818; 90; 360</i>
Rijn	<i>1,581; 1,597; 1,694; 1,783; 2,29; 2,418; 2,981; 2,1018; 124; 130; 162; 384</i>
Rijnberck	<i>2,435; 279</i>
Roemers, Anna	<i>192</i>
Roemers, Tesselschade	<i>269</i>
Rome	
antiek	<i>1,75; 2,714; 2,965; 32</i>
stad	<i>1,656; 1,732; 1,739; 139; 152</i>
zetel van de paus	<i>1,509; 1,515-6; 2,889; 114; 157; 374</i>
Rosamunda	<i>1,419; 100</i>
Rothenburg	<i>1,585; 127</i>
Royer, Jean Theodore	<i>inl. 48</i>
Royston	<i>2,86; 209-10</i>
Rubens, Peter Paul	<i>69; 193-4</i>
Rudolf II	<i>193; 279</i>
Ruyter, Michiel de	<i>397</i>
Saint Albans, Earl of, sir Henry Berkeley	<i>2,163; 217</i>
Saint Germain	<i>2,791</i>
Salins-les-Bains	<i>2,930; 377</i>
Salomo	<i>8; 94</i>
Salon	<i>2,879; 368-9</i>
San Giorgio in Alga	<i>1,697; 147; 150</i>
Sansovino	<i>154</i>
Santra	<i>inl. 33</i>
Sarpi, Paolo, serviet	<i>1,756; 157-8</i>
Saturnus	<i>2,549; 299-300</i>
Scaliger J.C.	<i>14</i>
Scamozzi, Vincenzo	<i>153</i>
Schaffhausen	<i>1,592; 128</i>
Scheveningen	<i>2,30; 198</i>
Schönbörn, Johann Philipp von, keurvorst Mainz	<i>387</i>

Schonk, Jacob	inl. 48
Schooten jr., Frans van	72
Scriverius, Petrus	32
Schurman, Anna Maria	262; 274; 311
Schwallbach	2,1023; 387
Secundus, Janus	1,33; 18
Seine	2,792
Seneca	418
Sestos	1,203; 60
Sincerus, Jodocus	369
Smetius, Johannes	168
Solms, Amalia van	inl. 15; inl. 23; 2,705; 2,720; 2,752; 2,769; 2,852; 2,871; 2,1055; 2,1064; 284; 330; 337-41; 347; 352; 359; 363; 378
Sorgue La	370-3; 388
South Lambeth (Londen)	96
Spanheim, Ezechiel	2,1016; 387
Spanje	1,853; 2,254; 2,264; 2,344; 2,408; 2,583; 2,942; 2,944; 2,949; 121; 191; 195; 292; 303
Sparta	2,570
Speyer	1,818; 2,1004; 164; 387
Splügenpas	inl. 19; 1,596; 1,636; 1,780; 124; 130; 132-6; 162
Stade	113
Sterre, zie Huygens-Van Baerle	
Stoechaden	2,880; 269
Straatsburg	inl. 19; 1,785; 1,810; 2,997; 162; 384
Stuart, Mary, echtgenote Willem II	inl. 15; inl. 23; 2,701; 2,705; 2,719; 333; 337-41; 347-8
Stuart, Mary, echtgenote Willem III	334; 436-8
Stuttgart	127
Suerius, Jacob	1,298; 79-80; 87; 112; 279
Suerius, Philips	34
Suffolk, Earl of, Thomas Howard	1,447; 105-6; 218
Swanenburg, Cornelis van	1,356; 82; 88
Sweelinck	113
Sypesteyn, C.A.	inl. 49
<i>Teatro Olimpico</i> (Vicenza)	139
Téligny, Charles de	75
Tellier, Michel le, Frans minister	2,783; 351; 353-4
Tempe	2,653; 142; 329
<i>Terraferma</i> (Veneto)	137; 151
Themis	1,303
Theems	1,475; 1,535; 2,39; 2,60; 2,794; 199; 201
Theobalds Hall	1,423; 95; 100; 102
Thorius, Raphaël	2,11; 192; 194

Throckmorton, Elisabeth, wed. Raleigh	2,179; 221-3
Tiberius, keizer	128
Titan	299-300
Titelmannus, Franciscus	45
Toscane	152
Toulon	368
Tripoli	1,776; 161
Trismegistus, Hermes	193
Tübingen	1,586; 127
Tuning, Jan	2,289; 239-40
Tunis	161
Tuttlingen	1,587; 128
Tuyll van Serooskerken, Hendrik van	2,26; 195; 197
Ulft, Jacobus van der	304
Ulysses <i>zie</i> Odysseus	
Utrecht	1,827
Valtellina	1,638; 136
Vaucluse	2,892; 2,903; 206; 302; 368; 370-3
Venetië	inl. 13; inl. 19; 1,573; 1,674; 1,740; 1,837; 121; 139-40; 145-61; 192
Venne, Adriaen van de	251
Venus	1,203; 47; 58; 60
Vergilius	7; 105; 130; 137-8; 157; 225; 251; 310; 319
Vermeer, Johannes	251
Vertumnus	65
Verona	1,655; 138-9
Versailles	2,792
<i>Via Mala</i>	130
Vicenza	1,660
Visscher, Roemer	216
Vita, <i>zie</i> mijn dochter	
Vitruvius	inl. 19; 1,744; 139; 159; 271; 322
Vlissingen	2,267; 198; 233
Vondel, Joost van den	206
Vorstius, Conrad	1,120; 40
Vossius	39
Waal	inl. 14; 2,423; 276; 278
Walensee	1,594; 129; 162
Westerbaen, Jacob	319
Whitehall	2,77; 205
Wijk bij Duurstede	1,826; 165
Willem I, <i>zie</i> Oranje	
Windsor Castle	1,423; 100; 102
Witt, gebroeders De	391-3
Woodstock, Engeland	1,409; 100
Worms	1,820; 2,1016; 165
Worp, J.A.	inl. 48-9; inl. 51
Württemberg	1,585; 127

Zamponi, Giuseppe	2,729; 342-3
Zeeland	1,537; 120
Zeelhem	inl. 14; inl. 22; 2,476; 2,689; 285-7; 331; 336; 394
<i>Zee-straet</i>	inl. 7; 388
Zuiderzee	59
Zürich	1,593; 129; 162
Zuylichem	inl. 14; inl. 21; 2,413; 2,1037; 275- 9; 388
Zweden	292; 310
Zwitserland	1,592; 1,781; 2,924; 128; 292
Zutphen	164

Zakenregister

Nummering voorafgegaan door 'inl.' verwijst naar de Inleiding (dl. 1). Overige nummering verwijst naar de commentaar (dl. 2).

academie	inl. 12; 79-91, 99-101; 104-9; 127; 139; 152; 172; 261; 379; 387
<i>Académie des Sciences</i>	inl. 16; 297
adelsdiploma	zie ridderslag
afkomst	inl. 10; inl. 13; inl. 18; inl. 20; 20; 22; 230-1; 242; 279
<i>ambitio</i>	97; 349
amfitheater	139
<i>annominatio</i>	165
<i>annus mirabilis</i>	94
apologie	inl. 20; inl. 22; 211-4; 304; 306
architectuur	inl. 7; inl. 14; inl. 19; inl. 23; 102-3; 139; 153; 162-3; 271-3; 321-4
aristocratisering	318
<i>auris batava</i>	161
autobiografische traditie	29-33
autobiografische topiek	29-33
autodidact	295
bedrog	zie <i>fraus</i>
beeldhouwkunst	inl. 19; 153-4; 171; 438
Behouden Huis	137
bescheidenheidstopiek	inl. 30; 7; 28; 35; 226; 247; 332; 343; 356; 361; 366; 390; 397; 403; 417
Bestandstwisten	94-5; 116-7
<i>Bibliotheca Palatina</i>	127
bibliotheek	inl. 9; inl. 25; 100; 103; 127; 154; 423-31
bijgeloof	zie volksgeloof
blindheid	64; 376
Bodleian Library	100; 103; 127
borstvoeding	inl. 21-2; 280-1
bouwkunst	zie architectuur
briefwisseling	zie correspondentie
buitenplaats	317-30
bril	226; 397-9
calvinisme	inl. 18; 56; 126; 399-400
<i>camera obscura</i>	193; 227
cartesianisme	43-6; 71-2
citaat	zie intertekstualiteit
clavecimbel	29; 84; 98; 253; 297; 311
classicisme	inl. 14; 153; 271; 321
<i>cliens</i>	zie patronaat
<i>comparatio</i>	zie vergelijking
<i>concordia</i>	zie harmonie
<i>constanter</i>	inl. 24; 76; 83; 100; 265; 335; 341; 437
conversatie met boeken	inl. 25; 423-30
Corpus Iuris	79; 81

correspondentie	inl. 9; inl. 25; 416-23
dankbaarheid	inl. 24; 106; 257; 339; 359-6; 418
dansen	inl. 11; inl. 18; 51; 56-8; 82
<i>decorum</i>	106; 318
depreciatie van eigen werk	inl. 8; 35; 38; 246; 441
Dertigjarige Oorlog	121; 191
dichtkunst	inl. 7-8; inl. 18-9; inl. 21-3; inl. 25; inl. 28-9; inl. 33-45; 33-5; 47; 62; 84; 113; 139; 153; 165-6; 192; 216; 220-1; 244-50; 294; 342-5; 353; 378; 406-11; 431; 434-38;
diplomatie	inl. 20; inl. 23; 121-3; 140; 191-2; 195-7; 201-4; 208; 341-5; 347-59
diplomatiek protocol	inl. 12-3; 145-9; 160; 192; 359
directe rede	146; 150; 199; 284; 336; 373; 376; 384
disputatie	78; 86-90
dobbelen	inl. 24; 73; 84; 402; 406
dodendans	162
doelgroep	inl. 16-8; inl. 26; inl. 32; inl. 46-8
Domeinraad	inl. 11; inl. 14-5; inl. 22; 285-6; 333; 339-40; 350
doofheid	399-400
dramatisering	inl. 19; inl. 28; 199; 310; 333; 348; 364; 373
dronkenschap	401-2
duisterheid	inl. 8
educatiereis	inl. 12-3; inl. 17; inl. 19-20; inl. 30; 92-4; 118; 121; 124; 140; 152; 165; 288; 292
<i>educatio</i>	zie opvoeding
eer	inl. 17-8; inl. 20; inl. 22; inl. 25; inl. 30-1213-4; 230; 232; 242; 276; 303; 313; 339; 409-10; 417; 419; 428
Eeuwig Edict	391
<i>ekphrasis</i>	inl. 30
Engels	inl. 19; 92-3; 96; 99; 437
epigrammen	inl. 8; 244-9; 409-11
epitaaf	zie praalgraf
<i>ethos</i>	inl. 24
<i>exemplum</i>	inl. 17; inl. 19-20; inl. 22; inl. 26; inl. 43; 125; 133-4; 162-4; 200; 277; 282-3; 442-3
extase	zie vervoering
flereciijn	zie jicht
<i>fortitudo</i> (architect.)	322-4
Frans	inl. 11; 26-8; 191; 311; 350; 353; 437
Franse cultuur	56-7
<i>fraus</i>	72-3; 237; 258
funeraire topiek	231; 238; 241; 269-71; 310; 330; 333
<i>furor</i>	35; 245
fysica	zie natuurfilosofie
fysieke gesteldheid	inl. 25; 396-406; 431-8
gal	zie temperament
gastvrijheid	96; 107
geboorte	17-21
geheimschrift	inl. 22; 256-9

geloof	inl. 25; 12; 23; 38; 56; 75; 100; 118; 129; 191; 211; 231; 252; 268-9; 283; 306; 312; 319; 363; 399-400; 407-9; 442-3
genese	inl. 45-6
gezantschap	122
gezondheid	<i>zie</i> fysieke gesteldheid
gitaar	29; 253
glas	inl. 19; 154; 159-60
<i>golden line</i>	107; 173; 241; 431
grammatica	31; 33; 46; 291
grafschrijfttopiek	inl. 31-2; 11; 171; 174; 330
Grieks	inl. 11; 46
haat	408
halo	363-4
halsketting	160
handel	inl. 20; 196-7; 201-8; 418
handschriften	inl. 48-9; inl. 51-6
harmonie	inl. 21; 57; 251-2; 263; 298; 437
hebzucht	inl. 20; 201-8; 418
herhalingsfiguur	<i>zie</i> woordspel
<i>hodoeporicon</i>	inl. 30; 124; 368; 378
hoererij	402
<i>homo novus</i>	inl. 10
<i>honnête homme</i>	inl. 8; inl. 12; inl. 20; 35; 62; 106; 244; 257; 261; 295
hoveling	243-4
huwelijk	inl. 13; inl. 20; 259-67
huwelijksdicht	113; 334; 436-8
huwelijksleeftijd	261
Huygensmuseum	317
iconiciteit	inl. 36-45; 36; 61; 74; 81; 107-8; 131; 143; 150; 168; 200-1; 207-8; 274; 311; 357; 365; 374; 380-1; 383; 389; 439; 444
ijsgrot	382-4
Inquisitie	114
<i>insania</i>	35; 37; 57; 245; 249
inspiratie	12; 35; 37; 245-6; 371-2
intertekstualiteit	inl. 43-5
<i>invocatio</i>	inl. 33; 12
ironie	36-7; 164; 210-1; 361
Italiaans	inl. 19; 122; 146; 149; 152; 345
iuxtapositie	inl. 40
jacht	110; 163
jezuïeten	386
jicht	inl. 25; inl. 27; 23; 121; 230; 397; 431-42
kaarten	inl. 24; 73; 110
karakter	inl. 24-5; inl. 31; 406-16
katholicisme	114; 157; 351-2; 374; 386
klankeffect	<i>zie</i> iconiciteit
koorts	269; 431
kwetsen	<i>zie</i> laster

laster	inl. 17; inl. 20; 213; 304-6; 321; 331; 409-11
Latijn	inl. 11; inl. 18; inl. 33-45; 11; 31-8; 96; 437
leeftijd	12
lenzen	<i>zie optica</i>
<i>lepos Attica</i>	46; 49
levende doden	<i>zie conversatie met boeken</i>
lichamelijke opvoeding	50-61
liefde	inl. 18; 84; 263; 281
list	<i>zie fraus</i>
logica	31; 38-9
luit	inl. 11; 28-9; 84-5; 105; 109-112; 225-6; 251-5; 297; 397
maaltijd	400-1
magie	226
<i>Mercure Galant</i>	437
metaforiek	inl. 41-5
miniatuur	66; 71; 279
modellering	<i>zie selffashioning</i>
moduswisseling	<i>zie woordspel</i>
<i>mors immatura</i>	105; 231; 238; 310
Muzenkind	inl. 28; inl. 3025; 34; 47; 52
muziek	inl. 8; inl. 11; inl. 18-9; inl. 21; inl. 23; 24; 74-5; 82; 84; 105; 109-112; 129; 139-40; 147; 152-3; 161; 216-7; 222; 225-6; 251-5; 297-8; 342-5; 353; 397
naam	<i>zie eer</i>
naamvalswisseling	<i>zie woordspel</i>
natuurfilosofie	inl. 11; 43-6; 299; 363-4; 372
<i>negotium</i>	inl. 21; 245; 248-9
neologismen	inl. 35-6
nierstenen	432-4
nijd	<i>zie laster</i>
<i>obscuritas</i>	<i>zie duisterheid</i>
olieverf	66; 71
<i>omen</i>	25
oogkwaal	66; 226
optica	44; 72; 193; 226-7; 299; 399
opvoeding	inl. 11-2; inl. 18; inl. 22; 24-170; 290-292
<i>otium</i>	inl. 8; inl. 21; 245; 249
ouderdom	12
oudheid	32; 64; 139; 153; 347; 362; 368; 379
overmoed	162
paardrijden	inl. 11; 51; 54-56
paradoxaal encomium	435
<i>pater familias</i>	inl. 7; inl. 13; inl. 16-8; 283; 304; 394
patronaat	inl. 8; inl. 12; inl. 14-7; inl. 22; 122; 208-10; 284-9; 297; 330-1; 333; 393; 416
penningsnijden	18
perspectief	64
petrarkisme	265-6; 271; 370; 374
<i>pictura</i>	<i>zie schilderkunst</i>
piraterij	160; 343

poëzie	<i>zie</i> dichtkunst
<i>posteritas</i>	<i>zie</i> doelgroep
Pottenbakker	399-400; 405
<i>praeteritio</i>	18; 112; 140; 232; 297; 312
processen	inl. 22; 276; 303-6
prooemium	11
proportie	64
protestantisme	114; 121; 157; 164; 191; 195; 202
publicatie	inl. 47-8
<i>publicus error</i>	33; 36-7
publiek	<i>zie</i> doelgroep
<i>Raison d'état</i>	393; 395
Rampjaar	inl. 15-6; inl. 24; 392-3
rechtenstudie	inl. 12; inl. 17-8; 66; 77; 79-91
rechtzaken	<i>zie</i> processen
<i>rejection of the Muses</i>	inl. 33; 12; 371
reisjournaal	124-5; 140
religie	<i>zie</i> geloof
reputatie	<i>zie</i> eer
retorica	inl. 26; 31; 38-9; 148; 220-1
ridderslag	inl. 13; inl. 20; 123; 197; 208-10
ritme	<i>zie</i> iconiciteit
rouw	<i>zie</i> funeraire topiek
schaatsen	inl. 11-2; 51; 59-60
schermen	inl. 11; 51-3; 82
scherts	409-11
schilderkunst	inl. 7; inl. 9; inl. 11; inl. 18-9; inl. 22; 62-71; 98-9; 128-9; 139; 153; 158; 216; 227; 264; 279; 294; 438
schildpad	322-4
school	27
sculptuur	<i>zie</i> beeldhouwkunst
secretaris	242-4
<i>selffashioning</i>	inl. 26-33; 34
<i>sententia</i>	inl. 24; 37; 84; 358
<i>sermo</i>	8; 13
<i>servitium</i>	<i>zie</i> slavernij
sierlijkheid	inl. 11; 57; 60; 92; 106; 220
slaap	inl. 25; 431-2
slak	322-4
slavernij, gouden	inl. 21; 243; 247; 265; 281; 349; 390
slingeruurwerk	299
smaad	<i>zie</i> laster
spinet	84-5
spot	406; 409-11
<i>sprezzatura</i>	inl. 8; 54
springen	59
spruw	268
Stadhouderloze Periode	inl. 15; inl. 23; 303; 333; 390-2
standvastigheid	222; 341; 360
studie	<i>zie</i> rechtenstudie

<i>survivance</i>	inl. 10; inl. 15-6; inl 26
syllabische homophonie	49; 174; 296; 349; 404; 406
symmetrie	323
Synode van Dordt	118; 157
taalkeuze	inl. 26; 12; 14-5
tabak	192
tekenkunst	inl. 11; 62-71; 82; 294; 297-9
telescoop	<i>zie optica</i>
temperament	407; 424
testament	inl. 9; inl. 48; 273; 317; 325; 419
theorbe	29; 253
Tienjarige Oorlog	377
titels	inl. 14-5; inl. 21; 208-9; 275-6; 286-7; 347
tuinen	139; 317-30; 387
<i>tricolon crescens</i>	20
<i>utilitas</i> (architect.)	322-4
<i>variatio docta</i>	125
<i>venustas</i> (architect.)	322-4
vergelijking	inl. 42-3; 163; 199; 396
versleer	33; 35; 46
vervoering	153; 228
verzoening	<i>zie vredelievendheid</i>
vijanden	<i>zie haat</i>
viola da gamba	inl. 11; 25; 84-5; 253; 297
<i>virtus</i> bij vrouwen	262
VOC	196-7; 201-8
volksaard	99; 165; 169-70
volksgeloof	101; 363-4; 369; 434-5
voogdijtwist	inl. 15; inl. 23; 337-41; 347
voorbeeld	<i>zie exemplum</i>
Vrede van Nijmegen	379; 437
vredelievendheid	inl. 23-4; 51-2; 118; 206-7; 354; 407-9
vriendschap	inl. 8-9; inl. 19; inl. 20; inl. 24-5; inl. 31; 80; 83; 93; 96; 100; 105-6; 112-115; 192-3; 216-227; 353-5; 369; 387; 416-23
vrouwenlof	inl. 21-2; 104; 225; 261-2; 265; 280; 297; 312
vruchtbaarheid	inl. 21-2; 264; 280
vuurwerk	364
wapens	inl. 11; inl. 24; 51-53
<i>Wapenhandelinge</i>	52-4
<i>Ware Vrijheid</i>	392
welsprekendheid	<i>zie retorica</i>
werklust	47; 72-3; 85; 284
wiskunde	71-4; 297-8
woordenschat	inl. 35-6
woordspel	inl. 35-45
worstelen	59
zeden	<i>zie karakter</i>
zelfportret	31
zintuigen	396-400

zwemmen

51; 60

Index locorum

Cursieve nummering verwijst naar de Latijnse verzen van *Mijn leven* (dl. 1). Nummering voorafgegaan door 'inl.' verwijst naar de Inleiding (dl. 1). Overige nummering verwijst naar de commentaar (dl. 2).

Beverwijck	<i>Schat der Gesontheyt</i>	
	p. 34a	251
	p. 187a	280
	p. 242b-3a	401-2
	p. 243b	431
	<i>Schat van Ongesontheyt</i>	
	p. 258b	433
	p. 307b	432
	p. 312b	433
	p. 314b	433
	p. 323a	436
	pp. 324-6	435
Bijbel	Deuteronium 32,35	307
	Hebr. 10,30	307; 408
	Hebr. 12,14	407
	1 Kor. 1,31	410; 416
	2 Kor. 5,10	444
	Luc. 2,14	443
	Matt. 6,15	408
	Matt. 6,28-9	8
	Matt. 18,35	413
	2 Petrus 20-2	115-6
	Prediker 3,4	56
	Ps. 71 vs. 22	255
	Ps. 101 vs. 3-4	412
	Ps. 104 vs. 33	120; 255
	Rom. 9,19-21	399-400; 405
	Rom. 12,17-8	407
	Rom. 12,19	307; 408
	Rom. 12,21	408
	Rom. 14,10	444
	1 Samuel 16	251; 254
	Spreuken 26,11	116
	1 Tim. 1,17	443
Callimachus	<i>Apollohymne</i> 2	15
Castiglione	<i>De Hoveling</i> (ed. A'dam 1991)	
	p. 49-51	50
	p. 56-7	50-1
	p. 81	62
	p. 82	63
Cats	<i>Twee en Tachtig-jarig Leven</i>	11; 432; 442
	<i>Houwelick</i>	263; 280
Cicero	<i>Amic.</i> 89	417
	<i>Fam.</i> 10,3,2	103
	<i>Mur.</i> 6	57-8

	<i>Off.</i> 1,104	409
	<i>de Orat.</i>	
	3,26	293
	3,152	41
	<i>Rep.</i> 2,69	
	<i>Tusc.</i>	
	4,31,67	229
	5,108	20
Claudianus	<i>Hon.</i> 3,114	228
Erasmus	<i>Adagia</i>	
	1,2,57	46; 49
	1,5,10	292
	1,5,38	42
	1,7,96	229
	2,3,48	89
	2,4,40	43
	2,5,1	308
	2,9,53	421
	4,6,35	161
Heinsius D.	<i>Epimicton</i> 1-6	271
Homerus	<i>Odysee</i>	
	1,3	93-4; 97
Hooft P.C.	<i>Ged. voor Huygens</i>	
	p.156	29
	<i>Lyrische poëzie</i> (1994)	
	dl. 1, p. 472	
	<i>Ned. Hist.</i> (in <i>Alle Wercken</i>)	
	dl. 5, pp. 779-81	
	dl. 5, p. 903	76
	<i>Reis-heuchenis</i>	
	p. 121-2	373
Hoog- straeten	<i>Inleydinghe schilderkonst</i>	
	p. 2	63
	pp. 26-32	66
	p. 75	65
	p. 255	66
Horatius	<i>Ars</i>	
	9-10	62
	22	49
	80	8
	294	438
	322	38; 112; 250
	361	62
	<i>Carm.</i>	
	1,1,2	121
	1,12,45	98
	1,32,14-5	251
	2,16,13-4	81; 329
	3,9	297; 301

3,29, 53-5	340-1
4,9,4	228
<i>Epistulae</i>	
1,1,45-8	205; 207
1,1,90	42
1,8,16	69
1,17,23	68
1,17,29	55
1,17,35	109; 417; 420; 441
1,19,21-2	166
1,19,31	413
1,19,33-4	409; 414
1,19,42	38
1,20,19-21	8; 442
1,20,22	265
1,20,25	407
2,1,65	255
2,1,250-1	8; 13
2,2,141	38
<i>Epoden</i>	
2	319; 327-8
<i>Satiren</i>	
1,1,81	440
1,3,6	406
1,4,42	13
1,4,48	13
1,4,63	229
1,4,78-80	413
1,4,120	395
1,5,20	80
1,5,32	438
1,5,40-2	194
1,5,87	300
1,9,2	38
1,10,72-3	430-1
2,2,3	296
2,3,39-40	30
2,3,243	109
2,3,266-71	53
2,6,17	8
2,6,60-2	278
Huygens Christiaan jr.	
<i>Oeuvres</i>	
10, pp. 402-5	45
Huygens, Christiaan sr.	
‘Jongelingsjaren’	24
c. 3	23
c. 4	282-3
c. 11	34; 37
Huygens <i>Batava Tempe</i>	

57-112	21
<i>Briefwisseling</i>	
1 no. 6	18
1 nos. 23-4	87
1 nos. 28-32	87-8
1 nos. 40-3	91
1 no. 45	96; 99; 102; 115
1 no. 50	112
1 no. 51	98-9
1 no. 54	115
1 no. 56	111; 117
1 no. 58	119
1 no. 81	124
1 nos. 85-6	151
1 no. 86	162
1 no. 87	122
1 no. 89	158
1 no. 90	172
1 nos. 97-105	191
1 no. 101	172; 191
1 no. 120	227
1 no. 131	193
1 no. 132	114
1 no. 138	226
1 no. 141	227
1 no. 142	114-5; 216
1 no. 143	227
1 no. 164	209
1 no. 169	259
1 no. 170	203
1 no. 171	203
1 no. 173	208
1 no. 178	202
1 no. 181	203
1 no. 185	202
1 no. 189	196
1 no. 199	212
1 no. 229	217
1 no. 460	247
1 no. 521	221
1 no. 557	290
2 no. 1512	233
2 no. 1527	233
2 no. 1758	269
2 no. 2149	270
4 no. 3981	287
4 no. 5531	344
5 no. 5266	245
5 no. 5514	110
5 no. 5772	351

5 no. 5798	351
6 no. 6350	352
6 no. 6378	352
6 no. 6382	352
6 no. 6442	350; 366
6 no. 6445	366-7
6 no. 6446	350
6 no. 6464	387
6 no. 6486	314
6 no. 6834	394
6 no. 6848	392
6 no. 6861	30
6 no. 6873	251; 315
6 no. 6977	434
6 no. 6980	253
6 no. 7015	304
6 no. 7034	304
6 no. 7065	12
6 no. 7066	434
6 no. 7082	437
6 no. 7087	inl. 46
6 no. 7091	437
6 no. 7094	inl. 46-7; 437-8; 445
6 no. 7096	inl. 46; inl. 56; 7
6 no. 7109	inl. 46
6 no. 7133	inl. 46
6 no. 7135	inl. 46
6 no. 7145	276
6 no. 7176	inl. 46
6 no. 7192	352
<i>Cluys-werck</i>	
vss. 25-6	312
vss. 35-44	443
vss. 49-50	68
vss. 53-4	428
vss. 149-68	285-6
vss. 263-72	400-1
vs. 312	402
vss. 345-6	402
vss. 367-84	426-7
vss. 373-4	429
vs. 386	425
vss. 418-9	399
vss. 435-8	252
vss. 453-60	86
vss. 461-70	253-5
vss. 473-4	249
vs. 588	328
<i>Dagh-werck</i>	
vs. 17-24	264

vs. 69	261
vs. 128	231; 236
vss. 329-512	243-4
vss. 1460-1968	424
<i>Dagverhaal van oversteek</i>	199
<i>Domus</i>	
c. 1	292
c. 3	8
cc. 4-5	318
c. 9	164
c. 16	422
p. 23-4	272
<i>Epithalamium Willem III</i>	266; 301; 337; 436-7
<i>Fragment</i> (jeugdbiogr. Latijn)	
p. 11	71
p. 22	30
p. 28	76
p. 42	49; 429
p. 67	71
p. 94	43; 98
p. 106	54
p. 108	58
p. 109	78
p. 116	229
<i>Gedichten</i>	
1,11C	20
1,15C	76
1,26B vs. 28	251
1,49B	113
1,51C	78
1,57A	79
1,102B	85; 90-1
1,115C	95
1,122C	111
1,123A	111; 117
1,128B	119
1,161C vs. 45	109
1,191B	289-90
1,207B	113
1,262B	100; 103
1,295B	398; 402
2,121C vss. 42-3	20
2,126B	238-40
2,155B vss. 19-24	132
2,155B vss. 25-30	200
2,155B vss. 31-26	211
2,165B-C	260
2,166A vs. 2	260
2,170C	260
2,188A vss. 3-4	8

2,230A	406
2,237A	207
3,4A	107; 310
3,43B	269
3,46C	269
3,124B	399
3,139B	168
3,153C vss. 5-6	300
3,162B vs. 14	224
3,162C	103
3,165A-167B	217
3,169C vs. 32	228
3,212G	217-8
3,224C vs. 1	20
3,260B vss. 1-2	21
3,287B	424
3,287D vss. 7-8	30
3,318C	220
4,5B	58; 306
4,6C	224
4,49A vss. 1-2	148
4,55C vs. 1	41
4,71E vss. 1-5	70
4,172F	57
4,123C	27
4,124E	60
4,146D vss. 9-10	22
4,180B	410
4,232C	44
4,234A vss. 1-4	48
4,234A vs. 33	45
4,242C	338
4,244B	339
4,257E	332
4,263A	339
5,30B vss. 1-2	215
5,47C	408-9
5,252F	425
5,258B	248
5,268D	58
5,276A	418
5,276C	52
5,291F	159
5,296C	248
6,20D	383
6,23C	52
6,47E vs. 1	53
6,107D	38
6,253C vss. 79-80	308
6,273C	109

7,7C	356
7,21C	385
7,22B	385
7,27D	231; 353
7,41B	353
7,46C	353
7,49D	353
7,64C	358
7,72C	353
7,79A	139
7,82C	364
7,83B vss. 29-30	302; 371
7,86C	370; 371-3
7,89A	384
7,90B	inl. 56; 386
7,189C	435
7,196G	411
7,197E	322
7,203A	407-8
7,226D	409
7,230B	159
7,254E	408
7,320B	402
8,5G	424-5
8,34E	399
8,49B	250
8,52C	396
8,55A	322
8,78C	393
8,80A vs. 10	12
8,85C-D	315
8,86A	312; 315
8,94B	161
8,113D vss. 1-10	19; 22
8,121C	424-5
8,127E	435
8,128D	440
8,136B	304
8,137E	304
8,139B	226
8,143C	305
8,143D	323
8,147F	396
8,154B	309
8,156 vs. 1	48
8,159E	397
8,161H	417
8,166A	inl. 46; 438
8,166B	434; 436
8,172	430

8,174A	12
8,176E	306
8,258D	269
8,280D	374
8,291C	374
8,292C	436
8,340E	313
8,355B	381
<i>Hofwijck</i>	
1	17; 319
18-20	318
93-4	323
113-6	325-6
160-4	325
309-12	382
341-52	320-1
350	8
478	255
481-6	252; 255
555-8	134
613-7	326
813-21	327
969-80	323-4
1141-8	320
1886-1904	262
1905-6	261
1915-22	263
2329-30	319
2365-9	317
2405-6	317; 327
2421-2	321
2445-52	307-8
2641-6	291
2655-8	328
<i>Instruction</i> (Chr. H. <i>Oeuvres</i>)	
pp. 446-8	92-3
'Jongelingsjaren'	
c. 40	294-5
c. 78	298
cc. 97-106	268-9
c. 110	297
c. 119	309
c. 130	294
c. 144	298
c. 145	294
c. 148	298
c. 165	54
c. 168	298
c. 169	298
c. 172	288

c. 178	292
c. 178-80	310
c. 191	311
<i>Journal Venetië</i>	
1 mei	125-6
7-8 mei	126
21 mei	127
22 mei	128
24 mei	128-9
28 mei	129
30 mei	130
31 mei	132-3
31 mei	136
1 juni	142
3 juni	137
8 juni	138
11 juni	139
12 juni	139
14 juni	145-6
16 juni	147; 150
24 juni	153
28 juni	156
30 juni	153
1 juli	153
3 juli	154
4 juli	154
6 juli	139-40
24 juli	162
27 juli	162-3
29 juli	164
30 juli	164-5
<i>Mémoires</i>	
pp. 55-6	256
<i>Mijn jeugd</i>	
p. 1	231
p. 10	79
p. 13	71
p. 14	79-80
pp. 15-6	296
p. 23	56
pp. 25-6	113
p. 27	27
p. 28	291
p. 36	33
p. 46	47; 49; 429
p. 50	32
p. 53	59
pp. 63-4	220
pp. 69-70	70
pp. 74-6	65; 418

p. 75	71
p. 86	64
p. 93	193
p. 94	18
p. 95	22
p. 97	381
pp. 101-2	433-4
p. 104	98
p. 107-8	398
p. 116	54
p. 117	52-3
p. 120	78
p. 127	193; 229
pp. 127-33	193
p. 133	226
<i>Norma studiorum</i> (Jor. 1873)	
p. 242	84
p. 242-3	83
<i>Ooghen-troost</i>	
vss. 15-30	400
vss. 453-92	68
vss. 733-40	25
<i>Stede-stemmen</i>	
Dordrecht	119
's-Gravenhage vss. 1-4	21
<i>Testament</i>	inl. 48; 276, 317, 325, 419-20
<i>Zede-printen</i>	
Een gesant	123-4
Een wijs hoveling	54-5
<i>Zee-straet</i>	
vss. 35-40	351
vss. 41-2	267
vs. 60	21
vss. 77-81	388
vss. 237-43	427-9
vss. 252-6	430
vss. 257-60	430
vss. 267-8	429
vss. 645-6	328
Huygens Lodewijk	
<i>English Journal</i>	
p. 153	221
p. 252	100
p. 254	102
Juvenalis	
1,43-4	89
7,101	414
8,10	406
8,49-50	85
10,135-41	167-8

	10,166-7	167
	12,127	167
	14,281	167
Lipsius	<i>Vitae descriptio</i> (ed. 1997)	
	p. 6	412
	<i>Epistolae (ILE)</i>	
	dl. 2, no. 780403	92; 97; 98; 143; 151-2; 157-8
	<i>Reys-wetten</i> (ed. Frank-Westr.)	
	p. 322-4	93-4; 98; 143; 151-2; 157-8
Lucanus	9,38	120
Lucretius	<i>De rerum natura</i>	
	2,559	143
Van Mander	<i>Grondt</i>	
	dl. 1, p. 36	62
	dl. 1, p. 40	62
	dl. 2, p. 331	62
	dl. 2, pp. 528-9	70
Martialis	5,30 vs. 1	235
	9,97	308
	10,4,4	439
	10,33,9-10	410; 415
	10,53	334-5
	13,1	73-4
Ovidius	<i>Amores</i>	
	1,15 vss. 23-4	302
	<i>Ep.</i>	
	18,119	
	19,5	61
	19,70	61
	<i>Fast.</i>	
	1,541	197
	3,153	195
	<i>Met.</i>	
	1,1-2	14
	1,76-88	63; 67; 273; 404
	1,124	350
	1,128-34	204-5; 207
	2,23-4	149
	2,181	140; 143
	2,601-2	335
	2,712	143
	2,760-4	142
	3,40	134
	3,529-30	336; 365
	5,391	383
	8,225	49
	10,418	150
	11,327	173
	11,708	169
	13,380	445

	14,113	258
	14,730	445
	15,174	20
	15,871-2	389
	15,873-9	119-20; 274; 283; 302
	<i>Pont.</i>	
	2,6,7	37
	4,10,58	131
	<i>Rem.</i>	
	122	61
	<i>Tr.</i>	
	3,3,62	195
	3,14,13-4	326
	4,1,37-8	249
	4,8,41	311
	4,10,1	13
	4,10,19-26	34
	4,10,45-54	416
	4,10,51	195
	4,10,76	267; 315
	5,1,5	103
Persius	1,1-7	16
	4,26	381
Petrarca	<i>Canzoniere</i>	
	no. 268	270
	no. 287	270
	no. 289	270
	no. 306	370; 375
	no. 310	271
	no. 366	270
	<i>Ep. Metr.</i>	
	1,7	425
	<i>Ep. Posteritati</i>	
	c. 1	13
	c. 8	416
	<i>Fam.</i>	
	9,13,27	97
	<i>Senil.</i>	
	8,2	403
Plautus	<i>Poen.</i> 627-9	386
Plinius	<i>Epist.</i>	
	3,5	250
	3,7	247
	4,14	248
	7,4	248
Plinius sr.	<i>Nat. Hist.</i>	
	14,7	7
	35,77	62
Plutarchus	<i>Mor.</i>	
	17F-18A	62

	617D	62
	346F-347A	62
Quintilianus	<i>Inst.</i>	
	2,8,11	293
	10,1,100	46; 49
	10,3,2	430
Scaliger	<i>Poetica</i> 6,3	14
Silius Ital.	<i>Punica</i>	
	5,149	134
	11,140	91
Statius	<i>Silv.</i> 1,5,1	228
Vergilius	<i>Aeneis</i>	
	1,33	358
	1,26	258
	1,76-7	414
	1,199	143
	1,203	168
	1,439	383
	1,497	124
	1,531	278
	1,534	97
	1,544-5	98
	1,604	97; 341
	1,605	390
	1,607-9	301
	1,738-9	50
	2,89	78
	2,160	138; 143
	2,332	134
	2,458	167
	2,619	309
	2,780	48; 357
	3,18	301; 380
	3,56-7	205; 207
	3,97-8	445
	3,164	278
	3,216-8	215
	3,339-43	357-8
	3,383	258
	3,486-7	446
	3,522-4	143
	4,177	134
	4,413	334
	4,421-3	346
	5,140	201
	6,50	225; 227
	6,51	273
	6,120	228
	6,126	142
	6,135	73

	6,201	373
	6,405	265
	6,429	236
	6,679-80	383
	6,819-24	104
	6,863-86	105; 107
	6,869-70	310
	6,878	242
	7,99	267
	7,446	135
	8,727	130-1
	9,595	134
	10,112	201
	10,767	134
	11,245	111
	11,424	134
	11,441	21
	11,477	143
	11,508-9	219
	11,588	35
	12,830	20
	<i>Eclogae</i>	
	1,1	254
	1,26	84
	1,66	195
	1,70-1	161
	2,45-8	41; 373
	3,108	198
	5,48-9	241
	8,43	255
	9,36	228
	<i>Georgica</i>	
	1,145-6	49
	2,30	383
	2,490	48
	2,506-7	328-9
	3,244	201
	3,351	383
	4,560-2	275
Vondel	<i>Lof der Zeevaart</i> (ed. 1987)	
	vss. 403-456	206
	vss. 477-8	216
	<i>De Wercken</i>	
	dl. 5, p. 503	70